

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

Gürkan Fırat SAYLAN

**1918-1923 YILLARINDA İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL
VE ÇEVRESİNDEKİ FAALİYETLERİ**

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof.Dr.S.Esin (Derinsu) DAYI

ERZURUM-2010

ÖNSÖZ

Bu çalışma; İtilâf Devletleri'nin işgal altında bulundukları İstanbul'da, askeri, siyasi, adli alanlarda gerçekleştirdikleri uygulamaları anlatmak üzere hazırlanmıştır.

Bu uygulamalara, yabancı ve yerli birçok hatıradan değinilmişse de, konu, akademik çevrelerde genellikle makale boyutunda ele alınmış, araştırma eserlerinde ise; araştırılan konu kapsamında bilgiler verilmiştir. İtilâf Devletleri'nin İşgal İstanbul'unda gerçekleştirdikleri faaliyetler hakkında şimdiye kadar derli toplu bilgi veren tek akademik çalışma; ilk basımı 1993 yılında yapılan Bilge Criss'in, "İşgal Altında İstanbul (1918-1923)" adlı eseridir. Bu çalışma; özellikle İngiliz, Fransız ve Amerikan arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanmış; İşgal İstanbul'unun aydınlatılmasında önemli bir hizmeti yerine getirmiştir.

Konu beş bölüm altında incelenmeye çalışılmıştır. I.Bölüm'de; işgalin ne surette gerçekleştiğine dair bilgi vermek üzere; İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u 13 Kasım 1918'deki fiili ve 16 Mart 1920'deki resmi işgallerinden bahsedilmiştir.

II.Bölümde ise; İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki yerleşim alanları,

III.Bölümde; İtilâf Devletleri'nin İstanbul'da yapmış oldukları hukuk dışı eylemler ile İstanbul'daki gayrimüslim tebaayla olan ilişkileri,

IV.Bölümde; İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki adli uygulamaları,

V. ve son bölümde de; İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki kontrol faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır.

Yapılan bu çalışmada; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi ile Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi belgelerinden, o dönemlerde çıkmış olan gazetelerden, yayımlanmış resmi belgelerden ve hatıralardan sıkça istifade edilmiştir. Konu, ilgili araştırma eserleri ve makalelerle de desteklenmeye çalışılmıştır.

Olayların kronolojik bir sıra ile verilmesine gayret edilmiştir. Ancak hatıralarda bazen tarih gösterilmediği için, bazı bilgilerin tarihi belirtilememiştir. Fakat yine de bu bilgiler, kronolojik açıdan yerlerine oturtulmaya çalışılmıştır.

II

Arşiv belgesi ve dönemin gazetelerinden alınan bilgilerde ise; orijinal yazıma elden geldiğince dikkat edilmiştir. Ancak, farklı kaynaklardan nakledilen bilgilerde doğrudan alıntı yapıldığında; alınan kaynaktaki metine sadık kalınmıştır.

Şu hususu da belirtmekte fayda var ki; hazırlanan bu çalışma mükemmellik iddiasından uzaktır. Tespit edilen materyal; bilimsel ilkelerin ışığı altında değerlendirilmeye çalışılmıştır. İşgal İstanbul'unun aydınlatılması, yeni akademik çalışmalara ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışma; İşgal İstanbul'unun aydınlatılmasına giden yolda yeni bir ışık yakabilirse; amacına ulaşmış sayılacaktır.

Yüksek Lisans ders aşamasından itibaren, danışmanlığımı üstlenerek; bana her konuda destek olan ve yönlendiren, doktora tez konusunun belirlenmesi ve yazım aşamasında da bilimsel katkılarını esirgemeyen kıymetli hocam, saygıdeğer büyüğüm Prof.Dr.S.Esin Derinsu Dayı Hanımefendi'ye teşekkürü borç bilirim. Üzerimde emeği çoktur, hakkını ödeyemem. Tez İzleme Komitesi'nin kıymetli üyeleri; Doç.Dr.Serpil Sürmeli ve Yrd.Doç.Dr.İsmail Eyyupoğlu'na da verdikleri destek ve yönlendirmelerinden ötürü teşekkürlerimi sunarım. Enstitümüzün kıymetli diğer öğretim üyeleri ile idari personeline minnettarım. Manevi desteklerini her zaman arkamda hissettiğim eşim Ayşe Canan Saylan Hanımefendi'ye, anneme, babama ve yaşları küçük, fakat gösterdikleri sabır pek büyük olan; kızlarım İrem ve Beren'e sevgi ve saygılarımı sunarım. Hazırladığımız çalışmanın; amacına ulaşabilmesi dileğiyle.

Gürkan Fırat SAYLAN

Erzurum-2010

ÖZET

I.Dünya Savaşı'nın sonunda, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi; birçok tartışmayı da beraberinde getirdi. En çok merak edilen konulardan birisi; İstanbul'un durumu idi. Bu konu, Mütareke görüşmelerinde de söz konusu olmuştu. Osmanlı Hükümeti, galip devletlerin İstanbul'a geleceğini tahmin ediyordu. Fakat bunun başkentin tamamına yönelik bir işgal olacağını kestiremiyordu.

13 Kasım 1918'de İtilâf Donanması İstanbul'a gelerek; fiili işgali başlattı. Müstahkem mevkiiler kontrol altına alındı. Askeri ve siyasi örgütlenmeye gidildi. Bu işlemler yapılırken, karma komisyonlar oluşturuldu ve güvenlik açısından bir polis teşkilatı kuruldu. Mevcut işgal gücü askerlerinin barınmaları ve şehirdeki siyasi ve askeri varlıklarını sürdürebilmeleri için yapılan planlama gereği stratejik noktalar ele geçirildi. Süreç içerisinde ihtiyaca göre, buldukları mevkiilerde de değişiklik yapıldı.

İstanbul'daki işgal gücü, Müslüman Türk ahali üzerinde de çoğu zaman baskı kurdu. Bu askerlerin büyük kısmı disiplinden yoksundu. Anadolu'daki milli direniş başarıya ulaştıkça, İstanbul'daki baskılar da onunla orantılı olarak arttı. İşgal güçlerinin bu süreçteki en büyük destekçisi; Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimlerdi. Bununla birlikte, işbirlikçi İstanbul Hükümetleri'nin takındığı tavır; Müslüman Türk nüfus üzerinde unutulmaz izler bıraktı. İşgal yılları, adalet duygusunun yok olduğu günlerdi. Kurulan taraflı mahkemelerde, günlük adli davaların dışında, hem geçmişin hesabı görülmekte hem de milli teşkilatlanmaya destek verenler cezalandırılmaktaydı.

İstanbul'un resmen işgalinden sonra da, her alanda yaşanan haksız muameleler varlığını devam ettirdi. İstanbul'un kaderi, Kurtuluş Savaşı'nın geleceğine bağlı idi. Zaferden sonra, Lozan'da alınan karar gereği, işgal güçleri 2 Ekim 1923'te İstanbul'u terk ettiler.

ABSTRACT

Mudros Armistice, which was signed at the end of the World War I-30 October 1918- brought up many discussions. One of the most anticipated issues is the future of İstanbul. This issue was also discussed in truce parley. The Ottoman Government expected that the winner states of the war would come to İstanbul. However, the Ottoman Government did not forecast that this occupation would cover the capital city completely.

On 13 November 1918, the navy of the Allies came to İstanbul to start the occupation actually. Fortified sites were taken under control. Military and political organizations were started. During this process, combined committees were established and a police organization was found in terms of security. Strategic points were invaded according to the plan which was related to the sheltering of invading army soldiers and the continuation of their military and political entities. During this process some changes took place according to necessities.

Invading force in İstanbul put pressure on Muslim-Turk people. Many of these soldiers were undisciplined. The more the resistance was successful in Anatolia, the more soldiers put pressure on Muslim-Turk people in İstanbul. Non-Muslims from Ottoman citizens were the best supporters of the invading forces. In addition, the cooperation of the İstanbul Governments left indelible signs on Muslim-Turk people. The years of the occupation were lack of justice. In the biased courts, besides the daily juridical cases, the supporters of national organization were punished and verdicts related to the historical events were taken.

Unjust acts continued after the official occupation of İstanbul. The fate of İstanbul depended on the Turkish War of Independence. After the victory, invading forces left from the İstanbul on 2 October 1923 according to Lozan resolutions.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR.....	XIV
BİBLİYOGRAFYA.....	XV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'U FİİLİ VE RESMİ İŞGALLERİ

I- İSTANBUL'UN FİİLİ İŞGALİ.....	34
A-İşgal İçin Gerçekleştirilen Ön Hazırlıklar.....	34
1-Çanakkale İstihkâmlarının İtilâf Devletleri'ne Devir ve Teslimi.....	34
2-İstanbul'a Gelecek Olan İtilâf Donanması İçin Taraflar Arasında Yapılan Yazışmalar.....	38
3-İtilâf Devletleri'nin Doğu Trakya'da Yığınak Yapması ve Bu Durumun Yarattığı Endişe Ortamı.....	42
4-İtilâf Devletleri Adına İstanbul'a Gelen Öncü Heyetlerin Faaliyetleri ve Türk Kamuoyunu Yanıltma Girişimleri.....	44
5-İstanbul'daki Gayrimüslimlerin İtilâf Donanması'nı Karşılama İçin Yaptığı Hazırlıklar ve Müslüman Türk Ahalinin Tavrı.....	53
B-İtilâf Devletleri İstanbul'da.....	56
1-İtilâf Devletleri Donanması'nın İstanbul'a Girişi.....	56
2-İstanbul Boğazı'ndaki Müstahkem Mevkilerin ve Şehrin İşgali.....	58
3-İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki Teşkilat Yapısı.....	62
a)Askeri-Siyasi Yönetimleri.....	62
b)İtilâf Devletleri'nin İstanbul'da Kurdukları Çeşitli Komisyonlar ve Polis Teşkilatı.....	67
II-İSTANBUL'UN RESMİ İŞGALİ.....	74

VI

A-İtilaf Devletleri Açısından İstanbul'un Resmi İşgalini Gerektiren Sebepler	74
B-İstanbul'un Resmen İşgal Kararının Alınması.....	78
C-İstanbul'un İşgal Edilmesi.....	83
1-İşgal İçin Yapılan Hazırlıklar.....	83
2-İstanbul'un İşgal Edilmeye Başlanması.....	84
a)İşgalin Osmanlı Hükümeti'ne ve İstanbul Halkına Bildirilmesi.....	84
b)Şehrin Çeşitli Alanlarının Askeri Kontrol Altına Alınması.....	91
c)Osmanlı Askeri Güçleri'nin Kontrol Altına Alınması.....	94
aa)Askeri Binaların İşgali.....	94
bb)Silahların Toplanması.....	96
d)Haberleşmenin Kontrol Altına Alınması.....	98
e)Resmi Binaların İşgali.....	99
f)Tutuklamalar.....	100
3-İstanbul'un İşgaliyle Birlikte İngiltere ile Fransa Arasında Yaşanan İstanbul'un Komuta Meselesi.....	104

İKİNCİ BÖLÜM

İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DAKİ

İŞGAL VE YERLEŞİM ALANLARI

I-İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DA ORTAKLAŞA

YERLEŞTİKLERİ ALANLAR.....	110
A-1918 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	110
B-1919 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	111
C-1920 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	113
D-1921 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	115
E-1922 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	117
II-İSTANBUL'DAKİ İNGİLİZ İŞGAL VE YERLEŞİM ALANLARI.....	120
A-1918 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	120
B-1919 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	121
C-1920 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	124
D-1921 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	129

E-1922 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	134
III-İSTANBUL'DAKİ FRANSIZ İŞGAL VE YERLEŞİM ALANLARI.....	138
A-1918 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	138
B-1919 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	141
C-1920 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	145
D-1921 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	146
E-Fransız Karargâhı'nın Nakli Çalışmaları.....	148
F-1922 Yılı İşgal ve Yerleşimleri.....	154
IV-İSTANBUL'DAKİ İTALYAN İŞGAL VE YERLEŞİM ALANLARI.....	156

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DA HUKUK TANIMAYAN EYLEMLERİ VE GAYRİMÜSLİM TEBAA İLE OLAN İLİŞKİLERİ	
I-İNGİLİZ İŞGAL GÜÇLERİ'NİN HUKUK DIŞI EYLEM VE DAVRANIŞLARI.....	160
A-Hiyerarşik Düzen ile Toplumsal ve Manevi Değerlere Yapılan Saldırıları.....	160
B-Mesken Masuniyetine Yapılan Saldırıları ile Yerleşim Yerlerini Boşaltmaya Yönelik Baskı ve Sindirme Eylemleri.....	166
C-İngiliz Askerlerinin Alkolün Tesiriyle İşledikleri Suçlar.....	169
D-İngiliz Askerlerin İşlediği Gasp Suçları ve Kamu Mallarına Verdikleri Zararlar.....	172
II-FRANSIZ İŞGAL GÜÇLERİ'NİN HUKUK DIŞI EYLEM VE DAVRANIŞLARI.....	176
A-Fransızların Müslüman Halkı Tahrik Edici Tutumları.....	176
B-Fransız Askerleri Tarafından İşlenen Yağma ve Gasp Suçları İle Mesken Dokunulmazlığına Yapılan Saldırıları.....	178
C-Fransız Askerlerinin Alkol Tüketimine Bağlı Olarak İşledikleri Suçlar...	181
D-Fransız Askerlerinin Siviller ile Osmanlı Askerlerine Karşı Gerçekleştirdikleri Cinayet ve Yaralama Eylemleri.....	185
E-Fransızlar Tarafından Suç İşleyen Gayrimüslimlerin Korunması.....	186

VIII

III-İTALYAN İŞGAL GÜÇLERİ'NİN HUKUK DIŞI EYLEM VE DAVRANIŞLARI.....	188
IV-YUNAN İŞGAL GÜÇLERİ'NİN HUKUK DIŞI EYLEM VE DAVRANIŞLARI.....	189
V-İTİLÂF DEVLETLERİ ASKERİ KUVVETİ'NİN OSMANLI GÜVENLİK GÜÇLERİ ÜZERİNDE KURDUĞU BASKI VE SONUÇLARI.....	192
VI-İSTANBUL'DAKİ RUM VE ERMENİ TEBAA'NIN İTİLÂF DEVLETLERİNCE DESTEKLENEN SİYASİ EMELLERİ İLE HUKUK DIŞI EYLEM VE Davranışları.....	194
A-İstanbul'da Gayrimüslim Nüfusun Artması ve Sorunların Çözümü İçin Osmanlı Hükümetince Alınan Tedbirler.....	194
B-İngiliz İşgal Kumandanlığı'nın Gayrimüslimlere Verdiği Destek.....	195
C-Yunan İşgal Kuvvetleri İle İstanbul'daki Rum Tebaa Arasındaki Organik Bağın İstanbul'u Yunanistan'a Bağlamaya Yönelik Siyasi Yansımaları....	200
D-Rum Tebaa'nın İşgal Güçlerinden Aldığı Destekle Kanun Dışı Davranışlar Sergilemesi.....	206
E-İstanbul'da Ermeni Tebaa'nın Patrikhane'nin Öncülüğünde Giriştiği Eylemler.....	215

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DA GERÇEKLEŞTİRDİKLERİ ADLİ UYGULAMALAR VE BU SÜREÇTE YAŞANILAN SORUNLAR

I-İTİLÂF DEVLETLERİ TARAFINDAN KURULAN HAPİSHANELER KARMA KOMİSYONU.....	223
A-Adli Bir Müessese Olan Hapishanelerin İdari Yapılanması ve Hükümet Tarafından İstanbul'da Kurulmuş Olan Hapishaneler.....	223
B-Hapishaneler Karma Komisyonu'nun Kurulması İçin Yapılan Resmi Girişimler.....	225
C-Hapishaneler Karma Komisyonu'nun Niteliği.....	226
D-Hapishaneler Karma Komisyonu'nda Görev Alacak Kişilere	

Yetki Belgelerinin Verilmesi ve Sonrasında Yaşanılan Güçlükler.....	227
II-İSTANBUL HAPİSHANELERİNİN ŞARTLARINI İYİLEŞTİRMEK VE ADLİ YARGILAMALARDA GECİKMELERİN ÖNÜNE GEÇEBİLMEK ÜZERE HAPİSHANELER KARMA KOMİSYONU'NUN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ÇALIŞMALAR.....	
A-Beslenme Sorununa Yönelik Çözüm Arayışları.....	229
B-Temizlik Sorununa Yönelik Çözüm Arayışları.....	231
C-Hasta Mahkûmların Tedavilerine Yönelik Çözüm Arayışları.....	233
D-Hapishanelerdeki Olumsuz Fiziki Koşullar ve Hapishanelerin Mahkûm Sayılarının Azaltılması İle Fiziki Durumlarının Düzeltilmesine Yönelik Çözüm Arayışları.....	236
E-Hapishanelerdeki Personel Sorununa Yönelik Çözüm Arayışları.....	239
F-Adli Yargılamalarda Yaşanan Gecikme Sorununa Yönelik Çözüm Arayışları.....	241
III-İSTANBUL'DAKİ HAPİSHANELERİN ISLAHI İLE YENİ HAPİSHANELERİN İNŞASI İÇİN OLUŞTURULAN BÜTÇENİN ŞEKİLLENMESİNDE İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN ROLÜ VE KENDİLERİ TARAFINDAN KURULAN HAPİSHANELER.....	
A-İstanbul'da Yeni Hapishanelere Duyulan İhtiyaç ve Bu Konuda Yaşanılan Mali Sıkıntılar.....	244
B-Yapımı Devam Eden Hapishane İnşaatlarının Tamamlanması İçin İtilâf Devletleri Temsilcileri'nin Kurduğu Baskılar ve İnşaatlarla İlgili Olarak Hükümet'in Bütçe Çalışmaları.....	245
C-Mevcut Hapishanelerin Şartlarının Düzeltilmesiyle İlgili Olarak Hükümet'in Bütçe Çalışmaları.....	248
D-İtilâf Devletleri'ne Ait Hapishaneler.....	250
IV-İTİLÂF DEVLETLERİ TARAFINDAN İSTANBUL HAPİSHANELERİNDEN USULSÜZCE MAHKÛM ÇIKARILMASI.....	
A-1919 Yılında Gerçekleştirilen Adli Usulsüzlükler.....	254
B-1920 Yılında Gerçekleştirilen Adli Usulsüzlükler.....	261
C-1921 Yılında Gerçekleştirilen Adli Usulsüzlükler.....	267

D-1922 Yılında Gerçekleştirilen Adli Usulsüzlükler.....	273
V-İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DA KURMUŞ OLDUKLARI MAHKEMELER.....	275
A-İtilâf Devletleri'nin Karma Mahkeme Kurma Girişimleri	275
B-İtilâf Devletleri Tebaasından Olanlara Yönelik Olarak Açılan Adli Davaların Ertelenmesi.....	280
C-İtilâf Devletleri Tarafından İstanbul'da Kurulan Konsolosluk ve Polis Mahkemeleri İle Askeri Mahkemeler.....	281

BEŞİNCİ BÖLÜM

İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DAKİ KONTROL FAALİYETLERİ VE İŞGALİN SONA ERMESİ

I-İSTANBUL'DA, COĞRAFİ ALAN VE ULAŞIMIN KONTROLÜ.....	286
A-Şehrin Coğrafi Açından Kontrolü.....	286
1-İtilâf Devletleri Tarafından İstanbul'un Coğrafi Saha ve Hudutlarının Belirlenmesi.....	286
2-İşgal Güçlerinin Asker Mevcudu.....	287
3-Anadolu Yakası'nda Belirlenen Coğrafi Sahanın Kontrol Altına Alınması.....	288
4-Avrupa Yakası'nın Kontrol Amaçlı Olarak Bölgelere Ayrılması.....	291
5-Boğaziçi İle Deniz Sahalarının Kontrol Altına Alınması.....	293
a)Yapılan İlk Yığınak.....	293
b)Denizden Kontrolü Kolaylaştırmak İçin Yapılan Faaliyetler.....	295
B-İstanbul'un Ulaşım Yollarının Kontrolü.....	297
1-Kara ve Demiryolu Ulaşımının Kontrol Altına Alınması.....	297
2-Deniz Ulaşımının ve Limanların Kontrol Altına Alınması.....	298
3-İstanbul'a Giriş-Çıkışların Kontrol Altına Alınması ve Gerçekleştirilen Pasaport Uygulaması.....	300
II-İTİLAF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'UN ASAYİŞİNE YÖNELİK KONTROL FAALİYETLERİ.....	302
A-İtilâf Güçleri Polis Kuvveti'nin Kurulması.....	302

B-İtilâf Devletleri Komisyonu'nun Asayişe Yönelik Kararları.....	304
C-İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki Güvenlik Merkezleri.....	306
D-İtilâf Devletleri'nin Osmanlı Kolluk Güçlerinin Mevcudunu Azaltması ve Salâhiyetini Daraltması.....	307
E-İtilâf Devletleri Güvenlik Uygulamalarının İstanbul Hükümeti Üzerinde Yarattığı Rahatsızlık.....	309
III-İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DAKİ İSTİHBARAT	
FAALİYETLERİ.....	312
A-İngiliz İstihbarat Yapılanması.....	312
B-Gayrimüslimlerin İtilâf Devletleri İstihbaratına Verdiği Destek.....	314
C-Fransız İstihbarat Oluşumu.....	315
D-İtalyan İstihbarat Faaliyetleri.....	316
IV-İSTANBUL'DAKİ MİLLİ TEŞKİLATLARA YÖNELİK KONTROL	
FAALİYETLERİ.....	317
A-Haberleşme Araçlarını Kontrol Altında Tutma Faaliyeti.....	317
B-Anadolu'ya Silah Sevkini Engelleme Çabaları.....	318
V-İTİLÂF DEVLETLERİ TARAFINDAN İSTANBUL'DA	
GERÇEKLEŞTİRİLEN TUTUKLAMALAR.....	322
A-I.Dünya Savaşı'nda Görev Alan Cephe Kumandanlarını Tutuklama Girişimi.....	323
B-Ermeni Tehcirinden Ötürü Yapılan Tutuklamalar.....	325
1-Tutuklama Kararının Oluşum Sürecinde Padişah ve Hükümet'in İngilizlerle Yaptığı Görüşmeler.....	325
2-Evkâf Nazırı İzzet Bey'in İşgal Güçleriyle Yaptığı İşbirliği.....	326
3-Diyarbakır Eski Valisi Reşit Bey'in Hapishane'den Kaçışının Tutuklamaların Genişletilmesine Olan Etkisi.....	327
4-Hazırlanan Tutuklu Listelerinin Kamuoyunda Yarattığı Tedirginlik.....	329
5-Damat Ferit Paşa'nın Tutuklamalar Sürecindeki Rolü.....	330
C-Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti'nin Dağıtılması ve Üyelerinin Tutuklanması.....	333
D-İstanbul Hükümeti'nin Lider Kadrosunu Tutuklatma Girişimi.....	335

E-Tutuklamalarda Keyfilğin Devamı.....	336
VI-DİVAN-I HARBİ ÖRFİ MAHKEMELERİ VE YARGILAMALAR.....	338
A-Mahkemenin Kurulması ve Mahmut Hayret Paşa'nın Divan-ı Harbi Örfi Reisliği Dönemi.....	338
B-Divan-ı Harb-i Örfi Tarafından Verilen Bir Kararın İstanbul'da Oluşturduğu Tepki: Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in İdamı.....	339
1-Yapılan Suçlamalar ve Yargılama Süreci.....	339
2-Kemal Bey Hakkında Verilen Kararın Onay Süreci ve İdamın Gerçekleşmesi.....	342
3-Kemal Bey'in İdamına Gösterilen Tepki.....	344
C-Mustafa Paşa'nın Divân-ı Harbî Örfi Başkanlığı'na Getirilmesi.....	345
VII-TUTUKLULARIN BAZILARININ MALTA'YA SÜRGÜN EDİLMESİ VE YAŞANILAN TARTIŞMALAR.....	346
A-Malta'ya Gönderilen İlk Sürgünler (1919)	346
B-Tutukluların Malta'ya Götürülmesine Fransızların Tepkisi.....	348
C-İstanbul'un Resmen İşgali'nden Sonra Sürgünlerin Devam Etmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi.....	349
D-Esir Değiş-Tokuşunun Gündeme Gelmesi ve Siyasi Baskı Aracı Olarak Kullanılması.....	351
E-Malta'daki Esirlerin Bir Kısımının Londra Konferansı Görüşmeleri Sırasında Kurtarılması.....	353
F-Esirlerin Tamamının Kurtarılması.....	355
VIII-İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DAN AYRILIŞ SÜRECİ.....	357
A-Mudanya Mütarekesi Öncesi İtilâf Devletleri'nin İstanbul'un Bazı Bölgelerini Tahliye Etmeleri.....	357
B-Mudanya Mütarekesi'nde İstanbul ve Doğu Trakya'nın Durumu.....	361
C-Lozan Barış Antlaşması'nda İstanbul'un Tahliyesiyle İlgili Olarak Alınan Kararlar ve İstanbul'da Yaşanan Çeşitli Sorunlar.....	365
D-Tahliyenin Başlaması İçin Yapılan Son Hazırlıklar.....	370
E-Tahliye Komisyonlarının Kurulması ve Çalışmaya Başlaması.....	371

XIII

F-Tahliyenin Tamamlanması ve Türk Ordusu'nun İstanbul'a Girişİ.....	373
SONUÇ.....	376
EKLER.....	381
FOTOĞRAFLAR.....	410
HARİTALAR.....	423

KISALTMALAR

B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
D.B.F.P.	: Documents on British Foreign Policy
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
T.İ.H.	: Türk İstiklâl Harbi
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
DH.MB.HPS.	: Dahiliye Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti
DH.MB.HPS.M.	: Dahiliye Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti
DH.KMS.	: Dahiliye Kalemî Mahsus
DH.EUM.AYŞ.	: Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş
DH.EUM.5.ŞB.	: Dahiliye Emniyet-i Umumiye 5.Şube
MV.	: Meclis-i Vükelâ Mazbatası
DH.İ-UM.	: Dahiliye İdare-i Umumiye
DH.EUM.SSM.	: Dahiliye Emniyet-i Umumiye Seyrüsefer
DH.UMVM.	: Dahiliye Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti
K.N.	: Klasör No
D.N.	: Dosya No
G.N.	: Gömlek No
B.N.	: Belge No
Bkz.	: Bakınız
s.	: sayfa

BİBLİYOGRAFYA

A-ARŞİVLER

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi

B-RESMÎ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi

Documents on British Foreign Policy

ŞİMŞİR, BİLAL N., British Documents on Atatürk (1919-1938), I, April 1919-March 1920, Ankara 1973.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923, I, Ankara 1992

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, VII, (Çeviren: Seha L. Meray), İstanbul 1993.

C-GAZETELER

Âti

Hâdisât

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Kars

Minber

Şenkaya

Tasvir-i Efkâr

Vakit

D-DERGİLER

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Atatürk Dergisi
Belgelerle Türk Tarihi
Belleten
Dün ve Bugün
Ermeni Araştırmaları
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
Hayat Tarih Mecmuası
İlmi Araştırmalar
Tarih Hazinesi
Tarih ve Toplum
Yakın Tarihimiz

E-KILAVUZ, SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

DAĞLI, Yücel, ÜÇER, Cumhure, Tarih Çevirme Kılavuzu, V, Ankara 1997.
Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, I-II, Ankara 1998.
İslam Ansiklopedisi, V/2, İstanbul 1968.
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VI, İstanbul 1994.

F-HATIRALAR

ADIVAR, Halide Edib, Türk'ün Ateşle İmtihanı, Kurtuluş Savaşı Anıları, İstanbul 1971.
Ahmet İzzet Paşa, Feryadım, II, (Hazırlayan: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar), İstanbul 1993.
ALKOR, Muharrem, Hrisantos'u Ben Öldürdüm, İstanbul 1952.
Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl, (Derleyen: Turgut Gürer), İstanbul 2007.
Başmabeyinci Lütfi (Simavi) Bey, Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri, İstanbul, Basım tarihi yok.
BAYAR, Celal, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş, I, İstanbul 1997.
BENNETT, John Godolphin, Tanık, Bir Arayışın Hikâyesi, (Çeviren: Çiçek Öztek), İstanbul 2006.

- BERKEM, Süreyya Sami, Unutulmuş Günler, İstanbul 1960.
- Bürokrat Tefvik Biren'in Sultan II. Abdulhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları, II, (Hazırlayan: Fatma Rezan Hürmen), İstanbul 2006.
- CALLWELL, C.E., Field Marshal Sir Henry Wilson, His Life and Diaries, II, London 1927.
- Cevat Rüştü, İstanbul'un İşgalinde İngiliz Hapishanesi Hatıraları, (Hazırlayan: Güner Özdemir-Kayhan Emiroğlu), İstanbul 2009.
- Cihangiroğlu İbrahim Bey'in El Yazması Hatıraları.
- DUMESNIL, Vera, İşgal İstanbul'u, (Çeviren: Emre Öktem), İstanbul 1993.
- ERGENELİ, Adnan, Çocukluğumun Savaş Yılları Anıları, İstanbul 1993.
- ERTÜRK, Hüsamettin, İki Devrin Perde Arkası, (Yazan: Samih Nafiz Tansu), İstanbul 1957.
- GAILLARD, Gaston, The Turks and Europe, London 1921.
- Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK), Nutuk (1919-1927), I-III, Ankara 1999.
- General Allenby'nin Hatıratı (Arap İllerinin Elimizden Çıkış Öyküsü), (Hazırlayan: Faruk Yılmaz), Ankara 2003.
- GREW, Joseph C., İlk ABD Büyükelçisi'nin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü, (Çeviren: Muzaffer Aşkın), İstanbul 2000.
- HARINGTON, Charles, Tim Harington Looks Back, London 1940.
- HİMMETOĞLU, Hüsnü, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları, I-II, İstanbul 1975.
- İNAL, Mahmut Kemal, Son Sadrazamlar, IV, İstanbul 1982.
- KALKAVANOĞLU, İlyas Sami, Milli Mücadele Hatıralarım, İstanbul 1957.
- KOÇER, Kemal, Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul, İşgal Senelerinde M.M. Grubu'nun Gizli Faaliyeti, İstanbul 1946.
- Maliye Nazırı Cavid Bey, Felaket Günleri, Mütareke Devrinin Feci Tarihi, I, (Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul 2000.
- Mutfy-Zade K.Zia Bey, Speaking of The Turks, New York 1922.
- NADİ, Yunus, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul 1955.
- OKDAY, Şefik, Büyük Babam Son Sadrazam Ahmet Tefvik Paşa, İstanbul, Basım tarihi yok.

- OKYAR, Fethi, Üç Devirde Bir Adam, İstanbul 1980.
- ORBAY, Rauf, Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralar, I-II, İstanbul 1993.
- Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları, İstanbul 1986.
- ÖZALP, Kâzım, Milli Mücadele 1919-1922, I, Ankara 1998.
- PAKER, Esat Cemal, Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları, İstanbul 2000.
- Rıza NUR, Hayat ve Hatıratım, Rıza Nur Kendini Anlatıyor, I, (Hazırlayan: Abdurrahman Dilipak), İstanbul 1992.
- RYAN, Andrew, The Last of The Dragomans, London 1951.
- SÂBİS, Ali İhsan, Harp Hatıralarım, Birinci Dünya Harbi, IV, İstanbul 1991.
- SARAÇOĞLU, Ahmet Cemaleddin, Gazeteler-Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul, (Hazırlayan: İsmail Dervişoğlu), İstanbul 2009.
- SERTEL, M.Zekeriya, Hatırladıklarım, İstanbul 1968.
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, Başımıza Gelenler, Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondros'tan Mudanya'ya, İstanbul 1939.
- SUNATA, İ.Hakkı, İstanbul'da İşgal Yılları, İstanbul 2006.
- ŞÜKRÜ, Kemalettin, Mütareke Acıları, İstanbul'da Mütareke Arifesinden İşgale Kadar Geçen Kara Günlerin Acı Hatıraları, İstanbul 1930.
- Talat Paşa'nın Anıları, (Hazırlayan: Alpay Kabacalı), İstanbul 2006.
- TOPUZLU, Cemil, 80 Yıllık Hatıralarım, İstanbul 1951.
- TOWNSHEND, Charles V.F., Irak Seferi ve Esaret, (Çeviren: Tarih-i Askeri Osmâni Encümeni), (Sadeleştiren: Recep Ahışalı), İstanbul 2007.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, Görüp İşittiklerim, Ankara 1949.
- TÜRKGELDİ, Ali, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Ankara 1948.
- US, Asım, Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler, İstanbul 1964.
- VAKA, Demetra, İstanbul'un Peçesiz Kadınları, (Çeviren: Serpil Çağlayan), İstanbul 2003.
- YALMAN, Ahmet Emin, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, I, (1888-1922), (Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), İstanbul 1997.

G-ARAŞTIRMA ESERLERİ

- AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, I-II, İstanbul 2004.
- AKYÜZ, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara 1988.
- APATAY, Çetinkaya, İLTER, Yalçın, Tarih Aynasında İmparatorluklar Başkenti İstanbul ve Cumhuriyet, İstanbul 1998.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995, İstanbul 1997.
- ASLAN, Betül, Refet Paşa ve İşgalden Kurtulacak İstanbul'un İdâresi Meselesi, (Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1991
- ATA, Ferudun, İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları, Ankara 2005.
- ATALAY, Bülent, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923), İstanbul 2001.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, II, 1915-1919, İstanbul 1999.
- AYDIN, Mesut, Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri, İstanbul 1992.
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet, Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri, İstanbul 2008.
- BAYTOK, Taner, İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1970.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâbı Tarihi; III/IV, Ankara 1991.
- BELEN, Fahri, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1983.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, Trakya'da Milli Mücadele, I, Ankara 1987.
- BİLGİ, Nejdet, Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Yargılanması, Ankara 1999.
- BİLSEL, M.Cemil, Lozan, II, İstanbul 1998.
- BİRİNCİ, Ali, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, II.Meşrutiyet Devri'nde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar, İstanbul 1990.
- BUSCH, Briton Cooper, Mudros to Lausanne, Britain's Frontier in West Asia 1918-1923, New York 1976.
- CASTLE, Wilfrid T.F., Grand Turk, An Historical Outline of Life and Events, of Culture and Politics of Trade and Travel During The Last Years of The Ottoman Empire and The First Years of The Turkish Republic, London 1943.

- CRISS, Bilge, İşgal Altında İstanbul (1918-1923), İstanbul 2007.
- DAYI, S, Esin Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum), Millî Teşkilatlanma, Erzurum 1997.
- EYYUPOĞLU, İsmail, Mudanya Mütarekesi, Ankara 2002.
- , Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı, Kâzım Yurdalan (1881/2-1962), Erzurum 2009.
- FİDAN, Nurcan, İstanbul'un İtilâf Devletleri Tarafından Resmen İşgali (16 Mart 1920), (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2000.
- FROMKIN, David, Barışa Son Veren Barış 1914-1922, İstanbul 1994.
- GOLOĞLU, Mahmut, Üçüncü Meşrutiyet, 1920, Ankara 1970.
- GÖKBİLGİN, M.Tayyip, Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Sivas Kongresi'ne, I, Ankara 1959.
- GRASSI, Fabio L., İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923, Kamuoyu ve Dış Politika, (Çevirenler: Nevin Özkan-Durdu Kundakçı), İstanbul 2003.
- GÜLBOY, Burak, Birinci Dünya Savaşı Tarihi, İstanbul 2004.
- GÜLEN, Nejat, Şanlı Bahriye, Türk Bahriyesi'nin İki Yüz Yıllık Tarihçesi, 1773-1973, İstanbul 2001.
- GÜLER, Ali, Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar, Ankara 2003.
- HEMREICH, Paul C., Sevr Entrikaları, (Çeviren: Şerif Erol), İstanbul 1996.
- İLTER, Erdal, Ermeni Kilisesi ve Terör, Ankara 1999.
- JAESCHKE, Gotthard, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, (Çeviren: Cemal Köprülü), Ankara 1991.
- , Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922), Ankara 1989.
- KARACEBE, Nizameddin, Türk Ulusal Savaşı'nın İlk Parçası, Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar, İstanbul 1940.
- KOÇAOĞLU, Bünyamin, Mütareke'de İttihatçılık, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Dağılması, (1918-1920), İstanbul 2006.
- KÖSE, Ertan, Yunanistan ve Bitmeyen Kin, İstanbul 2005.
- KURAT, Akdes Nimet, Türkiye ve Rusya, Ankara 1990.

- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926, Ankara 1978.
- MANSEL, Philip, Konstantinopolis (Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453–1924), (Çeviren: Şerif Erol), İstanbul 1996.
- MERAY, Seha L., OLCAY, Osman, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması ile İlgili Belgeler, Ankara 1977.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara 1990.
- OKUR, Mehmet, Milli Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri, Ankara 2006.
- ÖZTÜRK, Hüsamettin, Milli Mücadele'de Çanakkale, Ankara 2001.
- RENOUVING, Pierre, I.Dünya Savaşı ve Türkiye, 1914-1918, (Hazırlayan: Nurer Uğurlu), İstanbul 2004.
- SALIŞIK, Selahattin, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya, İstanbul 1968.
- SARIHAN, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I, Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919), Ankara 1993.
- SCOGNAMILLO, Giovanni, Beyoğlu'nda Fuhuş, İstanbul 1994.
- SONYEL, Salâhi R., Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Ankara 1995.
- , Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I, Ankara 1995.
- SORGUN, Taylan, Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü, İstanbul 1998.
- SOYSAL, İlhami, Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler, İstanbul 2008.
- ŞENYAPILI, Önder, İsim İsim İstanbul Tarihi Yapılar, Caddeler, Sokaklar, İstanbul 2008.
- ŞİMŞİR, Bilal N., Malta Sürgünleri, İstanbul 1976.
- TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I, İstanbul 1991.
- TEMEL, Mehmet, İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu, Ankara 1998.
- TOKER, Hülya, Mütareke Döneminde İstanbul Rumları, Ankara 2006.
- Türk İstiklâl Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara 1999.
- WALDER, David, Çanakkale Olayı, (Çeviren: M.Ali Kayabal), İstanbul 1971.

YILDIZTAŞ, Mümin, Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

-----, Yaralı Payitaht İstanbul'un İşgali, İstanbul 2010.

ZİYAĞLU, Rakım, İstanbul Kadıları-Şehreminleri-Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (1453-1971) İdari-Siyasi, İstanbul 1971.

H-MAKALELER

“Osmanlı Mebusan Meclisi'nden Zorla Alınıp Malta'ya Sürülenler”, Dün ve Bugün Dergisi, III/48, (Aralık 1956) s.3-35.

AKŞİN, Sina, “Osmanlıların Sonuncusu”, İstanbul 1914-1923, İstanbul, 1997, s.114-125.

ARMAĞLU, Fahir, “İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)”, Belleten Dergisi, LXII/234, (Ağustos 1998) s.467-494.

ATA, Ferudun, “Divanı Harbi Örfi Mahkemeleri'nde Ermeni Tehciri Yargulamalarına İstatistiksel Bir Bakış”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXI/62, (Temmuz 2005) s.521-543.

-----, “Mütareke Döneminde İtilâf Devletleri'nin Hapishanelere Müdahaleleri ve Gayrimüslim Mahkûmları Tahliye Etmeleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XX/60, (Kasım 2004) s.727-743.

BARAN, Tülay Alim, “Mütareke Döneminde İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi”, Belleten Dergisi, LXXII/263, (Nisan 2008) s.155-174.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, “Birinci Dünya Harbi'nde (1914-1918) ve Mondros Mütarekesi Sıralarında (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922) Boğazlar Problemi”, Belleten Dergisi, XXV/97-100, (Haziran 1961) s.81-93.

BORAK, Sadi, “İşgal Kuvvetleri Başkomutanı General Harington'un Ele Geçen Gizli Raporu”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VIII/22, (Kasım 1991) s.161-163.

BUDAK, Mustafa, “Mütareke Döneminde İtilâf Devletleri'nin Müdahaleleri (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)”, İlmî Araştırmalar Dergisi, V, (1997) s.81-105.

- ÇELİK, Yüksel, “Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Döneminde İşgali”, Belleten Dergisi, LXXII/264, (Ağustos 2008) s.603-627.
- ÇINAY, Vasıf, “Kurtuluş Sevinci”, Hayat Tarih Mecmuası, I/6, (Temmuz 1968) s.17-23.
- , “Mütareke’de İstanbul”, Hayat Tarih Mecmuası, 1/5, (Haziran 1968) s.19-24.
- DUMAN, Önder, “Mütareke İstanbul’unda Ermeni Faaliyetleri”, Ermeni Araştırmaları Dergisi, IV-V/16-17, (Kış 2004-İlkbahar 2005) s.151-172.
- DUMONT, Paul, “Beyaz Yıllar”, İstanbul 1914-1923, İstanbul, 1997, s.176-195.
- DURAN, Tülay, “İstanbul’un İşgali”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:66, (Mart 1973) s.11-20.
- ERDEM, Ş.Can, “İtilâf Devletleri’nin İstanbul’u Resmen İşgali ve Faaliyetleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXI/62, (Temmuz 2005) s.677-693.
- ERKİLET, H.Hüsnü, “6 Ekim’de İstanbul’a Nasıl Girmiştik?”, Yakın Tarihimiz Dergisi, III/32, (Ekim 1962) s.163-164.
- GEORGEON, François, “Gülüşün ve Gözyaşlarının Kıyısında”, İstanbul 1914-1923, İstanbul, 1997, s.78-97.
- JAESCHKE, Gotthard, “Mondros’a Giden Yol”, Belleten Dergisi, XXVIII/109, (Nisan 1964) s.141-152.
- KANDEMİR, Feridun, “Sirkeci’de Patlayan Bomba”, Tarih Hazinesi Dergisi, I/1, (Kasım 1950) s.19-20.
- KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, “Karlı Kahramanlar”, VI, Kars Gazetesi, 26 Ocak 1949.
- KÖYCÜ, Hüseyin, “Oltu İslam Milli Komitesi, Kars Milli İslam Şûrâsı ve Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti”, Şenkaya Gazetesi, 15 Mayıs 1952.
- OKUR, Mehmet, “İtilâf Devletleri’nin İstanbul’daki Faaliyetleri, Osmanlı Hükümetleri Üzerindeki Baskıları ve Hükümetlerin Tutumu”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIX/57, (Kasım 2003) s.1133-1156.
- ÖZKAYA, Yücel, “İstanbul’un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul’dan Ankara’ya Kaçışı Olayı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, V/13, (Temmuz 1988) s.127-143.

- PEET, William Wheelock, “Kent Yönetimi”, İstanbul 1920, Editör: Clarence Richard JOHNSON, M.A. (Çeviren: Sönmez Taner), İstanbul, 2007, s.83-145.
- RADO, Şevket, “Mütareke Günlerinde İstanbul, Türk İstiklâl Savaşı’nın Arifesinde Bir Emekli Subayın Not Defteri”, Hayat Tarih Mecmuası, I/3, (Nisan 1971) s.12-17.
- RIGGS, Charles Trowbridge, “Yetişkinlerde Suç”, İstanbul 1920, Editör: Clarence Richard JOHNSON, M.A. (Çeviren: Sönmez Taner), İstanbul, 2007, s.279-315.
- Selahattin Adil Paşa, “İstanbul’un Kurtuluşu”, Yakın Tarihimiz Dergisi, III/32, (Ekim 1962) s.161-162.
- SERTOĞLU, Midhat, “İstanbul’un İşgali (16 Mart 1920)” Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, IX, (Haziran 1968) s.3-8.
- , “İstanbul”, İslam Ansiklopedisi, V/2, s.1135-1244.
- SONYEL, Salâhi R., “İngiliz Gizli Belgelerine Göre İşgal Gücünün Türkiye’de Son Günleri ve Cumhuriyet’in Kuruluşu”, Belleten Dergisi, XLII/165-168, (Ocak 1978) s.105-146.
- , “İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold’un Türk Ulusal Akımına Karşı Tutumu”, Belleten Dergisi, LVIII/221, (Nisan 1994) s.159-184.
- , “Kurtuluş Savaşı Dönemi’nde İstanbul Kabineleri ve İngiliz İstihbarat Servisi”, Belleten Dergisi, LXV/243, (Ağustos 2001) s.661-708.
- SÜRMEİ, Serpil, “Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü”, Atatürk Dergisi, III/4, Erzurum, (Temmuz 2003) s.63-89.
- TOPRAK, Zafer, “Mütareke Döneminde İstanbul”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VI, s.19-23.
- , “İstanbul’da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933” Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı:39, (Mart 1987) s.31-40.
- TOSUN, Hüseyin, “İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul’dan Ayrılışları (2 Ekim 1923)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, IX/27, (Kasım 1993) s.627-652.
- TÜRKKAN, Ali İhsan, “İstanbul’un İşgali Sırasında Fransız Ortadoğu Kuvvetleri’nin 1918 Yılından Sonra İşgal İle İlgili Raporları”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 23, (Aralık 1998) s.74-88.

TÜRKMEN, Zekeriya, “İstanbul’un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XVIII/53 (Temmuz 2002) s.319-372.

-----, “İşgal Yıllarında İstanbul’daki Uygulamalar: Mütareke Döneminde Ermeniler Tarafından Türk Çocuklarının Kaçırılması ve Hristiyanlaştırılması”, KÖK Araştırmalar Dergisi, II/2, (Güz 2000) s.265-283.

ÜNAL, Ertan, “16 Mart Vakası”, Hayat Tarih Mecmuası, I/2, (Mart 1969) s.18- 25.

YAVUZ, Ünsal, “İngiliz ve Fransız Resmi Belgelerinde İstanbul’un İşgalini (16 Mart 1920) Hazırlayan Gelişmeler”, Belleten Dergisi, LVI/215-217, (Ağustos 1992) s.963-1007.

YERASİMOS, Stefanos, “Kozmopolit Bir Yapıdan Milliyetçiliğe”, İstanbul 1914-1923, İstanbul, 1997, s.11-24.

İ-İNTERNET ADRESLERİ

[http:// www. kenthaber. com/ marmara/ istanbul/ uskudar/ Rehber/ yalilar/ kont-ostorog-yalisi](http://www.kenthaber.com/marmara/istanbul/uskudar/Rehber/yalilar/kont-ostorog-yalisi)

GİRİŞ

1918 yılının yaz aylarına girildiğinde, I. Dünya Savaşı İttifak Devletleri açısından son derece olumsuz koşullar altında devam etmekteydi. 8 Ağustos 1918'de Somme ile Luce arasındaki Alman Cephesi'nin İtilâf Devletleri tarafından yarılması üzerine¹ Alman Ordusu'nun maneviyatı çökmüş,² bu bölgede İtilâf Devletleri taarruzlarına devam ettiklerinden, Almanlar, askeri durumlarını düzeltmeye de imkân bulamamışlardı.³

15 Eylül 1918'de, General Franchet d'Esperey komutasındaki Fransız ve Sırp güçlerinin Makedonya Cephesi'nde, ağırlık merkezi Dobropoje olmak üzere gerçekleştirdikleri taarruz sonucu; 21 Ağustos 1918'de Bulgarlar mağlup olarak geri çekilmeye başlamışlar ve 26 Ekim 1918'de mütareke kararı almışlardı.⁴ Bu karar doğrultusunda, Bulgaristan Maliye Bakanı Liaptcheff, General Loukoff ve Büyükelçi Simeon Radeff'den oluşan bir heyet, 28 Eylül 1918'de Selanik'e giderek General Franchet d'Esperey ile mütareke görüşmelerine başladı.⁵

Bulgarların mütareke isteğinin, İtilâf Devletleri'nin Paris'teki Yüksek Savaş Konseyi'ne iletilmesi gerekirken, General d'Esperey, gecikmeyi göze alamayarak, mütareke koşullarını bizzat kendisi hazırlamış,⁶ nitekim mütareke görüşmelerine başlandığının hemen ertesi günü, 29 Eylül 1918'de Bulgarlarla İtilâf Devletleri arasında mütareke imzalanmıştır.⁷

¹ Ali TÜRKGELEDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara 1948, sayfa:5.

² Yusuf Hikmet BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi; III/IV**, Ankara 1991, s.674.

³ A.TÜRKGELEDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.5.

⁴ David FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış 1914-1922**, İstanbul 1994, s.361; A.TÜRKGELEDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.8; Yusuf Hikmet BAYUR, Bulgarların 25 Ekim 1918'de mütareke kararı aldıklarını belirtiyor. (Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi, III/IV**, s.679).

⁵ A.TÜRKGELEDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.8.

⁶ D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.361.

⁷ A.TÜRKGELEDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.8. Bu mütarekenin maddeleri için Bkz.Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi, III/IV**, s.679-680. 15 Eylül 1918'de ileri harekâta başlayan Makedonya'daki İtilâf Devletleri Ordusu, 25 Eylül 1918'de Vardar Vadisi'ne ulaşmış, Bulgarların mütareke imzaladığı 29 Eylül 1918 günü ise Üsküp'ü ele geçirmişlerdi. (Burak GÜLBOY, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, İstanbul 2004, s.285.)

İttifak Devletleri'nden Avusturya'nın da durumu iç açıcı değildi. Almanların yukarıda belirtilen 8 Ağustos 1918'deki yenilgileri; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu çok güç durumda bırakmış,⁸ içeride baş gösteren ekonomik sıkıntılarının yanında, 1918 yazında Çeklerin ve Sırp-Hırvat-Slovenlerin bağımsızlık hareketleri de görülmeye başlanmıştı.⁹

Durumun vahametiyle birlikte, savaşa daha fazla devam edemeyeceğini anlayan Avusturya Hükümeti, 14 Eylül 1918'e gelindiğinde, savaşan tüm devletlere, temsilcilerini tarafsız bir ülkede toplayıp, barış hakkındaki görüşlerini birbirlerine açıklamaları yönünde çağrıda bulundu.¹⁰ Bu girişiminden bir sonuç alamayan Avusturya Hükümeti, 5 Ekim 1918'de ABD Başkanı Wilson'a mütareke teklifinde bulundu. ABD, 18 Ekim 1918'de bu teklife cevap vererek; Çekoslovak Milli Meclisi'ni fiili hükümet olarak tanıdıklarını ve Yugoslavların milli isteklerini kabul ettiklerini söyledi.¹¹

ABD'nin bu cevabından bir gün önce, 17 Ekim 1918'de Çekler Prag'da, yine aynı gün Yugoslavlar da Zagreb'te bağımsızlıklarını ilân ettiler. Bunları takiben, 24 Ekim 1918'de Macarlar da Avusturya'dan ayrılarak bağımsızlıklarına kavuştular.¹² Yine aynı gün, İtalyanların, Avusturya'ya karşı genel bir taarruza girişmeleri üzerine, 27 Ekim 1918'de Vittorio-Veneto'da Avusturya Cephesi yarılmış, mütarekeden başka çıkış yolu göremeyen Avusturya İmparatoru Karl, 3 Kasım 1918'de İtalyanlarla Padua civarındaki Villa Gusti'de mütareke imzalamıştır.¹³

Diğer yandan, Bulgaristan'ın mütareke imzalaması; zaten sıkışık durumda bulunan Almanya'yı iyice güç durumda bırakmış, Bulgarların ateşkes imzaladıklarını öğrenen Alman Genel Kurmay Başkanı Erich Von Ludendorf, hükümetini durumdan haberdar ederek, Almanya'nın da ateşkes istemek zorunda olduğunu bildirmişti. Zaten,

⁸ A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.5.

⁹ Fahir ARMAOĞLU, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995**, İstanbul 1997, s.142.

¹⁰ Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi, III/IV**, s.677.

¹¹ A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.20-21.

¹² Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi III/IV**, s.691; F.ARMAOĞLU, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.142.

¹³ F.ARMAOĞLU, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.143; Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi, III/IV**, s.691; A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.21.

Ludendorff'un elinde, Franchet d'Esperey'in açtığı güneydoğu cephesinde direnebilecek askeri gücü de bulunmuyordu.¹⁴

Ludendorff'un ateşkes yapılması gerektiğine ait düşüncesine Alman Orduları Başkomutanı Mareşal Paul Von Hindenburg da katılmaktaydı. Nitekim Bulgarların mütareke imzaladığı 29 Eylül 1918 gününün akşamı, Alman Kayzeri II. Wilhelm, Almanya Başbakanı Garf Von Hertling, Alman Dışişleri Bakanı Amiral Von Hintze, Ludendorff ve Hindenburg'un katılımlarıyla Alman Genel Karargâhı'nda bir toplantı düzenlenmiş ve bu toplantı sonucunda; Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'un ileri sürdüğü on dört nokta üzerinden mütareke yapmak için ABD'ye başvurma kararı alınmıştı.¹⁵

Alınan bu karar gereğince; Almanlar, İsviçre Hükümeti vasıtasıyla ABD'ye mütareke teklifinde bulundular. Bu girişimin ardından, Almanya ile ABD arasında, 27 Ekim 1918'e dek sürecek olan bir nota diplomasisi başladı.¹⁶

İtilâf Devletleri'nin Almanya'ya yönelik askeri harekâtları da devam etmekteydi. 17 Ekim 1918'de, İngiliz kuvvetleri Selle Nehri kıyılarındaki Alman savunmasını çökerterek, 20 Ekim'de nehri geçmeyi başardılar. Öte taraftan birleşik İngiliz ve Fransız kuvvetleri de Meuse Vadisi'nde ilerlemekteydi.¹⁷

Almanlar barış teşebbüslerinden de sonuç alamamaktaydılar. Zira, ABD Başkanı Wilson, Almanya'da demokratik bir yönetim kurulmadıkça, İtilâf Devletleri'nin barışa yanaşmamakta kararlı olduklarını Alman Hükümeti'ne bildirmişti. Almanlar, dış politikada bu sorunları yaşarken ülkede baş gösteren sosyalist ayaklanmalar ile de uğraşmak zorunda kalmışlardı.¹⁸ 5 Ekim 1918'de kurulan yeni hükümetin Başbakanı Max Bade, 9 Kasım 1918'de II. Wilhelm'in kendi kararıyla tahttan çekildiğini açıkladı.

¹⁴ D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.362.

¹⁵ Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi**, III/IV, s.682.

¹⁶ Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi**, III/IV, s.685-691.

¹⁷ Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi**, III/IV, s.685-691.

¹⁸ B.GÜLBOY, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, s.293.

Meydana gelen bu yeni durumun ardından, 11 Kasım 1918'de Almanya, Rethondes'de İtilâf Devletleri ile mütareke imzaladı.¹⁹

Savaşın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti de, diğer İttifak Devletleri gibi, içinden çıkılması güç durumlarla karşı karşıya idi. 19 Eylül 1918'de, Filistin Cephesi'nde, General Edmund Henry Hynman Allenby'nin komutasında bulunan İngiliz Ordusu, Osmanlı Ordusu'nun sağ cenahını teşkil eden Cevat Paşa (Çobanlı) komutasındaki VIII. Ordu'yu imha etmek suretiyle büyük bir taarruza başlamış,²⁰ 20-22 Eylül 1918'de cereyan eden muharebeler, Türk tarafında büyük insan ve silah kaybına neden olmuştu.²¹ 20 Eylül 1918'de Nasıra'ya İngilizler tarafından yapılan bir süvari baskını neticesinde; Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Liman Von Sanders Paşa ile karargâhının esir olmasına ramak kalmıştı.²² Bu bölgedeki Türk birlikleri, sürekli olarak geri çekilme halindeydiler.²³

İlerleyişlerine devam eden İngilizler, 23 Eylül 1918'de Hayfa ve Akka'yı, 1 Ekim 1918'de Şam'ı, 8 Ekim'de Beyrut'u, 15 Ekim'de, Türklerin 11-12 Ekim 1918 gecesi boşalttıkları Humus'u, 20 Ekim'de Hama'yı işgal etmişler, 25 Ekim 1918'de Osmanlı Ordusu Katme'ye çekilmiş ve İngilizler, 27 Ekim 1918'de ise Halep'e girmişlerdi.²⁴

Irak Cephesi'nde ise; General William Marshall komutasındaki İngiliz birlikleri, Ali İhsan (Sâbis) Paşa'nın komuta ettiği VI. Ordu'ya, şiddetli taarruzlarda bulunuyor, Ali İhsan Paşa, bu taarruzlara karşılık Fetha-Kerkük Hattı'nı elde tutmaya çalışıyordu.²⁵

Osmanlı Devleti için asıl tehlike; Trakya sınırından gelmekteydi. Makedonya Cephesi'nde, Franchet d'Esperey komutasındaki İtilâf Ordusu, Bulgarları tasfiye

¹⁹ F.ARMAOĞLU, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.143. Bu mütarekenin hükümleri için bakınız: Pierre RENOUVING, **I.Dünya Savaşı ve Türkiye, 1914-1918**, (Hazırlayan: Nurer Uğurlu), İstanbul 2004, s.736.

²⁰ A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.23.

²¹ **Türk İstiklâl Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara 1999, s.16.

²² A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.23; **General Allenby'nin Hatıratı (Arap İllerinin Elimizden Çıkış Öyküsü)**, (Hazırlayan: Faruk Yılmaz), Ankara 2003, s.89.

²³ **General Allenby'nin Hatıratı...**, s.89-91.

²⁴ **General Allenby'nin Hatıratı...**, s.92-99; A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.23.

²⁵ Ali İhsan SÂBİS, **Harp Hatıralarım, Birinci Dünya Harbi, IV**, İstanbul 1991, s.298.

ettikten sonra, yönlerini doğuya doğru çevirmişler ve Meriç Nehri'ne doğru ilerleyerek Osmanlı Devleti'nin Trakya'daki sınırlarını tehdit etmeye başlamışlardı.²⁶

Savaş, Osmanlı Devleti'nin mali durumunu da iyice bozmuştu. Bulgarların mütareke imzalamaları nedeniyle Almanya ile coğrafi bağlantının kesilmesi sonucunda;²⁷ zaruri ihtiyaçları ülke kaynaklarından sağlayabilmek imkânsız hale gelmişti. Diğer yandan ihtiyat olarak muhafaza edilen 14 milyon liradan başka hazinede para da kalmamıştı.²⁸

Savaş süresince cephelerinden firar eden 500 bine yakın asker de; karşılaşılan bir diğer zorluk idi. Bu kaçak askerlerin büyük bir kısmı silahlı çeteler halinde soygunculuk yaparak ülkenin asayişini bozmaktaydılar.²⁹

Osmanlı Devleti'nin donanması da İtilâf güçlerine karşı koyamayacak durumdaydı. Barbaros Zırhlısı ile Midilli ve Mecidiye Kruvazörleri savaş sırasında kaybedilmişti. Yine savaşta birçok yerinden yara alan Yavuz Zırhlısı ise; havuzsuzluktan dolayı tamir edilemediğinden, Boğaziçi'nde atıl bir halde bekletilmekteydi.³⁰

Savaşın olumsuz etkileri, başkent İstanbul'da da tüm yoğunluğuyla hissediliyordu. Şehirdeki enflasyon oranı hızla yükselmiş, 1914-1918 yılları arasında ekmeğin fiyatı 38 kat, şekerinki ise 65 kat artarken,³¹ diğer temel ihtiyaç maddelerindeki

²⁶ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım, II**, (Hazırlayan: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar), İstanbul 1993, s.19; Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi, III/IV**, s.680.

²⁷ Akdes Nimet KURAT, **Türkiye ve Rusya**, Ankara 1990, s.570.

²⁸ Rauf ORBAY, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralar, I**, İstanbul 1993, s.57.

²⁹ A.N.KURAT, **Türkiye ve Rusya**, s.573.

³⁰ R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni..., I**, s.56-57. Mecidiye Kruvazörü, 1915 yılı başında Odesa Limanı önünde mayınlara çarparak batmış, Barbaros Zırhlısı; 8 Ağustos 1915'de İngiliz E-11 Denizaltısı tarafından Marmara'da batırılmış, Yavuz Zırhlısı'nın yaralanması ve Midilli Kruvazörü'nün batması ise; 20 Ocak 1918'de İmroz ve Limni Adaları'na yapılan baskın sırasında gerçekleşmiştir. Burada Midilli, bir mayın tarlasına düşerek, beş mayın birden zırhlıya çarpmış ve aldığı darbelerin etkisiyle hemen orada batmıştır. Yavuz Zırhlısı ise; Midilli'nin yardımına giderken üç mayın da ona çarpmış, büyük yaralar almış olmasına rağmen batmayarak Çanakkale Boğazı'na geçmeyi başarmıştır. (Nejat GÜLEN, **Şanlı Bahriye, Türk Bahriyesi'nin İki Yüz Yıllık Tarihi, 1773-1973**, İstanbul 2001, s.303, 312, 315.)

³¹ Stefanos YERASİMOS, **"Kozmopolit Bir Yapıdan Milliyetçiliğe", İstanbul 1914-1923**, (Hazırlayan: Stefanos Yerasimos), İstanbul 1997, s.18.

fiyat yükselişi %1350'yi bulmuştu. Bu durum doğal olarak çalışanları ve ücretlileri doğrudan etkilemiş, memurların satınalma gücü %60-80 oranında düşmüştü.³² Savaşın son yılında ortalama bir memurun aylığı günde bir kilo ekmeğe almaya ancak yeter bir hale gelmişti.³³

İtilâf Devletleri tarafından oluşturulan abluka nedeniyle başkentin deniz ve hava iletişimi tümüyle düzensizleşmiş, kentteki bir milyonu aşkın insan için kumanya ikmalini yapmayı güçleştirmişti. Bu durum, birtakım fırsatçılar için çıkar alanı olarak görülmüş ve vagon ticareti denilen yeni bir vurgun düzeni kendini göstermiştir. Bazı fırsatçılar, Almanya'dan malzeme getiren trenlerde getirdikleri malları karaborsada satmaya başlamışlar ve kısa sürede zenginleşmişlerdi.³⁴ Böylece savaş yılları boyunca şehirde karaborsa, istifçilik, spekülasyon hızla artmıştı. Halk dilinde "harp tüccarı", "spekülasyon erbabı", "331, 332, 333 zengini" diye bilinen bu savaş zenginleri İstanbul'un yaşamına da yepyeni bir boyut getirmişler, İstanbul'un geniş bir kesimi yoksullaşırken, eğlence düşkünlüğü, alkol, kumar, kadın ticareti hatta kokain giderek yaygınlaşmıştı.³⁵

Düyun-u Umumiye de, Galata bankerleri de faaliyetlerine devam ediyor, ekonomi yüzlerce yılın kemikleştirdiği sorunlardan kurtulamıyordu. Öte yanda aşırı lüksle, aşırı sefaletin birlikteliği vardı. Şehrin manzarası görkemli sarayların, saray yavrusu köşk ve yalılarının yanında daracık sokaklarda birbiri üstüne yığılı ahşap evlerin ve sık sık çıkan yangınların ardında kalan boş arsa ve harabelerin karışımını yansıtıyordu.³⁶ Kent merkezinin kronik bir sorunu olan taşıt araçlarındaki düzensizlik, asker kabilelerinin aşırı yükü ile doruğa çıkmıştı.³⁷

³² François GEORGEON, "Gülüşün ve Gözyaşlarının Kıyısında", İstanbul 1914-1923, s.85.

³³ S.YERASİMOS, "Kozmopolit Bir Yapıdan Milliyetçiliğe", İstanbul 1914-1923, s.18.

³⁴ Çetinkaya APATAY, Yalçın İLTER, Tarih Aynasında İmparatorluklar Başkenti İstanbul ve Cumhuriyet, İstanbul 1998, s.89.

³⁵ Zafer TOPRAK, "İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933" Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı:39, (Mart 1987) s.31.

³⁶ Ç.APATAY, Y.İLTER, İstanbul ve Cumhuriyet..., s.89-90.

³⁷ S.YERASİMOS, "Kozmopolit Bir Yapıdan Milliyetçiliğe", İstanbul 1914-1923, s.18.

Diğer yandan, Sadrazam Talat Paşa, Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ile birlikte,³⁸ 3 Eylül 1918'de resmi bir ziyarette bulunmak üzere Almanya'ya hareket etti.³⁹ Ziyaretin amacı; İttifak Devletleri barış yapmayı düşünüyor ise bu barışın münferit teşebbüslerle değil de, birlikte yapılabilmesi için Almanları ikna etmektir.⁴⁰ Ancak Talat Paşa, bu ziyaretinden bir sonuç elde edemedi. Paşa, Berlin ziyareti dönüşünde, Bulgarların resmi kanallardan mütareke arayışı içerisinde olduklarını öğrenmiş, bunun üzerine Sofya'ya da uğrayarak Bulgaristan Başbakanı Aleksandr Pavlov Malinov ile bir araya gelmişti. Talat Paşa bu görüşme sırasında; Malinov'a mütareke yapmayı istemelerinin hatalı bir davranış olduğunu; mütarekeyi tüm İttifak Devletleri'nin ortaklaşa istemeleri gerektiğini söylemişti.⁴¹ Malinov'un mütareke yapma hususundaki kararlılığını gören Talat Paşa, gerekirse iki Türk tümenini Bulgar Cephesi'ne göndermeyi teklif etmiş ise de, Malinov buna da yanaşmamıştı.⁴²

Sadrazam Talat Paşa, her türlü zorluğa rağmen, başından beri Almanya'dan ayrı barış yapılmaması fikrine sıkı sıkıya bağlı olmuş ise de, gelinen nokta, bu düşüncüyü korumanın imkânsız olduğunu göstermekteydi.⁴³ Nitekim, Avrupa'daki temaslarını tamamlayıp, 28 Eylül 1918'de İstanbul'a dönen Talat Paşa,⁴⁴ 1 Ekim 1918 sabahı Almanya'nın da barış isteyeceğini öğrenmiş,⁴⁵ böylece, kendilerinin de mütareke istemelerinin artık kaçınılmaz bir hal aldığına inanmaya başlamıştı.⁴⁶

³⁸ Galip Kemali SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler, Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondros'tan Mudanya'ya**, İstanbul 1939, s.14.

³⁹ Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi, III/IV**, s.675.

⁴⁰ Celal BAYAR, **Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş, I**, İstanbul 1997, s.5.

⁴¹ **Talat Paşa'nın Anıları**, (Hazırlayan: Alpay Kabacalı), İstanbul 2006, s.148.

⁴² A.N.KURAT, **Türkiye ve Rusya**, s.569.

⁴³ A.N.KURAT, **Türkiye ve Rusya**, s.574; C.BAYAR, **Ben de Yazdım, I**, s.5.

⁴⁴ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.10; Celal Bayar, anılarında, Sadrazam Talat Paşa'nın 27 Eylül 1918'de İstanbul'a döndüğünü belirtiyor. (C.BAYAR, **Ben de Yazdım, I**, s.5).

⁴⁵ Fethi OKYAR, **Üç Devirde Bir Adam**, İstanbul 1980, s.236; Maliye Nazırı Cavid Bey, **Felaket Günleri, Mütareke Devrinin Feci Tarihi, I**, (Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul 2000, s.3.

⁴⁶ C.BAYAR, **Ben de Yazdım, I**, s.5.

Bu mütarekenin, İttihatçı bir hükümetle yapılması İtilâf Devletleri nezdinde mümkün değildi.⁴⁷ Buna rağmen, kabine üyeleri arasında fikir ayrılığı vardı. Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa, Adliye ve Mezahib Nazırı Halil Bey ve Maarif Nazırı Doktor Nazım Bey savaşın devamına taraftardılar. Barış esasları anlaşılmadan, Hükümet'in kimlere teslim edileceği bilinmeden, kabinenin istifasının doğru olmayacağını ileri sürüyorlar ve dayanıldığı takdirde daha iyi bir barışın elde edilebileceğine inanıyorlardı. Ancak kabinedeki ağırlıklı görüş, savaşın sona erdirilip, istifa edilmesi gerektiği yönündeydi. Talat Paşa da ekseriyetin fikrine uymayı muvafık bulmuştu.⁴⁸

İstifa kararını hemen uygulamayan Talat Paşa, 5 Ekim 1918'de İzmir Valisi Rahmi Bey, Vilayet Yabancı İşler Müdürü Charles Karabiber Bey ve Fransız tebaasından tüccar M.Edmond Giraud'u barış teklifini içeren bir mektup ile ve delege sıfatıyla İngilizlerle görüşmek üzere Midilli'ye gönderdi.⁴⁹ Ancak bu girişimden bir netice çıkmadı. Burada, Osmanlı Heyeti'ne, İngiliz Elçisi Lord Granville ile görüşmek üzere Atina'ya gitmeleri gerektiği bildirildi. Atina'da, Lord Granville, Karabiber Bey ile görüşmek istemedi. M.Giraud'a da Osmanlı Hükümeti'nin barış isteğinde geç kaldığını söylemekle yetindi.⁵⁰

Talat Paşa Hükümeti'nin mütareke yapma hususunda netice alamadığı bir diğer girişimi de; Amerika Birleşik Devletleri nezdinde olmuştu. ABD Başkanı Wilson'un

⁴⁷ Bünyamin KOCAOĞLU, **Mütareke'de İttihatçılık, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Dağılması, (1918-1920)**, İstanbul 2006, s.31.

⁴⁸ C.BAYAR, **Ben de Yazdım, I**, s.5.

⁴⁹ C.BAYAR, **Ben de Yazdım, I**, s.25. İzmir Valisi Rahmi Bey, başından beri Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na girmesine karşıydı. Talat Paşa'ya ve arkadaşlarına yanlış yolda ilerlediklerini sürekli söylemekteydi. Savaşın devam ettiği sürece, İzmir'deki İtilâf Devletleri tebaasının normal zamanlardaki gibi yaşamalarına, alışverişte bulunmalarına müsaade etmişti. İzmir'de harp esirlerine iyi muamele edildiği için İngiliz Hükümeti'nden teşekkür mektubu bile almıştı. Talat Paşa bu sebeplerden ötürü, İngilizlerle görüşmek için kendisini görevlendirmişti. (C.BAYAR, **Ben de Yazdım, I**, s.24).

⁵⁰ C.BAYAR, **Ben de Yazdım, I**, s.25.

meşhur on dört noktasına dayalı mütareke yapabilme umuduyla hükümet, 5 Ekim 1918'de İspanya aracılığıyla⁵¹ ABD Hükümeti'ne bir nota gönderdi.⁵²

Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmayan ABD, bu notaya ne yanıt vereceğini Londra'dan sorduysa da, bir cevap alamadığından Osmanlı Hükümeti'ne de cevap veremedi.⁵³

İtilâf Devletleri'nin savaşa giren bir hükümetle masaya oturmayacağını bilen ve bu nedenle bir süredir görevini bırakmayı düşünen Talat Paşa, gelişen bu olaylar karşısında, 7 Ekim 1918'de Padişah VI.Mehmet Vahideddin'e istifasını sundu.⁵⁴ Padişah Vahideddin bu isteği kabul ederek hükümeti kurma görevini Tefvik Paşa'ya verdi. Ancak; yeni hükümet kuruluncaya dek Talat Paşa'dan görevinde kalmasını istedi.⁵⁵ Fakat, Tefvik Paşa'nın hükümeti kuramaması üzerine, bu sefer Ahmet İzzet Paşa hükümeti kurmakla görevlendirilmiş, nitekim 14 Ekim 1918'de yeni hükümet kurularak çalışmalarına başlamıştır.⁵⁶

⁵¹ İspanya Hükümeti, I.Dünya Savaşı boyunca ABD'de Türk haklarını korumayı kabul etmişti. (Selahattin TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, I, İstanbul 1991, s.11.)

⁵² Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi III/IV**, s.701.

⁵³ D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.366.

⁵⁴ Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi III/IV**, s.703; S.TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya...**, I, s.11.

⁵⁵ A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.27-28; S.TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya...**, I, s.11.

⁵⁶ C.BAYAR, **Ben de Yazdım**, I, s.5-6; Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi, III/IV**, s.703; A. TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.28. 14 Ekim 1918'de göreve başlayan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin tam listesi ise şu şekildeydi: **1-Sadrazam:** Ahmet İzzet Paşa. **2-Harbiye Nazırı:** Ahmet İzzet Paşa. **3-Şeyhülislam:** Şer'i Temyiz Mahkemesi Reisi Ömer Hulusi Efendi. **4-Dâhiliye Nazırı:** Sofya Eski Elçisi İstanbul Mebusu Fethi Bey. **5-Hariciye Nazırı:** Roma Elçisi Nabi Bey (Vekâleten) **6-Maliye Nazırı:** Cavit Bey. **7-Adliye ve Mezahib Nazırı:** Eski Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendi. **8-Bahriye Nazırı:** Bahriye Kurmay Başkanı Rauf Bey. **9-Evkaf Nazırı:** Âyan'dan Abdurrahman Şeref Bey. **10-Maarif Nazırı:** Maarif Eski Nazırı Sait Bey. **11-Nafia Nazırı:** Genelkurmay 2.Başkanı Ziya Paşa. **12-Ticaret ve Ziraat Nazırı:** Nafia Nazırı Ziya Paşa (Vekâleten) **13-Şûra-yı Devlet Reisi:** Âyan'dan Reşit Akif Paşa. **14-Telgraf ve Posta Nazırı:** Evkaf Nazırı Abdurrahman Şeref Bey (Vekâleten) **15-İaşe Nazırı:** Hilali Ahmer Umumi Müfettiş Celal Muhtar Bey. (Sina AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)**, I, İstanbul 2004, s.25)

Kurulan bu hükümetin başlıca görevi; İtilâf Devletleri ile bir an evvel mütareke anlaşmasını imzalamaktı. Bu arada, hükümetin kuruluşunun ertesi günü, Büyükkada'da esaret günlerini geçirmekte olan, İngiliz Generali Charles Vere Ferrers Townshend, Bahriye Nazırı Rauf Bey'e bir mektup gönderdi.⁵⁷ I. Dünya Savaşı sırasında, Irak Cephesi'ndeki Kut'ulamare'de esir düştükten sonra, kaçmayacağına söz vererek, Büyükkada'da serbestçe oturmakta olan, esareti süresince Türklere daima iyi muamele gören bu İngiliz Generali, mektupta; "Esirliği süresince, gördüğü hoş ve şerefli muameleye karşılık olarak; Osmanlı Devleti muhasımları ile barış yapmaya taraftar bulunduğu takdirde, iki tarafın esas menfaatlerini uzlaştıracak bir barışın yapılmasında, İngiltere Hükümeti ile Osmanlı Hükümeti arasında arabulucu olmaya hazır bulunduğunu" söylemekteydi.⁵⁸

Rauf Bey, bu mektuba verdiği cevapta; General Townshend'in teklifini Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya yapmasının daha uygun olacağı cevabını verdi. Bunun üzerine General Townshend'in aynı teklifi Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya da yapması üzerine, konu hakkında görüşmek üzere, Sadrazam tarafından, Babıâli'ye davet edildi.⁵⁹

Ahmet İzzet Paşa, General Townshend ile görüşmesinde kendisine; Arabistan'a, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında idari bağımsızlık verilmesi, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki eski tarihi bağların yeniden güçlendirilmesi ve bu şekilde Osmanlı Devleti'nin idari bütünlüğü güven altına alınır ve Wilson İlkeleri hakkıyla tatbik edilirse; yakın gelecekteki muhtemel sorunlarda gerek görüldüğü zaman devletin gücünün yettiği oranda yardımcı olunacağı yolundaki istek ve vaatlerini ortaya koydu.⁶⁰

⁵⁷ Charles V.F. TOWNSHEND, **Irak Seferi ve Esaret**, (Çeviren: Tarih-i Askeri Osmâni Encümeni), (Sadeleştiren: Recep Ahışalı), İstanbul 2007, s.646; R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, I, s.58.

⁵⁸ R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, I, s.58; C.TOWNSHEND, **Irak Seferi ve Esaret**, s.646.

⁵⁹ R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, I, s.60-61; Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, II, s.20. General Townshend, anılarında; Rauf Bey'e bu mektubu göndermeden önce Ahmet İzzet Paşa'ya da bir mektup yazarak görüşme talep ettiğini ifade etmektedir. (C.TOWNSHEND, **Irak Seferi ve Esaret**, s.646.)

⁶⁰ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, II, s.20-21. Buna karşılık General Townshend ise; İzzet Paşa ile yaptıkları görüşmeyle ilgili olarak; Paşa'nın ülkesi adına hiçbir şart öne sürmediğini, onurlu şartlar kazanılması konusunu tamamıyla kendisine bıraktığını belirtiyor. (C.TOWNSHEND, **Irak Seferi ve Esaret**, s.648.)

16 Ekim 1918'deki Meclis-i Vükelâ toplantısında, General Townshend'in barış aracısı olması kabul edilmiş, kendisi vasıtasıyla, barış konusunda İngiltere Hükümeti'ne bildirilmek üzere, aşağıdaki hususlar kararlaştırılmıştı:

“1-İtilâf Kuvvetleri tarafından işgal olunun topraklarda oturan ahalinin idari muhtariyetlerini Türkiye kabul edecektir.

2-Türkiye'nin, siyasi, mali ve iktisadi istiklâli mahfuz kalacaktır.

3-Şimdiki buhranın önlenmesi için gerektiğinde Türkiye'ye mali yardım yapılacaktır.

4-Yukarıdaki esaslar dâhilinde sulh yapılması için İngiltere Hükümeti'nin dürüstlüğünün ve azami müzaheretinin temini”.⁶¹

General Townshend, hükümetin verdiği bu tekliflerle birlikte, refakatine verilen Yüzbaşı Tevfik Bey ile 18 Ekim 1918'de İstanbul'dan ayrılmış ve 20 Ekim günü Midilli adasına ulaşmıştı.⁶²

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin mütareke arayışlarına ait çabaları bununla da sınırlı değildi. İzzet Paşa'nın Suriye'deki görevi sırasında tanıştığı ve babası da Fransız Şam Konsolosluğu görevini yürüten Osmanlı Bankası Müdürü Marcel Savoie'yi, General Franchet d'Esperey ile mütareke yapılması konusunda aşağıdaki hususlar etrafında görüşmek üzere Selanik'e göndermişti.⁶³

“1-Osmanlı Devleti'nin idari bütünlüğü: Başkent İstanbul olacak, boğazlar iki taraf arasında varılacak anlaşmalar içinde açılacak,

2-Arabistan, Suriye ve Filistin'e; egemenlik Padişah'ta olmak üzere bağımsızlık verilecek,

3-Bulgaristan tarafında Aşağı Meriç ve Edirne'yi içine alan sağlam bir sınır, Rusya tarafında savaştan önceki sınırın öbür tarafında tabii ve askeri bir ara hat,

4-Devlet şekli: Hür ve meşruti bir saltanat,

⁶¹ R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, I, s.61-62.

⁶² R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, I, s.72; A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.28.

⁶³ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, II, s.21; A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.29.

5-Gayrimüslim ahalinin gelişmesi hususunda (devletin hukuk hâkimiyeti tamamen saklı kalmak şartıyla) teminat verilmesi,

6-Merkezi hükümet ile aramızda karşılıklı imzalanan anlaşmalar, imtiyazlar ve sairinin kaldırılması,

7-İtilâf Devletleri tarafından mali yardım.”⁶⁴

Teşebbüs sonuç vermedi. Marcel Savoie yolculuğu sırasında önce Bulgarlar, sonra da casus zannıyla Fransızlar tarafından tutuklanarak, hareketi hayli geciktirilmiş, Selanik’de Franchet d’Esperey’in karargâhına çok geç ulaşabilmişti.⁶⁵

İzzet Paşa, mütareke arayışları bağlamında, ABD yetkilileriyle görüşmek ve gerektiğinde Amerika’ya gitmek üzere Hahambaşı Naum Efendi’yi de Paris’e göndermiş, Bern Ataşemiliteri Halil Bey’i de Fransızlarla temasa memur etmişti.⁶⁶

Osmanlı Devleti mütareke yapabilmek için bu şekilde çaba gösterirken, İtilâf Devletleri de Osmanlı Devleti ile imzalanması muhtemel bir mütarekede, nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini tespit etmeye çalışıyorlardı. İngiliz Savaş Kabinesi, 1 Ekim 1918’de İtilâf Devletleri Yüksek Savaş Konseyi’ni toplayarak; Osmanlı Devleti ile yapılabilecek bir barışın koşullarının görüşülmesine karar verdi.⁶⁷

İngiliz Savaş Kabinesi 3 Ekim 1918’de yapmış olduğu toplantıda ise; Osmanlı Devleti ile bir ateşkes veya barış antlaşması konusunu geniş olarak ele aldı. Toplantı sırasında İngiliz Başbakanı Lloyd George, İngiltere ile Osmanlı Devleti’nin ateşkes yerine hemen bir barış antlaşması imzalamaları gerektiğini öne sürdü. Kendisine göre; İngiliz Orduları Osmanlı topraklarının büyük bir kısmını işgal etmiş olduğundan, hemen yapılacak bir barış antlaşması, İngiltere’yi, Osmanlı Hükümeti’nden en fazla ödün alabilecek devlet durumuna sokacaktı.⁶⁸ Yine kendisine göre; Osmanlı Devleti, daha sonra ne gibi barış koşulları getirileceğini bilmeden yalnızca ateşkes ilan edilmesini kabul etmeyecekti. Fransız ve İtalyan emellerinden duyduğu kuşkunun, Osmanlı

⁶⁴ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım, II**, s.21.

⁶⁵ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım, II**, s.21; A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.29.

⁶⁶ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım, II**, s.21-22; A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.29.

⁶⁷ D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.362.

⁶⁸ D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.363.

Hükümeti'ni böyle bir anlaşmayı reddetmeye iteceğini söyledi. Bu nedenle Türkiye savaşa devam edecekti. Başbakan bunun katlanılmaz bir şey olduğunu, sadece Fransız ve İtalyan emellerini gerçekleştirmek için İngilizlerin savaşmak zorunda kalacaklarını ve bunun düşünülmemesinin gerektiğini belirtti. Konuyu Paris'te, Fransız ve İtalyan Başbakanlarına bu ışık altında getirecekti ve istediklerini kabul ettireceğine inanıyordu.⁶⁹

İngiliz Savaş Kabinesi yine de mütareke koşullarını içeren bir taslak hazırladı ve Lloyd George, diğer İtilâf Devletleri Hükümet Başkanlarıyla görüşmek için, 5 Ekim 1918'de Paris'e giderken, taslağı yanına aldı.⁷⁰ 7 Ekim günü Lloyd George, Fransa Başbakanı Georges Clemenceau ve İtalya Başbakanı Vittorio Emanuele Orlando arasında yapılan toplantıda; İngilizlerin mütareke taslağı gözden geçirildi ve Osmanlı Devleti'nin mütareke hususunda başvuracağı ülkenin, görüşmeleri yürütmesi kararlaştırıldı.⁷¹ İngiliz Başbakanı'nın acil bir barış antlaşmasına ilişkin planı üzerinde ise hiç durulmayarak reddedildi.⁷²

Diğer yandan, 20 Ekim 1918 sabahı Midilli Adası'na ulaşan General Townshend,⁷³ adada bulunan bir İngiliz gemisinden, Londra ile yapmış olduğu telsiz görüşmesinde, Ahmet İzzet Paşa'nın İstanbul'da hazırlanan taslak çerçevesinde barış yapmaya hazır olduğunu, bu koşulların kabul edilmemesi durumunda Osmanlıların savaşa devam edeceği izlenimi verdiğini, bunlardan daha önemli olarak Osmanlı Hükümeti'nin diğer İtilâf Devletleri ile değil, sadece İngiltere ile uzlaşmak istediğini bildirmiştir.⁷⁴

General Townshend, Londra'ya bu bilgileri verdikten sonra, aynı gün Limni Adası'na geçerek, Amiral Arthur Somerset Gough Calthorpe ile görüşmüştür.⁷⁵ Bu görüşmenin yapıldığı 20 Ekim 1918 gününün akşamı Amiral Calthorpe, Londra'ya

⁶⁹ D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.363-364.

⁷⁰ Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi III/IV**, s.729.

⁷¹ Gotthard JAESCHKE, "Mondros'a Giden Yol", **Belleten Dergisi**, XXVIII/109, (Nisan 1964) s.147-148.

⁷² D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.364.

⁷³ C.TOWNSHEND, **Irak Seferi ve Esaret**, s.653.

⁷⁴ D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.368; Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi III/IV**, s.737.

⁷⁵ C.TOWNSHEND, **Irak Seferi ve Esaret**, s.654.

gönderdiği telgrafta; Türklerin Fransızlarla değil kendileriyle anlaşmak istediklerini özellikle vurgulamış, General Townshend'in kendisine; Türklerin, İngiliz temsilcileriyle barış konusunu görüşmek için yetkili göndermeye hazır olduklarını ve İngilizlerin Çanakkale tabyalarını teslim almalarını kabul ettiklerini söylediğini belirtmişti.⁷⁶

Telgrafların Londra'ya ulaşmasından sonra İngiliz Hükümeti, Osmanlı Devleti ile mütareke yapmak için Amiral Calthorpe'a yetki vermiş, Çanakkale tabyalarının teslimi ve boğazlardan geçişi içermeyen bir teklifi kabul etmemesine ısrarla vurgu yapmıştı.⁷⁷

Amiral Calthorpe'un mütarekeyi yapmak üzere görevlendirilmesi İngiltere ile Fransa arasında soruna yol açtı. Fransız Dışişleri Bakanlığı, Amiral Calthorpe'a yetki verilmeden önce kendilerine danışılmadığını öne sürerek kararı protesto etti. Anlaşmaya göre mütareke görüşmelerini Osmanlı Devleti'nin ateşkes için ilk başvurduğu devlet yürütecekti. Townshend aracılığıyla kendilerine başvurulduğunu ileri süren İngiltere, mütareke görüşmelerini sadece kendisinin yürütebileceği yorumunu yapmıştı.⁷⁸

İngiliz Hükümeti, Amiral Calthorpe'a, eğer katılmak girişiminde bulunurlarsa, Fransızları görüşmelere almaması talimatını verdi. İngilizler, katılmalarına izin verildiği takdirde Fransızların, Türkiye'den bazı isteklerde bulunarak ateşkesi geciktirebileceklerini ve da imzalanmasını önleyebileceklerini düşünmüşlerdi.⁷⁹

İngiltere ile Fransa arasında bu sorun yaşanırken; Amiral Calthorpe, 23 Ekim 1918'de, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği yazıda; Osmanlı Hükümeti ile gerçekleştirilecek mütareke görüşmelerini yürütmek üzere hükümeti tarafından görevlendirildiğini ve görüşmeler için Osmanlı temsilcilerini kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi.⁸⁰

⁷⁶ D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.368-369.

⁷⁷ G.JAESCHKE, "Mondros'a Giden Yol", s.147-148; D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.369.

⁷⁸ D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.369-370; Y.H.BAYUR, **Türk İnkılabı Tarihi III/IV**, s.737.

⁷⁹ D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.370.

⁸⁰ A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.29; R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, I, s.80; A.İ.SÂBİS, **Harp Hatıralarım...**, IV, s.320.

Bu yazı üzerine; Ahmet İzzet Paşa, aynı gün Padişah Vahideddin ile görüşerek gelişmelerle ilgili kendisini bilgilendirdi. Bu görüşme sırasında; Limni'ye gönderilecek heyetin kimlerden oluşması gerektiği yönünde yaptıkları fikir alışverişinde; Vahideddin, heyetin başkanlığına Damat Ferit Paşa'yı atamak istemiş, ancak Ahmet İzzet Paşa bu fikre karşı çıkmıştı. Vahideddin, İzzet Paşa'dan, konuyu bir de Damat Ferit Paşa ile görüşmesini istedi.⁸¹

Bu talimat üzerine, Ahmet İzzet Paşa'nın görüştüğü Damat Ferit Paşa, kendisine; *"-Amiral Calthorpe'a, devletin toprak bütünlüğü üzerine mütareke yapılmasını kabul ettiremezsem bir kruvazör isteyip doğrudan Londra'ya gider ve İngiltere Kralı ile buluşarak ben senin babanın eski dostu idim, isteklerimin kabulünü senden beklerim der ve tekliflerimizi kabul ettiririm"* demişti.⁸²

Yapılan bu görüşmenin ardından, Ahmet İzzet Paşa, Vahideddin'in huzuruna tekrar çıkarak, Damat Ferit Paşa ile yaptığı görüşmeyi aktarmış ve Ferit Paşa'nın kendisine açıkladığı bu düşüncelerin delilikten başka bir şeye yorumlanamayacağından bahisle, Paşa'nın Limni'ye gönderilmesinden vazgeçilmesini tekrar istemiş ancak Vahideddin, Damat Ferit hususundaki düşüncesinde ısrar etmişti.⁸³

Ahmet İzzet Paşa, Padişah'ın huzurundan ayrıldıktan sonra, Limni'ye gönderilecek Osmanlı Heyeti'nin de tespit edileceği Meclis-i Vükelâ toplantısına katılmıştı. Vükelâ'nın o günkü toplantısında yaşananları Rauf Orbay hatıralarında şöyle anlatmaktadır:

"...o gün öğleden sonra toplanacak olan Vükelâ Heyeti'ne katılmak üzere Babiâli'ye gitmiştim. Müzakere salonuna girince, vükelânın hazır olduğunu fakat Sadrazam Paşa'nın koltuğunda bulunmadığını gördüm. Meğer sarayda imiş. Bir saatten fazla bekledik. Nihayet geldi. İngiliz Amirali'nin İtilâf Devletleri adına mütareke yapılması konusundaki telgrafını Padişah'a arz ettiğini, Zatı Şahane'nin de çok memnun olarak bunu hükümetin bir başarısı sayıp Vükelâ Heyeti'ne tebriklerini tebliğ kendisini memur eylediğini söyledi ve şunu ilave etti:

⁸¹ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım, II**, s.23-24; Maliye Nazırı Cavid Bey, **Felaket Günleri...**, s.26-27.

⁸² Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım, II**, s.24.

⁸³ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım, II**, s.25.

‘-Efendimiz murahhas olarak Damat Ferit Paşa'nın gönderilmesini irade buyurdular. Paşa benimle beraber geldi. İstirahat salonunda hükümetin talimatını bekliyor.’

Sadrazam'ın bu sözleri Vükelâ Heyeti'ni şaşırtdı. Salon derin bir sessizlik içinde kaldı. Nazırlar, Padişah'ın bu iradesinden memnun olmadıklarını belirten bir ruh haleti içinde birbirlerinin yüzüne bakarak susuyorlardı.

Sadrazam'ın, Ferit Paşa delidir diyecek kadar ileri gitmesine rağmen Padişah'ın ısrarda inat etmesi bende hayretten fazla şüphe uyandırdı.

Bulgaristan mütareke yapmak zorunda kalır kalmaz Bulgar Kralı istifaya mecbur edilmişti.⁸⁴ Herhalde bu vaziyet Sultan Vahideddin'i kuşkulandırmış olmalı ki, şimdi İtilâf Devletleri'nin kendisini de tahttan düşürecek bir karar vermeleri veya böyle bir istekte bulunmaları ihtimalini düşünerek böyle bir teşebbüse karşı koymak için deli olduğu söylenen, bu itibarla da hareketlerinden sorumlu olmaması tabii bulunan Ferit Paşa'yı murahhas olarak göndermekte ısrar ediyordu.

Vükelâ'nın yine sesi çıkmadı. Salonu kaplayan derin sessizlik devam ederken müsaade isteyerek konuşup düşündüklerimi söyledim ve ilave ettim: ‘-Padişah'ın böyle bir kaygısı varsa bunu tabii bulmalıyız. Fakat memleketin idaresinden sorumlu olan bir hükümetin deli olduğunu bildiği bir kimseyi mütareke yapmaya memur ederek, memleket menfaatlerini koruyabileceği zannında bulunmasını hiç de tabii ve mantiki saymak mümkün olamaz. Bu vaziyette; Padişah'ın, en müşkül zamanda memleketin hak ve menfaatlerine, hükümetin bir mecnun kadar bile müdafaaya muktedir olmadığı fikrinde olduğu anlaşılıyor ki; bu mütalâada hata etmiyorsam, Damat Ferit Paşa'yı göndermeye taalluk eden iradenin, yerine getirilmesini caiz görmüyorum. Bunu yerine getirmektense, hükümetin istifası daha doğru bir hareket olur.’

Bu sözlerim salondaki sessizliği giderdi. İlk önce Evkaf Nazırı Abdurrahman Şeref Bey: ‘-Bunlar dikkate şayandır. Meseleyi bu noktadan tetkik etmek muvafık olur’ dedi. Reşit Akif Paşa da onun fikrine katıldı. Maarif Nazırı Sait Bey; Damat Ferit

⁸⁴ O dönemlerde Alman Kayzeri II.Wilhelm'in de tahttan çekilmesi yönünde baskılar vardı. (Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi**, III/IV, s.727). Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi, II.Wilhelm, Almanların mütareke imzaladığı 11 Kasım 1918 tarihinden iki gün önce tahttan feragat etti. (F.ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.143).

Paşa'nın gönderilmesini doğru bulmadığını açıkça söyledi. Kabinenin diğer üyeleri de mütalâada bulunmaya lüzum görmeden, Ferit Paşa'nın gönderilmesini katiyen doğru bulmadıklarını ve istifayı tercih ettiklerini söylediler.

Bu umumi kanaate Sadrazam Paşa da iştirak etti ve olup biteni Padişah'a arz ile; ısrarlarında devam ettikleri takdirde hükümetin istifaya karar verdiğini söylemeyi uygun bulduğunu beyan etti. Vükelâ da bunu ittifakla tasvip eyledi. Bunun üzerine, İzzet Paşa saraya telefonla Mabeyn Başkâtibini Babıâli'ye çağırdı. Aynı zamanda, istirahat salonunda epeydir Vükelâ Heyeti'nin talimatını beklemekte olan Damat Ferit Paşa'ya da, bizzat yazdığı tezkere ile beklememesini bildirdi.

Nihayet, Başkâtibin geldiğini haber verdiler: Sadrazam, benim de beraber bulunmamı istediğinden, çalışma odalarına birlikte geçtik ve orada Mabeyn Başkâtibi Fuat Bey'e; Vükelâ'nın ittifakla verdiği kararı tebliğ ile bunu Padişah'a arza kendisini memur etti. Bu iş bitince toplantı salonuna döndük. Başka işlerle meşgul olduk. Bir saat kadar sonra Başkâtip geri geldi. Tekrar İzzet Paşa ile beraber çalışma odasına geçerek onunla buluştuk. Fuat Bey kısaca; '-Vükelâ Heyeti'nin kararını Zatı Şahane'ye arz ettim. Ferit Paşa'nın memuriyetinde musirr değilim. Hükümetin murahhas olarak göndermeyi uygun göreceği zatı ben de kabul ederim, buyurdular' deyip gitti'⁸⁵.

Meclis-i Vükelâ, toplantısına devam ederek, Mondros'a gönderilecek heyetin tespiti konusunu ele almış, yapılan müzakerelerden sonra, Hariciye Nezâreti Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, askeri murahhas olarak Kurmay Yarbay Sadullah Bey, heyet katibi olarak Ali Bey (Türkgeldi) ve Heyet Başkanı sıfatıyla da Bahriye Nazırı Rauf Bey görevlendirilmişlerdi.⁸⁶

⁸⁵ R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, I, s.80-83. Ali Fuat Bey, Meclis-i Vükelâ'nın kararını Vahideddin'e iletmişti vakit, Padişah mütareke için seçilecek murahhaslara verilmek üzere şu talimatta bulunmuştu: "1-Hilafet-i Celile ve Saltanat-ı Seniyye ve Hanedanı Osmani hukukunun temami-i mahfuziyetinin temini, 2-Bazı eyâlâta verilecek muhtariyet-i idarenin şekil ve mahiyeti temin olunarak muhtariyetin yalnız idari olup siyasi olmaması, şayet hiçbir çare ve imkan bulunmayıp da siyasi olacak ise istiklâliyet daha ehven olacağı ve eğer siyasi muhtariyeti kabul edecek olursak alem-i islâma ihanet edilmiş olunacağı..." (Ali Fuat TÜRKGEİLDİ, **Görüp İştiklerim**, Ankara 1949, s.170.)

⁸⁶ R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, I, s.85; A.TÜRKGEİLDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.33.

Heyet, toplantının yapıldığı 24 Ekim 1918 gününün gecesini İstanbul'dan ayrılarak, 26 Ekim 1918 gecesini Midilli Adası'nın Mondros Limanı'na ulaşmış ve 27 Ekim sabahı, limanda demirlemiş olan İngiliz Agamemnon Zırhlısı'nda müzakereler başlamıştır.

Görüşmelerin başlangıcında Amiral Calthorpe, Osmanlı Heyeti'ne, Fransız Amiral Jean F.M.Amet'in ülkesinin de görüşmelerde bulunmasını isteyen mektubunu gösterdi. Ancak Osmanlı Delegeleri kendilerine, Fransızlarla değil sadece İngilizlerle konuşmak için yetki verildiğini bildirdi. Bunun üzerine Calthorpe, Fransızların katılımının zaten arzulanan bir şey olmadığını ifade ederek, Amiral Amet'i Agamemnon'a davet etmedi.⁸⁷

Bundan sonra Amiral Calthorpe mütareke yapmak için aşağıdaki dört teklifi sıraladı.

1-Karadeniz'e geçmek için Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın açılması ve geçişin emniyet altında bulunmasını sağlamak maksadıyla bu boğazlardaki istihkâmların İtilâf Kıtaları tarafından işgal edilmesi,

2-Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları ile torpido kovan mevzileri ve sair mâniolar yerlerinin gösterilmesi ve bunları taramak, kaldırmak için gerektiğinde yardım edilmesi,

3-Karadeniz'deki torpiller hakkında bilgi verilmesi,

4-İtilâf Devletleri'ne mensup harp esirleri ile Ermeni esir ve tutuklularının İstanbul'da toplanarak kayıtsız şartsız İtilâf Hükümetleri'ne teslimi.⁸⁸

Amiral Calthorpe'un değiştirilemez olarak öne sürdüğü bu dört maddenin yanı sıra, Osmanlı Heyeti de Hükümetinden aldığı aşağıdaki sekiz maddelik talimatla Mondros'a gelmişti:

“1-Boğazların açılması: Mütareke esnasında boğazların harp ve ticaret gemilerine açık olması kabul edilmiştir. Yalnız Yunan harp gemilerinin girmelerine müsaade edemeyiz. Boğazların İstihkâmatı Osmanlı Kuvve-i Askeriyesi tarafından muhafaza edilecektir. Hasım tarafından şiddetli ısrar olursa kontrol sıfatıyla muayyen

⁸⁷ D.FROMKIN, **Barışa Son Veren Barış**, s.370.

⁸⁸ R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, I, s.92-93.

miktarda İngiliz subaylarının bulunmasına da muvafakat edebiliriz. Bunların barış antlaşmasını müteakip boğazları terk etmeleri şartı protokole dahil edilecektir.

Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'ndan girecek olan harp gemileri iki boğaz arasında iki günden fazla kalmayarak, Karadeniz ve Adalardenizi'ne geçeceklerdir.

2-Askerin terhisi: Askerin terhisine dair olan teklif esas itibariyle kabul edilecektir. Dâhili asayışı muhafaza için barış zamanındaki miktarı tecavüz etmeyecek askeri kuvvet silah altında kalacaktır. Orduda bulunan yabancı subaylar ve erler, memleketlerine muayyen zamanlarda iade edileceklerdir.

3-Mütarekenin akdi günündeki harp cepheleleri tecavüz edilmeyecektir. Doğal olarak mütareke umum cephelere ve İngiltere ile müttefiklerine şamil olacaktır.

4-Gerek dâhilde, gerek karasularında emniyet ve asayişin muhafazasına hükümet kefilidir. Memleketin hiçbir noktasına askeri kuvvet çıkarılmayacaktır.

5-Karadeniz havzasında, Almanların taarruzlarının gelmesine ve deniz yollarını tehlikeye sokmaları ihtimaline karşı sahillerimizde ve karasularımızda savunma önlemleri almak bize aittir. Lakin İngilizler kendilerine kanaat gelecek tarzda denetleme hakkına malik olabilirler.

6-Mütarekeyi müteakip ticaret serbestisini ve gemilerini mutlak surette kabul ederiz. Memleketimize hububat ve sair gıda maddelerinin ithalini çabuklaştırmalarını teklif edeceğiz.

7-Müzakereyi müteakip Almanya'nın Türkiye'ye borç vermeye devam edemeyeceği muhakkak olduğundan para yardımında bulunulması.

8-Milli gururu incitecek her çeşit istekler red olunacaktır. Alman ve Avusturya-Macaristan askeri kuvveti ile elçilik memurları ve konsoloslarının Türkiye'yi terk etmeleri için en aşağı iki ay müddet tayin edilecektir. Türkiye dahilinde bulunan Alman ve Avusturya-Macaristan uyruklularının memleketlerine gitmeye mecbur edilmelerini adı geçen hükümetlerin bizim uyruklularımız hakkında aynı suretle muamele etmelerini gerektireceğinden, halbuki miktarı belki 15 bin, 20 bini geçen Osmanlı uyrukluların,

özellikle öğrencilerin şu sırada yurda dönmeleri kesinlikle kabul olunamayacağından bu yolda olarak bir teklif red edilecektir”.⁸⁹

Mütareke görüşmelerinin başlangıcında Amiral Calthorpe’un, ortaya koyduğu dört maddenin değiştirilemeyeceğini ve ancak bunlar kabul edildiği takdirde öteki maddeleri müzakereye koyabileceğini söylemesi üzerine Rauf Bey, bu şekilde müzakerenin doğru olmayacağını, mütareke şartlarını gösteren maddelerin hepsini bilmeden yalnız bu dört madde kabul edilmiş olsa bile, öteki maddelerde çıkabilecek anlaşmazlıklar yüzünden iki tarafın da isteği neticeye varamayacağını bildirdi.⁹⁰

Yapılan uzun tartışmalar sonunda Rauf Bey’in teklifi kabul edilmiş, Amiral Calthorpe görüşmelere esas teşkil edecek aşağıdaki diğer yirmi maddeyi de sıralamaya başlamıştır.

“5-Hudutların muhafazası ve asayişin korunması için lüzum görülecek askeri kuvvetlerden gayrisinin derhal terhis olunması (miktarı sonra İtilâf Hükümetleri tarafından kararlaştırılacaktır).

6-Osmanlı karasularında veya Osmanlı kuvvetleri tarafından işgal edilen sularda bulunan bütün harp gemilerinin teslimi ve bunların gösterilecek liman veya limanlarda enterne edilmesi.

7-Mühim sevkülceyş noktalarının İtilâf Kuvvetleri tarafından işgal olunması.

8-Halen Osmanlı işgali altında bulunan bütün liman ve demir mahallerinden İtilâf Devletleri’ne mensup gemilerin istifade etmesi.

9-İtilâf deniz kuvvetleri için İstanbul’un üs olarak kullanılması ve Osmanlı limanlarında bulunan bütün tersanelerin tamir işlerini kolaylaştırmak için tahsisi.

10-Toros Tünelleri’nin işgali.

11-İran’ın Kuzey-Batı kısmında ve Kafkasya’daki Osmanlı kuvvetlerinin harpten evvelki hudut içinde kullanılması.

12-Telsiz telgraflarla kabloların İtilâf memurları tarafından kullanılması.

13-Askeri ve ticari deniz vasıtaları ile malzemesinin tahrip edilmesinin önlenmesi.

⁸⁹ A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.32-33; Maliye Nazırı Cavid Bey, **Felaket Günleri...**, s.28-29.

⁹⁰ R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, I, s.93.

14-Kömür, akaryakıt ve deniz levazımının Türkiye kaynaklarından satın alınması için kolaylıklar gösterilmesi.

15-Bütün demiryollarının denetiminin İtilâf zabitlerinin idaresine verilmesi. (Mavera-i Kafkas'ta halen Osmanlı idaresinde bulunan demiryollar da dâhildir ve bunlar da serbest ve tam olarak İtilâf memurlarının emrine verilecektir. Bu maddeye Batum ve Bakû'nün İtilâf Devletleri tarafından işgali dâhildir.)

16-Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de, Kilikya'da ve Irak'ta bulunan kuvvetlerin en yakın İtilâf kumandanına veya garp mümessiline teslimi.

17-Trablus ve Bingazi'de bulunan Osmanlı zabitlerinin en yakın İtalyan garnizonuna teslimi.

18-Trablus ve Bingazi'de işgal edilen bütün limanların (Mısırata da dâhil olduğu halde) en yakın İtilâf Devletleri'ne teslimi.

19-Alman ve Avusturya-Macaristan deniz, kara, sivil memur ve tebaalarının en yakın İngiliz ve müttefikleri kumandanlarına teslimi.

20-Osmanlı kuvvetlerinin konuşlanması ile silah, cephane nakliyesi hakkında verilecek emirlere itaat etmesi.

21-Erzak ve levazımın İtilâf zabitleri tarafından denetim altına alınması.

22-Osmanlı esirlerinin İtilâf kuvvetleri nezdinde muhafaza olunması.

23-Osmanlı Hükümeti'nin merkezi hükümetlerle bütün münasebetlerinin kesilmesi.

24-A-Ermeni vilayetlerinde karışıklık çıktığında bu vilayetlerin İtilâf Kuvvetleri tarafından işgal edilmesi.

B-7., 10. ve 15. Maddelere ek olarak Sis, Haçin, Zeytun ve Ayıntap'ın işgal olunması".⁹¹

Amiral Calthorpe, mütareke görüşmelerine ait taslağı ortaya koyduktan sonra beş celse halinde sürecek olan müzakereler başladı.

Müzakereye açılan taslağın 1., 2., 3. ve 4. Maddeleri aynen kabul edilmiş, 5. ve 6. Maddeler Osmanlı Devleti'nin lehine ufak değişikliklerle nihai halini almıştır. Yeniden düzenlenen 5. Madde'ye göre; terhisten sonra kalacak Osmanlı birlikleri

⁹¹ R.ORBAY, *Cehennem Değirmeni...*, I, s.93-95.

mevcudunun ve yerlerinin tespitinde Osmanlı makamlarının rey ve mütalâaları da alınacaktı. 6. Madde’de yapılan değişiklikle Osmanlı harp gemilerinin, Osmanlı limanlarında muhafazaları sağlanmıştı.⁹² 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 17. ve 18. Maddeler olduğu gibi veya ufak bazı değişikliklerle kabul edildi. 7., 15., 16. ve 19. Maddelerin kesin olarak kabulü daha sonraki görüşmelere bırakıldı.⁹³

Müzakerelerin ilk günkü oturumunda İtilâf Devletleri’nin gerçek niyetleri anlaşılmıştı.

1-Boğazlar açılacak, her iki tarafı Osmanlı kıtalarından tecrit olunarak, İtilâf Kuvvetleri tarafından işgal olunacaktı.

2-Bütün demiryolları İtilâf Devletleri tarafından fiilen idare olunacaktı.

3-Bütün Kafkasya, Üç Sancak (Kars, Ardahan, Batum) dâhil olduğu halde er geç boşaltılarak doğuda Osmanlı idaresi 1914 hududu gerisine dönecekti.

4-Er veya geç, Kilikya adını verdikleri Adana vilayeti ile Maraş ve Ayıntap sancakları işgal olunacaktı.

5-Toros Tünelleri işgal olunacaktı.

6-Önemli stratejik noktalar işgal olunacaktı.⁹⁴

İlk gün konuşulan maddelerden bu altı mesele, İtilâf Devletleri’nin, çarpışmaların durdurulacağı hat üzerinde durmayacaklarına, savaş içinde aralarında akd olunan anlaşmaları uygulamak kararında bulduklarını kanıtlayacak izlenimini veriyordu. Türk Heyeti, ilk günkü konuşmaların neticesini, aynı gün, 27 Ekim tarihli iki telgrafla Babiâli’ye bildirdi. Elindeki talimata göre, şartların kabul edilemeyecek bir halde olduğunu açıkladı. Bu hükümler değiştirilmediği takdirde kabul olunup olunmayacağı sorulduğu gibi, kabul olunmadığı takdirde, müzakereyi keserek dönmek için izin istendi.⁹⁵

Bu telgraflara cevap alınmadan, 28 Ekim günü saat 15.00’de, üçüncü defa olarak toplandı.⁹⁶ Amiral; “Boğazların İtilâf Kuvvetleri tarafından işgali” maddesinde

⁹² R.ORBAY, *Cehennem Değirmeni...*, I, s.103-104.

⁹³ T.İ.H., I, *Mondros Mütarekesi...*, s.35-36.

⁹⁴ T.İ.H., I, *Mondros Mütarekesi...*, s.36.

⁹⁵ T.İ.H., I, *Mondros Mütarekesi...*, s.36.

⁹⁶ R.ORBAY, *Cehennem Değirmeni...*, I, s.116.

değişiklik yapamayacağını ve 7. Madde'deki "önemli stratejik noktalar işgal olunacaktır" kelimesinin "herhangi bir stratejik noktası" şeklinde değiştirileceğini söyledi. İstanbul'un, Karadeniz'de yapılacak İtilâf askeri hareketlerinde bir üs olarak kullanılacağını da açıkladı. Amiral, 8. Madde ile "Bütün Osmanlı limanlarından ve demiryollarından İtilâf Devletleri'nin faydalanmaları" kabul edildiğine göre, İstanbul'un da bu maddeye göre kullanılacağını ve bu açık durum karşısında 9. Madde'deki "İstanbul'un İtilâf Deniz Kuvvetleri için deniz üssü olarak kullanılması" ibaresinin kaldırılmasında bir sakınca görmediğini söyledi.⁹⁷

9. Madde'nin bu şekilde tadiline karşılık; Osmanlı Heyeti de, Toros Tünelleri'nin İtilâf Devletleri tarafından işgali hakkındaki 10. Madde'yi kabul etti.⁹⁸ Hakikatte; 9. Madde'den "İstanbul'un deniz üssü olarak kullanılacağı" kaydının kaldırılmasıyla, Osmanlı Heyeti, hiçbir şey elde edememişti.⁹⁹ 12. Madde; telsiz ve kabloların İtilâf memurları tarafından kontrolünde, hükümet haberleşmesi istisna ettirilerek kabul ettirildi. 15. Madde ile demiryollarının denetimi, İtilâf Devletleri'ne verilmiş, yine bu madde ile Bakû ve Batum'un İtilâf Kuvvetleri tarafından işgali kararlaştırılmıştı.¹⁰⁰

16. Madde tekrar okundu. Amiral, bu maddedeki, "Kilikya'dan maksadın Adana bölgesi olduğunu ve buradaki Osmanlı kuvvetlerinin geri alınmasını istediklerini açıkladı. Yalnız, Osmanlı memurları yerlerinde kalacaklardı. Kesin metin tespit edilmeden 17. Madde'ye geçildi. "Trablus ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subaylarından en yakın İtalyan makamlarına teslim olmayı kabul etmeyenlerle Osmanlı Devleti'nin muharebeyi keseceği ve onlara yardım etmeyeceği" kaydı ilave olunmak suretiyle bu madde de kabul edildi.¹⁰¹

⁹⁷ A.TÜRKGELDİ, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.44-45.

⁹⁸ A.TÜRKGELDİ, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.45.

⁹⁹ T.İ.H., I, *Mondros Mütarekesi...*, s.37.

¹⁰⁰ R.ORBAY, *Cehennem Değirmeni...*, I, s.117-118, 132.

¹⁰¹ R.ORBAY, *Cehennem Değirmeni...*, I, s.120.

Alman ve Avusturya asker ve tebaasının en yakın İtilâf komutanına teslimine dair olan 19. Madde tekrar müzakere edildi. Bunların, İtilâf makamlarına teslimi şartı kaldırıldı ve bir ay içinde Osmanlı ülkesini terk etmeleri şeklinde değiştirildi.¹⁰²

28 Ekim günü öğleden sonraki oturumda, ilk gün konuşulan, 7., 8., 9., 10., 12., 15., 16., 17. ve 19. Maddeler bir daha gözden geçirildikten sonra yeni olarak 20. Madde'ye geçildi. Bu madde 5. Madde ile alakalı idi. 20. Madde'ye göre; terhis olunmayarak elde kalacak Osmanlı ordusunun silah ve cephanesi İtilâf kontrolünün dışında kalıyordu. Yaptırılabilen bu değişiklik bir dereceye kadar Türkiye'nin lehine idi.¹⁰³

Amiral, bundan sonra 21. Madde'yi okudu. Erzak ve levazımın İtilâf subayları tarafından kontrolüne ait olan bu maddenin müzakeresi ertesi güne bırakılarak 22. Madde'ye geçildi. Osmanlı esirlerinin serbest bırakılmayacağına dair olan bu maddeden “sivil esirlerle yaş haddi dışındaki esirler” istisna tutuldu. Osmanlı Devleti'nin eski müttfikleriyle her türlü münasebetlerini kesmesi üzerinde fazla durulmamıştı.

Son 24. Madde'de ise, Altı Doğu Vilayeti (Van, Diyarbakır, Erzurum, Bitlis, Sivas, Elazığ) ile Sis (Kozan); Haçin (Saimbeyli), Zeytun (Süleymanlı) ve Ayıntap'ın (Antep) işgali Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmek isteniyordu. Osmanlı Heyeti; 7. Madde ile 24. Madde'yi kabul edemeyeceğini ve bu yüzden görüşmelerin kesilebileceğini açıkladı.¹⁰⁴

İstanbul'dan talimat gelmesini beklemek için müzakere ertesi güne bırakıldı. Fakat İstanbul'dan alınan şifreli telgraflar layıkıyla açılmamıştı.

28 Ekim günü akşamına kadar yapılan üç oturumda, mütareke maddelerinin okunması ve müzakeresi sona ermişti. Osmanlı Heyeti, mütarekenâme ve konuşmalar hakkında edindiği kanaati, Babîâli'ye özet olarak şöyle bildirmişti:

“Mütareke şartları gayet ağır ve durum son derece elimdir. Antlaşma şartları İtilâf Devletleri arasında evvelden kararlaştırılmış ve tespit edilmiş olduğundan, İngiliz amirali bu şartları bize imza ettirmeye memurdur. Mütareke maddelerini müştereken

¹⁰² A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.46; R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, I, s.121.

¹⁰³ T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.37-38.

¹⁰⁴ T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.38.

*tetik ediyor sak da müzakereyi kabul etmiyor. İzahatımız üzerine ufak değişiklikler yapılmakta ise de kararların ruhunu değiştirmiyorlar. Bu şartları kabul etmediğimiz takdirde ya imzaya veya avdete davet olunmamız muhakkaktır. Bu takdirde elde edebileceğimiz küçük tadillerden de mahrum kalacağız. İngilizlerin harekâta devamları halinde, harben İstanbul'a girerlerse vazedecekleri şartlar, istiklâl ve mevcudiyetimizle kabil-i telâfi olmayacak kadar ağır olabilir. Hâlbuki bugün İngilizlerin bize karşı durumları ilerisi için bir dereceye kadar ümit verecek gibi, biraz samimiyet his olunuyor. İlk dört maddenin aynen kabulünde ısrar ediyorlar. Diğerlerinde ise cüz'i tadilât mümkün olacaktır. Derhal imza etmek veya dönmek zorunda kalacağız”.*¹⁰⁵

Babîlî'den alınan, 29 Ekim 1918 tarihli telgrafta, özellikle aşağıdaki hususların sağlanması isteniyordu:

“1-Boğazları işgal edecek İtilâf askerleri arasında İtalyan, bilhassa Yunan askeri bulunmaması, bundan başka, İngiliz ve Fransız askeri ile birlikte, Osmanlı birliklerinin de bulundurulması.

2-Siyasi mevkuflar bırakılacağından, Ermeniler hakkında ayrıca bir işlem yapılmasına ve bunların İtilâf Kuvvetleri'ne teslimine bir neden yoktur.

3-İstanbul, 7. Madde hükmünden dışarı kalmalıdır.

4-8. Madde ile, Osmanlı limanlarından faydalanacak İtilâf Devletleri arasında Yunan gemi ve kuvvetlerinin bulunmamasına ısrar olunmalıdır.

5-9. Madde ile İstanbul'un askerle işgalini kabul edemeyiz.

6-Toros Tünelleri'nin işgalini kabul etmiyoruz.

7-Üç Sancak'ın (Batum, Ardahan, Kars) sulh kararlaştıncaya kadar bizde kalmasına gayret ediniz.

8-Demiryollarımızın denetiminden vazgeçirmeye çalışınız. Batum'dan alakamız kesilmemelidir. Bakû petrolerinden bize bir hisse ayrılmalıdır.

9-Hicaz, Yemen, Asir'deki kuvvetlerimiz, silah ve cephaneleriyle birlikte bize teslim olunmalıdır.

10-Trablus ve Bingazi'deki kuvvetlerimizin, İngiliz gemileriyle memlekete dönmelerini teklif ediniz.

¹⁰⁵ T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi..., s.38-39.

11-Doğu vilayetleri hakkındaki hükümden vazgeçilmelidir. Sis, Haçın ve Ayıntap'ın işgaline de bir sebep yoktur. Vazgeçirmeye çalışınız".¹⁰⁶

Babîâli son olarak bu tadilatı kabul ettirmeye çalışmasını Osmanlı Heyeti'ne bildirdi ve müzakereyi kesmeden, sonuçtan bilgi vermesini istedi. Babîâli'den gelen, 30 Ekim 1918 tarihli, ikinci telgrafta ise, şu noktalar üzerinde duruluyordu:

1-Altı vilayet hakkındaki 24. Madde gizli kalmalıdır. Gerekirse buralara İtilâf kontrolörleri gönderilebilir.

2-Elde edeceğimiz tadilat dairesinde mütarekeyi imzaya mezunsunuz.¹⁰⁷

Babîâli'den talimat gelmediğinden 29 Ekim Salı günü toplantı yapılamamıştı. 30 Ekim Çarşamba günü saat 09.00'da Dördüncü Oturum başladığı zaman İstanbul'dan ilk cevap alınmış bulunuyordu.

Dördüncü oturumda Osmanlı heyeti, İstanbul'dan aldığı talimata göre, boğazları işgal edecek İngiliz ve Fransız kuvvetleri arasında Osmanlı birliklerinin de bulunmasında ısrar etti. Amiral, bu isteği Hükümeti'ne yazacağını vaat etti.¹⁰⁸ Boğazlardan geçecek Yunan gemilerini geceleyin geçirebileceklerini ve bunu İngiliz Hükümeti'ne teklif edeceğini de beyan etti. Ancak, bu konuda mütarekenameye bir kayıt konulması mümkün olmadı. Ermeni tutukluları maddesinde de bir değişiklik yaptırılmadı.¹⁰⁹

7. Madde'den İstanbul'un istisnası da kabul ettirilemedi. Bu hususta heyetler arasında yapılan müzakereleri Rauf Bey hatıralarında şu sözlerle anlatmaktadır: *"...hükümetimin 7. Madde'yi (İstanbul'un istisna edilmesi) şartı ile kabul edeceğini söyledim.*

Amiral Calthorpe: '-Müttefikler hiçbir zaman İstanbul'u işgal etmek fikrinde değillerdir. Lakin İstanbul'un işgalini istisna eder bir fikra eklenmesi de düşünülmeğe değer. Yarın hükümet düşer ve durum karışır da vuruşmalar, kırışmalarla kan dökülmeğe başlarsa, böyle bir fikra, tebaamızın hayatını korumak için bizim

¹⁰⁶ A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.57-59; **T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.39.

¹⁰⁷ A.TÜRKGELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.59-60; **T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.40.

¹⁰⁸ **T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.40.

¹⁰⁹ **T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.40.

müdahalemize mani olur. Bu sebeple, İstanbul işgal edilemez şeklinde mutlak bir kaydın konulmasını mümkün görmüyorum' dedi.

Bunun üzerine: '-Hükümetim İstanbul'un işgalden istisnasında ve Yunan gemilerinin İstanbul'a getirilmemelerinde ısrar ediyor' sözlerini tekrar ettim.

Amiral şu cevabı verdi: '-İstanbul'un işgal olunmayacağına eminim. Yunan gemilerinin İstanbul'a getirilmemesi lüzumuna da kaniim. Yunan gemilerinin İstanbul'a sevklerine dair bir kayıt yok ki silelim!'

Reşat Hikmet Bey de; İngiliz Hükümeti'nin, İstanbul'un işgalini düşünmediğini bir mektupla bize bildirilmesini teklif etti.

Amiral: '-Böyle bir mektup yazmak için hükümetimin, müsaadesini almalıyım. Fakat her nokta hakkında hükümetten izah isteyemem' diyerek, bu maddenin olduğu gibi kalmasını istedi.

Mesele gittikçe daha da ciddileşiyordu.

Reşat Hikmet Bey; İstanbul meselesinin; üstüne titrenen milli bir dava olduğunun takdir edileceğinden şüphesi olmadığını söylerken, Amiral de; Türkleri incitip üzmemek için elden gelen her şeyin yapılarak, Yunan gemilerinin İstanbul'a gönderilmeyeceği kanaatinde bulunduğunu, fakat "İstanbul işgal edilmeyecektir" suretinde bir fıkra eklenmesini hükümetinden isteyemeyeceğini, çünkü o takdirde; İngiltere'nin tek başına karar veremeyeceğinden, bu işi müttefikleri ile görüşerek bir karara bağlaması gerektiğini, bundan dolayı da; vakit kaybedilerek müzakerelerin bir hayli uzayacağını beyan etti.

Buna rağmen biz, hükümetimizin bu hususta pek haklı olarak ısrar ettiği noktasında durmakta devam ettiğimizden, durum pek çatalaştı. Amiral, soğukkanlılığını muhafaza etmeğe çalıştığını belirtmesine rağmen, karşı karşıya oturduğumuz günden beri ilk defa sesinin tonunu yükselterek âdeta bir ultimatoma verir gibi; '-Böyle konuşursak, mütareke yapamayız. Bu derece ısrarda, tabirimi mazur görünüz ama, haksızsınız. Çünkü maddede İstanbul kelimesi yok ki, silinmesini isteyesiniz. Mütarekeyi imza etmek veya mütarekeyi kesmek zamanı gelmiştir. Bütün cepyelerdeki kumandanlarımız, durmaksızın, buradaki konuşmalarımızın iyi bir neticeye varması imkânı olup olmadığını soruyorlar' dedi ve biraz daha sertleşen bir ifade ile sözlerini şu sualle bitirdi: '-İşin uzaması, nihayet bana müzakereyi kesin emrini verdirecektir.

Heyetiniz tam yetkili olduğuna göre işi bitirmek elinizdedir. Bunu yapmağa yetkiniz yok ise, niçin buraya geldiniz?’

Reşat Hikmet Bey, ‘-Heyetimiz müzakereyi uzatmak fikir ve isteğinde değildir. Muharebedeki zorluklardan dolayı, Adana hakkında hükümetimizden beklediğimiz talimat henüz gelmemiştir. Makine başında İstanbul ile muharebe edip neticeyi bir an evvel almamız hususunda kolaylık göstermenizi istiyoruz’ dedi.

Fakat havadaki gerginlik yatışmıyordu. Biz de onlar kadar sinirlenmiştik. İki taraf da sinirliliğini gizlemeyecek hale gelmişti... ”¹¹⁰

Heyetler arasında giderek gergin bir ortamda sürdürülen müzakere çalışmalarında Amiral Calthorpe ayrıca; Kilikya’nın teslimini istemediklerini, fakat Osmanlı askerlerinin buradan çekilmesi gerektiğini bildirdi.

Osmanlı Heyeti ise, Trablusgarp ve Bingazi’de bulunan Osmanlı askerlerinin İngiliz gemileri ile geri alınmalarını kabul ettiremediği gibi, 24. Madde’nin, Altı Doğu Vilâyeti’ne ait ilk kısmı da olduğu gibi bırakılmıştı.¹¹¹

Amiral Calthorpe, Osmanlı Heyeti’ne “-Siz 7. ve 10. Maddeleri kabul edecek olursanız, 16. Madde’ye; ‘Kilikya’daki kuvvetler, intizamı korumak için şartlara uygun şekilde kararlaştırılıp, geri çekilecektir’ fıkrasını ekleriz ve 24. Madde’nin B bendindeki Sis, Ayıntap, Zeytun ve Haçin’in işgaline dair olan hükmü sileriz” demiş ve bu teklif kabul edilmiştir. Reşat Hikmet Bey, Osmanlı Devleti’nin içişlerine karışılmayacağı yolunda metne bir madde konulmasını teklif etmişse de, Amiral Calthorpe, mütarekeye siyasi hükümler konulamayacağını söyleyerek bu teklifi reddetmiş, saat 21.00’de imza veya reddetmek şartıyla, konuşmalara son verilmişti.¹¹²

Osmanlı Heyeti Başkanı Rauf Bey, yaptırılan tadilat dairesinde, mütarekeyi saat 21.00’de imza etmediğimiz takdirde münasebetlerin kesileceğini Babiâli’ye bildirmiş, saat 18.00’e kadar emir beklediğini de ilave etmişti. İstanbul ile muharebe

¹¹⁰ R.ORBAY, *Cehennem Değirmeni...*, I, s.129-131.

¹¹¹ T.İ.H., I, *Mondros Mütarekesi...*, s.40-41.

¹¹² R.ORBAY, *Cehennem Değirmeni...*, I, s.136; A.TÜRKGELDİ, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.54.

sağlanamamış ve cevap alınamamıştı. Osmanlı Heyeti, kendi aralarında konuştuğuktan sonra, Babiâli'den cevap alınmadan mütarekeyi imzalamaya karar verdi.¹¹³

16. Madde'ye Kilikya için kabul edilen kaydın ilavesi ve 24. Madde'nin B bendinin çıkarılmasıyla, Mondros Mütarekesi, 31 Ekim 1918'de öğleyin yürürlüğe girmek üzere, 30 Ekim 1918 gününün akşamı imza edildi.¹¹⁴

İmzalanan Mondros Mütarekesi'nin tam metni şöyleydi:

“MONDROS MÜTAREKESİ SÖZLEŞMESİ

(30 Ekim 1918)

Britanya Hükümeti'nin, Müttefikleri ile anlaşmış olarak yetkili kıldığı; Akdeniz bölgesi İngiliz Başkomutanı Sayın Oramiral Somerset Arthur Gough Calthorpe ile

Türk Hükümeti'nin yetkili kıldığı;

Türk Donanma Bakanı Ekselans Rauf Bey,

Türk Dışişleri Müsteşarı Ekselans Reşat Hikmet Bey,

Türk Genelkurmayından Yarbey Sadullah Bey

Arasında kararlaştırılan ve bağitlanan Bırakışma (Mütareke) koşulları:

1-Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'nın açılması ve Karadeniz'e geçiş sağlanması. Çanakkale ve Karadeniz Boğazları kalelerinin Müttefiklerce işgal edilmesi.

2-Türk sularında bütün mayın tarlalarının, torpido kovanlarının ve başkaca engellerin yerlerinin gösterilmesi ve bunların taranması ya da kaldırılması için istenebilecek yardımın yapılması.

3-Karadeniz'deki mayınlara ilişkin eldeki bütün bilgilerin verilmesi.

4-Müttefik savaş tutsakları ile gözaltındaki ya da tutsak Ermenilerin tümünün İstanbul'da toplanarak hiçbir koşula bağlı olmaksızın Müttefiklere teslim edilmesi.

5-Sınırların denetlenmesi ve iç düzenin korunması için gerekli olan birlikler dışında Türk Ordusu'nun derhal terhis edilmesi (Birliklerin insan gücü ve konusu daha sonra Türk Hükümeti ile danışılarak saptanacaktır)

6-Türk karasularında ya da Türkiye'nin işgalindeki sularda bulunan bütün savaş gemilerinin teslim edilmesi, Türk karasularında kolluk ya da benzeri amaçlar için

¹¹³ T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi..., s.41.

¹¹⁴ A.TÜRKGELDİ, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, s.62.

gerekli görülebilecek birtakım küçük gemiler dışında, bu gemilerin belirtilecek Türk limanında ya da limanlarında gözaltına alınması.

7-Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması.

8-Şu sırada Türk işgali altında olan bütün limanların ve demirleme yerlerinin Müttefik gemilerince özgürce kullanılması ve düşman tarafından kullanılmasının önlenmesi. Aynı koşullar ticaret ve ordunun terhisi amaçları için Türk sularında bulunan Türk ticaret gemilerine de uygulanacaktır.

9-Bütün Türk limanlarında ve tersanelerinde her türlü gemi onarımı kolaylıklarından yararlanılması.

10-Toros tünel sisteminin Müttefiklerce işgali.

11-Türk birliklerinin Kuzey-Batı İran'dan savaş öncesi sınırların gerisine derhal çekilmeleri daha önce buyrulmuş bulunmaktadır. Bu buyruk yerine getirilecektir. Kafkasya ötesinin bir bölümünün Türk birliklerinden boşaltılması daha önce buyrulmuş bulunmaktadır. Bu bölgenin geri kalan bölümünün boşaltılması, oradaki durum Müttefiklerce incelendikten sonra gerek görülürse yapılacaktır.

12-Türk Hükümeti'nin haberleşmeleri dışında, bütün telsiz telgraf ve kablo istasyonlarının Müttefiklerce denetim altına alınması.

13-Denizciliğe, askerliğe ve ticarete ilişkin her türlü gereçlerin yok edilmesinin yasaklanması.

14-Ülkenin gereksinimleri karşılandıktan sonra, Türk kaynaklarından kömür, akaryakıt ve deniz gereçlerini satın alma kolaylıkları verilmesi.

15-Kafkasya ötesi demiryollarının, şu sırada Türk denetimi altında bulunan bölümlerini de içermek üzere, halkın gereksinimleri gereği gibi göz önünde tutulmak koşuluyla, tüm olarak Müttefik makamlarının diledikleri gibi kullanımları altına konulması gereken bütün demiryolları üzerinde Müttefik denetleme görevlilerinin yerleştirilmesi. Bu hüküm Batum'un Müttefiklerce işgalini de kapsar. Türkiye, Bakû'nün Müttefiklerce işgaline hiçbir karşı çıkışta bulunmayacaktır.

16-Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'daki bütün garnizonların en yakın müttefik komutanına teslim olmaları ve beşinci maddede saptanacak olan düzenin korunması için gerekenler dışında bütün birliklerin Kilikya'dan çekilmeleri,

17-Trablus ve Bingazi'deki bütün Türk subaylarının en yakın İtalyan garnizonuna teslim olmaları. Türkiye, teslim olma buyruğuna uymazlarsa, bu subaylara ikmal gönderilmesinin ve kendileriyle haberleşmenin kesilmesini sağlamayı yükümlenir.

18-Mısrata'yı da içermek üzere Trablus ve Bingazi'de işgal edilen bütün limanların en yakın Müttefik garnizonuna teslimi.

19-Denizci, asker ve sivil bütün Almanların ve Avusturyalıların bir ay içinde Türk topraklarından çıkartılması.

20-Beşinci madde gereğince terhis edilecek Türk Ordusu bölümünün taşıtlarını da içermek üzere, araç ve gereçlerinin, silahlarının ve cephanesinin kullanılış biçimi konusunda verilebilecek buyrukların yerine getirilmesi.

21-Müttefiklerin çıkarlarını korumak için Türk Donatım Bakanlığı'na (İaş Nezâreti) bir Müttefik temsilcisinin bağlanması. Bu temsilciye bu amacın gerektirdiği bütün bilgilerin verilmesi.

22-Türk tutsakların, Müttefik Devletler buyruğunda tutulması. Askerlik bakımından çağdaş Türk sivil tutsakların salıverilmesi konusu göz önünde tutulacaktır.

23-Türkiye bakımından, Merkez Devletleri ile bütün ilişkilerin kesilmesi zorunluluğu.

24-Altı doğu ilinde¹¹⁵ karışıklık çıkarsa, Müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını ellerinde tutarlar.

25-Müttefiklerle Türkiye arasında düşmanca eylemler 31 Ekim 1918 Perşembe günü, yerel saatle öğleden başlayarak kesilecektir.

İki nüsha olarak Limni'de, Mondros Limanı'nda Majestelerinin Agamemnon Savaş Gemisi'nde 30 Ekim 1918'de imzalanmıştır.

İmza Arthur CALTHORPE İmza Hüseyin Rauf, Reşat Hikmet, Sadullah¹¹⁶

Amiral Calthorpe'un İtilâf Devletleri adına Osmanlı Heyeti'ne verdiği mütareke projesiyle, dört gün süren müzakerelerden sonra ortaya çıkan metin karşılaştırıldığında,

¹¹⁵ Mütarekenin İngilizce metninde "Six Armenian Vilayets" diye geçmektedir. (Seha L. MERAY, Osman OLCA, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması ile İlgili Belgeler**, Ankara 1977, s.4.)

¹¹⁶ S.L.MERAY, O.OLCA, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri...**, s.1-5.

Osmanlı Devleti lehine hiçbir önemli değişikliğin ve şartlarda herhangi bir hafifletmenin söz konusu olmadığı anlaşılır.¹¹⁷ Mütareke'nin imza edilmesinde İngilizler, müttefikleri olan Fransa ve İtalya'yı saf dışı bıraktığından, meydana getirilen mütareke; tamamen İngiliz menfaatlerini ve üstünlüğünü sağlayan bir vesika olmuştur.¹¹⁸ Özellikle İngiltere'nin önem verdiği birinci husus; boğazları silahtan arındırıp işgal etmek ve serbestçe Akdeniz'den Karadeniz'e geçmekti. Nitekim mütarekenin ilk üç maddesi de bu amacı sağlıyordu.¹¹⁹

İkinci önemli husus ise; Türk Ordusu'nun silahsızlandırılması ve bazı önemli yerlerin işgal edilmesiydi. Bu durum işgal görmemiş Osmanlı topraklarının geri kalan kısımları için de yapılan bir hazırlıktı. Bunun bir diğer amacı da; İtilâf mandaterliğinde Doğu Anadolu'da bir Ermenistan yaratmak idi.¹²⁰

Mütareke metninde açık hükümlerden dikkatle kaçınılmış, zaman ve fırsattan faydalanılacak şekilde, her tarafa ve her anlama çekilebilecek ifadelerle hazırlanarak Mondros'taki Türk Heyeti'nin önüne sürülmüştü. Bir mütareke hattının kesin olarak tespiti ve mütareke metni içerisine konulmamış olması, sınırların tarifinde açıklık bulunmaması ve özenle bundan kaçınılması da durum ve tutumlarının ne olacağına kuşkuyla bakmaya yeterdi.¹²¹

Özellikle Mütareke'nin 7. Maddesi'nin "önemli stratejik noktaların işgali" yetkisinin İtilâf Devletleri'ne tanınması her tarafa çekilebilir, zayıf ve tehlikeli ifadelerin en başta geleniydi.

Müzakereler sırasında Osmanlı Heyeti'nin talebi üzerine Toros Tünelleri'nin işgaline karşılık, 24. Madde'nin "B" bendindeki Sis, Zeytun, Haçin ve Ayıntap'ın işgal kaydı çıkarılmışsa da bu yerlerin işgali önlenmiş olmuyordu. Zira İtilâf Devletleri'ne her yeri işgal imkânı veren 7. Madde vardı.¹²²

¹¹⁷ Mehmet OKUR, *Milli Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, Ankara 2006, s.23.

¹¹⁸ T.İ.H., I, *Mondros Mütarekesi...*, s.52.

¹¹⁹ M.OKUR, *Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri...*, s.23.

¹²⁰ M.OKUR, *Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri...*, s.23.

¹²¹ T.İ.H., I, *Mondros Mütarekesi...*, s.53.

¹²² M.OKUR, *Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri...*, s.23.

Mütareke'nin 9. Maddesi'nden İstanbul'un, İtilâf Devletleri Deniz Kuvvetleri tarafından deniz üssü olarak kullanılması kaydı çıkarıldı. Ancak, bu durum, İstanbul'un işgal edilmesini engellemekten uzaktı. Zira bu madde ile bütün limanlardan yararlanma hakkı İtilâf Devletleri'ne tanınmış olduğundan; İtilâf harp gemilerinin bu hükme dayanarak İstanbul'a gelmeleri ve deniz üssü olarak kullanmaları mümkündü. Nitekim ilerde de görüleceği üzere bu madde, İstanbul için de uygulanmış ve İtilâf Devletleri Donanması İstanbul'a çıkarma yapmış, hatta şehri de fiili olarak işgal etmişlerdir.¹²³

Mütarekenin dikkati çeken bir diğer hususu da; maddelerden sekizinin deniz meseleleriyle ilgili olmasıydı. Bu durum, İngiltere'nin deniz meselelerine duyduğu ilginin bir göstergesiydi. Diğer yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri için hiçbir cezai yaptırım ya da uzaklaştırma koşulunun bulunmaması da dikkati çeken bir diğer husustu.¹²⁴

Sonuç olarak denilebilir ki, Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti barış şartlarını beğenmese ya da İngiltere veya müttefikleri mütarekeye uymasalar da Osmanlı Devleti'nin yeniden savaşa girme ihtimalini ortadan kaldıracı nitelikteydi. Ordunun, asayiş ve sınırların korunması için gereken asker sayısının dışında tamamen terhisi ve terhis edilen askerlerin silah ve cephanelerinin İtilâf Devletleri'nin emrinde bulundurulması öngörülmüştü. Dolayısıyla bu mütareke; adeta bir teslim belgesi niteliğindedir.¹²⁵

¹²³ M.OKUR, **Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri...**, s.24.

¹²⁴ Paul C.HEMREICH, **Sevr Entrikaları**, (Çeviren: Şerif Erol), İstanbul 1996, s.2.

¹²⁵ S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.59.

BİRİNCİ BÖLÜM
İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'U
FİİLİ VE RESMİ İŞGALLERİ

I- İSTANBUL'UN FİİLİ İŞGALI

A-İşgal İçin Gerçekleştirilen Ön Hazırlıklar

İtilâf Devletleri, İstanbul'un işgali öncesinde Mondros Mütarekesi'ne dayanarak 2 Kasım 1918'de başlatılan çalışmalarla Çanakkale Boğazı'nda bulunan mania ağları ile mayınları kaldırtıp öncelikli olarak boğazı kontrol altına almışlar, 8 Kasım'dan itibaren de boğazdaki istihkâmları işgal etmeye başlamışlardır. 7 Kasım 1918'den 12 Kasım'a kadar geçen sürede ise İngiliz ve Fransız askeri heyetleri İstanbul'a gelmişler ve Mütareke hükümlerinin uygulanmasıyla ilgili olarak yetkililerle görüşerek, incelemelerde bulunmuşlardı.

Fransızlar da Doğu Trakya'da askeri bir yığınak yapmışlar, bu askerleriyle birlikte Osmanlı Devleti'nin batı sınırından itibaren İstanbul'a doğru yol almaya başlamışlardı. Tam da bu sıralarda, başkentteki azınlıklar da, şehre gelecek İtilâf donanmasını karşılamak için yoğun bir hazırlık içine girmişlerdi.

1-Çanakkale İstihkâmlarının İtilâf Devletleri'ne Devir ve Teslimi

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmasından sonra İtilâf Devletleri Anadolu'nun stratejik bölgelerini işgale başladılar. Bu bölgelerden biri de; Çanakkale Boğazı ve boğaz etrafındaki istihkâmlardı. İtilâf Devletleri'ne göre Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın işgaliyle, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması için I.Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli anlaşmaların uygulanması kolaylaşabilirdi. Yine boğazların ve özellikle de İstanbul'un işgali, Mondros Mütarekesi ile ileride Osmanlı Devleti ile yapılacak barış antlaşmasının hükümlerini ödünsüz olarak uygulamak isteyen İtilâf Devletleri'nin kararlılığını göstermesi açısından kendileri için önemliydi. Ayrıca, büyük bir tehdit olarak gördükleri, Rusya'daki Bolşevizm hareketine karşı

vermeyi düşündükleri mücadelede yine boğazlara ihtiyaçları vardı.¹ Mütarekenin 1.Maddesi, İtilâf Devletleri'ne Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nı işgal etme yetkisini vermektedir. Ancak İstanbul Boğazı'nı işgal etmek üzere, Akdeniz'de bekleyen İtilâf Donanması'nın geçeceği tek güzergâh olan Çanakkale Boğazı I.Dünya Savaşı'ndan kalma mayınlarla doluydu.² İtilâf Devletleri açısından, Çanakkale Boğazı'ndan geçecek donanmanın güvenliğinin sağlanabilmesi için, boğazdaki mayınlar temizlenmeli ve boğazın her iki yakasındaki istihkâmlar da işgal edilmeliydi.

Mütarekenin 31 Ekim'de yürürlüğe girmesinden hemen iki gün sonra, 2 Kasım 1918'de beş İngiliz subayından oluşan bir heyet Çanakkale'ye gelmiş ve Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Albay Selahattin Adil Bey ile görüşerek, boğazdaki mayın hatları ve Çanakkale'nin genel durumuyla ilgili bilgi almışlardı. Selahattin Bey, yine 2 Kasım'da, durumu, Osmanlı Genelkurmayı'na iletmiş, 3 Kasım günü gelen cevabi yazıda ise; Çanakkale Boğazı ile istihkâmlarının işgal edileceği ve boğazdaki mayınların İngilizler tarafından toplanacağı bildirilerek, elde bulunan bütün römorkör ve mavnaların İngilizlerin emrine verilmesi emredilmişti.³

2-3 Kasım 1918 günlerinde ise, Müstahkem Mevki Kumandanlığı kendi imkânlarıyla, boğazdaki “mânia ağlarını” büyük gemilerin geçişine elverişli olacak şekilde kaldırmış, hatta sekiz mayını da denizden çıkarmıştı. Bu arada, Çanakkale Boğazı'nın tahkimat ve savunma planları Genel Karargâh tarafından Deniz Yüzbaşı Şevket Bey'e verilmiş; kendisi de, Amiral Calthorpe ile görüşmek üzere Mondros'a

¹ Tefîk BIYIKLIOĞLU, “Birinci Dünya Harbi'nde (1914-1918) ve Mondros Mütarekesi Sıralarında (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922) Boğazlar Problemi”, *Belleten Dergisi*, XXV/97-100, (Haziran 1961) s.91.

² I.Dünya Savaşı sırasında, 4 Ağustos 1914'den 8 Mart 1915'e kadar Çanakkale Boğazı'nda 11 mayın hattına toplam 403 mayın döşenmişti. Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı sırada ise; Çanakkale Boğazı'ndaki 12 mayın hattında toplam 579 mayın bulunuyordu. (T.BIYIKLIOĞLU, “Boğazlar Problemi...”, s.85, 91.) Bir başka kaynak, mütarekenin imzalandığı sırada Çanakkale Boğazı'nda tıpkı I.Dünya Savaşı'nda olduğu gibi 11 mayın hattında 403 mayın olduğunu belirtiyor. (T.İ.H., I, *Mondros Mütarekesi...*, s.162.)

³ T.İ.H.I, *Mondros Mütarekesi...*, s.164-165.

gönderilmişti.⁴ Mondros'a Çanakkale üzerinden giden Şevket Bey, Çanakkale istihkâmları ve boğazdaki mayınlar hakkında gelebilecek sorulara verilecek cevaplarda yardımcı olmak üzere burada Müstahkem Mevki I.Şube Müdürü Yüzbaşı Şakir Muzaffer Bey'i de yanına almış; iki subay, önce Kefato'ya oradan da bir destroyerle Mondros'a ulaşmıştı.⁵

Heyet, Mondros'a ulaştıktan sonra, derhal İngilizlerle görüşmelere başlamış ve 3 Kasım 1918'de iki taraf arasında Çanakkale Müstahkem Mevkii'nin işgalinin esaslarını saptayan yedi maddelik bir protokol hazırlanmıştır. Protokolün tam metni şöyleydi:

“1-Müstahkem Mevki süratle tahliye edilecek ve işgal olununcaya kadar bataryalardaki kuvvetin onda biri ile, projektörleri işletecek kadar personel kalacaktır. 2-Daha sonra bataryalarda kalacak miktar, Müstahkem Mevki Komutanlığı'nı üstlenecek olan General Wilson ile karara bağlanacaktır. 3-Müstahkem Mevki erleri silah ve tekmil teçhizatlarıyla birlikte gideceklerdir. 4-İaşe maddelerini ve kara vasıtalarını beraberlerinde götüreceklerdir. 5-Hayvan yeminin fazlası İngilizlere satılacaktır. 6-V.Ordu kıtaları mümkün mertebe Müstahkem Mevki civarından uzaklaştırılacaktır. 7-Bu ordu, mütareke şartlarına göre terhis edilecektir.”⁶

Bu protokol, Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanlığı'na da tebliğ edilmiş; bunun üzerine Selahattin Bey, 4 Kasım'da Yüzbaşı Şevket'e, istihkâmların işgali hakkındaki ayrıntıları kararlaştırmak üzere bir İngiliz heyetini kabule hazır olduğunu bildirmiş; Harbiye Nezâreti'ne de, bir yazı göndererek durumu arz etmişti.⁷

Bunun üzerine General Henry Fuller Maitland Wilson başkanlığındaki bir İngiliz askeri heyeti 6 Kasım'da Çanakkale'ye gelerek, Selahattin Bey ile görüşmüş ve aynı gün Çanakkale Boğazı ve istihkâmlarının işgali hakkında iki taraf arasında bir anlaşma gerçekleştirilmiştir.⁸ Bu anlaşmanın tam metni ise şu şekildeydi:

⁴ Bahriye Nazırı Rauf Bey, mütarekenin imzalanmasından sonra, İstanbul'a dönüşünde, Mondros'ta İngiliz komutanlarla kurulacak teması temin için Yüzbaşı Şevket Bey'i görevlendirmiştir. (Hüsni HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları**, I, İstanbul 1975, s.58.)

⁵ T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.165.

⁶ T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.166.

⁷ T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.166.

⁸ Fahri BELEN, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1983, s.24.

“1-İşgal; 8 Kasım 1918 günü başlayacak. İlk gün 5. ve 11. Alaylar, İkinci günü 3. ve 4. Alaylar bölgeleri işgal olunacak. Tabyalarda, yüzde on nispetinde er ve bir subay bırakılacak, geri kalan Türk erleri 9 Kasım 1918 Cumartesi sabahına kadar, Biga-Nara Hattı'nın kuzeydoğusuna çekilmiş olacaklar. 2-İşgal, Boğazın uygun görülecek iskelelerine çıkarılacak İngiliz birlikleriyle Türk subayları arasında, senet ve bir protokolle yapılacak. İngilizler, tabyaları teslim olduktan sonra, her top başına, top ve cephaneyi muhafaza için, ikişer er bırakacak, geri kalan erler ve subaylar, Akbaş ve Karacaören'de toplanacak. 3-Çanakkale'de bir Osmanlı Komisyonu bırakılacak. Bir başkan ve altı subaydan kurulacak bu komisyon, Çanakkale'de kalacak Türk erlerinin beslenme, yerleşme ve yönetimiyle, cephane, depo ve malzeme ambarların muhafaza işiyle görevlendirilecekler. 4-Çanakkale'de genel olarak aşağıda gösterilen Türk erleri kalacak:

a. Top ve cephaneleri muhafaza için, her top başına iki topçu eri. b. Muhabere şebekesinin muhafazası için, her alaydan onar telefon eri. c. Cevat Paşa, Karanfilburnu, Seddülbahir ve Kumkale ışıldakları için, ikişer subayla altışar er, diğer ışıldaklar için ikişer er. d. Komisyon idaresindeki depo ve ambarların muhafazası ve umumi hizmetler için 50 er ile lüzumlu taşıtlar. e. Telsiz, telgraf, İngilizler tarafından işgal olunacak, ondan sonra İstanbul'dan istenirse iade olunacak. f. Çıkarılacak şamandıralar, mayın, mania ve diğerleri, istek halinde komisyonca teslim alınarak İstanbul'a gönderilecek. g. Ağır hastalar hastanelerde kalacak, tedavilerinin sonuna kadar bu hastanelere doktor atanacak. h. Elimizde kalacak olan Çanakkale Değirmeni'nden, işgal kuvvetleri de faydalanacak. i. Astsubay Okulu, Nara-Biga hattının kuzeyine naklolunmayacak, vapurlara bindirinceye kadar yerlerinde kalacak. j. Fazla un, saman İngilizlerce satın alınacak.”⁹

Bundan sonra İngilizler 7 Kasım 1918'den itibaren Çanakkale Boğazı'ndaki mayınları imha etmeye başlamışlar, 8 Kasım'da da Çanakkale Mevkii Müstahkemi'ni işgal etmişlerdi.¹⁰ Boğaz ile istihkâmlar işgal edildikten sonra, buraya giriş ve çıkışlar

⁹ T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi..., s.167-168.

¹⁰ T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi..., s.169. Çanakkale Mevkii Müstahkem Mevki'deki askerler ile komuta kademesi Gülnihal, Şam, Altay vapurları ile Yunus Torpidosu ve daha sonra Nusret Mayın

izne bağlanmış, Osmanlı Ordusu'na mensup subaylar dahil olmak üzere vesikası olmayan hiç kimseye geçiş izni verilmemiştir.¹¹

Diğer taraftan, İngilizlerin mayınları imha çalışmalarına Osmanlı Devleti'ne ait gemiler de katılmış, işi yürüten gemi sayısı toplamda elliye geçmişti. Top veya tüfek atışıyla günlük ortalama yüz torpil imha edilirken¹², kaderin garip bir tecellisi olarak, bu işte görev alan Osmanlı gemilerinden biri de; Çanakkale Savaşları'nda aynı boğaza mayın döşeyen meşhur Nusret Mayın Gemisi olmuştur.¹³

Böylece İstanbul'a giden yoldaki en büyük engel aşılmış oluyordu. İtilâf Devletleri, artık Çanakkale Boğazı'ndaki mayınların biran evvel temizlenip, İstanbul'a kavuşmak için gün sayıyorlardı. Diğer yandan da Osmanlı Devleti, İstanbul'a gelecek donanmada Yunan gemilerinin de bulunmasından ve Boğaziçi'ni kontrol altına alacak olan İtilâf Devletleri'nin bununla yetinmeyip, şehri de işgal etmelerinden çekinmekteydi.

2-İstanbul'a Gelecek Olan İtilâf Donanması İçin Taraflar Arasında Yapılan Yazışmalar

Hukuki açıdan değerlendirildiğinde İstanbul'un işgal edilmesini gerektirecek hiçbir neden yoktu. Mondros Mütarekesi'nin 1. Maddesi, İtilâf Devletleri'ne yalnızca boğazları işgal etme yetkisini tanımaktaydı. Meşhur 7.Madde de uygulama alanına sokulamazdı, zira o sıralarda İstanbul'da herhangi bir karışıklık bulunmamaktaydı. Üstelik daha mütareke görüşmeleri devam ederken, İtilâf Devletleri'nin temsilcisi Amiral Calthorpe, Osmanlı Heyeti Başkanı Rauf Bey'e verdiği bir teminat yazısında İstanbul'un işgal edilmeyeceği ve Boğaziçi'ne Yunan gemilerinin getirilmeyeceği yolunda bir taahhütte de bulunmuştu. Bu teminat yazısında Calthorpe, özetle şöyle diyordu:

Gemisi'yle İstanbul'a dönmüştür. (İkdam, 13 Kasım 1918, No.7814, s.1; T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi..., s.170-171.)

¹¹ Hüsamettin ÖZTÜRK, *Milli Mücadele'de Çanakkale*, Ankara 2001, s.23.

¹² *Minber*, 11 Kasım 1918, No,11, s.1.

¹³ Alptekin MÜDERRİSOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara 1990, s.45.

“Türkiye ile Müttefikler arasında akdedilmiş mütareke şartlarının birinci maddesine göre size temine mezun kılınmış bulunuyorum ki, Çanakkale ve İstanbul’daki boğazlar müstahkem mevkiilerinin işgalinde yalnız İngiliz ve Fransız askerleri kullanılacaktır... Hiçbir Yunan askerinin, bugünkü şartlar altında İstanbul veya İzmir’e girmemesinin temini konusunda ekselânsınızın ısrarlı arzusunu da bildirerek bunun, bana izah ettiğiniz şekildeki sebeplerini anlattım. Türk Hükümeti’nin nizamı ve Müttefik şahıs ve menfaatlerini korumakta acze düşmesi gibi mücbir ve belirli sebepler tahakkuk etmedikçe İstanbul’un işgalinin bahis konusu olmaması şeklinde kesin talebinizden de hükümetimi haberdar ettim. Bu teminatın yalnız Padişah Hazretleriyle Sadrazam’a duyurulacağı konusundaki teminatınızı alırsam memnun olacağım.”¹⁴

Amiral, bu hususları bir telgrafla İngiliz Hükümeti’ne de bildirdi. Bu telgrafta ise şu ifadeler yer almaktaydı:

“Evvla Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarında bir miktar Türk askeri kalması, saniyen Yunan askerlerinin İstanbul ve İzmir’e girişlerinden vazgeçilmesi salisen Yunan gemilerinin İstanbul’a getirilmeyip, bunlardan Karadeniz’e geçmeleri gerekenlerin geceleyin geçirilmesi... Osmanlı Hükümeti’nin asayişli Müttefik Devletler tebaasının can ve malını muhafazaya muktedir oldukça İstanbul’un kesin olarak işgalinin söz konusu olamayacağı...”¹⁵

Verilen bütün bu sözlere rağmen Osmanlı Devlet adamlarının kaygıları dinmemişti. Gelişecek olaylar da, bu kaygıların yersiz olmadığını ortaya koyacaktır. Nitekim Bahriye Nazırı Rauf Bey, bu meseleler hakkında İtilâf Devletleri ile gerçekleştirilecek teması sağlaması için hükümetçe vazifelendirildi.¹⁶ Derhal işe koyulan Rauf Bey, Amiral Calthorpe’a bildirilmek üzere, Mondros’a gönderilmiş olan Deniz Yüzbaşısı Şevket Bey’e 5/6 Kasım 1918’de gönderdiği telgrafta şöyle diyordu:

“İstanbul’un İtilâf askeri tarafından işgali ancak dâhili bir ihtilal vukuna vabeste bulunduğu dair gayri Müslimler beyninde bir fikir ve kanaat husulüne gayret edilmektedir. Bu sebeple kiliselerde heyecan amiz nutuklar iradiyle gayri Müslimlerin umumi bir miting akdetmesi tasavvur edilmekte ve donanmanın İstanbul’a vusulünde

¹⁴ Tülay DURAN, “İstanbul’un İşgali”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı:66, (Mart 1973) s.13.

¹⁵ T.DURAN, “İstanbul’un İşgali”, s.14.

¹⁶ T.İ.H., I, *Mondros Mütarekesi...*, s.174.

şehrin bitaraf ilanı Patrikhanelerin istiklali, Türk Ordusu'nun ilgası metalibatını havi bir istirhamname tertip ve İngiliz amiraline itası Patrikhanelerce mutasavver olduğu ihbar edilmektedir. Gerçi hükümet bunun meni için her nevi tedabiri ittihaz etmişse de gayri Müslimlerin buna silahla mukabeleye karar verdikleri ve bu suretle zuhur edecek iğtişaş neticesinde şehrin işgalini daiyesinde bulunacakları da ayrıca işaa ediliyor."¹⁷

İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmesini şehrin Yunanistan'a geçmesi yolunda çok önemli bir adım olarak gören Rumlarda heyecan büyüktü. Telgrafın devamında, İzmir Metropolit'i'nin, geçen Pazar günü (3 Kasım 1918)¹⁸ Galata Kilisesi'nde verdiği nutukta, bundan sonra Ayasofya'da vaaz edeceğini söylediği ve bütün Rumların Ayasofya'da toplanmalarını istediği belirtiliyordu.¹⁹ Tüm bu gelişmeler nedeniyle İstanbul'a gelecek İtilâf Donanması içerisinde Yunan gemilerinin bulunmaması, ayrıca donanmanın İstanbul'a geleceği günün önceden haber verilmesi istenmekteydi.²⁰

Şevket Bey, bu telgrafa karşılık olarak, 7 Kasım 1918'de, Amiral Calthorpe'un verdiği şu kısa cevabı bildirdi: "*Hükümetimden emir aldığımdan, Yunan gemilerinin İstanbul'a gelmesini men edemeyeceğim.*"²¹ Zira İngiliz Hükümeti, Yunan gemilerinin İstanbul'a girmemesi hakkındaki Türk ricasının kabul edilemeyeceğini, ancak bu gemilerin mümkün mertebe arka safta tutulmaları hususunun uygulanabileceğini belirtmişti.²²

Mütareke aracısı İngiliz Generali Townshend ile, Mondros'a gitmiş olan Deniz Yüzbaşı Tevfik Bey'den ve General Wilson'un yanına irtibat subayı olarak Mondros'a gönderilen Kurmay Yarbay Sadullah Bey'den²³ alınan, konuya dair tamamlayıcı raporlar, durumu aydınlatıyordu. Yüzbaşı Tevfik Bey'in raporunun özeti şöyleydi:

¹⁷ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.59.

¹⁸ Yücel DAĞLI, Cumhure ÜÇER, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, V, Ankara 1997, s.373.

¹⁹ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.59.

²⁰ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.59.

²¹ T.İ.H., I, *Mondros Mütarekesi...*, s.175.

²² S.TANSEL, *Mondros'tan Mudanya'ya...*, I, s.55-56; H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.60.

²³ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.60-61.

“Amiral Calthorpe, vaat ettiği gibi, Yunan ve İtalyan gemileri hakkında, hükümeti nezdinde teşebbüste bulunmuş, Yunanlılar, İstanbul’a bir kruvazörle, iki muhrip göndermekte ısrar etmişlerdir. Yunanlılar, subay ve erlerinin hiçbir güçlük çıkarmayacaklarına dair, amirale teminat vermişlerdir... İtilâf filolarının İstanbul’a hareket günü henüz kararlaştırılmamıştır. Donanma önce saat 09.00’da İstanbul’a gelecek ve aynı gün saat 13.00’te İzmit’e gidip demirleyecektir.”²⁴

10 Kasım günü Mondros’ta Amiral Calthorpe ile bir görüşme gerçekleştiren Sadullah Bey ise, bu görüşmenin içeriğini 11 Kasım 1918 günü Osmanlı Genelkurmayı’na şöyle bildirmişti:

“Amiral ile yaptığımız görüşmede, Yunan gemilerinin İstanbul’a gelmemesi için tekrar rica ettim. Bu emrin değiştirilmesine imkân olmadığını bildirdi. Yalnız, Yunan gemilerini takriben Selimiye Kışlası açıklarında bırakmak suretiyle, İstanbul’dan biraz uzak bulundurulmasını muvafakat etti. Selimiye önünden başlayarak, Boğaziçi’ne doğru yalnız ikişer İngiliz, Fransız ve İtalyan gemisi getirileceğini, bu gemilerin sabahleyin, takriben 08.00–09.00’da gelip, öğle vakti İstanbul’dan hareket edeceklerini ve gemilerin İstanbul’a varış zamanının 24 saat önceden haber verileceğini vaat etti. Bununla beraber Yunanlıların Londra’da bir teşebbüs yaparak, bu tertibatı değiştirmeye çalışmalarının muhtemel olduğunu ilave etti. Amiralin ifadesinden Yunanlıların Londra’da daima kuvvetli teşebbüslerinin, diğer müttefiklerin de müracaatlarının eksik olmadığı, bu durumda ruhlu ve mühim meselelerin gerek Amiral Calthorpe, gerekse General Wilson vasıtasıyla çözülmesinin kolay olmayacağı anlaşılmaktadır. Memleketimizin de murahhas memur göndererek, doğrudan doğruya Londra ile temas etmenin gerek mütareke teferruatının, gerek barış meselelerinin halli için pek faydalı olacağı zannında bulunduğumu arz ederim.”²⁵ Ancak İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti’nin bu isteklerini karşılıksız bırakacak, birkaç gün içerisinde İstanbul İtilâf Devletleri’nin işgaline uğrayacağı gibi, şehre gelecek olan İtilâf Donanması içinde Yunan gemileri de bulunacaktı.

²⁴ T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi..., s.175-176.

²⁵ T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi..., s.176.

3-İtilâf Devletleri'nin Doğu Trakya'da Yığınak Yapması ve Bu Durumun Yarattığı Endişe Ortamı

Bu arada Doğu Trakya sınırına toplanmış olan İtilâf Kuvvetleri, 6 Kasım 1918'den itibaren İstanbul'a doğru hududu geçmeye başlamışlardı.²⁶ İlk olarak Bulgaristan'daki Fransız ordusundan birkaç subay, 122 nci Fransız Tümeni'nden bazı birliklere konak yeri ve yiyecek hazırlanması için, Uzunköprü'deki Türk kumandanlarla temasa geçti.²⁷ Durum İstanbul'a intikal edince, Sadrazam ve Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa,²⁸ 7 Kasım 1918'de Osmanlı III. Ordu Kumandanlığı'na şu emri vermişti:

*“Ne İstanbul'a ne de Uzunköprü'ye Fransız kıtalarının geleceğinden hükümetin malumatı olmadığı gibi, mütarekenamede de böyle bir kayıt yoktur. Bundan başka, İtilâf Kuvvetleri, ancak tehlikeli bir durumda, sevkülceş noktalarını işgale yetkilidirler ki, böyle bir tehlikenin mevcut olmadığı aşikâr ve bilfarz herhangi bir stratejik noktasının işgali icap etse bile, mesele ancak iki hükümet arasında kararlaştırıldıktan sonra uygulanması gerekmektedir. Bu konu üzerine, bugün derhal Mondros'taki amirale müracaat edileceği ve alınacak cevaba göre, gerekli tebligat yapılacağı tabii bulunmuştur. Buradan bir cevap gelinceye kadar, Fransızların bu arzularının kabul olunamayacağını, nazikâne bir suretle kendilerine anlatınız. Şayet, bu tebligata rağmen geçmekte ısrar ve kuvve-i cebriye istimal ederlerse, ateşle mukabele edilmeyerek, yalnız protesto ile iktifa edilmesi muktezidir.”*²⁹

Yüzbaşı Şevket imzasıyla, Amiral Calthorpe'tan gelen bu konuya ait 8 Kasım 1918 tarihli kısa cevap şu şekildeydi:

*“General Wilson, kendisinin malumatı olmadan hareket etmemelerini Fransızlara bildirmiştir.”*³⁰

²⁶ F.BELEN, **Türk Kurtuluş Savaşı**, s.24.

²⁷ T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.178.

²⁸ Ahmet İzzet Paşa, 14 Ekim 1918'de kurulan hükümette Sadrazamlıkla birlikte Harbiye Nazırlığı görevini de yürütürken, Erkân-ı Harbiye Reisliği görevini de üstlenmiştir. (Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım, II**, s.27.)

²⁹ İlhami SOYSAL, **Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler**, İstanbul 2008, s.37; T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.178-179.

³⁰ İ.SOYSAL, **Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler**, s.38; T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.179.

Bu cevaba rağmen, 8 Kasım 1918'de Fransız ordusuna mensup bir mühendis Uzunköprü Müfreze Kumandanı Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey ile görüşerek; bir kısım Fransız kuvvetinin tren yoluyla yakında İstanbul'a geçeceğini ifade etmiş; kendisinin de tren hattıyla istasyonlarının muayenesine memur olduğunu söyleyerek, ertesi gün tekrar geleceğini bildirmişti.³¹ Yine aynı gün, Doğu Trakya hududunda bulunan Fransız 3 ncü Alay Komutanı Albay Fah ve 122 nci Tümen Karargâhı'ndan Kurmay Yüzbaşı Foke, Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey ile görüşerek; 9 Kasım günü Uzunköprü'ye üç Fransız bölüğünün geleceğini ve bölüklerin burada dört gün kadar kalacaklarını bildirmişler ve bunlar için yetmiş oda, üç ton sebze, beş ton yakacak hazırlanmasını istemişlerdir.³²

Hüseyin Hüsnü Bey, durumu derhal bağlı bulunduğu XXV.Kolordu Kumandanlığı'na bildirmiş, XXV.Kolordu Kumandanlığı da Hüsnü Bey'den aldığı telgrafi yine aynı gün içerisinde Genel Karargâh'a ileterek ne yolda hareket etmeleri gerektiğini sormuştur.³³ Bu yazı üzerine, Sadrazam ve Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa, III. Ordu Kumandanlığı'na yukarıda tam metnini verdiğimiz emrini tekrarlamış,³⁴ Bahriye Nazırı Rauf Bey ise, Mondros'ta bulunan Yüzbaşı Şevket Bey'e şu emri göndermişti:

“Bugün hudutta bulunan Fransız 3 ncü Alay Komutanı Miralay Fah, Fransız kuvvetlerinin şimendiferle Dersaadet istikametine geçecekleri beyanıyla 9.11.334 tarihinde 3 bölük kuvvetinde Fransız efradıyla Uzunköprü'ye gelerek kasabada ikamet edeceğini ifade ve şimendifer hattıyla istasyonun işgalini talep eylediği XXV. Kolordu Kumandanlığı'ndan bildiriliyor. Hâlbuki Fransızların müracaatından maksat ne olduğu anlaşılamadığından ve şayet mesele Fransızların maksadı boğaz tahkimatını işgalden ibaret ise, İstanbul halkının ahvali hususiyesi Fransız kıtaatının İstanbul dâhilinden geçmesine müsait olmadığı gibi mesail için yalnız bir merciyle ve tercihen mütareke müzakeratını idare eden ve tadilatı vaktayı bilen ve izahat ve teminatı şifahiye ita eden Amiral Calthorpe cenaplarına veya müşarünileyhin Dersaadet'e gelmekte olan berri ve

³¹ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.69.

³² T.İ.H., I, *Mondros Mütarekesi...*, s.177-178; H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.69. İlhami Soysal, Fransız subayların Hüseyin Hüsnü Bey ile 6 Kasım 1918'de görüştiklerini belirtiyor. (İ.SOYSAL, *Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler*, s.36.)

³³ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.70.

³⁴ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.70.

bahri müşavirleriyle görüşüp anlaşmanın daha münasip olacağı cihetle, keyfiyeti amirale tebliğ ediniz. Amiralden cevap alınıncaya kadar, Fransızların bu talebinin kabul olunamayacağıının Fransızlara tefhimi."³⁵

Tüm bu çabalara rağmen, 122 nci Fransız Tümen Komutanlığı'na bağlı 45 nci Piyade Alayı'ndan yüz kişilik bir müfreze 10 Kasım 1918'de Uzunköprü'ye gelmiş, bu öncü birliğin peşini, alayın diğer kısmı takip etmiştir.³⁶ İstanbul basınına göre; Uzunköprü'ye gelen bu 45 nci Alay, İstanbul'dan veya Marmara'daki başka bir limandan, Bolşeviklere karşı kullanılmak üzere Odesa'ya nakledilecekti.³⁷ Hâlbuki bu Fransız alayı dört bin kişilik bir kuvvet halinde³⁸, 16 Kasım 1918'de İstanbul'a gelerek Bakırköy'deki Reşadiye Kışlası'na yerleşmişti.³⁹

4-İtilâf Devletleri Adına İstanbul'a Gelen Öncü Heyetlerin Faaliyetleri ve Türk Kamuoyunu Yanıltma Girişimleri

Aynı günlerde İtilâf Devletleri'nin irtibat subayları da İstanbul'a gelmeye başlamışlardı. 7 Kasım 1918'de beş kişilik bir İngiliz heyeti İstanbul'a gelmişti. Bu heyette; irtibat subayı olarak Osmanlı Harbiye Nezâreti'ne tayin olunan Albay Murphy ile yardımcısı Piyade Yüzbaşı Huplin, Bahriye Nezâreti'ne tayin olunan Deniz Binbaşısı Chilton⁴⁰ ile yardımcısı Deniz Teğmeni Duwig bulunmaktaydı.⁴¹

Heyet, Mondros'tan bir torpidoya binerek İmroz Adası'na geçmiş, oradan bir vapura aktarma yaparak Çanakkale'ye ulaşmıştı. Bahriye Nezâreti, heyeti, İstanbul'a getirmek üzere Basra isminde bir torpidoyu Çanakkale'ye göndermişti. Heyet bu

³⁵ İ.SOYSAL, **Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler**, s.37-38; H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.70-71; T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.179.

³⁶ T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.179.

³⁷ **İkdam**, 13 Kasım 1918, No.7814, s.1.

³⁸ Hüsnü Himmetoğlu, Uzunköprü'ye gelen Fransız alayının 15.Alay olduğunu ve mevcudunun da 3070 olduğunu belirtiyor. (H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.71.)

³⁹ F.BELEN, **Türk Kurtuluş Savaşı**, s.24; T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.179; İ.SOYSAL, **Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler**, s.38.

⁴⁰ T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.180.

⁴¹ **İkdam**, 9 Kasım 1918, No.7810, s.1.

torpidıyla İstanbul'a gelmiş⁴² ve hükümet adına resmi bir heyet tarafından karşılanmıştı. İngiliz subaylar, karaya çıkışlarında karşılarında “Yaşasın İngiltere!” diye bağırarak Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşan bir kalabalıkla da karşılaşmışlardı.⁴³ İngiliz subaylar Perapalas Oteli'nde kendilerine tahsis edilen odalarına yerleşmişlerdi. Heyetin mihmandarlığına Bahriye Nezâreti Tedrisat Şubesi üyelerinden Kıdemli Yüzbaşı Yusuf Ziya Bey ile önceden İngiliz Generali Townshend'in refakat subaylığında bulunmuş olan Teğmen Sedat Bey tayin edilmişlerdi.⁴⁴

8 Kasım 1918'de ise, bir Fransız askeri heyeti Adrian Vapuru ile İstanbul'a gelmişti.⁴⁵ Heyette yer alan bir binbaşı ile diğer iki subay, 7 Kasım günü İstanbul'a gelen İngiliz heyetiyle birlikte irtibat subayı olarak görev yapacaklardı.⁴⁶ İstanbul'a gelen bu Fransız askeri heyetinde, binbaşı rütbesinde bir de doktor bulunmaktaydı. Bu doktorun görevi denizde oluşabilecek muhtemel bir çatışmada veya boğazlardaki askeri noktaların işgalinde yaralanabilecek Fransız askerlerini tedavi etmektir. Ayrıca, hastane olarak kullanılan ve Fransızlara ait olan Porşeri Mektebi'nde, Taksim'deki Fransız Hastanesi'nde ve Moda'daki bir hastanede toplam iki bin ilâ iki bin beş yüz yataklık bir sağlık örgütü kurmayı da düşünmekteydi.⁴⁷

Fransız subaylar, karaya çıktıklarında yaya olarak Beyoğlu semtindeki Fransız Elçiliği'ne gitmişler, heyetin, İtilâf Devletleri bayraklarıyla süslenmiş olan Beyoğlu sokaklarından geçişi sırasında, azınlıklar büyük gösterilerde bulunmuşlardı.⁴⁸

Galîp Kemali Söylemezoğlu, anılarında, Fransız heyetinin elçiliğe gidişi sırasında yaşananları şu sözlerle anlatıyor:

“...8.11.1918 günü öğleden evvel Adrian isimindeki torpil taharri vapuru İstanbul'a gelip Çinili Köşk Rıhtımı'na yanaştı. İçinden çıkan dört Fransız zabitanın Beyoğlu'nda sefaretlerine yayan olarak gitmeleri büyük nümayişlere sebep oldu.

⁴² **Vakit**, 9 Kasım 1918, No.376, s.1.

⁴³ İ.SOYSAL, **Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler**, s.30.

⁴⁴ **İkdam**, 9 Kasım 1918, No.7810, s.1; **Vakit**, 9 Kasım 1918, No.376, s.1.

⁴⁵ Bu vapur, I.Dünya Savaşı'nın başlangıcından beri İstanbul'un gördüğü ilk yabancı gemiydi. (İ.SOYSAL, **Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler**, s.29.)

⁴⁶ **Vakit**, 9 Kasım 1918, No.376, s.1.

⁴⁷ **Minber**, 11 Kasım 1918, nr.11, s.1.

⁴⁸ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.21; **T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.179.

Zabitler köprüyü geçip de Galata'ya ayak bastıkları sırada tesadüfi olarak orada idim. Hemen büyük bir kalabalık zabitlerin etrafını aldı, beraberce Yüksekaldırım tarikiyle Beyoğlu'na doğru yürüdüler. Ben tünel ile çıktım ve meydanda bekledim. Sokaklar iğne atılsa yere düşmeyecek derecede halk ile dolmuştu. Fransız zabitlerinin geldiği yıldırım süratiyle yayılmış, halk sokaklara dökülmüştü. Bonmarşe Mağazası'nın önüne geldiğimiz vakit, balkonuna Fransız bayrağı çekilmekte olduğunu gördüm. Bu âdeta bir parola gibi oldu. Bir lâhzada teknil o koca cadde sağlı sollu bayraklarla doldu. Palikaryaların 'Zito' sedaları her taraftan ortalığa akisler yapmaya başladı... ”⁴⁹

Fransız subaylar, şehre gelişlerinin akabinde, İstanbul Liman Riyaseti ile bir görüşme gerçekleştirerek; kendileri için donatılmış üç hane ile, birkaç gün içerisinde İstanbul'a gelecek olan bir nakliye gemisindeki askerlerine yer hazırlanmasını istemişlerdir. Bunların dışında, subaylar, gelecek olan bu nakliye gemisinin Sirkeci Rıhtımı'na yanaşacağından bahisle rıhtımda altmış ton yük kapasiteli on iki mavna ile kuvvetli iki römorkör ve iki motorbotun da hazır bulundurulmasını talep etmişlerdi.⁵⁰

Dönemin Sadrazamı Ahmet İzzet Paşa ile de görüşen subaylar; İstanbul'a gelecek olan Fransız Ordusu'nun iaşe işlerinde kullanılmak üzere, İstanbul Rıhtımı'ndan kendilerine bir yer verilmesini, yüz elli subayın yanı sıra işçiler için de kalacak yer hazırlanmasını ve kullanımına ihtiyaç duyacakları bir telsiz-telgraf hattının çekilmesini istemişlerdi.⁵¹

İleride de bahsedildiği üzere, İtilâf Devletleri İstanbul'daki askeri birliklerinin beslenme işini tamamen kendi ülkelerinden getirecekleri erzakla temin etmeyi düşünmelerine rağmen, Fransız subaylar, Erkânı Harbiye-i Umumiye Dairesi Reisi Cevat Paşa (Çobanlı) ile yaptıkları görüşmede; belirledikleri miktardaki günlük erzak ihtiyaçlarının Osmanlı Hükümetince temin edilmesini istemişlerdir. Ayrıca Marsilya'dan gelecek olan nakliye vapurları için İstanbul'daki rıhtımlarda üç yüz metrelik yer ile istedikleri erzakın saklanması için ambar hazırlanması talep etmişler ve bu işlerin düzenlenmesi için bir kara, bir de deniz binbaşısını görevlendirdiklerini ifade

⁴⁹ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.21-22.

⁵⁰ **Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi**, Klasör No:69, Gömlek No:66, Belge No:66-1.

⁵¹ **ATASE Arşivi**, K.N.69, G.N.66, B.N.66-1.

etmişlerdir. Ancak bütün bu istekler Bahriye Nezâreti tarafından Mondros Mütarekesi'nin 14. ve 21. Maddeleri açısından uygun görülmeyle, bu isteklere bir son verilmesi istenmiştir.⁵²

Bu arada 7 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen İngiliz heyetinden, Teğmen Duwig dışındaki diğer üç İngiliz subay, yanlarında mihmandarları olduğu halde, kendilerine tahsis edilen otomobillerle 8 Kasım günü Perapalas Oteli'nden ayrılarak Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın, Fuat Paşa Türbesi'ndeki konağına gelmişler ve kendisiyle bir görüşme gerçekleştirmişlerdi. Ahmet İzzet Paşa İngiliz subayları büyük bir memnuniyetle karşılamış,⁵³ görüşme yarım saat kadar sürmüştü. Bu görüşme sırasında, Albay Murphy, Türklerle İngilizler arasındaki bağlılığın, sonu gelmez bir barışı tesis edeceğini, İngilizlerin Türklere hiçbir zaman düşman gözüyle bakmadıklarını bildirmiştir.⁵⁴

Heyet, saat 10.00'da Sadrazam Paşa'nın konağından, görevleri gereği bir kısmı Harbiye Nezâreti'ne, diğer kısmı Bahriye Nezâreti'ne gitmişti. Albay Murphy ile Yüzbaşı Huplin, Harbiye Nezâreti'nde Erkânı Harbiye-i Umumiye Dairesi Reisi Cevat Paşa (Çobanlı) ile Nazırlık Müsteşarı Kâzım Paşa'yı ziyaret etmişler, Binbaşı Chilton ise, Bahriye Nezâreti'nde, Bahriye Nazırı Rauf Bey ile⁵⁵ Bahriye Nezâreti Erkânı Harbiye Reisi Kalyon Kaptanı (Albay) Rıza Bey (Divekoğlu) ile görüşmüşlerdir. Heyet,

⁵² **ATASE Arşivi**, K.N.69, G.N.66, B.N.66-1.

⁵³ Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya göre; mütarekenin İstanbul ile ilgili hususlarının uygulanması iyi bir şekilde geçiyordu. Albay Murphy ile 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelecek olan General Henry Fuller Maitland Wilson, kibarca ve anlaşmaya uygun davranmışlardı. (Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım, II**, s.34.)

⁵⁴ **İkdam**, 9 Kasım 1918, No.7810, s.1. Albay Murphy'nin Türkler ile İngilizler arasında var olduğunu belirttiği dostluk düşüncesine dönemin İstanbul basını yakın bir ilgi gösteriyordu. Öyle ki, 9 Kasım 1918 tarihli *Vakit Gazetesi*'nde Albay Murphy ile ilgili olarak şu ifadeler yer verilmişti: "... *Miralay Murphy, 45 yaşındadır. Londra'da doğmuştur. Pederi, Kırım Muharebesi'ne bir Osmanlı topçu nazariyesinin kumandanı marifetiyle iştirak etmiş olduğu cihetle kendisinde bir aile ananesi olarak Türk dostluğu mevcuttur. Kendisi de birçok cephelerde askerimizle temasta bulunmuş ve Osmanlıları namuslu, mert bir düşman olarak tanımıştır. Mamefik artık, bundan sonra iki millet münesebatında düşmanlık kalmadığı ve dostluk hüküm sürdüğü fikrindedir...*" (**Vakit**, 9 Kasım 1918, No.376, s.1.)

⁵⁵ **Vakit**, 9 Kasım 1918, No.376, s.1.

son olarak Felemenk⁵⁶ Elçiliği'ne de uğramış; Büyükelçinin rahatsızlığı dolayısıyla Büyükelçi Müsteşarıyla görüşmüşler ve I. Dünya Savaşı sırasında İtilâf Devletleri tebasına gösterilen yardımlardan dolayı devletleri namına teşekkür etmişlerdi.⁵⁷

Heyet murahhaslarından Yüzbaşı Huplin, dönemin Vakit Gazetesi ile bir mülakat gerçekleştirerek, İstanbul'a geliş amaçlarıyla ilgili olarak şu bilgileri vermişti:

*“Biz buraya Harbiye ve Bahriye Nezâretleri nezdinde irtibat zabıtlığı vazifesini görmek ve mütareke şartlarının tabikine nezaret etmek üzere geldik. Bizim vazifemiz sırf askerliğe aittir. Aramızda şimendifer, kablo, telgraf gibi işlerle uğraşacak mütehassıs yoktur. Mütarekenin ihtisasa taalluk eden maddeleriyle uğraşmak üzere mütehassıslardan mürekkeb büyükçe bir heyet ayrıca gelecektir... Harbiye Nezâreti'nde bize odalar hazırlanmıştır. Derhal işimize başlıyoruz.”*⁵⁸

Yüzbaşı Huplin, mülakatın devamında, İngiliz kamuoyunun Türkler hakkında taşıdığı fikirlerle ilgili olarak da şu bilgileri vermişti:

“İngiltere'de, Türkiye hakkında ne gibi fikirler beslendiği hakkındaki sualinize cevap vermek güçtür. Türkiye işlerine layıkıyla akıl erdiren İngilizler miktarca pek azdır. Lakin İngiltere'de umumiyetle hüküm süren fikir, eski hükümetin Almanlarla birleşerek Osmanlı Milleti'ni harbe sürüklediği merkezindedir. Devleti Osmaniye hakkında İngilizler dostane fikirler beslemekten hali kalmamıştır. Fakat esirlerimize edilen muamelenin sui tesir hâsıl edebileceğine hükmedemem. Esirlerimiz çok fena muamele görmüşler, içlerinden birçoğu ölmüştür. Mamefih Bulgaristan'daki esirlerimiz de fena muamele görmüştür. Bulgarlardan bunun sebebini sorduk. 'Kendimiz için yiyecek yoktu ki, esirlere verelim' dediler...”

Heyetin İstanbul'a geleceğini haber alan Rumlar, şehirde gösteri düzenlemeye kalkışmışlardı. Konuyla ilgili olarak Yüzbaşı Huplin, mülakatında şunları söylemiştir:

“Sokaklarda gezen karakol neferatı nazarı dikkatimizi celbetti. Bizim vusulümüz münasebetiyle Rum ahalinin bir nümayiş hazırlamış olmasına akıl erdiremedik. Biz asker adamlarıdır. Bizi buraya ancak muayyen bir vazife-i askeriye için gönderdiler.

⁵⁶ Bugünkü Hollanda, Belçika ve Kuzeydoğu Fransa'ya; eskiden verilen ad. (Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük, I**, Ankara 1998, s.769.)

⁵⁷ **İkdam**, 9 Kasım 1918, No.7810, s.1.

⁵⁸ **Vakit**, 9 Kasım 1918, No.376, s.1.

*Vazife-i askeriyemiz belki de günde on altı saat vaktimizi işgal edecektir. Emin olunuz ki, burada nümayiş filan gibi işimize taalluk etmeyen şeyleri düşünmeye bile vaktimiz yoktur. Zaten bizim gibi mahdut bir vazife ve selahiyetle buraya gelen zabitanaya icrai tesir için nümayiş yapmaktan ne çıkar? Bizim İstanbul'da emniyeti umumiyenin ihlal edilmesini arzu etmekte hiçbir maksadımız, menfaatimiz olamaz.”*⁵⁹

Diğer yandan Osmanlı Hükümeti, İtilâf Donanması'nın tamamının İstanbul'a 10 Kasım günü geleceği yönünde yanlış bir bilgi edinmiş; bir gün öncesinden İstanbul basınına, bu durumu bir tebliğle duyurmuştu. İstanbul'da derin bir heyecan uyandıran bu haber üzerine, gazeteciler Sâdâret'e giderek durum hakkında bilgi almaya çalışmışlar, aldıkları cevap ise şu olmuştur:

*“Mütarekenâme mucibince harp gemileri limanımıza geliyorlar. Birkaç saat kalacaklar... Karadeniz'e gidecekler... Endişe edecek bir şey yok...”*⁶⁰ Bu haber şehrin gayrimüslim azınlıkları arasında büyük bir sevince neden olmuş, 10 Kasım'da Galata Rıhtımı, Galata Köprüsü, Haydarpaşa ve Kadıköy sahilleri donanmayı karşılamak üzere Rum Ermeni ve Yahudiler tarafından doldurulmuştu.⁶¹ Halbuki 10 Kasım 1918'de İstanbul'a İngiliz Clark ve Fransız Mangini adında sadece iki torpido muhribi gelmişti.⁶²

Bu durum rıhtımlarda toplanan gayrimüslimler arasında hayal kırıklığı yaratmış, Osmanlı emniyet güçleri de gerekli tedbirleri alarak kalabalığın herhangi bir olaya sebebiyet vermesini engellemişti. Gelen bu torpidolarda, Gorgy ve Vaughn adlı iki İngiliz generali ile Bunoust adında bir Fransız generali vardı. Fransız torpidosunun mürettebatı yetmiş iki kişiyken, İngiliz torpidosunun mürettebatı yüzü geçiyordu. Fransızlar, telsiz-telgraf hatlarını tamir etmek için bir “fen heyeti” de getirmişlerdi.⁶³

Gelen İngilizlerin komuta heyeti; General Gorgy, General Vaughn, Kaptan Lafonten, Albay Heydun, Albay Karikatel, Albay Nikersen, Albay Baker, Albay Loret

⁵⁹ **Vakit**, 9 Kasım 1918, No.376, s.1.

⁶⁰ Kemalettin ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları, İstanbul'da Mütareke Arifesinden İşgale Kadar Geçen Kara Günlerin Acı Hatıraları**, İstanbul 1930, s.16.

⁶¹ K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.18.

⁶² **İkdam**, 11 Kasım 1918, No.7812, s.1, Kemalettin ŞÜKRÜ, 10 Kasım 1918'de İstanbul'a üç Fransız torpidosunun geldiğini belirtiyor. (K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.19-20.)

⁶³ **İkdam**, 11 Kasım 1918, No.7812, s.1; 13 Kasım 1918, No.7814, s.1.

Ferayz, Albay Estavlay, Teğmen Lornen ve Teğmen Devlekor'dan oluşurken; Fransızların komuta heyeti ise şu isimlerden oluşuyordu: General Bunoust, Kaptanlar Hentob, Jaglo, Javarid ve Riyo, Mösyo Panini, Yüzbaşı Halit Bey,⁶⁴ Teğmen Hötken ve Teğmen Henry.

Her iki heyet, rıhtıma çıktıktan sonra, otomobillerle Perapalas Otel'i'ne giderek, 7 ve 8 Kasım günlerinde İstanbul'a gelen Fransız ve İngiliz heyetleriyle bir araya gelmişler, ardından Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile görüşmüşlerdi.⁶⁵ Fransızlar, Ahmet İzzet Paşa'dan Fransız Elçiliği emrinde bulunmak üzere bir takım kadar asker çıkartılmasını, telsiz-telgraf istasyonlarının kendilerine bırakılması ve Alman subaylarındaki otomobillerin ellerinden alınarak kendilerine verilmesi gibi bazı isteklerde bulunmuşlardı.⁶⁶

Bu subayların da görevi mütareke şartlarının uygulanmasına nezaret etmektir. Heyetle gelen askerler, vapurlarda yatacaklardı. İstanbul Liman Reisi Mahmut Bey, İngiliz ve Fransız torpidolarına giderek komutanlara "hoş geldiniz" demişti.⁶⁷ Fransız Heyeti'nin başkanı General Bunoust, 11 Kasım 1918'de Fransa Elçiliği'ne giderek diğer heyet üyeleriyle birlikte çalışmalarına başladı.⁶⁸

Bu arada İstanbul kamuoyu farklı duygu ve düşüncelere sahip iki gruba bölünmüştü. Müslüman ahali, gelecek olan İtilâf Donanması'nın şehirde nasıl bir vaziyet alacağını ve donanma içerisinde Yunan gemilerinin de bulunup bulunmayacağını endişe ve heyecanla merak ederken; gayrimüslimler de, donanmanın gelip şehrin İtilâf Devletleri'nin işgaline düşeceği umudunu taşımaktaydılar. Şehirdeki bu hassas bekleyişin etkisiyle olsa gerek, İstanbul'a gelen İtilâf subayları basına, kamuoyunu yatıştırıcı demeçler vermeye başladılar. Örneğin, 10 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen Fransız heyetinde yer alan Yüzbaşı Jaglo, aynı gün, İkdâm Gazetesi ile

⁶⁴ Halit Bey, Fransız Ordusu'nda görev yapan Türk asıllı bir subaydı. Padişah II.Abdülhamit zamanında Türkiye'den kaçarak, Fransa'nın yabancılardan kurulmuş olan Lejyon Alayı'na yazılmış ve zamanla terfi ederek yüzbaşı rütbesine yükselmişti. (Başmabeyinci Lütfi (Simavi) Bey, **Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri**, İstanbul, Basım tarihi yok, s.452.)

⁶⁵ **İkdâm**, 11 Kasım 1918, No.7812, s.1.

⁶⁶ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım, II**, s.34.

⁶⁷ **İkdâm**, 11 Kasım 1918, No.7812, s.1.

⁶⁸ **İkdâm**, 13 Kasım 1918, No.7814, s.1.

bir mülakat gerçekleştirerek; kendilerinin Mangini Torpidosuyla doğrudan doğruya Selanik'ten geldiklerini, İstanbul'a birkaç gün içinde gelecek olan İtilâf Donanması arasında Yunan gemilerinin de yer alıp almayacağını bilmediğini belirtmişti.⁶⁹

İngiliz General Gorgy ise, Neologos Gazetesi ile yaptığı bir mülakatta, görevlerinin; mütareke şartlarının uygulanmasına, esirlerin memleketlerine iadelerine nezaret etmek ve İtilâf Orduları Başkumandanı'nın gelişine kadar diğer bazı meselelerin halledilmesine çalışmak olduğunu belirtiyordu. General Gorgy de, gelecek olan İtilâf Donanması arasında Yunan gemilerinin yer alıp almayacağını bilmediğini belirtmekteydi.⁷⁰

Yukarıda da ifade edildiği gibi, İstanbul'a gelecek olan İtilâf Donanması'nda Yunan gemilerinin de olacağı 7 Kasım 1918'de kesinleşmişti. İtilâf subayları, Müslüman ahaliyi yatıştırmak adına gerçekleri gizleme yoluna gitmişlerdi. Öyle ki, Albay Murphy, 10 Kasım 1918'de Minber Gazetesi'ne verdiği bir demeçte; Türk Hükümeti'nin kendilerine karaya asker çıkarmamalarını söylediğini, kendilerinin de bu sebepten karaya asker çıkarmayacaklarını, çünkü kendilerinin İstanbul'a fatih değil, bir arkadaş olarak geldiklerini söylüyordu.⁷¹

Mangini Torpidosu ile İstanbul'a gelen Fransız Heyeti'nden bir subay, yine aynı tarihlerde, Monitör Oriental Gazetesi'ne verdiği bir demeçte; İtilâf Ordusu'nun hareket üssünün Selanik'ten İstanbul'a nakledileceğini, karargâhın buraya naklinin tek sebebinin de; Ukrayna ve Kırım'daki bolşevizm anarşisini uzaklaştırmak için İtilâf Devletleri'nin oralarda askerî harekât gerçekleştirme lüzumunu hissetmelerinden kaynaklandığını ifade etmekteydi.⁷²

Belirsizlik, sadece Müslüman-Türk ahaliye değil, Osmanlı Hükümeti'nde de kendini hissettiriyordu. Tam da bu tarihlerde Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, kamuoyuna şöyle bir beyanatta bulundu:

⁶⁹ **İkdam**, 11 Kasım 1918, No.7812, s.1.

⁷⁰ **İkdam**, 13 Kasım 1918, No.7814, s.1; **Vakit**, 13 Kasım 1918, No.380, s.1.

⁷¹ **Minber**, 11 Kasım 1918, No.11, s.1.

⁷² **İkdam**, 13 Kasım 1918, No.7814, s.1.

*“İtilâf Donanması'nın kuvvei asliyesi İstanbul'a gelmeyecektir. Ancak İngiliz, Fransız ve İtalyan Devletleri'ne mensup bazı harp gemileri misafireten limanımıza gelecek ve yirmi dört saat kaldıktan sonra Karadeniz'e çıkacaklardır.”*⁷³

Bu beyanata karşılık, İstanbul gayrimüslimlerinin çıkardığı gazeteler, gelecek olan donanmanın İstanbul'da daimi surette kalacağını, donanmaya Yunanistan'ın Averof ve Kılış zırhlılarının da iştirak edeceğini söylüyorlardı.⁷⁴

Bu günlerde İtilâf mensuplarının şehre gelişi de hızlandı. 11 Kasım 1918'de “İdra” isminde bir İngiliz torpidosu gelerek Galata Rıhtımı'na yanaşmıştı. Bu torpido ile gelen Yüzbaşı Thomson'un başkanlığı altında Yüzbaşı Futrol, Dobson ve Briteğ'den oluşan bir heyet, Perapalas Oteline giderek General Gorgy ile bir görüşme gerçekleştirmişti. 12 Kasım 1918'de ise bir general ve on beş subaydan oluşan bir İngiliz heyeti bu kez demiryoluyla İstanbul'a gelerek Perapalas Oteline yerleşmiş⁷⁵, yine aynı gün İstanbul'a bir Fransız Tugayı ulaşmıştı.⁷⁶

Gelecek olan donanmaya kılavuzluk vazifesi görmesi için yine 12 Kasım'da İstanbul'a İngilizlere ait bir römorkör ile⁷⁷, büyük bir uçak gemisi gelerek Yeşilköy açıklarında demirlemişti. Bu gemiyle getirilen uçaklar aynı gün Ayastefanos Uçak Parkı'na çıkarılmaya başlanmış, İtilâf Devletleri tarafından bu uçakların havayolu posta işlerinde kullanılması düşünülmüştü.⁷⁸

Mondros Mütarekesi'nin 12.Maddesi İtilâf Devletleri'ne, Türkiye'deki bütün telsiz, telgraf ve kablo istasyonlarını denetleme yetkisi vermekteydi. Nitekim biri İngiliz, diğeri Fransız olmak üzere iki subay, 12 Kasım 1918'de Posta Nezâreti Umur-ı Telgrafîye Müdüriyeti'ne giderek, bundan sonra telgraf haberleşmelerini kendilerinin kontrol edeceğini belirtmişlerdir. Bu subaylara, Posta ve Telgraf Nezâreti'nde birer daire tahsis edilmiş, İtilâf Devletleri, İstanbul-Odesa ve İstanbul-Köstence telgraf kablolarını da tamamen kendi denetimleri altına almışlardı.⁷⁹

⁷³ K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.44.

⁷⁴ K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.44.

⁷⁵ **Vakit**, 13 Kasım 1918, No.380, s.1.

⁷⁶ **T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.180.

⁷⁷ **İkdam**, 13 Kasım 1918, No.7814, s.1.

⁷⁸ **Vakit**, 13 Kasım 1918, No.380, s.1.

⁷⁹ **İkdam**, 13 Kasım 1918, No.7814, s.1.

Bu arada, gelecek olan İtilâf Donanması için İstanbul Boğazı'nda da hazırlıklara başlanmıştı. Donanmanın demirlemesi için liman etrafına şamandıralar konulmuş, Bahriye Nezâreti de 13 Kasım 1918'de aşağıdaki tebligatı yayınlamıştır:

“Bugün limanımıza müttefikin donanması muvasalat ve avdet edeceğinden donanmanın azimet ve avdetinde manevrasına hâlel gelmemek ve müsademe vesaire gibi kazalara mahal kalmamak üzere sabahleyin sekizden badelzeval saat ikiye kadar İstanbul Limanı'nda her nevi sefain ve merakibi bahriyenin mürur ve absuvâri men edildiği ilan olunur.”⁸⁰

5-İstanbul'daki Gayrimüslimlerin İtilâf Donanması'nı Karşılama İçin Yaptığı Hazırlıklar ve Müslüman Türk Ahalinin Tavrı

Yukarıda ifade edildiği üzere, İtilâf Donanması'nın İstanbul'a gelecek olması şehirdeki Rumları harekete geçirmişti. Rumların amacı; şehir içerisinde karışıklık çıkararak, Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesi'ni uygulama alanına koyup, İstanbul'u İtilâf Devletleri'nin işgali altına sokmaktı. Zira Rumlar, daha önce de belirtildiği gibi, İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmesini, şehrin Yunanistan'a geçmesi yolunda çok önemli bir adım olarak görüyorlardı. Donanma arasında Yunan gemilerinin de bulunacağını duyulması, Rumlardaki heyecanı bir kat daha artırmıştı.

İstanbul Rumları, gelecek olan donanmayı büyük bir gösterişle karşılamayı planlıyorlar, kıyafetlerine takmak için, Yunan Bayrağı'nı havi rozet ve kokartlar bastırıyorlardı. Şehre çıkacak İtilâf subaylarını hane ve kiliselere davet edip himayelerini de rica edeceklerdi.⁸¹ Tüm bunlardan başka Rumlar, kendilerinin işlettikleri meyhane ve gazinolara uğrayacak olan İtilâf subaylarından para almayıp, bol bol içki vererek sarhoş ettikten sonra, Osmanlı zabıtasınca belirlenen zamanda meyhane ve gazinoları kapatmayıp bunu bahane ile Osmanlı Zabıtası ile İtilâf askerleri arasında münakaşa çıkartacaklardı. Diğer yandan, Rumlar, İslami duyguları rencide edecek olaylara sebebiyet verip, Türk ahaliyi kışkırtarak hadise çıkartmaya da çalışacaklardı. Rumların bütün bu faaliyetlerin amacı; şehirde huzur ve emniyetin kalmadığı

⁸⁰ **Vakit**, 13 Kasım 1918, No.380, s.1; **Minber**, 13 Kasım 1918, No.12, s.1.

⁸¹ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Kalemî Mahsus**, Dosya No:49/1, Gömlek No:34.

bahanesiyle şehre asker çıkarttırıp, İstanbul'u İtilâf Devletleri'nin işgali altına sokmaktı.⁸²

Durum İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi tarafından tespit edilmiş, vaziyet hakkında bir rapor düzenlenerek Dâhiliye Nezâreti'ne bildirilmişti. Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin ardından 11 Kasım 1918'de göreve gelen Tevfik Paşa Hükümeti'nin⁸³ Dahiliye Nazırı Mustafa Arif Bey, 13 Kasım 1918'de Harbiye Nazırı Abdullah ve Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşalara birer tezkere yazarak, İtilâf komutanlarına vaziyet hakkında gerekli bilgilerin verilerek neticenin bildirilmesini istemiştir. Dahiliye Nezâreti, İstanbul Polis Müdüriyeti'ne gönderdiği cevabi yazıda ise; Rum göstericiler tarafından silah kullanılmadıkça emniyet güçlerinin silah kullanmamasını, eğer silah kullanmak gerekirse bu hususta pek ziyade, itina ile hareket edilmesini tavsiye etmiş; ayrıca, Harbiye ve Bahriye Nezâretlerinden, İtilâf komutanları nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunmalarının istendiği bildirilmişti.⁸⁴

Şehirdeki gayrimüslimlerin, mevcut ortamdan yararlanarak cephanelere de saldırabilecekleri düşünülmüştü. Nitekim İstanbul Muhafızlığı 9 Kasım 1918'de II. Kolordu Asker Alma Başkanlığı'na gönderdiği bir yazıda; İtilâf Devletleri Donanması'nın İstanbul'a gelişi sırasında gayrimüslimlerin gösteri yapacaklarının

⁸² B.O.A., DH.KMS., D.N.49/1, G.N.34.

⁸³ 11 Kasım 1918'de göreve gelen Tevfik Paşa Hükümeti'nin listesi şu şekildeydi: **1-Sadrazam:** Tevfik Paşa. **2-Şeyhülislam:** Darülhikmet-i İslamiye Üyesi Haydarizâde İbrahim Efendi. **3-Dahiliye Nazırı:** Kırkkilise Eski Mebusu Avukat Mustafa Arif Bey. **4-Hariciye Nazırı:** Ticaret ve Ziraat Eski Nazırı Mustafa Reşit Paşa. **5-Harbiye Nazırı:** 1.Ferik Abdullah Paşa, Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa (19 Aralık) **6-Maliye Nazırı:** Eski Nazır Abdurrahman Efendi. **7-Adliye ve Mezahib Nazırı:** Fetva Eski Emini sudurdan Gürcü Ali Haydar Efendi. **8-Bahriye Nazırı:** Âyan'dan 1.Ferik Ali Rıza Paşa. **9-Evkaf Nazırı:** Van Eski Valisi Ahmet İzzet Bey. **10-Maarif Nazırı:** Eski Mebus Rıza Tevfik Bey. **11-Nafia Nazırı:** Evkaf Eski Nazırı Mehmet Ziya Paşa. **12-Ticaret ve Ziraat Nazırı:** Adliye ve Mezahib Nezâreti Eski Müsteşarı Kostaki Vayani Efendi. **13-Şûra-yı Devlet Reisi:** Maarif Eski Nazırı ve Sultan Aziz'in damadı Mehmet Şerif Paşa. **14-Telgraf ve Posta Nazırı:** Eski Nazır Oskan Efendi (Avrupa'daymış ve red etmiş) Cebel-i Lübnan Eski Mutasarrıfı Yusuf Franko Paşa (29 Aralık) **15-İaşş Nazırı:** Muzaffer Bey (Vekil), Maliye Nezâreti 1.Sınıf Müfettiş ve Borsa Komiseri Raşit Bey. (S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.79; Zeki SARIHAN, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I, Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)**, Ankara 1993, s.21.)

⁸⁴ B.O.A., DH.KMS., D.N.49/1, G.N.34.

tahmin edildiği, bu nedenle askeri müesseselerin korunmasının önemine değinilerek özellikle Zeytinburnu'ndaki cephaneliğin iyi korunması için Muhafız Taburlarına gerekli tebligatın yapılması yönünde bir istekte de bulunulmuştur.⁸⁵

Bu arada 11 Kasım 1918 itibariyle Çanakkale Boğazı'ndaki mayınları imha işlemi de bitmiş,⁸⁶ İtilâf Donanması, 11–12 Kasım tarihlerinde boğazdan geçerek Marmara Denizi'ne ulaşmışlardı.⁸⁷ Donanmanın Boğaziçi'ne ulaşmasına saatler kala İstanbul'da farklı tipteki heyecanlar da iyice artmıştı. Kemalettin Şükrü hatıralarında, şehrin bu saatlerdeki vaziyetini şu sözlerle tasvir etmektedir:

“Gece sabaha kadar İstanbul uyumadı. Türk kitlesi, üzerlerine çökecek olan felaketin arifesinde matem yaşları akıtarak gözlerini kapamadılar.

Yine, gece sabaha kadar Beyoğlu da uyumadı. Gayrimüslim unsurlar kitlesi halaskâr bir bayramı arifesini tes'it gibi, çılgın yaygaralarla sabahı ettiler.⁸⁸ Rumların yaygaraları meyhane ve umumhane muhitlerinden taşıyordu. Seherin ilk ışıkları şehrin üzerine bir kâbus gibi çöken zulmeti yırtmaya başlarken İstanbul hâlâ ağlıyor, Beyoğlu hâlâ gülüyor eğleniyordu.

İstanbul'un, lambaları sönük, hüznü, nezih muhitine çöken ağır ve tevekkül kokan bir havaya bedel elektrikler içinde vahşet lem'aları gibi pırıl pırıl parlayan Beyoğlu'nun süfli muhitini rakı ve şehvet kokan bir hava sarmıştı. İstanbul minarelerinden yükselen sabah ezanı sesleri, eli kolu bağlanmış bir milletin, Türk Milleti'nin ıstırap ve ye'islerini taşıyan bir hüznle semaya yükselirken, o milletin toprağında yaşamış, o milletin ekmeği ile beslenmiş ve yine o milletin himaye ve şefkati gölgesinde adam olmuş unsurlar hâlâ içiyorlar, eğleniyorlardı.

⁸⁵ Nurcan FİDAN, **İstanbul'un İtilâf Devletleri Tarafından Resmen İşgali (16 Mart 1920)**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2000, s.20-21.

⁸⁶ **İkdâm**, 13 Kasım 1918, No.7814, s.1; Nizameddin KARACEBE, **Türk Ulusal Savaşı'nın İlk Parçası, Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar**, İstanbul 1940, s.52.

⁸⁷ Tefik BIYIKLIOĞLU, **Trakya'da Milli Mücadele, I**, Ankara 1987, s.196.

⁸⁸ 1918 yılı sonu itibariyle İstanbul'da 218.416 Rum, 88.109 Ermeni ve 55.323 Yahudi yaşamaktaydı. (**İkdâm**, 8 Ocak 1919, No.7870, s.1.) Bu gayrimüslim unsurların, şehrin Avrupa Yakası'ndaki başlıca yerleşim yerlerinden biri de; Beyoğlu ve çevresiydi.

Ezan seslerini bu gecenin şerefine toka edilen rakı, şarap kadehleri sesleri ve kilise çanları boğmuştu. Müezzinlerin muhrik nağmeleri ispiroto kokan müstekreh ağızların iğrenç naraları karşısında sönük kalmıştı. İşte İstanbul bu meşum günü böyle karşıladı”⁸⁹

B-İtilâf Devletleri İstanbul’da

1-İtilâf Devletleri Donanması’nın İstanbul’a Girişi

İtilâf Devletleri Donanması’nın ilk kafilesi, 13 Kasım 1918 Salı günü, sabah saat sekizde İstanbul’a ulaştı.⁹⁰ Donanma; yirmi ikisi İngiliz, on ikisi Fransız, yedisi İtalyan ve dördü de Yunanlılara ait olmak üzere⁹¹ toplam 45 parça gemiden⁹² ve 6 adet de denizaltından oluşmaktaydı.⁹³ İngiliz Hükümeti tarafından daha önce alındığı belirtilen karar doğrultusunda, Yunan gemileri, Boğaziçi’ne girmeyip, geride beklemişler,⁹⁴ donanmanın geri kalan kısmı Adalar önüne gelince, dört İngiliz torpido muhribi öne geçerek, bunları takiben iki İngiliz, iki Fransız, iki İtalyan zırhlısı limana dâhil olarak Dolmabahçe Rıhtımı’nda demirlemiştir.⁹⁵ Ardından Sadrazam namına Fahrettin, Hariciye Nezâreti namına Umuru Siyasiye Müdürü Umumisi Reşid Beyler, Harbiye Nezâreti namına Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Sanisi Kâzım Paşa, Bahriye Nezâreti namına Erkânı Harbiyei Bahriye Reisi Albay Ali Rıza Bey, bir istimbot ile Agamemnon Zırhlısı’na gitmişler ve General Henry Fuller Maitland Wilson’a hoş geldiniz

⁸⁹ K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.47-48.

⁹⁰ **Vakit**, 14 Kasım 1918, No.381, s.1.

⁹¹ Donanmada bulunan Yunan gemilerinden ikisi önceden de tahmin edildiği gibi meşhur Averof ve Kılış Zırhlıları idi.

⁹² **Vakit**, 14 Kasım 1918, No.381, s.1. Yunanlıların donanma içerisinde beş gemisi olduğu da ifade edilmektedir. (T.BIYIKLIOĞLU, **Trakya’da Milli Mücadele, I**, s.196.)

⁹³ **T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.170.

⁹⁴ N.FIDAN, **İstanbul’un Resmen İşgali...**, s.22.

⁹⁵ Diğer gemiler, Kabataş, Ortaköy, Kumkapı, Yenikapı, Daverpaşa, Kadıköy ve Haydarpaşa açıklarında demirlemişlerdi. (**Âti**, 14 Kasım 1918, No.306, s.1.) Donanmanın İstanbul’a giriş biçimi, İngilizlerle Fransızlar arasında tartışma konusu olmuştur. Amiral Calthorpe, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinin birer saat ara ile ilerleyip İstanbul’a o şekilde girmelerini tasarlamıştı. Ancak, Fransızlar buna karşı çıkarak gemilerin birbirleriyle çarpışmayacak ölçüde bir arada bulunmasında direnmişler, sonuçta donanma Fransızların istediği şekilde İstanbul’a girmiştir. (Y.H.BAYUR, **Türk İnkılâbı Tarihi, III/IV**, s.786.)

demişlerdi. Ardından Felemenk Elçisi de Agamemnon'a giderek General Wilson'u selamlamıştı.⁹⁶

Saat 12'ye doğru General Wilson, beraberinde birkaç subay bulunduğu halde deniz motoruyla karaya çıkmış; İstanbul Muhafızı Ahmet Fevzi Paşa ile Liman Reisi Mahmut Bey tarafından karşılanmıştı. Rıhtımda iki bölük Bahriye Nezâreti askeri ile polis ve inzibat askeri memurları Generali selamlamıştır. General Wilson rıhtım üzerinde bulunan İngiliz esirlerini teftiş ettikten sonra hükümet tarafından gönderilen otomobille Perapalas Oteli'ne gitmiş, otelde bir müddet kaldıktan sonra beraberindeki iki subayla Sâdâret'e gelerek yeni Sadrazam Tevfik Paşa ile görüşmüş,⁹⁷ ardından Harbiye Nezâreti'ne de uğrayarak Harbiye Nazırı Abdullah Paşa ile bir araya gelmişti.⁹⁸ İstanbul'daki Müttefik Kuvvetlerin Komutanlığı'na getirilen General Wilson'un komuta edeceği Müttefik kıtasının karargâhı da Beyoğlu'ndaki İngiliz Kız Okulu'nda kurulmuştur.⁹⁹

İstanbul'a gelen elli bir parçalık İtilâf Donanması'nın ilk kafilesi ise, Amiral Calthorpe'un daha önce Mondros'ta Osmanlı irtibat subaylarına söylediği gibi, öğleden sonra limandan hareket ederek, İzmit'e gitmişti. Bundan böyle, İtilâf Donanması'nın hareket üssü İzmit olacaktı.¹⁰⁰ Zira İtilâf Devletleri, gemilerini Boğaziçi sularında akıntıya kapılan bazı torpillerin muhtemel tehlikesinden korumak istiyordu.¹⁰¹ Donanma, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, Fransız Amiral Jean F.M.Amet'i taşıyan bir Fransız zırhlısı, İngilizlere ait altı adet torpil arama gemisi ile üç torpido muhribi daha İstanbul'a gelmişti.¹⁰² 13 Kasım günü İstanbul'a gelen İtilâf gemileri bunlarla sınırlı

⁹⁶ **Vakit**, 14 Kasım 1918, No.381, s.1; **İkdam**, 14 Kasım 1918, No.7815, s.1.

⁹⁷ **Vakit**, 14 Kasım 1918, No.381, s.1.

⁹⁸ **İkdam**, 14 Kasım 1918, No.7815, s.1.

⁹⁹ David WALDER, **Çanakkale Olayı**, (Çeviren: M.Ali Kayabal), İstanbul 1971, s.76; Philip MANSEL, **Konstantinopolis (Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453–1924)**, (Çeviren: Şerif Erol), İstanbul 1996, s.353.

¹⁰⁰ **Vakit**, 14 Kasım 1918, No.381, s.1.

¹⁰¹ **İkdam**, 15 Kasım 1918, No.7816, s.1.

¹⁰² **Vakit**, 14 Kasım 1918, No.381, s.1. Bu ana kadar İstanbul'a gelen İtilâf gemileri 61 adettir. Ancak, bunlardan sonra, yukarıda da ifade edildiği üzere 13 Kasım 1918'de İstanbul'a 12 İtilâf gemisi daha gelmiştir. Gelen bu son on iki parçalık gemiler, 13 Kasım'da basıma giren İstanbul gazetelerinin baskısına yetişmediğinden olacak ki, bu sayı bir eksikle 60 olarak verilmiştir. (**Âti**, 14 Kasım, 1918,

kalmamış, Ypsara adlı bir Yunan zırhlısı ve yine İtilâf Devletleri'ne ait on bir harp gemisi de aynı gün İstanbul'a gelmiştir.¹⁰³ Böylece, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen İtilâf Donanması'nın adedi; altısı denizaltı olmak üzere toplamda yetmiş üçü bulmuştu.¹⁰⁴ İtilâf Donanması bu şekilde İstanbul'a girerken, Mondros Mütarekesi'nin 6.Maddesi gereğince, Osmanlı Donanması'nın işe yarayabilecek zırhlılarından Turgut Reis ve Hamidiye ise toplarının nişan ve ateşleme gereçleri sökülerek Haliç'te muhafaza altına alınmıştı. Haliç'e büyüklüğü nedeniyle giremeyen Yavuz Zırhlısı ise, birkaç römorkör vasıtasıyla İzmit'e götürülmüştür.¹⁰⁵

2-İstanbul Boğazı'ndaki Müstahkem Mevkilerin ve Şehrin İşgali

Karadeniz Müstahkem Mevki Komutanlığı'na, mütarekenin imzalandığı haberi Boğazlar Genel Komutanlığı'ndan, 31 Ekim 1918 günü saat 18.00'da bildirildi. Boğazdaki Alman subay ve erleri 1 Kasım 1918 günü boğazdan ayrıldılar. Bu durumda

No.306, s.1; **İkdam**, 14 Kasım 1918, No.7815, s.1.) Salâhi R. Sonyel de; 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen İtilâf Donanması'nın 61 parça gemiden oluştuğunu belirtiyor. (Salâhi R.SONYEL, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara, 1995, s.2.)

¹⁰³ Mustafa Kemal Paşa, kumandanı bulunduğu Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nın lağvedilip kendisinin de Harbiye Nezâreti emrine alınmasından sonra, 10 Kasım 1918'i 11 Kasım'a bağlayan gece özel bir trenle Adana'dan ayrılmış, İtilâf Donanması'nın Boğaziçi'ne geldiği 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır. (**Atatürk'ün Bütün Eserleri, II, 1915-1919**, İstanbul, 1999, s.289.) Mustafa Kemal Paşa, boğazda demirlemiş olan İtilâf Donanması'nı görünce, yanında bulunan yaveri Cevat Abbas Bey'e “-Geldikleri gibi giderler!” demişti. (**Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl**, (Derleyen: Turgut Gürer), İstanbul, 2007, s.97.)

¹⁰⁴ **T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.170. Ancak, İstanbul'a gelen İtilâf Devletleri'ne ait gemiler bunlarla da sınırlı kalmayacak, 15 Kasım 1918 tarihine kadar bu sayı 167'yi bulacaktır. Bu gemilerin sınıfları ise şöyledir: 16 muharebe gemisi, 12 kruvazör, 52 muhrip, 11 denizaltı olmak üzere toplam 91 harp gemisi ve 10 gambot, 18 balıkçı gemisi, 25 nakliye gemisi, bir hastane-depo gemisi, 22 mayın arama gemisi olmak üzere 76 adet de yardımcı gemi. (**T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.180.) Kemal Koçer, anılarında, İstanbul'a gelen İtilâf Donanması içinde bir adet de İspanyol zırhlısının bulunduğunu söylüyor. (Kemal KOÇER, **Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul, İşgal Senelerinde M.M. Grubu'nun Gizli Faaliyeti**, İstanbul, 1946, s.193.)

¹⁰⁵ A.MÜDERRİSOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, s.45.

Boğazlar Genel Komutanlığı da kaldırılmış olduğundan, Çanakkale gibi, Karadeniz Müstahkem Mevki Komutanlığı da Genel Karargâh'a bağlandı.¹⁰⁶

İstanbul Boğazı'ndaki Müstahkem Mevkiler; Macar, Yüksek, Munhat, Çekilik, Filburnu ve Yunburnu adındaki çeşitli tabyalardan oluşmakta olup¹⁰⁷, mevkinin savunma silahları ise; 136 top, 4 mayın hattında 76 mayın, 8 ışıldak, bir torpido bataryası ve bir de denizaltı mania ağı idi. Mevkideki toplam asker sayısı ise; 3600 kadardı. Bunların 3174'ü Harbiye Nezâreti'nin emrine göre terhis edilecek ve elde ancak 426 kadar er kalacaktı.¹⁰⁸

İtilâf Devletleri filosunun İstanbul'a geldiği 13 Kasım 1918 günü saat 15.30'da bir İngiliz Albayı da Anadolu Kavağı'ndaki Müstahkem Mevki Karargâhı'na gelerek, Müstahkem Mevki Kumandanı Yarbey Kerametdin Bey ile Müstahkem Mevki'nin boşaltılması, Müstahkem Mevki'deki silahların, teçhizatın durumu, Müstahkem Mevki'de kalacak Osmanlı askerleri ile yapacakları görevler ve Müstahkem Mevki'nin işgali gibi hususlarda görüşerek iki taraf arasında bir protokol tespit edildi. Tespit edilen protokolün maddeleri şunlardı:

“1-Boşaltma, 14 Kasım 1918 sabahı başlayacak. Boşaltma bir günde bitmez ise, işgal sırasında da devam edecek. İşgal, 15 Kasım 1918 günü sabahı yapılacak. 2-Boşaltmada, top başına ikişer er bırakılacak. Her taburda bir subay ile, bir kamacı da kalacak. Bırakılacak er mevcudu umum mevcudun yüzde onunu geçmeyecek. 3-Işıldaklar erleriyle birlikte, subaysız olarak bırakılacak. 4-Topların kamalar, nişangâh gibi malzemeleri İtilâf kuvvetlerince muhafaza edilecek, cephe ve eşya gibi malzemenin muhafazası Müstahkem Mevki Komutanlığınca yapılacak. 5-Bırakılacak erler, kışlalardan ortaklaşa faydalanacak. 6-Sivil idare olduğu gibi kalacak. 7-Başka bir emir verilmedikçe, I.Kolordu birlikleri Büyükdere Garnizonu'nda kalacak. 8-Büyükdere Liman Reisliği yerinde kalacak. 9-Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın inzibat erleri geri alınacak. 10-15 Kasım 1918'den itibaren Müstahkem Mevki Komutanlığı Paşabahçe'de topçu alayları İstinye, Bebek ve Arnavutköy'de konaklara geçecek.”¹⁰⁹

¹⁰⁶ T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi..., s.172.

¹⁰⁷ İlyas Sami KALKAVANOĞLU, Milli Mücadele Hatıralarım, İstanbul 1957, s.20.

¹⁰⁸ T.BIYIKLIOĞLU, “Boğazlar Problemi...”, s.92.

¹⁰⁹ T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi..., s.172-173.

Bu protokolün ardından 14 Kasım 1918 sabahı başlayan boşaltma işlemi, 15 Kasım günü tamamlanmış, aynı gün 122 nci Fransız Tümeni'ne bağlı 84 ncü Alay 1.Taburu Anadolu Kavağı'na çıkarak, Anadolu Yakası'ndaki bataryaları, 85 nci İngiliz Tugayı da boğazın giriş bataryaları ile Rumeli Yakası'ndaki bataryaları işgal etmişlerdir.¹¹⁰

İtilâf Devletleri işgal kuvvetleri bataryalardaki top ve cephanelerden başka, Macartabya Cephaneliği'nden 1105 Rus tüfeği ile 400.000 Rus fişeği de teslim almışlardı. Diğer yandan İngilizler, 31 Kasım 1918 günü Kilyos Mevkii'ni de işgal ederek, buradaki dört topu da ellerine geçirmişler, üç İngiliz monitörü boğaz ağzını gözetlemekle görevlendirilmişti.¹¹¹

İtilâf Devletleri, boğazdaki müstahkem mevkileri işgal ettikleri gün olan 15 Kasım 1918'de, şehir içerisine de askeri birliklerini çıkarmaya başladılar.¹¹² Bunlardan bir kısmı süvari, bir kısmı piyade, bir kısmı da topçu idi. Çoğunluğunu İngiliz birlikleri teşkil ediyordu.¹¹³ Karaya çıkarılan bu kuvvetin miktarı ve işgal ettiği yerler ise şöyleydi:

“Taksim Kışlası'nda 237 İngiliz süvarisi, Cadde-i Kebir'de¹¹⁴ Tokatlıyan Otelinin yanındaki Ayarlı apartmanında 120 İngiliz piyade ve muhtelif sınıflar, Bursa Sokağı'ndaki Fransız okulunda 250 kadar Fransız piyade ve topçu efradı, Tepebaşı Otel Belvü'de 150 kadar İngiliz piyade efradı, Polonya Sokağı'ndaki Fransız Okulu'nda 250'ye yakın İngiliz piyade efradı, Posta Sokağı'ndaki Fransız okulunda 250'ye yakın Fransız efradı, Tulumba Sokağı'ndaki eski Hukuk Fakültesi'nde 400'e yakın İtalyan piyadesi, Asmalımescit'teki Kohut Birahanesi'nde 80 kadar İngiliz piyadesi, Merkez Rıhtım Hanı'nda 100 kadar İngiliz efradı, Kuledibi Hastanesi'nde 60 kadar İngiliz efradı, İtalyan Hastanesi'nde 70 kadar İtalyan efradı, Şişli Fransız Hastanesi'nde 10 kadar Fransız efradı, Karaköy'deki Fransız yetimhanesinde 8 Fransız efradı, Mühendis Okulu'nda 12 Fransız efradı, Bebek'teki Darüleytam binası dâhilinde 10 Fransız efradı,

¹¹⁰ T.BIYIKLIOĞLU, “Boğazlar Problemi...”, s.92; T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi..., s.173.

¹¹¹ T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi..., s.173.

¹¹² S.R.SONYEL, İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri..., s.2.

¹¹³ S.TANSEL, Mondros'tan Mudanya'ya..., I, s.56.

¹¹⁴ Günümüzde, Beyoğlu'nda bulunan İstiklâl Caddesi. Avrupalılar ise, o dönemlerde, Cadde-i Kebir'e Grand Rue de Pera demekteydiler.

Rumeli Kavağı'ndaki topçu kışlasında 720, Sarıtabya'da 170 ve Tellitabya'da 42 İngiliz efradı, Yenimahalle'de bulunan kışlada 25 İngiliz efradı, Büyükdere Caddesi'ndeki Rumeli Askerlik Şubesi'nde 12 İngiliz efradı, Büyükdere Nektar Bira Fabrikası'na ait olan binada 100 İngiliz efradı, Büyükdere'ki Madam Hepi Hastahanesi'nde 150 İngiliz efradı, Büyükdere'ki İtalyan Salamon'un hanesinde 175 İngiliz efradı, Bebek'teki İtalyan Okulu'nda ve Caddeikebir'deki yüz yirmi dört numaralı hanede 150 kadar İngiliz efradı."¹¹⁵

Böylece gemilerdeki askerlerin karaya çıkarılması tam bir baskın niteliği kazanmış, askerlerin şehir içerisinde konuşlandırılması, yalnızca boğazdaki müstahkem mevkiilerin işgal edileceğini düşünen Osmanlı Hükümeti'ne, bir oldu bittiyle kabul ettirilmek istenmişti. O gün, İngilizlerin bir taburu İstanbul'da yürüyüş yapmış¹¹⁶, İngilizler Harbiye Mektebi'ni, Fransızlar Şehremaneti Binası'nı, İtalyanlar ise Nişantaşı'ndaki Cevdet Paşa Konağı'nı askeri karargâh olarak seçmişlerdi.¹¹⁷ Karaya çıkarılan İtilâf birlikleri arasında Senegal'den, Avustralya'dan, Hindistan'dan, Japonya'dan ve Çin'den getirilen askerler de bulunmaktaydı.¹¹⁸

Mondros Mütarekesi'ni İtilâf Devletleri adına imza etmiş olan İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe'u taşıyan "Superb" adlı harp gemisi ise 14 Kasım günü İstanbul'a gelerek, Kabataş Rıhtımı'nda demirlemişti. Amirali, Osmanlı Hükümeti namına Fahrettin Bey, Harbiye Nezâreti namına Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Sanisi Kâzım Paşa, Bahriye Nezâreti namına Erkânı Harbiye-i Bahriye Reisi Albay

¹¹⁵ H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.67-68. Hüsnü Himmetoğlu'nun verdiği bu rakamlar 2541'i İngiliz, 540'ı Fransız ve 470'i de İtalyan olmak üzere toplamda 3551'i bulmaktadır. Ancak, Himmetoğlu, bu rakamları verdikten sonra İngiliz askerlerini 75 kişi fazla toplayarak 2616'ya, toplam İtilâf askeri sayısını da 3626'ya çıkarmaktadır. (H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.68.) Karaya çıkarılan İtilâf askerlerinin adedinde 3626 sayısını veren diğer bir kişi de Philip Mansel'dir. (P.MANSEL, **Konstantinopolis...**, s.353.) Bazı kaynaklar 3500 İtilâf askerinin karaya çıktığını belirtiyor. (S.R.SONYEL, **İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri...**, s.2; T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.180.)

¹¹⁶ S.TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya...**, I, s.56.

¹¹⁷ H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.75.

¹¹⁸ Şevket RADO, "Mütareke Günlerinde İstanbul, Türk İstiklâl Savaşı'nın Arifesinde Bir Emekli Subayın Not Defteri", **Hayat Tarih Mecmuası**, I/3, (Nisan 1971) s.15; P.MANSEL, **Konstantinopolis...**, s.353.

Ali Rıza Bey, Hariciye Nezâreti namına Umuru Siyasiye Müdürü Umumisi Reşit Bey, İstanbul Muhafızı Ahmet Fevzi Paşa ve Liman Reisi Mahmut Bey karşılamışlardı. Calthorpe, rıhtımdan, bundan böyle İngiliz Yüksek Komiserliği olarak kullanılacak olan İngiliz Elçiliği'ne¹¹⁹ gitmişti. Amiralin İstanbul'a gelişinden bir saat evvel, bir bölük İngiliz askeri ile bir bando takımı elçiliğe giderek, amirali karşılamak üzere tertibat almış, Calthorpe'un elçiliğe gelişini müteakip özel merasimle elçiliğe İngiliz bayrağı çekilmişti. Amiral, bir süre elçilikte kaldıktan sonra, Sâdâret'e giderek Sadrazam Tevfik Paşa ile görüşmüştü.¹²⁰

Calthorpe'u İngiliz Elçiliği'nde karşılamak üzere, gemilerden çıkan İngiliz askerler, elçiliğe yürüyüşleri sırasında, Rumlar tarafından büyük bir coşkuyla alkışlanmış, sokaklarda Zito! (yaşasın) sesleriyle karışık gürültülü cereyanlar devam ederek, birtakım apartmanların, evlerin pencerelerinden çiçekler atılmıştı. Rumlar tarafından meydana getirilen izdiham pek fazla olduğundan, devriye gezen Osmanlı Polisi, bu kalabalığı dağıtmak mecburiyetinde kalmıştı.¹²¹ İki gün önce Ayastefanos Uçak Parkı'na çıkarılan İtilâf Devletleri'ne ait uçaklar da, yine aynı gün İstanbul semalarında gösteri uçuşu düzenlemişti.¹²²

14 Kasım günü İtilâf Devletleri'ne ait erzak yüklü nakliye gemileri de İstanbul'a gelmişti.¹²³ Fiyatlar pahalı bulunduğundan, İtilâf Devletleri gıda maddelerini İstanbul'dan tedarik etmeyi düşünmemekteydiler.¹²⁴

3-İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki Teşkilat Yapısı

a)Askeri-Siyasi Yönetimleri

Bu arada İtilâf Devletleri'nin üst düzey askeri komuta kademesi de İstanbul'a gelmeye başlamıştı. Fransa'nın Doğu Orduları Başkomutanı General Franchet

¹¹⁹ Wilfrid T.F. CASTLE, **Grand Turk, An Historical Outline of Life and Events, of Culture and Politics of Trade and Travel During The Last Years of The Ottoman Empire and The First Years of The Turkish Republic**, London 1943, s.98.

¹²⁰ **Vakit**, 15 Kasım 1918, No.382, s.1.

¹²¹ **Vakit**, 15 Kasım 1918, No.382, s.1.

¹²² **İkdam**, 15 Kasım 1918, No.7816, s.1.

¹²³ **Vakit**, 15 Kasım 1918, No.382, s.1; **İkdam**, 15 Kasım 1918, No.7816, s.1.

¹²⁴ **Âti**, 14 Kasım 1918, No.306, s.1.

d'Esperey 23 Kasım 1918'de,¹²⁵ İngiltere'nin Selanik Ordusu Başkomutanı General George Milne de 27 Kasım 1918'de İstanbul'a ulaştı.¹²⁶ Ancak, bu generallerin İstanbul'da hangi komuta kademesinde bulunacakları hususu İngiltere ile Fransa arasında gerginliğe yol açtı.

13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen General Wilson; önceden de ifade edildiği üzere, İstanbul'daki Müttefik Kuvvetlerin Komutanlığı'na atanmıştı. Fakat Fransızlar da komuta gücünün kendilerinde olmasını arzu etmekteydiler. Nitekim mesele, İtilâf Devletleri'nin 3 Aralık 1918'de Londra'da kabul ettikleri karar doğrultusunda çözümlenir gibi oldu. Bu karara göre; İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetleri, Türkiye Avrupası'nın herhangi bir yerinde garnizon kuran İngiliz birliklerinin ve onlara komuta eden generalin, General Franchet d'Esperey'in komutası altında kalması hususunda anlaşmışlardı.¹²⁷ d'Esperey, böylece İstanbul'daki İtilâf Devletleri Kuvvetleri'nin Komutanı General Wilson'un üstünde Başkomutan oluyordu. General George Milne de, İngiltere'nin Karadeniz Ordusu Komutanlığı'na getirilmişti. Ancak, bu sefer de İngilizler d'Esperey'in konumunu hazmedemediler. Kararda geçen "Türkiye'nin Avrupası" ifadesinin boğazları da kapsamı mümkündür. Fakat İstanbul'daki İngiliz Komutanlığı, kararın, General d'Esperey'in Türkiye'nin dışında kalan çeşitli Balkan ülkelerindeki Müttefik işgal birliklerine komuta edeceği anlamında bir yorum yaptı. Böylece General Milne de; boğazlardaki birlikler üzerinde benzeri bir otoriteye sahip olacaktı¹²⁸

Zaten, İngiliz Genelkurmay Başkanı Mareşal Henry Wilson, 13 Kasım ve 22 Kasım 1918'de General Milne'e gönderdiği yazılarda; kendisine verilecek görevin her türlü teferruatında Fransız müdahalesine izin vermemesini emrediyor, İstanbul'daki

¹²⁵ **Vakit**, 23 Kasım 1918, No.390, s.1; 24 Kasım 1918, No.391; **Hâdisât**, 24 Kasım 1918, No.36, s.1

¹²⁶ Midhat SERTOĞLU, "İstanbul", **İslam Ansiklopedisi**, V/2, s.43; S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, s.109.

¹²⁷ Gotthard JAESCHKE, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çeviren: Cemal Köprülü), Ankara 1991, s.222; Bilge CRISS, **İşgal Altında İstanbul (1918-1923)**, İstanbul 2007, s.98; S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.109.

¹²⁸ B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.98.

General Wilson'un da Franchet d'Esperey'in emirlerini dikkate almayacağını ifade ediyordu.¹²⁹

İngilizlere göre; Britanya İmparatorluk kuvvetleriyle birlikte Fransız birliklerinin de katıldığı Çanakkale Savaşları dışında, Türklere karşı savaşanlar İngilizler olmuştu. Üstelik Türkiye'de, İngilizlerin Fransızlarınkinden daha çok sayıda askeri bulunuyordu.¹³⁰ Nihayet mesele hakkındaki İngiliz-Fransız rekabeti, İngilizlerin ağır basmasıyla son bulacak, İstanbul'daki Müttefik Birliklerin Başkumandanı General Franchet d'Esperey'in konumu askıda kalacaktı.¹³¹

İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki komuta kademelerinde bu sorunlar yaşanırken, 13 Kasım 1918'de İtilâf Donanmasıyla İstanbul'a gelen Amiral Amet ile bir gün sonra şehre ayak basan Amiral Calthorpe, kendi ülkeleri adına İstanbul'da Yüksek Komiser olarak görev yapmaya başladılar.¹³² Calthorpe'un yardımcılığına; Amiral Richard

¹²⁹ G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.222-223; S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.109. İngiltere'nin Genelkurmay Başkanı Mareşal Henry Wilson, daha önce de Franchet d'Esperey'e, Türkleri ve Bulgarları kendilerinin mağlup ettiğini hatırlatmıştı. (C.E.CALLWELL, **Field Marshal Sir Henry Wilson, His Life and Diaries, II**, London 1927, s.226-227.)

¹³⁰ B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.99; G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.222.

¹³¹ B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.99; S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.109-110.

¹³² D.WALDER, **Çanakkale Olayı**, s.75. Ancak bu amirallerin "yüksek komiserlik" unvanını almalarıyla ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Gotthard Jaeschke; Amiral Calthorpe'un 6 Kasım 1918'de Yüksek Komiser olarak tayin edildiğini ifade ediyor. (Gotthard JAESCHKE, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, Ankara 1989, s.2; G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.21.) Yine bazı kaynaklar, bu amirallerin İstanbul'a geldikten sonra kendilerine "Fevkalade Komiser" unvanının verildiğini Osmanlı Hükümeti'ne bildirdiklerini belirtiyorlar. (G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.27; T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.181.) Bilge Criss ise; 1919 yılının Ocak ayında toplanacak olan Paris Barış Konferansı'ndan sonra bu amirallerin "Yüksek Komiserlik" görevini aldıklarını, bu ana kadar İstanbul'da ülkelerinin "Siyasi Temsilcileri" olarak bulduklarını söylüyor. (B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.96.)

Webb,¹³³ Birinci Siyasi Memurluğa T.B. Hohler, İkinci Siyasi Memurluğa da Andrew Ryan atandı.¹³⁴

İtalyanlar adına Kont Carlo Sforza Yüksek Komiser olurken,¹³⁵ I.Dünya Savaşı'na İtilâf Devletleri safında katılan Japonya adına da İstanbul'da bir Yüksek Komiserlik ihdas edilmiştir.¹³⁶ Amerika Birleşik Devletleri adına Lewis Heck,¹³⁷ Yunanistan adına da Kaklamanos Yüksek Komiserlik görevlerine getirilmişlerdir.¹³⁸

İşgal dönemi boyunca İtilâf Devletleri'nin İstanbul'da görevlendirdikleri Yüksek Komiser ve Askeri Temsilciler ise sırasıyla şu isimlerden oluşmaktaydı:

İngiltere adına; Yüksek Komiser olarak; Amiral Arthur Somerset Gough Calthorpe (6 Kasım 1918-11 Eylül 1919), Amiral John Michael De Robeck (11 Eylül

¹³³ S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.111; G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.21; S.R.SONYEL, **İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri...**, s.3, 9, 51; T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.181.

¹³⁴ Andrew RYAN, **The Last of The Dragomans**, London 1951, s.121; G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.21; S.R.SONYEL, **İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri...**, s.136; T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.181. Andrew Ryan, aynı zamanda İngiliz Yüksek Komiserliği Baş Tercümanlığı yaparken İngiliz Yüksek Komiserliği ile Osmanlı Hükümeti arasında tesis edilecek irtibatı sağlamakla da görevliydi. (A.RYAN, **The Last of The Dragomans**, 124; S.R.SONYEL, **İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri...**, s.11; G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.15; K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.119, 123) Fransa'nın İstanbul'daki Baş Tercümanı ise; M.Ledoux'du. (G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.15; S.R.SONYEL, **İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri...**, s.2; G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.83; K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.175)

¹³⁵ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.27. Carlo Sforza İtilâf Devletleri donanmasının İstanbul'a ulaşmasından birkaç gün sonra şehre gelmişti. (G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.27.) Hüsamettin Ertürk ise anılarında Carlo Sforza için "siyasi temsilci" ifadesini kullanmaktadır. (Hüsamettin ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, (Yazan: Samih Nafiz Tansu), İstanbul 1957, s.407.)

¹³⁶ S.YERASİMOS, "Kozmopolit Bir Yapıdan Milliyetçiliğe", **İstanbul 1914-1923**, s.19.

¹³⁷ **Âti**, 28 Aralık, 1918, No.349, s.1; G.JAESCHKE, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi...**, s.8; S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.237. Amerika Birleşik Devletleri adına İstanbul'daki yüksek komiserlik görevine ilk olarak kimin getirildiği hususunda farklı bilgiler mevcuttur. Bazı kaynaklar, ilk yüksek komiserin; aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin İstanbul Konsolosluğu görevini yürüten Gabriel Bie Ravndal olduğunu söylemektedir. (B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.96.)

¹³⁸ G.JAESCHKE, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi...**, s.218.

1919-17 Kasım 1920), Horace Rumbold (17 Kasım 1920-19 Nisan 1923),¹³⁹ Askeri Temsilci olarak; General George Milne (3 Aralık 1918-26 Eylül 1920), General Charles Harington (26 Eylül 1920-2 Ekim 1923).¹⁴⁰

Fransa adına Yüksek Komiser olarak; Amiral Jean F.M.Amet (18 Kasım 1918¹⁴¹-30 Mart 1919), M. Defrance (30 Mart 1919-10 Şubat 1921), General Maurice Cesar Joseph Pelle (10 Şubat 1921-1923), Askeri Temsilcileri; Franchet d'Esperey (3 Aralık 1918-5 Nisan 1920), General Nayral De Bourgon (5 Nisan 1920-13 Aralık 1920), General Antoine Charpy (13 Aralık 1920-2 Ekim 1923).¹⁴²

İtalyan Yüksek Komiserleri; Kont Carlo Sforza (17 Kasım 1918¹⁴³-30 Haziran 1919), Felice Maissa (13 Ağustos 1919¹⁴⁴-2 Kasım 1920), Marques de Garroni (22 Kasım 1920-?), Askeri Temsilcileri; Binbaşı Mario Arlotta (Aralık 1918-1 Mayıs 1920), General Ernesto Mombelli (1 Mayıs 1920-2 Ekim 1923).¹⁴⁵

Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Komiserleri; Lewis Heck (30 Kasım 1918-3 Mayıs 1919), Gabriel Bie Ravndal (3 Mayıs 1919-12 Ağustos 1919), Amiral Mark Lambert Bristol (12 Ağustos 1919-Mayıs 1927).¹⁴⁶

¹³⁹ Sir Horace Rumbold, Lozan Konferansı'nın ikinci etap görüşmelerinde, İngiliz delegasyonuna başkanlık etmek üzere 19 Nisan 1923'de İstanbul'dan ayrılmış, bu tarihten, İstanbul'un işgalinin sonuna kadar, İngiliz Yüksek Komiserliği görevi, Nevile Henderson tarafından vekâleten yürütülmüştür. (Salâhi R.SONYEL, "**İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un Türk Ulusal Akımına Karşı Tutumu**", *Belleten Dergisi*, LVIII/221, (Nisan 1994) s.181; S.R.SONYEL, **İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri...**, s.263.)

¹⁴⁰ General Charles Harington, 8 Kasım 1920'de ise, İstanbul'daki Müttefik Orduları Başkomandanlığı'na getirilmiştir. (G.JAESCHKE, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi...**, s.128.)

¹⁴¹ **T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.181.

¹⁴² Salâhi R.SONYEL, "**İngiliz Gizli Belgelerine Göre İşgal Gücünün Türkiye'de Son Günleri ve Cumhuriyet'in Kuruluşu**", *Belleten Dergisi*, XLII/165-168, (Ocak 1978) s.118.

¹⁴³ **T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.181.

¹⁴⁴ 30 Haziran-13 Ağustos 1919 tarihleri arasında sırasıyla Mario Arlotta (30 Haziran 1919-26 Temmuz 1919) ve Lodife (26 Temmuz 1919-13 Ağustos 1919) İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiserliği görevini vekâleten yürütmüşlerdir. (G.JAESCHKE, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi...**, s.47, 53.)

¹⁴⁵ S.R.SONYEL, "**İşgal Gücünün Türkiye'de Son Günleri...**", s.118.

¹⁴⁶ 1927 yılına kadar Yüksek Komiserlik görevini sürdüren Amiral Mark Lambert Bristol, Joseph Grew'in ABD'nin Türkiye Büyükelçiliği'ne atanması üzerine 1927 yılının Mayıs ayında Türkiye'den

Yunanistan Yüksek Komiserleri; Yunanistan'ın İstanbul Büyükelçisi Dimitrios Kaklamanos (Aralık 1918-26 Kasım 1919), Panagiotis Kanellopulos (26 Kasım 1919-9 Şubat 1921), Nikolaos Votsis (9 Şubat 1921-10 Şubat 1922), Triandafilakos (10 Şubat 1922-17 Ağustos 1922), Simopulos (17 Ağustos 1922-?), İstanbul'da Yunan Askeri Temsilcisi olarak Albay Katekhetis görev yapmıştır.

b)İtilâf Devletleri'nin İstanbul'da Kurdukları Çeşitli Komisyonlar ve Polis Teşkilatı

Mondros Mütarekesi hükümlerinin Osmanlı Devleti'ne uygulanması hususunda; en üst düzeydeki görevliler bu yüksek komiserlerdi ve onlara göre halledilmesi gereken birçok mesele vardı. Bundan ötürü, İstanbul'a gelir gelmez yoğun bir mesaiyle çalışmaya başlayan komiserler, aldıkları karar doğrultusunda haftada bir veya en azından iki haftada bir, kendi aralarında toplantılar düzenlemeye başladılar.¹⁴⁷ İlki 28 Kasım 1918'de yapılan bu toplantılarla birlikte elkoyma, pasaport, sansür, sıhhiye, hapishane, gıda tedariki, silahsızlanma gibi birçok konulara el atılarak, her biri için alt komisyonlar kurulurken, aynı zamanda İstanbul içerisinde İtilâf Devletleri'ne ait polis teşkilatının kurulmasına da karar verildi.

İtilâf Devletleri tarafından kurulan alt komisyonların en önemlilerinden biri; **Sansür Komisyonu** idi. İstanbul'daki Türk, Rum ve Ermeni basın mensuplarının üyesi olduğu bu komisyon¹⁴⁸; doğrudan doğruya İtilâf Devletleri'nin Yüksek Komiserlikleri'ne bağlıydı.¹⁴⁹ Dönemin İstanbul basınının bütün gazeteleri yayıma girmeden önce bu komisyonun önüne gelir, komisyon, İtilâf Devletleri açısından sakıncalı olabilecek her türlü yazıyı sansürleyebilirdi.

İstanbul'a kalıcı olarak geldikleri görülen İtilâf Devletleri, şehre yurt dışından yapılacak giriş, çıkışları da tamamen kendi denetimlerinde bulundurmak istiyorlardı. Bu nedenle 25 Kasım 1918'de Fransızların önerisiyle, bir **Müttefik Pasaport Dairesi**

ayrılmıştır. (Joseph C. GREW, **İlk ABD Büyükelçisi'nin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü**, (Çeviren: Muzaffer Aşkın), İstanbul 2000, s.69-72.)

¹⁴⁷ S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.113.

¹⁴⁸ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.32; K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.82-83.

¹⁴⁹ William Wheelock PEET, **"Kent Yönetimi"**, **İstanbul 1920**, Editör: Clarence Richard JOHNSON, M.A., Çeviren: Sönmez Taner, İstanbul 2007, s.106.

kuruldu.¹⁵⁰ Üç bölüme ayrılan bu pasaport dairesinin İngiliz bölümü Karadeniz Ordusu Komutanlığı'na, Fransız ve İtalyan bölümleri de kendi yüksek komiserliklerine bağlıydı.¹⁵¹

İtilâf Devletleri İstanbul'a gelmeden önce, şehir içerisinde konuşlandıracakları askerlerin beslenme işini kendi ülkelerinden getirecekleri erzakla temin etmeyi planlıyorlardı. Ancak şehre ayak bastıktan sonra bu uygulamanın gıda tedariki açısından yeterli olmayacağını gördüklerinden, kısa süre sonra gıda maddelerinin fiyatlarını da kontrolleri altına alma ihtiyacı hissettiler.¹⁵² Nitekim bu amaçla kendileri tarafından, Albay Woods'un başkanlığında bir **Gıda Komisyonu** oluşturulmuş, bu komisyon temel gıda maddeleri için sabit fiyat tespit etme işiyle görevlendirilmiştir.¹⁵³ Albay Woods aynı zamanda, Mondros Mütarekesi'nin 21.Maddesi uyarınca, İaşe Nezâreti'ne kontrolör olarak da tayin edildi.¹⁵⁴

İstanbul'a iyiden iyiye yerleşmeye başlayan İtilâf Devletleri için, şehrin sağlık durumu da büyük önem taşıyordu. İtilâf Devletleri, şehrin sağlık işlerini iflas durumundaki İstanbul Belediyesi'ne bırakmak istemediklerinden, bir de **Sağlık Komisyonu** oluşturdular.¹⁵⁵ Bu komisyon; İtilâf Devletleri'nin her birinden bir temsilci ile, bir Rum temsilcisinin katılımıyla oluşturulmuştu. Amerikan Gemisi St.Louis'den bir doktor subayın da bulunduğu komisyon, sokak temizliği, kanalizasyon işleri ve fuhşa bağlı hastalıklarla mücadele etme işinden sorumluydu. Komisyon 1920 yılının sonlarına doğru **Deniz Komisyonu** ve **Kent Komisyonu** olarak ikiye ayrılmıştı. Şehrin sağlık işlerinden sorumlu olan Kent Komisyonu, İngiliz Albay Martin'in başkanlığında çalışırken; İstanbul'a gelen gemilerin durdurulması ve karantinaya alınması gibi

¹⁵⁰ G.JAESCHKE, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi...**, s.7.

¹⁵¹ W.W.PEET, "**Kent Yönetimi**", **İstanbul 1920**, s.106; B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.114.

¹⁵² Örneğin; İngiliz ve Fransızlardan oluşan bir heyet, askerleri için patates ve buna benzer erzakı temin etmek üzere Adapazarı'na gitmişti. (**Vakit**, 24 Kasım 1918, No.391, s.1)

¹⁵³ W.W.PEET, "**Kent Yönetimi**", **İstanbul 1920**, s.105.

¹⁵⁴ S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.113.

¹⁵⁵ B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.64-65.

durumlara ilişkin her türlü denetim işini yürüten Deniz Komisyonu'na ise Fransız bir doktor başkanlık etmekteydi.¹⁵⁶

İtilâf Devletleri, Anadolu'da işgal ettikleri bölgelerde olduğu gibi, İstanbul'u da işgal ettikten sonra, şehirdeki gayrimüslim unsurlarla çeşitli konularda sıkı bir işbirliğine girişmişler ve kendilerince bu unsurların koruyuculuğunu üstlenmişlerdi. İstanbul gayrimüslimlerinin adeta hamisi kesilen İtilâf Devletleri'nin ilgi alanlarına giren bir husus da; tutuklu bulunan Rum ve Ermenilerin hapisanelerdeki yaşam standartlarıydı. Bu standartları tespit etmek ve hapisanelerde rastlanılabilecek olumsuz yaşam koşullarını siyasi bir malzeme olarak kullanmak üzere İtilâf Devletleri tarafından İngiliz, Fransız ve İtalyan subayların birlikte görev aldığı bir de **Hapishaneler Karma Komisyonu** oluşturuldu.¹⁵⁷

Kısa zamanda İstanbul'daki hapisaneleri denetlemeye başlayan komisyon üyeleri, tespit ettikleri hususları rapor halinde yüksek komiserliklerine sunuyorlar, Yüksek Komiserler de elde ettikleri bu bilgileri kendi hükümetlerine aktarıyorlardı. Gelen raporlarda; hapisanelerdeki yaşam koşullarının sadece Rum ve Ermeniler için değil, Türk tutuklular açısından da son derece olumsuz olduğunun bildirilmesi, özellikle İngiliz Hükümeti'nde büyük bir sevinç yarattı. Zira toplanmak üzere olan Barış Konferansı için Türklerin yalnız başkalarını değil, kendilerini de yönetmekten aciz olduklarını gösterecek güçlü bir kanıtın elde edilmiş olduğuna inanıldı.¹⁵⁸

¹⁵⁶ W.W.PEET, "**Kent Yönetimi**", **İstanbul 1920**, s.104-105; B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.64-65. Mehmet Temel, İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki Sağlık Komisyonu'nun başkanının Hubson adında biri olduğunu belirtiyor. (Mehmet TEMEL, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Ankara, 1998, s.227.) Ancak bu kişi yüzbaşı rütbesinde bir İngiliz subayıdır. (W.W.PEET, "**Kent Yönetimi**", **İstanbul 1920**, s.105.) Yukarıda ifade edildiği üzere Kent Sağlık Komisyonu'na albay rütbesinde bir subayın başkanlık ettiği düşünülürse, yüzbaşı rütbesinde bir kişinin şehrin tüm sağlık işlerinden sorumlu olduğu akla yatkın gelmiyor. Karşılaştırınız. M.TEMEL, **İstanbul'un Sosyal Durumu...**, s.227; W.W.PEET, "**Kent Yönetimi**", **İstanbul 1920**, s.104.

¹⁵⁷ W.W.PEET, "**Kent Yönetimi**", **İstanbul 1920**, s.105-106.

¹⁵⁸ S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.112. Örneğin; İngiliz Dışişleri Bakanlığı 15 Ocak 1919'da, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a gönderdiği yazıda; bu tür raporların "siyasal değeri" olduğundan, taşradaki subayların da fırsat bulduklarında yerel hapisaneleri ziyaret etmelerinin arzuya değer olduğunu bildirmekteydi. (S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.112-113.)

15 Kasım 1918'den itibaren İstanbul'a asker çıkarmaya başlayan İtilâf Devletleri, şehirdeki birçok noktayı derhal işgal etmeye başlamışlardı. İşgal altına alınması gereken yerlerin tespit edilebilmesi amacıyla üç büyük Müttefik kuvvetin birer temsilcisinden oluşan bir de **Talep Komisyonu** oluşturuldu. Komisyon, askeri açıdan gerekli olan binaları, askeri depoları ve demiryolu malzemeleriyle diğer malzemeleri tespit ederek, bunlara el konulup temin edilmesini sağlıyordu.¹⁵⁹

Mondros Mütarekesi'nin 5. ve 20. Maddeleri gereğince, terhis edilecek Osmanlı Devleti ordusuna ait her türlü silah, cephane ve buna bağlı teçhizatın teslim şekli İtilâf Devletleri'yle yapılacak görüşmelerden sonra karara bağlanacaktı. Bu doğrultuda İtilâf Devletleri tarafından, İtalyan General Ernesto Mombelli başkanlığında **Silahsızlanma Komisyonu** adıyla bir kurul daha oluşturuldu.¹⁶⁰ Bu arada, Mondros Mütarekesi'nin 15. Maddesi ise; İtilâf Devletleri'ne Osmanlı Devleti'ne ait bütün demiryollarını kullanma ve denetleme yetkisi vermektedir. Nitekim Yüksek Komiserlerin 16 Ocak 1919 tarihli toplantısında alınan karar doğrultusunda; **Müttefiklerarası Demiryolu Komisyonu** kuruldu. Yüksek Komiserler, bu komisyonun Türk Demiryollarının yönetimini üzerine aldığı bir nota ile Osmanlı Devleti'ne bildirdi.¹⁶¹

Diğer yandan, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, son olarak Osmanlı Devleti'nin Moskova Büyükelçiliği'ni yapmış olan ve o sıralarda İstanbul'da bulunan Galîp Kemali Bey'in başkanlığında 13 Kasım 1918'de bir "**Muhtelit (Karma) Mütareke Komisyonu**" teşkil etti.¹⁶² Galîp Kemali Bey dışında, Ethem Bey (Menemencioğlu) ile Mondros Mütarekesi'ni imza eden Osmanlı delegelerinden Sadullah Bey ve Galîp Kemali Bey'in Moskova Büyükelçiliği sırasında kendisiyle birlikte Moskova'da bulunan Tevfik Bey, komisyonda üye olarak bulunmuşlardı.¹⁶³

¹⁵⁹ W.W.PEET, "**Kent Yönetimi**", İstanbul 1920, s.106.

¹⁶⁰ B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.201.

¹⁶¹ S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.166.

¹⁶² G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.22; K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.57; Esat Cemal PAKER, **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**, İstanbul 2000, s.111. Kurulan komisyonlar arasında, içinde Türk üyenin bulunduğu komisyonlar; Sansür Komisyonu ile Muhtelit (Karma) Mütareke Komisyonu idi.

¹⁶³ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.23; E.C.PAKER, **Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları...**, s.112.

Komisyonun görevi; İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcileriyle bir araya gelip, Mondros Mütarekesi hükümlerinin uygulanışı sırasında doğabilecek sorunları çözmektir. Komisyonun kurulmasından birkaç gün sonra, Galip Kemalî Bey, Amiral Calthorpe ve Amiral Amet ile görüşerek, kendilerinden de komisyona üye tayin etmelerini istemiştir. Nitekim, İngilizler adına Tuğgeneral Wyndham Deeds,¹⁶⁴ Fransızlar adına Albay Desbrieres ve İtalyanlar adına da Binbaşı M.Arlotta komisyona katılmışlardır.¹⁶⁵

Komisyon, çalışmalarına başlayarak, Mondros Mütarekesi'nin 11. ve 19.Maddeleri uyarınca Kafkas sınırında bulunan Osmanlı Ordusu'nun I.Dünya Savaşı'ndan önceki hudut gerisine çekilmesi, ülkede bulunan Alman ve Avusturyalı askerlerin yurt dışına çıkarılması ve Mütareke'nin 4.Maddesi uyarınca İtilâf Devletleri tebaasından olan esirler ile Ermeni esirlerin İtilâf Devletleri'ne teslim edilmesi gibi konuları ele almıştır.¹⁶⁶

Diğer yandan, o dönemlerde üç bölgeye ayrılan İstanbul'da, Beyoğlu Bölgesi'ni (Cadde-i Kebir, Taksim, Pangaltı, Dolapdere, Kasımpaşa, Hasköy, Galata, Eminönü, Beşiktaş, Ortaköy, Nişantaşı, Arnavutköy, Büyükdere, Rumeli Hisarı, Emirgân, Sarıyer) İngilizler, İstanbul veya Suriçi olarak adlandırılan bölgeyi (Ayasofya, Bayezit, Şehremini, Fatih, Aksaray, Kumkapı, Unkapanı, Fener, Eyüp, Samatya, Karagümrük, Bakırköy) Fransızlar, Üsküdar Bölgesi'ni ise; (Üsküdar, Kadıköy, Çengelköy, Erenköy, Kızıltoprak, Haydarpaşa, Göztepe, Bağlarbaşı, Beykoz) İtalyanlar inzibati açıdan kontrol altına almışlardır.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Tuğgeneral Wyndham Deeds bazı kaynaklarda; İngiliz Askerî Ataşesi (G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.3; S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.354), bazı kaynaklarda; İngiltere Yüksek Komiserliği Yardımcısı (G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.87), bazı kaynaklarda ise; İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçiliği'nin amiri olarak geçmektedir. (K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.70.)

¹⁶⁵ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.27.

¹⁶⁶ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.105.

¹⁶⁷ Charles Trowbridge RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", **İstanbul 1920**, s.289; H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.77; Hülya TOKER, **Mütareke Döneminde İstanbul Rumları**, Ankara 2006, s.181.

İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki polis örgütünün İngiliz, Fransız ve İtalyan bölümlerinden her biri kendi polis şeflerinin yönetimi altındaydılar.¹⁶⁸ İngiliz polislerin şefi; kendi subaylarından Maxwell¹⁶⁹, Fransız polislerin şefi; Yarbay Senfildi¹⁷⁰ ve İtalyan polislerin şefi de; Kont Kaprini'ydi.¹⁷¹ İstanbul'daki bütün bu İtilâf Devletleri'ne ait polis teşkilatının başında ise; Müttefik Kuvvetlerin Komutanı General Wilson bulunmaktaydı.¹⁷²

¹⁶⁸ C.T.RIGGS, “Yetişkinlerde Suç”, İstanbul 1920, s.289.

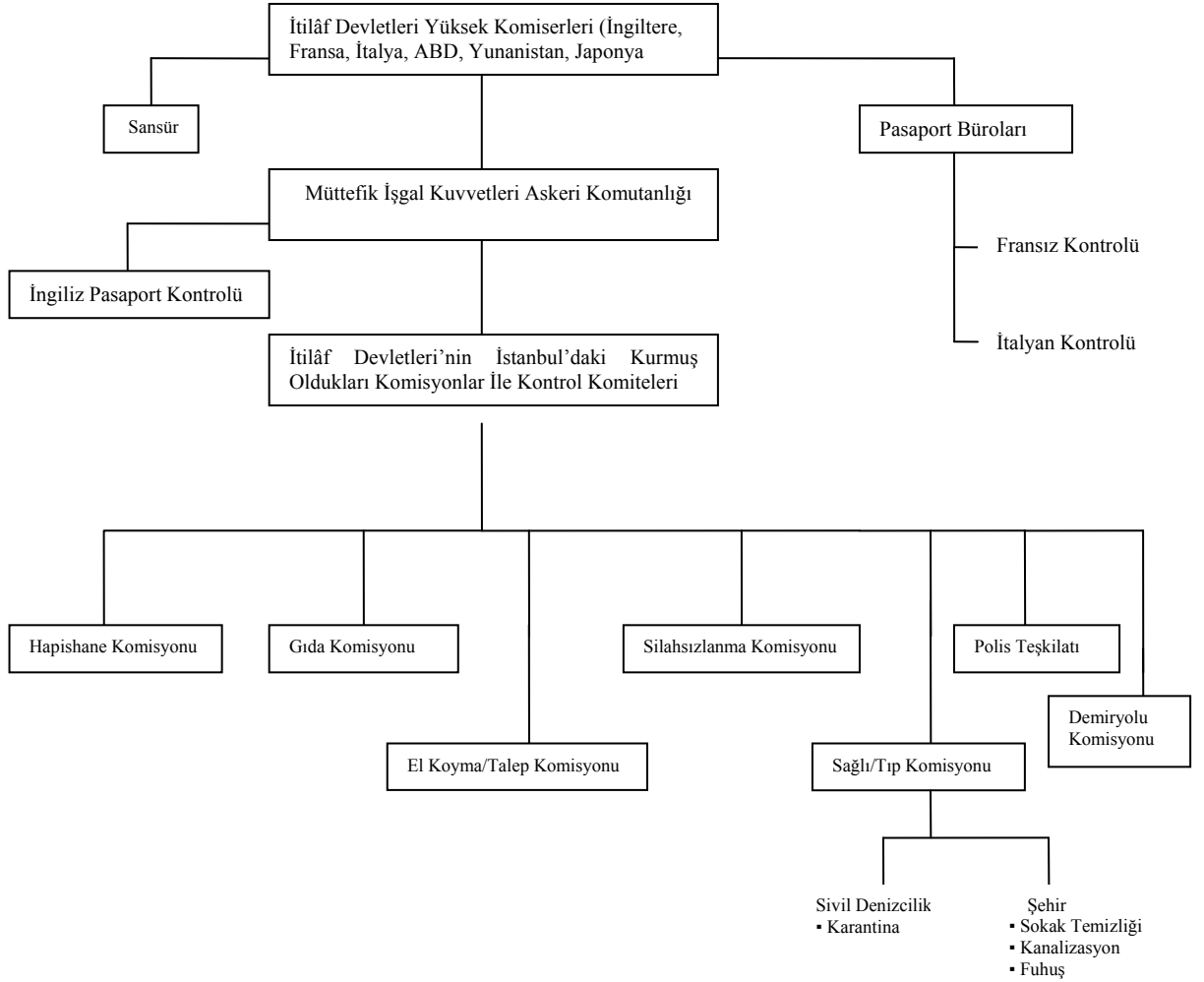
¹⁶⁹ Charles HARINGTON, **Tim Harington Looks Back**, London 1940, s.265; G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.91; K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.122. Maxwell'in, İstanbul'daki tüm İtilâf Devletleri polis gücünün başında olduğu da ifade edilmektedir. (Vera DUMESNIL, **İşgal İstanbul'u**, (Çeviren: Emre Öktem), İstanbul 1993, s.40.) Kendisi aynı zamanda, bazı kaynaklarda binbaşı olarak gösterilirken, (V.DUMESNIL, **İşgal İstanbul'u**, s.40.) 13 Ocak 1920 tarihli bir belgede yarbay, (**B.O.A., Dahiliye Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti**, D.N.126, G.N.44.) 16 Mart 1921 tarihli bir belgede de albay olarak geçmektedir. (**B.O.A., DH.MB.HPS.**, D.N.132, G.N.33.) Bu durumda, rütbe terfileri İstanbul'da bulunduğu dönem içerisinde gerçekleşmiş olmalı.

¹⁷⁰ H.TOKER, **İstanbul Rumları...**, s.181.

¹⁷¹ C.HARINGTON, **Tim Harington Looks Back**, s.265; H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.407; G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.108; H.TOKER, **İstanbul Rumları...**, s.181.

¹⁷² Cemil TOPUZLU, **80 Yıllık Hatıralarım**, İstanbul, 1951, s.209; T.İ.H., **I, Mondros Mütarekesi...**, s.186; H.TOKER, **İstanbul Rumları...**, s.181. Bazı kaynaklar; İstanbul'daki polis teşkilatının başında; Albay Ballard adında bir İngiliz subayının olduğunu belirtmektedir. (C.T.RIGGS, “Yetişkinlerde Suç”, İstanbul 1920, s.289; C.HARINGTON, **Tim Harington Looks Back**, s.266.)

İtilâf Devletleri'nin İstanbul'da kurdukları yönetim mekanizmasını bir şema ile göstermek gerekirse; şöyle bir tablo ortaya çıkabilir:¹⁷³



¹⁷³ Tablo hazırlanırken; Bilge Criss'in *İşgal Altında İstanbul (1918-1923)* adlı eserinin 112, 113 ve 114. sayfalarındaki şemalardan faydalanılmıştır.

II-İSTANBUL'UN RESMİ İŞGALİ

A-İtilaf Devletleri Açısından İstanbul'un Resmi İşgalini Gerektiren Sebepler

XIX. Yüzyıl boyunca, İngiltere'nin dış politikasında önemli bir yer tutan boğazlar ve İstanbul, Mondros Mütarekesi'nden sonra da bu önemini devam ettirmişti. İngiliz makamlarınca hazırlanan raporlar; İngiltere'nin Ortadoğu ve Kafkaslardaki çıkarlarının korunmasında İstanbul'un ne denli önemli olduğuna işaret ediyordu.¹⁷⁴

İngiltere, I. Dünya Savaşı boyunca, İstanbul ve boğazların Rusya'ya verilmesi, Türklerin de Avrupa'dan atılması yönünde bir politika izlemişti. Ancak, 1917'de Rusya'da Bolşevik yönetiminin kurulması ortaya yeni bir durum çıkardı. 1918 yılının ortalarına gelindiğinde ise, giriş kısmında da belirtildiği gibi, I. Dünya Savaşı, İttifak Devletleri'ni hızla yenilgiye doğru götürüyordu. Er geç Osmanlı Devleti'nin de pes edeceğini tahmin eden İngilizler, bu kez de; İstanbul'un Türklerde kalması gerektiğini savunmaya başladılar. Nasıl olsa yakında, Osmanlı Devleti ile bir mütareke yapılacak ve yerleşecekleri İstanbul'da Osmanlı Hükümeti üzerinde diledikleri gibi baskı kurabileceklerdi. Mondros Mütarekesi bu atmosfer içinde yapıldı.

Fakat ileride de değinileceği üzere, Anadolu'da başlayan milli hareketin, 1920 yılına girildiğinde iyice güç kazanıp, Osmanlı Hükümeti'ni etkisi altına almaya başlaması, İngilizlerin bu politikayı da terk etmelerine sebebiyet verdi. Tam da bu sıralarda İstanbul'u elde etmek isteyen Yunanlıların, bu isteklerinin kabul edilemeyeceği de anlaşılınca, İngiltere, kendisini İstanbul'un yegâne hakimi olarak görmeye başladı.¹⁷⁵ Bu düşüncenin gerçekleşmesi için, İstanbul resmen işgal edilmeliydi. 4 Ocak 1920'de dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Earl Curzon, bu işgalin gerekliliğini esas maksatlarını da gizleyerek şöyle açıklıyordu:

"...fikrimde esaslı olarak ısrarım; sırf, Türklerin Avrupa ile bağlantılarının kesilmesi için mevcut fırsattan faydalanılması zaruretinden doğmuş değildir. Bu fırsattan faydalanılmadığı takdirde, kendimize yarının karışıklığını, entrikasını ve doğu

¹⁷⁴ Ünsal YAVUZ, "İngiliz ve Fransız Resmi Belgelerinde İstanbul'un İşgalini (16 Mart 1920) Hazırlayan Gelişmeler", *Belleken Dergisi*, LVI/215-217, (Ağustos 1992) s.981.

¹⁷⁵ T.DURAN, "İstanbul'un İşgalı", s.15.

harplerinin mirasını da hazırlamış olacağız ki, bunun acısı nesillerce sürecektir. Eğer Türkler şimdi feryat ediyorlarsa da bu, zannımca suni ve geçici bir galeyandan ibaret kalacak ve çok geçmeden sönecektir. Şahsi düşüncem şudur ki; İstanbul'a karşı yapacağımız herhangi bir teşebbüs, Asya'da ırki ve dini düşmanlığı, Türklerin İzmir'de mahrum edilmeleri halindekinden çok daha az estirecektir.”¹⁷⁶

Ne var ki, bu işgali tek başlarına gerçekleştiremeyeceklerini düşünen İngilizlerin yapmaları gereken tek bir şey kalmıştı, o da; müttefiklerini buna ikna etmektir. İngilizler, bu ikna çalışmalarında Türkiye’de meydana gelen gelişmeleri de önemli bir koz olarak kullandılar.

Bu gelişmelerin başlıcalarından biri de; Adana, Antep ve Maraş'ta Fransız işgal kuvvetlerine karşı yürütülen Milli Mücadele hareketi idi. Her üç vilayette de, Fransız işgal kuvvetleri içerisinde Ermeni askerlerin (Legions de Armenian-Ermeni Lejyonları) çoğunluğu teşkil etmesi, mahalli halkın milliyetçi direnmesinin en önemli faktörlerindendi.¹⁷⁷ Özellikle Maraş'ta, Ermenilerle milliyetçi kuvvetler arasındaki mücadele, çok şiddetli ve kanlı oldu. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral John Michael De Robeck, Lord Curzon'a gönderdiği 23 Şubat 1920 günlü telgrafında Adana ve Maraş'ta bir Ermeni katliamından söz ederek “...bir kere daha belirtmek isterim ki, bütün bu olaylar Mustafa Kemal Paşa'nın bir süre önce kasıtlı olarak tertip ettiği bir tehdidin icrasıdır...”¹⁷⁸ demektedir.

Konuyla ilgili olarak İngiliz Başbakanı Lloyd George da; “-Müttefikler hiçbir şey yapmayacak mı? Türkleri uyarmak yetmez. Defalarca ve defalarca yaptık bunu. Düzen yeniden sağlanıncaya kadar müttefiklerin barış antlaşması koşullarına göre hareket etmesinin bir yararı yoktur. Antlaşma koşulları arasına muhafız güçler, nüfuz alanları ya da buna benzer konular eklemek iyi idi. Ama Türkler bunlara ve azınlıkların haklarının korunmasına ilişkin şartlara en küçük bir dikkat bile göstermeyecektir. Bunların küçücük bir değerinin olduğundan bile şüpheliyim. Durum odur ki, Türkiye ile barış arifesinde, Müttefikler son derecede vahim bir konuyla baş etmekte kifayetsiz

¹⁷⁶ G.JAESCHKE, *İngiliz Belgeleri...*, s.54.

¹⁷⁷ Fahir ARMAOĞLU, “İngiliz Belgelerinde İstanbul’un İşgali (16 Mart 1920)”, *Belleten Dergisi*, LXII/234, (Ağustos 1998) s.473.

¹⁷⁸ F.ARMAOĞLU, “İstanbul’un İşgali...”, s.474.

kalmaktadırlar. Ciddi adımlar atıp çarpıcı bir şey yapmanın zamanı gelmiştir” diyordu.¹⁷⁹

İşgal öncesi süreçte İstanbul’da siyasi yapıda da değişim meydana gelmiş, istifa eden Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin yerine, üyelerinin bir bölümü milliyetçi eğilimde olan Ali Rıza Paşa Hükümeti, 3 Ekim 1919’da göreve başlamıştı. Kabinenin bu yapısı, İtilâf Devletleri’nde endişe uyandırmaktaydı.

Bu yeni hükümetin Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında, 22 Ekim 1919’da tespit edilen Amasya Protokolü’nde,¹⁸⁰ İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında uyuşma olduğunun, Meclis-i Mebusan seçimlerinin bir an önce yapılmasının ve nihayet Meclis-i Mebusan’ın İstanbul’un dışında bir yerde (Bursa sözü konusu olmuştur) toplanmasının ele alınması, bir bakıma İstanbul Hükümeti’nin Heyet-i Temsiliye’ye tabi olması veya en azından ikisi arasında bir işbirliğinin kurulmakta olduğu izlenimini vermekteydi.¹⁸¹ Halbuki İstanbul Hükümeti, İtilâf Devletleri açısından, Türk toprakları üzerindeki her türlü plânlarını gerçekleştirmede, baskı yoluyla kullanabilecekleri bir araç idi. Milli hareket ise bu amacın önüne çıkmış büyük bir engeldi. Özellikle, Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul ile daha yakın temas kurmak için Heyet-i Temsiliye’yi Ankara’ya naklederek, Milli Mücadele’yi İstanbul’a çok yakın bir mesafeye getirmesi, İstanbul Ankara işbirliği bakımından İtilâf Devletleri’ni iyice korkutmuştu.¹⁸²

Ali Rıza Paşa Kabinesi, 9 Ekim 1919’da yayınladığı bir kararname ile Meclis-i Mebusan seçimlerinin yapılacağını açıklamıştı.¹⁸³ Seçimlerin ardından Meclis-i

¹⁷⁹ P.C.HELMREICH, *Sevr Entrikaları*, s.210.

¹⁸⁰ Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK), *Nutuk (1919-1927)*, I, Ankara 1999, s.324.

¹⁸¹ F.ARMAOĞLU, “İstanbul’un İşgali...”, s.468. Amasya Görüşmeleri’nde; Meclis-i Mebusan’ın Bursa’da toplanması kararının alınması İngilizleri oldukça telaşlandırmıştı. Nitekim, İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck, 1919 yılının Kasım ayı başında dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa’yı ziyaret ederek, Meclis-i Mebusan’ın Bursa’da açılmasının; başkentini de Bursa’ya nakli anlamına geleceğini söyleyerek, bunun sakıncalarını ortaya koymuş, Mustafa Reşit Paşa da buna verdiği cevapta; Kanun-i Esâsi’de meclisin başka yerde toplanmasına yönelik engelleyici bir madde bulunmadığını belirtmiştir. (**Documents on British Foreign Policy (1919-1939)**, First Series, IV, 1919, London 1952, s.853.)

¹⁸² F.ARMAOĞLU, “İstanbul’un İşgali...”, s.468.

¹⁸³ F.BELEN, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.141.

Mebusan, 12 Ocak 1920'de ilk toplantısını gerçekleştirdi.¹⁸⁴ Bilindiği üzere, özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın talimat ve telkinleriyle, yeni mecliste kuvvetli bir milliyetçi hava ortaya çıktığı gibi, esasları Ankara'da tespit edilmiş olan Misak-ı Milli'ye, 28 Ocak 1920'de bu meclis yayınlayacaktır.¹⁸⁵ Başka bir deyişle Milli Hareket, İtilâf Devletleri'nin gözleri önünde kendilerine meydan okumaktaydı ve daha da önemlisi, İtilâf Devletleri'nin barış şartlarını hazırlamakta olduğu bir sırada, Türkler, kendilerinin kabul edebileceği barış şartlarını kendileri tespit ediyorlardı.¹⁸⁶

İngilizlerin, İstanbul'u işgal etme kararlarına ivme kazandıran bir başka gelişme de, Kuva-yı Milliyeciler tarafından, İtilâf Devletleri'nin muhafazası altındaki Akbaş Cephaneliği'ne düzenlenen baskın idi. Kuva-yı Milliyecilerin, 26-27 Ocak 1920 gecesi Akbaş Cephaneliği'nden 8.000 tüfek, 5.000 sandık cephaneye ve 300 mitralyözünü kaçırmaları,¹⁸⁷ o civardaki İtilâf Devletleri gemilerine ve Akbaş kuvvetlerine rağmen gerçekleştirilmişti. Bu olay; İtilâf Devletleri'nin prestijine ağır bir darbe vururken Milli Hareket'e de büyük bir moral kazandırmıştı.¹⁸⁸

Bu gelişmeler, İstanbul hakkındaki mevcut İngiliz politikalarıyla da birleşince, kendileri için şehrin işgali kaçınılmaz bir hal almaktaydı. Önceden de ifade edildiği üzere, İstanbul'un stratejik konumundan faydalanarak, zengin yer altı kaynaklarına sahip Ortadoğu ve Kafkasları denetim altında bulundurmaya hedefleyen İngiltere, yine İstanbul'un işgali ile nüfuzları altında tutulacak Halife'nin manevi gücünü İslâm dünyasında kullanmayı, barış şartlarını milliyetçilere de dayatmayı, onları İstanbul Hükümeti ile işbirliğine zorlamayı plânlıyordu. İngilizler için işgalin başka elverişli nedenleri de görülmekteydi. Meclis-i Mebusan üzerinde baskı kurulabilecek ve nihayet işgal, daha etkin bir mali, hukuki ve adli kontrol getirerek şehrin yönetimini daha da kolaylaştıracaktı.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Mahmut GOLOĞLU, *Üçüncü Meşrutiyet, 1920*, Ankara 1970, s.48.

¹⁸⁵ *Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923, I*, Ankara 1992, s.131-133.

¹⁸⁶ F.ARMAOĞLU, "İstanbul'un İşgali...", s.471-472.

¹⁸⁷ Kâzım ÖZALP, *Milli Mücadele 1919-1922, I*, Ankara 1998, s.90-91.

¹⁸⁸ F.ARMAOĞLU, "İstanbul'un İşgali...", s.473.

¹⁸⁹ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.27-28.

B-İstanbul'un Resmen İşgal Kararının Alınması

12 Şubat 1920 tarihinde İtilâf Devletleri temsilcilerinin katıldığı Londra Konferansı açıldı.¹⁹⁰ Bu konferans; Paris Barış Konferansı'nın bir uzantısı niteliğindedir ve barışla ilgili bütün sorunları, bu arada yoğun olarak da Osmanlı Devleti ile yapılacak barış antlaşmasını ele alacaktır.¹⁹¹ Nitekim İngilizler, İstanbul'un işgali meselesini bu konferansa taşıyacaklar ve müttefikleri de bu kararı kabul etmek zorunda kalacaklardı.

İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral De Robeck, 29 Şubat 1920'de, Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta; Paris Barış Konferansı'nın kararlarına Türkler tarafından daha fazla direnç gösterilmeye başlandığını, General Milne'in, kendisine, Mütareke'nin 20. Maddesi'ni Türk askeri yetkililerin hiçe saydıklarını söylediğini ifade etmiş ve Türklerin İtilâf Devletleri üst düzey yöneticilerini hor gördüklerini, milliyetçilerin barış programına direnmekle sonuç elde edebileceklerine inanmaya başladıklarını ve gelişen bu olaylar karşısında askeri hazırlık yapılmasının uygun olacağını ve İstanbul'un işgal edilmesi gerektiğini belirtmişti.¹⁹²

Amiral De Robeck, 2 Mart 1920'de, Curzon'a gönderdiği bir diğer telgrafta ise; Fransız Yüksek Komiseri M. De France'ın da işgal fikrine katıldığını belirtmiş ve İtalyan Yüksek Komiseri'nin de katılacağı üçlü bir toplantının yapılmasının uygun olacağını M. De France ile kararlaştırıldığını bildirmişti.¹⁹³

3-4 Mart 1920'de yapılan toplantıların ilk gününde; İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri, sert bir barışa karşı milliyetçi hareketin bütün kesimlerinden muhalefet ve tepki geleceği görüşünde birleşerek, milliyetçi hareketin direnmesine karşı askeri durumun kuvvetlendirilmesi gerektiğine karar verdiler.¹⁹⁴ Ancak, Yüksek Komiserlere göre, Anadolu'da askeri tedbir almaya imkân yoktu. Ayrıca doğuda Ermeniler, güneyde Fransızlar ve batıda Yunanlılar olduğu halde, Milliyetçi Hareket, bunlara rağmen her gün daha da kuvvetlenmekteydi. Bundan dolayı, İtilâf Devletleri'nin, Milli Mücadele'ye

¹⁹⁰ Taner BAYTOK, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970, s.55.

¹⁹¹ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, II, s.474.

¹⁹² BİLAL N.ŞİMŞİR, *British Documents on Atatürk (1919-1938)*, I, April 1919-March 1920, Ankara 1973, s.411-412.

¹⁹³ B.N.ŞİMŞİR, *British Documents on Atatürk*, I, s.413-414.

¹⁹⁴ F.ARMAOĞLU, "İstanbul'un İşgali...", s.476.

karşı askeri pozisyonlarını kuvvetlendirebilecekleri ve aynı zamanda milliyetçilere baskı yapabilecekleri tek yer İstanbul idi. Başka bir deyişle, milliyetçi liderlere karşı alabilecekleri en kuvvetli tedbir, şimdiye kadar İstanbul'da devam ettirdikleri statüyü değiştirmek, yani İstanbul'un kesin işgali idi.¹⁹⁵

İlk günkü görüşmeleri dinlemekle yetinen İtalyan Yüksek Komiseri Felice Maissa, ikinci gün tedbirler önerisine katılmayı reddetti. Kendisine göre; İstanbul'un işgali ortalığı büsbütün karıştırdı. Londra Konferansı'nın barış şartlarını hafifleteceği umudunu taşıyordu. Hatta Türk Murahhasları Paris'e çağırılmalı ve barış koşulları bir kere de onlarla müzakere edilmeliydi.¹⁹⁶

Bu toplantılarda Yüksek Komiserler tarafından ortaya konan fikirler, Londra Konferansı'nın 5 Mart 1920 günkü oturumunda ele alındı. Yapılan müzakerelerde;

1-Her durumda başkent şu an ifade edilen koşul ve şartlar altında Müttefik Kuvvetler tarafından işgal edilmelidir.

2-Türk Hükümeti, Kilikya'da meydana gelen olaylardan şüphesiz sorumlu olan Mustafa Kemal'i bertaraf etmelidir.

3-Türk Hükümeti, İstanbul'daki askeri işgalin; barış antlaşmasının maddeleri kabul edilip uygulamaya konulana dek devam edeceği konusunda bilgilendirilmelidir.

4-Bu ve benzeri zulümler tekerrür ederse, teklif edilen maddeler daha şiddetli bir şekilde geri alınacaktır ve imtiyazlar feshedilecektir, kararları alınmıştı.¹⁹⁷

Ancak, Fransa, işgal konusunda farklı bir tutum içerisine girmeye başladı. İngiltere'nin Paris Büyükelçisi Lord Derby, konferansın işgal kararını aldığı 5 Mart 1920 günü Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta; İstanbul'un işgali konusunda alınan kararın Fransız Hükümeti'nin hoşuna gitmediğini, çünkü bu kararın Türkiye'de büyük tepkiler doğurmasından ve özellikle Hristiyanlara karşı bir katliama sebep olmasından korkulduğunu bildiriyordu.¹⁹⁸

İşgal konusunda İngiltere içinden de farklı sesler gelmeye başlamıştı. İngiltere Savaş Bakanı Winston Churchill, İngiltere'nin askeri yükümlülüklerinin artırılmasına

¹⁹⁵ F.ARMAOĞLU, "İstanbul'un İşgali...", s.476-477.

¹⁹⁶ S.AKŞİN, İstanbul Hükümetleri..., II, s.479-480.

¹⁹⁷ B.N.ŞİMŞİR, British Documents on Atatürk, I, s.441.

¹⁹⁸ F.ARMAOĞLU, "İstanbul'un İşgali...", s.479.

hararetle karşı çıkıyor ve İstanbul'un işgalinin hiçbir işe yaramayacağını, maliyetinin yüksek olacağını ve gereksiz yere Türkleri kızdıracağını ileri sürüyordu.¹⁹⁹

Churchill, filo ve donanmalara bakıldığında, İtilâf Devletleri'nin İstanbul ve Osmanlı Hükümeti üzerindeki gücünün sınırsız olduğunu kabul ediyordu. Silah ve gemilerin tehdidiyle her türlü önlem alınabilir ve İstanbul'da yapılması gereken ne varsa İngiltere bile bunu tek başına yapabiliirdi. Yalnız asıl zorluğun İstanbul'dan ve denizden uzak bölgelerde yaşanacağını gözden uzak tutulmaması gerekiyordu. Barış antlaşmasının koşullarına asıl direniş bu uzak bölgelerde doğacaktı ve hâlihazırda bu bölgelerde İtilâf Devletleri'nin denetimi sağlayacak yeterli güçleri bulunmuyordu.²⁰⁰

Churchill'in bu eleştirilerini cevaplandırın Lloyd George; İtilâf Devletleri'nin 90 bini Yunan askeri olmak üzere Türkiye'deki 160 bin askerine karşı; Türklerin elinde 80 bin asker olduğunu belirtmiş ve bu durumda iki İtilâf askeri bir Türk askerini yenemezse; İtilâf Devletleri'ne düşenin; Türklere barışı hangi koşullarda lütfedeceklerini sormak olduğunu söylemişti.²⁰¹

Diğer taraftan, Londra Konferansı'nın 5 Mart 1920 günkü oturumunda alınan kararlar İtilâf Devletleri Komiserleri'nin 9 Mart'ta yaptıkları toplantıda değerlendirilmiş ve işgale taraftar olmalarına rağmen bu kararlar ağır bulunmuştu. Amiral De Robeck, aynı gün Londra'ya gönderdiği telgrafta; işgalin bu şekilde yapılması halinde olabileceklere dair komiserlerin endişelerini şu sözlerle ifade etmekteydi:

1-Türkiye böyle ağır bir barış antlaşmasını reddedebilir.

2-Padişah'ın istifası veya istifa ettirilmesi, yeni padişah atanması, Anadolu'da yeni hükümet kurulması, parlamentonun Anadolu'ya kaçması, Anadolu ve Trakya'da Hristiyanlara karşı katliamları başlatabilir.

3-Avrupa'da Bulgar ve Türklerin, Yunanlılara karşı ortak hareketi söz konusu olabilir.

¹⁹⁹ P.C.HELMREICH, **Sevr Entrikaları**, s. 211.

²⁰⁰ P.C.HELMREICH, **Sevr Entrikaları**, s. 211.

²⁰¹ Briton Cooper BUSCH, **Mudros to Lausanne, Britain's Frontier in West Asia 1918-1923**, New York 1976, s.203-204; P.C.HELMREICH, **Sevr Entrikaları**, s. 211; S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, II, s.477.

4-Yakın gelecekte Asya’da, Bolşevikler, Araplar ve Türklerin birlikte harekete geçmeleri olasıdır.²⁰²

Ancak bu çekinceler, Londra Konferansı’nın 10 Mart 1920 tarihli toplantısında; Lloyd George ve Curzon tarafından dikkate alınmamış,²⁰³ hemen harekete geçilmesini ve eylemin tehditten daha çok işe yarayacağını savunmuşlardı.²⁰⁴

Diğer yandan, Konferans’a Fransız Delegatesi olarak katılan, Fransa’nın Londra Büyükelçisi Paul Cambon, Konferans’ın, 5 Mart günü oturumunda alınan kararlara sadık kalmasını ve Meclis-i Mebusan’ın baskı altına alınmasının olumsuz sonuçlara neden olacağını belirtmişti.²⁰⁵

Konferansın İtalyan Delegatesi Dışişleri Bakanı Vittorio Scialoja ise Meclis-i Mebusan’ın feshinin hiçbir işe yaramayacağını, meclisin İstanbul’dan sürülmesi durumunda Anadolu’nun bir yerinde yeniden toplanabileceğini böylece orada Mustafa Kemal için resmi bir organizasyonun çekirdeğini oluşturabileceğini ve bundan dolayı çok daha tehlikeli bir durumun oluşabileceğini ifade etmişti. Scialoja, aynı zamanda alınan kararlardan daha fazla ileri gidilmesi durumunda İtilâf Devletleri’nin bir savaş ortamına sürükleneceğini ve İtalya’nın savaşa yol açabilecek hiçbir politikayı kabul etmeyeceğini de bildirmişti.²⁰⁶

Müttefiklerinin bu düşüncelerine karşılık, İstanbul’un ne pahasına olursa olsun işgal edilmesi gerektiğini düşünen Lloyd George ve Curzon, gerekiyorsa İngiltere’nin bu işi tek başına yapacağını söylediler.²⁰⁷ Onlara göre; Türklerin gelecekte uslu durmaları isteniyorsa toprağı ele geçirip rehin tutmak zorunluydu. Bu denli katı bir tutumla karşılaşan Fransız ve İtalyan delegeler hem bir şeyler yapılması gerektiğine

²⁰² Ü.YAVUZ, “İstanbul’un İşgalini Hazırlayan Gelişmeler...”, s.980.

²⁰³ Hatta Curzon, tam da 10 Mart 1920 günü, İngiltere Savaş Bakanlığı’na gönderdiği bir yazıda; Türklerin morallerini çökertmek amacıyla; Boğaziçi’ndeki istihkâmların havaya uçurulmasını dahi teklif ediyordu. (B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.27.)

²⁰⁴ P.C.HELMREICH, **Sevr Entrikaları**, s.212.

²⁰⁵ B.N.ŞİMŞİR, **British Documents on Atatürk, I**, s.445.

²⁰⁶ B.N.ŞİMŞİR, **British Documents on Atatürk, I**, s.446. İtalyanların bu çıkışlarının altında yatan en önemli nedenlerden biri de; Türkiye’ye daha fazla asker göndermenin İtalyan maliyesine getireceği ek masraflardı. (Fabio L.GRASSI, **İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923, Kamuoyu ve Dış Politika**, (Çevirenler: Nevin Özkan-Durdu Kundakçı), İstanbul 2003, s.99.)

²⁰⁷ B.C.BUSCH, **Mudros to Lausanne...**, s.203.

inandıklarından, hem de daha fazla bir seçenek sunamadıklarından söylenenleri kabul etmekten başka bir yol bulamadılar. Muhtelif hükümet binalarının kapılarına İtilâf Devletleri askerlerinin yerleştirilmesine, Harbiye Nezâreti'ne el konulmasına ve Osmanlı Genel Kurmayı'nın yayınladığı her türlü emre İtilâf Devletleri'nin sansür uygulamasına karar verildi. Güvenlik güçlerinin yanı sıra, posta ve telgraf sistemleri de İtilâf Devletleri'nin denetiminde olacaktı. Önde gelen milliyetçilerin tutuklanması ve sürgüne gönderilmesi yaptırımı bilhassa vurgulanmaktaydı.²⁰⁸

İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri, 11 Mart 1920'de toplanarak konferansın almış olduğu bu kararları değerlendirmişler ve işgalin 13 Mart günü yapılmasına karar vermişlerdi. Ancak Fransız Yüksek Komiseri M. DeFrance, toplantıda, böyle bir teşebbüse girişilmeden önce iyi düşünülmesi gerektiğini söylemiş, ayrıca Yüksek Komiserlerin bu kararlarının hükümetlerince de onaylanması gerektiğini ileri sürmüştü.²⁰⁹ Bunun üzerine Amiral De Robeck, İngiltere'ye gönderdiği telgrafta; eğer hükümetinin niyeti işgalin yapılmasıysa, Fransızlardan ve İtalyanlardan bağımsız davranması için yetkilendirilmesini istedi. Aksi halde Yüksek Komiserlerin hepsi kendi hükümetlerinden derhal aynı talimatları almalıydılar.²¹⁰

İstanbul'un işgali hususunda yaşanan bu gecikme; İngiliz Hükümeti'ni sinirlendirmekteydi. 13 Mart 1920 akşamı Lord Curzon'un, De Robeck'e gönderdiği telgraf; Londra Konferansı'nın 10 Mart günü kabul ettikleri hususların gerçekleşmesi için Yüksek Komiserlere tam yetki verildiğini, gecikmeyi anlayamadıklarını ve şayet meslektaşlarıyla anlaşamıyorsa, General Milne'e kendi başına harekete geçmesi için talimat vermesi gerektiğini yazıyordu.²¹¹

Lord Curzon aynı gün, Fransız Büyükelçisi Cambon'a gönderdiği yazıda; De Robeck'i işgali yerine getirmekle yetkilendirdiğini, Fransız ve İtalyan komutanları işbirliği yapmayı reddettikleri takdirde İngilizlerin tek başlarına davranacaklarını belirtiyordu.²¹² Nitekim İngiltere'nin bu sert tutumu, Fransa'yı yumuşatmış ve Fransız

²⁰⁸ P.C.HELMREICH, *Sevr Entrikaları*, s.212-213.

²⁰⁹ F.ARMAOĞLU, "İstanbul'un İşgali...", s.481.

²¹⁰ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.30; B.C.BUSCH, *Mudros to Lausanne...*, s.205.

²¹¹ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, II, s.486.

²¹² B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.30.

Başbakanı Millerand, derhal Defrance'a bir telgraf göndererek İngiliz meslektaşısı ile birlikte hareket etmesi talimatını vermişti.²¹³

Bu gelişmelerin ardından üç Müttefik Yüksek Komiseri, 15 Mart 1920 günü işgal konusundaki son toplantılarını yaparak, İstanbul'un 16 Mart 1920 sabahından itibaren işgaline, İtilâf Devletleri askeri makamlarının işgalin gerektirdiği tedbirleri almalarına karar verdiler.²¹⁴

C-İstanbul'un İşgal Edilmesi

1-İşgal İçin Yapılan Hazırlıklar

İşgalden yaklaşık bir ay önce İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki askeri kuvvetleri şu şekildeydi: 30.550 er, 28 batarya ve 160 makineli tüfekten oluşan İngiliz kuvveti. Bunlardan 800 er Tuzla'da, 5.000 er, 50 makineli tüfek ve 30 top Pendik civarında, 5.000 er, 50 makineli tüfek, 20 top Bostancı'da, 3.300 er Maltepe'de, 2 bölük süvari Moda'da, 200 er Haydarpaşa'da, geri kalanı Beyoğlu'nda Çoban Çeşme'de, Levent Çiftliği'nde Hürriyeti Abide Tepesi'nde ve Okmeydanı'nda idi. 33.000 er, 55 top, 91 makineli tüfek, 39 tayyare, 25 tank, 12 zırhlı otomobilden oluşan Fransız kuvveti. Bunlar Bakırköy ile Rami Kışlası²¹⁵ ve civarlarında, İstanbul dâhilinde idiler. 1.150 Yunan askeri ile 4.000 İtalyan askeri ise, Kadıköy, Tophane ve Fener gibi bölgelerde dağınık durumdaydı.²¹⁶

İtilâf Devletleri, İstanbul'da bulunan askeri güçlerine rağmen, yine de bu kuvvetlerini artırma yoluna gitmişlerdi. Şubat ayının sonlarına doğru Edirne'den Sirkeci'ye, Bakırköy'e tanklar, nakliye arabaları, yine Sirkeci'ye trenle Fransız askerleri ve Süleymaniye Kışlası'na da yaklaşık 400 Hintli asker getirilmişti. Çorlu'daki Fransız

²¹³ F.ARMAOĞLU, “İstanbul'un İşgali...”, s.481.

²¹⁴ F.ARMAOĞLU, “İstanbul'un İşgali...”, s.483.

²¹⁵ Fransızlar, işgal ettikleri Rami Kışlası'nın girişine Fransızca Caserne Clamenceau (Clamenceau Kışlası) levhasını asmışlardı. (Ş.RADO, “Mütareke Günlerinde İstanbul”, s.16.).

²¹⁶ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 5/17, Ankara, Eylül 1956, Belge No:449. İşgalden yaklaşık bir ay önce, 21 Şubat 1920'de bir İngiliz filosu İstanbul'a gelerek gövde gösterisi yapmıştı. (**Tasvir-i Efkâr**, 22 Şubat 1920, No.2994, s.1.) Buna karşılık, Fransızlar tarafından gönderilmek istenen filonun Çanakkale'den geçmesine İngilizlerce müsaade edilmemiş ve Fransızların ısrarı üzerine bu İngiliz filosu da Boğaziçi'nden çıkmak zorunda kalmıştı. (**Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi**, Klasör No:31, Gömlek No:71, Belge No:71-1.)

Telgraf Müfrezesi de İstanbul'a hareket etmiş,²¹⁷ Batum'daki İngiliz birliklerinin önemli bir kesimi İstanbul'a getirilmiş, Konya'daki İtalyan, Bulgaristan'daki Fransız birliklerinden büyük bir kısmı İstanbul'da toplanmış, Malta'daki İngiliz Amirallik Akdeniz Filosu'nun da İstanbul önünde demirlemesi kararlaştırılmıştı.²¹⁸

Yapılan diğer hazırlıklar arasında; Lüleburgaz'da bulunan Yunan Tabur Karargâhı'nın Hadımköy'e nakledilmesini,²¹⁹ 15 Şubat 1920'de Jandarma Eski Dairesi ile Süleymaniye Kışlası'nın İngilizler tarafından işgal edildiğini²²⁰ ve İngiliz filusunun 13 Mart'ta Marmara Adası civarında atış talimi yapmaya başladığını²²¹ saymak mümkündür.

2-İstanbul'un İşgal Edilmeye Başlanması

a)İşgalin Osmanlı Hükümeti'ne ve İstanbul Halkına Bildirilmesi

İleride de değinileceği üzere, işgal harekâtı, 16 Mart 1920 günü saat 06.00 sularında İngilizlerin, Şehzadebaşı'ndaki X.Kafkas Fırkası Karargâhı'na düzenledikleri baskın ile başlatılmıştı. Ancak, İtilâf Devletleri sanki işgal henüz başlamamış gibi hareket ederek, Osmanlı Devlet adamlarını konu hakkında birkaç saat sonra bilgilendirdiler. Öyleki, 16 Mart 1920 sabahı, Fransız Yüksek Komiserliği'nin Baş Tercümanı M.Ledoux, Padişah Vahideddin'i ziyaret ederek; İstanbul'un bugünden itibaren işgal edileceğini bildirirken,²²² İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Andrew Ryan ise, saat 09.40'da Sadrazam Salih Paşa'yı ziyaretle, üç İtilâf Devleti Komiseri adına hazırlanmış olan ve işgalin gerekçesini bildiren notayı takdim etti. Notanın tam metni şöyleydi:

“İstanbul 16 Mart 1920

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Fevkalâde Komiserleri, İstanbul şehrinin Martın on altısında, saat ondan itibaren İtilâf Devletleri'nin askeri işgalleri altına

²¹⁷ N.FIDAN, **İstanbul'un Resmen İşgali...**, s.75-76.

²¹⁸ T.DURAN, **“İstanbul'un İşgali”**, s.16.

²¹⁹ **ATASE Arşivi**, K.N.112, G.N.127, B.N.127-1.

²²⁰ **ATASE Arşivi**, K.N.112, G.N.60, B.N.60-1.

²²¹ **ATASE Arşivi**, K.N.112, G.N.127, B.N.127-1.

²²² Padişah Vahideddin, notayı üzüntüyle aldığını bildirdi. (Bilal N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, İstanbul, 1976, s.182.)

alınacağını, Zât-ı Fahîmâneleri'ne bildirmeye, Müttefikler Âli Konseyi tarafından memur edilmişlerdir.

Fevkalâde Komiserler tarafından bu hususta alınan kararların metni Taraf-ı Fahîmâneleri'ne leffen gönderilmektedir.

Bundan başka, müteaddit noktalarda ve bilhassa Kilikya'da bu defa vukua gelen hâdisât ve taaddiyatın zuhurunda mesuliyetleri bulunduğundan şüpheye mahal olmayan Mustafa Kemal Paşa ile sözum ona milli harekâtın sair idarecilerini derhal takbih etmesini Osmanlı Hükümeti'nden talep etmeye dahi memur bulunmaktayız.

Bu çeşit vakaların ve tecavüzlerin tekerürü halinde, Türkiye ile akdedilecek sulh şartlarının, halen tasavvur edilen şeraitten daha sert olabileceğini ve şimdiye kadar verilmiş olan imtiyazların geri alınabileceğini, Osmanlı Hükümeti'ne bildirmek mecburiyetindeyiz.

Müttefikler tarafından İstanbul'da vuku bulan askeri işgalin, Sulh Muahedenâmesi şartlarının kabul ve tatbikine geçileceği zamana kadar devam ettirileceği hususunu da, burada ilave etmeye memur bulunmaktayız.

Tazimlerimizin kabulünü, Zât-ı Fahîmâneleri'nden rica ederiz.

M. DeFrance

John Michael De Robeck

Felice Maissa²²³

Bu notaya bağlı bulunan karar metni ise şu şekildeydi:

“Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Fevkalâde Komiserleri olan bizler, Müttefikler Âli Konseyi'nin emirleri mûcibince aşağıda yazılı kararları verdik:

1-İstanbul şehri, Mart'ın 16. günü saat ondan itibaren Müttefik Devletlerin işgali altına alınacaktır.

2-Müttefik Devletler'in askeri makamları, şehrin işgalinin istilzam edeceği bütün askeri tedabiri, Müttefik Devletler Fevkalâde Komiserleri namına tatbik edeceklerdir.

3-Zikri geçen bu tedbirler şu maddeleri ihtiva etmektedir:

a-Harbiye ve Bahriye Nezâretleri'nin işgaliyle beraber her nevi kontrol ve sansür muameleleri ve bunlardan husûle gelecek tebligat.

b-Posta, telgraf ve telefonların kontrolü.

²²³ Bürokrat Tevfik Biren'in Sultan II. Abdulhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları, II, (Hazırlayan: Fatma Rezan Hürmen), İstanbul 2006, s.376; G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.193-194.

c-Zabita üzerinde sıkı kontrol ve askeri işgal altında bulunacak muntikalarda umumi olarak asayiş, emniyet ve âmme nizamının muhafazası için lüzumlu olan nizamnâmelerin tertib, ilân ve tatbiki. İstanbul, 16 Mart 1920

M. Defrance

John Michael De Robeck

*Felice Maissa.*²²⁴

Yüksek Komiserlerin bu notaları üzerine, Sadrazam Salih Paşa da kendilerine şu yazılı cevabı vermiştir:

“17 Mart 1920

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Fevkalâde Komiserlerine:

Zât-ı Âlileri tarafından 16 Mart 1920 tarihiyle irsal buyurulan ve o tarihte saat 10.00'dan itibaren İstanbul şehrinin, Müttefik Devletler'in askeri işgali altına alınacağını bildiren müşterek notayı ve ilavesini almakla şerefyab oldum.

Bu münasebetle, İstanbul'daki vaziyetin, müttefiklerin emniyetini tehdit edecek mahiyette olmadığını arz etmek isterim. Burada hiçbir karışıklık vukua gelmemiş bulunduğu gibi, herhangi bir karışıklığın zuhûru ihtimalini hatıra getirecek bir hal de mevcut değildir. Zaten Müttefik Devletler, her çeşit ihtimali bertaraf etmeye yetecek miktarda kuvvete maliktirler. Vaziyet böyle olduğuna göre, Hükümet-i Seniye, bu şekilde tedbir alınmasının sebebini anlayamamakta ve kendisinin en esaslı haklarına vurulan bu darbeyi protesto etmeyi, vazifesi icabından saymaktadır.

Anadolu'daki harekâta gelince, bu harekâtı tevlid eden başlıca sebep; Aydın Vilâyeti'nin Yunan askerleri tarafından tamamen haksız bir şekilde işgal edilmesi ve bu askerlerin, kendilerine cürüm ortaklığı yapan yerli Rumların iştirakiyle kalkıştıkları işitilmemiş derecede müthiş ve tüyler ürpertici bir takım gaddarlıklardır ki, bu keyfiyet Zât-ı Âlilerinizce de meçhul değildir.

O sıralarda büyük bir Ermenistan ve Pontus Rum Devleti ihdas olunacağına dair ortalıkta deveran eden ısrarlı şâyialarla, endişe verici sair rivayât ve neşriyâtın vücuda getirdiği korku ve heyecan, bu harekâtın Küçük Asya'nın daha geniş sahaları üzerine yayılmasına yardım etmiştir.

Hükümet-i Seniye, nüfuz ve iktidarının, mütareke müddetinin uzaması ve bu mütareke şartlarının tatbik edilme şeklinden dolayı, ehemmiyetli derecede azalması

²²⁴ **Bürokrat Tevfik Biren'in Hatıraları...**, II, s.377; G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.194-195.

neticesinde, kontrolünden daha da kolayca çıkmış olan bu harekâta yabancı kalmıştı. Hükümet-i Seniye mevzui bahis hareketlerin müsebbipleri ve taraftarları tarafından îka edilebilecek tecavüzleri takbih ve tenkit etmekten başka bir şey yapamamakta idi.

Babiâli bu vesile ile mütarekenin akdinden itibaren, Küçük Asya'nın hiçbir tarafında bir katliam vuku bulmadığını bir kere daha beyana lüzum görmektedir.

Maraş'taki vukuata gelince, bu hadiseler Müslümanlarla silahlı Ermeni müfrezeleri arasında cereyan eden çarpışmalardan başka bir şey değildi ve bu çarpışmalara da, Ermeni müfrezeleri sebebiyet vermişti. Babiâli, bazı kimselerin bu çarpışmaları bir Ermeni katliamı şeklinde tasvir etmek istemiş bulduklarına teessüf eder.

Zât-ı Âlileri, zikri geçen notada, bu türlü vakaların ve tecavüzlerin tekerrürü halinde Türkiye ile yapılması tasavvur edilen sulh şeraitinin daha da sertleşeceğini ve verilmiş olan imtiyazların geri alınabileceğini ilave ediyorlar.

Memlekette bu gibi emniyeti sekteye uğratacak hallerin artık vukua gelmeyeceği ümidini memnuniyetle ifade etmek isterim. Ayrıca Müttefik Devletler'in, bazı zevât tarafından düşüncesizce îka edilen hareket ve söylenen sözlerin neticesini Osmanlı Milleti üzerine yüklemenin ve milletin mukadderatını, iradesi haricinde vuku bulan tesadüfi bazı hâdisâta tabi kılmanın, adalete uygun olmayacağını lütfen teslim buyuracaklarından eminim. Müttefikler Âli Konseyi'nin Türkiye hakkında vereceği kararlarda daha yüksek evsftaki mütalaalar ve hislerden mülhem olacağından da şüphe etmiyorum.

Tazimlerimin kabulü. ²²⁵

İstanbul'un işgali ile ilgili olarak General Wilson ise, Harbiye Nezâreti'ne, 16 Mart 1920'de gönderdiği yazıda;

“Meclis-i Âli'nin emri altında ifa-i vazife eyleyen Düvel-i İtilâfiye Fevkalâde Komiserleri'nden telâkki eylediğim talimata tevfikân, İstanbul'un işgali hususunda lazım gelen tedabiri askeriyeyi ittihaz eylemekte olduğumu Zât-ı Devletleri'ne arz eylemekle mübahiyim.

²²⁵ **Bürokrat Tevfik Biren'in Hatıraları..., II, s.383-384, G.K.SÖYLEMEZOĞLU, Başımıza Gelenler..., s.195-197.**

Harbiye ve Bahriye Nezâretleri'nin işgaliyle, Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kontrolü ve asayışı umumiyenin temini tedabiri mezkure adadına dahildir.

Bu ahval dahilinde emriniz altında bulunan kıtaatın kendi yerlerine çekilmelerini ve hasbel vazife harice çıkacak herhangi bir askerin silahsız olmasını temin etmenizi rica ederim ”²²⁶ diyordu.

Yüksek Komiserler, işgalin gerekçelerini ise; yayınladıkları şu bildiri ile İstanbul halkına duyurmuşlardı:

“16 Mart 1920,

Beş buçuk sene evvel Memalik-i Osmaniye'nin mukadderatını, her ne halde elde etmiş olan, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rüesası Alman telkinâtına kapılarak devlet ve Millet-i Osmaniye'yi Harbi Umumi'ye iştirak ettirdiler. Bu haksız ve meşum siyasetin neticesi malûmdur. Devlet ve Millet-i Osmaniye bin türlü felaket geçirdikten sonra, öyle bir mağlubiyete dûçar oldu ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rüesâsı bile, bir mütarekenâme akdederek, firar etmekten başka bir çare bulamadılar. Mütarekenâmenin akdini müteakip, Düvel-i İtilâfiye'ye gayet ağır bir vazife tertib etti. İşbu vazife eski Memalik-i Osmaniye'nin bütün ahalisinin bila tefrik cins ve mezheb-i saadet müstakbelerini, inkişaflarını hayat ve içtimaiye ve iktisadiyelerini temin edecek bir sulhün temellerini atmaktan ibaret idi. Sulh Konferansı, bu vazifenin ifasıyla meşgul iken, firari İttihat ve Terakki erkânının mürevvec efkârları bulunan bazı eşhas; Teşkilat-ı Milliye nam müstearı altında bir tertib teşkil ederek ve Padişah ile Hükümet-i Merkeziye'nin evamirini hiç addetmekle harbin netayici elimesinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak, anasır-ı muhtelif miyanında nifak çıkararak ianei milliye bahanesiyle ahaliyi soymak gibi ef'âle cüret ettiler ve bu vechle sulh değil adeta yeni bir muharebe devrini açmaya teşebbüs eylediler. Bu teşvikat ve tahrikâta rağmen Sulh Konferansı, vazifesine devam etti ve nihayet İstanbul'un Türk idaresinde kalmasına karar vermiştir. İşbu karar Millet-i Osmaniye'yi müsterih edecektir. Ancak, bu kararlarını Babiâli'ye tebliğ ettikleri zaman, icrasının ne gibi şeraite tabi olduğunu

²²⁶ HTVD, 6/22, Ankara, Aralık 1957, Belge No:557. Tülay Duran, General Wilson'un bu yazıyı Harbiye Nezâreti'ne 15 Mayıs 1920'de gönderdiğini belirtmektedir. (T.DURAN, “İstanbul'un İşgali”, s.16.)

da ihtisar eylediler. İşbu şerait; Vilâyât-ı Osmaniye’de bulunan Hristiyanların hayatlarını tehlikeye maruz bırakmamak ve elyevm, Düvel-i İtilâfiye ile müttefiklerinin kuvayı askeriyeleri aleyhine mütemadiyen vuku bulmakta olan hücumlara hitam vermekten ibaret idi. Hükümet-i Merkeziye bu ihtara karşı bir dereceye kadar hüsnüniyet göstermiş ise de, Teşkilât-ı Milliye nam müstearı altında hareket eden eşhas mâteessüf, teşvikat ve tahrikâtlarından vazgeçmek istemediler. Bilakis, hükümeti kendi hareketlerine iştirak ettirmeye teşebbüs eylediler. Herkesin kemal-i hoş ile beklediği sulh için büyük bir tehlike teşkil eden bu vaziyete karşı Düvel-i İtilâfiye, yakında, taht-ı karara alınacak, ahkâm-ı sulhiyenin tatbikini temin edebilmek üzere tedabir-i lâzimeyi temin eylemeye mecbur oldular. Bunun için bir tek çare buldular. Bu da İstanbul’u muvakkaten işgal etmek idi. İşbu karar, bugün mevkii icraya vazi edildiğinden efkâr-ı umumiye yi berayi tenvir atıye tasrih olunur.

1-İşgal muvakkattır.

2-Düvel-i İtilâfiye ’nin niyeti Makam-ı Saltanat ’ın nüfuzunu kırmak değil, bilakis, İdare-i Osmaniye ’de kalacak olan memalikde, o nüfuzu takviye ve tahkim etmektir.

3-Düvel-i İtilâfiye ’nin niyeti yine Türkleri Dersaadet ’ten mahrum etmemektir. Fakat Mazallahu Tealâ, taşrada iğtişâş-ı umumi veya katliam gibi vukuat zuhur ederse bu kararın tadili muhtemeldir.

4-Bu nazik zamanda Müslim olsun Gayrimüslim olsun, herkesin vazifesi; kendi işine gücüne bakmak, asayişin teminine hizmet etmek, Devlet-i Osmaniye ’nin enkazından yeni bir Türkiye ’nin ihdası için son bir ümidi, cinnetleri ile mahvetmek isteyenlerin iğfâlâtına kapılmamak ve hâlâ Mâkârri Saltanat kalan İstanbul ’dan ita olunacak evamire itaat etmektir.

5-Balada zikrolunan teşvikata iştirak eden eşhasın bazıları, Dersaadet ’te derdest olunarak onlar tabii kendi ef’âlinde ve bilahare o ef’âlin neticesi olarak vuku-i melhuz ahvalden mesul tutulacaktır.”²²⁷

İstanbul halkına bir bildiri de General Wilson tarafından yayınlanmıştı. Bildiride;

“Dersaadet Ahalisine

²²⁷ TİTE Arşivi, K.N.19, G.N.46, B.N.46-1

Dersaadet'te bulunan İtilâf Kuvvetleri'nin korunması için atideki beyannamenin tamimi lüzumuna binaen zirde vazülümza Dersaadet Müttefikin Kolu Kumandanı bervechiati beyan ederim.

Ahalinin kemali sükûnetle hareket ve mümkün olduğu kadar mutadî zatiyelerine devam etmesi icab eder. Ahali bu suretle hareket ve İtilâf Kuvvetleri'ne karşı harekâtı düşmananaden ictinab ederse ciheti askeriyeyi müttefika tarafından müdahaleye maruz kalmayacakları gibi hayatları hiçbir tehlikeye duçar olmayacak ve serbesti şahsiyeleri ile emvallerine riayet edilecektir. Fakat, ahali bu husustaki vazifesini ifa etmediği taktirde icabatı harb, ibret misal teşkil edecek bir ceza istilzam ettirecektir. Binaenaleyh her kim olursa olsun, evamire muhalif veya Kıtaatı Müttefika veyahut mezkûr müttefikin kıtaatına mensub bir şahsa düşmanane veya asayışi umumiyenin ihlalini intac edecek veya düşmanlarına muavenet edebiliyor bir harekette veya hareket teşebbüsünde veyahut işbu beyannamenin ahkâmına muhalif bir harekette bulunuyorsa, Divan-ı Harp tarafından muhakeme ve idam veya cürmün istilzam edeceği daha hafif bir ceza ile hükmedilecektir.

Balada zikrolunan muzır harekât her kimin olursa olsun demiryollarını, cadde, telgraf, telefon tellerini, su veya mahzen ve sistemlerini ve levazımı askeriyeyi şamildir.

16 Mart 1920

*General H.F.Wilson denilmekteydi.*²²⁸

İtilâf Devletleri Pasaport Dairesi de bir tebliğ yayınlanmıştı. Tebliğ şu şekildeydi:

*“Berayi vazife ve matlub hareket emrini haiz Kuvayı Muttefike-i Bahriye ve Askeriye eşhasından maada hiçbir kimsenin Galata'da Merkez Rıhtım Hanı'nda İtilafiyun Pasaport Dairesi'nden vize olunmazdan evvel İstanbul'dan ve İstanbul Vilâyeti'nin Anadolu Fener-Pendik hattından şarka herhangi bir noktaya yolculuk etmesine müsaade olunmayacağı şimdiden itibaren ilan olunur.”*²²⁹

Osmanlı Hükümeti de, 16 Mart 1920'de İstanbul halkına bir bildiri yayınlayarak; bugünden itibaren İstanbul'un geçici olarak işgal altına alınmış, hükümetin ise üzerine

²²⁸ **Tasviri Efkar**, 20 Mart 1920, No.3017, s.1-2; **İleri**, 22 Mart 1920, No.786, s.1.

²²⁹ **İleri**, 22 Mart 1920, No.786, s.1.

aldığı vazifeleri yerine getirmiş olduğundan, sükûnet içerisinde herkesin işiyle meşgul olmasını tavsiye ediyordu.²³⁰

b)Şehrin Çeşitli Alanlarının Askeri Kontrol Altına Alınması

16 Mart 1920 günü saat 06.00 sularında elli askerden oluşan bir İngiliz müfrezesi, komutanları nezaretinde, otomobil ile Şehzadebaşı'ndaki X.Kafkas Fırkası Karargâhı'na giderek, karargâhın önünde bulunan nöbetçiye hücum etmişlerdi. Nöbetçi askerin yanına gelmeye çalışan bir onbaşı, İngiliz subayı tarafından açılan ateş neticesinde yaralanmış ve ardından İngiliz askerleri koğuşa hücum ederek henüz uykuda bulunan askerlere ateşe başlamış ve beş askerin şehit olmasına, on askerin de yaralanmasına sebebiyet vermişlerdi. Bunların arasında Fırka'nın silahsız olan Bando Askerleri de bulunmaktaydı.²³¹

Kafkas Fırkası Karargâhı'nda meydana getirilen bu kanlı hadisenin ardından, şehrin stratejik noktalarını da askeri kontrol altına almaya başlayan İtilâf Güçleri, Beyoğlu, Galata, Beşiktaş, Şişli, Kasımpaşa, Kadıköy ve Üsküdar gibi bölgelerdeki caddelere makineli tüfeklerle donatılmış üçer dörder kişilik müfrezeler yerleştirmişler ve buralarda geliş gidişi men etmişler idi.²³² Bazı yerlerde ise yol kenarlarına siperler kazıp, yanlarında silah çatarak, halkı korku ve heyecana düşürecek bir vaziyet içine girmişlerdi.²³³

Beyoğlu Postanesi'nin önündeki caddeye de makineli tüfeklerle donatılmış askerler yerleştirilmişti. Diğer yandan Beyazıt Meydanı'ndan, Saraçhane başına kadar ikişer mangadan ibaret İngiliz devriyeleri dolaştırılmakta ve şehrin büyük cadde ve

²³⁰ **Tasvirî Efkâr**, 20 Mart 1920, No.3017, s.1; **İleri**, 22 Mart 1920, No.786, s.1.

²³¹ **HTVD**, 7/23, Ankara, Mart 1958, B.N.600. Bazı kaynaklar, bu baskın sırasında Osmanlı Askerlerinden altısının şehit düştüğünü, on beşinin ise yaralandığını (**TİTE Arşivi**, K.N.20, G.N.46 B.N.46-1; Ertan ÜNAL, "16 Mart Vakası", **Hayat Tarih Mecmuası**, I/2, (Mart 1969) s.19) veya on iki Osmanlı Askerinin şehit edildiğini, İngiliz askerlerinden de altısının öldüğünü belirtmektedir. (İ.Hakkı SUNATA, **İstanbul'da İşgal Yılları**, İstanbul 2006, s.76). Onuncu Kafkas Fırkası Karargâhı'nda şehit edilen ve yaralanan askerlerin isimleri için Bkz. H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.442.

²³² **HTVD**, 7/23, B.N.600.

²³³ H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.435.

mahallelerinin asayışı için ise otuz ila kırk askerden oluşan devriyeler gezdirilmekteydi.²³⁴

İtilâf Güçleri işgalin başladığı gün şehrin muhtelif yerlerinde yeni askeri alanlar da oluşturmuşlardı. Bakırköy ve Selimiye’de garnizonlar kurularak etrafına tel örgüler çekilmişti.²³⁵ Ayrıca bir bölük İngiliz askeri tarafından Kısıklı, Bulgurlu ve Çamlıca mevkileri sarılmış, buradaki belli başlı yollar tutularak bölgeye girip çıkanların üstleri aranmış, üzerlerinde bulunan silahlara da el konulmuştu.²³⁶ İngilizler işgal nedeniyle Anadolu’dan gelebilecek herhangi bir askeri harekâta karşı da bazı tahkimatlar yapmışlardı.²³⁷

İşgal günü, İstanbul’un her iki yakası Boğaziçi’nden yoğun bir kontrole tabi tutulmuş, gemi trafiği de daha sıkı denetim altına alınmıştı. İngiliz donanması, Avrupa yakasında, Haliç’ten Bakırköy’e kadar olan sahilleri, Anadolu yakasında ise Haydarpaşa ve Kadıköy sahillerini abluka altına almıştı.²³⁸ İngiliz gemilerinden Benbow, Galata Köprüsü’ne yakın bir yerde, Resolution, Haydarpaşa açıklarında ve Marlborough da Dolmabahçe Sarayı önlerinde demir attılar.²³⁹ Gemilerin topları da; Osmanlı askeri müesseselerinin üzerine çevrilmişti.²⁴⁰

Haydarpaşa Rıhtımı’nda ise makineli tüfeklerle donatılmış bir İngiliz motoru boğazda devriye gezerek aramalarda bulunmuştu. Sabah saat 09.00’den itibaren Haliç vapurlarının, saat 10.00’den itibaren de Şirket-i Hayriye vapurlarının seferleri icra ettirilmemiş, Avrupa yakasından Üsküdar ve Kadıköy taraflarına sandalların bile gitmeleri yasaklanmıştı.²⁴¹

²³⁴ Midhat SERTOĞLU, “İstanbul’un İşgali (16 Mart 1920)” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, IX, (Haziran 1968) s.4; İ.H.SUNATA, *İstanbul’da İşgal Yılları*, s. 79.

²³⁵ *TİTE Arşivi*, K.N.31, G.N.71, B.N.71-01.

²³⁶ *B.O.A., Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayış*, D.N.35, G.N.43.

²³⁷ *TİTE Arşivi*, K.N.20, G.N.54, B.N.54-1.

²³⁸ *HTVD*, 6/22, B.N.574.

²³⁹ B.C.BUSCH, *Mudros to Lausanne...*, s.206.

²⁴⁰ *HTVD*, 6/22, B.N.574.

²⁴¹ *HTVD*, 6/22, B.N.574; *HTVD*, 7/23, B.N.600; Vasif ÇINAY, “Kurtuluş Sevinci”, *Hayat Tarih Mecmuası*, I/6, (Temmuz 1968) s.15.

İşgalin başlaması ile birlikte, İstanbul'un çeşitli yerlerinde kontrol noktaları oluşturan İtilâf güçleri, Ayasofya Camii'nin müze tarafında bulunan kulelere de hafif makineli tüfekler yerleştirmişlerdi.²⁴²

İstanbul'un resmen işgali sürecinde kontrol altına alınan yerlerden biri de; Şile idi. İki torpido refakatinde 24 Nisan 1920'de İstanbul'dan Şile'ye giden bir nakliye gemisinden, sabah saat 08.30'da yirmiye yakın İngiliz subayı ile 400 kadar Hintli askerden oluşan bir tabur karaya çıkarak kasabayı işgale başlamışlardı.²⁴³

İngilizler, öncelikle Şile'nin batısında bulunan hastane civarındaki çadırli askeri birliğe giderek burayı kontrol altına almışlar, daha sonra telgrafhaneyi, dispanser koğuşlarını, bir depo binasını, birkaç haneyi işgal etmişler ve etrafını tel örgü ile çevirerek telsiz, telgraf tesisi kurdukları bir diğer haneyi de karargâh haline getirmişlerdi.²⁴⁴

Kasabaya yerleşen İngiliz subayları, ihtiyaç duydukları eşya ve malzemeler için Şile Kaymakamlığı'na müracaat etmişler ve kaymakamlık tarafından mevcut imkânlar dahilinde istekleri yerine getirilmişti. İşgal ve kontrol görevi ile kasabaya geldiklerini açıkça söyleyen İngilizler, akşam vaktinden sabaha kadar Şile'ye giriş-çıkışları da yasaklamışlardı.²⁴⁵

Kasabada görev yapan jandarmaların görevlerine de müdahale eden İngilizler, bununla yetinmemişler, makineli tüfeklerle donattıkları askerleri ile 28 Nisan 1920'de ansızın kuşattıkları Jandarma Bölük Dairesi'nde tahribat yaparak görevlilerin silahlarını almışlar ve Jandarma Bölük Deposu'nda mevcut bulunan diğer silah, cephaneye de el koyarak kendi karargâhlarına nakletmişlerdi.²⁴⁶ Ancak jandarmanın görevi gereği üzerinde taşınması gereken silahları ellişer fişekle birlikte daha sonra kendilerine geri verilmiş ve depodan alınan silahların listesi tutularak, gerekli görülmesi halinde bunların da iade edileceği bildirilmişti.²⁴⁷

²⁴² HTVD, 6/22, B.N.574; HTVD, 7/23, B.N.600.

²⁴³ B.O.A., Dahiliye İdare-i Umumiye, D.N.20/23, G.N.14/19.

²⁴⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/19.

²⁴⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/19.

²⁴⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/19.

²⁴⁷ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/19.

c)Osmanlı Askeri Güçleri'nin Kontrol Altına Alınması

aa)Askeri Binaların İşgali

Sabahın erken saatlerinden itibaren önemli askeri yönetim binaları da işgal altına alınmaya başlanmıştır. 15 Mart 1920'yi, 16 Mart'a bağlayan gece İngiliz Bahriye askerlerinden oluşan bir kuvvet karaya çıkarılarak; Harbiye ve Bahriye Nezâretleri abluka altına alındı.²⁴⁸ Saat 10.00 sularında yaklaşık 150 mevcutlu bir İngiliz Bahriye Bölüğü, Harbiye Nezâreti'nin bahçesine girerek, Nezâret'in güney kapısı önünde harp nizamında dizilmişlerdi. Daha sonra önlerinde subayları olduğu halde, binaya girmişler, içeride bulunan oda ve salonlara nöbetçiler yerleştirerek Nezâret'i işgal etmişlerdi.²⁴⁹

Harbiye Nezâreti'ni işgal eden İngiliz Bahriye askerlerinden bir kısmı binadan çıkarak, saat 10.15'te İstanbul Muhafızlık Dairesi önüne gelmiş ve silah doldurduktan sonra önlerinde İskoçyalı bir yüzbaşı tercüman olduğu halde, Muhafızlık Dairesi'ne girmişler ve daireyi işgal edeceklerini, artık muamele yapılmayacağını, hiçbir şeye el sürülmeyeceğini, muhaberenin yasaklandığını, subayların serbestçe girip çıkabileceklerini ve İngiltere Hükümeti'nin bugünden itibaren İstanbul'u geçici olarak işgal ettiğini tebliğ etmişler ve her odaya ikişer üçer süngülü nöbetçi ile Erkân-ı Harp Reisi'nin yanına da bir subay ile iki nöbetçi yerleştirmişlerdi.²⁵⁰

Harbiye Nezâreti'ni işgal eden İngiliz Bahriye askerleri, ertesi gün işgal vazifesini bir piyade takımına devrederek gemilerine geri dönmüşlerdi. Nezâret binası dahilinde, Birinci Harekât-ı Harbiye, Dördüncü Teşkilat, Beşinci İkmâl Şubeleri ile Harbiye ve Levazım Dairelerinden bazı şubelere, Tevkifhane-i Askerî ile Misafirân Komisyonu ve İki Numaralı Divan-ı Harb-i Örfî kapılarına birer nöbetçi yerleştirmişlerdi.²⁵¹ Tasnif Komisyonu'nda görevli subay bulunamadığından, komisyona ait odaların kapılarının bir kısmı İngiliz askerleri tarafından kırılmış ve evraklar darmadağın edilmişti.²⁵² Şûra-yı Askerî Dairesi'nde, Chartle Vouss isminde bir İngiliz Generali karargâhını kurmuş ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ile temasta

²⁴⁸ M.SERTOĞLU, "İstanbul'un İşgali", s.4.

²⁴⁹ HTVD, 6/22, B.N.574; HTVD, 7/23, B.N.600.

²⁵⁰ HTVD, 6/22, B.N.574; HTVD, 7/23, B.N.600.

²⁵¹ HTVD, 7/23, B.N.600.

²⁵² HTVD, 6/22, B.N.574.

bulunmak üzere de bir İngiliz yüzbaşıyı kendisini, Erkân-ı Harbiye Şube Müdürü'ne takdim etmişti.²⁵³ Ancak, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyesi'nin Birinci, Üçüncü ve Dördüncü Şubeleri de İngilizler tarafından tatil edilmişti.²⁵⁴

16 Mart 1920'nin ilk saatlerinde karaya çıkarılan İngiliz Bahriye askerlerinden, Harbiye Nezâreti'nin işgalinde görevlendirilenlerden geri kalan kısmı da Bahriye Nezâreti'ne giderek binanın önünde beklemeye başlamışlar ve daha sonra gönderilen beş yüz kişilik yeni bahriye kuvvetlerinin de eklenmesiyle²⁵⁵ saat 09.30'da nezâret binasını işgal etmişlerdi.²⁵⁶

Osmanlı Devleti'nin askeri yönetimine ait binaların işgalinin yanı sıra askeri gücünü oluşturan birimler de kontrol altına alınıyordu. Saat 08.30'da, İmalât-ı Harbiye Muhafız Tabur Karargâhı ile Muhafız Bölüğü'nün ikamet ettiği kışla, İngiliz Bahriye askerleri tarafından çevrilmiş ve kışla etrafına makineli tüfekler yerleştirilmiştir. Ardından binanın beş dakika zarfında tahliyesi talep olunmuş ve bu istek de yerine getirilmiştir. İmalat-ı Harbiye ise Usta Mektebi'ne yerleştirilmişti. Saraçhane Ambarı, Ahırkapı İnşaat Fabrikası, Otomobil Taburu ve Müze-i Hümayun,²⁵⁷ Gülhane'deki depolar, ahırlar ve pavyonlar, Demirkapı'daki kışla ve depolar, Sarayburnu'ndaki mühimmat deposu, Ayastefanos'ta bir tayyare meydanı²⁵⁸ Fransızlar tarafından, XXV. Kolordu Kışlası, Süvari Binicilik Kışlası, Gümüşsuyu Kışlası, Silahhane, Tophane Kışlası, Orhane Kışlası, Teçhizat Deposu²⁵⁹ ise İngilizler tarafından işgal edilmişti. Hüseyin Paşa tarafındaki Tıp Fakültesi civarında olan Askeri Baytar Mektebi binası da işgal edilmek üzere İngilizler tarafından askeri kontrol altına alınmıştı.²⁶⁰

²⁵³ HTVD, 7/23, B.N.600.

²⁵⁴ TİTE Arşivi, K.N.31, G.N.71, B.N.71-01.

²⁵⁵ M.SERTOĞLU, "İstanbul'un İşgali", s.4.

²⁵⁶ HTVD, 7/23, B.N.600.

²⁵⁷ HTVD, 6/22, B.N.574.

²⁵⁸ N.FİDAN, İstanbul'un Resmen İşgali..., s.86.

²⁵⁹ N.FİDAN, İstanbul'un Resmen İşgali..., s.87.

²⁶⁰ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.35, G.N.43.

Kayda değer herhangi bir karşı koyma ile karşılaşılmadan yapılan bu işgallerin yanı sıra Beylerbeyi'ndeki Jandarma Subay Okulu ile jandarma erlerinin bulunduğu yerin işgali sırasında çatışma yaşanmıştı.²⁶¹

İtilâf Güçleri, Osmanlı Devleti'nin askerî alan ve binalarını kontrol altına almış olmanın dışında, İngiliz müfrezelerinin, Osmanlı subay ve askerlerini toplayıp İstanbul'a veyahut sair bir mahale sevk ettikleri de görülmekteydi.²⁶² İşgal altına alınan Karadeniz Boğazı Mevkii Müstahkem mıntıkasında bulunan Ekmekçi Müfrezesi ile 2.Sarıyer Umumi Taburu Mekteb-i Harbiye civarına, 7.Sarıyer Umumi Taburu ile 13. ve 165.Nakliye Kolları Kâğıthane'ye sevk edilmişler, bu birlikler asker ve subaylarıyla buralara yerleştirilmişlerdi.²⁶³ Üstelik, bu durum askeri çevrelerle sınırlı tutulmamış, ileride de değinileceği üzere, resmi müesseselerde görevli memurlar da aynı akıbete uğramıştı.²⁶⁴

bb)Silahların Toplanması

İtilaf Devletleri'nin İstanbul'un işgalinde göz önünde bulundurdıkları bir diğer konu da, gerek Osmanlı Askeri Güçleri'nin, gerekse sivil halkın elinde bulunan silahların toplanmasıydı. Öyle ki, General Wilson, İstanbul'un işgal edilmeye başlandığı gün şehir halkına şu bildiriye de yayınlamıştı:

“İstanbul Ahalisine İlan

Mademki İstanbul'da nizam ve intizamı idame için idarei örfiye ilanına lüzum görülmüştür. Ben, zirde mümzi İstanbul'da bulunan Kuvâ-yı Mutelife Umumi Kumandanı halinde ilan ederim ki; Kuvâ-yı Mutelife zabitan ve efradından, yahud Düveli Mutelife bitaraf hükümet sefarethanesinden mazbut vesikası olanlardan maada herhangi bir kimsenin kendi şahsi meskeni dairesinden hariç bir mahalde silah taşınması katiyen memnudur. Bircümle eslihayı nariye ve namlusu sekiz santimetreden uzun bıçak ve hançerler silah addolunacaktır. Bervechi bâlâda nizâmâta muhalif hareket edenler,

²⁶¹ M.SERTOĞLU, “İstanbul'un İşgali”, s.8.

²⁶² B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.35, G.N.43.

²⁶³ ATASE Arşivi, K.N.47, G.N.11, B.N.11-1.

²⁶⁴ TİTE Arşivi, K.N.20, G.N.47, B.N.4 7-1.

Divan-ı Harbi Örfi'ye verilip oradan karargir olacak idam veya buna mümasil mecazatla tecziye olunacaktır... 16 Mart 1920

*Kuvayı Mutelife Kumandanı
General H.F. Wilson*²⁶⁵

Böylece işgalle birlikte silahlara da el konulmaya başlandı. İstanbul Muhafızlık Dairesi İnzibat Kıtası ile İmâlâtı Harbiye Muhafız Tabur Karargâhı'nda görevli bulunan subay, muhafız ve erlerin üzerlerinde bulunan silah, kasatura ve cephaneler alınarak müsadere edildi.²⁶⁶

Asayişî korumakla sorumlu kolluk görevlilerinin de silahlarına el konulmaktaydı. İngiliz askerleri, Çamlıca'da vazifeli olarak karakoldan dışarıya çıkan iki askerin kasaturalarını almışlar ve Ali Çavuş adında bir jandarmanın etrafını sarıp kendisini görevinden alıkoymuşlardı. Durumu anlamak üzere İngiliz Kıta Komutanı ile görüşmeye giden Çamlıca Takım Komutanı'na verilen cevapta; hizmete sevk edilecek askerlerin silahsız olarak gönderilmeleri bildirilmiştir.²⁶⁷

İstanbul'un asayişinden sorumlu olan kuvvetlerin silahlarına el konulmasının yanı sıra yine güvenliğin sağlanmasında görevli Osmanlı Muhafaza Bölüğü ile İtfaiye Alayı'nın ve Babıâli'nin muhafazasına memur Nizamiye Bölüğü'nün tüfeklerinin süngü kollarına da el konulmuştu.²⁶⁸

Osmanlı askeri karargâhlarında mevcut bulunan veya subay ve askerlerin görevleri gereği üzerlerinde taşıdıkları silahlara ait tedbirlerin uygulanmasında bununla da yetinilmiyordu. Gülhane Cephane Ambarları'nda bulunan nöbetçilerin silahlarını koğuşlarına bırakarak silahsız nöbet tutmaları bir Fransız Albayı tarafından Fransa Kumandanlığı namına talep ediliyor ve bu talebi de yerine getiriliyordu.²⁶⁹ Diğer yandan İngilizler, padişahın muhafazasına memur bölüğün selamlık töreninde silah bulundurmalarını da men etmişlerdi.²⁷⁰

Tophane'de Defterdar Yokuşu'nda Muhafız Taburu Karargâhı'nı 16 Mart'ta işgal eden İngilizler tarafından, Golt (otomatik), Belçika (otomatik), Amerika (toplu),

²⁶⁵ **Tasvir-i Efkâr**, 20 Mart 1920, No.3017, s.1; **İleri**, 22 Mart 1920, No.786, s.1.

²⁶⁶ **HTVD**, 6/22, B.N.574.

²⁶⁷ **B.O.A., DH.EUM.AYŞ.**, D.N.35, G.N.43.

²⁶⁸ **TİTE Arşivi**, K.N.20, G.N.50, B.N.50-01.

²⁶⁹ **HTVD**, 6/22, B.N.574.

²⁷⁰ **TİTE Arşivi**, K.N.20, G.N.54, B.N.54-01.

Bair marka tabanca ve mavzerlere el konulurken, İngiliz devriyeleri tarafından, Tophane ve Beyazıt'ta Browning ve Ştayer marka silahlar toplattırılmıştır.²⁷¹

Yine İngilizler tarafından, İnzibat Kıtası'ndan 7 mavzere, 159 filintaya, 14 ştayer tabancaya, 165 parabellum tabancaya, 1 Rumeli tabancasına, 1 Bair tabancasına, 2 adet Bruteniç tabancaya, 204 bombaya, 2 Fransız tüfeğine, 26928 adet mavzer fişeğine, 25113 adet parabellum tabanca fişeğine, 25113 adet ştayer tabanca fişeğine, 2 sandık Bair tabanca fişeğine el konulurken, XXV.Kolordu Daire Müdüriyeti'nden; 11 adet mavzer, 2 adet ştayer tabanca, 1160 adet mavzer fişeği, 50 adet ştayer tabanca fişeği, Onuncu Kafkas Tümeni'nden ise; 31 adet mavzer, XXV.Kolordu Telgraf Bölüğü'nden de 5 adet mavzer ile 300 adet mavzer fişeği alınmıştır.²⁷²

Silah toplanmasıyla ilgili faaliyetler sivil hayata da yansıtılmış ve sade vatandaşların da silahlarına el konulduğu; 18-19 Mart 1920 gecesi, İtilâf polislerinin Beyoğlu'ndaki gazinolarda oturan ve Cadde-i Kebir'den geçen ahalinin üstlerini aramalarından ve üzerinde silah bulunan on beş kişiyi tutuklamalarından da anlaşılmaktadır.²⁷³

İtilâf güçleri halka ait silahları toplarken, kimi zaman sivil kıyafetle dışarıda gezen Osmanlı subaylarının da silahlarına el koyuyorlar, hatta kendilerini para cezasına çarptırıyorlardı. Harbiye Nezâreti, böylesi durumlarla karşılaşılmasını için, İstanbul'da bulunan XXV.Kolordu Kumandanlığı'na 22 Mart 1920'de gönderdiği yazıda; subayların silahlarını meskenleri haricinde taşımamalarını emrediyordu.²⁷⁴

d)Haberleşmenin Kontrol Altına Alınması

İtilâf Güçleri, haberleşmeyi de denetimlerinde tutmak maksadıyla, Posta ve Telefon Müdüriyeti'ni de işgal etmişler,²⁷⁵ müdüriyetin orta katındaki penceresine bir de makineli tüfek yerleştirmişlerdi. Üsküdar, Erenköy, Kadıköy Postaneleri ile Beyoğlu Telgrafhanesi de işgal edilirken, Harbiye Nezâreti'nin gerek dahili gerekse harici

²⁷¹ N.FIDAN, *İstanbul'un Resmen İşgali...*, s.88.

²⁷² N.FIDAN, *İstanbul'un Resmen İşgali...*, s.88.

²⁷³ *ATASE Arşivi*, K.N.61, G.N.135, B.N.135-1.

²⁷⁴ *HTVD*, 7/23, B.N.598.

²⁷⁵ *TİTE Arşivi*, K.N.20, G.N.54, B.N.54-1.

görüşmelerde bulunduğu telefonları²⁷⁶ ile Darülfünun'un telefonları görüşmeye kapatılıyor,²⁷⁷ Boğaziçi'nde bulunan telgrafhanelerin bir kısmının da haberleşmeleri kesiliyordu. İngilizler, Üsküdar askeri ve polis merkezlerinin telefonlarını da keserek görüşmelerden men etmişlerdi.²⁷⁸ Postanelerin ve telgrafhanelerin işgaliye Payitaht'ın da gerek Anadolu ile gerekse dış dünyayla irtibatı kesilmişti.²⁷⁹

e)Resmi Binaların İşgali

İtilâf güçleri, haberleşme kurumları dışında diğer bazı resmi kurumlara ait hizmet binalarını da işgal etmişler ve bu kurumlarda görevli memurların bir kısmını işlerinden uzaklaştırmışlardı.²⁸⁰ Bu kurumlardan biri de; dönemin Yüksek Öğretim hizmetini veren Darülfünun idi. İngilizler, 24 Mart 1920'de Darülfünun'un Rektörlük bölümü ile Hukuk, Coğrafya, Tarih ve Fen Fakültelerini ve Kimya Laboratuvarlarının yer aldığı kısmı işgal etmişlerdi.²⁸¹

Ayrıca Üsküdar'daki Paşakapısı mevkiinde bulunan Adliye Dairesi, Üsküdar Belediye Binası, Mekteb-i Sultanî'nin bir kısmı,²⁸² Beyazıt'taki Türk Ocağı,²⁸³ İngilizler tarafından, Maltepe Hastanesi, Emniyet-i Umumiye Binası ve Darphane ise Fransızlar tarafından işgal altına alındı.²⁸⁴

İngilizler tarafından işgal edilen yerlerden biri de; Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi idi. 17 Mart 1920'de, İngiliz Ordusu'nun 28.Tümen'ine mensup bir

²⁷⁶ HTVD, 6/22, B.N.574; HTVD, 7/23, B.N.600. Dönemin Harbiye Nazırı Fevzi Paşa, 17 Mart'ta, tüm Kolordulara gönderdiği yazıda; Harbiye ve Bahriye Nezâretleri'nin haberleşmelerinin kontrole tabi tutulduğundan bahisle, buralarla gerçekleştirilecek haberleşmelerin açık telgraflarla yapılmasını istemektedir. (T.DURAN, "İstanbul'un İşgali", s.17.)

²⁷⁷ İ.H.SUNATA, İstanbul'da İşgal Yılları, s.77.

²⁷⁸ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.35, G.N.43.

²⁷⁹ TİTE Arşivi, K.N.20, G.N.50, B.N.50-1; K.N.20, G.N.46, B.N.46-1.

²⁸⁰ TİTE Arşivi, K.N.20, G.N.47, B.N.47-1.

²⁸¹ İ.H.SUNATA, İstanbul'da İşgal Yılları, s.83.

²⁸² Yüksel ÇELİK, "Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Döneminde İşgali", Belleten Dergisi, LXXII/264, (Ağustos 2008) s.620-621.

²⁸³ İ.H.SUNATA, İstanbul'da İşgal Yılları, s.74; Zafer TOPRAK, "Mütareke Döneminde İstanbul", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VI, s.20.

²⁸⁴ N.FIDAN, İstanbul'un Resmen İşgali..., s.86-88.

kurmay binbaşı ile bir yüzbaşı, yanlarında Osmanlı İrtibat Subayı Teğmen Vedat Bey olduğu halde, hapishaneyi teftiş edip bir takım notlar aldıktan sonra, yetkililere herhangi bir şey söylemeden ayrılmışlardı. Ertesi gün, öğleden sonra, aynı binbaşı, yanında bu defa bir piyade binbaşı olduğu halde binayı tekrar teftiş ettikten sonra, yine bir şey söylemeden dönmüştü. Bu duruma hapishane yetkilileri bir anlam verememişlerdi. Aynı gün akşam saatlerinde, daha önce yanında getirdiği binbaşı ile iki üsteğmen ve üç otomobil dolusu askerle tekrar gelen kurmay binbaşı, binayı işgal etmeye başlamıştı. İngilizler bir yandan işgali sürdürürken diğer yandan, mahkûmların bir saat içinde binayı tahliye etmelerini istemişlerdi.²⁸⁵

23 Mart 1920 gecesi ise yine İngilizler, Veliht Abdülmecit Efendi'nin sarayını abluka altına alıp, saraydan içeri girmişler, burada birçok evrak ve kitaba el koyarak veliahdı da gözetim altına almışlar,²⁸⁶ sarayın çeşitli yerlerine nöbetçiler bırakmışlar, hatta sarayın ahırlarını da tamamen işgal etmişlerdi.²⁸⁷

f) Tutuklamalar

İstanbul'un resmi işgalinde, İtilâf Devletleri, Saray mensupları, politikacılar, askeri-sivil bürokratlar, aydınlar olmak üzere toplumun önemli kesimlerinden gözetim altına alma, tutuklama faaliyetlerine de ağırlık vermişlerdi. Bu bağlamda yapılan operasyonlarda; Harbiye Eski Nazırı Mahmut Cemal Paşa (Mersinli) saat 06.00'da yüz kişilik bir müfreze ile evi sarılarak hanesinden çıkarılmış, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Eski Reisi (Genelkurmay Başkanı) İsmail Cevat Paşa (Çobanlı) ise; Nişantaşı'ndaki konağından bir İngiliz müfrezesi tarafından çıkarılarak gözaltına alınmıştı.²⁸⁸

Diğer yandan, Binbaşı İsmet ile Teğmen Zeki Beyler, Meşrutiyet Oteli'nden alınıp götürülürken, Harbiye Nezâreti kâtiplerinden Aziz Efendi'nin Kumkapı'daki evi

²⁸⁵ Y.ÇELİK, "Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...", s.620.

²⁸⁶ TİTE Arşivi, K.N.17, G.N.64, B.N.64-1.

²⁸⁷ M.SERTOĞLU, "İstanbul'un İşgali", s.8.

²⁸⁸ H.HİMMETOĞLU, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul..., I, s.448.

aranmış ve kendisi de tutuklanmıştır.²⁸⁹ Ayrıca İstanbul Müstahkem Mevki Kumandanı Galatalı Ahmet Şevket Paşa²⁹⁰ ile Başyaver Naci Bey de tutuklananlar arasındaydı.²⁹¹

İngilizlerin Şehzadebaşı baskını sırasında; X.Kafkas Fırkası Karargâh Kumandanı Üsteğmen Nail Bey, Hesap Memur Muavini Arslan ve Alay Kâtibi Bekir Zeki Efendiler de tutuklanmışlardı.²⁹²

22 Mart 1920’de ise; İstanbul Muhafızı Ali Sait (Akbaytugan) Paşa²⁹³ ve III. Fırka Kumandanı Kemal Bey, İngilizler tarafından tutuklandılar.²⁹⁴

Askeri mensuplara yönelik seri tutuklamaların yapıldığı bu dönemde, Müşir Fuat Paşa’nın yalısına gelen bir İngiliz müfrezesi, kendisini tutuklamak istemiş ise de, teslim olmayan Paşa, dört İngiliz subayını öldürdükten sonra, kendisi de intihar teşebbüsünde bulunmuştur.²⁹⁵

²⁸⁹ H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul...**, I, s.448-449.

²⁹⁰ Gaston GAILLARD, **The Turks and Europe**, London, 1921, s.157.

²⁹¹ M.SERTOĞLU, “**İstanbul’un İşgali**”, s.8.

²⁹² **HTVD**, 7/23, B.N.600.

²⁹³ **HTVD**, 7/23, B.N.599. Bazı belgeler; Ali Sait Paşa’nın 24 Mart 1920’de tutuklandığını belirtiyor. (**TİTE Arşivi**, K.N.20, G.N.54, B.N.54-1.)

²⁹⁴ **TİTE Arşivi**, K.N.20, G.N.54, B.N.54-1.

²⁹⁵ N.FİDAN, **İstanbul’un Resmen İşgali...**, s.93. Müşir Fuat Paşa (1835-1931); İncirköylü Müşir Hasan Paşa’nın oğlu olarak Mısır’da doğdu. İlk ve orta tahsilini İstanbul’da yaptıktan sonra, Hasan Paşa’nın Mısır’a gönderilmesi üzerine buraya dönerek Abbasiye Mektebi’ne girdi ve süvari subayı olarak çıktığı bu mektebe hoca tayin edildi. 1869’da İstanbul’a gelerek, Dâr-ı Şura-yı Askeri’ye memur edildi. 1872’de Mirliya rütbesiyle Hemavend Aşireti’nin isyanını bastırmak üzere Kerkük’e gönderilen Paşa, bilhassa 1876’daki Karadağ Savaşları’nda yararlıklar göstererek Elena Kahramanı olarak anılmasına yol açacak zaferler kazandı ve kendisine Müşir rütbesi ile Yaver-i Ekremlik unvanı verildi. Daha sonra, Avusturya’ya ve Rusya’ya Fevkalâde Elçi olarak gönderildi. Deli lâkabiyle anılan Paşa, devlet idaresine ve idarecilerine yönelttiği sert tenkitlerden dolayı 1902’de rütbe ve nişanları sökülerek Şam’a sürüldü ve ancak II.Meşrutiyet’in ilanı ile İstanbul’a dönebildi. Âyan Meclisi azalığına getirilen Paşa, temiz şöhretinden dolayı; Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın kurucuları arasına davet edilerek, Damat Ferit Paşa’nın istifasından sonra (8 Mart 1912) fırkanın başkanlığına getirilmiş, ancak daha sonra bu firkadan ayrılmıştır. (Ali BİRİNCİ, **Hürriyet ve İtilâf Fırkası, II.Meşrutiyet Devri’nde İttihat ve Terakki’ye Karşı Çıkanlar**, İstanbul 1990, s.235.) Mütareke döneminde Milli Mücadele’yi desteklemiş, Erzurum ve Sivas Kongreleri’nin kararlarını ve Padişah Vahideddin’e yazılan mektupları, Damat Ferit Paşa’nın Padişah’a iletmemesi üzerine, bunları temin ederek Padişah’a kendi eliyle vermiştir. Gerek yaşanan bu gelişme, gerekse Milli Mücadele karşısında durumu zayıflayan Üçüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti de, 30 Eylül 1919’da istifa etmek

Yapılan tüm bu uygulamalara rağmen, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa, XX. ve XII. Kolordu Kumandanlıklarına gönderdiği yazıda; İtilâf Devletleri'ne mensup kişilere karşı gayet nazikâne ve misafirperverce davranılmasını istiyordu.²⁹⁶

Gözetim altında bulundurma, tutuklama ve bu amaçla aramalarda bulunma faaliyetleri, Osmanlı Hanedanlığı'na kadar genişletilmişti. Hanedandan, Şehzade Tevfik Efendi ile eşi,²⁹⁷ yine şehzadeden Abdulhalim ve Ömer Efendiler de tutuklanmışlardı.²⁹⁸

İtilâf Devletleri, kendilerine ait işgal mantığının doğasına uygun olarak Meclis-i Mebusan'a yönelmişler ve 16 Mart 1920 Salı günü öğleden sonra, Yüzbaşı John Godolphin Bennet'in otomobillerle gönderdiği İngiliz polisleri, Meclis-i Mebusan'a girerek Sivas Mebusları Hüseyin Rauf Bey ile Vasıf Bey'i (Kara Vasıf) ve Edirne Mebusları Ahmet Şeref (Aykut) ve Ahmet Faik (Kaltakkıran) Beyleri tutuklamak istemişlerdi. Bu sırada mecliste bulunan mebuslar, İngilizlerin bu isteğine karşı çıkmışlar, adı geçen mebuslara asker elbisesi giydirilerek veya denetim altında olmayan Ayan Dairesi'nden geçerek meclis binasından çıkıp gitmeleri ve teslim olmamaları yönünde tavsiyede bulunmuşlardı. Ancak bu teklifi kabul etmeyen Rauf Bey, İngiliz görevlilerinden, "Müzakere halinde bulunan Meclis'ten Rauf Bey'i cebren aldık" ibaresi yazılı ve imzalı bir belgeyi almak suretiyle, diğer arkadaşları ile birlikte teslim olmuştu.²⁹⁹

Bu mebusların tutuklanmaları ile yetinmeyen İtilâf Devletleri, tüm mebusların tutuklanmaları konusunda kararlı bulunuyorlardı. Fakat bu işi Meclis-i Mebusan'da gerçekleştirmeyi de göze alamamış olacaklar ki, 20 Mart 1920 sabahından itibaren tüm mebusların evlerinin kuşatılarak, kendilerine de tutuklama emirleri gösterilerek mebusların tutuklanmalarına karar verdiler. Alınan bu karar doğrultusunda; 20 Mart'tan itibaren tüm mebusların evleri, İngiliz Gizli Servisi ile işbirliği yapan Ermeni

zorunda kalmıştır. (Ahmet Emin YALMAN, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz, I, (1888-1922)**, (Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), İstanbul 1997, s.453.)

²⁹⁶ T.DURAN, "**İstanbul'un İşgali**", s.18.

²⁹⁷ N.FİDAN, **İstanbul'un Resmen İşgali...**, s.89.

²⁹⁸ **TİTE Arşivi**, K.N.20, G.N.50, B.N.50-1

²⁹⁹ R.ORBAY, **Cehennem Değirmeni...**, II, s.36-38; Yunus NADİ, **Ankara'nın İlk Günleri**, İstanbul 1955, s.11; "**Osmanlı Mebusan Meclisi'nden Zorla Alınıp Malta'ya Sürülenler**", **Dün ve Bugün Dergisi**, III/48, (Aralık 1956) s.4-6.

Taşnaksutyun Cemiyeti'nin üç yüz elemanı tarafından gözetim altında tutulmuş, ertesi günün akşamına kadar seksen beş mebus tutuklanmıştı.³⁰⁰

Meclis-i Mebusan Başkanı Celalettin Arif Bey'in evinde araştırma yapılmışsa da, kendisi bulunamamıştı.³⁰¹ Bilindiği üzere Celâlettin Arif Bey, İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçmiş ve 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci başkanlığına seçilmiştir.³⁰²

Basın mensuplarına yönelik tutuklama faaliyetlerine de girilmiş, Matbuat Cemiyeti Başkanı ve Tevhid-i Efkâr Gazetesi sahibi Ebuzziyazâde Velet Efendi,³⁰³ İleri Gazetesi sahibi Celal Nuri (İleri) Bey,³⁰⁴ Vakıf Gazetesi sahibi Ahmet Emin (Yalman) Bey,³⁰⁵ Alay Dergisi Başyazarı Enis Avni (Aka Gündüz) Bey³⁰⁶ ve Hâdisât Gazetesi Başyazarı Süleyman Nazif Bey tutuklanmıştır. Yenigün Gazetesi'nin sahibi ve Başyazarı Yunus Nadi Bey ise; matbaası basılarak tutuklanmak istenmiş fakat bulunamamıştı.³⁰⁷

Sivil hayattan ise, Milli Kongre Başkanı Doktor Esat Paşa (Işık),³⁰⁸ İstanbul Polisi Siyasi Kısım Müdürü Mehmet Muammer Bey,³⁰⁹ Fatih Numune-i İrfan Mektebi Müdürü Mustafa Bey, bu okulun hocalarından Ahmet Bey, yine aynı mektebe bağlı Kondüktör Okulu öğrencilerinden Ahmet ile kayınbiraderi Muhittin Beyler, Meşrutiyet Oteli'nde Doktor Ahmet Bey ile birkaç sivil³¹⁰ ve bazı tüccarlar tutuklanmıştı.³¹¹

³⁰⁰ John Godolphin BENNETT, **Tanık, Bir Arayışın Hikâyesi**, (Çeviren: Çiçek Öztekin), İstanbul 2006, s.55-56.

³⁰¹ M.SERTOĞLU, “İstanbul’un İşgali”, s.5.

³⁰² İstanbul’un işgali üzerine mebus ve aydınların Anadolu’ya geçmeleri hakkında detaylı bilgi için Bkz. Yücel ÖZKAYA, “İstanbul’un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul’dan Ankara’ya Kaçışı Olayı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, V/13, (Temmuz 1988) s.127-143.

³⁰³ **TİTE Arşivi**, K.N.20, G.N.54, B.N.54-1

³⁰⁴ G.GAILLARD, **The Turks and Europe**, s.158.

³⁰⁵ A.E.YALMAN, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim...**, I, s.487-488.

³⁰⁶ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.209.

³⁰⁷ N.FIDAN, **İstanbul’un Resmen İşgali...**, s.91.

³⁰⁸ M.SERTOĞLU, “İstanbul’un İşgali”, s.5.

³⁰⁹ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.208.

³¹⁰ H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul...**, s.449.

³¹¹ **TİTE Arşivi**, K.N.20, G.N.50, B.N.50-1

3-İstanbul'un İşgaliyle Birlikte İngiltere ile Fransa Arasında Yaşanan İstanbul'un Komuta Meselesi

İngiltere ve Fransa arasında, İtilâf Devletleri askeri gücüne ait Yüksek Komuta meselesi, Mart 1920'de İstanbul'un işgal altına alınması sırasında tekrar alevlendi. Yüksek Konsey, İstanbul'un resmen işgal edilmesine karar verince, bu durum İngilizlere, General Franchet d'Esperey'i saf dışı edip, onun yerine bir İngiliz generalini getirme fırsatını verdi. İngilizler 1920 Martının başından beri General d'Esperey'den şikâyetçiydiler. d'Esperey, General Wilson'un komutası altındaki 122. Fransız Tümeni'ni ve ayrıca iki taburu ayırıp kendi komutası altına almıştı. O, Fransız askerlerinin, müttefik olsa bile yabancı bir komutanın kontrolü altında olmalarını istemiyordu. d'Esperey, bütün Fransız birliklerine, bir kriz durumunda emirleri sadece kendisinden alacakları talimatını da vermişti.³¹²

5 Mart 1920'de Lord Curzon, Paul Cambon'a bir mektup göndererek; d'Esperey'in bu faaliyetlerini eleştirmiş, kendisinin 1919 yılının ortalarında da Edirne'den çekilen İtalyan kuvvetlerinin yerine General Milne'in emrindeki askerlerden yollamaya kalkışarak İstanbul'daki İngiliz mevcudunu azaltmaya çalıştığını da hatırlatmıştı.³¹³

İstanbul'un komuta meselesi, Londra Konferansı görüşmelerinde de ele alındı. Konferansın 10 Mart 1920 günkü oturumunda Lloyd George; "İstanbul'daki Müttefik komutanı kim olacaktır?" diye sormuştu. Lloyd George, bu konunun Paris Barış Konferansı'nda birçok defalar tartışıldığını ve fırtınalı sahnelere sebep olduğunu söyleyerek; İstanbul'un tam da işgali arifesinde ortaya çıkan bu konunun; İngiliz-Fransız ilişkilerinin bir bakıma kanayan bir yarası olduğunu belirtmek istemişti.³¹⁴

Toplantıda Fransa'yı temsil eden Cambon, kendisiyle Lord Curzon arasında yapılan anlaşmaya göre; General d'Esperey, boğazların Avrupa sahilinden itibaren Avrupa Türkiye'sindeki Müttefik Kuvvetler Başkomutanı, buna karşılık General Milne

³¹² B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.99-101.

³¹³ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, II, s.593-594. Amiral De Robeck, 10 Kasım 1919'da Lord Curzon'a gönderdiği yazıda; d'Esperey'i görevinden uzaklaştırmanın çok gerekli olduğunu söylüyor, onun yerine daha geniş görüşlü birinin getirilmesini ısrarla öneriyordu. (D.B.F.P., 1919, IV, s.873.)

³¹⁴ F.ARMAOĞLU, "İstanbul'un İşgali...", s.492.

de İstanbul'un Asya tarafının komutanıydı. Böyle olunca, İstanbul şehri General d'Esperey'in komuta olanı içinde kalmaktaydı. Lloyd George ise; Milne'in Türkiye başkenti ile boğaz yakınlarındaki kuvvetlerin komutanı olduğunu ileri sürüyor ve Fransa Hükümeti'nden d'Esperey'i görevinden almasını istiyordu. Esasına bakılırsa Fransa da General d'Esperey'in yerine başka bir komutan atamayı düşünüyordu. Ancak, İngilizlerin İstanbul Komutanlığı'nı Fransa'ya bırakmama kararı; Fransa için sorun oluşturmaktaydı.³¹⁵

İstanbul'un işgali öncesinde General d'Esperey, işgalin subaylardan oluşan bir Müttefikler Komisyonu tarafından yönlendirilmesini önermişti. Ancak bu öneriye karşılık General Milne, Türkiye'de İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'nın, İngilizlere düştüğünü ileri sürerek işgali de İngilizlerin komutası altında gerçekleştirmişti. General Milne, İngiliz askerlerine Harbiye Nezâreti'ni, Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü'nü işgal ettirdi. General d'Esperey, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance'ı, işgallerin bu şekilde yapılmasını protesto etmesi ve İngiliz Yüksek Komiseri'ne de, İtilâf Devletleri arasındaki 3 Aralık 1918 tarihli anlaşmaya göre; Türkiye'nin Avrupa toprakları üzerindeki Müttefik Kuvvetler Komutanlığı'nın da kendisine ait olduğunu hatırlatması için ikna etmişti. d'Esperey, Müttefik Kuvvetleri Komutanlığı'nın İngilizlerin eline geçmekte olduğu kanaatine vardı.³¹⁶

İstanbul'un işgalinin ertesi günü, yani 17 Mart 1920'de, Cambon, Curzon'u ziyaret ederek; İstanbul'daki Müttefik Kuvvetler Komutanlığı sorununu tekrar gündeme getirdi. Cambon, 1918 yılının Aralık ayında yapılan anlaşmaya atıfta bulunarak boğazların Avrupa tarafındaki İtilâf Devletleri Kuvvetleri'nin komutasının Fransa'ya ve Asya tarafının komutasının İngiltere'ye ait olduğunu, dolayısıyla şimdi İstanbul'daki Müttefik Kuvvetleri'nin komutasının da Fransa'ya ait olması gerektiğini ileri sürmüş ve Fransız Hükümeti'nin bundan başka bir formülü kabul edemeyeceğini de bildirmişti. Lord Curzon ise, İngiltere'nin bu görüşü kabul edemeyeceğini, Mondros Mütarekesi'nin askeri hükümlerini gözetme görevinin baştan beri İngiltere'ye verilmiş olduğunu, dün de işgal operasyonunun esas itibarıyla İngiliz kuvvetleriyle yapıldığını, Fransa ve İtalya komutanlarının İngiliz kuvvetlerine mümkün olduğunca az yardım yapmaya

³¹⁵ F.ARMAOĞLU, "İstanbul'un İşgali...", s.492-493.

³¹⁶ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.100-101.

çalışmalarını ve operasyonun bütün sorumluluğunun, İngilizlerin sırtında kalması çabası içinde olduklarını belirtti.³¹⁷

Lord Curzon'un konuyla ilgili düşünceleri ve ileri sürdüğü gerekçeleri arasında; General Franchet d'Esperey'in çoğu zaman İstanbul'dan başka yerde olduğunu, askeri sorumluluk ve faaliyetlere ait yükün İngilizler üzerinde kaldığını, kritik anlarda d'Esperey'in şehirden çekip gitmesinin hoş görülemeyeceğini de ileri sürmekteydi.³¹⁸

Curzon, ayrıca, d'Esperey'in, Harbiye Nezâreti işgal edildiğinde, kıdemli bir Fransız subayını Harbiye Nazırı olarak atamak için ısrar etmiş olmasını da münasebetsizlik olarak görmekteydi. Cambon da, d'Esperey'in münasebetsiz bir insan olduğunu kabul etmeye hazırdı. d'Esperey'in yerine, İngilizlerle savaşta mükemmel ilişkiler kurabilmiş olan General Guillaumat'ı atamaya hazır olduklarını ama yetkiler konusunda ödün veremeyeceklerini söyledi.³¹⁹

Cambon, gerçekleştirdiği temasların ardından, 21 Mart'ta Fransa Başbakanı Millerand'a gönderdiği telgrafta; Milne'in İstanbul'daki komutayı almasında da, Harbiye Nezâreti ve posta telefon ve telgrafların denetiminin ele alınmasında da sorunun, kendilerinin işe girişmekte gecikmelerinden ileri geldiğini söylüyordu. İstanbul'a Fransız komutanı geç gelmişti ve Yüksek Şura'nın kararını Defrance'a bildirmekte gecikmişti. Komuta sorunu için önerdiği çıkış yolu; İstanbul'da başkomutan olmaması ve kentin üç bölgeye ayrılmasıydı. Böylece izzetinefis sorunu olmadan, d'Esperey geri alınabilirdi. Cambon, önerisini, Millerand'ı bağlamadan kişisel olarak İngilizlere yapmayı teklif ediyordu. Ayrıca, İngilizlere bir taviz olarak; d'Esperey'in danışma için geri çağrıldığı da bildirilecekti.³²⁰

Fransız yönetimi, baskın İngiliz politikası karşısında geri adım atarken, Fransız Kamuoyu, bu işgal hareketini sanki Fransa'ya karşı girişilmiş gibi görüyordu. Fransız gazeteler, ülkelerinin, Türkiye'deki prestijinin gölgelendiğini, İstanbul'daki Fransız kurum ve yerlerinin İngilizler tarafından işgal edildiğini, Fransız dostu Türk

³¹⁷ F.ARMAOĞLU, "İstanbul'un İşgali...", s.493.

³¹⁸ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.100.

³¹⁹ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, II, s.595.

³²⁰ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, II, s.597.

aydınlarının tutuklandığını, İngilizlerin İstanbul'da kendi kontrollerini kurup, Fransa'nın ikinci plana itildiğini yazıyordu.³²¹

İstanbul'un işgali fikrine, Fransız kamuoyunda zaten pek sıcak bakılmamıştı. L'Action Française Gazetesi'nin yazarı; Jacques Bainville, 9 Mart 1920 günü kaleme aldığı yazısında; "Fransız kanını, prestijini ve çıkarlarını berbat etmemek için tetik duralım, Fransa, çok kötü sonuçlar verecek tedbirsizlikleri önlemek ve bizi Doğu'dan silip atmak isteyenlere yerimizi kaptırmamak için hazır bulunmalı"³²² diyordu.

Diğer yandan, yukarıda belirtilen Cambon'un önerileri sonrasında Millerand, 27 Mart 1920 tarihinde Savaş Bakanlığı'na gönderdiği yazıda; İstanbul'da İtilâf Devletleri adına alınan askeri tedbirlere katılmak gerektiğini, yoksa İngilizlerin kendilerine ayrıcalıklı bir durum meydana getirmek hususundaki gizli arzularını desteklemiş olacaklarını belirtmekteydi. Millerand, İngilizlerin İtilâf Kuvvetleri içindeki güç konumunu da dikkate almış olacak ki, Büyükelçi Cambon'a gönderdiği telde; sorunun çözümü yönünde tekliflerini aşamalı olarak sıralamaktaydı. Birinci teklif olarak; 1918 Anlaşması çerçevesinde kalıp d'Esperey'in yerine Guillaumat'ın atanmasını, ikinci teklifinde, Yüksek Komiserlere bağlı onların emrinde bir Fransız komutanın atanmasını, üçüncü teklif olarak da Cambon'un önerisini ileri sürmekteydi. Yani; İstanbul'da başkomutan olmaması ve kentin üç bölgeye ayrılmasıydı. Dördüncü teklif olarak ise; komuta görevinin Wilson'a verilmesi önerilmekteydi. Fransız Hükümeti'nin yapmış olduğu bu tekliflerin ardından Curzon, 4 Nisan 1920'de Cambon'a bir muhtıra göndererek; İngiliz Hükümeti'nin kumanda meselesi hakkındaki görüşlerini açıklamaktaydı. Ancak, Cambon, bunun hükümeti için tatsız olacağını ve kendisinin konuyla ilgili teklifler sunacağını belirterek alışılmamış bir davranışla muhtırayı Curzon'a iade etmişti.³²³

Yaşanan bu gelişmelerin ardından, İstanbul'daki İtilâf Devletleri Askeri Güçleri'nin Yüksek Komutası konusunda İngiltere ve Fransa arasında krize dönüşen sorun; 5 Nisan 1920'de General d'Esperey'in görevden alınarak, yerine General Nayral De Bourgon'un atanmasıyla çözülmüştü. d'Esperey, Müttefik Kuvvetler Doğu Cephesi

³²¹ Yahya AKYÜZ, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara 1988, s.99.

³²² Y.AKYÜZ, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.99.

³²³ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, II, s.596-598.

Komutanlığı görevini ise Aralık 1920'de resmen bırakmış, bundan birkaç ay önce de General Milne, İngiliz Karadeniz Ordusu Komutanlığı'na atanan General Charles Harington ile değiştirilmişti.³²⁴

İstanbul'daki komuta sorunu bu şekilde çözüme bağlanırken, diğer taraftan İngiltere'nin, Fransa ve İtalya ile yaşadığı sorunlar, İstanbul'un işgaliyle birlikte giderek genişlemekte ve derinleşmekteydi. Fransızlar, bu işgal harekâtının, boğazlar, Kafkasya ve Orta Doğu'daki İngiliz çıkarlarının korunmasına yönelik olduğunu ve kendilerinin de İngiltere'nin politik hedefleri doğrultusunda kullanıldıklarını düşünmeye başlamışlardı. Bu düşünce, Fransa'yı, TBMM Hükümeti ile Ankara İtilâfnamesi'ni imzalayarak (20 Ekim 1921), Ankara'yı resmen tanıyan ilk İtilâf Devleti olmasına giden süreci hızlandırdı. İzmir'in Yunanlılara verilmesi nedeniyle, zaten kırgın olan İtalyanlar da; İngilizlerin bencil politikalarından rahatsızlık duymaktaydılar. Nitekim İngilizlere karşı daha mesafeli ve temkinli bulunmayı tercih eden İtalyanlar, 1921 yılının ortalarından itibaren Anadolu'da işgal ettikleri toprakları terk etmeye başlamışlar ve Ankara Hükümeti'ne silah satışı yaparak Milli Mücadele'ye doğrudan yardımda da bulunmuşlardı.

İstanbul'un işgali, bütün İslam Dünyası'nda, İslam Başkenti'nin işgali olarak algılanmıştı. Bundan dolayıdır ki; daha 1918'de, İslam Dünyası'nda özellikle İngiltere aleyhinde başlayan protestolar giderek çoğalmış ve İngiltere, Müslüman çevrelerinde lanetlenir bir duruma girmişti. Bu işgal harekâtı; gerek Hint, gerekse Buhara Müslümanlarının Milli Mücadele'ye olan desteklerini artırmıştı.

Hint Halifelik Delegasyonu (Hindistan Müslümanları tarafından kurulmuş ve İngiliz yönetiminden bağımsızlığı elde etmek için çalışmış olan bir dernek) Londra'dan ABD Başkanı Wilson'a, "Hilafet mahallinin Müttefikler tarafından zorla işgalini ve müminlerin kumandanına karşı Müslüman askerlerin kullanılmış olmasını" protesto eden bir telgraf göndermişti.³²⁵

Ayrıca İstanbul'un işgaliyle birlikte mebuslar, mevcut şartlar altında görevlerini sürdüremeyecekleri düşüncesiyle bir grup mebusun almış olduğu bir kararla 18 Mart 1920'de Meclis-i Mebusan'ın faaliyetlerine ara vermişlerdi. Meclisin 11 Nisan 1920'de

³²⁴ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.101-102.

³²⁵ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.105.

Padişah Vahideddin'in emri ile kapatılması üzerine, mebusların büyük bir kısmı İstanbul'dan ayrılmışlar ve Ankara'da Milli Mücadele'ye katılmışlardı. Bu gelişme; 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'nin de hukuki dayanağını oluşturmaktaydı.

İKİNCİ BÖLÜM
İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DAKİ
İŞGAL VE YERLEŞİM ALANLARI

I-İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DA ORTAKLAŞA
YERLEŞTİKLERİ ALANLAR

A-1918 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

İtilâf Devletleri, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelişlerinden itibaren, çeşitli yerleşim alanlarını, resmi kurum binalarını, özel mülkiyete ait işyerlerini, evleri ve mekânları işgal etmeye başlamışlardı. Bu işgal hareketinde, evler zorla sahiplerinden alınıyor,¹ mülkiyet sahipleri evlerinden dışarı atılıyor,² iş merkezlerine, İstanbul'un en güzel konak ve yalılarına el konuluyor,³ mesken dokunulmazlığı ve aile mahremiyeti tecavüzlere uğruyordu.⁴ Hukuk dışı bu uygulamalarla İstanbul halkı üzerinde psikolojik baskı kuruluyordu.⁵

İtilâf Devletleri, İstanbul'a geldikten hemen sonra, Sultanahmet'te Genel Karargâhlarını kurarak,⁶ Taşkıışla'yı ve Beyazıt Jandarma Dairesi'ni işgal etmişler,⁷ şehirdeki yüksek tepeleri de tutmuşlardı.⁸ Galata Gümrükleri'ne ait binalar,⁹ İaşe Nezâreti namına erzak ambarı olarak kullanılan ve gümrüklere ait olan depolar da başlangıçta işgal edilen yerler arasındaydı.¹⁰

¹ Mümin YILDIZTAŞ, **Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997, s.5.

² Mahmut Kemal İNAL, **Son Sadrazamlar, IV**, İstanbul 1982, s.1718

³ Muftı Zade K. Zia Bey, **Speaking of The Turks**, New York 1922, s.10; G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.25.

⁴ T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.182.

⁵ B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.117.

⁶ İ.H.SUNATA, **İstanbul'da İşgal Yılları**, s.121.

⁷ Hüseyin TOSUN, “İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları (2 Ekim 1923)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, IX/27, (Kasım 1993) s.640.

⁸ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.154.

⁹ H.TOSUN, “İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları”, s.640.

¹⁰ K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.52.

15 Kasım 1918'de Galata Kulesi'ni kontrolleri altına alarak harp gemileriyle projektör vasıtasıyla haberleşmelerde bulunulmuştu.¹¹ 18 Kasım 1918'e kadar Beyoğlu'nda bulunan ve I. Dünya Savaşı sırasında Alman Askeri Kuvvetleri'nin yerleştirildiği otellere ve çeşitli binalara İtilâf askerlerinin yerleştirilmesi amacıyla el konulmuştu. O dönemde, İtilâf Kuvvetleri Başkomutanlığı tarafından yapılan açıklamada; gerek görülmesi durumunda, diğer binalara da el konulacağı ifade edilmişti.¹² 24 Kasım'a kadar ise İstanbul'a topçu kuvvetleri getirilmiş, şehrin etrafındaki stratejik noktalar da tahkim edilmişti.¹³

İtilâf Devletleri'nin ilk işgal faaliyetleri arasında eğitim kurumları da bulunmaktaydı. İtilâf Kuvvetleri Başkomutanlığı, Osmanlı Hükümeti'ne başvurarak, hastane yapılmak ve buraya İngiliz, Fransız hasta esirlerini yatırmak amacıyla Mekteb-i Harbiye'nin yetmiş iki saat içinde kendilerine teslimini de istemişlerdi.¹⁴

B-1919 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

Okulların işgaline, 1919 yılında da devam edildi. 22 Ocak 1919'da, İtilâf Devletleri'ne mensup bir heyet, Beşiktaş'taki Barbaros Zinnur Numune Mektebi'ne giderek okulu gezmişler ve burayı işgal edeceklerini bildirerek, binanın tahliyesini istemişlerdi.¹⁵ Okulun müdürü, her ne kadar, gerekli makamlardan müsaade almadan binayı tahliye edemeyeceğini söylemişse de, İtilâf Heyeti, okulun tahliyesini ısrarla beyan etmişti. İstanbul Valiliği, 23 Ocak 1919'da Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda; mekteplerin bu suretle işgalinin hiçbir surette uygun olamayacağını ve memleketin böylesine mümtaz bir okulunun işgalinin ülke eğitimi adına telafisi imkansız bir kayba sebep olacağını ifade etmişti.¹⁶

Dahiliye Nezâreti tarafından, 2 Şubat 1919'da Hariciye Nezâreti'ne gönderilen bir tezkerede ise; Barbaros Zinnur Numune Mektebi'nin işgalinden vazgeçilmesi için,

¹¹ **Vakit**, 16 Kasım 1918, No.383, s.1.

¹² **İkdam**, 19 Kasım 1918, No.7820, s.1.

¹³ **Vakit**, 24 Kasım 1918, No.391, s.1.

¹⁴ M.Tayyip GÖKBİLGİN, **Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Sivas Kongresi'ne, I**, Ankara 1959, s.13.

¹⁵ **B.O.A., DH.KMS., D.N.49-2, G.N.72.**

¹⁶ **B.O.A., DH.KMS., D.N.49-2, G.N.72.**

İtilâf Devletleri nezdinde gerekli girişimlerde bulunulması istenmekteydi.¹⁷ Ancak bu teşebbüsler bir sonuç vermemiş, 16 Şubat 1919'da okul, İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmişti.¹⁸

İtilâf Devletleri'nin tespit ettikleri binalara el koyma isteklerine ait olmak üzere Emniyeti Umumiye'ye ve Muhacirin Müdüriyeti'ne yapmış oldukları müracaatların bir dereceye kadar kabul edilebilir olduğu, ancak mütareke şartları dikkate alınmayarak binaların işgal edilmesi ve bu amaçla Osmanlı memurlarının da yanlarında götürülmesinin kabul edilebilir olmadığı ve yapılan bu işgaller sırasında Hariciye Nezâreti'ne posta vasıtasıyla şikâyetlerin geldiği, Dahiliye Nezâreti'nin 25 Şubat 1919'da İstanbul Valiliği'ne gönderdiği yazıda belirtilmekteydi.¹⁹

Diğer yandan, İtilâf Devletleri işgal ettikleri özel binaların kira bedellerini de ödememekteydiler. Hariciye Nezâreti, bu kira bedellerinin ödenmesi ve özel emlak işgaline son verilmesi hususunda; İngiltere, Fransa ve İtalya Yüksek Komiserlikleri'ne müracaatta bulunmuş ancak bu girişimlerden bir sonuç alamadığından, konuyu Meclis-i Vükelâ'ya taşımıştı.²⁰

Meclis-i Vükelâ, 20 Ekim 1919'daki toplantısında konuyu görüşerek; işgal edilip kiralari ödenmeyen binalar hakkında Hariciye Nezâreti tarafından bir defter tutulmasını, bu defterin içeriğinden İstihzârâtı Sulhiye Komisyonu'nun²¹ peyderpey bilgilendirilmesini ve ileride Barış Konferansı'na katılacak delegelere de bu defterin birer nüshasının verilmesini karar altına almıştı.²²

¹⁷ B.O.A., DH.KMS., D.N.49-2, G.N.72.

¹⁸ B.O.A., DH.KMS., D.N.49-2, G.N.72.

¹⁹ B.O.A., Dahiliye Emniyet-i Umumiye 5.Şube, D.N.77, G.N.66.

²⁰ B.O.A., Meclis-i Vükelâ Mazbatası, D.N.217, G.N.65.

²¹ Sadrazam Tevfik Paşa'nın başkanlığında Babıâli'de toplanan bu komisyon; eski vekillerden birkaç zat ile devlet dairelerinin temsilcilerinden oluşuyor, barış şartlarının esaslarını tespit etmeye çalışıyordu. Komisyonun askeri temsilcisi ise; Kurmay Albay İsmet Bey (İnönü) idi. (E.C.PAKER, *Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları...*, s.112.)

²² B.O.A., MV., D.N.217, G.N.65.

C-1920 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

İtilâf Devletleri'nin İstanbul'da işgal ettikleri binalar hakkında, İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi tarafından da bir defter hazırlanmıştı. Bu defterde; işgal edilen binaların sakinleri ile sahiplerinin isimleri ve bu mülklerin maddi değerleri bulunmaktaydı. Sözü edilen defter, 13 Aralık 1919'da Meclis-i Vükelâ'ya gönderilmiş ve Vükelâ'nın 8 Ocak 1920 tarihli toplantısında; 20 Ekim 1919 tarihinde alınan karar dairesinde; Dahiliye Nezâreti'nden gönderilen defter hakkında da aynı muamelenin yapılması hususunun Hariciye ve Maliye Nezâretleri'ne bildirilmesi ve Dahiliye Nezâreti'ne de bilgi verilmesi karar altına alınmıştı.²³

İşgal edilen binalar hakkında Meclis-i Vükelâ, 10 Ocak 1920'de ise; önceden askeri kuvvetler tarafından işgal veya tahrip edilen binaların vergilerinin ertelenmiş olmasına binaen; İtilâf Devletleri tarafından el konulan özel binaların vergilerinin de, ileride uygun görülecek kira bedelleri ile tahsili gerçekleştirilmek üzere ertelenmesini kararlaştırmıştı.²⁴

İşgal Kuvvetleri, bazen de yanlış bilgilere istinaden mevcut olmayan mekânların kendilerine tahsisini talep etmekteydiler. İstanbul Valiliği, 21 Mart 1920'de Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda; İtilâf Devletleri Talep Komisyonunca alınan karar doğrultusunda, işgal edilecek mahallerden, Beyoğlu dahilinde Teşvikiye Mahallesi'nde 20 numaralı bir hanenin olmadığını, diğer mahallerde de Kâzım Paşa Hanesi veya Konağı bulunmadığından, isim veya adreslerde bir yanlışlık olmasının muhtemel bulunduğunu bildirmekteydi.²⁵

Mülkiyetlerin işgaliyle ilgili olarak, İstanbul Valiliği'nin Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği 6 Nisan 1920 tarihli yazıda; İtilâf Devletleri Talep Komisyonu'nun kararı üzerine istenilen binalardan, Ortaköy'de Taş Merdivenler'de üç hanenin, Şişli'de Cemal ve Sait Paşaların, Şükrüzâdelere ait hanelerin ve Beyoğlu'nda 473/475 numaralı hanenin sahiplerine gerekli tebligatın yapıldığına, Bomonti Caddesi'nde Bayramzâde Hanesi ile Kasımpaşa Hanesi'nin bulunmadığına,²⁶ 14 Nisan 1920 tarihli yazısında ise;

²³ B.O.A., MV., D.N.218, G.N.5; DH.KMS., D.N.57-2, G.N.32.

²⁴ B.O.A., MV., D.N.218, G.N.6.

²⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/1.

²⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/1.

Ortaköy'de Taş Merdivenler'de merhum Ferit Paşa'nın babasından kalan iki hanenin işgal edildiğine dair bilgi verilmekteydi.²⁷

Özel mülkiyetin işgaline son vermek yerine, İtilâf Güçleri'nin Nuru Osmaniye'de Şeref Efendi Sokağı'nda Talat Efendi'ye ait haneyi de boş olarak işgal etmek suretiyle işgal faaliyetlerini aralıksız sürdürdükleri ve bu işgallere yapılan itirazların da netice vermediği, Dahiliye Nezâreti'nin Hariciye Nezâreti'ne gönderdiği 22 Nisan 1920 tarihli yazı ile İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi'nin Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği 29 Nisan 1920 tarihli yazılardan anlaşılmaktadır.²⁸

İtilâf Devletleri'nin kamu ve özel mülkiyet binalarına ait işgallerinin sonu gelmiyordu. 12 Haziran 1920'den itibaren; Bakırköy'deki Kartal-Pendik İstasyon Sokağı'nda Bayan İonnides'e, Yenimahalle İstanbul Sokağı'nda Bay Topakyan'a, yine Bakırköy'de Kartal-Pendik Hatboyu Sokağı'nda Bayan Carifalou ile Kalafadido'ya ait eşyalı odalara, Heybeliada'da Polo'nun hanesinin dört odasına,²⁹ 30 Haziran 1920'de ise Moda'da Bay Adanasiyas'a ait bir araziye ve harap bir haneye el konulmaktaydı.³⁰

Bina işgallerinde, Osmanlı bürokrasisi de bazen nasıl hareket etmesi gerektiğini kestiremiyordu. Örneğin; Nişantaşı'nda Emin Efendi Sokağı'nda bulunan Bayramzâde Bey'e ait ve Aravyan Efendi adlı birinin ikamet ettiği hanenin işgal edileceği 12 Ağustos 1920'de tebliğ edilmişse de, bu hanenin, kiracı Aravyan Efendi tarafından, beş altı ay önce 40.000 lira karşılığında başka bir şahsa satılması ve bu şahsın hâlâ hanede ikamet etmesi nedeniyle, mevcut durum karşısında binanın tahliye edilip edilmeyeceği 31 Ağustos 1920'de Polis Müdüriyeti Umumiyesi tarafından Dahiliye Nezâreti'ne sorulmaktaydı.³¹

İtilâf Devletleri, 1920 yılı içerisinde ayrıca; 23 Ağustos'ta Feneryolu'nda İzzet Paşa Caddesi'ndeki 23 nolu binanın 8 numaralı dairesini, 31 Ağustos'ta Şişli'de Büyükdere Caddesi'ndeki Madam Markozyan'a ait bulunan ve Halil Bey'in hanımı tarafından kullanılan 127 numaralı hanenin geri kalan kısmını, 1 Eylül'de Bostancı'da

²⁷ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/1.

²⁸ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/2.

²⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/96.

³⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

³¹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/24, G.N.14/19.

110.Hane karşısındaki yolda bulunan ve Hayriye Hanım'a ait haneyi,³² 28 Eylül'de Nişantaşı'nda bulunan Yeremya Hanı'nın 1 numaralı dairesini, 1 Ekim'de Büyükdere Caddesi'nde bulunan Atanyan Hanı'nın 7 numaralı dairesini,³³ 11 Ekim'de Bostancı'da Hacı Hüseyin Efendi'ye ait bir haneyi,³⁴ 23 Ekim'de Şişli'de 44x15 kadem (yarım arşın uzunluğunda ölçü birimi) ebadındaki bir arsayı³⁵ ve yine Ekim ayı içerisinde Heybeliada'da bulunan Büyük Britanya Oteli'nin on odasını işgal etmişlerdi.³⁶ Bu işgaller neticesinde; şehirdeki mesken sıkıntısı da had safhaya ulaşmış, kira fiyatları alabildiğine yükselmiş,³⁷ birçok ev sahibi de bu kira gelirlerinden mahrum kalmıştı.³⁸

İtilâf Güçleri, gözlerine kestirdikleri binaların dışında, Osmanlı Hükümeti'ne ait Mercedes Marka F-1 Model ile Isola marka F-56 model otomobillere, Şehzade Osman Fuat Efendi'ye ait Mercedes marka F-64 model otomobile ve ayrıca İspanya Elçisi'ne ait Pregma marka E-45 modelindeki bir otomobile de el koymuşlardı.³⁹

Bir yandan binaların işgal faaliyetlerini sürdüren İtilâf Devletleri, diğer taraftan daha önce işgal ettikleri binalardan, Büyükdere Caddesi'nde bulunan Atanyan Hanı'nın 12 ve Nişantaşı'nda Yakopyan Hanı'nın 2 numaralı dairelerini 1920 yılı içerisinde boşaltmışlardı.⁴⁰

D-1921 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

1921 Yılı Ocak ayı itibariyle, İngilizlerin, Fransızların ve İtalyanların askeri kuvvetleri İstanbul'da şu şekilde konuşlandırılmıştı:

Genel hizmetler Ortaköy'de, piyade birlikleri Bakırköy ve Hadımköy'de, 3.Tabur Beyoğlu'nda, 1.Bölük Selimiye'de, 303.Tank Taburu Bakırköy'de, 3. Süvari

³² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/25, G.N.14/51.

³³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/25, G.N.14/69.

³⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

³⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/25, G.N.14/51.

³⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/25, G.N.14/113.

³⁷ F.GEORGEON, "Gülüşün ve Gözyaşlarının Kıyısında", İstanbul 1914-1923, s.81; Ş.Can ERDEM, "İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u Resmen İşgali ve Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXI/62, (Temmuz 2005) s.688.

³⁸ M.TEMEL, İstanbul'un Sosyal Durumu..., s.17.

³⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/96.

⁴⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/25, G.N.14/18.

Bölüğü; iki manga Rami'de, iki manga Hadımköy'de, 2.Topçu Taburu Rami'de, 29/3.İstihkâm Bölüğü Suriçi Bölgesi'nde,⁴¹ cephanelik Çırağan'da, 51.Hava Filosu Uçuş Okulu'nda, Ulaştırma Bölüğü Beyoğlu ve Bakırköy'de, 28.Tümen ve 83.Tugay Beyoğlu'nda, 84.Tugay ise; Bostancı ve Haydarpaşa'da yer almaktaydı.⁴²

1921 yılının Temmuz ayına girildiğinde ise, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız birlikleri, asker sayısı bakımından hemen hemen eşitlenmiş ve İstanbul'un müdafaası için Boğaziçi'nin on mil doğusunda Maltepe ile Dudullu arasında bir müdafaa hattı oluşturulmuştu.⁴³

Bina işgallerine 1921 yılında da devam edilmişti. 2 Kasım'da Beyoğlu'nda Telgraf Sokağı'nda bulunan 15 numaralı hane, 17 Kasım'da Tepebaşı'nda Kalinikos Apartmanı'nın 4 numaralı dairesi ve 22 Kasım'da Hacı Ulvi Bey'in hanesi işgal edilmişti.⁴⁴

1921 yılının Ekim ayına kadar İtilâf Devletleri'nin askeri grupları kendi ihtiyaçlarına göre el koyma işlemlerini yürütmüşlerdi. Yalnız bazı el koyma girişimlerinde karışıklıklar da meydana geliyordu. Örneğin; bazen bir ordunun el koymaya teşebbüs ettiği bir mülkün, başka bir ordunun subayı tarafından işgal edilmiş olduğu görülüyordu. Bu nedenle, herkese, rütbesine ve konumuna göre kalabileceği uygun bir yer sağlanması amacıyla, 1921 yılının Ekim ayı başında İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir alt komisyon kuruldu.⁴⁵

18 Kasım 1921'de ise, İtilâf Devletleri Talep Komisyonu aşağıdaki kararları aldı:

1-İlke olarak bütün el koymalar; kesinlikle Osmanlı uyruklarının mülkleri ile sınırlandırılmıştır.

⁴¹ Ayasofya, Beyazıt, Şehremini, Fatih, Aksaray, Kumkapı, Unkapanı, Fener, Eyüp, Samatya, Karagümrük ve Bakırköy'ü içine alan bölge. (Mesut AYDIN, **Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri**, İstanbul 1992, s.81.)

⁴² Ali İhsan TÜRKKAN, "İstanbul'un İşgali Sırasında Fransız Ortadoğu Kuvvetleri'nin 1918 Yılından Sonra İşgal İle İlgili Raporları", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, 23, (Aralık 1998) s.88.

⁴³ Sadi BORAK, "İşgal Kuvvetleri Başkomutanı General Harington'un Ele Geçen Gizli Raporu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VIII/22, (Kasım 1991) s.164-165.

⁴⁴ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.E/65, G.N.51.

⁴⁵ B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.116-117.

2-11 Kasım 1918 Mütarekesi'nden sonra (İtilâf Devletleri'nin Almanlar ile yapmış oldukları mütareke kastediliyor) milliyetini değiştiren Osmanlı uyrukları el koymadan muaf tutulmayacaklardır.

3-Eğer bir mülkün sahibi Müttefik uyruklu ise ve bu mülk bir Osmanlı uyruklu tarafından kiralanmış ise sahibinin rızası olmaksızın bu mülke el konmayacaktır.

4-Eğer bir mülkün kiracısı bir Müttefik uyruklu ise ve mülkün sahibi Osmanlı uyruklu birisi ise, bu mülke el konmayacaktır.

5-İster sahibi olsun, ister kiracı, Üç Müttefik Devlet'in işgal kuvvetleri mensuplarının barındıkları mülkler, İtilâf Devletleri Talep Komisyonu'nun karar vermesi gereken acil askeri ihtiyaçlar dışında el koymadan muaf tutulacaklardır.⁴⁶

1921 Aralık ayına gelindiğinde ise Talep Komisyonu'nun, Türklere ait binaların İtilâf Devletleri uyrukluların mülklerine tercih edilmesi noktasında anlaşmaya varması sonucu, İtilâf Devletleri uyruğuna geçen Osmanlı uyrukluların el koymadan muaf tutulmayacaklarını belirleyen 2. Madde değiştirildi.⁴⁷

1921 yılında İtilâf Devletleri'nin ortak yerleşimlerine ait işgal edilen diğer alanlar ise şunlardı:

15 Aralık'ta Nişantaşı'nda Teşvikiye Caddesi'nde Raif Paşa Hanı'nın 3 numaralı dairesi, 22 Aralık'ta Şişli'de Büyükdere Caddesi'nde Atanyan Hanı'nın 6 numaralı dairesi, 29 Aralık'ta Feriköy'de Boyacı Sokağı'nda 54 numaralı daire.⁴⁸

E-1922 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

1922 yılında binalara ait işgallerini daha da artıran İtilâf Devletleri, 9 Ocak'ta Moda'da Mühürdar Sokağı'nda denize nazır kırmızı bir hane olan 1511 numaralı Kamburoğlu Hanesi'ni,⁴⁹ 17 Ocak'ta Teşvikiye Caddesi'ndeki 62 numaralı haneyi,⁵⁰ 18 Ocak'ta Haydarpaşa'da Bayır Sokağı'nda 26 numaralı daireyi, 21 Ocak'ta Beyoğlu'nda Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesi'nde Rum Mezarlığı Sokağı'nda 21 numaralı hanenin

⁴⁶ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.117.

⁴⁷ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.117.

⁴⁸ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

⁴⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

⁵⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

ikinci katını, 23 Ocak'ta Taksim'de Mezarlık Sokağı'nda Gevrekyan Hanı'nın 5 numaralı dairesini,⁵¹ 26 Ocak'ta Nişantaşı'nda Halil Bey Hanı'nın 4 numaralı dairesini,⁵² 31 Ocak'ta Taranto Hanı'nın 4 numaralı dairesini,⁵³ 4 Şubat'ta Moda Caddesi'nde 41 nolu apartmanın 2 ve 4 numaralı dairelerini,⁵⁴ 5 Şubat'ta Moda'da Arif Paşa Hanı'nın 2 numaralı dairesini,⁵⁵ 7 Şubat'ta Nişantaşı'nda Ahmet Bey Sokağı'nda Hekimyan Apartmanı'nın 5 numaralı dairesini, Kadıköy'de Ali Rıza Bey Hanı'nın 2 numaralı dairesini, 10 Şubat'ta Şişli'de Şişli Hanı'nın 6 numaralı dairesini, 11 Şubat'ta Fenerbahçe'de Ekrem Bey'in hanesini,⁵⁶ 12 Şubat'ta Harbiye Nezâreti Garp Kapısı dışındaki ahırlığı,⁵⁷ Şehit Muhtar Bey Caddesi'nde 167 numaralı Sakız Ohannes Paşa Apartmanı'nın 4 numaralı dairesini,⁵⁸ 17 Şubat'ta Büyükdere Caddesi'nde Kaysan Antovan Apartmanı'nda eşyalı iki odayı,⁵⁹ 19 Şubat'ta Moda Rızaiye Sokağı'nda 8 numaralı haneyi,⁶⁰ 24 Şubat'ta Taksim'de Firuzağa'da 45/7 nolu Ali Bey Hanı'nın 4 numaralı dairesini, Ermeni Kilisesi Sokağı'nda Yanko Bey Bovanides Apartmanı'nın 35 numaralı dairesinin eşyalı üç odasını, Pangaltı Caddesi'nde Ali Bey Apartmanı'nın 3 numaralı dairesini, 25 Şubat'ta Taksim'de Sıraservi'de 127 nolu Noralyan Apartmanı'nın 2 numaralı dairesini, 26 Şubat'ta Surub Agop Sokağı'nda Aficiyadis Apartmanı'nın 32 numaralı dairesinin eşyalı iki odasını, Pangaltı Caddesi'nde 167 nolu Yazıcıyan Apartmanı'nın 2 numaralı dairesini, 3 Mart'ta Moda'da Meydancık'ta Namlızade Hamdi Bey'in 16 numaralı dairesini, Kadıköy'de Değirmenyolu Karakol Caddesi'ndeki Demciyan Hanı'nın 5 ve 9 numaralı dairelerini, Büyük Moda'da Salim Bey'in 22 numaralı hanesini, 5 Mart'ta Mektep Sokağı'nda bir apartmanı, 8 Mart'ta Nişantaşı'nda Hacı Mansur Caddesi'nde 657 nolu Papazoğlu Apartmanı'nın iki katını, 13 Nisan'da Büyükdere yakınında Enver Efendi'ye ait olan İbrahimpaşa Çiftliği'nin

⁵¹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

⁵² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

⁵³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

⁵⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

⁵⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

⁵⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

⁵⁷ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

⁵⁸ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

⁵⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

⁶⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

binalarını, 17 Nisan'da Şişli'de Şakir Efendi Hanı'nın 3 numaralı dairesini, 1 Mayıs'ta M.N. Hoşyan'a ait Pendik ile Pavli Adası⁶¹ arasındaki beyaz bir haneyi, Beyazıt'ta Kalender Sokağı'nda Salim Bey'in iskan ettiği 24 numaralı hanenin eşyalı üç odasını, 2 Mayıs'ta Bostancı'da Bağdat Caddesi'nde Mesrur Bey'in hanesini, 4 Mayıs'ta Bostancı'da Çatallıçeşme'de Şaban Bey'e ait 2 numaralı daireyi, 25 Mayıs'ta Maçka'da Valide Sultan Sarayı'nı, 29 Mayıs'ta Bostancı'da Başbüyük Bayırı'nda Süreyya Bey'in hanesini, yine Bostancı'da Hazine Kâhyası'nın evini, 1 Haziran'da Jozef Karago ve Bedros Selecıyan'a ait Beyoğlu'nda Yeniçarşı'da 18 numaralı haneyi, Pavli Adası'nda Roser'e ait beyaz bir haneyi, 8 Haziran'da Bostancı'da Atıf Bey'in hanesini, 15 Haziran'da Şişli'de Dere Sokağı'nda Madam Soyancıyan'a ait 48 numaralı haneyi, Beyoğlu'nda Abanoz Sokağı'nda Kadri Bey'e ait 12 nolu apartmanı,⁶² 15 Temmuz'da Nişantaşı'nda Afıtab Sokağı'nda 24 nolu Han'ın 4 numaralı dairesini, 23 Temmuz'da Galatasaray'da Ali Bey Hanı'nın 11 numaralı dairesini, 25 Temmuz'da Şişli'de Saksı Sokağı'nda 21 nolu binanın 4 numaralı dairesini, 1 Ağustos'ta Şişli'de İzzet Paşa Sokağı'nda Papayanopolo Hanı'nın 6 numaralı dairesini, 21 Ağustos'ta Azaryan Hanı'nın 1 numaralı dairesini, 30 Ağustos'ta Şişli'de Şehit Muhtar Bey Sokağı'nda 160 nolu binanın zemin ve birinci katlarını, 1 Eylül'de Papayonopolo Hanı'nın 10 numaralı dairesini, Şişli'de Ahmet Bey Sokağı'nda 198 nolu Raif Paşa Hanı'nın 7 numaralı dairesini ve yine Şişli'de Sorenian Hanı'nın 2 numaralı dairesini işgal etmişlerdi.⁶³

İtilâf Devletleri'nin, İstanbul'da işgal altına aldığı, Bostancı'da Ceddahiye Sokağı'ndaki 4 numaralı haneyi 3 Şubat'ta, Teşvikiye Caddesi'nde 62 numaralı haneyi 11 Şubat'ta, Harbiye Caddesi'nde 42 nolu Vasilidıs Hanı ile Ekrem Paşa'ya ait Badi Hanı'nın 8 numaralı katını 15 Mayıs'ta, Bostancı'da Bağdat Caddesi'nde Behçet Bey'e ait haneyi 22 Mayıs'ta, Şişli'de Büyükdere Caddesi'nde Şakir Efendi Hanı'nı 29

⁶¹ Pavli Adası; Aydın Bey Yarımadası olarak da bilinir. Günümüzde burası; denizin doldurulmasıyla sahille birleştirilerek Pendik Tersanesi'ni koruyan dalgakıranla yapılmış bir limana dönüştürülmüştür. (Önder ŞENYAPILI, *İsim İsim İstanbul Tarihi Yapılar, Caddeler, Sokaklar*, İstanbul 2008, s.274.)

⁶² **B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.**

⁶³ **B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.**

Mayıs'ta⁶⁴ ve yine Şişli'de Boyacıoğlu Sokağı'ndaki hanı ise 31 Ağustos'da boşaltmışlardı.⁶⁵

II-İSTANBUL'DAKİ İNGİLİZ İŞGAL VE YERLEŞİM ALANLARI

A-1918 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

İtilâf Güçleri, ortak yerleşim amacıyla İstanbul'da işgal altına almış oldukları yerlerin dışında birbirlerinden ayrı olarak da resmi alan ve binalar ile özel mülkiyete ait yerleşim yerlerini işgal etmişlerdi.

İngiliz Askeri Heyeti, İstanbul'a gelişlerinin ilk günlerinde, I. Dünya Savaşı sırasında Harbiye Nezâreti'nde Alman Generali Liman Von Sanders'in hizmetine ayrılan daireye yerleşmiş,⁶⁶ İngiliz Generali Henry Fuller Maitland Wilson ise; 24 Kasım 1918'den itibaren Sıraservi Caddesi'ndeki bir binayı ikametgâh olarak kullanmaya başlamıştı.⁶⁷ Askeri işgallerine de başlayan İngilizler, bir mitralyöz müfrezesini İstanbul'a getirmişler,⁶⁸ bir taburlarını Beyoğlu'na, bir tugaylarını da Boğaziçi'ne yerleştirmişler,⁶⁹ Okmeydanı'ndaki telsiz-telgraf istasyonunu,⁷⁰ Haliç Tersanesi'ni, Karaağaç Fişekhanesi'ni⁷¹ ve Maçka Silahhanesi'ni⁷² de işgal altına almışlardı.

İngilizler sivil yönetime ait hizmet binalarından; önceleri Nişantaşı Mektebi Sultanisi olarak faaliyet gösteren okulu, 19 Kasım 1918'de,⁷³ Galata Rıhtımı'ndaki gümrük ambarlarını, depo olarak kullanılmak üzere 1 Aralık 1918'de,⁷⁴ yetmiş iki saat içinde boşaltılması istenen ve o tarihlerde hastane olarak kullanılan Harp Okulu binasını

⁶⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

⁶⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

⁶⁶ **Vakit**, 16 Kasım 1918, No.383, s.1.

⁶⁷ **Vakit**, 25 Kasım 1918, No.392, s.1.

⁶⁸ **İkdam**, 21 Kasım 1918, No.7822, s.1.

⁶⁹ S.AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri...**, I, s.108.

⁷⁰ **ATASE Arşivi**, K.N.8, G.N.4, B.N.4-1.

⁷¹ K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Açıları...**, s.51.

⁷² H HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, II, s.154.

⁷³ **ATASE Arşivi**, K.N.69, G.N.88, B.N.88-1.

⁷⁴ **ATASE Arşivi**, K.N.69, G.N.141, B.N.141-1.

da Kasım ayı sonlarında işgal etmişlerdi.⁷⁵ İngiliz ve Fransız askerleri için hastane olarak kullanılması düşünülen bu yerde görevlerini sürdüren Mekâtib-i Askeriye Müdüriyet-i Umumiyesi de, 13 Aralık'ta General Wilson'un emri ile binadan çıkarılmıştı.⁷⁶

Galata'daki Fransız Mektebi'ni de işgal eden İngilizler, burada barınan Darüleytam talebelerini karlı bir havada ve bir saat gibi kısa bir sürede binadan çıkararak Maslak Köşkü'ne nakletmişlerdi. Ancak, Darüleytam talebelerinin yerleştirildiği bu bina, İngiliz askeri yetkilileri tarafından stratejik önemde görülerek, öğrenciler buradan da çıkartılmak istenmişse de, bu duruma güçlükle engel olunabilmişti.⁷⁷

Özel mülkiyete de el koyan İngilizler, Hazine-i Hassa Umum Müdürü Refik Bey'in Arnavutköy'deki yalısına, kadınların feryadına rağmen bir gece zorla girmişler, evi gezdikten sonra sakinlerine, üç güne kadar bir İngiliz subayının buraya yerleşeceğini fakat evdeki yemek ve yatak takımlarının eksik olduğunu söyleyerek, bildirilen bu eksikliklerin hemen tamamlanmasını istemişlerdi. Bu durum üzerine yalısını işgalden kurtarmak isteyen Refik Bey, İngilizler nezdinde girişimlerde bulunmuşsa da, neticede istenilen eşyayı almaktan kurtulmuş, ancak yalısını İngilizlere teslim etmek zorunda kalmıştı.⁷⁸

B-1919 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

1919 Yılı Şubat ayında, Boğaziçi'nin tahliyesi hususunda; bölgede bulunan Türk Kuvvetleri'nin çekilmesini isteyen İngilizler,⁷⁹ yine aynı ay içerisinde Pendik ve Maltepe'deki Türk talimgâhlarının boşaltılması için yetmiş iki saatten az bir süre tanımışlardı.⁸⁰ 21 Mart'ta ise refakatinde bir tercüman ve iki silahlı asker bulunduğu halde Gebze Jandarma Bölük Kumandanlığı'na giden Mr.Walker adında bir İngiliz

⁷⁵ S.TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya...**, I, s.63.

⁷⁶ S.TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya...**, I, s.63.

⁷⁷ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.26.

⁷⁸ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.26.

⁷⁹ **ATASE Arşivi**, K.N.13, G.N.32, B.N.32-1.

⁸⁰ S.TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya...**, I, s.63.

Teğmeni, Gebze İstasyonu'na bir müfreze yerleştireceklerini bildirmekteydi.⁸¹ Diğer yandan, Bostancı'da bulunan İngiliz birlikleri, Kozyatağı'na doğru genişleyerek güvenli bir şekilde İstanbul içlerine doğru sokulmaktaydı.⁸² 1919 yılının ortalarında ise Padişah Vahideddin'in ikamet ettiği Yıldız Sarayı'nın çevresindeki kışlalara da İngiliz askerleri yerleştirilmişti.⁸³

İngilizler, 30 Mart 1919'da ise; Haydarpaşa'dan Maltepe'ye elli askerlik bir müfreze göndermişler ve bu müfreze, Maltepe Papazı Börki Efendi'nin teşviki ile İslam İnas Mektebi'ni, öğretmenlerini de dışarı atarak bir kısım eşyası ile birlikte işgal ederken,⁸⁴ Rumların müracaatı üzerine; 8 Temmuz 1919'da Darıca'ya gelen ve yüz elli askerden oluşan bir başka İngiliz Müfrezesi de; ikametlerinde kullanmak üzere Darıca Rum Mektebi'ni işgal altına almıştı.⁸⁵ Beşiktaş'taki Erkek Lisesi ile Kuleli Askeri İdadisi, İngilizler tarafından 1919 yılı içerisinde işgal edilen diğer eğitim kurumlarıydı.⁸⁶ İngilizler, yine 1919'da; her iki tarafından Galata Köprüsü'nü de işgal etmişler,⁸⁷ Beşiktaş, Maçka ve Yıldız havalisini kontrol altına almışlar,⁸⁸ Taksim Talimğâh Binası'nda ise yüz yirmisi Hintli olmak üzere beş yüz yirmi kadar asker bulundurmışlardı.⁸⁹

İşgallerini özel mülkiyet üzerinden de sürdürmeye devam eden İngilizler, 6 Şubat'ta Bebek'te bir haneyi,⁹⁰ 27 Şubat'ta Ayastefanos Şevketiye Mahallesi'nde Abdulkadir Efendi'nin kiracı olarak oturduğu ve zorla çıkarıldığı haneyi,⁹¹ 1 Mart'ta

⁸¹ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.3, G.N.79.

⁸² ATASE Arşivi, K.N.31, G.N.9, B.N.9-1.

⁸³ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, I, s.428.

⁸⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.6, G.N.23.

⁸⁵ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.15, G.N.30.

⁸⁶ Zekeriya TÜRKMEN, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/53, (Temmuz 2002) s.335.

⁸⁷ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, *Başımıza Gelenler...*, s.154.

⁸⁸ TİTE Arşivi, K.N.51, G.N.158, B.N.158-1.

⁸⁹ TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.219, B.N.219-1.

⁹⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

⁹¹ B.O.A., DH.EUM.5.ŞB., D.N.77, G.N.60.

Kilyos Tahlisiyye Hastanesi'nde görevli bir doktorun evini,⁹² 3 Nisan'da Şişli'de Kâğıthane Caddesi'ndeki 224 numaralı haneyi,⁹³ 29 Nisan'da Harbiye Caddesi'nde Osmanlı İtfaiye Karakolu yakınındaki 49 nolu hanenin 3 numaralı dairesini, 31 Temmuz'da Sirkeci'de Hoca Paşa Caddesi'ndeki Muradiye'de Florantin Polikar'ın oturduğu 4 numaralı haneyi,⁹⁴ 4 Ağustos'ta Şişli Arka Sokak'ta 74 nolu hanenin 2. katını, 19 Ağustos'ta Moda Çayırı'nda bir haneyi, 21 Ağustos'ta Tarabya Caddesi'nin birinci kilometresi üzerinde bulunan ve Kâzım Efendi'ye ait Mecidiyeköy Taş Ocakları'nı, 23 Ağustos'ta Beyoğlu Soğancı Çıkmazı'nda Mavrudi Apartmanı'nın 5 numaralı dairesini, 17 Eylül'de Himaye-i Etfal Hastanesi Caddesi'ndeki Kır Sokağı'nda Karakaş'ın 8 numaralı hanesini, 7 Kasım'da Beyoğlu Tercüman Sokağı'nda 4 numaralı haneyi, 18 Kasım'da Nişantaşı'ndaki Galeri Hanı'nın 12 numaralı dairesini, yine Kasım ayı içerisinde Bostancı'da Tepe Mahallesi'ndeki beş dönüm araziye, 17 Aralık'ta Şirket-i Hayriye'ye ait Büyükdere'deki kahvehane ile sinema salonunu da işgal etmişlerdi.⁹⁵

Yine 1919 yılı içerisinde özel mülkiyetlerden Nişantaşı'ndaki Halil Rıfat Paşa Konağı ile Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'nin konağı, Nakliye Müfettiş-i Umumiliği Otomobil Şubesi Müdürü Kaymakam Ahmet Esat Bey'in babasından miras olarak kalan evleri,⁹⁶ Didar isminde bir hanımın Kalamış'taki köşkü,⁹⁷ Gazeteci Yunus Nadi Bey'in Şişli'deki evi⁹⁸ İngilizlerin el koyduğu gayrimenkuller arasında yer almaktaydı.

Diğer taraftan İngilizler, çeşitli amaçları doğrultusunda bazı arazileri de elde etmeye çalışıyorlardı. İngiliz Yüksek Komiserliği, Levent Çiftliği civarındaki 1400 dönümlük arazi içerisinde yer alan, bir kısmı talimgâh olarak kullanılmak üzere Padişah Abdülaziz tarafından satın alınan, bir kısmı Hazine-i Hassâ'ya ait bulunan ve büyük bir kısmı ise öteden beri sahibi meçhul ve çamurluk halinde terk edilmiş olduğundan hazine

⁹² Mustafa BUDAK, “Mütareke Döneminde İtilâf Devletleri'nin Müdahaleleri (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919), *İlmi Araştırmalar Dergisi*, V, (1997) s.92-93. Mehmet Temel, bu evin 19 Nisan 1919'da İngilizlere teslim edildiğini belirtiyor. (M.TEMEL, *İstanbul'un Sosyal Durumu...*, s.13.)

⁹³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

⁹⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

⁹⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

⁹⁶ M.TEMEL, *İstanbul'un Sosyal Durumu...*, s.13-14; Z.TÜRKMEN, “İstanbul'un İşgali...”, s.335.

⁹⁷ Adnan ERGENELİ, *Çocukluğunun Savaş Yılları Anıları*, İstanbul 1993, s.83.

⁹⁸ Y.NADİ, *Ankara'nın İlk Günleri*, s.14.

arazisi kapsamına alınmaya çalışılan bir araziyi prevantoryum⁹⁹ ve golf mahalli olarak kullanmak için, bedeli karşılığında kiralamak üzere Hariciye Nezâreti'nden talep etmekteydi.¹⁰⁰

İşgal faaliyetlerine yoğunlaşan İngiliz Kuvvetleri, İstanbul'un tek hâkimi olabilme düşüncesini de açıktan ifade etmekte bir sakınca görmüyorlardı. Bostancı'da bulunan bir İngiliz taburunun komutanı; Ekim 1919'da askerleri için düzenlenen bir konferansta; “-Biz burada kalacağız Fransızlar yakında gidecektir” sözleri ile İstanbul'da kalıcı olduklarını beyan ediyordu.¹⁰¹

C-1920 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

İngiltere Karadeniz Ordusu Komutanlığı, yerleşimlerine uygun bir yer bulunamamış olan İngiliz askerleri için, Askeri Daire arkasında bulunan ve İtfaiye Alayı'nın yerleşmiş olduğu kışlaların derhal boşaltılmasını istemekteydi.¹⁰² Ancak XXV. Kolordu Kumandanı ve dönemin İstanbul Muhafızı Ali Sait Paşa, Harbiye Nezâreti'nde görevli İrtibat Subayı Miller ile görüşerek, İtfaiye Alayı ile Muhafız Alayı'nın buldukları kışlaların boşaltılmasının zorluklarını anlatmıştı.¹⁰³ Ali Sait Paşa, konuyu bir kez de General Wilson ile görüşmüş, fakat aldığı cevapta; adı geçen kışlaların tahliyesi hususundaki zorlukların kabul edilmiş olmasına rağmen, alınan bu yerleşim kararının kesin olduğunu, hatta Erkân-ı Harbiye Eski Dairesi ile lokanta ve postaneyi mahsus bina arasındaki kısımların da işgal edileceğini ve bu mahallerin tümüyle boşaltılmış olması gerektiği cevabını almıştı.¹⁰⁴

⁹⁹ Vücutlarına verem mikrobu girmesine rağmen, henüz hastalığa yakalanmamış zayıf bedenli kimselerin vereme yakalanmasını önlemek amacıyla bakıldıkları sağlık kurumu. (**Türkçe Sözlük, II, T.D.K.**, s.1824.)

¹⁰⁰ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.E/55, G.N.10.

¹⁰¹ **B.O.A., Dahiliye Emniyet-i Umumiye Seyrüsefer**, D.N.39, G.N.1.

¹⁰² **ATASE Arşivi**, K.N.53, G.N.135, B.N.135-1.

¹⁰³ **ATASE Arşivi**, K.N.53, G.N.138, B.N.138-4.

¹⁰⁴ **ATASE Arşivi**, K.N.53, G.N.138, B.N.138-4.

24 Haziran'da üç dört harp gemisi ile torpidolardan oluşan bir İngiliz filosu İstanbul'a gelerek, Kadıköy Limanı'na demirlemişti. 13 Temmuz'da ise Haydarpaşa Rıhtımı'na iki büyük İngiliz nakliye gemisi yanaşarak, karaya asker çıkarmıştı.¹⁰⁵

Fenerbahçe'yi işgal eden İngiliz Hava Kuvvetleri'ne bağlı birlikler burada kamp kurmuşlar¹⁰⁶ ve bir uçak istasyonunu da tesis etmişlerdi.¹⁰⁷

Askerlerini yerleştirebilmek amacıyla özel sektöre ait işyerlerine de el koyan İngilizler, 26 Ocak 1920'de Meşrutiyet Oteli'ni,¹⁰⁸ 15 Şubat'ta Kafkasya Oteli'ni,¹⁰⁹ 7 Haziran'da Beyoğlu Tepebaşı'nda Londra Oteli'ni, 10 Haziran'da ise; yine Beyoğlu'nda Şarki Telgraf Kumpanyası Binası'nın bir kısmını işgal etmişlerdi.¹¹⁰

Yapılan bu işgaller karşısında; dönemin Harbiye Nezâreti Konaklar Müfettişi Umumisi Albay Ali Ruşen Bey, 13 Mart 1920'de Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda; bir kısım işgalleri durdurmak için teşebbüslerde bulunmalarına rağmen, İtilâf Kuvvetleri'nin bu girişimleri sonuçsuz bırakacak şekilde keyfi davranışlar sergilemelerinden yakınmaktaydı.¹¹¹

Ali Ruşen Bey'in de ifade ettiği üzere; işgal hususunda keyfi davranan İngilizler; yukarıda bahsedilen işgalleri dışında 1920 yılı Mart ayından itibaren toplamda 27'yi bulan hane ve işyerine daha el koymuşlardı.¹¹²

¹⁰⁵ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.9-12.

¹⁰⁶ A.ERGENELİ, *Çocukluğumun Savaş Yılları Anıları*, s.122.

¹⁰⁷ **TİTE Arşivi**, K.N.60, G.N.71, B.N.71-1.

¹⁰⁸ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/22, G.N.14/61.

¹⁰⁹ **ATASE Arşivi**, K.N.112, G.N.60, B.N.60-1.

¹¹⁰ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.E/62, G.N.21.

¹¹¹ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/22, G.N.14/64.

¹¹² İşgal edilen hane ve işyerleri şunlardı: 6 Mart'ta Harbiye Nezâreti Garp Kapısı dışındaki küçük bir hane, 18 Mart'ta tuğla tüccarı Demirciyan biraderlere ait Büyükdere'de bir arazi, 8 Haziran'da Beyoğlu Hacı Ahmet Sokağı'nda 2 nolu binadaki bir oda, 9 Haziran'da Beyoğlu'nda Madam Kasapyan'a ait 20 numaralı hane, 9 Haziran'da Beyoğlu'nda Şahason'a ait Hason Hamı'ndaki 9 numaralı daire, 10 Haziran'da Kadıköy Yalıçeşme Sokağı'ndaki Fred Döripi'ye ait 3 numaralı hane, 10 Haziran'da Moda'da Ağa Mahallesi Cafer Caddesi İcadiye Sokağı'ndaki Kontes Ostrorog'a ait hane, (Kontes Ostrorog; Galatalı bankerlerden Lorando Ailesi'nden olup, adı; Jeanne'dir. İslâm Hukuku üzerinde çalışmış, Oxford ve Lahey Üniversiteleri'nde öğretim üyeliği yapmış ve 1900'lü yıllarda Osmanlı Hükümeti'nin daveti üzerine Adliye ve Mezahib Nezâreti'nde Hukuk ve Sâdâret Müşavirliği görevlerinde bulunup, bu arada Darülfünun'nda da öğretim üyeliği yapmış olan Polonya

Ev ve işyerleri gibi mekânların yanı sıra özel mülkiyete ait arsa ve arazilere de el koymaya devam eden İngilizler, 10 Haziran 1920’de Moda’daki Lorando Caddesi’nde Kontes Ostrorog’a ait araziye de işgal etmişlerdi.¹¹³

İngilizler, işgal altına alınması planlanan resmi veya özel mülkiyetlerden bir kısmını ise “talep edilmektedir” ibaresi altında Osmanlı Hükümet yetkililerine bildirmekteydiler.¹¹⁴ İngilizler, 13 Nisan’da Beyoğlu Sümbül Sokağı’ndaki bir binayı,¹¹⁵

asıllı Kont Leon Ostrorog ile evlendikten sonra bu soyadını almıştır. Kontes Jeanne Ostrorog; 1931 yılında İstanbul’da, Kont Leon Ostrorog ise; 1932’de Londra’da vefat etmiştir. Her ikisinin de cenazesi; Feriköy Katolik Mezarlığı’na kaldırılmıştır. [http:// www. kenthaber. com/ marmara/ istanbul/ uskudar/ Rehber/ yalilar/ kont-ostrorog-yalisi](http://www.kenthaber.com/marmara/istanbul/uskudar/Rehber/yalilar/kont-ostrorog-yalisi)) 19 Haziran’da Moda’da Lorando Sokağı’nda Mr.George’a ait 15/12 numaralı hane, 22 Haziran’da Nişantaşı’nda Boyacıyan Hanesi adıyla bilinen hane, Beyoğlu Asmalı Mescit Sokağı’nda Haralambo Hanesi adıyla tanınan 35 numaralı bina, yine 22 Haziran’da Pangaltı’da karakol karşısında Esat Bey’e ait bina, Nişantaşı’nda Sait Paşa Sokağı’nda Zeki Bey’e ait bina, yine aynı tarihte ve Nişantaşı’nda Emin Efendi Sokağı’nda Ekrem İdris Bey’e ait bina, 12 Temmuz’da Mektep Sokağı’nda Antovan Cendoyan’a ait yanmış durumdaki hane, Moda Mektep Sokağı’nda Şekibe Hanım’a ait hane, Bahçe Sokağı’ndaki Misin Haçar Birahanesi karşısında bulunan ve Çakaryan’a ait olan 40 numaralı hane, yine aynı tarihte, Moda Mektep Sokağı’nda Reşit Paşa’ya ait altı numaralı hane, 13 Temmuz’da Pangaltı’da Cedit Sokağı’nda 197 numaralı hane, 16 Temmuz’da Nişantaşı’nda Galerici Hanı’nın 4 numaralı dairesi, 29 Temmuz’da Nişantaşı Teşvikiye Caddesi’nde Kristal Apartmanı’nın 2 numaralı dairesi, 10 Ağustos’ta Asmalı Mescit Sokağı’nda 15 nolu apartmanın bir katı, 14 Ağustos’ta Pangaltı’da Surp Agop Hanı’nın 1. katı, 25 Ağustos’ta Moda’da Cevizlik’te bulunan bir hane, 30 Ağustos’ta Şişli’de Boyacıoğlu Sokağı’nda İsmail Talat Bey’e ait 3 nolu Sadakat Apartmanı, 15 Eylül’de Nişantaşı’ndaki Yeremya Hanı’nın 1 numaralı dairesi, 1 Ekim’de yine Nişantaşı’nda Yakopyan Hanı’nın 1 nolu apartmanı, Kadıköy Kâğıthane Caddesi’nde Fransız Mektebi karşısındaki 6 numaralı hane, 24 Kasım’da Osman Bey Bahçeleri arkasındaki Damartyan’a ait hane, 1 Aralık’ta Pangaltı’da 23/53 numaralı Kaymakoğlu Hanı’nın 5 numaralı dairesi. (B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21; D.N.E/62, G.N.47; D.N.E/65, G.N.51.)

¹¹³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

¹¹⁴ Bu maksatla 25 Şubat 1920’de Harbiye Nezâreti’ne gönderilen yazının Osmanlıca’ya tercüme edilen suretinde; Büyükkada’da Mösyö Lamberdis’e, Matild Movi’ye, Mösyö Anatisis’e, Mösyö Lasve’ye, Selman Hanım’a, Fiyet Bey’e, Mösyö Levi’ye, İzzet Paşa Hanesi’nin yakınında yer alan bir şahısa, Arnavutköy’de Papaz Miyan’ın evine bitişik ve Tramvay Caddesi’nde Sultan Hamit’in Halıcıbaşı Hasan Bey’e, Arnavutköy 1. Cadde’de Sait Bey’e, Nişantaşı’nda karakol karşısında ve tramvay hattı üzerinde Küçük Sait Paşa’ya, Kâğıthane Caddesi’nde 85 numaradaki Mustafa Bey’e, İcadiye Hamamcıbaşı Sokağı’nda Münir Paşa’ya ait haneler listelenmiş ve bunların işgal edileceği bildirilmişti. (B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/22, G.N.14/64; D.N.20/22, G.N.14/58.)

3 Mayıs'ta Yeniköy'de Berhan isimli bir şahsa ait haneyi,¹¹⁶ 14 Mayıs'ta Dolmabahçe'de Yusuf Efendi'ye ait küçük çiftliği de işgal edeceklerini bildirmişlerdi.¹¹⁷

İşgal faaliyetleri devam ederken bir yandan da işgal altındaki iş yerleri ile resmi kurumlardan; 24 Şubat 1920'de Meşrutiyet Oteli'ni,¹¹⁸ 22 Mayıs'ta İzmit Şimendifer Hattı üzerinde yer alan ve Vitali Kumpanyası'na ait olan hangarı,¹¹⁹ 25 Ağustos'ta Darülfünun'u,¹²⁰ 1 Kasım'da ise Üsküdar Mahkeme Binası'nı boşaltarak işgallerine son vermişlerdi.¹²¹

Diğer yandan İngilizler, 16 Mart 1920 tarihinde müttefikleri ile birlikte işgal altına aldıkları İstanbul'da, kamu faaliyetlerini yürüten askeri-sivil müesseseleri, bunlara ait hizmet binaları ile sahalarını, özel mülkiyet kapsamındaki iş yerlerini ve şahıslara ait meskenleri yoğun bir çaba içerisinde işgal ederken, bir taraftan da diğer

¹¹⁵ **B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.20/22, G.N.14/75.

¹¹⁶ **B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.E/62, G.N.21.

¹¹⁷ **B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.20/23, G.N.14/41.

¹¹⁸ **B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.20/22, G.N.14/61.

¹¹⁹ **B.O.A., DH.KMS.,** D.N.59-1, G.N.13.

¹²⁰ **B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.20/24, G.N.14/19.

¹²¹ **B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.E/62, G.N.47. Ayrıca meskenlerden; 1 Şubat 1920'de Sirkeci Hoca Paşa Caddesi Muradiye'de 4 numaralı haneyi, 10 Nisan'da Osman Bey Teşvikiye Sokağı'nda Sapançalı Hakkı Bey'e ait 24 numaralı haneyi, 13 Mayıs'ta Pangaltı'da Çömlekçioğlu ve Halil Bey'in idaresinde bulunan hanenin 2. ve 3. katlarını, Temmuz ayı içerisinde Nişantaşı Boyacıyan Hanesi ile Beyoğlu Asmalı Mescit Sokağı'nda Foti Haralambo'ya ait 35 numaralı binayı, 5 Ağustos'ta Halıcıoğlu'nda İbrahim Paşa'nın hanesini, 9 Ağustos'ta Nişantaşı'nda Kristal Apartmanı'nın 1. katını, 19 Ağustos'ta Nişantaşı Emin Efendi Sokağı'nda Bayramzade'ye ait olan ve Arabyan Efendi tarafından ikamet edilen haneyi, 20 Ağustos'ta Beşiktaş Tarlabası Sokağı'ndaki 17 numaralı haneyi, 22 Ağustos'ta Nişantaşı'nda Agopyan Hanı'nın 2. katını, 24 Ağustos'ta Beyoğlu Hamalbaş Sokağı'nda 74 numaralı hane ile Moda'da Madam Karnacıyan'ın sahibi olduğu ve Şevket Bey'in kiracı bulunduğu haneyi, Eylül ayı içinde İlyas Bey'e ait Moda Şifa Yurdu'ndaki haneyi, Kâğıthane'deki dört dönüm araziyi, Büyükdere Caddesi'nde Atanyan Hanı'nın 12 ve Yakopyan Hanı'nın 2 numaralı dairelerini, 1 Kasım'da Mektep Sokağı'nda Antovan Cendoyan'a ait ve yanmış durumda bulunan haneyi, yine 1 Kasım'da Harbiye Nezâreti Garp Kapısı dışındaki küçük haneyi boşaltan İngilizler, bu mülkiyetler üzerindeki işgallerini de kaldırmışlardı. (**B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.E/62, G.N.21; D.N.20/22, G.N.14/75; D.N.20/23, G.N.14/41; D.N.E/62, G.N.47; D.N.20/24, G.N.14/19; D.N.20/25, G.N.14/18.)

İtilâf Kuvvetleri'nden bağımsız ve kendi güçlerine dayalı olarak 1920 yılı içerisinde İstanbul'u yeniden işgal etmeyi planlamaktaydılar.

General Harington'un İstanbul'da göreve başladığı tarihten birkaç gün önce, Londra'dan, İstanbul'daki İngiliz Komutanlığı'na gönderilen talimatta; "İstanbul yeni bir askeri işgal atına alınacaktır. Milli Hareketlere ait her türlü faaliyetlere muhalefet olunacaktır. Demiryolları vasıtasıyla sair mahallerden Anadolu'ya nakliyat ve kaçakçılık yapılması kati surette engellenecektir. Resmi daireler işlerinde serbest bırakılacaktır. Haberleşme ve ulaşımda görevli dairelerin işleri ve memurları ise sıkı bir kontrole tabi tutulacaktır. Her ihtimale karşı işgal projesinin bir bildirim karşısında derhal tatbiki için şimdiden hazırlık gerekmektedir"¹²² emri verilmekteydi.

Londra'nın, karargâha gönderdiği ayrı bir talimatta ise; "Her ne suretle olursa olsun, Anadolu'nun İstanbul'dan yardım görmesine razı olamayız"¹²³ deniliyordu.

General Harington ise, İngiltere'nin, İstanbul ile Anadolu arasındaki bağlantıyı kesmek için yeni bir işgal yapılması fikrine taraftar bulunmuyordu. Ancak Londra'nın talimatı ile İngiliz Komutanlığı'nda hazırlanması öngörülen¹²⁴ işgal projesi çalışmalarını başlatmak durumunda kalan Harington, projenin sorumluluğuna General Franks'ı getirerek, emrinde de karargâhın şube müdürlerini görevlendirmişti.¹²⁵

İngiltere, İstanbul'un yeniden işgalinde her türlü tesirden serbest kalabilmek amacıyla; askeri gücünü müttefiklerinden ayrı, tamamen İngiliz askerlerinden oluşan birlikler ile kurmayı planlamaktaydı.¹²⁶

28 Nisan-6 Mayıs 1920 tarihleri arasında sevk edilecek yeni askerlerle birlikte, İstanbul'da oluşturulması düşünülen askeri gücün; Stawford Alayı 1. Taburu 1100, Hassa Alayı (Rigard) 1. Taburu 900, İskodlamiz 1. Taburu 1100, Rosof 1. Taburu 1200 ve 1800 de İskoçya askeri olmak üzere toplam 6100 askerden oluşması bekleniyordu.¹²⁷ Bu sayıya, fenni ve hafif hizmetlerde görevli askerler ile Royal Irish Rifles'e mensup bir

¹²² TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-3001.

¹²³ TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.164-1001.

¹²⁴ TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-001.

¹²⁵ TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-4001.

¹²⁶ TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.164-1001.

¹²⁷ TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-2001.

birlik de katılınca; 7800 askerden oluşan bir güç meydana getirilmiş olacaktı.¹²⁸ Kıbrıslı Rum askerlerden de oluşturulması planlanan birlikler bu sayının dışındaydı.¹²⁹

Karargâh olarak, Suadiye İstasyonu arkasındaki bir tepeyi belirleyen İngilizler, bahsi edilen bu kıtaların büyük bir kısmının Pendik ve Maslak taraflarına yerleştirilmesini öngörmüşlerdi.¹³⁰

Yeniden işgal projesi içerisinde özellikle, coğrafi kontrolün sağlanması bakımından İstanbul'un Anadolu ile ulaşım münasebeti de dikkate alınarak karayolu, demiryolu ve denizyolu ulaşımalarının daha da etkin bir şekilde kontrolü planlanmıştı. Bu maksatla; Haydarpaşa-İzmit arasındaki sahaya büyük önem veren İngilizler, Pendik'deki ahalinin evlerinden çıkarılarak buranın işgal altına alınmasını,¹³¹ öte yandan, Karaburun (Bozburun) Adası'ndan başlayarak, Pendik Dağları üzerinden Karadeniz sahiline kadar olan kısmın bir kordonla kuşatılmasını, Pendik'ten ileri mesafede bulunan askeri kuvvetlerinin iki misline çıkarılmasını, Karadeniz sahillerinde sürekli deniz kontrol gemilerinin bulundurulmasını¹³² ve işgalin süratle sonuçlandırılması için de şehrin muhtelif noktalarına asker yerleştirilmesini planlamaktaydılar.¹³³

Ancak, alınan bütün bu tedbirlere rağmen, İngilizlerin, kendi güçlerine dayanarak İstanbul'u yeniden işgal etme projeleri gerçekleşmemişti. Fakat zaten işgal altında bulunan İstanbul'da, İngilizler, bu proje çerçevesinde yeniden almış oldukları askeri tedbirler ile daha fazla sahada ve stratejik önemdeki noktalarda yerleşim ve kontrollerini gerçekleştirerek, Fransız ve İtalyanlara nazaran İstanbul'daki askeri durumlarını güçlendirmiş olmaktadır.

D-1921 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

Tutuklu bulunduğu hapisaneden 18 Şubat 1921'de firar ederek saklanmak üzere, İstanbul'da Teğmen Saim Bey'in evine sığınan yarbay rütbesinde bir İngiliz

¹²⁸ TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-2001.

¹²⁹ TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.164-1001.

¹³⁰ TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-2001.

¹³¹ TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-4001.

¹³² TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-5001.

¹³³ TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-6001.

subayı, İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki askeri yerleşimleri ile ilgili olarak şu bilgileri vermişti:

Yarbay Robert William komutasında; Bostancı'da 1500 piyade ile 3007 süvariden oluşan bir Hintli birliğinin ve Soğanlı'nın doğusunda devriye gezen 30 kişilik de bir keşif kolunun bulunduğu.

Maltepe, Kartal ve Pendik'te binbaşı rütbesindeki bir İskoçyalı subayın komutasında iki süvari cebel bataryasıyla takviye edilmiş ve 350 askerden oluşan bir ileri karakol müfrezesinin mevcut olduğu.

İçerenköy'e, İngiliz Yarbay Royeref'in komutasında 700 Hintli piyadenin, 200 askerden oluşan bir avcı kıtasının, 350 İskoçyalı süvarinin, 8 seri batarya ile 1 adet havan bataryasının, Moda'ya ise 50 askerlik bir karargâh muhafızlığının ve 150 Hintli piyade askerinin yerleştirildiği.¹³⁴

Harbiye Mektebi'nde İngiliz Milton'ın komutasında yüz ellisi Hintli olmak üzere 650 asker ile 70 Ermeni fedaisinin, Sıraservi'de Yüzbaşı Smith'in komutasında 200 Hintli askerden oluşan bir muhafız müfrezesinin, Taksim'de 6 seri dağ bataryasının, Kasımpaşa'da ise 70 bahriye askerinden oluşan bir müfrezenin bulunduğu.¹³⁵

Öte yandan, 1921 yılında da resmi kurum ve sivil alanlara yerleşmeye devam eden İngilizler, 28 Nisan'da Sirkeci Gümrüğü'nde altı odayı, 29 Nisan'da Haydarpaşa'da Mekteb-i Tıbbiye bahçesinde Hükümet'e ait küçük bir kulübeyi,¹³⁶ Evkaf Nezâreti'ne ait Nişantaşı'ndaki Gazi Osman Paşa Mektebi'ni işgal etmişler¹³⁷ ve yerleştikleri Haydarpaşa Alman Mektebi'ni ise; 16 Mart'ta boşaltmışlardı.¹³⁸

28 Ocak 1921'de Fereş Hanı'nın 6 numaralı dairesi,¹³⁹ 24 Mart'ta Taksim'de Mezarlık Sokağı'nda Karveyan Hanı'nın 3 numaralı dairesi, 28 Mart'ta Torna Sokağı girişinde Surub Agop Hanı'nın 2 numaralı dairesi, 1 Nisan'da Beyoğlu'nda 38 nolu Afrika Hanı, 10 Nisan'da Arif Paşa Hanı'nın 7 numaralı dairesi, 13 Nisan'da Taksim'de Mezarlık Sokağı'nda Karoyan Hanı'nın 3 numaralı dairesi ile Arif Paşa Hanı'nın 6

¹³⁴ TİTE Arşivi, K.N.54, G.N.6, B.N.6001.

¹³⁵ TİTE Arşivi, K.N.54, G.N.6, B.N.6-a001.

¹³⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

¹³⁷ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

¹³⁸ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

¹³⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

numaralı dairesi, 23 Nisan'da Nişantaşı'nda Cemil Bey Hanı'nın 5 numaralı dairesi,¹⁴⁰ 14 Temmuz'da Nişantaşı Bekçi Sokağı'nda Lamberdis Hanı'nın 1 numaralı dairesi, 6 Ağustos'ta Galata Kara Mustafa Sokağı'nda 6 nolu İstavropolos Hanı'nın 8 numaralı dairesi ve 20 Eylül'de Tarabya Caddesi'nde Mecidiyeköy Taşocakları yine İngilizler tarafından işgale uğramıştı.¹⁴¹

İngilizler, el koydukları iş yerlerinin yanı sıra önceden işgal altına aldıkları Atanyan Hanı'nın 7 numaralı dairesini 8 Ocak'ta, Beyoğlu'nda Mösyö Şahason'a ait Hason Hanı'nın 9 numaralı dairesini 15 Ocak'ta, Şişli Despot Sokağı'nda 110 nolu Dimitriyadis Hanı'nın 4 numaralı dairesini 28 Şubat'ta, Beyoğlu Tepebaşı'nda Londra Oteli'ni 10 Mart'ta, Nişantaşı'nda Agopyan Hanı'nın 1 numaralı dairesini 13 Mart'ta, Kadıköy İttihat ve Terakki Kulübü binasını 17 Mart'ta, Beyoğlu'nda Şarki Telgraf Kumpanyası'nın bir bölümü ile Nişantaşı'nda Yeremya Hanı'nın 5 numaralı dairesini 1 Mayıs'ta,¹⁴² Fındıklı'da Avusturya Garajı'nı 15 Haziran'da,¹⁴³ Nişantaşı'nda Galeri Hanı'nın 4 numaralı dairesini 30 Haziran'da¹⁴⁴ ve Beyoğlu Sofyalı Sokağı'ndaki 11 nolu Samsun Hanı'nı ise 16 Kasım'da boşaltmışlardı.¹⁴⁵

Bir yandan işgalleri altındaki yerleri boşaltan İngilizler, diğer taraftan başka işyerlerinin işgali için de talepte bulunmaktaydılar.¹⁴⁶

¹⁴⁰ **B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.**

¹⁴¹ **B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.**

¹⁴² **B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.**

¹⁴³ **B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.**

¹⁴⁴ **B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.**

¹⁴⁵ **B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.**

¹⁴⁶ Bu talepler arasında; 17 Ocak'ta Şişli Despot Sokağı'ndaki 110 nolu Dimitriyadis Hanı'nın 4 numaralı dairesi, 26 Şubat'ta Galata'da Borsa Hanı, (Ancak, yapılan inceleme sonunda; Borsa Hanı'nın Hahamhane'ye ait olup, vaktiyle Maliye Nezâreti tarafından ücretsiz kiralandığı ve kira müddeti dolmadan Maliye Nezâreti ile Hahamhane arasındaki mukavelenin feshedilip, hanın Hahamhane'ye teslim edildiği anlaşılmıştı. Bu nedenle; İngilizlerin Borsa Hanı hakkındaki işgal isteklerinin yerine getirilemeyeceği Dahiliye Nezâreti tarafından 22 Şubat 1921'de Harbiye Nezâreti'ne bildirilmişti. **B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/26, G.N.14/69.**) 3 Mart'ta Nişantaşı'ndaki Agopyan Hanı'nın 1 numaralı dairesi, 7 Nisan'da Nişantaşı'nda Celil Bey Hanı'nın 11 numaralı dairesi, 12 Nisan'da Şişli'de Karlo Hanı'nın 7 numaralı dairesi, aynı tarihte Şişli Boyacıoğlu Caddesi'ndeki Sorenyan Hanı'nın 4 numaralı dairesi yer almaktaydı. İngilizler, 1921 yılında meskenlerden ise; Bebek'te Ali Cevat Bey'in hanesini 20 Ocak'ta, Nişantaşı'nda Ahmet Bey

İngilizler, daha önce işgal altına almış oldukları meskenlerden Moda Cevizlik'te bulunan bir haneyi 4 Ocak 1921'de, Moda Lorando Sokağı'nda Mr.George'a ait haneyi 14 Ocak'ta, Nişantaşı Teşvikiye Caddesi'nde Kristal Apartmanı'nın 2 numaralı dairesini 17 Ocak'ta,¹⁴⁷ Ortaköy'de Arşak Papazyan'a ait haneyi 8 Şubat'ta, Tatavla Caddesi'ndeki 214 numaralı binayı 1 Mart'ta, Kadıköy Kâğıthane Caddesi'ndeki 6 numaralı haneyi (Fransız Mektebi Karşısında) 15 Mart'ta, Sarıca'da Keçecizade Mehmet Bey'e ait 43 nolu apartmanın 5 numaralı dairesini 19 Mart'ta, Tatavla Caddesi tepe üstündeki binanın 5. katında yer alan 49,51 ve 53 nolu odaları 28 Mart'ta, Moda'da Mösyö Nosiko'ya ait haneyi 7 Nisan'da, Bostancı'da Karabet Hancıyan'a ait haneyi 8 Nisan'da, Harbiye Caddesi Osmanlı İtfaiye Karakolu yakınındaki 49 nolu binanın 3 numaralı dairesini 8 Nisan'da, Moda Mektep Sokağı'nda Reşit Paşa'ya ait 6 numaralı haneyi 8 Nisan'da, Beyoğlu Bekâr Sokağı'nda 24 numaralı haneyi 13 Nisan'da, Şişli Büyükdere Caddesi'nde Madam Marposyan'a ait hanenin işgal edilen kısmını 20 Nisan'da,¹⁴⁸ Moda Ağa Mahallesi Cafer Caddesi İcadiye Sokağı'nda Kontes

Sokağı'nda 46 numaralı haneyi 25 Ocak'ta, Arabacı Sokağı'ndaki 3 numaralı haneyi 12 Şubat'ta, Halıcıoğlu Karaağaç Caddesi'ndeki 28 numaralı haneyi 14 Şubat'ta, Beyoğlu Hacı Ahmet Sokağı'nda 2 nolu binanın bir odasını 28 Şubat'ta, Yıldız Ortaköy Caddesi'nde Andoniyân'a ait haneyi 1 Mart'ta, Pendik'te Latif Bey'in sahibi olduğu haneyi 9 Mart'ta, Bostancı'da Mehmet Necip Bey'e ait haneyi 18 Mart'ta, Pendik'te Latif Bey'e, Sarıca'da Keçecizade Mehmet Bey'e, Bostancı'da Bağdat Caddesi'nde Hat Köprüsü yanındaki Osman Bey'e ait haneleri 19 Mart'ta, Beyoğlu'nda 11 numaralı haneyi 31 Mart'ta, Nişantaşı Harbiye Caddesi'nde 45 numaralı haneyi 1 Nisan'da, Bostancı'da Karabet Hancıyan'ın evini 8 Nisan'da, Nişantaşı'nda Celil Bey Apartmanı'nın iki dairesini 12 Nisan'da, Bebek'te Keverof Efendi'ye ait boş haneyi 15 Nisan'da, Fenerbahçe'de Somuncuyan'a ait haneyi 23 Nisan'da, Bebek ile Hisar arasındaki Mehmet Ali Bey'in köşkünü 25 Nisan'da, Yıldız Kışlası civarında Nisbet Sokağı'nda Mösyö Seralyaz'a ait haneyi 26 Nisan'da, Bağdat Caddesi'nde Halit Bey'in kiracı olarak oturduğu haneyi 28 Nisan'da, Emirgân'da bulunan ve General Franks'ın ikamet edeceği Prens İbrahim Hilmi Yalısı'nı 10 Mayıs'ta, (Prens İbrahim Hilmi'nin Emirgân'daki sarayının işgal tarihi daha önce 18 Mart 1921 olarak planlanmıştı. **B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.E/62, G.N.21.) Teşvikiye Caddesi'ndeki 8 numaralı binayı 7 Haziran'da, Beyoğlu'nda Madam Kasapyan'a ait haneyi 9 Haziran'da (ikinci kez işgal ediliyor), Nişantaşı Teşvikiye Caddesi'nde 58 nolu binanın 5 numaralı katını 15 Eylül'de ve yine aynı caddede bulunan Şükrü Paşa'nın evinin zemin katını da 17 Kasım'da işgal etmişlerdi. (**B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.E/65, G.N.51; D.N.20/26, G.N.14/69; D.N.E/62, G.N.21; D.N.E/62, G.N.47.)

¹⁴⁷ **B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.E/65, G.N.51.

¹⁴⁸ **B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.E/62, G.N.21.

Ostrorog’’a ait haneyi 9 Haziran’da, Beyoğlu Tercüman Sokağı’ndaki bir haneyi 1 Temmuz’da,¹⁴⁹ Bostancı’da Hüseyin Hüsni Bey’e ait haneyi 31 Ekim’de,¹⁵⁰ Moda Mektep Sokağı’nda Şekibe Hanım’a ait haneyi 3 Kasım’da, Küçük İzzet Paşa Konağı’nı 16 Kasım’da ve Şişli Arka Sokak’ta 74 nolu binanın 2. katını da; 21 Kasım’da boşaltarak, buralardaki işgallerine son vermişlerdi.¹⁵¹

İşgal altında tuttıkları meskenlerin bir kısmını boşaltan İngilizler, 1921 yılı içerisinde Cadde-i Kebir’de Fasil-ı Bar Bahçesi’ne bitişik 18 numaralı binayı 11 Şubat’ta, Bostancı’da Rıza Bey’e ait haneyi 19 Şubat’ta, yine Bostancı’da Yazmalı Sokağı’nda Kemal Bey’in hanesini 4 Nisan’da, Nişantaşı’nda Celil Bey Apartmanı’nın 7 numaralı dairesini 7 Nisan’da, Şehit Muhtar Bey Caddesi’ndeki bir haneyi 30 Nisan’da,¹⁵² Boğazkesen’de Angelika Apartmanı’nın 5 numaralı dairesini 16 Kasım’da ve Bostancı Bağdat Caddesi’ndeki Behçet Bey’e ait haneyi de 13 Aralık’ta işgal altına almak üzere talep etmişlerdi.¹⁵³

İngilizler, 1921 yılı içerisinde; atış poligonunun kuzeyinde olup, poligon ile Kâğıthane Deresi arasında yer alan ve haritada 1/25000 ölçeğindeki araziyi 24 Kasım’da, yine Kâğıthane’de, Topağaçlar Gazinosu’nun batısında bulunan ve Hazine-i Hassa’ya ait araziyi aynı tarihte işgal etmek üzere talepte bulunurlarken,¹⁵⁴ Taşkışla’nın batısındaki bir kısım araziyi 21 Mart’ta,¹⁵⁵ Boğaziçi Bayırı’nı ise 29 Mart’ta işgal etmişler,¹⁵⁶ daha önce işgal altına aldıkları Moda’da Lorando Caddesi’nde bulunan ve Kontes Ostrorog’’a ait araziyi 28 Şubat’ta, Kabataş Rıhtımı ile Hazine-i Hassa memurlarının buldukları bina arasındaki arsayı da 8 Nisan’da boşaltmışlardı.¹⁵⁷

¹⁴⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

¹⁵⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

¹⁵¹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

¹⁵² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

¹⁵³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

¹⁵⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

¹⁵⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

¹⁵⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

¹⁵⁷ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

E-1922 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

İngilizler, 1922 yılında İstanbul'daki askeri organizasyonlarını oluştururken; 83.Tugay ile bazı topçu ve piyade birliklerini Maslak'ta, 84.Tugay'ı; Yakacık, Soğanlı (100 asker), Bostancı (100 asker), Haydarpaşa (100 asker), (200 asker), Terkos ile Hadımköy'de (350 süvari) ve bir taburlarını da yine Hadımköy'de konuşlandırmışlardı.¹⁵⁸

İngilizlerin, Kadıköy İskelesi civarında, Feneryolu'nda ve Moda'da bulunan muhafız birliklerinin yanı sıra; Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nde ve karşısındaki barakalarda da 150 kadar askerleri mevcuttu.¹⁵⁹

Üsküdar tarafında ise; Tomruk, Büyük Çamlıca, Günyüz, Beylerbeyi, Çengelköy, Bostancı, Pavli ve Taşköprü'de olmak üzere süvari ve piyadelerden oluşan 8000 askerleri mevcuttu.¹⁶⁰ Milli Mücadele Hareketi nedeniyle, Anadolu yakasındaki askeri pozisyonlarına büyük önem veren İngilizler; Libadiye'ye 5 top, 4 makineli tüfek, Kaşışdağı'na 1 top, Kısıklı'ya 3 top, Büyük Çamlıca'ya ve Çavdarstepe'ye birer makineli tüfek, Taşköprü'ye bir telsiz-telgraf tesisi,¹⁶¹ Göztepe ile Merdivenköy'e top ve mitralyöz, Şaban Köprüsü yakınına 2 top, 10 kadar mitralyöz, Çamlıca taraflarına 2 top, 10 mitralyöz ve Çamlıca'dan Beylerbeyi sırtlarına kadar Kuzguncuk Mevkii'ne de 3 top ile yeterli miktarda mitralyöz yerleştirmişler,¹⁶² askeri çadırlar ve subaylara ait eşyalar ile birlikte 36 süvariye de bir motorbotla Kadıköy'e çıkarmışlardı.¹⁶³

27 Ağustos'ta 200 asker ile 10 subayını Hadımköy'e getiren İngilizler, 28 Ağustos'ta bir kısım süvariye Beşiktaş'tan Üsküdar'a, iki alaylarını da Tekfurdağı'ndan Mudanya'ya göndermişlerdi.¹⁶⁴ Göztepe'de Merdiven Köyü'nde Şaban Köprüsü ile Libadiye arasındaki mevki ile Büyük Çamlıca'dan, Beylerbeyi sırtlarına kadar uzanan alanın etrafı da tel örgülerle çevrilmişti.¹⁶⁵ Ayrıca iki mitralyözle savunması yapılan

¹⁵⁸ TİTE Arşivi, K.N.49, G.N.176, B.N.176-1001.

¹⁵⁹ TİTE Arşivi, K.N.43, G.N.65, B.N.65-001.

¹⁶⁰ TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.44, B.N.44-001.

¹⁶¹ TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.44, B.N.44-001.

¹⁶² TİTE Arşivi, K.N.43, G.N.21, B.N.21-001.

¹⁶³ TİTE Arşivi, K.N.49, G.N.176, B.N.176-1001; 176-2001

¹⁶⁴ TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.148, B.N.148-001.

¹⁶⁵ TİTE Arşivi, K.N.43, G.N.21, B.N.21-001.

Günyüz Köprüsü'nün de gerektiğinde imha edilmek üzere bir düzeneğe bağlı olarak ayaklarına bomba yerleştirilmişti.¹⁶⁶

İngilizler, İstanbul'un Avrupa tarafından da savunulmasını önemsiyorlardı. 2 Ağustos'ta Anadolu yakasındaki 84. Tugay, obüs bataryası ile birlikte Rumeli'ye gönderilmiş, piyade ve süvariler ile top ve diğer askeri malzemeleri taşıyan dört tren, Çatalca'ya gitmek üzere Sirkeci'den hareket ettirilmişti.¹⁶⁷ Bu askeri hareketliliğin devamında; Bostancı'da bulunan tugaydaki askerlerinin bir bölümü Pendik'te bırakılarak; 3 Ağustos'ta dört bölük süvari ile Kadıköy Haydarpaşa ve Yarımca arasında yerleşik bulunan bir tümen asker Avrupa yakasına gönderiliyor,¹⁶⁸ sevkiyatlar; Haliç'ten, Darıca'dan ve Tuzla'dan getirilen gemilerle yapıyordu.¹⁶⁹

1 Ekim 1922'de ise İngilizler, savunma amaçlı bir hat oluşturabilmek amacıyla üç yüz kadar askeri Ayastefenos'a göndererek kuvvetli siperler kazdırmışlar,¹⁷⁰ 6 Ekim'de de bu siperlere iki tren asker ve 20 mitralyöz göndermişler,¹⁷¹ bir taburlarını da 5 Ekim'de Dedeoğlu'tan Çorlu'ya sevk etmişlerdi.¹⁷² İngilizlerin Çanakkale'deki filosu Tekfurdağı, Silivri ve Şarköy gibi mevkiilerin karasularına yerleşerek buraları kontrol altında tutuyordu.¹⁷³

1922 yılında İngilizlerin İstanbul ve çevresindeki deniz güçleri arasında ise; Kartal'da çeşitli harp gemileri,¹⁷⁴ Beykoz'da 4 denizaltı, Büyükdere'de 7 torpido ile 1 adet uçak gemisi, çeşitli limanlarda 3 dridnot, 8 torpido ve 2 de kruvazör bulunmaktaydı.¹⁷⁵

Diğer yandan, İstanbul ve çevresindeki mevcut kara ve deniz güçleri ile yetinmeyen İngilizler, 24 Ocak 1923'ü 25 Ocak'a bağlayan gece deniz yoluyla şehre

¹⁶⁶ TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.46, B.N.46-001.

¹⁶⁷ TİTE Arşivi, K.N.49, G.N.176, B.N.176-1001; 176-2001.

¹⁶⁸ TİTE Arşivi, K.N.43, G.N.65, B.N.65-001; K.N.43, G.N.67, B.N.67-001.

¹⁶⁹ TİTE Arşivi, K.N.56, G.N.34, B.N.34-4001.

¹⁷⁰ TİTE Arşivi, K.N.59, G.N.163, B.N.163-001.

¹⁷¹ TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.46, B.N.46-001.

¹⁷² TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.46, B.N.46-001.

¹⁷³ TİTE Arşivi, K.N.56, G.N.33, B.N.33-001.

¹⁷⁴ TİTE Arşivi, K.N.43, G.N.67, B.N.67-001.

¹⁷⁵ TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.46, B.N.46-001.

asker getirmişler,¹⁷⁶ Malta'dan bir tugayı da İstanbul'a hareket ettirmişlerdi.¹⁷⁷ İngiliz savaş gemilerinin de içinde yer aldığı Akdeniz İtilâf Filosu ise; 1923 yılı Ocak ayında Boğaziçi haricine gelerek yerleşmişti.¹⁷⁸

1922'de resmi kurumlardan Nişantaşı Gazi Osmanpaşa Mektebi'ni 17 Haziran'da işgal eden İngilizler,¹⁷⁹ işyerlerinden ise; Nişantaşı'nda Halil Bey Hanı'nın 4 numaralı dairesini 26 Ocak'ta, Taksim Firuz Ağa'da 45/7 nolu Ali Bey Hanı'nın 4 numaralı dairesini 24 Şubat'ta, Kadıköy Değirmenyolu Karakol Caddesi'nde Demciyan Hanı'nın 5 ve 9 numaralı dairelerini 3 Mart'ta,¹⁸⁰ Pangaltı Caddesi'ndeki Han'ın 1 numaralı dairesini 14 Ağustos'ta, Nişantaşı'nda Kemal Bey Hanı'nın 2 numaralı dairesini 18 Ağustos'ta, Kabristan Sokağı'nda Kordova Hanı'nın 3 numaralı dairesini 28 Ağustos'ta, Bekçi Sokağı'nda 66 nolu Hacı Asaoğlu Hanı'nın 3 numaralı dairesini 18 Eylül'de, Göztepe civarında bir taşocağını 18 Eylül'de ve Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de 366 nolu Azaryan Hanı'nın 2 numaralı dairesini de 29 Eylül'de işgal altına almışlardı.¹⁸¹

İngilizlerin 1922 yılı içerisinde işgal ettikleri meskenler ise şunlardı:

5 Ocak'ta Beyoğlu Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesi'ndeki Rum Mezarlık Sokağı'nda 24 nolu apartmanın 2 numaralı dairesi,¹⁸² 4 Şubat'ta Halıcıoğlu Karaağaç Caddesi'ndeki 28 numaralı hane, 17 Şubat'ta Büyükdere Caddesi'ndeki Antovan Apartmanı'nın eşyalı iki odası, 23 Şubat'ta Taksim Sıraservi'deki 127 nolu Noralyan Apartmanı'nın 2 numaralı dairesi, 24 Şubat'ta Ermeni Kilisesi Sokağı'nda Yanko Bey Bovanides Apartmanı'nın 35 numaralı dairesinin eşyalı 3 odası, 24 Şubat'ta Pangaltı Caddesi'nde Ali Bey Apartmanı'nın 3 numaralı dairesi, 25 Şubat'ta Taksim Sıraservi Caddesi'nde 1335 nolu apartmanın 2 numaralı dairesi, 25 Şubat'ta yine Taksim Sıraservi'de 127 nolu Noralyan Apartmanı'nın 2 numaralı dairesi, 26 Şubat'ta Pangaltı Caddesi'nde 167 nolu Yazıcıyan Apartmanı'nın 2 numaralı dairesi, 3 Mart'ta Moda

¹⁷⁶ TİTE Arşivi, K.N.56, G.N.95, B.N.95-001.

¹⁷⁷ TİTE Arşivi, K.N.49, G.N.176, B.N.176-1001.

¹⁷⁸ TİTE Arşivi, K.N.56, G.N.92, B.N.92-001.

¹⁷⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

¹⁸⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

¹⁸¹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

¹⁸² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

Meydancık'ta Namlıade Hamdi Bey'in 16 numaralı hanesi ile Moda Büyük Moda'da Salim Bey'in 22 numaralı hanesi, 5 Mart'ta Mektep Sokağı'nda bir apartman, 8 Mart'ta Nişantaşı'nda Hacı Mansur Caddesi'nde 657 nolu Papazoğlu Apartmanı'nın iki katı,¹⁸³ 13 Nisan'da Büyükdere civarında Enver Paşa'nın sahibi olduğu İbrahim Paşa Çiftliği'nin binaları,¹⁸⁴ Mayıs ayı içerisinde Yeniköy'de Sait Halim Paşa'nın yalısı,¹⁸⁵ 17 Ağustos'ta Bostancı İççeşme'de Solos Sami Efendi'nin hanesi.¹⁸⁶

İngilizler önceden işgal etmiş olduğu işyerlerinden Taksim Mezarlık Sokağı'nda Karoyan Hanı'nın 3 numaralı dairesini 28 Şubat'ta,¹⁸⁷ Sıraservi'de 144 nolu Apostolidis Hanı'nın 2 numaralı dairesini 8 Ağustos'ta,¹⁸⁸ meskenlerden Beyoğlu Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesi'nde Rum Mezarlık Sokağı'nda 24 nolu apartmanın 2 numaralı dairesini 21 Ocak'ta,¹⁸⁹ Nişantaşı Ahmet Bey Sokağı'nda Akif Bey'e ait 24 numaralı haneyi 17 Nisan'da, Taksim Sıraservi'de 127 nolu Noralyan Apartmanı'nın 2 numaralı dairesini 15 Mayıs'ta,¹⁹⁰ Bebek'te Ali Cevat Bey'in 48 nolu hanesini 1 Temmuz'da, Şişli Kâğıthane Caddesi'nde 224 numaralı haneyi 1 Ağustos'ta ve Pangaltı Cedit Sokağı'nda 197 numaralı haneyi de 31 Ağustos'ta boşaltmışlardı.¹⁹¹

1922'de İngilizler tarafından talep edilen yerler ise; Taksim Ayazpaşa'daki Azaryan Hanı'nın 6. katı ile Hazine-i Hassa'ya ait Balta Limanı Kanlıkavak'taki taşocağı idi.¹⁹²

¹⁸³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

¹⁸⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

¹⁸⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

¹⁸⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

¹⁸⁷ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

¹⁸⁸ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

¹⁸⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

¹⁹⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

¹⁹¹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

¹⁹² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

III-İSTANBUL'DAKİ FRANSIZ İŞGAL VE YERLEŞİM ALANLARI

A-1918 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

Fransızlar, İstanbul'a gelişlerinin hemen ardından, Harbiye Nezâreti'nde Karargâh-ı Umumi İstihbarat İkinci Şubesi'ne ait oda ile kütüphane olarak kullanılan bir odayı kendilerine tahsis etmişlerdi.¹⁹³

15 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen bir Fransız nakliye gemisine, Şirketi Hayriye vapurlarından biri yanaşarak erzak ve silahları ile beraber gemiden aldığı 500 Fransız askerini Haydarpaşa Rıhtımı'nda karaya çıkarmış ve bu askerlerden bir kısmı Selimiye Kışlası'na yerleşirken bir kısmı da Haydarpaşa İstasyonu'nu işgal etmişti.¹⁹⁴

Aynı gün, Fransız askerlerinin İstanbul'a gelişleri devam etmekteydi. İki general, 59 subay ve yaklaşık 1500 askerden oluşan bir Fransız birliği trenle Bakırköy'e gelerek burada bulunan kışlalara yerleşti.¹⁹⁵ Yine 15 Kasım'da 45. Fransız Alayı'na mensup bir subay ve yirmi asker, diğer birliklerinin sevkiyatına refakat etmek üzere Bakırköy İstasyonu'na el koydu.¹⁹⁶

Fransızlar, 17 Kasım'da ise "Sarayburnu Erzak Ambarı"ndan araba vapuru iskelesine kadar olan sahili işgal etmişler,¹⁹⁷ askeri yığınaklarına da devam ederek, 18 Kasım'da Bakırköy'e iki trenle yeni kuvvetler getirmişlerdi.¹⁹⁸

Yine 18 Kasım günü, Riva Mıntıkası'ndaki "Soğan Adası" ve "Elmas Kale" İstihkâmları'nı işgal etmek üzere Riva'ya gelen Fransız askerleri, bu istihkâmlarda bulunan bataryaların 20 Kasım 1918'de işgal edileceğini bildirmişlerdi.¹⁹⁹

İstanbul'a hızla yerleşme amacı güden Fransızlar, Sarayburnu'ndan itibaren rıhtıma doğru uzanan askeri mevkideki erzak ve yem ambarlarının çeşitli kısımları ile "Sevkiyat İdaresi ve Askeri Misafirhane"ye bağlı binaların bir bölümünü işgal altına

¹⁹³ **Vakit**, 16 Kasım 1918, No.383, s.1.

¹⁹⁴ **Vakit**, 16 Kasım 1918, No.383, s.1.

¹⁹⁵ **Vakit**, 16 Kasım 1918, No.383, s.1.

¹⁹⁶ **ATASE Arşivi**, K.N.69, G.N.88, B.N.88-1.

¹⁹⁷ **Âti**, 18 Kasım 1918, No.310, s.1.

¹⁹⁸ **İkdam**, 19 Kasım 1918, No.7820, s.1.

¹⁹⁹ **ATASE Arşivi**, K.N.61, G.N.52, B.N.52-2.

alıp, bir bölümünün de derhal işgal edileceğini bildirerek bir iki saat gibi kısa bir sürede tahliyesini istiyorlardı.²⁰⁰

18 Kasım 1918'de Saraçhane Ambarı'nı da inceleyerek idari kısımlarının işgal edileceğini ifade eden Fransızlar,²⁰¹ Sarayburnu'nda bulunan "Levâzımât-ı Umumiye Erzak Ambarı"nın ise 22 Kasım'da boşaltılması talimatını vermişlerdi.²⁰²

İstanbul'un Avrupa ile demiryolu bağlantısının ilk durağını teşkil eden Sirkeci İstasyonu da yine Fransızlar tarafından 21 Kasım'da işgal edilmiş, istasyonun bütün işlerine ve yönetimine el konularak, Fransız askerlerinin ikameti için burada birçok baraka da inşa edilmişti.²⁰³ Diğer taraftan, İstanbul'a asker sevkiyatına devam den Fransızlar, 1500 askerden oluşan 143. Topçu Alayı'nı da Ayastefanos'a getirmişler ve böylece Bakırköy ile Ayastefanos'taki Fransız askerlerinin sayısı 6000'e ulaşmıştı.²⁰⁴

Fransızlar, Ayastefanos İstasyonu'nu da işgal ederek buraya sahra topları ile istihkâm birlikleri getiriyorlardı. Subay ve askerlerini çevredeki çiftliklere ve evlere yerleştiren Fransızların, bir hafta içerisinde Bakırköy'deki asker sayısı da 15000'i bulmuştu.²⁰⁵

Böylece, 13 Kasım 1918 de İstanbul'a gelişlerinden itibaren çok seri bir şekilde şehre yerleşmeye başlayan Fransızlar, bir yandan da bu işgallerin ve diğer askeri faaliyetlerinin gerektirdiği mali külfeti de Osmanlı Hükümeti'nin üzerine yüklüyorlardı. 1918 yılının Aralık ayı sonlarında, Fransız Yüksek Komiser Amiral Amet ve General Bunoust tarafından hazineyi çok zor duruma sokacak ağır mali taleplerde bulunuldu. Bunlardan biri; İstanbul'da bulunan Fransız Deniz Kuvvetleri'nin masrafları için hiç geciktirilmeden 120000 liranın ödenmesi, diğeri de; Fransız İşgal Ordusu'nun Aralık ayı masraflarının derhal karşılanarak, 30 Aralık 1918'den önce mutlaka 200000 liranın kendilerine verilmesiydi.²⁰⁶ Bu durum, zaten büyük bir mali sıkıntı yaşayan Osmanlı Hükümeti'ni daha da zor duruma bırakmış, ancak Maliye Nezâreti, sonradan

²⁰⁰ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.126, B.N.126-1.

²⁰¹ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.126, B.N.126-1.

²⁰² N.FIDAN, *İstanbul'un Resmen İşgali...*, s.26.

²⁰³ *Minber*, 22 Kasım 1918, No.21, s.1; *Vakit*, 24 Kasım 1918, No.391, s.1.

²⁰⁴ *Minber*, 22 Kasım 1918, No.21, s.1; *Vakit*, 24 Kasım 1918, No.391, s.1.

²⁰⁵ *İkdam*, 21 Kasım 1918, No.7822, s.1; 25 Kasım 1918, No.7826, s.1.

²⁰⁶ M.T.GÖKBİLGİN, *Milli Mücadele Başlarken...*, I, s.13-14.

yardımlarını ümit ettikleri İtilâf Devletleri'ni memnun bırakmak için bu ödemelerin yapılmasını uygun bulmuştu. Nitekim Meclis-i Vükelâ da, 31 Aralık 1918'deki toplantısında, Maliye Nezâreti'nin bu düşüncesine katılmış ve ödemelerin yapılmasını ilgili kurumlara bildirmişti.²⁰⁷

İngilizler gibi eğitim kurumlarını da işgal kapsamına alan Fransızlar; İzmit'teki Fransız Mektebi'ne 18 Kasım 1918'de özel merasimle Fransız Bayrağı çekerek okulu işgal etmişler,²⁰⁸ bir gün sonra da Hristiyan okullarına ait Beyoğlu'ndaki Saint Michael binası ile²⁰⁹ Selamsız'da Hükümet tarafından kullanılan iki okula el koymuşlardı.²¹⁰ Okulların işgal edilmesinin sebeplerinden biri de; kendi askerleri için hastane oluşturmaktı. Bu amaçla; Beyoğlu'nda yer alan Alman, Avusturya ve Rum Mektepleri'nin yanı sıra Yedikule'deki Rum Hastanesi de yine Fransızlar tarafından işgal edilmişti.²¹¹

Fransızlar, Bakırköy Tapa Fabrikası'nı işgal etmek amacıyla önce iki manga ve daha sonra 500 askerden oluşan bir birliği 24 Kasım 1918'de burada yatırmışlar, yine aynı gün, Zeytinburnu Fabrikaları Müdüriyeti'ne fabrikayı işgal edeceklerini bildirmişlerdi.²¹²

Gerek Fransızların, gerekse İngilizlerin İstanbul'a gelir gelmez gerçekleştirdikleri bu işgallerin, öncede de ifade edildiği üzere hukuki hiçbir dayanağı yoktu. Dönemin Hariciye Nazırı Reşit Paşa, 19 Aralık 1918'de Amiral Calthorpe ve Amiral Amet'e bir yazı göndererek bu hususta kendilerinin dikkatini şu sözlerle çekmeye çalışıyordu:

“Osmanlı Hükümeti birkaç günden beri, İngiliz ve Fransız Birlikleri'nin devamlı surette İstanbul'a asker çıkarttıklarını ve muhtelif yerleri işgal ettiklerini görmüştür. Bu husus Mütareke şartlarına aykırıdır. Bu halin, Türk Umumi Efkârı üzerinde büyük bir reaksiyon yapacağını Zât-ı Âlileri'ne şifahen de arz ermiştim. Mütareke'nin 7.Maddesi'ne göre; Müttefik Devletler Hükümetleri'nin kendi emniyetlerini tehdit eder

²⁰⁷ M.T.GÖKBİLGİN, **Milli Mücadele Başlarken...**, I, s.13-14.

²⁰⁸ **ATASE Arşivi**, K.N.69, G.N.88, B.N.88-1.

²⁰⁹ **ATASE Arşivi**, K.N.69, G.N.71, B.N.71-2; K.N.69, G.N.141, B.N.141-2a.

²¹⁰ N.FİDAN, **İstanbul'un Resmen İşgali**, s.28.

²¹¹ **ATASE Arşivi**, K.N.69, G.N.141, B.N.141-1.

²¹² N.FİDAN, **İstanbul'un Resmen İşgali**, s.26-27.

bir durum gördükleri takdirde muhtelif stratejik mahalleri işgal etmelerinin hakları olduğu bilinmektedir. Zât-ı Âlileri de idrak buyururlar ki, böyle bir hadise vaki değildir. Pâyitaht'ın asayışı yerindedir... ”²¹³

Ancak anlaşılacağı üzere, ne İngilizler, ne de Fransızlar bu uyarıları dikkate almamış, her geçen gün İstanbul'daki işgal hareketlerini artırmışlardır.

B-1919 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

Karaköy'de bulunan ve günümüzde deniz yollarının hizmetinde kullanılan binayı 1919 yılında işgal ederek deniz kuvvetleri karargâhı olarak kullanan Fransızlar,²¹⁴ Müslüman Tunuslu ve Fransız askerlerinden oluşan 1200 mevcutlu birliğin yerleşimini ise, yine bu yıl içerisinde işgal altına aldığı Taksim Talimgâh Binası'nda sağlamaktaydılar.²¹⁵

Fransızlar da, müttefikleri İngilizler gibi, İstanbul'un en gözde köşklarine, yalılarına, konaklarına ve çeşitli meskenlerine el koyuyorlardı. Nitekim 1919 Ocak ayı içerisinde, Osmanlı Hükümeti'ne bir nota gönderen Fransızlar; Kuruçeşme'de²¹⁶ genel karargâhlarını kuracaklarını belirterek, 8 Şubat 1919'da İstanbul'a ikinci kez gelecek olan General Franchet d'Esperey'in²¹⁷ ikameti için Enver Paşa'nın hanımı Naciye

²¹³ ATASE Arşivi, K.N.68, G.N.36, B.N.36-1.

²¹⁴ S.YERASİMOS, “Kozmopolit Bir Yapıdan Milletçiliğe”, s.15.

²¹⁵ TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.219, B.N.219-1.

²¹⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66. Kuruçeşme, o dönemlerde; önde gelen Osmanlı bürokratları ile eşraflarının oturdukları köşk ve yalılarla ün yapmıştı. (Niyazi Ahmet BANOĞLU, **Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri**, İstanbul 2008, s.161.)

²¹⁷ **Vakit**, 9 Şubat 1918, No.462, s.1. General d'Esperey'in İstanbul'a bu ikinci gelişi büyük gösterilere de sahne olmuştu. 8 Şubat 1919 sabahı Galata Rıhtımı'na çıkarak, Beyoğlu'ndaki Fransız Sefarethanesi'ne gidecek olan d'Esperey'in güzergâhı üzerindeki caddelerin her iki tarafı; Fransız, İngiliz, İtalyan askerleri ile Rum, Ermeni ve Yahudiler tarafından tıklım tıklım doldurulmuştu. General, rıhtıma çıkarken, Boğaziçi'nde bulunan İtilâf Devletleri'ne ait gemiler top atışı yapıyor, başta Amiral Calthorpe ve Amiral Amet olmak üzere İtilâf Devletleri'nin İstanbul'da bulunan diğer askeri ve sivil temsilcileri tarafından hürmetle selamlanıyordu. General, Sefarethane'ye gitmek için, İstanbul'un 1453'teki fethinde; Fatih Sultan Mehmet Han'ın şehre girişini taklit etmişti. Şehrin Gayrimüslimleri'nin çılginca alkışları arasında gayet mağrur bir eda ile halkı selamlayan d'Esperey'in atının dizginlerini iki Fransız askeri tutmaktaydı. General, bu coşkun karşılama törenin yapıldığı yollardan ağır ağır debdebe ile geçerek gittiği Fransız Sefarethanesi'nde ilk iş olarak da

Sultan'ın oturduğu yalının²¹⁸ ve ülkelerinden gelecek dört yüz subayın ikameti için de; Kuruçeşme'de Enver Paşa'ya ait kırmızı köşk ile yine Kuruçeşme'de kendisine ait ikinci bir köşkün, Ortaköy'deki Abdurrahman Paşa ile Fehime Sultan Yalıları'nın, şehzade ve sultanlara mahsus Feriye Daireleri'nin, Çırağan'da Osman Fuat Efendi'nin dairesinin ve o civarda bulunup, Mektep-Mızıka Kışlası olarak kullanılan binaların boşaltılmasını istemişlerdi.²¹⁹ Ancak, bu yerlerin tahliyesi sırasında meydana gelebilecek zorlukları göz önünde bulunduran Padişah Vahideddin, duruma müdahale ederek, buralara karşılık Beylerbeyi Sarayı'nı önermişse de,²²⁰ bu öneriyi dikkate almayan Fransızlar, bahsi geçen mekânları 7 Şubat 1919'da işgal etmişlerdi.²²¹

Ermeni ve Rum Patrikhaneleri'nin gönderdiği heyetler ile görüşmeler yapmıştı. (**Vakit**, 9 Şubat 1919, No.467, s.1.) Bu manzara karşısında son derece müteessir olan Hâdisât Gazetesi Başyazarı Süleyman Nazif Bey ise; derhal kaleme aldığı “Kara Bir Gün” adlı meşhur makalesinin bir bölümünde, duygularını şu sözlerle ifade etmekteydi: “*Fransız Generali'nin dün şehrimize vürudu münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümayiş, Türk'ün ve İslam'ın kalbinde ve tarihinde müebbeden kanayacak bir ceriha açtı. Aradan asırlar geçer ve bugünkü hüzn ve idbarımız şevk ve ikbale munkalib olsa yine bu acıyı his edecek ve bu hüzn ve teessürü evlad ve ahfadımıza nesilden nesile ağlayacak bir miras terk edeceğiz. Almanya Orduları, 1871 senesinde, Paris'e dahil olarak -Büyük Napolyon'un teşeyyüde-i mütehaccire-i muzafferiyatı olan- takı zafer altından geçerken bile, Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti ve bizim dün sabah saat dokuzdan on bire kadar his ettiğimiz yas ve azabı duymamıştı...*” (**Hâdisât**, 9 Şubat 1919, No.63, s.1.) Diğer taraftan, İstanbul Valiliği, 23 Şubat 1919'da Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda; General d'Esperey'in 18 Şubat 1919'da Büyükkada'ya düzenlediği ziyaretle ilgili olarak, generalin adadaki Osmanlı askeri ve mülki makamları tarafından özel merasimle karşılandığı ve Büyükkada Belediyesi tarafından d'Esperey'in onuruna bir çay partisi düzenlendiği bilgisini vermektedir. (**B.O.A., DH.KMS.**, D.N.49/1, G.N.99.)

²¹⁸ Bu yalı bazı kaynaklarda Ortaköy'de gösterilirken (**Vakit**, 9 Şubat 1919; No.467, s.1), Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz bir belgede ise bu yalı; Kuruçeşme'de gösteriliyor. (**B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/23, G.N.14/96.)

²¹⁹ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/23, G.N.14/96; A.F.TÜRKGELDİ, **Görüp İşittiklerim**, s.191.

²²⁰ A.F.TÜRKGELDİ, **Görüp İşittiklerim**, s.191. Padişah Vahideddin, Fransızların istediği bu yerlere karşılık; Beylerbeyi Sarayı'nı önerdiğini, Başkâtibi Ali Fuat Bey'e söylediğinde; Beylerbeyi Sarayı gibi memleketin gurur kaynağı olan bir yerin işgal edilecek olmasından dolayı üzülen Ali Fuat Bey ise; Padişah'a “-Aman efendim! Beylerbeyi Sarayı'nın terkine müsaade buyurulmasın. Bari ona bedel; Validebağ ile Kâğıthane Kasrı'nın verilmesi teklif edilsin” demesi üzerine sinirlenen Padişah Vahideddin de; “-Canım siz nasıl kafa taşıyorsunuz? Biz hal-i esarettayız. Dolmabahçe Sarayı'nı da

Fransızların, İstanbul'a gelişlerinden itibaren sürekli göz önünde bulundurdıkları hususlardan biri de; sağlık gereksinimlerinin karşılanmasıydı. Hastane yapmak üzere yukarıda belirtilen okulların ve Yedikule'deki Rum Hastanesi'nin işgaliyle yetinmeyen Fransızlar, zührevi hastalıkların teşhis ve tedavisi amacıyla Beyoğlu'nda tesis edilmiş olan hastaneyi de 1919 yılının Mayıs ayında işgal etmişlerdi.²²² Ayrıca, herhangi bir kaza sebebiyle yaralananları tedavi etmek ve gerektiğinde cerrahi müdahalelerde bulunmak üzere kurulan Beyoğlu Zükûr Hastanesi de; 1919 Ağustosunda, Fransızlar tarafından işgal edilen bir diğer sağlık kurumuydu.²²³

Beyoğlu Zükûr Hastanesi'nin; kapasite açısından küçük fakat yerine getirdiği görev bakımından da; son derece büyük hizmetleri olduğunu ve Fransızların, kırk yatak kapasitesindeki bir hastaneyi kurmaktan da aciz olmadıklarını düşünen İstanbul Belediyesi, işlevleri yönünden böylesine önemli bir müessesesinden mahrum bırakılması karşısında; işgalin sona erdirilmesi için gerekenlerin yapılmasını Dahiliye Nezâreti'nden talep etmişti.²²⁴

Bunun üzerine, Dahiliye Nezâreti de konuyu Hariciye Nezâreti'ne iletmiş, Nezâret'in Umur-ı Siyasiye Müdüriyeti; Dahiliye Nezâreti'ne 13 Kasım 1919'da cevap vererek; Fransız Yüksek Komiserliği'nin kendilerine; "hastanenin; milleti ve mezhebi ne olursa olsun bütün hastaları kabul edeceğini" ifade ettiğini bildirmişti.²²⁵

Gerçekleştirilen bu hastane işgallerinin ardından, 1918'de işgal ettikleri Beyoğlu'ndaki Alman Mektebi'ne artık hastane olarak ihtiyaçları kalmamış olacak ki şimdi de burayı Fransız Mektebi haline dönüştürmeye karar vermişlerdi. Nasıl olsa eğitim kurumları üzerinde diledikleri gibi tasarrufta bulunan Fransızlar, Nişantaşı Teşvikiye Mahallesi'nde bulunan Nilüfer Hatun Kız Numune Mektebi'ne, 6 Haziran

isterlerse ne yapacağız? İhlamur, Göksu ve Beykoz Köşkleri'ni teklif ettim. Onları kabul etmiyorlar" cevabını vermiştir. (A.F.TÜRKGELDİ, **Görüp İşittiklerim**, s.191-192.)

²²¹ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/23, G.N.14/96. Oturduğu yalının işgal edilmesi üzerine, boş bulunan Sâdâret Konağı'na nakledilen Naciye Sultan, daha sonra işgal altına alınan bu konaktan da çıkarılmıştı. (G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.25.)

²²² **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.19/8, G.N.1/32.

²²³ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.19/8, G.N.1/32.

²²⁴ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.19/8, G.N.1/32.

²²⁵ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.19/9, G.N.1/70.

1919'da gönderdikleri bir çavuşlarıyla; Alman Mektebi Binası'nda açılacak olan Fransız Mektebi için ihtiyaç duydukları elli dört adet sırayı buradan alacaklarını bildirmişlerdi.²²⁶ Bu ani istek karşısında ne yapacağını bilemeyen okul yönetimi; bu sıraların daha önce ecnebi okullarından tedarik edilmediğini ve özel olarak satın alındığını ifade etmişse de, yapılan bu açıklamayı dikkate almayan Fransızlar, el koydukları elli dört sırayı alarak götürmüşlerdi.²²⁷

18 Ağustos 1919'da ise; İtilâf Devletleri Talep Komisyonu'ndan çıkarttıkları kararla; Ayasofya Camii yakınında bulunan ve Sivil Memurlar Lokantası'nın da içinde yer aldığı binanın yarısını talep eden Fransızlar,²²⁸ diğer taraftan da sanatsal faaliyetlerde bulunan Şehzadebaşı'ndaki tiyatroyu da; 69.Alayları vasıtasıyla işgal etmişlerdi.²²⁹

1919 Eylülü'nde ise, Hadımköy'e gelen askerlerini Çatalca mıntikasındaki binalara yerleştirmeyi planlayan Fransızlar;²³⁰ Sarıyer ile Kilyos arasında, Karadeniz'e yakın bir noktada bulunan ve vefat etmiş olan Vitali Paşa'nın hanımının sahibi olduğu çiftliği 4 Şubat 1919'da,²³¹ Bayan Vasiliski'ye ait San-Stephano Apartmanı'nı 15 Mart'ta,²³² Cağaloğlu Yerebatan'da Şengül Hamamı civarında Enver Efendi'ye ait 9/11 nolu konağı 17 Mayıs'ta,²³³ Bay Papazios'a ait Bakırköy Taşhan Caddesi'nde bulunan ahırını 1 Eylül'de, Mardiros Avazyan'a ait yine Taşhan Caddesi'nde bulunan evi de 1 Ekim'de işgal altına almışlardı.²³⁴

Maliye emeklilerinden Nazif Bey'in Ayastefanos'taki evi de içindeki eşyaları ile birlikte Fransızlar tarafından, 1919'da işgal edilen bir diğer hane idi.²³⁵

²²⁶ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.14, G.N.54.

²²⁷ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.14, G.N.54.

²²⁸ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/21, G.N.14/48.

²²⁹ TİTE Arşivi, K.N.51, G.N.158, B.N.158-1.

²³⁰ ATASE Arşivi, K.N.31, G.N.78, B.N.78-1.

²³¹ B.O.A., Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyet Müdüriyeti, D.N.76, G.N.26.

²³² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/41.

²³³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/25, G.N.14/47.

²³⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/41.

²³⁵ M.TEMEL, İstanbul'un Sosyal Durumu..., s.14.

C-1920 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

1920 Haziran ayında, Fransız Ordusu iki tünden meydana geliyordu. Bu tündenlerden ilki; 1 piyade taburu, 1 süvari bölüğü ve 1 topçu bataryasından oluşurken, ikinci tünde ise; 8 tabur ve 1 istihkâm bölüğü bulunuyordu.²³⁶

Ayrıca, 1920 yılı içerisinde Fransızların, Ayastefanos'taki askeri istasyonlarında; 40, yine Ayastefanos'taki Deniz Askeri İstasyonlarında da üç yolcu kapasiteli 6 adet uçakları; Sivil Kara İstasyonu'nda ise, on dört yolcu kapasiteli 1 adet "Golyat", ikişer yolcu kapasiteli 8 adet "Bereke", 15 adet "Ar", 3 adet "Karman", tek oturaklı 4 adet de "Sipad" modellerinde uçakları mevcuttu.²³⁷

Öte yandan, 3 Haziran 1920'de 15 subay ve 197 askerini Batı Trakya'dan İstanbul'a sevk eden Fransızlar,²³⁸ Bakırköy'deki bir baruthaneyi de işgal altına almışlardı.²³⁹

Fransızlar, Heybeliada'da Papa Ropol'un, Azapis'in, Bahçıvanoğlu'nun, Sezatifakis'in, Attar Sait'in, Korpokisyan'ın, Kefela'nın, Çalmides'in, Ali Bey'in, Basil'in ve Volides'in hanelerini 6 Mart'ta, Bakırköy'deki Bağlarbaşı Mahallesi'nde Fahri Bey'in hanımına ait boş bir haneyi 12 Mart'ta,²⁴⁰ Bahriye Yüzbaşı Mustafa Bey'in kiracı olarak oturduğu ve Heybeliada Değirmen Sokak'ta bulunan evin dört odasını 1 Nisan'da, yine Heybeliada Değirmen Sokak'ta Vahap Bey'in evinin iki odasını 1 Mayıs'ta, Hafız Mehmet Efendi'nin evinin iki odasıyla sofasını 11 Mayıs'ta, Bayır Sokağı'nda Memduh Bey'in evinin üç odasını 17 Haziran'da²⁴¹ ve Beyoğlu Aynalıçeşme Sokağı'nda Madam Adrian Arsenian'a ait olup, Madam Runzler Helen'in oturduğu 25 numaralı evi 1 Kasım'da işgal ederlerken,²⁴² 7 Şubat 1919'da işgal altına aldıkları Enver Paşa'nın yalısı ile iki adet köşkünü, Ortaköy'deki Abdurrahman Paşa ile Fehime Sultan Yalıları'nı, şehzade ve sultanlara mahsus Feriye Daireleri'ni 19 Haziran

²³⁶ A.İ.TÜRKKAN, "İstanbul'un İşgali Sırasında Fransız Kuvvetleri...", s.77.

²³⁷ TİTE Arşivi, K.N.60, G.N.71, B.N.71-1.

²³⁸ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/75.

²³⁹ ATASE Arşivi, K.N.118, G.N.80, B.N.80-1.

²⁴⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/22, G.N.14/75.

²⁴¹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/24, G.N.14/1.

²⁴² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/25, G.N.14/52.

1920'de,²⁴³ Süleymaniye'deki Telgraf Mektebi Binası'nı da 20 Eylül 1920'de boşaltmışlardı.²⁴⁴

D-1921 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

1921 yılının ilk aylarında, İstanbul'a yeni bir tabur getirerek, Maltepe Kışlası'na yerleştiren Fransızlar,²⁴⁵ askeri yerleşimleri amacıyla otellere de el atmışlar ve 4 Nisan 1921 tarihinde, Nuru Osmaniye Caddesi'nde Ali Şakir ve Selim kardeşlerin idaresindeki 50 numaralı otelin iki odasını, Şeref Sokağı'nda Dikran ve Sabuk Efendilere ait 48 numaralı Osmaniye Oteli'nin üç odasını, Sirkeci Caddesi'nde Ahmet ve Filibeli Salim kardeşlerin idaresindeki Meşrutiyet Oteli'nin mobilyalı üç odası ile Sirkeci Caddesi'nde Halit Efendi'nin idaresindeki Reşadiye Oteli'nin mobilyalı dört odasını işgal etmişlerdi.²⁴⁶

İş yerlerine ait işgal faaliyetlerini 4 Nisan 1921'de Deutsche Orient Bank Binası'na eşyalarıyla birlikte el koyarak sürdüren Fransızlar,²⁴⁷ 2 Kasım'da ise Taksim Sıraservi'de 44 numaralı Apostolidis Hanı'nın 2 numaralı dairesini de işgal altına almışlardı.²⁴⁸

İş yerlerinin yanı sıra, 1 Nisan 1921'de Galata Şehsuvar Sokağı'nda Neşet Bey'e ait bir binaya; 4 Nisan'da Babıâli Caddesi'nde Refet Bey'e ait 57 numaralı hanenin mobilyalı bir odasına, Mektep Sokağı'nda Kemal Bey'e ait 21 numaralı hanenin mobilyalı iki odasına, Mektep Sokağı'nda Yüzbaşı Necip Bey'e ait 21 numaralı hanenin mobilyalı bir odasına, Çiftesaray Sokağı'nda Hatice Hanım'a ait 25 numaralı hanenin mobilyalı iki odasına, Cağaloğlu Sokağı'nda Besim Bey'e ait 21 numaralı hanenin mobilyalı iki odasına, Cağaloğlu'nda Hilmi Efendi'ye ait 19 numaralı hanenin mobilyalı iki odası ve bir misafir salonuna, Emin Bey'e ait 8 numaralı hanenin mobilyalı bir odasına, Molla Feneri Sokağı'nda Muzaffer Bey'e ait 41 numaralı hanenin mobilyalı iki odasına, yine Molla Feneri Sokağı'nda Mehmet Ziya Bey'e ait 35 numaralı hanenin

²⁴³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/96.

²⁴⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/25, G.N.14/47.

²⁴⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁴⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

²⁴⁷ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

²⁴⁸ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

mobilyalı bir odasına, Mengene Sokağı'nda Nazif Bey'e ait 14 numaralı hanenin mobilyalı üç odasına, Cadde-i Kebir'de Doktor Orhan Abdi Bey'e ait 23 numaralı hanenin mobilyalı üç odasına, Mahmudiye Caddesi'nde Doktor Hulusi Bey'in 32 numaralı hanesinin mobilyalı bir odasına, yine Mahmudiye Caddesi'nde Reşat Bey'e ait 19 numaralı hanenin mobilyalı iki odasına, Nuru Osmaniye Caddesi'nde Hikmet Hanım'a ait 30 numaralı hanenin mobilyalı iki odasına; aynı cadde üzerindeki Behçet Bey'e ait 32 numaralı hanenin mobilyalı bir odasına, Ceride Sokağı'nda Hacer Hanım'a ait 5 numaralı hanenin mobilyalı iki odasına, Kapalı Kordon Sokağı'nda Hacı Mehmet Efendi'ye ait 5 numaralı hanenin mobilyalı üç odasına, yine Kapalı Kordon Sokağı'nda Doktor Ziya Nuri Paşa'ya ait 6 numaralı hanenin mobilyalı iki odasına, İran Sefarethanesi karşısında Binbaşı Abdüllatif Bey'e ait hanenin mobilyalı iki odasına, Babîali Caddesi'nde Mahir Bey'e ait 47 numaralı hanenin mobilyalı iki odasına, Albay Necip Bey'in hanesine; 15 Nisan'da Merhum Halit Paşa'nın Sultanahmet'te hanımına ait bulunan ve kısmen döşenmiş olan hanesine, Nuru Osmaniye Caddesi'nde Mehmet Paşa'ya ait bulunan 84 numaralı boş haneye, Şeref Sokağı'nda bulunan ve Ayşe Hanım'a ait 33 numaralı hanenin döşenmiş üç odasına, Nuru Osmaniye Caddesi'nde bulunan ve Hadiye Hanım'a ait olan 54 numaralı hanenin eşyalı bir odasına, yine Nuru Osmaniye Caddesi'nde Hamdi Bey'e ait 82 numaralı hanenin eşyalı bir odasına, Mahmudiye Sokağı'nda Pertev Bey'e ait 32 numaralı hanenin eşyalı iki odasına, Şeref Sokağı'nda Hakkı Bey'e ait 42 numaralı hanenin eşyalı bir odasına,²⁴⁹ 8 Haziran'da Mahmudiye Sokağı'nda Mösyö Ostyan'a ait 20 numaralı hanenin eşyalı bir odasına,²⁵⁰ 2 Kasım'da Sirkeci Sokağı'nda Nuri Bey'in Hanımı'na ait dört odalı 184 numaralı haneye, 9 Kasım'da Tavukçu Sokağı'nda Fatma Hanım'a ait 35 numaralı haneye ve 15 Kasım'da Cağaloğlu Caddesi'nde Mehmet Ali Efendi'ye ait, eşyalı altı odası mevcut bulunan haneye yine Fransızlar tarafından el konulmuştu.²⁵¹

²⁴⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.21.

²⁵⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

²⁵¹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

Bu işgallerin yanı sıra, eklentileriyle birlikte el konulması planlanan Heybeliada Mekteb-i Bahriye Binası'nın işgalinden vazgeçildiği; 15 Kasım 1921'de Fransız Komutanlığı'ndan, Dahiliye Nezâreti'ne bildirilmektedir.²⁵²

Fransızlar, önceden işgal ettikleri meskenlerden; Beyoğlu Küçük Kabristan Sokağı'ndaki 28 nolu apartmanın 5 numaralı dairesini 25 Haziran 1921'de, Şişli'de Haydar Bey'e ait Uğurlu Hanı'nın 7 numaralı dairesini ve Beyoğlu'nda Kevork Avcıyan'a ait 50 numaralı binayı 1 Temmuz'da, Toprak Sokak'ta Şakir Bey'e ait 17 numaralı hanenin bir odası ile Divan Yolu'nda İsmail Hakkı Bey'e ait 96 numaralı hanenin iki odasını 13 Temmuz'da, Heybeliada'da Dul Madam Vasiliyadis'e ait haneyi 15 Temmuz'da, Şeref Sokağı'nda Zekeriya Bey'e ait 5 numaralı hanenin üç odasını 23 Temmuz'da, Heybeliada'da Dul Madam Veniyab'a ait hanenin üç odasını 26 Temmuz'da, Şişli'de Bedirye Hanım'a ait 131 nolu binayı, Beyoğlu Sağ Sokak'ta Abdullah ve Necip Beylere ait 2 numaralı bina ile Beyoğlu Mesel Sokağı'nda Madam Mazucıyan'a ait 13 numaralı haneyi 30 Temmuz'da,²⁵³ Taksim Sıraservi'de 144 numaralı Apostolidis Hanı'nın 2 numaralı dairesini 8 Ağustos'ta,²⁵⁴ Gedik Paşa'da Şerifoğlu'na ait 13 numaralı haneyi 15 Ağustos'ta²⁵⁵ ve Selimiye Kışlası'nı da 1 Aralık'ta boşaltmışlardı.²⁵⁶

E-Fransız Karargâhı'nın Nakli Çalışmaları

Kuruçeşme'de bulunan Fransız Karargâhı ile askeri görevlilerin ve hizmetlerin Suriçi Bölgesi'ne nakli hususunda, gerekli planların hazırlanması ve mahallinde incelemeler yapılabilmesi hususlarında ayrıntıları düzenleyecek olan bir komisyon; General Nayral De Bourgon tarafından 17 Ekim 1920'de kurulmuştu.²⁵⁷

Komisyon nakil hususunda gerekli düzenlemeleri yaparken, Fransız Ordu Karargâhı'nı; Sultanahmet Meydanı'ndaki Ziraat ve Ticaret Nezâreti, Adliye ve Mezahib Nezâreti, "Defter-i Hakani Müdüriyet-i Umumiliği" ve "Divan-ı Muhasebat"

²⁵² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

²⁵³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

²⁵⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

²⁵⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

²⁵⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

²⁵⁷ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

Binaları'na yerleştirmeyi planlamış, Osmanlı Hükümeti de, nakil sırasında Fransızlarla gerekli koordinasyonu sağlamak üzere dönemin Harbiye Nezâreti Konaklar Müfettiş-i Umumisi Albay Naci Bey'i görevlendirmişti.²⁵⁸

Ancak, Fransız yetkililerin, karargâh nakli hususundaki bu taleplerinin yerine getirilmesi durumunda şehirdeki birçok kamu hizmetinin aksayacağını tahmin etmekte gecikmeyen Osmanlı Hükümeti, yakında göreve başlayacak olan General Antoine Charpy'nin göstereceği sağduyulu yaklaşıma bel bağlamıştı. Nitekim Hariciye Nezâreti, 11 Kasım 1920'de Dahiliye Nezâreti'ne bir yazı göndererek; Fransız İşgal Ordusu Karargâhı'nın, Suriçi Bölgesi'ne nakli için alınacak tedbirler ve yapılacak hazırlıklar hususunda; yakında İstanbul'a gelecek olan General Charpy'nin fikir ve hissiyatından, hayırlı isteklerinden emin olduğundan, meselenin kendisiyle birlikte yapılacak yeni bir tetkikine kadar teşebbüste bulunulmamasını tavsiye ediyordu.²⁵⁹

Osmanlı Hükümeti böylece, endişeli bir bekleyiş içine girerken, Konaklar Müfettiş-i Umumiliği'ne gelen bir Fransız subayı ise; "Fransız Karargâhı'nın Suriçi Bölgesi'ne naklinin doğru olacağını; karargâha ait yer değişikliğindeki tek sebebin; İstanbul'da kalmayı düşündükleri süre içinde iyi bir yerleşime sahip olmayı istemelerinden kaynaklandığını, ayrıca, İstanbul'a yeni tayin edilen General Charpy'nin de bunu arzu edeceğinin tahmin edildiğini; General Nayral De Bourgon zamanında da karargâh nakli çalışmalarının yapıldığını, ancak bunun o dönem içerisinde mümkün olmadığını, subayların nakilleri için gerekli olan çalışmaların hazır olduğunu General Charpy'ye göstermek istediklerini..." belirtmekteydi.²⁶⁰

Fransızların, karargâh nakli için yukarıda istedikleri belirtilen binalardan başka; Fransız Ordusu Komutanlığı'na getirilecek General Charpy için iyice döşenmiş 10-12 odalı bir hane ile Kurmay Heyeti Başkanı ve Fransız Ordusu Sağlık Müfettişi için yine iyice döşenmiş 6-8 odalı birer hane, 10 albay ve yarbay, 55 binbaşı ve yüzbaşının yanı sıra 20 kadar da teğmen için; oda sayıları toplamda 100'e yakın, küçük ve tabii yine iyi döşenmiş evler istiyorlardı.²⁶¹

²⁵⁸ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁵⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁶⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁶¹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

Fransızların bu istekleriyle ilgili olarak; Konaklar Müfettiş-i Umumisi Albay Naci Bey, özellikle nezâret binalarını işgalden kurtarabilmek maksadıyla; bir kısmı daha önce İngilizler tarafından işgal olunan Darülfünun da dahil olmak üzere, Sultan Mahmut Türbesi yakınındaki 52 odalı Şehremaneti (Belediye) Binası'nı, Topkapı Sarayı karşısındaki 16 odalı Emniyet-i Umumiye Binası'nı, Fuat Paşa Türbesi karşısındaki 30 odalı Konak-ı Ali'yi, Babıâli yakınlarında yer alan 12 odalı bir binayı ve Emniyet Sandığı karşısındaki 28 odalı Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi Binası'nı, karargâh nakli için alternatif yerler olarak Fransızlara göstermekteydi.²⁶²

Fransız askeri yetkilileri, bu binalarda yaptıkları incelemeler sonunda; Şehremaneti ve Emniyet-i Umumiye Binaları'nı karargâh nakli için uygun bulduklarını belirtmişler, Ordu Komutanı, Kurmay Heyeti Başkanı, Fransız Ordusu Sağlık Müfettişi ve Kurmay Heyeti'nde görev yapan diğer subaylar için istedikleri hanelerin de bir an evvel tedarik edilmesini ısrarla bildirmişlerdi.²⁶³

Albay Naci Bey; Fransız yetkililerine ikinci bir alternatif olarak; karargâh naklinin Suriçi tarafına değil de Beyoğlu tarafına yapılması durumunda; Mekteb-i Sultani'nin (Galatasaray Lisesi) Kuruçeşme'ye taşınmasını ve karargâhın da bu okula yerleşmesini, karargâh subaylarının da; o çevrede bulunan otellerde ikame edilmesini teklif etmiş, ancak bu teklifi kabul etmeyen Fransızlar, karargâhın, istedikleri yerlere nakli hususunda 2-3 haftalık zaman tanıdıklarını, kendilerinin de bu nakil için 8-10 kamyon ve hizmet elemanlarıyla yardımcı olacaklarını belirtmişlerdi.²⁶⁴

1920 yılının Aralık ayının sonlarına gelindiğinde ise, Şehremaneti Binası boşaltılarak Fransızlar tarafından işgal edilmiş,²⁶⁵ böylesine önemli bir kamu binasının elden çıkmasından dolayı, şehir halkı da şiddetli tenkitlere başlamıştı.²⁶⁶ Dönemin İstanbul Şehremini (Belediye Başkanı) Yusuf Razi Bey'in; öğrenimini Fransa'da yapmış olması, eşinin de Fransız olması dolayısıyla Fransızlar yanında sözünün geçeceği

²⁶² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁶³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁶⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁶⁵ Rakım ZİYAOĞLU, *İstanbul Kadıları-Şehreminleri-Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (1453-1971) İdari-Siyasi*, İstanbul 1971, s.266.

²⁶⁶ R.ZİYAOĞLU, *İstanbul Kadıları-Şehreminleri-Belediye Reisleri...*, s.265.

ve Belediye Binası'nı da işgalden kurtaracağı sanılıyordu.²⁶⁷ Bunun için, Yusuf Razi Bey, binanın işgalinden vazgeçilmesi için General Charpy ile²⁶⁸ görüşmüş, General bu işgal hareketiyle ilgili olarak kendisine şu açıklamayı yapmıştı:

*“Evet, belediye bir halk müessesesidir. Şehremaneti Binası da halkın müşterek evidir. Batı'da belediyeler bu suretle kabul ve muamele görürler. İşgal zamanında da hükümet işlerinden ayrı tutulurlar. Hâlbuki sizde böyle olmadığını yine sizin Hükümetinizden anladık ve binayı işgal ettik. Biz askeri zaruretle karargâhımızı taşıyacak bina için Suriçi cihetinde bir bina gösterilmesini Hükümet'ten istedik. Verilen liste budur. Görüyorsunuz ki en başında Şehremaneti Binası vardır. Gidiniz şikâyetinizi hükümetinize yapınız. Kabahat bizim değil, hükümetinizindir.”*²⁶⁹

Diğer yandan, üç gün içinde boşaltılan belediyenin personeli de; Fatih ve Beyoğlu Belediye Daireleri'ne nakledilmiş,²⁷⁰ Fatih Belediye Dairesi memurları da Beyazıt Dairesi'ne, taşınmıştı.²⁷¹ Ancak bu taşınmaların sonucunda; tam bir karmaşa yaşanmıştı. İstanbul Belediyesi çalışanlarının, nakledildikleri Beyoğlu Belediye Dairesi'nin bir odasını “Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele Heyeti”, beş odasını da “İtilâf Devletleri Sansür Heyeti” kullanıyordu. Bu nedenle gerek belediye personeli, gerekse hâlihazırda burada çalışan diğer memurlar görevlerini yapamayacak duruma gelmişlerdi. Mevcut sıkıntının giderilebilmesi için; Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele Heyeti ile Sansür Heyeti'nin başka bir binaya nakledilmeleri gerektiğini düşünen İstanbul Belediyesi, bu hususun gerçekleştirilmesi için 2 Ağustos 1921'de Dahiliye Nezâreti'ne müracaatta bulunmuş, ancak bu girişiminden bir sonuç alamamıştı.²⁷²

Bu arada, Fransızların istedikleri Emniyet-i Umumiye Binası ile diğer yerlerin tahliyesinin henüz gerçekleşmemesi üzerine, General Charpy, 14 Ocak 1921'de Harbiye Nezâreti'ne bir yazı göndermişti. General Charpy bu yazısında; Emniyet-i Umumiye

²⁶⁷ R.ZİYAOĞLU, *İstanbul Kadıları-Şehreminleri-Belediye Reisleri...*, s.265.

²⁶⁸ General Charpy, 13 Aralık 1920'de göreve başlamıştı. (G.JAESCHKE, *Kurtuluş Savaşı Kronolojisi...*, s.132.)

²⁶⁹ R.ZİYAOĞLU, *İstanbul Kadıları-Şehreminleri-Belediye Reisleri...*, s.265-266.

²⁷⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.97, G.N.18; R.ZİYAOĞLU, *İstanbul Kadıları-Şehreminleri-Belediye Reisleri...*, s.266.

²⁷¹ R.ZİYAOĞLU, *İstanbul Kadıları-Şehreminleri-Belediye Reisleri...*, s.266.

²⁷² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.97, G.N.18.

Binası ile Suriçi'ndeki otellerin tahliyesinin geciktirildiğinden bahsederek, buraların ivedilikle boşaltılmasını, bu işin 10 Şubat 1921'e kadar bitirilmesini istemiş ve Osmanlı Hükümeti'nin bu konudaki desteğine güvendiğini belirtmiştir.²⁷³ General, yazının devamında; Fransız Kurmay Heyeti'nden Yarbay Karcher'ı, Albay Naci Bey ile anlaşp, Fransız İşgal Komutanlığı adına gerekli emirleri vermek üzere görevlendirdiğini de ifade edilmişti.²⁷⁴

Nitekim bu uyarı derhal dikkate alınmış ve Emniyet-i Umumiye Binası da General Charpy'nin verdiği mühletten önce boşaltılmıştı. Ancak boşaltma sırasında bina içerisindeki bazı eşyaların çıkarılmış olması Fransızların dikkatinden kaçmamış, nitekim Yarbay Karcher ile yardımcısı Yüzbaşı Pichon; Emniyet-i Umumiye Binası'ndan çıkarılan bu eşyaları talep ederek, eşyaların yerlerine konulmasını ve bu işin de acele yapılmasını istemişlerdi.²⁷⁵ Aynı durum, Şehremaneti Binası'nın boşaltma işlemleri için de geçerli olmuştu. Fransız Karargâhı'ndan bir subay, Şehremaneti Binası'ndaki eşyaların kendi izinleri olmaksızın kaldırılmamasını bildirmiş, Harbiye Nezâreti'nde Fransız İrtibat Subayı olarak görev yapan Albay Weyk ise; belediye binasına yerleşecek olan Fransız Karargâh Erkânı için ayrılan odalara yeterli miktarda eşya bırakılması için talimat vermişti.²⁷⁶

Bu gelişmeler üzerine, Harbiye Nezâreti, 6 Şubat 1921'de Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda; Fransızların talepleri üzerine tahliye edilen Emniyet-i Umumiye ile İstanbul Belediyesi Binalarında, Fransız memurların ihtiyaç duyacakları yazı masası, koltuk, sandalye, zemin halısı ve pencere perdesi gibi eşyanın, mahallinde kalmasının veya götürülmüş ise iadesi hususundaki çalışmaların süratle yerine getirilmesinin; ileride cebir ve şiddet gibi muamelelere maruz kalmamak bakımından uygun olacağını bildiriyordu.²⁷⁷ Nitekim Fransızların istediği şekilde bu eşyalar da kendilerine bırakıldı.²⁷⁸

²⁷³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁷⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁷⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁷⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁷⁷ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁷⁸ R.ZIYAOĞLU, *İstanbul Kadıları-Şehreminleri-Belediye Reisleri...*, s.266.

Artık sıra; General Charpy ile Kurmay Heyeti Başkanı ve Fransız Ordusu Sağlık Müfettişi için istenilen meskenlerin tedarikine gelmişti. Osmanlı yetkilileri, bu iş için de; üç bina belirlemişler ve bunlardan ikisi olan Nuru Osmaniye’de Ayasofya Polis Merkezi Binası ile karşısında bulunan “İstanbul Evkaf Müdüriyeti”ne ait binayı Fransız Yüzbaşı Pichon’a gezdirmişlerdi. Pichon, binaları beğendiğini ancak bu iki binanın döşeli olmadığını ve Fransız Generali’nin ikameti için 10-12 odalı, içi, dışı muntazam, mevkisi Marmara Denizi’ne nazır, perdesi ile en ince teferruatına varıncaya kadar donatılmış bir mesken istediklerini belirtmiş ve bu minvalde iki mesken daha bulunup gösterilmemesi durumunda, tıpkı Almanya’da yaptıkları gibi beğendikleri binalara hemen el koyacakları tehdidinde de bulunmuştu.²⁷⁹

Ancak bu sorun da kısa sürede çözüldü. General Charpy, ikameti için önerilen konaklardan Fuat Paşa Türbesi karşısındaki Konak-ı Âlî’ye yerleşmeyi kabul edince, bu konak ikametine tahsis edilmişti.²⁸⁰

Ne var ki bu sefer de halledilmesi gereken yeni bir sorun belirdi. General Charpy’nin, Konak-ı Âlî’ye yerleşmesinden kısa bir süre önce, bu konakta bazı incelemeler yapan Harbiye Nezâreti, konağa ait eşyaların tamamına yakının kaldırıldığını, eşyaların nakli esnasında oda ve salonların bazı yerlerinin zedelendiğini, konakta tamire muhtaç perdeler ile birkaç eski keçenin bırakıldığını tespit etmişti.²⁸¹ Fransızlara verilecek binaların eşyalı olarak teslimine karar verilmiş olmasına rağmen, konaktaki eşyaların kaldırılmış olmasından dolayı Fransız askeri yetkililerinin, yanlış anlayarak, bu durumu anlaşılmaya aykırı göreceklere ve kendilerinin de zor durumda kalacağı endişesini taşıyan dönemin Harbiye Nazırı Ziya Paşa, 1 Mart 1921’de Dahiliye Nezâreti’ne bir yazı göndererek; konağa ait eşyaların zaman geçirilmeksizin geriye götürülerek yerlerine bırakılmasını ve bu konağa ait 81 halının da Fransızlara teslim edilmesini önemle rica etmekteydi.²⁸²

Harbiye Nezâreti’nin bu isteğinin yerine getirilmesi sırasında, çok daha önemli bir sorun ortaya çıktı. Harbiye Nazırı Ziya Paşa, 16 Mart 1921’de “aceledir” kaydı ile

²⁷⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁸⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁸¹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁸² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği bir başka yazıda; Fransız Generali Charpy'nin ikâmetgâhı olan Fuat Paşa Türbesi'ndeki Konak-ı Âlî için bir adet lavabo, Erkân-ı Harbiye Reis'i için de bir adet lavabo ile ayrıca aynalı bir elbise dolabı talep edilmekte olduğundan, lazım gelen bu acil ihtiyaçların bir an evvel tedarik edilmesini istemekteydi.²⁸³

Lavabo meselesi, artık Osmanlı Hükümeti'nin bir numaralı gündem maddesiydi. Harbiye Nazırı'nın 16 Mart tarihli isteğine, 19 Mart 1921'de "acele" kaydı ile cevap veren Dahiliye Nazırı İzzet Paşa'nın Vekili Arif Bey ise; Fransız Generali ile Erkân-ı Harbiye Reisi'nin ikametgâhları için talep edilmekte olduğu bildirilen lavabolar ile aynalı elbise dolabının tedariki hususunun Maliye Nezâreti'ne yazı ile bildirilmesi lazım geldiğini belirtmekteydi.²⁸⁴

F-1922 Yılı İşgal ve Yerleşimleri

1922 yılında Fransızların İstanbul'daki askeri güçlerinden 36. Cezayir Alayı'na ait iki taburları Bakırköy ve Rami Kışlaları'nda, 145. Alay'dan iki ve 12. Alay'dan bir taburları Vakıfhan ve Zeytinburnu'nda, 66. Alay'dan iki taburları Beyazıt ve Gülhane'de; 210. Süvari ve 6. Batarya topçu Alayları ise; Bakırköy'de konuşlandırılmıştı.²⁸⁵

Fransız askeri yetkilileri, İngilizlerin ısrarla karşı çıkmalarına rağmen, Suriye'de bulunan bir tümenlerini, İstanbul'daki askeri güçlerine takviye olarak getirmeyi kararlaştırmışlar²⁸⁶ ve yeni kuvvetlerin gönderilmesini de hükümetlerinden talep etmişlerdi. Ancak, I. Dünya Savaşı sonrası terhis edilen Fransız askerlerinin genellikle sosyalist olmaları, Alman ve Bolşevik saldırılarından korkmaları nedeniyle, Fransız askeri gücünün ülkeden ayrılması uygun görülmediğinden, talep edilen askeri güç de İstanbul'a gönderilememişti.²⁸⁷

²⁸³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁸⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

²⁸⁵ TİTE Arşivi, K.N.46, G.N.75, B.N.75-0001.

²⁸⁶ TİTE Arşivi, K.N.43, G.N.69, B.N.69-0001.

²⁸⁷ TİTE Arşivi, K.N.56, G.N.34, B.N.10a-1.

1922 Temmuz ayında askeri bir hareketlilik içerisinde görülen Fransızlar, Hadımköy'e bir alay, sekiz tank, makineli tüfek ve top göndermişlerdi.²⁸⁸

Askeri kuvvetlerini, buldukları mevkilerden Çatalca'ya da sevk eden Fransızlar,²⁸⁹ Sirkeci'den hareket eden bir trenle sekiz vagon erzak, bir otomobil ve bir cephane arabasını da 15 Ağustos 1922'de Çatalca'ya göndermişlerdi.²⁹⁰

1922 yılı içerisinde, askeri gücünü çeşitli mıntika ve mevkilerde organize eden Fransızlar, 52. Bölük'e mensup askerleri ile 14 Ağustos 1922 akşamından itibaren Sirkeci İstasyonu'ndaki bütün depoları ve trenlerin yakıt ihtiyacı olan kömürün bulunduğu alanları işgal altına almışlar ve bu istasyonda kendi kullanımlarına ait bir de telefon tesis etmişlerdi.²⁹¹

Fransızlar, yine aynı yıl içinde özel meskenlerden sırasıyla; 16 Ağustos'ta Sultanahmet Dizdar Mahallesi'nde Osman Paşa Konağı'nın birinci katından 6 oda ve 1 sofayı, 8 Eylül'de Nuru Osmaniye'de Ratıp Bey'in ailesine ait 13 numaralı apartmanı, 15 Eylül'de Beyoğlu Cadde-i Kebir'de George Poly'ye ait 6 nolu apartmanı, 18 Eylül'de Çemberlitaş'ta 8 numaralı haneyi, 20 Eylül'de Tiyatro Caddesi'nde Şevket Efendi'ye ait 18 numaralı haneyi işgal altına almışlardı.²⁹²

İşgal ettikleri yerlerden, Nişantaşı'nda Sait Paşa'ya ait binayı 25 Mart'ta; Suriçi Şeref Sokağı'nda Talat Bey'e ait 46 numaralı hanenin iki odasını 15 Mayıs'ta,²⁹³ Sultanahmet'te Sâdâret Konağı'nı 1 Temmuz'da; Suriçi'nde Mollafeneri Sokağı'nda Mehmet Rüştü Bey'e ait 29 numaralı haneyi ise 14 Eylül'de boşaltmışlardı.²⁹⁴

Ayrıca, Süleymaniye Camii Şerif-i civarında Evkaf Nezâreti'ne ait medreseyi, Sirkeci'de Osmanlı Oteli'ni, Galata'da Şehzuvar Sokağı'nda Nihat Bey'e ait 51 nolu

²⁸⁸ **TİTE Arşivi**, K.N.49, G.N.183, B.N.183-0001.

²⁸⁹ **TİTE Arşivi**, K.N.56, G.N.34, B.N.10a-1.

²⁹⁰ **TİTE Arşivi**, K.N.49, G.N.136, B.N.136-001.

²⁹¹ **TİTE Arşivi**, K.N.49, G.N.136, B.N.136-001.

²⁹² **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.E/65, G.N.51.

²⁹³ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.E/62, G.N.47.

²⁹⁴ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.E/65, G.N.51.

binayı,²⁹⁵ Suriçi Kalender Sokağı'nda Selim Bey'e ait 24 numaralı hanenin 3 odasını da işgal etmek üzere planlamışlarken daha sonra bu yerlerin işgalinden vazgeçmişlerdi.²⁹⁶

İstanbul'daki eğitim-öğretim faaliyetlerine işgal yoluyla değil de bu sefer; yeni bir okul tesis ederek etkide bulunmak isteyen Fransızlar, "Eski Eserler ve Tarih Mektebi" oluşturabilmek maksadıyla Hariciye Nezâreti'ne bir muhtıra vermişler, bunun üzerine, 14 Mart 1922'de toplanan Meclis-i Vükelâ almış olduğu kararda; "Bahsi edilen mektebin kuruluşu ile hâlihazırdaki durumları ve oluşturulacak nizamnameleri hakkında Maarif Nezâreti tarafından gerekli tetkikat yapılarak neticenin Hariciye Nezâreti'ne bildirilmesi gerektiğini" belirtmişti.²⁹⁷

Konuyla ilgili olarak, Nisan ayı içerisinde Meclis-i Vükelâ'ya bir tezkere gönderen Maarif Nezâreti; Fransızlar tarafından İstanbul'da oluşturulmak istenen Eski Eserler ve Tarih Mektebi'nin kurulmasının Osmanlı Hükümeti tarafından tasvip edilmediğini sorarken, Fransızlar da işgal altında bulundurdıkları Emniyet-i Umumiye Dairesi'ni kullanmak için izin istemişlerdi. 18 Nisan 1922'de konuyu ikinci kez görüşmek üzere toplanan Meclis-i Vükelâ, almış olduğu kararda; adı geçen mektepler için Fransızların işgalinde bulunan Emniyet-i Umumiye Dairesi'nin kullanılmasının uygun bulunduğunu belirtmişti.²⁹⁸

IV-İSTANBUL'DAKİ İTALYAN İŞGAL VE YERLEŞİM ALANLARI

İtilâf Devletleri arasında, İstanbul'daki asker sayısı bakımından, İngiliz ve Fransızlardan daha gerilerde bulunan ve mevcut askeri gücü ile orantılı olarak, İstanbul'da sınırlı askeri yerleşim faaliyetleri bulunan İtalyanlara; bölge olarak Üsküdar bırakılmıştı.²⁹⁹

²⁹⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

²⁹⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/62, G.N.47.

²⁹⁷ B.O.A., MV., D.N.223, G.N.83.

²⁹⁸ B.O.A., MV., D.N.223, G.N.138.

²⁹⁹ G.JAESCHKE, *İngiliz Belgeleri...*, s.216; B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.95, 121.

Anadolu Kavağı Kumandanlık Dairesi'ni işgalleri altına alan İtalyanların,³⁰⁰ Şişli ve Nişantaşı'nda tabur seviyesinde askeri birlikleri bulunmaktaydı.³⁰¹ Ayastefanos'taki Tayyare İstasyonu'nda ise dört adet uçakları mevcuttu ve bunlardan sadece ikisi uçabilecek durumdaydı.³⁰²

İstanbul'daki İtalyan Kuvvetleri Komutanlığı, mevcut askeri güçlerine ek olarak, 1 Mayıs 1920'de, ülkelerinden İstanbul'a getirecekleri askeri birliklerinin iskânı için; Osmanlı Hükümeti'nden, Sirkeci'de bulunan Saraçhane Ambarı ile eklentilerini istemişler; 29 Nisan 1920 günü akşamına kadar da buraların tahliye edilmemesi durumunda, ambara bütün eşyaları ile birlikte el koyacaklarını bildirmişlerdi.³⁰³

Maliye Nezâreti'ne ait olan ve tutarı milyonlarca lira kıymetinde bulunan, Saraçhane Ambarı'ndaki eşyanın, süre olarak verilen birkaç gün içerisinde boşaltılması imkanı görülemediğinden, ambarın işgalinden vazgeçilmesi için, 26 Nisan 1920'de Hükümet tarafından İtalyan Kuvvetleri Komutanlığı'na resmi bir müracaatta bulunuldu.³⁰⁴ Komutanlıktan alınan cevapta; İtalya'dan gelecek askeri birliklerin yerleşmelerine uygun yer gösterilmesi durumunda, Saraçhane Ambarı'nın ve eklerinin işgalinden vazgeçebileceklerinin ifade edilmesi üzerine, İtalyanlara, Sultanahmet Meydanı'nda bulunan Elbise Ambarı'nın işgal edilmesi teklif edildi. Ancak, İtalyan askeri yetkilileri bu binada yaptıkları inceleme sonucunda binanın, gelecek olan askerleri için uygun olmadığına kanaat getirdiklerinden, inceledikleri diğer binalardan İstanbul Defterdarlığı, Sanayi-i Nefise Mektebi ile Divan Yolu'ndaki Sıhhiye Müzesi Binaları'nın ve Saraçhane Ambarı'nın etrafında yer alan bazı askeri binaların boşaltılarak kendilerine teslimini talep ettiler.³⁰⁵

İtalyanlar, bu yerlerin boşaltılması için de 30 Nisan 1920'ye kadar bir süre tanımışlardı. Bunun üzerine Dahiliye Nezâreti, işgal edilecek binaların karar ve sorumluluğu mevkiinde bulunan Maarif-i Umumiye'ye, Maliye Nezâreti'ne ve Sıhhiye

³⁰⁰ H.TOSUN, "İtilâf Devletleri Birliklerinin Ayrılışı...", s.636.

³⁰¹ TİTE Arşivi, K.N.46, G.N.75, B.N.75-001.

³⁰² TİTE Arşivi, K.N.60, G.N.71, B.N.71-1.

³⁰³ B.O.A., DH.KMS., D.N.49-2, G.N.72.

³⁰⁴ B.O.A., DH.KMS., D.N.49-2, G.N.72.

³⁰⁵ B.O.A., DH.KMS., D.N.49-2, G.N.72.

Müdüriyet-i Umumiyesi'ne 27 Nisan 1920'de bir yazı göndererek, bu kurumları, mevcut durum hakkında bilgilendirmişti.³⁰⁶

Bu arada, işgal altına alınacak yerlerden; Sıhhiye Müzesi'nin nakledilebileceği uygun bir yer bulunamadığından, bu müzenin malzeme ve eşyalarının tamamı, Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi Binası'ndaki bir odaya nakledilmeye başlanmış ve bu işlem; 28 Nisan 1920'de tamamlanmıştı.³⁰⁷

İtalya'dan gelecek askerler için istenilen Sına-i Nefise Mektebi Binası ise; 29 Nisan 1920 itibarıyla tarihinde boşaltılmış ve bu okul eğitim-öğretim faaliyetlerini devam ettirebilmek üzere Eczacılık ve Diş Hekimliği Mektepleri'ne taşınmıştı.³⁰⁸

İngiliz ve Fransızlar kadar yoğun olmasa da, İtalyanlar, İstanbul'daki işyeri ve meskenlerden; Taksim'deki Fiat Garajı'nı 19 Kasım 1918'de,³⁰⁹ Sultanahmet'te bulunan Alemdar Sineması'nı, sinemanın üstünde bulunan konağı, yine Sultanahmet'teki Park Oteli'ni ve Divan Yolu'ndaki Lahor Gazinosu ile otelini 4 Mayıs 1920'de,³¹⁰ Alemdar Caddesi'ndeki Merhum Ubud Efendi'ye ait konağı 1920 yılı Mayıs ayı başlarında,³¹¹ Meşrutiyet Oteli'nin 28, Mesudiye Oteli'nin 12, Reşadiye Oteli'nin 20, İskenderiye Oteli'nin 15 nolu odaları ile Trabzon Kahvesi'nin bir odasını 21 Mayıs 1920'de,³¹² Büyükkada'da Kumsal Caddesi'nde Orhanyan Pier'in evini 16 Kasım 1921'de, Bekâr Sokağı 12 numarada Madam Cevadek'e ait eşyalı bir odayı 1 Ağustos 1922'de, Bekçi Sokağı'nda 48 nolu Nuri Bey Hanı'nın 4 numaralı dairesini 14 Ağustos 1922'de, Beyoğlu Cadde-i Kebir'de 62 numaralı Antlovan'ın evinin eşyalı bir odasını 1 Eylül 1922'de ve Taksim'de 2 nolu Özketeryan Hanı'nın 3 numaralı odasını ise; 11 Ekim 1922'de işgal altına almışlardı.³¹³

Daha önce işgal edilen yerlerden ise; Kâğıthane Caddesi'nde 164 nolu Kömekhan Hanı'nda eşyalı bir yatak odasını 10 Haziran 1922'de, Pangaltı'da 205 nolu

³⁰⁶ B.O.A., DH.KMS., D.N.49-2, G.N.72.

³⁰⁷ B.O.A., DH.KMS., D.N.49-2, G.N.42.

³⁰⁸ B.O.A., DH.KMS., D.N.49-2, G.N.72.

³⁰⁹ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.88, B.N.88-1.

³¹⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/22, G.N.14/75.

³¹¹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/33.

³¹² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/41.

³¹³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

Topalyan Apartmanı'nda yine eşyalı bir yatak odasını 15 Haziran 1922'de, Ayazpaşa'da 77 nolu hanenin bir kısmını 22 Haziran 1922'de, Beyoğlu Cadde-i Kebir'de bir matbaayı ve biri boş olan üç odayı 15 Temmuz 1922'de, Pangaltı Caddesi 3 numarada eşyalı iki yatak odasını 15 Temmuz 1922'de, Pangaltı Caddesi 191 numarada eşyalı bir yatak odası ile Tatavla Caddesi'nde Avkiyan Hanı'nın 5 numaralı dairesini 22 Temmuz 1922'de, İzzet Paşa Caddesi'nde 45 numaralı evin üç odasını 30 Temmuz 1922'de, Cadde-i Kebir'deki 103 numaralı Hacı Ethem Paşa'nın evini, Büyükdere Caddesi'nde 239 nolu hanenin iki odasını, İcadiye'de 16 numaralı Ambaryan Hanesi'nin bir odasını, Bekçi Sokağı'ndaki 3 numarada Karagözyan Hanesi'nin iki odasını, Kâğıthane Caddesi'nde 147 numaradaki Berberyan Hanesi'nin bir odasını ve Pangaltı Caddesi'nde 212 numaradaki Koçonecyan Hanesi'nden bir odayı 31 Temmuz 1922'de ve Kâğıthane Caddesi'nde 123 numaralı eşyalı bir yatak odasını da 15 Ağustos 1922'de boşaltarak, bu mülkiyetler üzerindeki işgallerine son vermişlerdi.³¹⁴

İtilâf Devletleri tarafından İstanbul'da işgal edilen Türklere ve Gayrimüslimlere ait işyeri sayısı; hemen hemen birbirine eşitken, işgal edilen hanelerin yaklaşık %70'i Türklere, geri kalan kısmı da Gayrimüslimlere aittir. Aradaki sayısal fark; boşaltılan hanelerde de görülmüştür. İşgal edilen Gayrimüslim hanelerin yarısına yakını boşaltılırken, Türklere ait hanelerin ise ancak %25'i boşaltılmıştır.

Tespit edilen işgal alanları arasında 2 adet saray (Emirgân'da Prens Hilmi Sarayı, Maçka'da Valide Sultan Sarayı), 3 adet yalı (Yeniköy'de Sait Halim Paşa Yalısı, Kuruçeşme'de Naciye Sultan Yalısı, Ortaköy'de Abdurrahman Paşa Yalısı), 2 adet köşk (Kalamış'ta Didar Hanım'ın Köşkü, Bebek'te Mehmet Ali Bey'in Köşkü) ve 8 adet de konak (Nişantaşı'nda Halil Rıfat Paşa Konağı, yine Nişantaşı'nda Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'nin Konağı, Küçük İzzet Paşa Konağı, Yerebatan'da Enver Efendi Konağı, Fuat Paşa Türbesi karşısındaki Konak-ı Âli, Sultanahmet'te Osman Paşa Konağı ile Sâdâret Konağı, Alemdar Caddesi'nde Ubud Efendi Konağı) bulunmaktadır.

³¹⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.E/65, G.N.51.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DA HUKUK TANIMAYAN
EYLEMLERİ VE GAYRİMÜSLİM TEBAA İLE OLAN İLİŞKİLERİ

I-İNGİLİZ İŞGAL GÜÇLERİ'NİN HUKUK DIŞI EYLEM VE
DAVRANIŞLARI

A-Hiyerarşik Düzen ile Toplumsal ve Manevi Değerlere Yapılan Saldırıları

İstanbul, İtilâf Devletleri'nin işgali ile başlayan, genel bir düzensizliğin, huzursuzluğun içerisinde adeta bir suç batağına dönüşmüştü. Hukuk ve insan haklarına ait bütün değerler, İtilâf Devletlerince alaşağı edilmiş, başta İngilizler olmak üzere, İtilâf Devletleri'ne mensup askerlerin olumsuz davranışları İstanbul halkını canından bezdirmişti. Medeni bir milletten beklenmeyen ve nefret uyandıran bu tarz hareketleri, İstanbul'un işgaliyle eş zamanlı olarak başlamıştı.¹

İngilizler, İstanbul'daki trafik kurallarını sürekli olarak hiçe saymışlar, bir taraftan da, şehrin trafiğini düzenlemeye çalışmışlardı. Bu bağlamda Cadde-i Kebir'deki trafik akışını da tek yönlü olarak belirlemişlerdi. Ancak, yeni düzenlemeden habersiz olarak, caddeye ters yönden giren Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın makam otomobili, bir İngiliz polisi tarafından durdurulmuş, kendisine otomobilin makam otosu olduğu ve içinde de Sadrazam'ın bulunduğu söylenmişse de, bu İngiliz polisi; “-Sadrazam falan anlamam” diyerek, Ahmet Tevfik Paşa ile yaverini ve şoförünü tutuklayarak karakola götürmüştü. Bu olayın ertesi günü, İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı, yaverini Sâdâret'e göndererek özür dilemişse de, bizzat kendisi gitmek nezaketini göstermemişti.²

İngilizler, Osmanlı Devleti'nin Başkenti'nde, trafik kurallarını bahane ederek, Sadrâzâm'a dahi saygısızlık yapabilecek kadar işi ileri götürürlerken, motorize

¹ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.256.

² Şefik OKDAY, *Büyük Babam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, İstanbul, Basım tarihi yok, s.41.

birliklerinin caddelerdeki süratli gidiş gelişleriyle trafik kurallarını çiğnemeye devam ediyorlardı.³

Subay ve askerlerin, giderek artan sorumsuz davranışları İstanbul halkını, nerede, ne zaman tehlike yaşayabileceği paranoyasına sürüklemişti. İki İngiliz polis memuru, ellerinde silahları olduğu halde, 2 Mart 1919 günü saat 17.00 sularında, Yeni Camii civarında bulunan, Sabri isimindeki bir şahsın kahvehanesine girmişler, bu şahsın kardeşi olan ve Askeri Erzak Ambarı'nda görevli bulunan Teğmen Fevzi Bey'in üzerindeki beylik tabancasını da alarak, kendisini tutuklamışlardı. Bu tutuklama sırasında, Fevzi Bey'in suçu veya nereye götürüldüğü hakkında bilgi de verilmemişti.⁴

Dört İngiliz askeri ise 8 Mart 1919 Cumartesi gecesi, saat 21.00 sularında, bu defa Haydarpaşa'da bulunan bir kahvehaneye saldırmışlardı. İngiliz askerler, kasaturaları ile kahvehanedeki masa örtülerini parçalamışlar, kahveci çırağı Ahmet'e de sözlü tecavüzde bulunduktan sonra, bütün suçu; o sırada kahvehanede bulunmak olan Süleyman Efendi isimli şahsı da darp ederek, çıkıp gitmişlerdi.⁵

İstanbul'da mal ve can emniyeti kalmamıştı. 7 Ekim 1919 akşamı, üç İngiliz subayı, Bağdat Caddesi'nde girdikleri otomobil yarışında, Piyade Atış Mektebi Müfrezesi askerlerinden; 1895 doğumlu, Ankaralı Ahmetoğlu Kâzım'ı çiğnemek suretiyle, hayati tehlikede yaralanmasına sebebiyet vermişlerdi.⁶ İngiliz subayların, çarparak yaraladıkları halde, hiçbir şekilde ilgilenmedikleri bu Türk askerinin, Piyade Endaht Mektebi ve Tayyare Mektebi doktorları tarafından yapılan muayenesi neticesinde; mağdurun hayati tehlikeyi atlattığı tespit edilmiş ve bu sebeple Haydarpaşa Hastanesi'nde bir ay süreyle tedaviye tâbi tutulmuştu.⁷

İşgal güçleri İstanbul'daki Müslüman Türk ahalinin kültürüne, inancına her defasında aykırı hareket ediyorlardı. 1920 yılının Haziran ayına denk gelen bir Ramazan akşamında minarelerin aralarına gerilmiş mahyalar; İstanbul'a, eski Ramazan gecelerini hatırlatırken, teravih namazı sonrası camilerinden çıkan halk, sarhoş İngiliz askerlerinin

³ Ş.RADO, "Mütareke Günlerinde İstanbul", s.17.

⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.1, G.N.36.

⁵ B.O.A., DH.EUM.5.ŞB., D.N.78, G.N.33.

⁶ ATASE Arşivi, K.N.35, G.N.69, B.N.69-1.

⁷ ATASE Arşivi, K.N.35, G.N.69, B.N.69-1.

naraları karşısında, başları önlerine eğik, acele adımlarla evlerinin yolunu tutmak zorunda kalmışlardı.⁸

23 Haziran 1920 günü ise; Kısıklı mıntikasındaki Ümraniye Köyü'ne giden bir İngiliz Yüzbaşı, komutası altındaki müfrezeye, o esnada, köydeki camiinin minaresinde ezan okuyan müezzine ateş emri vermişti.⁹ Bu çirkin saldırıyı haber alarak olay yerine giden Ümraniye Karakol Kumandanı, İngiliz Yüzbaşı'ya, yapılan hadisenin yanlışlığını anlatmış, geriye döndüğü anda, aynı müfrezeden bir İngiliz teğmen de Karakol Kumandanı'nın arkasından birkaç el ateş etmişti.¹⁰

İngilizler, İstanbul halkının inanç hafızasına kazıdıkları bu menfur saldırıların yanı sıra, medeni sosyal davranışlarla ve yerleşik geleneklerle bağdaşmayan davranışlar da sergilemişlerdi. İngiliz askerleri trenlerde, vapurlarda birinci mevkide oturuyorlardı. Birinci mevki bileti almış olan Türk vatandaşları ve bilhassa Osmanlı subayları, yer olmadığından ayakta, vagon sahanlıklarında, basamaklarda veya vapurların ikinci mevkilerinde seyahat edebiliyorlardı.¹¹

İngiliz askerlerin, bilhassa Haydarpaşa trenlerinde türlü densizliklerde bulduklarına ve iki, üç kişinin oturabileceği bir yere, sarhoş bir askerın fütursuzca uzanıp yattığına sık sık rastlanılmaktaydı. Bazı sarhoş İngiliz askerlerinin ise, kadınlara mahsus yerlere girdikleri, edep kurallarıyla bağdaşmayan hareketlerde buldukları, komutanlarının ise bu tarz hadiselerle hiç de ses çıkarmadıkları görülmekteydi. Yaz aylarında, vapurların üst kamaralarında, kış aylarında ise yan kamaralarda, İtilâf subaylarına ait olmak üzere, perde ile bir yer ayrılmakta ve bu yerler boş olsa bile, içeri kimse alınmamaktaydı.¹² Bu nedenle; vapurlarda çoğu zaman, kadınlar ve yaşlılar oturacak yer bulamadıklarından, kalabalık halinde ayakta yolculuk etmek zorunda kalırlarken, İngiliz subayları ile İtilâf Devletleri'nin diğer subaylarına özel olarak

⁸ Ahmet Cemaleddin SARAÇOĞLU, **Gazeteler-Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul**, (Hazırlayan: İsmail Dervişoğlu), İstanbul 2009, s.497.

⁹ **B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.42, G.N.43.**

¹⁰ **B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.42, G.N.43.**

¹¹ Ş.RADO, "Mütareke Günlerinde İstanbul", s.14; Mutfy-Zade K.Zia Bey, **Speaking of The Turks**, s.26.

¹² Ş.RADO, "Mütareke Günlerinde İstanbul", s.14-15.

ayrılan ve yirmi kişinin rahatlıkla oturabileceği banklarda, birkaç İtilâf mensubu rahatça seyahat edebilmekteydi.¹³

İtilâf güçlerinin, İstanbul'daki baskı ve zorlamaları giderek artmakta, keyfi uygulamaları da had safhaya ulaşmaktaydı. İtilâf Devletleri, 6 Eylül 1921'de, Türk subay ve erlerinin, bu tarihten itibaren kendi askerlerini selamlamakla yükümlü kıldıklarını Osmanlı Hükümeti'ne bildirmeye karar verdi.¹⁴ Ancak, karşılıklı selamlaşma sorun yaratmaya başladı, zira İtilâf Devletleri, kendi askeri personellerini, Türkleri selamlamaya ikna edemediler. Bu nedenle, işgal edilmiş topraklarda buldukları için, kendilerinin selamlanma hakkına sahip olduklarına ve Türk subaylarını selamlamak mecburiyetinde olmadıklarına hükmettiler.¹⁵

Alınan bu kararlar; elli, altmış yaşlarında bir Osmanlı Paşası, genç bir İtilâf teğmenine selam vermek durumunda kalmıştı.¹⁶ Askerlik töresiyle hiçbir şekilde bağdaşmayan bu uygulamanın neticeleri de hemen görülmeye başlandı. Nitekim bir İngiliz teğmene selam vermediği gerekçesiyle; tutuklanarak götürüldüğü karakolda sorguya çekilen bir Osmanlı albayı, niçin selam vermediği sorusuna karşılık; bir teğmene selam vermeye mecbur tutulamayacağını belirtmiş, bunun üzerine de türlü hakaretlere uğramıştı. Bir başka Osmanlı albayı ise; selam vermediği iddiasıyla, bir İngiliz binbaşı tarafından tutuklanarak, kırbaça tehdit edilmişti.¹⁷ Bu tarz uygulamaları içine sindiremeyen diğer bazı Osmanlı subayları da, selam vermedikleri için kendilerini azarlayan İtilâf subaylarına ateşle karşılık vermişlerdi.¹⁸

Osmanlı subayları, İngiliz askerlerinin bu aşağılayıcı kapris ve hakaretlerine maruz kalırken, İstanbul'daki Müttefik Kuvvetler Komutanı General Charles Harington ise; ikamet ettiği Boğaziçi'ndeki yazlık evinde balolar düzenliyor, evi ile şehir arasındaki yol boyunca, misafirlerinin güvenliklerini sağlamak amacıyla, yüz metre aralıklarla İngiliz askerleri yerleştiriyordu.¹⁹ Harington, Boğaz'ın muhteşem koylarında

¹³ Mutfy-Zade K.Zia Bey, **Speaking of The Turks**, s.26.

¹⁴ B.CRİSS, **İşgal Altında İstanbul**, s.116.

¹⁵ B.CRİSS, **İşgal Altında İstanbul**, s.116.

¹⁶ Ş.RADO, "**Mütareke Günlerinde İstanbul**", s.14.

¹⁷ Ş.RADO, "**Mütareke Günlerinde İstanbul**", s.14.

¹⁸ K.KOÇER, **Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul...**, s.124.

¹⁹ Demetra VAKA, **İstanbul'un Peçesiz Kadınları**, (Çeviren: Serpil Çağlayan), İstanbul 2003, s.16.

yüzme hobisini tatmin ederken, Boğaz'da akşam yemeği yemenin zevkini de yaşıyordu. İstanbul, Charles Harington ve eşi Bayan Harington için çok çekiciydi ve avlanma, polo, golf, kriket, hokey ve tenis gibi sportif faaliyetlerde de bulunma imkânlarına sahiptiler. İtilâf Devletleri'nin üst düzey komuta kademesinde ve siyasi erkânı arasında mükemmel arkadaşlıklar da kurulabiliyordu. Herkes mutluydu. Kimi şahsiyetlerin onuruna düzenlenen akşam partilerine, İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki bütün yüksek yetkilileri katılıyor ve olağanüstü güzel zamanlar yaşanıyor.²⁰

İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold ise; eşi Bayan Rumbold ile İstanbul ve çevresindeki şapel, manastır ve kiliseleri geziyor, doğaya gezintiler yapıyor, düzenlenen pikniklerde neşeli vakitler geçiriyordu. Rumbold Çifti, bazı akşamlar, evlerinde akşam yemeği partileri veriyor, kimi zaman bu partiler, Tarabya'daki yazlık İngiliz Elçiliği'nde düzenleniyordu.²¹

İngiliz işgal gücünün üst yönetimi, İstanbul'da hoşça vakit geçirirken, bir İngiliz müfrezesi de, İstanbul'un resmen işgali sırasında; Harbiye Nezâreti'ndeki Yangın Kulesi'ne asılı buluna Padişah Sancağı'nı parça parça yırtmıştı.²²

Hangi millete ait olursa olsun, sancağa, bayrağa saygı göstermek; medeni olduklarını iddia eden toplumların sergilemeleri gereken bir davranış iken, İstanbul'daki İngiliz askerleri bu kurala her defasında aykırı hareket etmişlerdi. 2 Temmuz 1922 Pazar günü, Taksim Topçu Kışlası'ndaki stadyumda, İdman Kulüpleri arasında yapılan spor müsabakaları münasebetiyle, stadyumun Tramvay Caddesi'ne bakan büyük kapısına, iki Osmanlı Sancağı asılmış durumdaydı. Saat 15.30'da İngiliz Ordusu'na mensup resmi elbiseli iki asker, stadyumun giriş kapısının sol tarafında bulunan ve İngiliz tebaasından Ferknibel adlı bir şahsın işletmesindeki gazinodan çıkarak, stadyum kapısında asılı duran sancakları çekip kopartmışlar ve hakaretler ederek yere attıktan sonra tekrar gazinoya dönmüşlerdi.²³

Bu menfur olayın yaşandığı sırada, stadyumda ve Tramvay Caddesi'nde bulunan ve saldırının tanığı olan İstanbulluların, olayı polise bildirmesi üzerine; Pangaltı ve

²⁰ C.HARINGTON, *Tim Harington Looks Back*, s.106-107, 111.

²¹ V.DUMESNIL, *İşgal İstanbul'u*, s.72-73.

²² ATASE Arşivi, K.N.116, G.N.111, B.N.111-1.

²³ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.62, G.N.77.

Kasımpaşa merkezlerinden gönderilen polis memurlarının almış olduğu tedbirler sayesinde, çıkması muhtemel daha büyük olayların önüne geçilebilmişti.²⁴ Ancak, hadisenin meydana geldiği Pazar günü, İtilâf Devletleri'ne ait karakollar kapalı olduğundan, polis memurlarından Mustafa Efendi, Harbiye Mektebi'ne gönderilerek, durum İngiliz yetkililerine aktarılmış, buradan gönderilen bir İngiliz polisi de, yanında getirdiği tercüman vasıtası ile olayın sorumluları olan iki İngiliz askerini tutuklamıştı. Ne var ki, bu askerler, on dakika sonra serbest bırakılmış ve oturdukları gazinoya tekrar geri dönmüşlerdi.²⁵

İngiliz askerlerinin şehirde yaşattığı huzursuzluklar had safhaya ulaşmıştı. 29 Eylül 1922 gecesi; Tophane'de oturan Bursalı Mustafa oğlu Mehmet, Ortaköy Cavit Ağa Mahallesi'nde oturan ve Amerikan Garajı'nda suçluk yapan İsmail oğlu Osman, Firuz Ağa'da Cemil Bey Apartmanı'nda oturan Ali Rıza oğlu Adil Efendi ve Jandarma Kumandanlığı karşısındaki binada oturan Ali oğlu Üzümcü İbrahim; İngiliz askerlerinin saldırısına uğrayarak fesleri alınmış ve kendilerine dayak atılarak, kamçı ile de darp edilmişlerdi.²⁶

Diğer yandan, İngiliz askerlerinin sancağa ve bayrağa karşı yaptıkları saygısızlıklar da, artarak devam ediyordu. 3 Ekim 1922'de, saat 10.00'da, Üsküdar Kapıağzı'na gelen iki subay komutasındaki on beş İngiliz askeri, o civarda oturmakta olan Ahmet Bey'in evinin penceresine asılı, büyük ebattaki Osmanlı Sancağı'nı, kanca ile çekip parçalamışlardı.²⁷

9 Ekim 1922 akşamı ise; birkaç İngiliz askeri, son derece sarhoş bir halde, Tophane'den geçmekte iken, yol üzerinde bulunan, Salih Efendi'nin dükkânının girişinde asılı Osmanlı Bayrağı'na saldırarak yırtmak istemişlerse de, Salih Efendi'nin karşı koyması üzerine niyetlerini gerçekleştirilmeden, geri çekilmek zorunda kalmışlardı.²⁸

²⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.62, G.N.77.

²⁵ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.62, G.N.77.

²⁶ B.O.A., DH.KMS., D.N.62, G.N.65.

²⁷ B.O.A., DH.KMS., D.N.62, G.N.65.

²⁸ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.63, G.N.88.

Manevi değerlere yapılan saldırılar, sancak ve bayraklarla sınırlı değildi. Müslüman Türk insanının yaşam vesilesi saydığı namus kavramı da İngilizler tarafından hiçe sayılmıştı. Limanlardaki harp gemilerinden şehre dağılan İngiliz askerleri, bilhassa Türk kadınlarına ve kızlarına sarkıntılık yapıyorlar²⁹ ve bunları zorla sandallara bindirerek gemilerine götürüyorlardı. Yaşanan bu çirkin hadiselerin ardından, hiçbir Türk kadını, kızı İstanbul'da sokağa çıkamaz duruma gelmişti.³⁰

Bunun üzerine, Mütareke döneminin birinci Tevfik Paşa Hükümeti tarafından (11 Kasım 1918-12 Ocak 1919) İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri'ne bir nota verilerek; gemilerdeki askerlerin başı boş gezmek suretiyle halka taarruz ettiği, Türklerin bu nedenle heyecana düştükleri belirtilmiş ve vahim olayların meydana gelmesine engel olmak için bu işe bir çare bulunması istenmiştir.³¹

B-Mesken Masuniyetine Yapılan Saldırılar ile Yerleşim Yerlerini Boşaltmaya Yönelik Baskı ve Sindirme Eylemleri

İstanbul'daki Müslüman ahalinin mesken dokunulmazlığını da tehdit eden İngilizler; Rumeli Kavağı Sarıkaya'da bir İngiliz subayı komutasında konuşlandırılmış 300 Hintli askerden oluşan bir müfreze ile 26 Nisan 1919'da Rumeli Feneri Köyü'nü muhasara altına almışlar ve Müslüman aileleri evlerinden zorla çıkararak, yerlerine Hristiyan aileleri yerleştirmişlerdi. Evlerinden olan bu insanlar, başka yerlere göç etmek zorunda bırakılmışlardı.³²

19 Temmuz 1919 gecesi ise; İçerenköy'deki İngiliz 3.Alayı askerlerinden Doçi Sater, İçerenköy'de oturan Şükrü Reis'in evine saldırmış, Erenköy Karakolu Devriyesi

²⁹ E.C.PAKER, **Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları...**, s.111.

³⁰ K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.63.

³¹ K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.65-66. Kemalettin Şükrü'ye göre; İtilâf Devletleri, Hükümet'ten değil de, İstanbul'un Müslüman Türk ahalisinden çekindikleri için, askerlerinin bundan böyle toplu halde değil de, nöbetleşe olarak, onar kişilik gruplar şeklinde ve subaylarının nezaretinde karaya çıkabileceklerine ve şehirde de bu surette dolaşabileceklerine dair karar almışlardı. (K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.66.) Ancak bu tarz tedbirler; yaşanan hadiselerden de anlaşılacağı gibi, göstermelik olmaktan öteye geçmeyecekti.

³² **ATASE Arşivi**, K.N.108, G.N.54, B.N.54-2.

tarafından yakalanan bu asker de, diğerk olayların faillerine uygulanan işleme tabi tutularak, birliğine teslim edilmişti.³³

Mesken dokunulmazlığının giderek hiçe sayıldığı İstanbul'da; 28 Şubat 1920 gecesi saat 02.00 sularında, Beşiktaş İhlamur Caddesi'nde, merhum Emin Bey'in evine giden yirmi kadar İngiliz subayı ve askeri, bu evin sokak kapısını balta ile kırmaya başlamışlardı. Kapıyı açan ev halkına, Hintli Nihat isminde birini aradıklarını söyleyen İngilizler, evi aradıktan sonra çıkıp giderlerken, insanların huzura ve istirahata en fazla ihtiyaç duydukları bu saatte, arkalarında zarar ve korku bırakmışlardı.³⁴

Osmanlı Devleti'nin üst düzey askeri ve mülki erkânından Harbiye Eski Nazırı Mahmut Cemal Paşa (Mersinli) ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Eski Reisi İsmail Cevat Paşa (Çobanlı) da İngilizlerden saygısızlık görmüşlerdi. İstanbul'un 16 Mart 1920'deki resmi işgali sırasında bu paşalar da tutuklanırken, İngiliz askerleri, paşalara hakaret etmişler, elleri bağlı bir şekilde ve gece elbiseleri ile kendilerini hapishaneye götürmüşlerdi. Askerler, bu evlerin harem kısmına da girmişler, burada paşaların eşlerine de hakaret etmişlerdi.³⁵

16 Mart 1920 günü, Amasya Mebusu Bekir Sami Bey'in evine giden İngiliz askerler, o gece kendisinin evde olmadığını anlamalarına rağmen, kadınların yatak odalarına girmişler ve altı yaşındaki kızına anlamadığı bir dilde, babasının nerede olduğunu tabanca ile tehdit ederek sormuşlardı.³⁶

4 Nisan 1920'de ise; sabah saat 05.30 sularında, Kartal Jandarma Bölük Kumandanı Üsteğmen İzzet Bey'in, Kartal Soğanlık Yolu üzerindeki evi, bir İngiliz yüzbaşı komutasındaki altmış kişilik bir müfreze tarafından sarılmıştı. Evinden zorla çıkarılan İzzet Bey, hemen tutuklanmış, evde tahribat yaparak aramalarda bulunan İngilizler, İzzet Bey'in Avusturya yapımı iki tabancasını, mermilerini ve özel evrakını da alarak yanlarında götürmüşlerdi.³⁷

³³ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.16, G.N.47.

³⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.34, G.N.19.

³⁵ G.GAILLARD, *The Turks and Europe*, s.158.

³⁶ N.FIDAN, *İstanbul'un Resmen İşgali...*, s.92-93.

³⁷ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.37, G.N.45.

Bu İngiliz müfrezesi, aynı gün, Kartal Yukarı Mahalle’de oturan Ali Efendi’nin de evinde arama yapmış ve ele geçirdikleri iki tabanca ve bir Rus mavzerine el koyarak Ali Efendi’yi de darp etmişlerdi.³⁸

Rumeli Feneri Köyü’nün Müslüman ahalisi üzerindeki baskılarına devam eden İngilizler, 2 Mayıs 1920’de, önce beş subay ve yüz asker, daha sonra da bin askerden oluşan bir kuvvet ile köyü ikinci kez kuşatmışlardı. Köyde yaptıkları sözde aramada; bazı evlerin kapılarını kırmışlar, yirmi beş kişiyi tutuklayarak, İstanbul’a sevk etmişlerdi.³⁹

3 Mayıs 1920’de ise; İçerenköy civarında bulunan İngiliz Cephane Muhafızlığı’na mensup iki Hintli asker, İçerenköy sakinlerinden İsmail Ağa’nın evine saldırmış, on iki yaşındaki evin küçük kızı Hikmet’i darp etmiş, bir adet de revolveri gasp ederek kaçmışlardı. Fakat bu iki asker, daha sonra yakalanarak, mağdurlar tarafından teşhis edilmiş, suçlarının kesinleşmesi durumunda yargılanacakları, mensup oldukları Bölük Komutanlığı tarafından bildirilmişti.⁴⁰

İngilizler, evlerini işgal ettikleri insanlara karşı da acımasız davranıyorlardı. Kalamış’ta, köşkü zorla boşaltılan Didar Hanım, bu duruma isyan ederek direnmek istemişse de, sonuç alamamış ve evin diğer sakinleri ile birlikte götürüldüğü bir ağacın dibinde “seni vururum” anlamına gelecek şekilde, elini tabancasına götüren bir İngiliz subay tarafından tehdit edilmişti.⁴¹

3 Haziran 1920’de, Rumeli Feneri Köyü, gece saat 23.00 sularında, harp gemileriyle abluka altına alınmıştı. İngilizler, projektörleriyle aydınlattıkları köye, bir tabur askerle üçüncü kez girmişlerdi. Rum ahaliden Çorbacıoğlu ESTATİ’nin yol göstermesiyle, Müslüman ahaliden bazılarını ve İmam Hafız Mehmet Efendi’yi tutuklayarak köyün dışına çıkararak İngilizler, bu şahısları daha sonra da karargâhlarına götürmüşlerdi.⁴²

³⁸ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.37, G.N.13.

³⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/75.

⁴⁰ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.40, G.N.38.

⁴¹ A.ERGENELİ, *Çocukluğumun Savaş Yılları Anıları*, s.113-114.

⁴² B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/75.

26 Temmuz 1920 Pazartesi gecesi ise; saat 23.30 sularında, İngiliz askeri üniforması giymiş on meçhul şahıs, Mecidiyeköy'e giderek silah atıldığı bahanesi ile bir eve zorla girmek istemişlerdi. Ancak ev sakinlerinin feryadı üzerine, olay mahalline giden jandarmanın müdahalesiyle durum kontrol altına alınmıştı.⁴³ İngilizler, bu sefer de köy ahalisinden Şerbetçi Şevki'nin evine zorla girip, bu şahsı yanlarında götürmek isteyince, korkuya kapılan Şevki Efendi'nin ani surette ölümüne sebebiyet vermişler, yaşanan olayların ardından, köy halkının hadiseye toplu olarak müdahale etmesi sonucu; köyü terk etmek zorunda kalmışlardı.⁴⁴

Kemerburgaz'a bağlı Pentahor Köyü'nde, Mehmet Ali Bey'in çiftliği de böyle bir baskına uğramıştı. Olay, o civardaki bir başka çiftliğin sahibi olan Binbaşı Halil Bey tarafından İstanbul Valiliği'ne bildirilmiş, hadise hakkında yapılan inceleme sonucunda; silah arama bahanesi ile Mehmet Ali Bey'in çiftliğine giren ve kendisini zorla Bakırköy'e götüren İngiliz askerlerini, Hristiyan halkın teşvik ettiği anlaşılmıştı.⁴⁵

Rumeli Feneri Köyü'nün 26 Nisan 1919'daki muhasarasında olduğu gibi, İngilizler, halktan bazı kişilerin ikamet ettikleri yerleri terk ederek, başka yerde yaşamaları yönünde de baskı kuruyorlardı. Kadıköy Moda İskelesi'nde bir kulübede yaşayan ve aynı iskelede kakmacılık işiyle uğraşan Mehmet Efendi adlı bir şahıs da bu tarzda bir baskıya maruz kalmıştı. Mehmet Efendi, götürüldüğü Kadıköy İngiliz Zabıta Komutanlığı'nda; I.Dünya Savaşı'nın başlangıcında, İstanbul'u terk eden İngilizlerin, eşyalarını çalmak ve İngilizler aleyhinde casusluk yapmakla itham edilmiş, iki gün zarfında Moda'yı terk etmesi tebliğ edilmişti.⁴⁶

C-İngiliz Askerlerinin Alkolün Tesiriyle İşledikleri Suçlar

İstanbul halkı, yaşamakta olduğu baskıların ve kötü muamelelerin yanı sıra, İtilâf askerleri arasında yaygın olarak tüketilen alkolün olumsuzluklarını da yaşamak zorunda kalmıştı. İstanbul'un en nezih mahallelerinde bile, geceleri sabaha kadar,

⁴³ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.44, G.N.102.

⁴⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.44, G.N.102.

⁴⁵ M.BUDAK, "İtilâf Devletleri'nin Müdahaleleri...", s.93.

⁴⁶ B.O.A., DH.EUM.5.ŞB., D.N.79, G.N.7-A.

sarhoş İtilâf askerlerinin, özellikle de İngilizlerin nara ve küfürleri yankılanıyordu.⁴⁷ Beyoğlu ve çevresindeki, sarhoş İtilâf askerlerinin, etraftan geçenlere yaptıkları sarkıntılık ve sataşmalar ile kendi aralarındaki kavgalar artık sıradan hadiseler haline gelmişti.⁴⁸

Bazen bu kavgalar cinayetle de sonuçlanabiliyordu. 9 Haziran 1919 günü Maltepe İngiliz Müfrezesi'nden iki asker, içki içerlerken, aralarında çıkan kavga sonucu, biri diğerini öldürmüştü.⁴⁹

Sarhoş İngiliz askerleri, şehrin Türk ve Müslüman ahalisine de saldırmaktan geri durmuyorlardı. İstanbul Müstahkem Mevki Kumandanı Albay Emin Bey, 9 Ağustos 1919'da İstanbul Muhafızlığı'na gönderdiği yazıda; İngiliz askerlerinin, her sebepten istifade ederek Türk ve Müslümanlara karşı saldırılarda bulunduğunu, ağır yaralama ve cinayet suçu işlediklerini bildirmişti.⁵⁰

Örneğin, Büyükdere'de İngiliz İşgal Kuvvetleri'ne bağlı bira fabrikasında görevli on beş İngiliz askeri, çeşitli zamanlarda işlemiş oldukları adam yaralama ve cinayet suçlarına, 1919 yılının Ağustos ayında Şirket-i Hayriye'nin 66 numaralı vapurunun makinisti Halit Efendi'yi de öldürerek, bir yenisini daha eklemişlerdi.⁵¹

Sarhoş İngiliz askerlerinin cinayet ve yaralama suçları devam ediyordu. Bostancı'daki İngiliz Ordu Karargâhı'na mensup Kıbrıslı Rumlardan on iki asker, 12 Ekim 1919'da, Maltepe Sahili'nde bulunan Çengelli Lifer'un Gazinosu'nda içki içtikten sonra, bir kahvehaneye giderek, orada bulunanların milli duygularını tahrik edici davranışlarda bulunmuşlardı.⁵² Bu askerler, daha sonra Karaağaç Caddesi'nde yürürlerken, tesadüf ettikleri, Maltepe Tayyare Müfrezesi'ne mensup Süleymaniyeli İbrahim oğlu Mustafa'ya “-Türkler yere batsın” diyerek sataşmışlar ve ardından revolverle bu Türk askerini göğsünden ciddi surette yaralamışlardı.⁵³ Silah sesinin duyulması üzerine; Maltepe Jandarma Karakol Kumandanı, iki jandarma erinin yanı

⁴⁷ K.ŞÜKRÜ, *Mütareke Açıları...*, s.64.

⁴⁸ *ATASE Arşivi*, K.N.61, G.N.53, B.N.53-1.

⁴⁹ *B.O.A., DH.EUM.AYŞ.*, D.N.8, G.N.7.

⁵⁰ *ATASE Arşivi*, K.N.31, G.N.122, B.N.122-2.

⁵¹ *ATASE Arşivi*, K.N.31, G.N.122, B.N.122-2.

⁵² *B.O.A., DH.EUM.AYŞ.*, D.N.36, G.N.17.

⁵³ *B.O.A., DH.EUM.AYŞ.*, D.N.36, G.N.17.

sıra, Maltepe Endaht Mektebi'nden almış olduğu üç asker ile olay yerine gittiğinde, henüz orada bulunan Kıbrıslı Rum askerlerin yanı sıra, çevrede bulunan Rum evlerinden de açılan ateşle karşılaşmışlardı. Meydana gelen silahlı çatışma neticesinde; Rum askerlerden ikisi öldürülürken, ikisi sağ olarak ele geçirilmiş, diğerleri ise kaçmıştı.⁵⁴

13 Nisan 1920'de ise; Beyoğlu Bölgesi'nden sorumlu İngiliz polisleri, sarhoş vaziyetteki üç İngiliz askerini çevirmek isterlerken, aralarında meydana gelen ağız kavgası silahlı çatışmaya dönüşmüş ve bir İngiliz askeri ağır yaralanırken, bir diğer asker de hafif surette yaralanmıştı.⁵⁵

Alkolün etkisiyle bu suçlar işlenirken, İngiliz Yüksek Komiserliği, Osmanlı Anonim Bira Şirketi ile kendi askeri heyetleri arasında yapılan bir mukavele gereğince, bu şirket tarafından İngiliz askerlerine verilecek biradan vergi alınmamasını talep etmişti.⁵⁶

İngiliz askerlerinin, alkole bağlı olarak, disiplinden uzak davranışlarının bir örneği de; Beykoz Polis Merkezi'nde yaşanmıştı. İngiliz komutanlardan Binbaşı Makonel'in kürdanlığını çalmaktan sorumlu tutulan Marika isimindeki bir Rum kızı, Beykoz Polis Merkezi'nde tutuklu olarak bulunmaktaydı. Marika'ya ilgi duyan on iki bahriyeli ve iki de piyade İngiliz askeri, 14 Ağustos 1921'de, sarhoş bir halde, Beykoz Polis Merkezi'ni basarak, burada görevli bulunan polis memurlarından Ali Hilmi ve Tahsin Beyleri darp etmişler, Binbaşı Bedri Bey'in oğlu olan ve olayın meydana geldiği sırada orada bulunan Fuat Bey ile bazı memurları da bir odaya hapsedmişlerdi. Bu olaydan da İngiliz yetkililer haberdar edilmiş, diğer vakalarda olduğu üzere, İngiliz askerleri hakkında işlem yapılmasını isteyen talep ile yetinilmişti.⁵⁷

⁵⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.36, G.N.17.

⁵⁵ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.38, G.N.27.

⁵⁶ B.O.A., MV., D.N.215, G.N.59.

⁵⁷ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/28, G.N.14/84.

D-İngiliz Askerlerin İşlediği Gasp Suçları ve Kamu Mallarına Verdikleri Zararlar

İşlenen suçlar arasında gasp fiiline de sık sık rastlanılmaktaydı. 19 Ocak 1919'da, Taksim Yatakhane Sokağı'nda, iki İngiliz askeri, bir bakkalı tehdit ederek 750 kuruşunu gasp etmişlerdi.⁵⁸ 30 Şubat 1919 akşamı ise; Boyalık Köyü'nden Eşref Ağa'nın çobanı, keçilerini meradan getirmekte iken, Kurukavak'ta kömür nakliyle uğraşan İngiliz askerleri, keçilerden birini alıp götürmüşlerdi.⁵⁹

İngilizler, İstanbul'un tabii kaynaklarını da diledikleri gibi kullanabiliyorlardı. İstanbul Sıhhiye Müdüriyeti, 2 Mart 1919'da İstanbul Valiliği'ne gönderdiği yazıda; Hatab ve Kömür Müteahhitlerinin Beykoz Ormanları'ndan odun ihtiyaçlarını karşılarken, bu duruma Boğaz Kumandanı Macit Bey'in engel olduğunu, ancak, o civara yerleşen İngilizlerin rahatça odun tedarik ettiklerini ve müteahhitlerin de bu uygulamanın düzeltilmesini istediklerini bildirmişti.⁶⁰

Diğer yandan, Boyalık Köyü'ndekine benzer bir gasp suçu da; 12 Eylül 1919'da Maltepe'de işlenmişti. Ankaralı Hacı Ömer Bey'e ait olup, Anadolu'dan İstanbul'a götürülmekte olan ve geceyi Maltepe'de geçiren, beş koyun sürüsünden yirmi iki Tiftik Keçisi, yine İngiliz askerleri tarafından gasp edilmişti.⁶¹

Olayın ardından, çobanlar, Maltepe Karakolu'na ihbarda bulunmuşlardı. Bunun üzerine, derhal vaka mahalline giden Osmanlı jandarmalarına, İngiliz askerleri tarafından ateş açılmış, yaşanan çatışmanın ardından; İngilizler, keçileri sahiplerine teslim etmek zorunda kalmışlardı.⁶² Yapılan tahkikat neticesinde; İngiliz askerlerinin on kadar Kıbrıslı Rum'dan oluştuğu, bunlar arasında Maltepe'nin Küçükalyalı Mevkii'nde bostan bekçiliği yapan Yeniköylü Yorgi ve Panayot adında iki şahsın da bulunduğu ve keçilerin dışında, çobanların 226 lira tutarındaki paralarının da gasp edildiği anlaşılmıştı. Yorgi ve Panayot'un yanı sıra, Kıbrıslı Rumlara yardım ve yataklıkta bulunan Muhacir Hüseyin isimli şahsı da tutuklamak üzere, Osmanlı jandarmaları

⁵⁸ ATASE Arşivi, K.N.75, G.N.9, B.N.9-6.

⁵⁹ B.O.A., DH.EUM.5.ŞB., D.N.79, G.N.10.

⁶⁰ ATASE Arşivi, K.N.54, G.N.10, B.N.10-1.

⁶¹ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.36, G.N.17.

⁶² B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.36, G.N.17.

tarafından takibe devam edilmişti. Ancak, Bostancı'daki İngiliz Karargâhı'ndan, jandarmalara ateş açılmış, sonuç itibarıyla; İngilizler, Kıbrıslı Rum askerleri teslim etmemişlerdi.⁶³

İngiliz Ordusu'na mensup, Kıbrıslı bir başka Rum grubu ise; 12 Ekim 1919 günü akşamı, Bostancı'daki Başbüyük Yalısı'nın yakınında bulunan Yüzbaşı Bedrettin Bey'in evinden 140 lira parasını çalmışlardı.⁶⁴

İstanbul'un işgaliyle birlikte, İtilâf Devletleri'nin şehirdeki gasp eylemleri, bazen resmi bir hüviyet kazandırılarak da yapılmış, belediye kurallarına uymadıkları bahanesiyle, halktan her adımda para cezası alınmıştı.⁶⁵

İngilizler, halka verdikleri; ormanlara giriş vesikalarıyla, Belgrat Ormanları'nın tahrip edilmesine de neden olmuşlardı. İstanbul'a su sağlayan yedi su bendinin bu ormanlarda bulunması ve şehrin havasını temizlemesi nedeniyle, Orman Fen Heyeti, Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne başvurarak duruma acilen müdahale edilmesini istemişti. Nezâret de, meseleyi Meclis-i Vükelâ'ya taşımış, konu, 1 Kasım 1919 günlü toplantıda görüşülerek; ormanlarda sürekli denetim yapacak bir askeri müfrezinin bulundurulmasına ve İtilâf Devletleri'ne, vesika dağıtımından vazgeçmeleri için uygun bir şekilde tebligat yapılmasına karar verilmişti.⁶⁶ 1921 yılına girildiğinde ise, Belgrat Ormanları'ndan ağaç kesilmesi, mutlak surette yasaklanmıştı.⁶⁷

İngilizler, kamu malları üzerindeki sorumsuz tasarruflarına devam ediyorlardı. Devlet Hazinesi'ne ait Belgrat Ormanı'ndan kesilmiş odunlar, Büyükdere civarında, Hacı Osman Bayırı'nda istif halinde bulunduruluyor, bu odunlar, İdare Meclisince yapılan ihaleyi kazanmış hak sahibi tarafından götürülmek üzere bekletiliyordu. Ancak, İngilizler, Bahçeköylü Mihail isimli şahsın da teşvikiyle 30 Kasım 1919'da, odunlara el koyarak götürmüşlerdi.⁶⁸

Bununla birlikte, İngilizlerce gerçekleştirilen gasp suçları; para veya mal ile de sınırlı değildi. Büyükbakkal Köyü'nde, Meraklı Dimitri'nin eşyalarını çalmaktan

⁶³ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.36, G.N.17.

⁶⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.36, G.N.17.

⁶⁵ E.C.PAKER, *Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları...*, s.111.

⁶⁶ M.TEMEL, *İstanbul'un Sosyal Durumu...*, s.23.

⁶⁷ ATASE Arşivi, K.N.65, G.N.116, B.N.116-1.

⁶⁸ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.28, G.N.2.

aranan, Vasil ismindeki bir Rum, Osmanlı Takip Müfrezeleri tarafından yakalanmıştı. Askerler, kendisini Üsküdar Tabur Merkezi'ne götürürlerken; Bostancı'ya gelindiği vakit, Vasil'in, "-Beni öldürmeye götürüyorlar" diyerek ansızın bağırmaya başlaması üzerine, bu sesi duyan, Bostancı'daki İngiliz polisleri, Vasil'i Türk jandarmaların elinden zorla almışlardı. Bunun üzerine, Bostancı Karakol Kumandanlığı, İngiliz Karargâhı'na müracaat ederek Vasil'in iadesini istemiş fakat red cevabı almıştı.⁶⁹

Durum, Hariciye Nezâreti'ne de intikal ettirilerek, İngilizler nezdinde girişimlerde bulunulması istenmiş, Hariciye Nezâreti de olay hakkında bir rapor düzenleyerek, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne göndermişti. Komiserlik tarafından 15 Aralık 1919'da Hariciye Nezâreti'ne verilen cevabın ekinde, General Wilson imzalı bir yazı da gönderilmişti.⁷⁰ Yazıda; Vasil'in tahliyesine İngiliz polisinin iştirak ettiği ve İngiliz askeri memurlarının kendisini Osmanlı Jandarmalarına teslim etmekten kaçındıkları yönündeki iddiaların tamamen asılsız olduğu ve İngiliz memurlarının, kendi üzerine düşen her türlü yardımı yaptıkları bildirilmişti.⁷¹

İngilizlerin yüksek komuta kademesi, askerlerinin işlediği suçları böylece örtbas edince, hadiselerin de önü alınamıyordu. 9 Şubat 1920'de gece yarısı 03.00'e doğru, kırk askerden oluşan bir İngiliz Müfrezesi, Hintli bir askerlerinin çizmelerinin çalındığı bahanesi ile Osmanlı askerlerinin kaldığı bir kışlaya girerek tahribatta bulunmuşlardı. Bu durumu, Süvari Binicilik Mektebi Yaveri, İngiliz Taburu Yaveri'nden soruşturmuş ve çizmelerin bulunması için bu tahribata lüzum görüldüğünü, ancak çizmelerin çalınmadığının daha sonra anlaşıldığı cevabını almıştı.⁷²

30 Nisan 1920'de ise; saat 23.00 sularında; İngiliz Deniz Topçu Birliği'ne mensup dört asker, Beyoğlu Tevkifhanesi'nin ana kapısına gelerek, kapının açılmasını istemişlerdi. Ancak, tevkifhane görevlileri tarafından, böylesine vakitsiz ve resmi olmayan bir talebin yerine getirilemeyeceği söylenmişti. Aldıkları bu cevap üzerine; kasaturalarını çıkaran İngiliz askerleri, kuvvet kullanarak kapıyı kırmaya teşebbüs

⁶⁹ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.29, G.N.46.

⁷⁰ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.29, G.N.46.

⁷¹ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.29, G.N.46.

⁷² ATASE Arşivi, K.N.53, G.N.139, B.N.139-1.

etmişlerdi. Kapıyı açamamaları üzerine, kadınların kaldığı bölümün kapısını açmak için zorlamışlar fakat burayı da açamayacaklarını anlayınca çıkıp gitmişlerdi.⁷³

İngiliz askerleri, İstanbul'un merkezi yerlerinde de, alenen gasp fiilinde bulunabiliyorlardı. Kâğıthane Koşuk Köşkü çevresindeki çadırlarda yerleşmiş bulunan üç İngiliz askeri, 25 Temmuz 1921 gecesi, Abide-i Hürriyet civarındaki Madam Marino'nun Gazinosu'nun yakınında yolu kesmişlerdi. Buradan geçmekte olan Kâğıthane Köyü'nden Aşçı İbrahim ile Şimendifer Bölüğü'nden üç askere kasaturalarını gösterip, gözdağı verdikten sonra saldırarak bir askerin dört lirasını gasp etmişlerdi.⁷⁴ O gece işlenen gasp suçu bununla da sınırlı kalmamış, bir Rus mültecinin takım elbisesine, 30 kuruş parası ile 200.000 Wrangel Manatı'na ve pasaportuna, ayrıca Ağaçlı Madeni işçilerinden Eskişehirli Mehmet oğlu İsmail'in de 75 kuruşuna yine bu İngiliz askerler tarafından el konulmuştu.⁷⁵

Olay yerine giden Kâğıthane Jandarma Karakolu devriye askerleri, olayın faileri tarafından saldırıya uğramışlardı. Devriye Kumandanı Mustafa Çavuş'u yumrukla darp eden İngiliz askerleri, Jandarma eri Veli'yi de kasatura ile başından hafifçe yaraladıktan sonra çadırlarına kaçmışlardı. Bu gaspçı ve aynı zamanda saldırgan İngiliz askerleri, daha sonra, karargâhlarından yanlarına aldıkları beş altı askerle birlikte, takip ettikleri jandarma devriye askerlerinin bağlı buldukları karakola girmişlerdi. Burada da saldırganlıklarını devam ettirmeye çalışmışlarsa da, durum, Harbiye Mektebi'ndeki İngiliz Komutanlığı'na bildirilmiş, buradan gönderilen polisler, İngiliz askerlerin saldırganlıklarını güçlükle engelleyebilmişti.⁷⁶

⁷³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.42, G.N.76.

⁷⁴ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/28, G.N.14/70.

⁷⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/28, G.N.14/70.

⁷⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/28, G.N.14/70.

II-FRANSIZ İŞGAL GÜÇLERİ'NİN HUKUK DIŞI EYLEM VE DAVRANIŞLARI

A-Fransızların Müslüman Halkı Tahrik Edici Tutumları

İşgal İstanbul'unda, dikkat çeken hususlardan biri de; Fransızların, Müslüman ahaliye yönelik gerçekleştirdikleri kışkırtıcı davranışlarıdır. Fransızlar, işgalin ilk günlerinden itibaren bu tarz davranışlarda bulunmaya başlamışlar, Bakırköy'de işgal altına aldıkları Reşadiye Kışlası'ndaki Camii'nin minaresine Fransız bayrağı asmışlardır.⁷⁷ Bu durum, İstanbul'un Müslüman ahalisini ziyadesiyle rencide ve müteessir ederken, Rum ahali tarafından da sevinçle karşılanmıştır.⁷⁸

İtilâf Devletleri'ne mensup diğer askerlerin yaptığı gibi, Fransız askerlerinin de, Müslüman kadınların namus ve iffetlerine saygı göstermediklerine sıkça rastlanılıyordu. Fransız askerleri, kadınların peçelerini açıp, yırtıyorlar ve zor kullanarak namuslarına saldırıda bulunuyorlardı. Yaşanan bu tarz hadiseler, şehirdeki Müslüman Türk ahalinin kalbinde unutulmayacak derin izler bırakıyordu.⁷⁹

Sarhoş bazı Fransız askerleri, 13 Aralık 1918'de Ayasofya civarında bir kadına tecavüz ederken,⁸⁰ yine sarhoş iki Fransız askeri, akşam vakti Galata Köprüsü'nden geçmekte olan bir kadının peçesini açarak sarkıntılık etmişler ve ellerinden kurtulmak için çaba harcayan bu kadına da tecavüzde bulunmuşlardır.⁸¹

Fransız askerlerinin çıkarmış oldukları bu tarz olayların ardı arkası gelmiyordu. 10 Ağustos 1919 Pazar günü ise; çocuklarıyla birlikte Gülhane Parkı'na giderek güzel bir gün geçirmek isteyen kadınlara, zenci Fransız askerleri tarafından sarkıntılık edilmişti. Bu Fransız askerlerinden bir kısmı, polisler tarafından gözetim altına alınırken, kaçabilenler de Gülhane çevresindeki Fransız karakoluna sığınmışlardır.⁸² Bu karakoldan, on beş yirmi kadar silahlı Fransız askerinin de desteği alınarak, 30. Alay Kumandanlığı dâhilindeki askeri alana, komutanlık binasına ve askerlerin ikamet

⁷⁷ ATASE Arşivi, K.N.75, G.N.9, B.N.9-2.

⁷⁸ ATASE Arşivi, K.N.75, G.N.9, B.N.9-5, 9-6.

⁷⁹ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.254-255.

⁸⁰ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.110, B.N. 110-1.

⁸¹ *Âti*, 18 Kasım 1918, No.310, s.1.

⁸² ATASE Arşivi, K.N.38, G.N.120, B.N.120-4.

ettikleri binalara ateş açılmış, nöbetçi bir askerin silahı da gasp edilmişti. Ancak, olayla ilgili olarak aynı gün 30.Tümen Kumandanlığı'na gönderilen yazıda; Fransız askerlerinin açmış olduğu ateşe karşılık verilmeyerek, daha büyük bir olaya meydan verilmeden gereken sükûnetin sağlandığı bildirilmişti.⁸³

9 Şubat 1919 Pazar günü saat 17.00 sularında, Ermeni ve Rum cemaatlerine mensup, binlerce erkek ve kadın, Kumkapı'da Rum Kilisesi ve Rum Mektebi önünde toplanmışlardı. Bu topluluk, ellerinde Fransız, Yunan ve Ermeni bayrakları ile birlikte, Kumkapı Polis Merkezi önünden, silah atarak ve gösteri yaparak geçtiklerinde, otuz kadar Fransız askeri de bu yürüyüşe katılmış ve yürüyüş yapanlara adeta cesaret vermişlerdi. Yine aynı gün İstasyon Caddesi'ndeki Ermeni Kulübü'ne Fransız, İngiliz, Yunan, Ermeni ve Musevi bayrakları çekilirken de, ahaliyi rahatsız eden bu gösterilere Fransız askerleri seyirci kalmış ve hiçbir müdahalede bulunmadan dolaylı olarak destek vermişlerdi.⁸⁴

İtilâf Devletleri'ne mensup askerler ile şehirdeki Rumlar, Türklerin giyim kuşamlarına da saldırıda bulunuyorlardı. Bu saldırılar, özellikle Beyoğlu Bölgesi'nde yaşanıyor, fes takan insanların Türk olduğu hemen anlaşıldığından, fesli hiç kimse buraya giremiyordu.⁸⁵ 1911'de yurt dışına sürgün gönderildikten sonra, 1919 yılının Mayıs ayında İstanbul'a dönen Dr.Rıza Nur hatırasında konuyla ilgili olarak şu bilgileri veriyor:

*"...Beyoğlu büsbütün başkalaşmış. Bana bir yabancılik ve korku geldi. Ortada fesli kimse yok. Bir ben. Meğerse Türkler bu tarafa geçemezmiş. Rumlar fesleri atıp, ayakları ile çiğnerlermiş. Rumlar şapka giymişler. Bunlar, Fransız ve İngiliz askerleri fesli Türk görürlerse hakaret ediyor, laf atıyor, fesini alıp yere atıyorlarmış..."*⁸⁶

1 Kasım 1919 gecesi de, sekiz Fransız piyade askeri, Beyoğlu Cadde-i Kebir'de fesleriyle dolaşan insanlara hakaret etmişler, hata bu insanları sille tokat dövmüşlerdi. Olay yerinde bulunan Fransız devriye askerleri, olayları yalnızca seyretmekle yetinince,

⁸³ ATASE Arşivi, K.N.38, G.N.120, B.N.120-4, 120-5.

⁸⁴ B.O.A., DH.EUM.5.ŞB., D.N.78, G.N.1.

⁸⁵ Giovanni SCOGNAMILLO, *Beyoğlu'nda Fuhuş*, İstanbul 1994, s.50-51.

⁸⁶ Rıza NUR, *Hayat ve Hatıratım, Rıza Nur Kendini Anlatıyor, I*, (Hazırlayan: Abdurrahman Dilipak), İstanbul 1992, s.522.

düzenli kıyafetler içindeki gayrimüslim bir madam, bu duruma dayanamayarak müdahale etmek istemiş, ancak yüzlerce insanın önünde, iki Fransız askerinin kendisini taciz etmesinden de kurtulamamıştı.⁸⁷ Bakırköy’de müze memurunun evinin önünde toplanan, sarhoş bir takım Fransız askerleri de “-Ayşe, Fatma isteriz” diyerek çılgınca bağırmişlar ve evin kapısını zorlamışlardı.⁸⁸

Mütareke’nin başlangıcından itibaren, Topkapı Bölgesi’nin Müslüman halkı hiçbir hadiseye sebebiyet vermemekte, oldukça dikkatli ve sükûnet içinde davranmaktaydı. Ancak, Davutpaşa Kışlası’nda bulunan 241.Fransız Alayı’na bağlı 28.Tabur’dan beş askerinin, bölgede meydana getirdikleri tehditlerin yanı sıra, Divan-ı Temyiz-i Askeri Kâtiplerinden Şahap Bey’in evine yaptıkları tecavüz, Müslüman ahali üzerinde, büyük bir üzüntü yaratmıştı.⁸⁹

B-Fransız Askerleri Tarafından İşlenen Yağma ve Gasp Suçları İle Mesken Dokunulmazlığına Yapılan Saldırıları

İşgalin ilk günlerinden itibaren, Fransız askerlerinin yüz kızartıcı birçok fiiline de tanık olunmuştu. Fenerbahçe’deki Fuat Paşa Korusu’nda, Osmanlı birliklerine ait tavuklar bulunmaktaydı. Bu tavuklar, Fransız askerleri tarafından düzenli bir şekilde alınıp götürülüyor, engel olmaya çalışan Osmanlı askerleri ise; silahla tehdit ediliyordu.⁹⁰ Bir Osmanlı subayı, Fransız askerlerine komuta eden bir çavuştan, bu duruma bir son verilmesini istemiş, bu tavukların, daha önce Fransız mallarını gasp eden birine ait olduğunu zannettiklerini söyleyen çavuş, bir daha böyle bir durum olmayacağına söz vermişti. Ancak, Fransız askerleri, daha sonraki günlerde de tavukları alıp götürmeye devam etmişlerdi.⁹¹

Fransız subaylar da, gasp fiilinde bulunuyordu. Bakırköy’de görevli bir Fransız albayı, Zeytinburnu Fırını’ndan, tehditle beş ton oduna el koymuştu.⁹² Öte yandan, gerçekleştirilen gaspların kapsamına işyerleri de alınmıştı. 25-26 Kasım 1918 gecesi,

⁸⁷ B.O.A., DH.KMS., D.N.56/2, G.N.11.

⁸⁸ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, *Başımıza Gelenler...*, s.35.

⁸⁹ B.O.A., DH.KMS., D.N.50-1, G.N.17.

⁹⁰ *Minber*, 22 Kasım 1918, No.21, s.1.

⁹¹ *Minber*, 22 Kasım 1918, No.21, s.1.

⁹² *ATASE Arşivi*, K.N.69, G.N.124, B.N.124-2.

sekiz Fransız askeri, Bolulu Mehmet Atıf Efendi'nin lokantasından bir tabak kompostosunu, Rum ahaliden tütüncü Lazara'nın dükkânından 60 kuruşluk sigarasını ve İranlı Kasım'ın dükkânından da bir buçuk kilo sigarasını, alarak, ücretini ödemedi çıkıp gitmişlerdi.⁹³

Fransız askerler istedikleri eve girmek suretiyle de gasp suçu işleyebiliyorlardı. Davutpaşa Kışlası'na mensup üç Fransız asker, Tepebağı'nda ikamet eden Mehmet Ağa'nın evine silah arama bahanesi ile girerek dört buçuk lirasını gasp etmişlerdi.⁹⁴ İki silahsız biri silahlı olan Tunuslu üç Fransız askeri de; Yılanlı Ayazma Caddesi'ndeki dörtyol ağzında oturan Fuat Bey'in evine girmişler ve üzerinde bulunan 25 lira parası ile iki adet de altın saatini gasp ederek, görevli buldukları Davut Paşa Kışlası'na kaçmışlardı. Rami Takım Kumandanlığı, Davut Paşa Kışlası'na vakayı bildirmiş, bunun üzerine gaspçıların teşhisi için kışladaki Fransız askerleri bir alana çıkarılmışlardı. Ancak, mağdurlar tarafından, gaspçıların, gösterilen askerler arasında olmadığı belirtilmişti.⁹⁵

Bakırköy'de ise; iki Fransız subayı, birkaç asker ile birlikte, İaşe Müfettişi Kurmay Albay Nasuhi Bey'in evinin kapısını zorlayarak içeri girmişlerdi. Fransızlar, Albay Nasuhi Bey'den, iskân ve iaşelerinin sağlanmasını istedikten sonra çıkıp gitmişlerdi.⁹⁶

Fransız subay ve askerleri, zaman zaman da gizli maksatlarla faaliyette bulunuyorlardı. 21 Şubat 1919'da üç Fransız subayı, Mahmut Şevket Paşa Nahiyesi'ne giderek bütün evleri tek tek gezmişlerdi. Ancak, evleri hangi maksatla dolaştıklarını da söylememişlerdi.⁹⁷

Fransız askerler, ihtiyaçlarını bazen de, kamuya ait mallara el koyarak temin etme yolunu seçmişlerdi. Ayestefanos'taki 15.Tayyare Bölüğü'nün deposundan 80 matara, 50 kaput ile burada bulunan kapalı sandıklar kırılarak içindeki eşyalar alınırken, Süvari Küçük Zabıt Mektebi hayvanları için Ayestefanos'ta depolanan otun yarısına,

⁹³ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.106, B.N.106-2.

⁹⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.44, G.N.77.

⁹⁵ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.44, G.N.77.

⁹⁶ N.FİDAN, İstanbul'un Resmen İşgali..., s.26.

⁹⁷ B.O.A., DH.EUM.5.ŞB., D.N.78, G.N.2.

Safra Köyü'nde ise 300 kilo ot ve samana Fransız subay ve askerlerince el konulmuştu.⁹⁸

Fransız askerleri, kamu mallarını tahrip etmekten de çekinmiyorlardı. 6 Nisan 1919'da, Fener Karakolu yakınında bulunan, Maltepe Fener Tahsil Şubesi'nin kapısı, şubeyi yağma etmek maksadıyla, birkaç Rum ile üç Fransız askeri tarafından kırılmaya çalışılmıştı. Duruma müdahale etmek isteyen bir Osmanlı polis memuru ise; saldırganların açtığı ateş neticesinde kolundan yaralanmış, kendini koruyabilmek için o da silahla karşılık verince, Fransız askerlerden biri hayatını kaybetmişti.⁹⁹

Yıldız Sırakoğuşlar'da bulunup, beylik mallarından olan bir dükkânın, 16.Fransız Alayı'na mensup askerler tarafından yakıldığı anlaşılmıştı. Olayın ardından, bir heyet kurularak, meydana gelen hasarın maliyeti; 400.000 kuruş olarak tespit edilmiş ve bu zararın ödenmesi Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'ndan talep edilmişti.¹⁰⁰ Ancak, bu talebe karşılık olarak, General Charpy tarafından verilen cevapta; kendilerinin de konuyla ilgili olarak bir inceleme yaptıkları ve neticede bahsi geçen dükkânın Fransız askerleri tarafından yakılmadığının anlaşıldığı, bu nedenle zarar karşılığı olarak belirtilen meblağın ödenmesine ait isteğin de dikkate alınmayacağı bildirilmişti.¹⁰¹

Diğer yandan, Senegal uyruklu bir kısım Fransız askeri de, Osmanlı Ordusu'na ait bir barakayı tahrip edip yaktıktan sonra, bu barakanın çatısındaki altmış adet oluklu sacı da ortadan kaybetmişlerdi.¹⁰² Fransızlar, işgal altına alarak kullandıkları Telgraf Mektebi Binası'nı, teslim ettiklerinde ise; binanın kullanılamayacak derecede tahrip edildiği anlaşılmıştı.¹⁰³

Fransız askerler işyerlerini soymaya devam ediyorlardı. 4 Mayıs 1919 tarihinde, dört Fransız askeri, Beykoz Çarşısı içinde bulunan Aziz Ağa'nın dükkânından 510 kuruş değerinde dört adet çay bardağını, dört adet yüzüğü, dört adet bileziği ve kırk adet

⁹⁸ N.FIDAN, *İstanbul'un Resmen İşgali...*, s.27.

⁹⁹ H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.46.

¹⁰⁰ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.53, G.N.36.

¹⁰¹ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.53, G.N.36.

¹⁰² ATASE Arşivi, K.N.32, G.N.6, B.N.6-2.

¹⁰³ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/25, G.N.14/47.

de kundura bağını almışlar ve yine hiçbir ücret ödememişlerdi.¹⁰⁴ Fransız işgal gücüne mensup başka askerler ise; 6 Mart 1920'de Keresteciler'deki bir mağazadan 1000 liraya el koyarken,¹⁰⁵ bir Fransız yüzbaşı da, Simons Şogert Mağazası'ndan 380,5 lira tutarında yaptığı alışverişin parasını ödememişti.¹⁰⁶

Öte yandan, bir Fransız teğmeni, komutası altındaki altı askerle birlikte, 22 Nisan 1920 gecesi, Üsküdar Ticaret ve Bahriye Mektebi Müdürü Naci Bey'in Heybeliada'da bulunan evine giderek içeri girmek istemişti. Ancak, bahçe kapısı kendilerine açılmayınca, çilingirle kapıyı açmaya çalışmışlar, başarılı olamayınca kapıyı kırmak istemişler, bunu da beceremeyince Fransız Teğmen bizzat demir parmaklıklardan atlayarak kapıyı açmış ve askerleri ile zorla eve girmişti. Evin üst katındaki üç oda işgal edilerek, buraya yirmi kadar Rus mülteci yerleştirilmiş ve bu arada evin değerli eşyalarından bir kısmı da çalınmıştı.¹⁰⁷

C-Fransız Askerlerinin Alkol Tüketimine Bağlı Olarak İşledikleri Suçlar

İstanbul'un işgalinin ilk günlerinden itibaren, Fransız askerleri arasında da, alkol tüketimine bağlı olarak, görevleriyle bağdaşmayacak, tutarsız davranışlar görülmekteydi. 19 Kasım 1918'de beş Fransız askeri, sarhoş olarak, Aksaray'dan Sirkeci'ye doğru yürürlerken etrafa karşı münasebetsiz davranışlarda bulunmuşlardı.¹⁰⁸ Sirkeci civarında ise; sarhoş beş Fransız askeri, 13 Aralık 1918'de, bir polis memuruna saldırarak yaralanmasına sebebiyet vermişlerdi.¹⁰⁹ Bir başka sarhoş Fransız askeri de, 20 Aralık 1918 gecesi, Beyoğlu Dolapdere'de bazı dükkânların camlarını kırmış,¹¹⁰ yine aynı gün, beş kadar Fransız askeri ise; sarhoş bir vaziyette, Galata'da bulunan umumhanelere saldırmışlar ve Osmanlı devriyeleri tarafından gözaltına alınarak, İngiliz devriyelerine teslim edilmişlerdi.¹¹¹

¹⁰⁴ ATASE Arşivi, K.N.240, G.N.81, B.N.81-1.

¹⁰⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/22, G.N.14/75.

¹⁰⁶ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.109, B.N.109-1.

¹⁰⁷ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.39, G.N.62.

¹⁰⁸ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.110, B.N.110-1.

¹⁰⁹ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.110, B.N.110-2.

¹¹⁰ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.116, B.N.116-1.

¹¹¹ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.116, B.N.116-1.

9 Mart 1919'da ise; dört Fransız askeri, Langa Karakol Caddesi'ndeki Hayk'ın meyhanesinde içki içip, silahlarıyla etrafa ateş açmışlardı.¹¹² Meyhaneden çıktıktan sonra Fransız askerleri, mahalle aralarında da silah atışına devam etmişlerdi. Olayla ilgili bilgi almak üzere, iki Fransız ve iki İngiliz polisi Langa Karakolu'na müracaat etmiş, konu hakkında kendilerine gerekli bilgiyi veren görevliler, silah atan Fransız askerlerini gösterebileceklerini de ifade etmişlerdi. Ancak Fransız polisleri, kendi askerlerinin içki içmek ve silah atmakta serbest bulduklarını, Türk polislerinin Fransız askerlerini katiyen takip edemeyeceğini ve kendi askerleri hakkında ancak kendileri tarafından muamele yapılabileceğini beyan etmişlerdi. Etrafı rahatsız eden bu askerlerin, teşhis edilerek ortaya çıkarılmasına gerek bile görmemişlerdi.¹¹³

24 Mart 1919 gecesi ise yine Fransız askerleri tarafından Arnavutköy Tramvay Caddesi'nde halkta korku ve heyecan uyandıracak davranışlar sergilenmişti. Fransız sömürgelerinden Madagaskar uyruklu elli kadar asker, işgal gücü subaylarının misafirhanesi olarak kullanılan Şahin Paşa Oteli'nin önündeki yolu keserek, taşkınlıklar yapmışlar ve buradan geçen ahaliye silahları ile rahatsızlık vermişlerdi.¹¹⁴ Sarhoş olan bu askerler, keyfi hareketlerine devam ederek, rayları üzerine taş attıkları tramvayı durdurmuşlar ve içindeki yolculara da hakaret etmişlerdi. Madagaskarlı askerler, o gece Tramvay Caddesi'nin üstüne kâbus gibi çökmüşlerdi. Caddeden geçmekte olan bir Türk polisinin üzerini aramak isterlerken, buna muvaffak olamamışlarsa da, ardından İran uyruklu iki kişinin üzerine saldırmaktan da geri durmamışlardı.¹¹⁵

O sırada olay yerine yakın olan ve bu saldırıyı gören, İstanbul Emniyet Müfettişliği'nde görevli polis memuru Mehmet Fevzi Efendi, Fransız askerlerinin elinden İranlıları kurtarabilmek için müdahalede bulunmuş ve havaya da birkaç el ateş etmişti.¹¹⁶ Ancak bu müdahalenin karşılığı olarak; Fransız askerleri, öldürmek kastı ile Mehmet Fevzi Efendi'nin üzerine ateş açmışlar ve kendisini de yaralamışlardı. Mehmet Fevzi Efendi, kendini koruyabilmek maksadıyla, bir yandan silahı ile karşılık vermeye

¹¹² B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.2, G.N.7.

¹¹³ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.2, G.N.7.

¹¹⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.30, G.N.42.

¹¹⁵ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.30, G.N.42.

¹¹⁶ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.30, G.N.42.

çalışırken, aynı zamanda yaralı bir halde, yakınlardaki Şahin Paşa Oteli'ne canını zor atmıştı.¹¹⁷

Yaşanan çatışma sırasında, askerlerden biri hayatını kaybederken, arkadaşlarının öldüğünü gören diğerleri de; Mehmet Fevzi Efendi'nin sığındığı Şahin Paşa Oteli'ne saldırarak, otelin camların kırmışlar, masaları ve diğer birtakım malzemeleri de tahrip etmişlerdi.¹¹⁸ Olayın ardından, verilen zararın ödenmesi otel sahipleri tarafından istenmiş, yapılan inceleme sonrasında da zararın 400 lira olduğu tespit edilmişti. Ancak Fransız yetkililer, kendi askerlerinin meydana getirdiği bu tahribatın bedelini ödemeyi reddetmişler, hatta Osmanlı Hükümeti'nden, ölen askerleri için 50.000 Frank'tan aşağı olmamak üzere, tazminat da istemişlerdi.¹¹⁹

Bir başka gece, sarhoş bir Fransız polis memuru, bir Rus seyyar satıcıyı tekmeleyerek kaldırımdan aşağı atmış, seyyar satıcı yere kapaklanmış, çikolataları da etrafa saçılmıştı. Çikolatalarını yerden toplamaya çalışan Rus, Fransız polisi tarafından tekrar tekrar tekmelenmişti.¹²⁰

Fransız askerlerinin, gereksiz yere yaptıkları silah atışlarının da sonu gelmiyordu. Bu sefer hedefte güvercinler vardı. Fransız Nakliye Birliği'ne mensup, sarhoş bir asker, 22 Haziran 1919 günü, saat 10.30 sularında, güvercinlere doğru açmış olduğu üç atıştan biri; Ayasofya istikametine doğru giderken, diğer ikisi de; çevredeki evlerin çatılarına isabet etmişti. Ayasofya gibi merkezi bir yerde yapılan bu silah atışlarından dolayı; masum birçok insanın da hayatı tehlike altına girmişti.¹²¹ Bir kısım Fransız askeri ise; halk tarafından mesire yeri olarak kullanılan Kuşdili Çayırı'nda, gereksiz yere silah atışı yapmıştı.¹²²

13 Temmuz 1919 akşamı ise; yine sarhoş olarak, Saraçhane Ambarı'nın önünden geçen Fransız piyade askerleri, burada ekmek dağıtmakla meşgul bulunan Osmanlı askerlerine saldırmışlardı. Olayın daha da büyümemesi için Nöbetçi Yüzbaşı Nafi Bey, duruma müdahale etmişti. Ancak, Demirkapı'da bulunan 1.Fransız Birliği'ne

¹¹⁷ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.30, G.N.42.

¹¹⁸ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.30, G.N.42.

¹¹⁹ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.30, G.N.42.

¹²⁰ D.VAKA, İstanbul'un Peçesiz Kadınları, s.16.

¹²¹ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.14, G.N.93.

¹²² ATASE Arşivi, K.N.248, G.N.82, B.N.82-2.

mensup bazı askerler, olay yerine gelerek, saldırganlarla birleşmişler ve Osmanlı askerlerine tekrar saldırmışlardı. Yüzbaşı Nafi Bey'in hafif yara aldığı bu saldırıda, emir eri Tahir oğlu Ali ise; süngü ile ağır yaralanmıştı.¹²³

Osmanlı polis ve askerlerinin yanı sıra, bu görevlilerin kullanımında bulunan hizmet alanları ve binaları da, Fransız askerlerinin saldırı hedefi haline gelmişti. 24 Ağustos 1919 gecesi, 3.Tabur Kumandanlığı Karakol Binası'na sarhoş bir vaziyette, elinde rakı şişesi olduğu halde giren bir Fransız askeri, burada bulunan askerler tarafından dışarı çıkartılmak istenirken, elindeki şişe ile birkaç Osmanlı askerini yaralamıştı.¹²⁴ Daha sonra binadan dışarı çıkarılan bu Fransız asker, olay yerinden süratle uzaklaşmış, bir süre sonra yanında getirdiği silahlı diğer asker arkadaşları ile karakolun kapı ve pencerelerine ateş açmıştı. Olayın ardından, 3.Tabur Kumandanlığı, 30.Alay Kumandanlığı'na gönderdiği 25 Ağustos 1919 tarihli yazıda; Fransız askerlerinin silahlı saldırıları karşısında, nöbetçi askerlerin, yalnızca beş, altı el havaya ateş açmak suretiyle müdahalede bulduklarını belirtmişti.¹²⁵

Alkole bağlı olarak hakaret, saldırı ve yaralama derken, en sonunda Fransız askerler de cinayet suçu işlemişlerdi. 4 Ekim 1919 gecesi, Ortaköy'de bir gazinoda eğlenen iki Fransız askeri, içkinin tesiriyle aralarında kavga etmeye başlamışlar, ardından bu iki askerden biri diğerini öldürmüştü.¹²⁶

1920 yılı Nisan ayı içinde ise; devriye gezen polis memurlarından Nazmi Efendi, görevi sonunda bağlı bulunduğu merkeze dönerken, Fransız 5.Bölüğü'ne mensup Edmond ve Robe isimindeki iki askerin, sarhoş bir halde etraflarına sarkıntılık ettiklerine denk gelmişti. Nazmi Efendi, bu askerlere, bölüklerine dönmelerini tavsiye etmiş, bu iki Fransız askeri de, kasaturalarını göstermek suretiyle, kendisini tehdit etmişlerdi.¹²⁷

¹²³ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.16, G.N.36.

¹²⁴ ATASE Arşivi, K.N.62, G.N.1, B.N.1-2.

¹²⁵ ATASE Arşivi, K.N.62, G.N.1, B.N.1-2, 1-4.

¹²⁶ ATASE Arşivi, K.N.62, G.N.5, B.N.5-1.

¹²⁷ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.40, G.N.48.

D-Fransız Askerlerinin Siviller ile Osmanlı Askerlerine Karşı Gerçekleştirdikleri Cinayet ve Yaralama Eylemleri

Fransız Askeri Karargâhı'na mensup Gülhane'deki yirmi kadar asker, askeri disiplinsizliğin ve sorumsuzluğun değişik bir örneğini vermişlerdi. Sözü edilen bu askerler, Topkapı Sarayı'nın Ayasofya tarafına çıkan kapısından içeri ve oradan da Ahırkapı Caddesi istikametine ateş açmışlardı. Ayrıca, o esnada rastladıkları 2.Tabur'a mensup bir Osmanlı askerinin de üzerine hücum etmişler ve silahını almışlardı.¹²⁸

Mustafa oğlu Nuh isimindeki bir asker, 4 Şubat 1920 günü akşam saatlerinde, görevli bulunduğu komutanlık binasının arkasında, karşısına çıkan Senegalli dört Fransız askeri tarafından dövülmüş ve kafasına aldığı dipçik darbesi ile yaralanmıştı.¹²⁹

İstanbul'un resmen işgalinden birkaç saat önce, 15 Mart 1920'yi 16 Mart'a bağlayan gece Galata Köprüsü'nde bir cinayet işlenmişti. O gece, Galata Köprüsü'ne gelen Fransız askerlerinin bağırımlarından korkup kaçan Galata Köprüsü Muhafaza Memuru Şuayip Efendi'nin arkasından üç el ateş edilmiş, mermilerden birinin isabet etmesi ile yaralanan Şuayip Efendi, birkaç saat sonra da vefat etmişti.¹³⁰

Olay sonrası yapılan soruşturmanın neticesi Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'na bildirilmişti. 8 Nisan 1920'de alınan cevapta; 15-16 Mart gecesi, Galata Köprüsü altında nöbet tutan, 15.Nakliye Bölüğü askerlerinden Jakob Jol'un, olay gecesi birinin kendisine doğru geldiğini görmesi üzerine, üç defa durmasını ihtar ettiği, fakat durmaması üzerine ateş etmiş olmakla, almış olduğu emri yerine getirdiği bildirilmişti.¹³¹

Fransız askerleri, bazen çok basit konularda da cinayet işleyebiliyorlardı. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri de; bir Türk vapurunda yaşanmıştı. Karadeniz'den İstanbul'a dönerken, Boğaziçi'nde Kavaklar Mevkii'ne geldiği sırada, kumanya vermek için bu vapura bir istimbottan yanaşmış, ancak, istimbottan erzak çıkarılmasına, vapurda nöbet tutan Fransız askerleri engel olmak istemişlerdi. Vapurun ikinci kaptanının bu

¹²⁸ ATASE Arşivi, K.N.38, G.N.120, B.N.120-5.

¹²⁹ ATASE Arşivi, K.N.62, G.N.25, B.N.25-1.

¹³⁰ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.39, G.N.47.

¹³¹ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.39, G.N.47.

duruma itiraz etmesi üzerine; Fransız askerlerinden biri tabancasını çekerek, kaptanı ulu orta öldürmüştü.¹³²

Bir başka cinayet de, Sarayburnu açıklarında, benzin yüklü bir Fransız tankerinde işlenmişti. Bu geminin mürettebatından Başçavuş Varnez ile arkadaşı, Beyoğlu gazinolarında garsonluk yapan Marika isiminde bir Rum kızını, görevli buldukları gemiye getirmişlerdi. Ancak, bilinmeyen bir sebeple, gece vakti katlettikleri Marika'nın cesedini denize atmışlardı.¹³³

E-Fransızlar Tarafından Suç İşleyen Gayrimüslimlerin Korunması

İşgal altındaki İstanbul'da, suç işleyen gayrimüslimlerin, İtilâf askerleri, polisleri ve yetkilileri tarafından korunmaları da sıkça karşılaşılan bir durumdu. Koçuoğlu Yani isimli bir Rum, Kasımpaşa İskelesi'nde sandalcılık yapan Rizeli Mehmet'in cüzdanını çaldığı gerekçesiyle tutuklanmıştı. Yani, Kasımpaşa Polis Karakolu'ndan, sevk edildiği Polis Müdüriyeti Merkezi'ne, Polis Memuru Celâl Efendi refakatinde götürülürken, Mektep Sokağı'na gelindiği vakit, kaçarak, Fransız Jandarması'nın kullandığı bir binaya sığınmıştı. Celâl Efendi, elinden kaçırdığı Yani'nin, hırsızlık suçundan tutuklandığını ve teslim edilmesini Fransızlardan talep etmişse de, bu talebi reddedilmiş ve kendisine de türlü hakaretlerde bulunulmuştu.¹³⁴

Fransızlar, Osmanlı Devlet memurlarının işlerine müdahale etmekten de geri durmuyorlardı. Angelin isimindeki bir gayrimüslim esnafın, Askerlik Muafiyet Vergisi'nden dolayı 1292 kuruş borcu bulunmaktaydı ve borcunu ödemiordu. Borcun tahsili amacıyla, İstanbul Maliye Tahsil Şubesi İcra Memuru Abdullatif Bey, kendisini korumakla görevli Polis Memuru Remzi Efendi ile birlikte, borçlu Angelin'in dükkânına gitmiş, burada borca karşılık olarak, üzerleri mermerli iki adet masayı haczetmişti.¹³⁵ Ayrıca iki aynanın da haczi ile meşgul olduğu bir sırada, Angelin'in haber göndermesi üzerine, Yenikapı İstasyonu'nun güvenliğinden sorumlu, silahlı dört Fransız askeri de dükkâna gelmişlerdi. Fransız askerler, tüfeklerine mermi sürerek ateşe

¹³² G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.33-34.

¹³³ **B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.54, G.N.40.**

¹³⁴ **B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.2, G.N.7.**

¹³⁵ **B.O.A., DH.EUM.5.ŞB., D.N.78, G.N.41.**

hazır, tehditkâr bir vaziyet alınca, durum, Langa Polis Merkezi'ne duyurulmuş, haczi düşünülen masalar da buraya götürülmüştü. Fransız askerler, masaların dükkân sahibine geri verilmesi gerektiğini belirtmişler ve polis merkezine ait binayı da arayacaklarını ifade etmişlerdi. Ancak, merkezde görev yapan Osmanlı polisleri, icra memurunun görevine müdahale etmelerinin doğru olmayacağını ve arama yapma yetkilerinin de bulunmadığını Fransız askerlere bildirince; bu askerler de çekilip gitmişlerdi.¹³⁶

13 Mart 1919 akşamı ise; birlikte gezen Pozanet, Bedros, Apostol isimli üç şahıs ile Dağıstanlı İsil ve arkadaşı Bahattin'in aralarında meydana gelen gasp ve yaralama fiillerinin ardından, şahıslar polis merkezine götürülerek sorguya alınmışlardı. Bu arada Yedikule'de bulunan 5.Fransız Taburu'na mensup, biri kasaturalı, ikisi tüfekli ve sarhoş üç asker tarafından merkeze baskın yapılmıştı. Fransızlar, merkezin giriş ve çıkışlarını kapatarak, kapıya da bir arkadaşlarını nöbetçi olarak bırakmışlardı. Bundan sonra, diğer iki asker içeri girerek, yapılmakta olan soruşturmaya müdahale etmişler ve faillerden birkaçını da alıp götürmek istemişlerdi. Ancak, zanlılar kendilerine verilmeyip, durumun da Fransız Polis Heyeti'ne bildirilmesi üzerine, Fransız askerleri, polis merkezini terk etmek zorunda kalmışlardı.¹³⁷

Bununla birlikte, Fransızlar da, tıpkı İngilizler gibi, İstanbul'daki yeni yaşamlarında, kendilerine bazı özel imkânların sağlanmasını istemişlerdi. Fransızlar, General Bunoust vasıtasıyla,¹³⁸ subay ve askerlerinin vapur, tramvay ve tren gibi toplu ulaşım araçlarından ücretsiz faydalanmalarını talep ediyorlardı. Fransız Komutanlığı'nın bu yöndeki teklifinin gönderildiği Harbiye Nezâreti, bu talebe ait karar verilmesi isteği ile Meclis-i Vükelâ'ya 17 Kasım 1918 tarihinde bir tezkere göndermişti.¹³⁹

Meclis-i Vükelâ, konuyu görüşmek ve karar vermek üzere, 20 Kasım 1918'de yaptığı toplantıda; tramvayların, trenlerin ve Boğaziçi'nde sefer yapan vapurların, özel şirketlere ait olduğu ve bu ulaşım araçlarından; Osmanlı subay ve askerlerinin dahi

¹³⁶ B.O.A., DH.EUM.5.ŞB., D.N.78, G.N.41.

¹³⁷ B.O.A., DH.EUM.5.ŞB., D.N.78, G.N.44.

¹³⁸ M.BUDAK, "İtilâf Devletleri'nin Müdahaleleri...", s.91.

¹³⁹ B.O.A., MV., D.N.213, G.N.19.

ücretsiz faydalanmadığından bahisle, Fransız Komutanlığı'na bu yönde bir cevap verilmesi gereğinin Hariciye Nezâreti'ne bildirilmesini kararlaştırmıştı.¹⁴⁰

III-İTALYAN İŞGAL GÜÇLERİ'NİN HUKUK DIŞI EYLEM VE DAVRANIŞLARI

17 Mart 1919 Pazartesi günü, Firuzağa'da ikamet eden Yani oğlu Mihail, İngiltere tebaasından Corci oğlu Andon ve Abanoz Sokağı'nda 22 numaralı umumhanecinin oğlu Lefter isimli şahıslar, fevkalâde sarhoş bir durumda nara atarak ellerinde bulunan iri taşlarla, Abanoz Sokağı'ndan geçenlere saldırmışlardı.¹⁴¹ Polis memurlarından İhsan Bey de, durdurmaya çalıştığı bu şahısların saldırısına uğramış ve üzerinde bulunan silahı alınmaya çalışılmıştı. Bu esnada, yapılan ihbar üzerine vaka mahalline İtalyan jandarmalar da gelmişti. İtalyanlar, olay karşısında, doğal olarak, asayişten sorumlu Osmanlı memuruna yardım etmeleri gerekirken, bunu yapmadıkları gibi, bir caniyi tutuklarcasına, İhsan Bey'i kollarından tutup, yakasından çekerek ve darp ederek Mektep Sokağı'nda bulunan İtilâf Zabitası Komutanlığı'na götürmüşlerdi.¹⁴²

İtalyanlar da, görevleri başındaki Osmanlı memurlarına darp, hakaret veya görevi engelleme gibi ağır suçları işlemeyi olağan görüyorlardı. Beyoğlu'nda bulunan bir evin tahliyesi Galata Sulh Mahkemesi'nce kararlaştırıldığından, polis memurları refakatindeki İcra Heyeti de, bu evde tahliye çalışmalarını yürütüyordu. Bu heyette; zapt hâkimi ve savcı ile hâkim yardımcısı bulunuyordu.¹⁴³ Yapılan çalışmalar arasında; evin bir odasında kiracı olarak bulunan Marika adındaki bir kadının da eşkâlinin tespit edilmesi gerekiyordu. Eşkâlin belirlenmesi esnasında; Bayan Marika, avazı çıktığıınca bağırmaya başlamıştı. O sırada, bu sesi duyan bir Yunan subayı, yakınlardaki İtalyan Sefarethanesi'ne müracaat edip, yanına yirmi kadar İtalyan askeri ve bir tercüman alarak, bu eve gitmişti. Olayı öğrenmeye çalışan İtalyanlar, yanlarındaki tercümanın art

¹⁴⁰ B.O.A., MV., D.N.213, G.N.19.

¹⁴¹ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.3, G.N.75.

¹⁴² B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.3, G.N.75.

¹⁴³ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.4, G.N.40.

niyetli yönlendirmesi sonucu; İcra Heyeti'ni evden çıkarmış ve kendi sefarethanelerine götürmüşlerdi. Burada savcı ile zapt hâkiminin üzerleri aranmış, yardımcı hâkim ise; bu uygulamaya tepki göstererek üzerini aratmamıştı. İtalyan askerlerinden biri, yumruk atarak, zapt hâkiminin çenesini kırmış, daha sonra İtalyan Jandarma Komutanlığı'na götürülen görevliler, suçlular gibi muamele görerek, buradan da Taksim Polis Merkezi'ne teslim edilmişlerdi.¹⁴⁴

20 Mart 1920'de ise; Sirkeci'den Galata'ya gitmekte olan tramvaya, Babıâli'ye yakın bir yerde giren üç İtalyan polisi, bir İngiliz polisi ile bütün yolcuların ellerini kaldırtmak suretiyle üzerlerini aramışlardı.¹⁴⁵ Bu aramanın resmi bir görev gereği yapıp yapılmadığı ise açıklanmamıştı.

Diğer taraftan İtalyan askerleri de gasp suçu işlemekteydi. 27 Mart 1920 gecesi saat 22.00 sularında Gazhane Yokuşu'ndan geçmekte olan ve amelelik yapan Ahmet ile kardeşi Eyüp'ün karşısına çıkan dört İtalyan askeri, birinin 100 kuruşunu, diğerinin de bir lira kâğıt parasını gasp etmişlerdi.¹⁴⁶

İstanbul'u işgal altında bulduran İtilâf Güçleri arasında, İtalyan subay ve askerlerinin suç unsuru içeren fiilleri İngiliz ve Fransızlara kıyasla daha az bulunmaktadır. Bu durum, İtalyan asker sayısının İngiliz ve Fransız asker sayısından daha az olmasıyla açıklanabilir. Ancak, İtalyan askeri gücüne mensup bulunanların işlemiş oldukları suç ve kabahatler de, niteliği itibariyle basit veya masum olmaktan çok uzaktır. İstanbul'da, işgal gücünün bir üyesi olmanın getirdiği üstünlük psikolojisi; İtilâf Devletleri'ne mensup askerlerin olumsuz ve tutarsız davranışlarının temel nedeni olabilirdi. Bu olumsuzluklar, ortak bir özellik gibi İtalyan askerlerinde de görülüyordu.

IV-YUNAN İŞGAL GÜÇLERİ'NİN HUKUK DIŞI EYLEM VE DAVRANIŞLARI

Osmanlı Devleti'nin karşı çıkmasına rağmen, İtilâf güçleri arasında İstanbul'a getirilen Yunan askerleri de, özellikle gayrimüslim ahalinin Rum kesimi ile kimi zaman

¹⁴⁴ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.4, G.N.40.

¹⁴⁵ ATASE Arşivi, K.N.116, G.N.98, B.N.98-1.

¹⁴⁶ ATASE Arşivi, K.N.117, G.N.36, B.N.36-1.

organize olarak çeşitli disiplinsiz davranışlarda bulunmuşlardı. 1919 Mart ayı başlarında Rum ahali ile görüşmek üzere Fener'e giden Yunan askerleri, burada Rumlar tarafından laterna çalınarak karşılanmıştı. Yunan askerleri, önlerinde laterna çalanlar olduğu halde, Rumlar ile beraber, gece geç saatlere kadar mahalle aralarında dolaşarak, istirahat halindeki insanları rahatsız etmişler, içkinin tesiri ile etraflarına sarkıntılık ederek, polisin müdahalesini gerektirecek fiil ve davranışlarda bulunmuşlardı.¹⁴⁷

9 Mart 1919 Pazar gecesi ise; birkaç Yunan askeri, Balat'ta bulunan Kurmilyon'un meyhanesinde içki içmişler ve buranın zamanında kapatılmasına da engel olmuşlardı. Bu askerler, daha sonra yanlarına aldıkları birkaç Rum ile birlikte Unkapanı taraflarına gitmişler, Sirkeci'ye gitmek üzere buradan geçmekte olan Eyüp Sultan İmalâthanesi Ambar Müdürü Teğmen Nail Bey'e fiili saldırıda bulunup pelerini de gasp etmişlerdi.¹⁴⁸

Diğer yandan, 1919 yılı Haziran ayının ilk günlerinde, Yedikule taraflarındaki Rum Hastanesi'nin Yunan Muhafız askerleri, bu çevrede devriye gezerek, silah arama bahanesi ile Müslüman ahalinin üzerlerini aramışlar, dini ve milli duyguları tahrik edici davranışlarda bulunarak, Rum ahalden bazılarını da ayaklanmaya teşvik etmişlerdi.¹⁴⁹

Yunan askerlerinin, dini duygu ve ibadetlere saygısız davranmalarının bir örneği de, Lüleburgaz'da yaşanmıştı. Lüleburgaz İstasyonu'nda bulunan jandarma karakolunda görevli askerlerden Mustafa oğlu Mehmet, 7 Haziran 1919 günü, alışveriş yapmak üzere, jandarma karakolunun karşısında bulunan dükkâna gitmişti. Dükkânın önünde birkaç Yunan askeri laterna çalıp oynamakta ve içki içmekteydi. Yunan askerlerinden biri, elindeki rakı kadehi ile birlikte Jandarma eri Mehmet'e yaklaşarak, kadehteki rakıyı içmesini teklif etmişti. Ancak Mehmet, içki kullanmadığını ve oruçlu olduğunu belirterek teklifi geri çevirmişti. Verilen bu cevap üzerine, belindeki kasaturayı çeken Yunan askeri; “-Ya bu rakıyı içersin ve yahut canını alırım” diyip, Mehmet'in başına vurarak onu darp etmişti. Orada bulunan bir Rum da, Mehmet'e saldırarak tokat atmıştı. Dükkân sahibi ile bir kahveci araya girerek, olaya müdahale etmişler, bu olayda da,

¹⁴⁷ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.1, G.N.56.

¹⁴⁸ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.1, G.N.56.

¹⁴⁹ B.O.A., DHEUM.AYŞ., D.N.11, G.N.90.

diğerlerinde olduğu gibi, yalnızca üst makamlara durumun bildirilmesiyle yetinilmişti.¹⁵⁰

Yunan askerlerinin İslam inancına yönelik saygısızca davranışlarının bir örneği de Tuzla'da yaşanmıştı. İngilizlerin, Ümraniye Köyü'nde yapmış oldukları gibi, bu sefer de bir Yunan subayı, Tuzla'da ezan okuyan bir müezzine ateş etmişti.¹⁵¹

20 Ağustos 1919 akşamı ise; Yunan Deniz Kuvvetleri'ne mensup askerlerin kullanımındaki bir otomobil, Ortaköy'den Galata'ya giderken, Beşiktaş Sinan Paşa Camii yakınındaki Köprü Hamamı önüne gelindiğinde, halkın kullanmakta olduğu kaldırımlar üzerine, hiçbir neden olmaksızın, üç el ateş edilmişti.¹⁵²

İşgal İstanbul'unda yaşanan olayların vahameti, tahammül sınırlarının çok ötesine geçmişti. Kadıköy'de ailesiyle birlikte seyahat eden Rüsûmat Memuru Süleyman Efendi'nin, üç Yunan askeri tarafından elleri bağlandıktan sonra, gözü önünde ailesine tecavüz edilmiş, yine bu Yunan askerleri Süleyman Efendi'ye; “-Yalnız sana değil, Kadıköy'deki memurlarınıza da aynı muameleyi yapacağız. Defolun buradan, gidin. Biz sizi birden öldürmeyeceğiz. Her gün birer parçanızı kesmek suretiyle öldüreceğiz” diyerek tehditler de savurmuşlardı.¹⁵³

Yunanlılar, öldürdükleri Türklerin naaşlarına da saygısızca davranıyorlardı. Şile'nin eski Belediye Başkanı Ali Rıza Bey, cinayet suçundan zanlı olarak tutuklu bulunduğu, Yunan Karargâhı'nda katledilmişti. Yunan askeri gücü, bununla da yetinmeyerek, merhum Ali Rıza Bey'in cenazesinin, İslâmi esaslara göre hazırlanıp, kefenlenmesine de müsaade etmemişti. Yunan askeri yetkililerin bu kabul edilemez tutumları, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bildirilmişti.¹⁵⁴

Ancak, Komiserlik, konuyu tarafsız olarak incelemeyen, tek taraflı ve Yunan Yüksek Komiserliği'nden aldığı bilgiye dayalı olarak gönderdiği cevabi mektubunda; “Yunan Fevkalâde Komiserliği'nden alınan notada; ‘Ali Rıza Efendi'nin cenazesi,

¹⁵⁰ ATASE Arşivi, K.N.83, G.N.116, B.N.116-1.

¹⁵¹ Ş.C.ERDEM, “İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u Resmen İşgali...”, s.690.

¹⁵² B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.20, G.N.94.

¹⁵³ Ş.C.ERDEM, “İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u Resmen İşgali...”, s.689.

¹⁵⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.53, G.N.54.

ailesinin gönderdiği bir hoca efendi tarafından İslâm Dini'ne, gelenek ve kurallarına uygun defnettirilmiştir' denildiği" bildirilmişti.¹⁵⁵

V-İTİLÂF DEVLETLERİ ASKERİ KUVVETİ'NİN OSMANLI GÜVENLİK GÜÇLERİ ÜZERİNDE KURDUĞU BASKI VE SONUÇLARI

Osmanlı Devleti'nin güvenlik birimleri, yetkileri kısıtlanmış ve atıl bir durumda bırakılmıştı. Güvenliği sağlama görevi ile sorumlu kurumlar, olayların vahameti karşısında son derece endişeliydi. Yaşanan bu endişelerden olmak üzere, İstanbul Muhafızlığı 25 Kasım 1918'de Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği bir yazıda; olayların bu şekilde devam etmesi durumunda, çok daha vahim durumların meydana geleceğini belirtmişti. Ayrıca, olayların sorumlularını tutuklamak ve haklarında gerekli işlemleri yapmak üzere kendilerine bir emir ve yetkinin verilmemiş olması nedeni ile zorluk çekildiğinden de yakınılmıştı.¹⁵⁶

Olayların sorumlularını tutuklamak ve yargılamak bir yana, asayişin neredeyse tam anlamıyla çöküntüye uğradığı İstanbul'da, İtilâf Devletleri'ne mensup polis kuvvetleri, herhangi bir Türk polisini görevden alabilme yetkisine de sahip bulunuyordu.¹⁵⁷

İşgal güçleri tek taraflı bir hak olan bu yetkinin sınırları içinde de kalmamışlar, hukuksuz olarak ve geçerli bir nedene dayandırılmadan görevli Türk askerlerini ve polislerini de tutuklamışlardı. Fener Jandarma Kumandanı, yanına aldığı iki asker ile birlikte, Zekeriya Köyü'ne giderken Dereköy yakınında, hiçbir sebebe dayandırılmadan, İngiliz Müstemleke askerleri tarafından tutuklanmıştı.¹⁵⁸

Meydana getirilen bu olumsuz şartlar altında güvenlik birimleri ve elemanları görevlerini yapamaz durumda, büyük bir çaresizliğin içine sürüklenmişlerdi. Yaşanan bu çaresizliğin örneklerinden yalnızca biri olmak üzere, İstanbul Mevkii Müstahkem

¹⁵⁵ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.53, G.N.54.

¹⁵⁶ ATASE Arşivi, K.N.61, G.N.53, B.N.53-1.

¹⁵⁷ Tülay Alim BARAN, "Mütareke Döneminde İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi", *Belleten Dergisi*, LXXII/263, (Nisan 2008) s.159.

¹⁵⁸ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.39, G.N.55.

Kumandanlığı, 9 Ağustos 1919'da İstanbul Muhafızlığı'na gönderdiği bir yazıda; Büyükdere'de bulunan İngiliz İşgal Kuvvetleri Karargâhı'na mensup askerlerin, her fırsattan faydalanarak, Türk ve Müslümanlara saldırılardan bir an bile geri durmadıklarını, yaralama ve cinayetlerde bulduklarını, güvenlik güçlerine müdahale ederek, görevlerini engellemeye çalıştıklarını, İngiliz Karargâhı'nın ise bu olaylar karşısında kayıtsız, umursamaz davrandığını bildirmişti.¹⁵⁹ Ayrıca; Büyükdere'de, Müslümanların çok zor şartlar altında bulduklarını, mal, can ve namuslarından ümitsiz bir halde yaşadıklarını, yeterli sayıda kuvvetleri bulunmadığından, gece ve gündüz devriye gezdiremediklerini, olayların önüne geçebilmek için bir tabur askerin yanı sıra takviye polis ve jandarma gücüne de ihtiyaçlarının bulunduğu belirtilmişti.¹⁶⁰

Türk askeri ve polisi; tamamen bloklar arasında sıkıştırılmış, yetkisizlik içinde eli kolu bağlı bir durumdaydı. İtilâf gücü polislerinin çağırması veya izin vermesi sonucunda, Türk polisi olaya müdahale edebilme yetkisine sahipti.¹⁶¹ Osmanlı yönetimi ise; adeta ağır bir psikolojik sarsıntı yaşamaktaydı. Bu psikoloji, İstanbul Valiliği'nin 4 Mayıs 1920'de Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği bir yazıya da yansımıştı. Bu yazıda; Şile Rumlarının tehcir meselesinden dolayı intikam almak maksadıyla Müslümanlar aleyhinde tahriklerde bulunduğu ve yakın zamanda üzücü bir olayın yaşanmasının beklendiği belirtiliyordu. Ancak, beklenen bu muhtemel olaylar karşısında alınması gereken tedbirler değil de, alınacak tedbirlerin İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'na yanlış anlaşılması gerektiği vurgulanıyordu.¹⁶²

Bütün bu yetki sınırlamalarının dışında; görevlerinin özelliği gereğince, silahları alınmayan az sayıdaki askeri güvenlik görevlisinin, dış görevlerinde silahlarını kullanıp kullanamayacakları da açıklığa kavuşturulmamıştı. Bu hususta, İstanbul Muhafızlığı, 22 Mart 1920'de Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği bir yazı ile sıkıntılarını dile getirmişti. Bu yazıda; karakollarda görevli bulunan ve İngilizler tarafından silahları alınmayan inzibat memurlarının, silah taşıma yetkilerinin olup olmadığı hakkında kendilerine ulaşmış bir

¹⁵⁹ ATASE Arşivi, K.N.31, G.N.122, B.N.122-2.

¹⁶⁰ ATASE Arşivi, K.N.31, G.N.122, B.N.122-2.

¹⁶¹ Mufty-Zade K. Zia Bey, *Speaking of Turks*, s.17.

¹⁶² B.O.A, DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/19.

emir bulunmadığından, memurların göreve gönderilemediği ve hiçbir olaya da müdahale edilemediği bildirilmişti.¹⁶³

VI-İSTANBUL'DAKİ RUM VE ERMENİ TEBAA'NIN İTİLÂF DEVLETLERİNCE DESTEKLENEN SİYASİ EMELLERİ İLE HUKUK DIŞI EYLEM VE DAVRANIŞLARI

A-İstanbul'da Gayrimüslim Nüfusun Artması ve Sorunların Çözümü İçin Osmanlı Hükümetince Alınan Tedbirler

İşgal yıllarında, Anadolu'dan İstanbul'a çok yoğun Rum ve Ermeni göçü meydana gelmişti. Zaten ekonomik ve sosyal imkânların sınırlı olduğu bir dönemde, Osmanlı Devleti, bu göçün beraberinde getirdiği sıkıntıları aşmakta güçlüklerle karşılaşmıştı. Bu durumun aşılabilmesi maksadıyla; bazı tedbirler almaya çalışan Dahiliye Nezâreti, mutasarrıflıklara bir genelge göndermişti. Bu genelgede; İstanbul'a çok sayıda Rum ve Ermeni'nin geldiğini, bu kadar nüfusu İstanbul'da barındıracak yer bulunmadığını ve bu nedenle gelenlerin sefil duruma düşecekleri belirtilerek, bu göçün önlenmesi yönünde mutasarrıflıkların mahallinde çözüm bulmaları ve Hükümet ile gerekli irtibatın sağlanıp, Ermeni ve Rumların iâşe ve iskân imkânlarının temin edilmesi istenmişti.¹⁶⁴

Osmanlı Hükümeti'nin iyi niyet içerisinde yapmış olduğu çalışmalar ve fedakârlıklar görmezlikten gelinmişti. Osmanlı Hükümeti, daha önce İstanbul'dan ayrılan ve işgal ile birlikte tekrar dönen Rum ve Ermenilere, kıt imkânlara rağmen gereken yardımı yapmaktaydı. Geriye dönen Rum ve Ermeniler en iyi şekilde iskân edilmelerine ve mallarının iade edilmesine rağmen, özellikle İngiltere, iskân ve malların iade edilmesi meselesini, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için önemli bir koz olarak kullanmıştı. Bu durumdan istifade eden Ermeni ve Rumlar ise; daha önce bedelini ve hakkını alarak satmış oldukları mallarını tekrar geri alabilmek için, söz konusu malların kendilerine ait olduğunu iddia etmişlerdi. Bu iddialar, zaten bahaneye bakan İngiliz yetkililerini derhal harekete geçirmiş ve hiçbir incelemeye gerek bile

¹⁶³ ATASE Arşivi, K.N.61, G.N.137, B.N.137-1.

¹⁶⁴ B.O.A., Dahiliye Şifre Kalemi, D.N.93, G.N.158.

duymadan, daha önce Türklerin satın almış oldukları malların Türklerin elinden alınarak Ermeni ve Rumlara teslimi için uğraşmışlardı.¹⁶⁵ Bunun için de; Ziraat Bankası'nın 7 milyon lira tutarındaki sermayesi ile tehcire uğradığı belirtilen Ermeni ve Rumların, tehcir öncesi mallarının satın alınarak, geri verilmesi istenmişti.¹⁶⁶

Diğer yandan İngilizler, İstanbul'da, gayrimüslim sayısını, Müslüman Türk sayısının üzerine çıkarabilmek amacıyla; işgal yıllarında İstanbul'a göç eden Ermeni ve Rumlara yardımcı olmuşlar, iskânları yönünde çalışmalar yapmışlardı. Mütareke sonucunda İstanbul'a dönen Ermenilerin bir kısmı Haydarpaşa çevresindeki geçici çadırlarda iskân edilirken, geri kalan kısım da; Mühürdar'da Rıza Paşa'ya ait bulunan arsada kurulan barakalara yerleştirilmişlerdi.¹⁶⁷

Bu iskân çalışmaları bağlamında; İngilizler, 1918 yılının sonlarında, genellikle Rumların oturduğu Küçükçekmece ve Kalitarya (Şenlikköy) Köyleri'ne giderek, burada bulunan Müslüman muhacir ailelerin üç güne kadar evlerini boşaltarak köyden ayrılmalarını ihtar etmişlerdi.¹⁶⁸ Bu çalışmalarla da yetinilmemiş, İngiltere Siyasi Mümessillerinden Deniz Binbaşı Heathcote Smith'in¹⁶⁹ yardımcısı Teğmen Vatili, 30 Ocak 1919'da, Rum Patrikhanesi'nden bir görevliyi de yanına alıp, Pendik, Kartal ve Maltepe'ye giderek, buralarda Türk subayların oturduğu ve Rumlara ait olduğunu ileri sürdüğü evlerin iki gün içerisinde boşaltılmasını istemişti.¹⁷⁰

B-İngiliz İşgal Kumandanlığı'nın Gayrimüslimlere Verdiği Destek

İşgal İstanbul'unda Osmanlı tebaası Ermeni ve Rumların şımarık hareketleri ve Türklere yönelik tahrik edici davranışları tahammül edilemez noktalara ulaşmıştı. Türkçe'yi ve muhiti iyi bilmeleri sebebiyle Rum ve Ermeniler, İtilâf Devletleri

¹⁶⁵ Ferudun ATA, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**, Ankara 2005, s.57-58.

¹⁶⁶ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.37-38.

¹⁶⁷ **B.O.A., DH.UMVM.**, D.N.101, G.N.38.

¹⁶⁸ **B.O.A., DH.EUM.5.ŞB.**, D.N.82, G.N.45.

¹⁶⁹ Binbaşı Smith; Ermeni ve Rumları sözde Türk baskısından kurtarmak için görevlendirilmişti. Eşi de Rum asıllıydı. (G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.40.) Bazı kaynaklarda, Heathcote Smith'in rütbesi; yarbay olarak da geçmektedir. (Halide Edib ADIVAR, **Türk'ün Ateşle İmtihani, Kurtuluş Savaşı Anıları**, İstanbul 1971, s.16.)

¹⁷⁰ **B.O.A., DH.EUM.5.ŞB.**, D.N.77, G.N.66.

görevlilerine gönüllü rehberlik yaparak, asılsız soykırım iddialarıyla suçladıkları Türklerin takip ve cezalandırılmalarında aktif görev almışlardı.

İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki bütün karakollarında, hem tercümanlık yapmak hem de kılavuzluk etmek üzere, bir Rum ve bir de Ermeni yardımcı bulundurulmaktaydı. Bu tercümanların desteğini gören bazı Rumlar; özellikle Beyoğlu, Galata, Tatavla ve Yenişehir'de Türklere göz açtırmıyorlardı.¹⁷¹

İstanbul'un Hristiyan ahalisi, İngiliz himayesine yoğun bir güven duymaktaydı.¹⁷² Çünkü İngiliz himayesinde olmanın her türlü tehlikeye karşı bir zırh vazifesi gördüğüne inanılıyordu.¹⁷³ İngiltere de bu zırhı, şehrin gayrimüslimlerine giydirmeye hazırdı. Teğmen Vatili, yukarıda gerçekleştirdiği belirtilen gezisi sırasında; Rum ahaliye, Müslümanlar tarafından, kendilerine karşı yapılmış bir haksızlık var ise, şikâyetle bulunmalarını da istemişti.¹⁷⁴

İngilizlerin, Osmanlı Rum cemaati ile olan ilişkileri; büyük ölçüde Yunanistan ile olan ilişkilerine bağımlıydı. Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na İngiltere'nin yanında girmesi ve bu savaştan Osmanlı Devleti'nin yenik çıkması; İngiliz-Yunan-Rum ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştı. Ayrıca İngiltere, sömürgesi olan bölgelerde bulunan Müslümanlara karşı itibarını korumak için, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin bir daha ayağa kalkamayacak şekilde cezalandırılmasını istiyordu. İngiltere, Türkiye'yi ezme kararında olmakla birlikte, İngiliz halkını ve dünya kamuoyunu vicdanen tatmin etmek için, ahlâksal birtakım gerekçeler bulmak amacıyla; Osmanlı

¹⁷¹ H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.232; G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.92.

¹⁷² S.BORAK, **"General Harington'un Gizli Raporu..."**, s.169. İstanbul'un 13 Kasım 1918'deki filli işgalinin hemen ardından, Ermeni ve Rumlar tarafından, Joğoderet, Verçinlur, Azdamart, Renaissance, Neologos, Proiya, Kiriks ve bir de Fransızca Bosphore Gazeteleri çıkarılmaya başlanmış, bu gazeteler; gayrimüslimlerin propaganda malzemesi olarak kullanılmıştı. (K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.61-62.)

¹⁷³ Ş.C.ERDEM, **"İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u Resmen İşgali..."**, s.690. Örneğin, şehirdeki Ermeniler, İngilizlere yaranabilmek için, İstanbul'un resmi işgali sırasında, İngiliz askerlerinin geçtiği yollarda, çocuklarına İngiliz Milli Marşı "God Save the King"i okutmuşlardı. (Ömer KÜRKÇÜOĞLU, **Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926**, Ankara 1978, s.65.)

¹⁷⁴ **B.O.A., DH.EUM.5.ŞB., D.N.77, G.N.66.**

Hükümeti'nin Ermeni ve Rumlara karşı kötü muamele yaptıkları şeklinde bir propagandayı da malzeme olarak kullanmaktaydı.¹⁷⁵

Bu propagandanın tutarlı olabilmesi için de; Ermeni ve Rumların İngiltere'nin koruması altında bulduklarının gösterilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı İngilizler, çevrelerini, İstanbul'un kozmopolit unsurları ile doldurmuşlardı. Ermeni ve Rumların çeşitli işlerini takip ediyorlar,¹⁷⁶ kendilerinin askerlikten muaf tutulmalarını sağlıyorlar,¹⁷⁷ İstanbul'daki şirketlere ve bazı idari makamlara genellikle bu unsurları yerleştiriyorlar,¹⁷⁸ onların haklarını korumaya büyük önem veriyorlardı. Azınlık okullarına her türlü yardımlar yapılırken, Rumların Ayasofya'yı yeniden Hristiyan mabedine dönüştürme yolundaki taleplerine de olumlu bir şekilde yaklaşıyordu.

İngilizlere göre; Ermeniler ve Rumlar, Osmanlı Devleti'nin idaresi altında uzun yıllar işkence görmüş, bazı haklardan mahrum edilmişlerdi.¹⁷⁹ Hatta bu düşüncelerini ispatlayabilmek için, Osmanlı Devleti'nin arşivlerini ele geçirerek bir ipucu da aramışlar fakat buna muvaffak olamamışlardı.¹⁸⁰ Ancak İngilizler, yine de politikalarını gerçekleştirebilmek için, Osmanlı Devleti bünyesindeki gayrimüslimlerin yaşamlarını bu şekilde lanse etme ihtiyacı hissetmişlerdi.

İngilizler, Ermeni Eytam Heyeti'ne de yoğun bir destek veriyorlardı. Dr.Arif Bey'in Moda'da bulunan evi işgal edilerek, Ermeni yetimhanesi olarak kullanılmak üzere, Ermeni Eytam Heyeti yönetimine teslim edilmiş,¹⁸¹ hatta 1919 yılında işgal altına aldıkları Kuleli Askeri İdadisi'ni de yine yetimhane yapılmak üzere Ermenilere

¹⁷⁵ H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.105-107.

¹⁷⁶ A.RYAN, *The Last of The Dragomans*, 124.

¹⁷⁷ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, I, s.466. Ermeni ve Rumların askerlikten muaf tutulmaları üzerine, İstanbul'daki Hahambaşı, Yüksek Komiserlere müracaat ederek; Yahudilerin de bu uygulamaya tabi tutulmasını istedi. (S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, I, s.466.)

¹⁷⁸ Mutfy-Zade K.Zia Bey, *Speaking of The Turks*, s.31; S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, I, s.167-168.

¹⁷⁹ Zekeriya TÜRKMEN, "İşgal Yıllarında İstanbul'daki Uygulamalar: Mütareke Döneminde Ermeniler Tarafından Türk Çocuklarının Kaçırılması ve Hristiyanlaştırılması", *KÖK Araştırmalar Dergisi*, II/2, (Güz 2000) s.267.

¹⁸⁰ F.ATA, *Tehcir Yargulamaları...*, s.15.

¹⁸¹ B.O.A, *DH.İ-UM.*, D.N.20/22, G.N.14/67.

vermişler, buradaki öğrenciler de, yazı Kâğıthane Çayırı'ndaki çadırlarda geçirdikten sonra Maçka Kışlası'na götürülmüşlerdi.¹⁸²

Osmanlı tebaası oldukları halde, bir kısım Rum ve Ermeni ise; İngiliz askeri elbisesi giymiş olarak sokaklarda taşkınlıklar yapmıştı.¹⁸³ İngiliz üniformalı Rum ve Ermeniler, kamu güvenliği ve istihbaratla görevlendirilmişlerdi.¹⁸⁴ Ayrıca, Bostancı'da bulunan İngiliz Ordu Karargâhı'nda Rum ahaliden ücretli gönüllüler istihdam edilmiş ve bunlara silah da verilmişti.¹⁸⁵ Bütün bunların dışında, ileride meydana gelebilecek olaylarda asker veya güvenlik görevlisi olarak kullanılmak üzere; Rum, Ermeni ve Rus muhacirlerinden birçok kimse, Mekteb-i Harbiye Binası'nda İngilizler tarafından kaydedilmişti.¹⁸⁶ Yaşanan bu gelişmeler; İstanbul'un Müslüman Türk ahalisi arasında İngilizlere karşı derin bir nefret ve intikam duygusu oluşturmuştu.¹⁸⁷

İşgalin başlarında, İngilizler tarafından, gayrimüslimlere; biraz daha sabırlı olmaları, İstanbul'u avuçları içine aldıktan sonra her istediklerinin yapılacağı ve Türklerden diledikleri gibi intikam alabilecekleri bildirilmişti. Bu amaçla, Paris'ten gelen ve İstanbul'daki sempatizanları ile birleşen Ermeni Komitacılarının oluşturdukları Ermeni Kulübü de İngiliz polisi ile gizliden gizliye münasebete girmişti. Bu teşkilat; iki defa İngiliz Sefarethanesi'nde, üç defa da, gizli amaçlar için Nişantaşı'nda kullanılan bir apartmanda toplantılar yapmıştı. Bu toplantılara bizzat katılan İngiliz General Wyndham Deeds, Ermeni komitacılara; *“-Doğru veya yanlış bir bahane, bir sebep bulun. Türklere fiilen hücum için derhal harekete geçeriz. Ancak, bulacağınız sebebin, bahanenin hiç değilse bir parça isnat edecek tarafı olmalı. Biz, sizin adınıza icraatta bulunurken, bütün dünyaca bilinen İngiliz adaletine leke gelmesin...”*¹⁸⁸ diyerek cesaret veriyordu.

¹⁸² B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.185. Nurcan Fidan'a göre; buradaki öğrenciler, Kâğıthane'deki Çağlayan Köşkü'ne gönderilmişlerdi. (N.FİDAN, **İstanbul'un Resmen İşgali...**, s.115.)

¹⁸³ Ş.RADO, **“Mütareke Günlerinde İstanbul”**, s.16.

¹⁸⁴ N.FİDAN, **İstanbul'un Resmen İşgali...**, s.113.

¹⁸⁵ **ATASE Arşivi**, K.N.62, G.N.2, B.N.2-1.

¹⁸⁶ **TİTE Arşivi**, K.N.56, G.N.164, B.N.164-001.

¹⁸⁷ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.92.

¹⁸⁸ K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.69.

İngilizlerin koruma ve yönlendirmeleri altında, Ermeni komitacılar da tedhiş örgütleri Taşnaksutyun vasıtasıyla derhal harekete geçmişlerdi. Taşnaksutyun, I.Dünya Savaşı sırasında da, Türklere karşı İtilâf ordularına yardımda bulunmuştu. Ayrıca, İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenlerine karşı yurt dışında işlemiş olduğu cinayetlerin yanı sıra,¹⁸⁹ İstanbul'da da birçok cinayet eylemlerinde bulunmuştu. Taşnaksutyun, cinayetleri son derece dikkatlice planlamakta ve gerçekleştirmekteydi. Cinayetler, gündüz vakti kalabalık sokaklarda işleniyor, bir silah sesinin duyulmasının ardından, bir adam yere yığılıyordu. Tam da bu sırada, önceden orada bulundurulmuş ve cinayete kurban giden adamın başında toplanan onlarca, bazen yüzlerce Ermeni arasında suikastçi kaybolup gidiyordu. İtilâf polisi ise, iş işten geçtikten sonra olay yerine gidiyor, düzinelerce insanı alıp sorguluyor ve hiçbir sonuç alamıyordu. Tutuklananların pek çoğu gerçekten hiçbir şey bilmiyordu. Olaya karışanların bile, büyük ihtimalle sadece belirli bir saatte, belirli bir yerde olmaları gerektiği dışında başka bir bilgileri de yoktu.¹⁹⁰

İstanbul'daki Müslüman Türk ahaliye karşı son derece fena muamelelerde bulunan İngilizler, gece yarısı bastıkları evlerde tahribatlar yapıp, tutuklamalar gerçekleştirirken, Ermeni ve Rumların da, kendilerine açıktan teşvik ve yardımlarını görüyorlardı.¹⁹¹ Maltepe Karakol Kumandanı Hüseyin Bey ile Binbaşı Necati Bey, Hafız Abdullah, Kara Şaban ve Makasçı Halil, kendisine tercümanlık görevi verilen Ermeni Klibosel isminde bir şahsın, ihbar ve yol göstermesi sonucunda; 7 Temmuz 1920'de İngiliz askerleri tarafından tutuklanmışlardı.¹⁹²

Ermeni ve Rumların, İngilizlerle bu derece yakın ilişkilerde bulunmalarının bir nedeni de; İngilizlerin, haber toplamakla görevli Özel Elemanlar Servisi'ndeki personel kıtlığıydı. İngilizlerin, istihbaratçı yetiştirmek için zamanları da olmadığından, Rum ve Ermenilerle iş yapmak zorunda kalmışlardı. Bu durum ise; sağlıklı istihbarat yapılmasını olumsuz yönde etkiliyordu. Çünkü azınlıklara mensup istihbaratçıların

¹⁸⁹ Taşnaksutyun'un yurt dışında katlettiği ittihatçılar arasında; Eski Sadrazamlardan Talat Paşa ile Sait Halim Paşa, Bahriye Eski Nazırı Cemal Paşa, İttihat ve Terakki Fırkası Umumi Merkez üyelerinden Bahaaddin Şakir Bey ve eski valilerden Cemal Azmi Bey gibi isimler bulunmaktadır.

¹⁹⁰ J.G.BENNETT, **Tanık...**, s.56-58.

¹⁹¹ Rıza NUR, **Hayat ve Hatıratım...**, s.528.

¹⁹² **B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.46, G.N.20.**

büyük çoğunluğu, Türklere büyük bir kin besliyorlar ve gelişigüzel ihbarlarda bulunuyorlardı.¹⁹³

Ayrıca, ayaktakımından Çavuşyan, Sebuhan ve Yani isimli şahıslara İstanbul'daki İngiliz Polisi Teşkilatı içerisinde görev verilmesi; şehir halkını haklı olarak endişeye sevk etmişti. Ancak endişenin daha büyüğü henüz yaşanmamıştı. Türk polisinin elinde artık hiçbir yetkinin kalmadığını gören Rum ve Ermeni sabıkalıları, İngilizlere müracaat ederek; “-Türk polisi bize baskı yapıyor. Size hizmet ettiğimiz için bize kin besliyorlar. Bu nedenle bize bir belge verin ki kendimizi koruyabilelim” talebinde bulunmuşlardı. Bu talepleri derhal yerine getirildi.¹⁹⁴ Bu belge; verildiği kişinin İtilâf Devletleri'nin himayesi altında olduğunu göstermekte ve İngiliz, Fransız, İtalyanlar, başta Rumlarla Ermeniler olmak üzere istediklerine bu belgeyi vermişlerdi. İşin garip tarafı; bu belgelerin çoğunluğunda isim yazılı değildi. Belge kimde ise onun kullanımına ait bulunmaktaydı. Bu vesikalar sayesinde gündüz vakti evlere girilerek soygunculuk yapılmakta, sokak ortalarında ölüm tehdidi ile insanlar soyulmaktaydı.¹⁹⁵

C-Yunan İşgal Kuvvetleri İle İstanbul'daki Rum Tebaa Arasındaki Organik Bağın İstanbul'u Yunanistan'a Bağlamaya Yönelik Siyasi Yansımaları

İstanbul'un işgali sonrasında, Rumların, Türklere karşı harekete geçmesinde doğal olarak Yunanistan da rol oynuyordu. Bu durumu, Rum faaliyetlerinin her aşamasında görmek mümkündür. Yunanistan'ın yıllarca hayalini kurduğu “Büyük Yunanistan” düşüncesi bu dönemde her iki toplumun ortaklaşa hareket etmelerine neden olmuştu. Yunanistan, bağımsızlığını elde ettikten sonra “büyük fikir”, “büyük mefkûre”, “büyük ülkü” anlamına gelen “Megali İdea”yı yani; İstanbul başkent olmak üzere, Bizans İmparatorluğu'nu en geniş sınırlarıyla dirilterek büyük bir Yunanistan kurmayı hedeflemişti. Yunanistan'ın siyasi liderlerinden İoannis Kolettis, “Megali İdea”yı ve hedeflerini 1844 yılında açıklamıştı. Kolettis; “*Yunanistan Krallığı, bütün Yunanistan değildir. O, Yunanistan'ın sadece küçük ve en fakir parçasıdır. Yunanlı da sadece kraliyet sınırları içinde yaşayan Yunanlı değildir. Yanya'da, Selanik'te, Serez'de,*

¹⁹³ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.114-115.

¹⁹⁴ K.ŞÜKRÜ, *Mütareke Acıları...*, s.122, 128-129.

¹⁹⁵ K.ŞÜKRÜ, *Mütareke Acıları...*, s.129.

*Edirne’de, Konstantinopolis’te, Trabzon’da, Girit’te, Sisam’da yaşayan ve tarihin herhangi bir döneminde ve hangi topraklarda yaşamış olursa olsun, Yunan ırkına mensup olan herkes Yunanlıdır. Helenizm’in iki büyük başkenti vardır; Atina ve Konstantinopolis. Atina; sadece kraliyetin başşehridir. Konstantinopolis ise; bütün Helenlerin sevinci, ümidi olan büyük başşehirdir”*¹⁹⁶ demişti.

Önceden de ifade edildiği gibi, Rumlar, İstanbul’un işgalini, şehrin Yunanistan’a geçmesi yolunda çok önemli bir adım olarak görüyorlar, Megali İdea’nın gerçekleşmesinin, artık çok yakın olduğunu düşünüyorlardı. Bu nedenle; Yunan-Rum ortaklığıyla İstanbul’da işlenen suçların asıl maksadı; Türklerin idaresi altında, şehrin yaşanmaz bir yer haline geldiğini göstermekti.

Bu faaliyetlerde aktif görev alan kurumlardan biri de; Yunan Hükümeti’nin maddi ve manevi yardımlarını gören Mavri Mira Cemiyeti idi. Doğrudan doğruya Yunanistan Başbakanı Venizelos’tan direktif alan bu cemiyet; Rumları silahlandırarak tedhiş hareketleri meydana getiriyordu. Türkiye’ye göç etmek zorunda kaldığı iddia olunan Rumlara, ilaç ve tıbbi gereç yardımı görüntüsü altında silah ve cephane gönderen Yunan Kızılhaç’ının da Mavri Mira Cemiyeti’ne önemli katkıları bulunuyordu.¹⁹⁷ Mavri Mira, hazırladığı Rum çetelerine gerek İstanbul’da, gerekse Anadolu’nun çeşitli kasaba ve köylerinde cinayet işletiyor, soygunlar yaptırıyordu.¹⁹⁸

1919’da İstanbul’da Patrikhane’nin öncülüğünde kurulan Mavri Mira Cemiyeti, Osmanlı Devleti’ni yıkmak için çok geniş faaliyetlerde bulunmuştu. Bu amaçla, 1-Vilayetler dahilinde çeteler oluşturmak ve idare etmek, 2-Mitingler tertip etmek, 3-Propaganda planları hazırlamak ve bu alanda faaliyete geçmek, 4-Resmi kuruluşlarının yardımlarını temin etmek, 5-Rum okullarında izci teşkilatları kurmak ve 20 yaşını doldurmuş gençleri bu teşkilata dahil ederek faaliyetlerini temin etmek, 6-Ermenilerle Türkler aleyhine işbirliği sağlamak, 7-Trabzon havalisinde teşekkül eden Pontus faaliyetlerini yönetmek.¹⁹⁹

¹⁹⁶ H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.51.

¹⁹⁷ Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK), *Nutuk...*, I, s.2; III, s.1200.

¹⁹⁸ S.TANSEL, *Mondros’tan Mudanya’ya...*, I, s.86.

¹⁹⁹ Selahattin SALIŞIK, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eteryay*, İstanbul 1968, s.145-146.

Diğer yandan, Osmanlı topraklarında eşkıyalık yapan Rum çetelerine yardımda bulunmak üzere, Yunan Savaş Bakanlığı tarafından düzenlenen bir vesikayla elemanlar görevlendirilmişti. Bu çetelerin yiyecek, giyecek, silah ve cephane ihtiyaçlarının, karşılanması için Yunan subaylar tarafından Fener Rum Patrikhanesi'nde kurulan bir İhtilâl Cemiyeti de bulunmaktaydı.²⁰⁰

Bu faaliyetlerden olmak üzere, İstanbul ve çevresinde Rum çetelerinin kurulması, teşkilatlandırılması, görevleri Yunanistan'ın İstanbul'daki Askeri Temsilcisi Albay Katekhetis tarafından yürütülmüştür. Girit isyanlarında yetişmiş bir komiteci olan Katekhetis, Patrikhane'yi muhafaza etmek bahanesiyle İstanbul'a getirttiği jandarmaları, sözde erzak ambarı teşkili için getirilmiş iki bölük askeri Rum köylerine dağıttı. Bunların vasıtasıyla silahlı çeteleri genişletti. Albay Katekhetis, İstanbul'da, sadece çete faaliyetlerini idare etmekle kalmamış, siyasi ve askeri teşkilatların kurulmasında da rol oynamıştır. Nitekim o, Türk ve Bulgar ordularında hizmet yapmış subaylardan meydana gelen bir Rum cemiyeti teşkil etmiştir. Bu cemiyet, 20 Aralık 1920 ve 8 Ocak 1921'de düzenlediği toplantılardan sonra İstanbul Yunan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile birleştirilmiş, üyeleri de ayrıca Yunan istihbarat işlerinde hizmette bulunmuşlardır. Bütün bu faaliyetler neticesinde farklı saha ve bölgelerde çalışmalarını sürdüren yaklaşık 15 civarında Rum, Yunan tedhiş örgütü meydana getirilmişti. Özellikle siyasi ve askeri temsilcilerin çalışmalarıyla ortaya çıkan ve merkezleri İstanbul'da bulunan Rum-Yunan teşkilat ve cemiyetleri şunlardı:

1-Fener Rum Patrikhanesi ve kiliseler, 2-Mavri Mira Örgütü, 3-Pontus Örgütü, 4-Trakya Komitesi, 5-Kordos Komitesi, 6-Rum İzci Örgütü, 7-Rum Matbuat Örgütü, 8-Beyoğlu Rum Edebiyat Örgütü, 9-Rum Ticaret Örgütü, 10-Asya-yı Suğra (Küçük Asya) Örgütü, 11-Rum-Yunan Müdafaa-i Milliye Örgütü, 12-Rum-Yunan İttihad-ı Milliye Örgütü, 13-Yunan-Rum Salib-i Ahmer (Yunan Kızıl Haç) Örgütü, 14-Yunan Bahriye İdaresi, 15-Yunan Ahz-ı Asker (Asker Alma) Şubesi.²⁰¹

İstanbul'da Rumlara ait dini kurumlar esas görevlerini bir tarafa bırakıp, kendi görev alanlarına girmeyen işlerle ilgilenmeye başlamıştı. Zira Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde Fener Rum Patrikhanesi de doğrudan doğruya Yunan Başbakanı

²⁰⁰ H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.173-174.

²⁰¹ Ali GÜLER, *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, Ankara 2003, s.24-26.

Venizelos'un temsilcisi sıfatıyla siyaset sahnesine atılmıştı. Patrikhane'nin çalışmaları için hiçbir yardımdan kaçınmayan Venizelos, Yunan İstihbarat Servisi ödeneğinden birkaç milyon drahmi ile Amerika'da oturan İstanbullu Niçepulos'un bağışladığı dört milyon drahmiyi ve Yunanistan İçişleri Bakanlığı'nın Anadolu ve Rumeli göçmenlerinin yerleştirilmesi için ayırdığı beş yüz bin drahmiyi Patrikhane'nin emrine vermiştir. Doktor, öğretmen, eczacı, müfettiş, yazar, tercüman, mühendis gibi aydınlardan oluşan büyük bir kuruluşla faaliyet gösteren ve bini aşkın merkez hizmetlisi olan Patrikhane, Temmuz 1919'da da kapısının üzerine çifte kartallı "Bizans Bayrağı"ni asarak bütün çalışmalarını birinci derecede İstanbul Yunan Siyasi Temsilciliği, ikinci derecede ise Müttefik temsilcileri ile sürdürmeye çalışmıştı.²⁰² Taksim Aya Triyada (Kutsal Üçlü) Kilisesi'nin duvarına, çiçeklerle donatılmış olarak, Venizelos'un resmi asılıyor,²⁰³ İstanbul Rumları, şehrin Yunanistan'a ilhakı için kiliselerde ayinler tertipliyor,²⁰⁴ birçok kiliseyi de cephaneliğe çeviriyorlardı.²⁰⁵ İstanbul Polis Müdüriyeti'nin, Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği bir raporda; Aya Dimitri Kilisesi'ne sandıklar içerisinde silah ve cephane taşındığı belirtilerek önlem alınması istenmişti.²⁰⁶ Bunun dışında Çengelköy Rum Kilisesi, mektep ve mezarlığından 1919 Temmuz ayının ilk günlerinde silah dağıtıldığı ihbarı üzerine başlatılan soruşturma sonucunda, Kandilli Rumlarının Averof Zırhlısı Komutanı'ndan silah istedikleri öğrenildi. Yunan komutan, Rumlara hemen verebilecekleri silahları olmadığını söylemiş, ancak Çengelköy'deki depodan elli silah göndereceği sözünü de vermişti.²⁰⁷

Bütün Rumların en yüksek dini müessesesi olan Fener Rum Patrikhanesi'nin de siyasi konulara olan ilgisi devam ediyordu. 26 Ekim 1918'de Patrikliğe getirilen Dorotheos Mamelis; ülkesinin daha önceleri kaybettiği tüm toprakları geri alacağını açıklamıştı. Oldukça saldırgan bir karaktere sahip olan Dorotheos, Patrikhane

²⁰² Ertan KÖSE, **Yunanistan ve Bitmeyen Kin**, İstanbul 2005, s.193-194.

²⁰³ G.SCOGNAMILLO, **Beyoğlu'nda Fuhuş**, s.49.

²⁰⁴ Zafer TOPRAK, "**Mütareke Döneminde İstanbul**", s.20; Ç.APATAY, Y.İLTER, **İstanbul ve Cumhuriyet...**, s.182.

²⁰⁵ İ.H.SUNATA, **İstanbul'da İşgal Yılları**, s.47.

²⁰⁶ Z.TÜRKMEN, "**İstanbul'un İşgali...**", s.341.

²⁰⁷ Bülent ATALAY, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)**, İstanbul 2001, s.103-104.

Meclisi'nin kararına bağı olarak Osmanlı Hükümeti ile bütün işbirliğini ve ilişkilerini kesmiş, bu konudaki her türlü girişimi de yasaklamıştı. Rumlardan, Osmanlı seçimlerinde oy kullanmamalarını, Rum okullarında Türkçe öğretmenler varsa, bunların, idari görevleri ile birlikte istifa etmelerini istemişti. Bunu izleyen üç yıl boyunca da; Rum ve Ermeni Patrikhaneleri, cemaatlerine Osmanlı pasaportu yerine kendi pasaportlarını vermişlerdi.²⁰⁸ Örneğin, İngiliz askeri kıyafeti giyerek, gemiyle Karamürsel'den Yalova'ya giden ve Rumca konuşan bir şahsın şüpheli davranışları nedeniyle görevliler tarafından kimliği kontrol edilmişti. Yapılan bu kontrolde; Yalova'nın Rum köylerine gitmek istediği anlaşılan bu şahsın, din görevlisi olduğunu gösterir bir vesikanın Patrikhane tarafından düzenlendiği anlaşılmıştı.²⁰⁹

Sahte pasaport düzenlemesi işiyle Yunanistan da ilgileniyordu. Askerlikten kaçmak isteyen Rumlar, bu konuda İngilizlerin desteğini görmüş olmanın yanı sıra, İstanbul'daki Yunan Konsolosluğu'ndan aldıkları pasaportlarla Yunanistan'a gidiyorlar, burada, Yunan vatandaşı olduklarını gösterir sahte bir pasaportla ülkeye geri dönüyorlardı. Dahiliye Nezâreti, bu yolu izleyen asker kaçağı sayısının binlerce olduğunu belirtmekteydi.²¹⁰ Zaten, 6 Mayıs 1919'a gelindiğinde, Rum Patrikliği, Osmanlı Rumlarının her türlü tebaalık yükümlülüklerinin Ruhani Meclis tarafından kaldırıldığını ilan etmişti.²¹¹

Patrik Dorotheos'un siyasi konulardaki faaliyetleri yoğun bir şekilde devam ediyordu. Dorotheos, 14 Şubat 1920'de Lloyd George'a bir mektup göndererek, İstanbul'un Rumlar için önemini anlatmıştı. Patrik, bu mektupta, düşüncelerini şöyle açıklıyordu:

“Türklerin kötü idaresi devam ediyor. İstanbul hiç bir vakit ne kültür ne de nüfus olarak Türk olmamıştır. Müslümanlar için değil, fakat Yunanlılar için mukaddes bir şehirdir. Kuvvetlerin, Türkleri İstanbul'dan atmaması; bir zaaf telakki edilecektir. Hâlbuki İstanbul, Yunanistan'a kuvvetli bir bağla bağlanmazsa, Yunanlıların arzuları

²⁰⁸ Ç.APATAY, Y.İLTER, **İstanbul ve Cumhuriyet...**, s.141.

²⁰⁹ **B.O.A., DH.KMS., D.N.55/2, G.N.25.**

²¹⁰ M.TEMEL, **İstanbul'un Sosyal Durumu...**, s.20.

²¹¹ R.ZİYAĞLU, **İstanbul Kadıları-Şehreminleri-Belediye Reisleri...**, s.248. Rum ve Ermeniler, Osmanlı Hükümeti'ni tanımayarak vergilerini de ödememeye başlamışlardı. (K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.67.)

hiçbir vakit yerine getirilmemiş olacaktır. Bütün bu sebeplerden, İstanbul, Anavatan ile birleştirilmelidir. Bunu; boğazların milletlerarası olması şartıyla, en iyi bir çözüm yolu olarak teklif ediyoruz. Biz İstanbul'a self determinasyon ve kuvvetlerin menfaatini garanti ediyoruz. Artık yeniden dünyaya gelen Yunanistan, Türk mayasına tahammül edemez. İstanbul'dan Türk Hükümeti ve Türk Sultanı atılmalıdır.”

Patrik Dorotheos, Atina'da yayımlanan bir gazeteye verdiği demeçte ise; “...biz İstanbul'un işgalini sevinçle karşılıyoruz. Zira düşüncelerimizin gerçekleşmesi için bunu en büyük delil olarak görüyoruz. İngilizler bize yardımsever bir şekilde davranıyor ve bizim her emelimizi derhal destekliyorlar. İstanbul'un Yunanlılara verileceğine derin bir imanım vardır...”²¹² demişti.

Fener Rum Patrikhanesi'nin resmi yayını olan Ekliyastiki Alitya Dergisi'nde yayımlanan bir yazıda da; Rumların, Wilson prensiplerine dayanarak 1453 senesi 29 Mayıs'ında yapılan haksızlığın tamiri, yani; İstanbul'un Rumlara iadesi talep edilmekteydi.²¹³ İstanbul'da Rumlar tarafından çıkarılan Neologos Gazetesi ise; işgalin başladığı ilk dönemlerde yayınladığı “İtilâf'ın Vazifesi” başlıklı baş makalesinde; “Türk Hükümeti'nin Hristiyanlar aleyhinde tarife sığmaz saldırılarda bulunduğu bahisle, İstanbul'da Patrik Grilorisyas'ın, Edirne'de Patrik Kirilos'un asıldığına, Bosna-Hersek'te ise Yunanlılara mezalim yapıldığına...”²¹⁴ atıfta bulunuyordu.

Diğer taraftan, Rum Patrikhanesi, zaman zaman, suçluların yakalanması, sorgulanması ve yargılanması gibi yasal süreçlere de müdahale etmişti. Osmanlı askeri gücüne ait bir tüfekte yakalanan Yunan askerinin, İtilâf Polis Merkezi'ne sevk edilmesi kararlaştırılmışken, bu safhada Patrikhane devreye girerek, Yunan askeri hakkındaki işlemleri engellemeye çalışmıştı.²¹⁵

Harbiye Nezâreti, Patrikhane'nin ruhaniyeti ile bağdaştıramadığı bu tavrını, silah kaçakçılığını alenen himaye ettiğinin işareti olarak algılamıştı. Nezâret, ayrıca,

²¹² H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.210.

²¹³ H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.41.

²¹⁴ *Vakit*, 23 Kasım 1918, No.390, s.1.

²¹⁵ *B.O.A., MV., D.N.221, G.N.157.*

Patrikhane'nin bu tür davranışlarına karşı tedbir alınmasını, 15 Mayıs 1921 tarihli tezkeresi ile Meclis-i Vükelâ'dan talep etmişti.²¹⁶

Meclis-i Vükelâ, Harbiye Nezâreti'nin bu tezkeresi üzerine; 18 Mayıs 1921'de toplanarak, "dini mümessiller nezdinde lâzım gelen teşebbüslerin yapılması hususunun Hariciye Nezâreti'ne yazılı olarak hatırlatılması"²¹⁷ kararını almıştı.

Patrikhane'nin bu tarz davranışlarını cesaretlendiren devletlerden biri de; Fransa'ydı. Önceden de ifade edildiği gibi, Müttefik Doğu Orduları Başkomutanı General Franchet d'Esperey, 8 Şubat 1919'da ikinci defa geldiği İstanbul'da, ilk iş olarak Ermeni ve Rum Patrikhaneleri'nin gönderdiği heyetlerle görüşmüştü. General, bu sefer de, 22 Şubat 1919'da Rum Patrikhanesi'ne bir ziyarette bulunarak; Fransa'nın "hellenizm haklarına" önem verdiğini göstermek istemişti. Bu nedenle, kendisi Patrikhane'ye girerken; çanlar olanca kuvvetle çalmaya başladı. Patrik, eski bir Bizans geleneğini diriltmiş ve uyguluyordu. Eskiden, İmparatorlar Patrik'i ziyarete gelince de böyle yapılırdı. Oysa İstanbul'un fethinden beri, çanlar sadece büyük dini yortularda çalınmaktaydı.²¹⁸ İstanbul'daki Fransız-Rum ilişkileri, zamanla daha da güçlenmiş, Fransızlar, İstanbul Rumlarına silah dağıtmaya da başlamışlardı.²¹⁹

D-Rum Tebaa'nın İşgal Güçlerinden Aldığı Destekle Kanun Dışı Davranışlar Sergilemesi

İstanbul'da, gerek işgal güçlerinin, gerekse Rum Patrikhanesi'nin cesaretlendirmesi, teşvik ve himayelerine bağlı olarak Rumların, bireysel veya toplu olarak işledikleri suçların önü alınamaz olmuştu. Öyle ki, Rumların koruyuculuğunu üstlenen İngilizler bile, işgalin ilk günlerinde işin nereye varacağını az çok kestirmişlerdi.

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, daha 1918 yılının Kasım ayı sonlarında, Serres Metropolit'i'ne haber göndererek; Türk makamlarının huzursuzluk kaynağı olarak gördükleri İstanbul Rum halkı ile Yunan askerlerine ait vakalar için

²¹⁶ B.O.A., MV., D.N.221, G.N.157.

²¹⁷ B.O.A., MV., D.N.221, G.N.157.

²¹⁸ Y.AKYÜZ, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.73-74.

²¹⁹ ATASE Arşivi, K.N.99, G.N.29, B.N.29-3.

kendisine sık sık başvuruda bulunduğunu, dolayısıyla kendisinde; Türklerin, Rum Cemaati'ne karşı bir hareket zuhurunda mazeret olmak üzere bu türden şikâyetler serisi icat etmek hevesinde olduklarına dair bir kanaat oluştuğunu belirtmişti. Amiral Calthorpe, bundan dolayı, ileri gelen Rumların; Müslümanlara karşı kışkırtıcı hareketlerden kaçınmasının önemi üzerinde durarak, bunu adamlarına iyice anlatmalarını, nümayişlerin sınırlandırılmasını, Türklerin meşru sayılabilecek saldırı ve tahriklere ve netice olarak karışıklığa götürecek hallere meydan verilmemesi için dikkatli bulunulmasını istemişti.²²⁰

Fakat bütün bu uyarlamalar etkisiz kalacak, İstanbul Rumları, şehirde işledikleri suçlara her gün bir yenisini ekleyeceklerdi. Zira İtilâf güçleri, meşru yönetimi etkisizleştirmiş, otorite boşluğunu giderek derinleştirmişti. İtilâf askerleri, sarhoş bir vaziyette, İstanbul sokaklarında kol kola gezdiği Rumlarla “Zito Venizelos” naraları atmakta idiler.²²¹

19 Şubat 1919'da Heybeliada'da bazı Rumlar, polis ve devriye gezen Osmanlı askerlerine saldırarak silahlarını almaya çalışmışlardı. Yine 1919 yılı Şubat ayı içerisinde binlerce Rum ve Ermeni, Galata Köprüsü'nün iki tarafında bulunan inzibat memuru asker ve polisler saldırarak silahlarını alıp bir polis memurunu da öldürmüşlerdi.²²² 1919 Mart ayında ise; Hendek Polis Karakolu'na hücum eden Rumlar, buranın cam ve kapılarını parçalayarak silah sıkışlar, 15 Haziran 1919'da da birkaç Rum, Kumkapı Polis Karakolu'na hücum ederek, orada bulunan silah ve cephaneyi almaya çalışmışlardı.²²³

1 Nisan 1919 Salı günü iki Rum, hırsızlık suçundan tutuklanmıştı. Gerekli yasal işlemleri Hendek'te polis memurlarınca yapılmıştı. Bu arada on beş kadar Rum karakola gelerek, tutuklanan şahısların kefalet ile serbest bırakılmalarını teklif etmişlerdi. Fakat bu teklif yasal olmadığından kabul edilmemişti. Daha sonra, bir polis memuru refakatinde, bu iki tutuklu Rum, polis merkezine götürülürken, tutuklulardan

²²⁰ G.JAESCHKE, *İngiliz Belgeleri...*, s.49.

²²¹ Feridun KANDEMİR, “Sirkeci'de Patlayan Bomba”, *Tarih Hazinesi Dergisi*, I/1, (Kasım 1950) s.19.

²²² H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.45.

²²³ H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.45.

biri; Yüksek Kaldırım Mevkii'nde toplanmış olan bir grup Rum tarafından kaçırılmıştı. Görevli polis memuru, diğer tutuklunun da kaçırılmasına meydan vermemek ve durumu haberdar etmek üzere görevli bulunduğu karakola geri dönmek zorunda kalmıştı.²²⁴

Ancak, bu sefer de karakolun önünde biriken Rumlar, tutuklu bulunan diğer Rum'un da salıverilmesini istemişlerdi. Tahriklere açık bu topluluğun, daha fazla olaya meydan vermemesi ve orada bulunanları teskin etmesi için iki Rum, görüşmek üzere karakola davet edilmişti. Fakat bu esnada dokuz, on el silah atılmış ve mermiler karakolun çeşitli yerlerine isabet etmişti. Topluluğun dağılması için polis memurları da birkaç el ateş açmış ve bunun üzerine karakol önündeki Rumlar dağıtılmıştı. Ancak, yaşanan karmaşada, ateş edenler tutuklanamamış, karakoldaki tutuklu diğer Rum da kaçırılmıştı. Osmanlı polisleri, ancak orada bulunan iki Rum'u yakalayıp Beyoğlu'ndaki Galatasaray Polis Merkezi'ne götürebilmişlerdi.²²⁵

İyice coşup, şımaran Rumlar, yeni tutukluların Beyoğlu'na getirildiğini haber alınca, birahanelerden topladıkları Yunan Kara ve Deniz Kuvvetleri'ne mensup asker ve polisler ile birlikte ve bu sefer daha da büyük bir kalabalık oluşturarak, Galatasaray Polis Merkezi önünde toplanmışlardı. Yunan asker ve polislerinin de bu kalabalığın içine katılmaları, Rumları daha çok cesaretlendirmiş ve suç işlemeye teşvik etmişti. Olayların tam da bu kertesinde, bazı kışkırtıcı yönlendirmeler de yapılmış, aslen Giritli olan ve Darülfünun'da muhasebeci olarak görev yapan Haşim isimdeki bir şahıs; “- Bomba ile hücum edelim” demişti. Polis Merkezi'ne girmeye çalışan bu kalabalık, olay yerine çağrılan askeri güç ile dağıtılabildi.²²⁶

İstanbul'da, kendi işlerinde, aile yaşantılarında, hukuka saygılı, insan sevgisi ile dolu ve bu vahşetleri kınayan, vefa sahibi gayrimüslimler de bulunuyordu. Ancak, bir kısım Rum ve Ermeniler; vicdan, merhamet ve akıl sahibi, akli başında dürüst Rum ve Ermenileri kahrediyorlardı. İşte bu insanlık ve sorumluluk erdeminden yoksun, kimi Rumlar, desteğini temin ettikleri işgal gücünün yardım ve göz yummaları ile vahşetlerini arttırarak sürdürmüşlerdi. Sözü edilen bu sorumsuz davranışlı Rumlardan

²²⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.4, G.N.9.

²²⁵ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.4, G.N.9.

²²⁶ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.4, G.N.9.

on iki kişilik silahlı bir grup, 4 Mayıs 1919 tarihinde, Bostancı'da Hariciye memurlarından Erşet Bey'in köşküne saldırmış ve kendisini de katletmişti.²²⁷

13 Mayıs 1919 günü, otuz kırk kadar Rum'dan oluşan bir kalabalık, Sarıyer Kamelya Gazinosu'na gitmişlerdi. Başlarında; kara sakallı, kara cüppeli Konstantin ismindeki, Domuzdere Köyü'nün papazı bulunmaktaydı. Papazın orada vermiş olduğu bir işaret üzerine, bu oldukça kalabalık Rum grubu, kapıya asılı bulunan Türk Bayrağı'nı yerinden çıkarıp, ayaklarıyla çiğnedikten sonra fırlatıp bir kenara atmışlardı.²²⁸ O esnada, Karadeniz seferine çıkmak üzere Osmaniye Gazinosu'nda arkadaşlarını bekleyen motorculardan Hako namıyla maruf Aşçı Hasan oğlu Halim, Hacı Ömer oğlu Aziz, Hacı oğlu Kerim Reisler bu olayı duymuşlar, derhal Kamelya Gazinosu'na gitmişlerdi. Burada bir kenara atılmış halde duran şanlı bayrağı saygı ve edep içerisinde yerden kaldırıp öpmüşlerdi. Hemen ardından ellerindeki Türk Bayrağı'nı, içki sefası ile meşgul, sarhoş halindeki saldırganlara da ayrı ayrı öptürdükten sonra, bayrağı indirildiği yere yerleştirirlerken, bayrak düşmanı Rumlara da “-Kalkın boyunlarınızı eğin... af dileyerek selâm durun... yoksa...” diyerek hepsini selam vaziyetinde ayakta durmaya mecbur etmişlerdi.²²⁹ Üç Türk denizcisi karşısında, tir tir titreyerek, misli misline özür dilemek zorunda kalmış olmak, Rumları fena halde sinirlendirmiş, hınç almak maksadıyla, İngiliz devriyelerine durumu haber vererek, yardımlarını istemişlerdi. İngiliz devriyeleri de hemen koşup gelmişlerse de, bu birkaç yürekli Türk'ün silahlarına davranmaları karşısında, hiçbir şey yapamamışlardı.²³⁰

Halkın korku ve panik halinde yaşaması maksadıyla, Rumlar, tedhiş faaliyetlerine de girişmişlerdi. Yolcularıyla birlikte, 2 Haziran 1919'da, Rumeli Sahili'ni takiben, Boğaz'a doğru yol alan, Şirket-i Hayriye'nin 65 nolu vapuruna, Rumlar tarafından bomba yerleştirilmişti. Ancak, bilet kontrol memurunun, bir kamaranın kilitli olmasından şüphelenerek, durumu kaptana bildirmesi ile açılan

²²⁷ T.GÖKBİLGİN, **Milli Mücadele Başlarken**, I, s.33.

²²⁸ İ.S.KALKAVANOĞLU, **Milli Mücadele Hatıralarım**, s.73.

²²⁹ İ.S.KALKAVANOĞLU, **Milli Mücadele Hatıralarım**, s.74.

²³⁰ İ.S.KALKAVANOĞLU, **Milli Mücadele Hatıralarım**, s.74.

kamaraya bomba konulduğu fark edilmiş, bomba, patlamaya yakın bir anda denize atılarak, büyük bir facia son anda engellenebilmişti.²³¹

Rumların, Osmanlı polis ve askeri gücüne yönelik saldırıları da tüm şiddetiyle devam ediyordu. 16-17 Haziran 1919 gecesi Rumlar, Beyoğlu Kalyoncukolluğu Caddesi'ndeki polis memurlarıyla, orada devriye gezen askerlere hücum ederek silahlarını almak istemişler, 29 Haziran 1919'da, beş yüz kadar Rum ve Ermeni ise; Samatya'da bulunan polis karakoluna hücum ederek ateş açmışlardı.²³²

Ortaköy Askerlik Şube Reisi Kolağası Mehmet Nuri Efendi'nin oğlu ile Erenköy Subay Talimğâhı'nda görevli Cevdet Efendi, 20 Temmuz 1919'da Tramvay Caddesi'nde geziyorlardı. Önlerinde bir Yunan bayrağı olduğu halde, Bebek'ten Beşiktaş yönüne doğru yürüyüş yapan yüz kadar izci Rum'dan "Yunan Bayrağı'na hakaret edercesine bakıyorsunuz" diyerek saldıran yirmi ila otuz kişi tarafından ağır surette darp edilmişlerdi.²³³ 27 Temmuz 1919 Pazar günü ise; Balaklı Panayır Mahallesi'nde Rumlar, Yunan askerleri ile birlikte İnzibat Memuru Seracettin Efendi'yi başından yaralamışlar, yine bu tarihte Galata Karakolu çevresinde ortaya çıkan bir olayda; elli kadar Rum, olay yerine koşarak, ellerindeki sopalarla bir Müslüman'ın başını parçalamak suretiyle ölümüne sebebiyet vermişlerdi. Daha sonra bu Rumlar, Galata Karakolu'na hücum etmişler ve yardımcı birlik olarak gönderilen askerlere de ateş açmışlardı.²³⁴

İstanbul Rumlarının gasp eylemlerine karıştıkları da görülmekteydi. Ankara'dan İstanbul'a götürdükleri koyun sürüsü ile 12 Eylül 1919'da Maltepe civarında mola veren çobanlara, Yorgi ve Panayot adındaki iki Rum, silahları ile saldırarak, çobanların 226 lira paralarını gasp etmişlerdi.²³⁵ Gebze çevresindeki Rumlar ise; Yunan askerleri ile birlikte müşterek gasplarda bulunuyorlar, karşı çıkanları da kadınlara varıncaya kadar sopalarla döverek silahları ile tehdit ediyorlardı.²³⁶

²³¹ Muharrem ALKOR, **Hrisantos'u Ben Öldürdüm**, İstanbul 1952, s.119-121.

²³² H.TOKER, **İstanbul Rumları...**, s.45.

²³³ H.TOKER, **İstanbul Rumları...**, s.45.

²³⁴ H.TOKER, **İstanbul Rumları...**, s.45-46.

²³⁵ **B.O.A., DH.EUM.AYŞ.**, D.N.36, G.N.17.

²³⁶ Ş.C.ERDEM, "**İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u İşgali...**", s.691.

Bostancı'daki İngiliz birliklerine mensup Rum askerler, Başbüyük Yalısı çevresinde ikamet eden Yüzbaşı Bedrettin Bey'in evinden, 12 Ekim 1919'da 140 lira kıymetindeki eşyasını gasp ederken,²³⁷ Koçuoğlu ismindeki bir Rum, Kasımpaşa İskelesi'nde sandalcılık yapan Rizeli Mehmet'in cebinden cüzdanını çalmıştı.²³⁸ Yunan askeri kıyafeti giyimli bir grup Rum da, geceleri saat 24.00'ten sonra Zeytinburnu ve Bakırköy taraflarından gelip geçen Müslüman halkın üzerini arayarak, çakılara varıncaya kadar her şeylerini gasp ediyorlardı.²³⁹

Rumların saldırıları da artarak devam ediyordu. Kıbrıslı Rumlardan oluşan on iki asker, 12 Ekim 1919'da Maltepe Tayyare Birliği askerlerinden Süleymaniyeli İbrahim oğlu Mustafa'yı, Karaağaç Caddesi'nde, göğsünden vurarak ağır surette yaralamışlardı.²⁴⁰ Rumların, Türklere yönelik bütün bu saldırgan tutumları, çocuklarını da etkisi altına almış, Rum çocukları, Müslüman çocukları sokaklarda taşa tutmaya başlamışlardı.²⁴¹

İşgal yıllarında İstanbul, gaddarlığı, sadistliği ve kişilik bozuklukları ile tanınan Hrisantos ismindeki bir Rum'un cinayetleri ile de sarsılmıştı. İngiliz istihbaratının elemanı olarak görev yapan bu hırçın, saldırgan Rum, yine bu istihbaratın verdiği destek ile kendi adıyla Hrisantos Çetesi'ni kurmuş ve yöneticiliğini de üstlenmişti. Hrisantos, emrindeki çeteye, plânlayıcı ve azmettirici olarak işlettirmiş olduğu onlarca suçun dışında, bizzat kendisi, ayrı zamanlarda ve on altısı Türk polisi olmak üzere yirmi bir kişinin hayatına son vermişti.²⁴²

İstanbul'da güvenlik güçlerini ve polis teşkilatlarını kuran ve faaliyete geçiren İtilâf güçleri, diğer gayrimüslim suçlulara da davrandığı üzere, bu azınlık katilin yakalanıp, cezalandırılması için hiçbir çaba sarf etmemişti. Hrisantos, arkasına aldığı bu güce dayanarak, özellikle Tatavla,²⁴³ Galata ve Beyoğlu'nda olmak üzere Müslüman

²³⁷ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.36, G.N.17.

²³⁸ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.2, G.N.7.

²³⁹ H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.44.

²⁴⁰ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.36, G.N.17.

²⁴¹ M.TEMEL, *İstanbul'un Sosyal Durumu...*, s.8.

²⁴² M.ALKOR, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, s.9, 11, 16, 17, 40; H.ERTÜRK, *İki Devrin Perde Arkası*, s.254-258.

²⁴³ Günümüzdeki Kurtuluş Senti.

ahaliyle büyük eziyetler vermiş, cinayetlerinin dışında yaralama, yol kesme, haraç toplama, darp, soygun ve şantaj da dahil olmak üzere işlemediği suç kalmamıştı. İstanbul Türk polisi, şehit ettiği Türk polislerinin ve diğer masumların kanlarını yerde koymamak üzere yemin etmişti. İntikam mutlaka alınacak, Hrisantos görüldüğü yerde öldürülecekti. Ancak, her seferinde, kendisini milli bir kahraman olarak gören bir kısım Rumların ve İtilâf güçlerinin yardımları ile Türk polisinin takibinden kurtulabilmişti. Canını kurtarabilmek maksadıyla, bir ara, Yunanistan'ın da yardımlarıyla, papaz kıyafeti içinde, bir Yunan gemisiyle Pire'ye kaçmıştı.²⁴⁴ Fakat burada uzun süre kalamamış, yanında götürdüğü sevgilisi Eftimya'ya sarkıntılık yapan bir Yunan askerini öldürmesi neticesinde, tekrar İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştı. Bu dönüş, Türk polisi tarafından öğrenildiği andan itibaren, hakkındaki karar infaz edilmek üzere aranmaya başlanmıştı. Nihayet, 7 Eylül 1920'de Tatavla Direkçibaşı Sokağı'nda, Balıkçı Agaton Gargaça'nın evinde saklandığı tespit edilmiş, aynı gün, bu ev, sabahın erken saatlerinden itibaren sivil polisler tarafından gözetim altına alınmıştı. Çok dikkatli bir şekilde hareket eden Türk polisleri, düzenlenecek imha operasyonuna ait plânlamayı ayrıntılarıyla hazırlayarak, gece yarısı harekete geçmişlerdi. Evin etrafı kuşatılmış ve son görev Tatavla Karakolu Komiser Yardımcısı Muharrem (Alkor) Bey ile Polis Memuru Cafer Tayyar Bey'e verilmişti. Sonuç bir kaç dakika içinde alınmış, şehit polislerin ve masum insanların kanları yerde bırakılmamıştı.²⁴⁵

Ancak, bu meselede dikkate alınması gereken, çok önemli bir hususiyet bulunmakta idi. Hrisantos'un yakalanmasında, Türk polisine iki Rum tarafından önemli yardımlar yapılmıştı. Bunlar; Hrisantos'un gizlendiği yeri ihbar eden ve Papas Köprüsü'nde meyhane işleten Brava ile kendisini tehdit ederek evinde zorla kalan Hrisantos'a karşı, polis ile işbirliğinden kaçınmayan Balıkçı Agaton Gargaça'dır.²⁴⁶

Rumların bu kadar ileri gidebileceklerini İngilizler de tahmin etmemişlerdi. Yaşanan olayların ardından, 1920 yılının ortalarına gelindiğinde, İstanbul'daki İngiliz İşgal Kumandanlığı, çetelerin arkasındaki güç olarak bildikleri Patrikhane'yi sert bir

²⁴⁴ M.ALKOR, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, s.9, 19, 21, 86-88, 208-210; H.ERTÜRK, *İki Devrin Perde Arkası*, s.258.

²⁴⁵ M.ALKOR, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, s.208-210, 215-216, 223-225.

²⁴⁶ M.ALKOR, *Hrisantos'u Ben Öldürdüm*, s.207-215, 224-227.

üslupla ikaz etmişti. İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkomutanlığı, Yunan Patrikhanesi tarafından İstanbul'da olaylar çıkarılmasına yönelik bazı çeteler oluşturulduğunu, ayrıca, Anadolu sahilindeki köylerde de faaliyette bulunmaları hususunda çetelerin görevlendirildiğini istihbarat ettiklerini ve Patrikhane'nin bu duruma karşı çıkmaması, engellememesi durumunda haklarında pek şiddetli tedbirler alınacağını Patrikhane'ye mektupla bildirmişti.²⁴⁷

İngilizler, bu uyarmalarda bulunurken, Rumlar da, kendilerinden, gördükleri her yerde, Osmanlı Sancağı'na saygısızlık etmeyi öğrenmişlerdi. Birkaç Rum, 2 Nisan 1921'de Beyoğlu'nda, Osmanlı Sancağı'nı ayaklar altına alarak çiğnemek suretiyle Türklere karşı hakaret ve tahriklerde bulunmuştu. Bir gün sonra, 3 Nisan 1921'de ise beş altı Rum, saldırarak yere attıkları Osmanlı Sancağı'nı çiğnemişlerdi.²⁴⁸ Yine aynı günün gecesi, Yunan askeri elbisesi giyimli başka bir Rum, Dolapdere Polis Merkezi önünde, polisler için Türk Milleti'ne, İslâm Dini'ne hakaretler ederek, ağzına gelen küfürlerle Osmanlı Sancağı'nı ayakları altına alarak çiğnemişti. Duruma müdahale eden polisler silah da çeken Rum, komiser yardımcısını yaralamıştı. Tutuklanarak gözetim altına alınan bu Rum'un, kendilerine teslim edilmesi için, çok sayıda Yunan subayı müracaat etmişse de, sanık, İngilizlere teslim edilmişti.²⁴⁹

Rumların şımarık, sorumsuz ve saldırgan tavırları gerçekten de kontrol edilemez bir durum almıştı. Sokaklar, trenler ve tramvaylar da dâhil olmak üzere her yerde bu durumu görmek mümkündü. İşgalin verdiği güç; şehirdeki gayrimüslim kadınları da etkisi altına almıştı. Ermeni ve Rum kadınlar, tramvay ve vapurlarda, daima ikinci mevki bilet almalarına rağmen, her zaman birinci mevkide oturuyorlardı.²⁵⁰ Rum kadınlar, kimi zaman da Müslüman kadınlara saldırıyorlardı.²⁵¹

Rumlar yalnız Türklere değil, Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'ndaki müttefiklerinden Almanlara da saldırgan bir tutum izlemişlerdi. Heybeliada'da Ernest adındaki bir Alman askeri, birkaç Rum tarafından karın bölgesine bıçak sokularak ağır

²⁴⁷ TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-7001.

²⁴⁸ H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.46.

²⁴⁹ H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.46.

²⁵⁰ H.E.ADIVAR, *Türk'ün Ateşle İmtihanı...*, s.16.

²⁵¹ Ş.RADO, "Mütareke Günlerinde İstanbul", s.13.

surette yaralanmıştı. Yakalanan Rumlar, İngilizlerin baskısı sonucu en ufak bir cezai işlem yapılmaksızın serbest bırakılmıştı.²⁵²

Rumların, İstanbul'da işledikleri acımasız cinayetlerin de sonu gelmiyordu. Bostancı'nın تنها sırtlarındaki bir evde, Hariciye Şube Müdürlerinden Raşid Bey ile ordu emeklisi kardeşi Nidai Bey, aileleriyle birlikte beraber yaşıyorlardı. Bir gece, çevredeki Rum köylerden gelen bir haydut çetesi tarafından evlerinin kapısı kırılarak, zorla içeri girilmiş, Rum çetesi tarafından bu iki kardeş, çok vahşi bir şekilde baltalarla katledilmişlerdi.²⁵³ Hâlbuki bu insanlar kendi hallerinde yaşayan ve kimseye zararları dokunmayan sakin insanlardı. Hadisenin, İstanbul halkı arasında korku ve üzüntü uyandırmaması mümkün değildi. Buna rağmen canilerin ne tutuklandıklarına, ne de, mahkûm edildiklerine dair bir haber alınamadı.²⁵⁴

Rumlar, saldırı ve tahriklerini kırsal kesime de kaydırmışlardı. Haydutluktan dolayı önceden hapis yatan, Şile'nin Yeniköy halkına mensup Rumlar, tehcir meselesinden dolayı Müslümanlardan intikam almak istiyorlardı ve yörede bulunan Müslümanlar hakkında tahriklerde bulunuyorlardı.²⁵⁵

Bilhassa Kartal, Pendik ve buralara bağlı Olaybağı, Yayla Köyleri civarında insanın kanını donduracak, vahim cinayetler işlenmişti. Hem de ıssız alanlarda savunmasız, masum çocuklara karşı. Sözü edilen bu çevrede hayvan otlatmakta olan iki Türk kızı; Rum eşkıyalar tarafından dağa kaldırılmıştı. Ayrıca, 14 yaşında İsmail adında bir çocuk on beş yerinden, 12 yaşında Recep oğlu Mustafa on sekiz yerinden, 10 yaşında Mahmut oğlu İsmail altı yerinden ve yine 10 yaşındaki bir çocuk da dört yerinden bıçaklanmış ve minik bedenleri parça parça kesilmek suretiyle katledilmişlerdi.²⁵⁶ Bu; hunharca işlenmiş bir toplu katliam, bir soykırım idi.

İşgal gücü askerlerinin ve gayrimüslimlerin yol kesme, gasp, saldırı ve adam öldürme gibi ağır fiilleri, o kadar ileri götürülmüştü ki, mevcut ortam, İstanbul'un Müslüman ahalisini gerekmedikçe, sokağa çıkamaz duruma getirmişti. Hele Rumların

²⁵² H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.47.

²⁵³ Vasif ÇINAY, "Mütareke'de İstanbul", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/5, (Haziran 1968) s.21-22.

²⁵⁴ V.ÇINAY, "Mütareke'de İstanbul", s.22.

²⁵⁵ **B.O.A, DH.İ-UM.**, D.N.20/23, G.N.14/19.

²⁵⁶ T.GÖKBİLGİN, *Milli Mücadele Başlarken, I*, s.61.

yoğun bir şekilde suç işledikleri, Pangaltı'nın ötesinde Tatavla ile Dolapdere denilen bölgelere ve Rum Patrikhanesi'nin bulunduğu Fener Sementi'ne girmek; ölüme gitmek anlamına geliyordu.²⁵⁷

E-İstanbul'da Ermeni Tebaa'nın Patrikhane'nin Öncülüğünde Giriştiği Eylemler

Ermeniler de, özellikle İngiltere ve Rusya başta olmak üzere bir kısım devletlerin tahrik ve yönlendirmeleri altında, Osmanlı Devleti'nin doğu toprakları üzerinde bağımsız bir Ermenistan Devleti kurabilmenin hayali ve çabası içine girmişlerdi. Bu düşünce ve faaliyetleri; Osmanlı Devleti'nin asla hak etmediği bir vefasızlık ve ihanet idi. Zira Osmanlılar, uzun süre sadakati denenmiş tek Hristiyan tebaası olarak gördükleri Ermenilere “Millet-i Sadıka” demişti. Osmanlı'nın yönetimi altında ayrımcılığa tabi tutulmadan yaşayan Ermeniler; sağlık, eğitim, ticaret, din ve ibadet hürriyeti başta olmak üzere bütün haklardan faydalanabilmişlerdi. Hatta devletin askeri, sivil hizmetlerinde bulunabilmiş ve üst düzey makamlara da yükselmişlerdi.²⁵⁸

Ermeniler bu defa da, İstanbul'da İngilizlerin takdir ve yardımlarıyla ödüllendiriliyorlardı. 11 Aralık 1918'de İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, Ermenice yayımlanan Azadamart Gazetesi'ne verdiği bir demçte; “-Emin olabilirsiniz ki, bizler Ermenilerin ızdıraplarına biran evvel nihayet verilmesini kalben arzu ediyoruz” demişti.²⁵⁹ İngiliz desteğini yanlarında bulan Ermeni Patrikhanesi, bu durumu değerlendirerek, başta yine İngilizler olmak üzere, işgal güçlerinin her seviyeden yetkilisine olmadık şikâyet ve yakınmalarda bulunmaktaydı. Patrikhane, ülkede yaşanan asayişsizliğin sonucunda, Ermenilerin yer yer ve tek tek katledildiklerini, İslâm ahalisinin silahlandırıldığını ve Osmanlı memurları tarafından Ermenilere karşı tehditler savrulduğunu iddia etmekte ve bu iddialarını da Patrikhane'ye gönderilen telgraf ve mektupların yanı sıra bazı yolcuların ifadelerine dayandırmaktaydı. Ayrıca, mevcut

²⁵⁷ R.ZİYAĞLU, *İstanbul Kadıları-Şehreminleri-Belediye Reisleri...*, s.263.

²⁵⁸ S.TANSEL, *Mondros'tan Mudanya'ya...*, I, s.102.

²⁵⁹ T.GÖKBİLGİN, *Milli Mücadele Başlarken*, I, s. 16.

durumun bir katliam endişesi doğurduğu ve bu nedenle önleyici tedbirler alınması gerektiği belirtiliyordu.²⁶⁰

Patrikhane bu iddiaları ileri sürerken, iddiaların kabul edilebilir sağlam bir zemine dayandırılmadığının da farkındaydı. Ancak, farkında olduğu başka bir gerçek daha vardı. Biliyordu ki, bir arada yaşanan bütün zamanlar boyunca Türk Milleti Ermenilere içten, dostça muamelede bulunmuş, asırlarca kendileriyle beraber yaşamışlardı. Türkler, Ermenilerin Osmanlı Devleti içinde çalışkan, faydalı bir unsur olduğunu da ifade ediyorlardı. Fakat bir kısım Ermeniler, fırsattan istifade ederek, Mütareke'yi siyasi emelleri için bir fırsat addetmişlerdi. Bu fırsat, Ermeni Patriği Zaven Efendi tarafından da kullanılmaktaydı. Bağımsız bir Ermenistan kurulması için Zaven Efendi tarafından bir teşkilat kurularak silah, mermi ve para yardımları toplanmıştı.

Diğer taraftan, Türkiye Ermenileri'nin temsilcisi sıfatıyla Bogos Nubar Paşa, 30 Kasım 1918'de İngiltere ve Fransa'ya başvurarak, bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını ve bu bağımsızlığın İtilâf Devletleri ile Cemiyet-i Akvam'ın himayesi altına alınmasını istemişti. Aynı isteği gerçekleşmesi hususunda çalışmalarda bulunmak üzere, Patrik Zaven Efendi de, 12 Şubat 1919'da İstanbul'dan Paris'e ve oradan da Londra'ya giderek Bogos Nubar Paşa ile görüşmüştü. Zaven Efendi, ayrıca Lord Curzon ve yardımcısı Lord Hardinge ile görüşmüş, Paul Cambon ve Venizelos ile de müzakerelerde bulunmuştu. Ermenilerin minnettarlığını arz etmek üzere İngiltere Kralı V.George'u da ziyaret etmişti. Londra'dan Paris'e dönüşünde ise Fransa Cumhurbaşkanı ve Başbakanı ile de bir araya gelen Zaven Efendi, sonuçtan çok emin görünüyordu.²⁶¹

İttihat ve Terakki yöneticilerine düşman, Milli Mücadele'ye de aleyhtar bir hükümet iş başındaydı ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın İttihat ve Terakki yöneticilerine, ayrıca çok derin bir kininin, düşmanlığının bulunduğu da bilinmekteydi. Bu durumu değerlendiren Patrik Zaven Efendi, kendileri için engel veya tehdit olarak gördüğü ve tehcir suçlusu veya Ermeni katliamı sorumlusu olarak nitelendirdiği ittihatçı

²⁶⁰ T.GÖKBİLGİN, **Milli Mücadele Başlarken, I**, s.62-63.

²⁶¹ Erdal İLTER, **Ermeni Kilisesi ve Terör**, Ankara 1999, s.58-60.

kimselerin tutuklanması, yargılanması hususunda, hazırladığı listeleri sürekli Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya vermekteydi.²⁶²

Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin faaliyetleri bununla da bitmiyordu. Kendisi, Mavri Mira Cemiyeti ile fikir birliği içinde çalışmış, Rum Patrikhanesi'nde, Türkler aleyhinde düzenlenen toplantılara katılmış ve Rumlarla işbirliği yapmıştı. Zira Yunanlılarla, Ermenilerin benzer çıkarları bulunmaktaydı.²⁶³ Yunanlılar, Türkiye'nin batısında, Ermeniler ise doğusunda toprak elde etme düşüncesindeydiler ve bu benzer amaç doğrultusunda güç birliği yapmışlardı.²⁶⁴

Ermeniler bazen şahsen, bazen de metropolitlikler vasıtasıyla İstanbul'da ve Anadolu'da suçlu listeleri düzenlemek, para karşılığı yalancı şahitler temin etmek, komplolar kurmak, provokasyon eylemlerine girişmek, iftira atmak ve maddi menfaat karşılığı siyasi atmosferi lehlerine çevirmek gibi yoğun faaliyetler içerisinde de bulunmuşlardı.²⁶⁵

Ermenilerin yaptıkları şikâyet ve ihbarların dikkate alınmaması söz konusu değildi. Verdikleri şikâyet dilekçeleri mutlaka işleme tabi tutuluyordu. Çünkü İtilâf güçleri de bir suçlu bulup ceza vermek çabasındaydı.²⁶⁶ İşte bu çabadan olmak üzere, Ermeni ve Rumların tutuklanmalar konusundaki çalışmalarını gören İngiliz Yüksek Komiserliği, kendi bünyesinde, General Wyndham Deeds başkanlığında "Ermeni-Rum Şubesi" adıyla bir bölüm kurarak faaliyete geçirmişti. Burada görev yapan gayrimüslimler, tercüman adı altında İngiliz İstihbarat Servisi'ne hizmet ediyorlardı.²⁶⁷ Bu birim, zaten faal olan Patrikhane'nin yanı sıra Anadolu'daki metropolitleri de devreye sokarak, İstanbul ve Anadolu'da yüzlerce Türk'ün suçsuz yere sıkıntı ve zulüm görmelerine sebep olmuştu.²⁶⁸ Ermeni-Rum Şubesi iki çeşit fişleme yapmaktaydı; 1-Kişi Fişleri, 2-Olay Fişleri. Kişi fişlerinde 600-700 şahıs, suçlu adı altında kayıtlı

²⁶² H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.306-307.

²⁶³ Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK), **Nutuk...**, I, s.4.

²⁶⁴ S.TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya...**, I, s.100.

²⁶⁵ F.ATA, **Tehcir Yargılamaları...**, s.120.

²⁶⁶ F.ATA, **Tehcir Yargılamaları...**, s.120-121.

²⁶⁷ A.RYAN, **The Last of The Dragomans**, 124; G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.39; S.R.SONYEL, **İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri...**, s.134.

²⁶⁸ F.ATA, **Tehcir Yargılamaları...**, s.121.

bulunuyor, kişilerle ilgili ihbar ve bilgiler kısaca bu fişlere işleniyordu. Olay fişlerinde ise; suç olarak değerlendirilen olayın yeri ile buna karışanların adlarının bulunduğu kayıtlar tutulmaktaydı.²⁶⁹

Ermeniler, Hükümet'i ve halkı rahatsız etmek maksadıyla resmi üniformalı olarak İşgal Kuvvetleri adına faaliyetlerde de bulunmuşlardı. Bunlardan Kapilos adındaki bir Ermeni, yanındaki 8-9 İngiliz askeriyle birlikte, 25 Nisan 1919 günü Maltepe'de Abdülfettah ve kardeşi Şevket Beylerin evlerine silah arama bahanesiyle zorla girerek oradaki kadınlara hakaret etmiş, yanında bıçak bulundurduğu gerekçesiyle hizmetçi Mehmet Ali Efendi'yi tutuklayarak olay mahallini terk etmişti. Bu türden olayların artması üzerine İstanbul Polis Müdüriyeti, 3 Haziran 1919'da Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği "gayet mahremdir" başlıklı yazısında, İngiliz zabıtası emrinde çalışan Kapilos ve benzeri Ermenilerin Türkler alyhindeki bazı davranış ve faaliyetlerini şikayet etmekteydi. Yazıda bizzat Ermeni Patrikhanesi'nin teşvikiyle İngiliz Polis Teşkilatı'nda görev aldıkları belirtilen Ermenilerin, İtilâf polisini Türkler aleyhinde kışkırttıkları, suçsuz kişileri takip ve tevkif ettirdikleri, pek çok kişiden şantaj ve tehdit yoluyla para talep ettikleri belirtilmekteydi.²⁷⁰

İngiliz üniforması giyen Ermeniler, Müslüman halktan zorla para da toplamışlardı. Kendilerini takip eden Osmanlı güvenlik güçlerine silahla karşılık vermişler ve yakalanacaklarını anlayınca da İngilizlere sığınmışlardı.²⁷¹

İşgal İstanbul'unda Ermenilerin gerçekleştirdikleri faaliyetler arasında Ermenistan Hükümeti temsilcileriyle, Kafkasya'dan gelen Ermeni komitecilerin teşkilatlanma hususunda İstanbul'da gösterdikleri çalışmalar da dikkat çekmekteydi. Ermenistan Hükümet temsilcileri Ermeni Patriği ile görüşerek, Osmanlı Hükümeti ile bütün ilişkilerin kesilmesi, Ermenistan ve Ermeni muhacirleri için para toplanması, Bulgaristan ve Romanya'daki Ermenilerin Osmanlı tebaası olarak kaydettirilmesi ve 1919 seçimlerine katılımlarının sağlanması, Ermeni ve Rum milletleri arasında birlik ve beraberliğin tesis edilerek Türklere karşı ortak hareket edilmesi hususlarında telkin ve

²⁶⁹ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.58.

²⁷⁰ Önder DUMAN, "Mütareke İstanbul'unda Ermeni Faaliyetleri", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, IV-V/16-17, (Kış 2004-İlkbahar 2005) s.156-157.

²⁷¹ F.ATA, **Tehcir Yargılamaları...**, s.121.

tavsiyelerde bulunmaktaydılar. Yine bu kişiler, Haziran 1919 başında İstanbul'daki Ermeni ileri gelenleriyle bir araya gelerek, Doktor Davıdyan'ın başkanlığı altında bir toplantı düzenlediler. Toplantıda patrikhanenin Osmanlı Hükümeti ile ilişkileri, İstanbul'da kurulacak Ermeni teşkilat ve oluşumları hakkında görüş alışverişinde bulunuldu ve bu konularda karar mercii olmak üzere bir heyet seçildi. Ermenistan Hükümet temsilcilerinin yanı sıra Kafkasya'dan gelen Ermeni komitecileri de İstanbul'daki teşkilatlanma ile yakından ilgilenmiş ve propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Nitekim İstanbul Polis Müdüriyeti Ağustos 1919'da Kafkasya'dan İstanbul'a gelen Taşnak Komitesi üyesi Şırvanzade'yi yakın takibe almış ve bu kişinin İstanbul'da birçok kimse ile görüştüğünü, görüşmelerde sürekli olarak "Ermeni tehcir ve taktili"nden bahsederek Türkler aleyhinde propaganda yaptığını, Ermeni komite teşkilatlarına yeniden işlerlik kazandırılması hususunda telkinlerde bulunduğunu tespit etmişti.²⁷²

Mütareke döneminde İstanbul'da istihbarat kayıtlarına geçmiş üç Ermeni komitesi mevcuttur. Bunlardan ilki; kurulduğu günden itibaren Cenevre'deki Merkezi Umumi tarafından yönlendirilen Hınçak Komitesi olup, komitenin İstanbul Şubesi başkanlığını Tahtacıyan yapmaktaydı. Ermenice bir gazetenin imtiyazolan Vartatles Vakyan, Ş.Misakyan, Antranik, Muşlu Muhtar Şahityan, Kırkor Tabakyan, Dışçı Vahram Etmekçıyan adlı kimseler komitenin önemli üyeleri arasında yer almaktaydı. Komite mütareke yılları boyunca Ahmet İzzet Paşa, Salih Paşa, Tefvik Paşa, Mustafa Arif Bey gibi önde gelen devlet adamlarını öldürmek üzere birtakım suikast planları yaptı. Bu suikastleri icra etmek üzere Anadolu'dan fedailer getirildi. Ermeni komiteleri teşkilatlanma ve silahlanma faaliyetlerini de tamamladıktan sonra ayrıca asıl amaçları olan terör faaliyetlerine başladılar. Öncelikli hedef olarak İstanbul Polis Müdüriyeti istihbarat birimlerinde görev yapan polis memurlarını seçtiler. Başkomiser Artin Efendi ile Üçüncü Sınıf Memur İhsan Vahe Efendiler, İstanbul Taşnak Şubesi Başkanı Vahram Etmekçıyan ve Arşak tarafından, İkinci Sınıf Memur Bulgar Dimitri, Ş.Misakyan ve iki arkadaşı tarafından Beyoğlu'nda ve Üçüncü Sınıf Memur Ömer Efendi kimliği tespit edilemeyen Ermeni komitecileri tarafından Kumkapı'da öldürüldüler. Başkomiser Ali

²⁷² Ö.DUMAN, "Mütareke İstanbul'unda Ermeni Faaliyetleri", s.166-167.

Rıza Efendi ise ailesiyle birlikte Çengelköy civarında gezerken silahla yaralandı. Sözü edilen bütün bu öldürme ve yaralama olaylarının faillerinin hiçbiri yakalanamadı.²⁷³

İstanbul, 1921 yılı Temmuz ayında; Ermenilerin, Azerbaycan Türküne ve yönetimine duydukları derin bir kinin cinayetini de yaşamıştı. Bağımsız olduğu dönemlerde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dahiliye Nazırlığı görevini de yürüten ve o sırada Cenûbi Kafkas Sovyetleri Dış Ticaret Vekili olan Behbud Han Cevanşir, Ermeniler tarafından katledilmişti. Behbud Han Cevanşir, 1921 Temmuzunun sıcak bir akşamı, gece yarısına doğru, eşi ve iki kardeşinden ibaret bir aile olarak, Tepebaşı Belediye Bahçesi'nin, İtalyan Sefarethanesi'ne karşı olan kapısından çıkmışlar, sağ tarafa, yani, Perapalas Oteli'ne giden yöne sapmışlardı. Perapalas Oteli'nin köşesini dönecekleri an, arkadan kendilerini takip eden, Ermeni fedaisi Misak Torlakyan'ın belinden çıkardığı revolveri ile ateş etmesi sonucu Behbud Han Cevanşir yüzüstü yere düşmüş ve hayatını kaybetmişti.²⁷⁴

Ermeni fedaisi katil Misak Torlakyan yakalanmış ve İngiliz Divan-ı Harbi'nde yargılanmıştı. Ancak, mahkeme, katilin “mücrimiyetine fakat âdem-i mesuliyetine” hükmederek, adli tarihte eşine az rastlanır bir karar vermişti. İngiliz Mahkemesi, katil Torlakyan'ı, öldürme fiilinden suçlu bulmuş ve suçunu tasdik etmişti. Ancak, mahkeme, Torlakyan'ın şuurunun bozuk olduğuna ve bu durumu ile de, işlemiş olduğu cinayet suçundan sorumlu tutulamayacağına hükmetmişti. Bu karardan sonra serbest kalan Torlakyan, Ermeni Patrikhanesi'ne teslim edilmiş ve daha sonra bir Yunan vapuruna bindirilerek Pire'ye gönderilmişti.²⁷⁵

İşgal İstanbul'unda dikkat çeken gelişmelerden biri de; Türk kız çocuklarının, İngilizlerin desteğiyle de, Ermeniler tarafından kaçırılarak,²⁷⁶ Ermeni ve Rum Patrikhaneleri tarafından görevlendirilen papazlara teslim edilmesiydi. Bu çocuklar, görevli papazlar tarafından, Hristiyanlaştırılmaya çalışılıyordu.²⁷⁷

²⁷³ Ö.DUMAN, “Mütareke İstanbul’unda Ermeni Faaliyetleri”, s.169-170.

²⁷⁴ A.C.SARAÇOĞLU, *Mütareke Yıllarında İstanbul...*, s.271-272.

²⁷⁵ A.C.SARAÇOĞLU, *Mütareke Yıllarında İstanbul...*, s.272-274, 276, 413.

²⁷⁶ K.ŞÜKRÜ, *Mütareke Acıları...*, s.73-75.

²⁷⁷ Z.TÜRKMEN, “İşgal Yıllarında İstanbul’daki Uygulamalar...”, s.277.

Bu hususta Ermenilerin, oldukça yoğun bir faaliyeti söz konusuydu. Ermeniler, Türk çocuklarını çeşitli yöntemler ile kandırmak, kaçırmak ve zorla Hristiyanlaştırma çabasında bulunmuşlardı. Ermeniler, Güllü ve Cemile adlarındaki iki kız çocuğunu kaçırmışlardı. Çengelköy’de ikamet eden Yüzbaşı Abidin Bey’in evinden de Nimet adındaki bir Türk kızını da zorla alarak Ermeni Patrikhanesi’ne götürmüşlerdi. Ermeni gençlerinden bir kısmı ise; Türk kadınlarının giyim ve kuşamları içine girerek Türk hanelerine tecavüze yeltenmişler, istedikleri Türk’ün evine pervasızca girmeye kalkışmışlar ve uydurdukları bir takım yalan yanlış iddialarla Türk çocuklarını kaçırmışlardı. Ermeni Patrikhanesi’nin de desteğinde Müslüman Türk kızlarının zorla kaçırılmaları, Türk ailelerini derinden yaralamıştı. Ailelerinden zorla alınan birçok Müslüman kızı, Rum ve Ermeni Patrikhaneleri ile yine buralara bağlı yetimhanelere nakledilirken, bir kısmı da Hristiyan ailelerin yanına hizmetçi olarak verilmekte idi.²⁷⁸

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. 12 Ocak 1919’da Ermeni komitecileri Fransız askerlerinin nezaretinde Ermeni kızı sakladığı gerekçesiyle Bakırköy’de oturan Emekli Kaymakam İsmail Tevfik Bey’in evini aradılar. Bu olaydan altı gün sonra, yine Ermeni komitecileri Yüzbaşı Kemal Bey’in evine zorla girerek Şerife isimli kızını Ermeni olduğu iddiasıyla almak istemişlerdi. 26-27 Mart 1919’da ise Arnavutköy’de Binbaşı Süleyman Bey, Üsküdar’da Doktor Kâmil Bey, Ortaköy’de Mubayaat Komisyonu Başkanı Şekip ve Bakırköy’de Teğmen Mehmet Nuri Efendi’nin kızları da Ermeni Patrikhanesi memurlarınca zorla alınmışlardı.²⁷⁹

Daha dün Osmanlı Devleti’nin hizmetinde bulunan Ermeni memurlar bile, artık şartların değişmesi ve İstanbul’un işgal edilmesi üzerine İtilâf Devletleri’ne güvenerek ve onların yanında yer alarak, sahip oldukları imkânları ve resmi yetkilerini Osmanlı Devleti aleyhine kullanmaya başlamışlardı. Nitekim Kumkapı Sahili’nden karaya silah ve cephane çıkararak Ermenileri yakalayan Türk polisleri, durumu, telefonla Dahiliye

²⁷⁸ Z.TÜRKMEN, “İşgal Yıllarında İstanbul’daki Uygulamalar...”, s.269-270, 273-275.

²⁷⁹ Önder DUMAN, “Mütareke İstanbul’unda Ermeni Faaliyetleri”, s.162.

Nezâreti'ne haber vermek istemişler, ancak postanede görevli Ermeni memurlar, elektrikleri kesmek suretiyle bu haberleşmeyi engellemişlerdi.²⁸⁰

Sonuç olarak; işgal altındaki İstanbul'da, İtilâf Devletleri askerlerinin, askeri disiplin ve onuru ile bağdaşmayan, İtilâf güçlerinin yardım ve teşviklerinden cesaret bulan Rum ve Ermenilerin hukuk ve insanlık dışı saldırıları; başkenti, emniyet ve asayişin kalmadığı yaşanmaz bir yer haline getirmişti. İstanbul halkı derin bir rahatsızlık duyuyordu. Kimse yarınından ümitli değildi. Korku ve endişe şehrin her tarafında kol geziyordu. Müslüman Türk halkı için bunalım son raddesindeydi.

Yaşanan tüm bu olumsuzluklar, İstanbul halkının büyük kesiminde Milli Mücadele'ye olan inancı artırmış, kurtuluş yolunun bu mücadeleye destek vermekten geçtiğini gören İstanbullular, Kurtuluş Savaşı'na olan maddi ve manevi desteklerini her geçen gün artırmışlardı.

²⁸⁰ Ferudun ATA, "Mütareke Döneminde İtilâf Devletleri'nin Hapishanelere Müdahaleleri ve Gayrimüslim Mahkûmları Tahliye Etmeleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XX/60, (Kasım 2004) s.730.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DA
GERÇEKLEŞTİRDİKLERİ ADLİ UYGULAMALAR VE
BU SÜREÇTE YAŞANILAN SORUNLAR

I-İTİLÂF DEVLETLERİ TARAFINDAN KURULAN HAPİSHANELER
KARMA KOMİSYONU

A-Adli Bir Müessese Olan Hapishanelerin İdari Yapılanması ve Hükümet
Tarafından İstanbul'da Kurulmuş Olan Hapishaneler

Hapishane ve tevkifhaneler, idari yönden; merkezde Dahiliye Nezâreti'ne, vilayet merkezlerinde valilere, livalarda mutasarrıflara, kazalarda ise; kaymakamlara bağlı temel infaz kurumlarıydı. Hapishanelerle ilgili idari yapılanmanın en yukarisında ise; Dahiliye Nezâreti Umûr-u Cezâiye Dairesi bulunmaktaydı. Bununla birlikte sorumluluk alanıyla ilgili konularda Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne de müracaat edilmekteydi. Vilayet merkezleri ile sancak ve kazalarda bulunan tevkifhaneler ve hapishane müdürleri doğrudan Adliye ve Mezâhib Nezâreti tarafından, Umumi Hapishane Müdürleri ise; Adliye ve Mezâhib Nazırı'nın önerisi üzerine, Padişah emri ile çıkarılan kararnameyle tayin edilirdi.¹

Ancak, Üsküdar ve Beyoğlu Mutasarrıflıkları dahilindeki hapishaneler; İstanbul Valiliği'ne bağlı bulunmaktaydı. Ayrıca, Umumi Tevkifhane ve Umumi Hapishane'nin her birinin ayrı birer müdürü olmakla beraber, bu müdürlükler, karşılaşılan sorunları, üstlerindeki birim olan Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi ile çözüme ulaştırmaktaydı.²

Öte yandan, Mütareke döneminde İstanbul'da, Sultanahmet Merkez Hapishanesi (diğer adıyla; Hapishane-i Umumi),³ Beyoğlu Hapishanesi (diğer adıyla; Pera veya

¹ Y.ÇELİK, “Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...”, s.605.

² T.A.BARAN, “İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...”, s.159.

³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.45. Bu hapishane, ilerleyen kısımlarda; Umumi Hapishane olarak geçecektir.

Galatasaray Hapishanesi), Üsküdar Hapishanesi⁴ ve askeri hapishane olarak kullanılan Harbiye Nezâreti Hapishanesi (diğer adıyla; Bâb-ı Seraskerî Hapishanesi veya işgal yıllarında verilen adıyla Bekirağa Bölüğü⁵ faaliyet göstermekteydi.

Asırlardır, kentin esas hapishanesi olarak hizmet vermesinden dolayı; Eski Hapishane diye de adlandırılan Umumi Hapishane; ön cephesi Hipodrom'a dönük olarak, Sultanahmet Camii'nin tam karşısında bulunmaktaydı.

Beyoğlu Hapishanesi ise; Galatasaray Lisesi'nin yanında, Cadde-i Kebir üzerindeki polis karakolunun arkasında eski ve harap bir binada hizmet vermekteydi. Bu hapishaneyi üç taraftan çevreleyen yüksek binalar, güneş ışığını engellemekte, hapishanenin, kentin iç kesiminde yer alması da oldukça elverişsiz bir durum oluşturmaktaydı.⁶

Boğaz'ın Asya yakasındaki tek hapishanesi olan Üsküdar Hapishanesi de; sağlık ve güvenlik problemlerinin yaşandığı, gayet elverişsiz fiziki şartlar altında, Üsküdar Sultanisi'nin bodrum katında hizmet vermekteydi.⁷

Harbiye Nezâreti Hapishanesi ise; bir bölümü oldukça iyi düzenlenmiş olmakla beraber, genel olarak sağlık şartlarına uygun olmayan yapıdaydı ve Harbiye Nezâreti avlusunun arka tarafında iki katlı olarak inşa edilmiş bir taş binaydı. Padişah IV.Murat zamanında "Eski Saray" adını taşıyan binaya, bir ara Hassa Ordusu Karargâhı ve Erkânı da yerleşmişti. Bina; İttihat ve Terakki Hükümetleri döneminde, siyasi hükümlüler için hapishane haline getirilmiş, daha sonra da askeri hapishane olarak kullanılmaya

⁴ C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", İstanbul 1920, s.289, 299-301. Bu infaz kurumu; o dönemlerde Üsküdar Tevkifhanesi olarak da adlandırılmıştır. (Y.ÇELİK, "Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...", s.607.)

⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.70; G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.73; Taylan SORGUN, **Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü**, İstanbul 1998, s.238.

⁶ C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", İstanbul 1920, s.289, 299-301.

⁷ Y.ÇELİK, "Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...", s.615. Üsküdar Sultanisi; günümüzde Burhan Felek Lisesi olarak hizmet vermektedir. Diğer yandan bu hapishane; 15 Mart 1920'de Üsküdar'daki Paşakapısı Mevkii'nde bulunan arsada yapılan yeni binasına geçtikten sonra; Üsküdar Paşakapısı Hapishanesi (Tevkifhanesi) adıyla anılmaya başlanmıştır. (Y.ÇELİK, "Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...", s.609, 611, 619.)

başlanmıştı.⁸ Ancak işgal döneminde Osmanlı Ordusu mensuplarının yanı sıra; sadrazam, nazır, vali, mutasarrıf gibi üst düzey devlet adamları ile siyasetçi, yazar ve işadamı olmak üzere toplumun önde gelen kesimleri de yine burada hapsedilmişlerdi.⁹

B-Hapishaneler Karma Komisyonu'nun Kurulması İçin Yapılan Resmi Girişimler

İtilâf Devletleri'nin, İstanbul'u işgal ettikten sonra, Osmanlı yönetimine fiilen müdahalede bulunabilmek amacı ile kurdukları komisyonlardan biri de; "**Hapishaneler Karma Komisyonu**"ydu.¹⁰

Bu komisyon, zaman zaman **Müttefikin Hapishane Heyeti**,¹¹ **Hapishaneler Müttefik Komisyonu**¹² şeklinde, çoğunlukla da **Hapishaneler Karma Komisyonu**¹³ olarak isimlendirilmiş ve ifade edilmiştir.

Hapishanelerde teftiş görevi yapacak **Hapishaneler Karma Komisyonu** üyelerine, Osmanlı Polis Müdüriyeti Umumiyesi'nce, tanıtıcı birer belge düzenlenerek verilmesi, usulen benimsenmişti. İtilâf güçlerine mensup görevli bir memur veya askerin, hapishanelerden herhangi birine girebilmesi için, sözü edilen bu belgeyi göstermesi gerektiği Yüksek Komiserlikler tarafından da kabul edilmişti.¹⁴

Hapishanelerin denetimine ait bilgi vermek ve görüş alışverişinde bulunmak üzere, Yüksek Komiserler, 21 Ağustos 1919'da, Hariciye Nezâreti'ne giderek; Damat Ferit Paşa'yı ziyaret etmişlerdi.¹⁵ Burada; hapishanelerin teftişinin önemine değinerek; "**Mütareke Komisyonu**"nun, teftiş görevini verdiği elemanların isim ve imzalarının bulunduğu bir yazıyı da Nezâret'e sunmuşlardı. Bu görevlilerin, gerekli gördükleri

⁸ M.Zekeriya SERTEL, **Hatırladıklarım**, İstanbul, 1968, s.70; G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.73; T.SORGUN, **Bekirağa Bölüğü...**, s.238.

⁹ M.K.İNAL, **Son Sadrazamlar**, IV, s.1909.

¹⁰ W.W.PEET, "**Kent Yönetimi**", **İstanbul 1920**, s.105-106.

¹¹ **B.O.A., DH.MB.HPS.**, D.N.81, G.N.34.

¹² **B.O.A., DH.MB.HPS.**, D.N.81, G.N.34.

¹³ **B.O.A., DH.MB.HPS.**, D.N.83, G.N.51.

¹⁴ **B.O.A., DH.MB.HPS.**, D.N.98, G.N.50.

¹⁵ Damat Ferit Paşa, Mütareke döneminde kurmuş olduğu 3.Hükümet'te (21 Temmuz 1919-1 Ekim 1919) sadrazamlıkla birlikte Hariciye Nazırlığı görevini de üstlenmiştir. (Z.SARIHAN, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü...**, I, s.390.)

hapishanelere, arzu ettikleri bir saatte girebilmeleri ve bu ziyaretleri sırasında, kendilerine gereken bilgileri vererek, faydalı olabilecek bir subayın veya memurun da, refakatçi olarak verilmesini talep etmişlerdi.¹⁶

Osmanlı Hükümeti, hapishanelerin teftişiyle ilgili olarak, İtilâf güçlerinin almış olduğu tek taraflı bir kararın emri vakisi altında bırakılmış, Yüksek Komiserler'den gelen bu dayatma da geçirilememişti. Hapishanelerin teftişine ait ilk bildirim yapıldığı Harbiye Nezâreti, 8 Eylül 1919'da, konuyu yazılı olarak Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne bildirmişti. Adliye ve Mezâhib Nezâreti ise, bu yazıyı, 19 Ekim 1919'da, tam metin olarak Dâhiliye Nezâreti'ne göndermişti. Sözü edilen bu yazıda; *“Harbiye Nezâreti'nden gelen 8 Eylül 1919 tarih ve 3726 sayılı tezkerenin ekinde yer alan; İtilâf görevlileri tarafından Mütareke Komisyonu'na verilen notada; hapishanelerin, İtilâf Devletleri görevlileri ile maiyetlerindeki subaylar tarafından teftiş edilmesinin talep edildiği, bu teftiştten maksadın; içişlerine müdahale olmadığı, hapishanelerin sağlık şartları bakımından muayene ve ıslahından, mahkûmların sefalet içindeki durumlarının incelenmesinden ve insaniyet namına yardım etmekten ibaret olduğu anlaşılmıştır. Bu durum Nezâret-i Celileleri'ne arz-ı keyfiyet olunur...”*¹⁷ denilerek, sorunun çözümü Dahiliye Nezâreti'ne bırakılmıştı.

C-Hapishaneler Karma Komisyonu'nun Niteliği

“Hapishaneler Karma Komisyonu”nun kuruluş amacı; “hapishanelerin muamalatına bakmak, fakat hiçbir hususa müdahale etmemek ve idari bir mahiyete sahip olmamak kaydıyla, hapishaneler teftişine memur oldukları Mütareke Komisyonu'nca beyan buyrulan muhtelit (karma) bir komisyon halinde...”¹⁸ çalışmalarında bulunmaktı.

Komisyonun hapishanelere müdahale etmek, mahkûm çıkarmak veya hapishanelerdeki mahkûmları sorgulamak gibi görevleri yoktu. Zaten **“Mütareke Komisyonu”** da, **“Hapishaneler Karma Komisyonu”**nun yetki ve sorumluluklarını belirlemişti. Buna göre; söz konusu komisyonun herhangi bir idari görevi olmayacağı

¹⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.81, G.N.34.

¹⁷ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.81, G.N.34.

¹⁸ M.YILDIZTAŞ, *Mütareke Döneminde İstanbul Hapishaneleri...*, s.73.

gibi, komisyon hiçbir işe de karışmayacaktı. Sadece, hapishanelerin çeşitli muameleleri için teftiş görevini yerine getiren bir kurul olarak iş görecekti.¹⁹

Esasında, **“Hapishaneler Karma Komisyonu”**nun kurulmasının daha başka amaçları vardı. Bu amaçlar, zaman geçtikçe anlaşılacaktı. İşgal güçlerinin, Mondros Mütarekesi gereğince, tebaalarından ve Ermenilerden olan esir ve tutuklularının bir an evvel salıverilmelerini temin etmek bilinen amaçlarıydı. Bu amacın bir adım ötesinde ise; gayrimüslim bütün tutuklu ve mahkûmların tahliye edilmelerini sağlayacak alt yapının ve şartların oluşturulmasına ait düşünce bulunmaktaydı.²⁰ Bu son amacın gerçekleştirilmesinde ise; doğal olarak, dış dünyadan gelebilecek tepkiler dikkate alınmak zorundaydı. Bu nedenle, işgalin verdiği güce ve baskıya dayalı olarak değil de, Osmanlı Devleti’ne kabul ettirilmiş ve bir anlamda meşru bir hüviyet niteliğine büründürülmüş **“Hapishaneler Karma Komisyonu”** vasıtasıyla, açık ve gizli amaçlarını²¹ gerçekleştirmek istiyorlardı.

Zaten, dönemin İtilâf Devletleri Polis Heyeti Başkanı F.J.Fiellen, bir keresinde, bu komisyonun amacını; Türk hapishanelerinde tutuklu veya mahkûm olan, İtilâf Devletleri tebaası ile Rum ve Ermenilerin tahliyelerinin sağlanması olarak açıklamıştı.²²

D-Hapishaneler Karma Komisyonu’nda Görev Alacak Kişilere Yetki Belgelerinin Verilmesi ve Sonrasında Yaşanılan Güçlükler

İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri’nin onayları ile İngiliz, Fransız ve İtalyan subaylardan oluşturulan Karma Komisyon’da;²³ İngilizleri temsilen Yüzbaşı Wilson Anglais, Fransızları temsilen Yüzbaşı Lacour Fran ile Yüzbaşı Monsazo, İtalyanları temsilen de Yüzbaşı Caroli Samuele Delgado görevlendirilmişlerdi.²⁴ Hapishaneler, bu

¹⁹ F.ATA, **“İtilâf Devletleri’nin Hapishanelere Müdahaleleri...”**, s.732.

²⁰ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.19; D.N.98, G.N.22.

²¹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.81, G.N.34; D.N.98, G.N.22; D.N.98, G.N.19; D.N.127, G.N.42; **DH.İ-UM.**, D.N.19/3, G.N.1/59; **DH.EUM.AYŞ.**, D.N.3, G.N.46.

²² B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.81, G.N.34.

²³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.22.

²⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.81, G.N.34.

komisyon tarafından denetlenecekti. Yapılacak tek çalışma; cezaevlerinin iyi koşullarda olup olmadığını gözetmekti.²⁵

Bu arada, **Mütareke Komisyonu**, hapisane denetimlerinde bulunacak görevliler adına düzenlenmiş belgelerin de hazırlanmasını istemişti. Bu belgelerde; belge sahiplerinin, denetim için gittikleri hapisanelere girebilme, görevlileri ve kurumu denetleyebilme, gerektiğinde isteklerini alabilme yetkisine sahip olduklarının da gösterilmesi talep edilmişti. 5 Eylül 1919'da, Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi'ne gönderilen bu yazıda; belgelerin sağlıklı bir şekilde doldurulması ikazında da bulunulmuştu.²⁶

Bu istekler kabul edilmiş, nitekim, Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi, 4 Aralık 1919'da, Hariciye Nezâreti'ne verdiği yazıda; "**Mütareke Komisyonu Başkanlığı**"nın da bilahare yapmış olduğu talep üzerine; hapisane teftişlerinde bulunacak görevliler için belgelerin düzenlenerek gönderildiğini ve bu görevlilere refakat etmek üzere de Müdürlük personellerinden Bekir Bey'in tayin edildiğini bildirmişti.²⁷

Buraya kadar her şey gayet normaldi. Osmanlı yönetimi belki, hapisanelerin denetimini istemeyerek kabul etmişti ama bu hususta yapılan talepler ve yerine getirilen işlemlerde de görünürde bir aykırılık bulunmamakta idi.

Ancak, 14 Aralık 1919'da, bir İngiliz generalinin, yanında bulunan bir polis ve bir bayan görevli ile birlikte, Beyoğlu ve İstanbul Tevkifhaneleri'ne müracaatla; teftiş talebinde bulunmaları, hiç de hoş karşılanmamıştı. Zira hapisanelerin teftişi yetkisi **Hapishaneler Karma Komisyonu** üyelerine aitti ve bunlar da kendi adlarına düzenlenen yetki belgeleri ile bu görevi yerine getirebilirlerdi. Sınırlı sayıda hazırlanan bu belgeler ise; isimleri bildirilen görevlilere gönderilmişti. Fakat İngiliz generalin ve teftiş amacıyla yanında bulundurduklarının, ne böyle bir yetkisi, ne de belgeleri bulunmakta idi. İngiliz generalin bu isteği rahatsızlık vermiş, ancak, isteği de reddedilememişti. Bu defaya mahsus ve dostane muameleye ait olmak üzere kendilerine izin verilmişti. Bu durumu, 14 Aralık 1919'da Hariciye Nezâreti'ne bildiren Mebânî-î

²⁵ W.W.PEET, "**Kent Yönetimi**", İstanbul 1920, s.105-106.

²⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.81, G.N.34.

²⁷ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.81, G.N.34.

Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi, ayrıca, gereksiz yere teftiş amacıyla müracaatta bulunan yabancı görevlilerle uğraşmamak için, teftiş yetkisine sahip olanlara ait belgelerin birer suretinin de, hapishane görevlilerinde bulundurulmasının uygun olacağını belirtmişti.²⁸

Hapishanelerden sorumlu Osmanlı yetkililerinin, İngiliz generale verdikleri bu izin, İtilâf güçleri tarafından lütfen verilmiş bir izin olarak görülmüş olacak ki, bu duruma derhal müdahale etmişlerdi. İtilâf Devletleri'ne mensup herhangi bir askerin, hapishanelerden herhangi birine girebilmek için, Osmanlı Polis Müdüriyeti Umumiyesi'nden verilen bir belgeyi göstermesi usulü, Müttetik makamlarda kabul edilmiş ise de, bu uygulamanın, İtilaf Devletleri'ne mensup subay ve polis memurları hakkında da tatbikine izin verilmeyeceği bildirilmişti. Ayrıca İtilaf Devletleri'ne mensup subay ve polislerin, hapishanelere girebilmek için, o hapishanenin yönetimine resmi görevlerini bildirmiş olmalarının yeterli olacağı ve silahlarını terk etmelerinin de gerekmediği, Jandarma Müfettiş-i Umumiliği'nin, Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği 25 Ocak 1920 tarihli tezkere suretinden de anlaşılmakta idi.²⁹

Bu durumda, hapishanelerin teftişi yetkisi, bu amaçla kurulmuş olan **Hapishaneler Karma Komisyonu** üyeleri ile sınırlı bırakılmamış, kısa bir süre içinde, bu yetki, İtilaf güçlerine mensup her rütbeden subay ve polise kadar genişletilmişti.

II-İSTANBUL HAPİSHANELERİNİN ŞARTLARINI İYİLEŞTİRMEK VE ADLİ YARGILAMALARDA GECİKMELERİN ÖNÜNE GEÇEBİLMEK ÜZERE HAPİSHANELER KARMA KOMİSYONU'NUN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ÇALIŞMALAR

A-Beslenme Sorununa Yönelik Çözüm Arayışları

Hapishane ve tevkifhaneler, Mondros Mütarekesi'nden sonra ayrı bir hüviyete bürünecek, işgal güçlerinin, hapishaneleri denetleme konusunda gösterdikleri ısrarlı tutumları; bundan sonra yaşanılacak gelişmelere de yeni bir ivme kazandıracaktı.

²⁸ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.126, G.N.36.

²⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.50.

İstanbul'da bulunan askeri ve sivil hapishaneleri, işgalin ilk günlerinden itibaren, sürekli denetim ve teftişe tabi tutan İtilâf Devletleri, yaptıkları ilk teftişlerde; hapishanelerin olumsuz fiziki yapılarının ıslahı, mahkûmların içinde buldukları kötü şartların iyileştirilmesi ve modern yönetim anlayışının uygulanmasına yönelik faydalı çalışmalarda bulunmuşlardı.³⁰

Sonuçları bakımından, olumlu bulunan bu teftişlerde tespit edilen olumsuz, kusurlu durumlar, hapishane yönetimleri ile üst kademedeki diğer yönetimlere bildirilmiş, alınması gereken tedbirler de anlatılmıştı. Sözü edilen bu teftişlerde; tutuklu ve mahkûmların yeterli ve sağlıklı bir şekilde beslenemedikleri ve mahkûmlara sıcak yemek de verilemediği tespit edilmişti. Günlük sadece yarım ekmeğe verilmesi, çoğunluğunun son derece fakir ve sahipsiz olması ve dışarıdan da bir şey satın alamıyor olmaları, birçok sıkıntıyı beraberinde getirmişti. Yetersiz beslenme yüzünden hastalanan mahkûmlardan bir kısmının vefat ettikleri de görülmüştü.³¹

15 Mart 1919'da, albay rütbesindeki bir İngiliz askeri doktoru ile yanında bulunan bir İngiliz subayı, Umumi Hapishane ile Tevkifhane'nin kadın ve erkek koşullarını teftiş etmişlerdi. Bu teftişin sonunda; mahkûm ve tutuklulara, yönetmeliklerde gösterilenden çok daha az miktarda ekmeğe verildiği tespit edildiğinden, ekmeğin üç yüz dirheme çıkarılması, doktorun vereceği rapor doğrultusunda, mahkûm ve tutuklulara yemek dağıtılması gerektiği bildirilmişti.³²

Bu teftişin ardından, Umumi Hapishane ve Tevkifhane'ye, gerekli erzakın alımı yönündeki resmi çalışmalar, geciktirilmeksizin başlatılmış³³ ve İstanbul hapishanelerinde, mahkûmların günlük gıda tüketimleri için belirlenen yiyecek miktarı da şu şekilde tespit edilmişti:

³⁰ **B.O.A., DH.MB.HPS.,** D.N.80, G.N.70; D.N.98, G.N.19; D.N.98, G.N.22; D.N.82, G.N.19; **DH.MB.HPS.M.,** D.N.38, G.N.105; **DH.EUM.AYŞ.,** D.N.3, G.N.46.

³¹ Y.ÇELİK, "Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...", s.614-615.

³² **B.O.A., DH.MB.HPS.,** D.N.80, G.N.45.

³³ **B.O.A., DH.MB.HPS.,** D.N.83, G.N.4.

Ekmek 960 gr., tatlı 12 gr., et (haftada bir defa) 192 gr., mevsimine göre dönüşümlü olarak sebze ve meyve, bulgur 250 gr., fasulye 128 gr., pirinç 210 gr., taze sebze 320 gr., yıkanmak için de 15 günde bir 150 gr. sabun.³⁴

Yapılan çalışmalar sonunda; her mahkûma günde 960 gr. iyi kalitede ekmek verilmeye başlanmıştı. Her gün bir öğün ya iyi bir çorba veya fasulye, mercimek ve buna benzer sebze ve bakliyattan oluşan sıcak yemek, haftada bir kez de et yemeği veriliyordu. Yemek, her altı-sekiz kişilik grup için ve büyük tabaklarda veriliyor, yemeğine göre, her mahkûm, bir kaşık veya çatal alabiliyordu. Mahkûmlara iyi bakılmaya ve yeterli yiyecek verilmeye başlanmıştı ve her bir mahkûm günde 3000 kalori alabiliyordu.³⁵

B-Temizlik Sorununa Yönelik Çözüm Arayışları

İtilâf Devletleri'ne mensup görevliler tarafından, Mütareke dönemi İstanbul hapishanelerinde gerçekleştirilen teftiş çalışmalarında, gıda ve beslenmenin yanı sıra, tutuklu ve mahkûmların diğer ihtiyaçları da incelenmiş, tavsiyelerde bulunulmuş ve tespiti yapılmış eksikliklerin giderilip giderilmediği de ayrıca takip edilmişti.³⁶ Söz konusu teftişlerde; tutuklu ve mahkûmların temizliği yönünden; Umumi Hapishane'deki hamamın akmayan sularının, akıtılarak kullanılabilir duruma getirilmesi, mahkûmların susuzluğa ait sıkıntılarının ve günlük su kullanım ihtiyaçlarının giderilmesi, elbise ve çamaşırların temizliği için kömür temin edilerek, ütü makinesinin çalışır duruma getirilmesi gerektiği bildirilmişti.³⁷

Beyoğlu Tevkifhanesi'nin ise; çok kirli bulunduğu, döşeme tahtalarının silinmesi, duvarların badana yapılması, kirli bulunan tuvaletlerin dezenfekte edilmesi, mahkûmların bit ve pireden kaşınması nedeniyle gerekli tedbirlerin alınması, mahkûmların kullanılmayacak durumdaki çamaşırlarının değiştirilmesi, mahkûmlara haftada iki defa bostan pazarında banyo yaptırıldığı ancak, günde on mahkûma bu

³⁴ M.YILDIZTAŞ, *Mütareke Döneminde İstanbul Hapishaneleri...*, s.67.

³⁵ C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", *İstanbul 1920*, s.297, 303.

³⁶ **B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.22; D.N.80, G.N.70; D.N.82, G.N.19; D.N.98, G.N.19; DH.MB.HPS.M., D.N.38, G.N.105; DH.EUM.AYŞ., D.N.3, G.N.46.**

³⁷ **B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.45.**

imkan tanındığından, bir mahkûmun beş haftada bir defa yıkanabileceği bu duruma da bir çözüm getirilmesi bildirilmişti.³⁸

Hatta İtilâf görevlileri, bu binanın çok pis ve sağlıksız bir halde bulunması ve tutuklular ile mahkûmların bu şartlar altında burada üç gün dahi kalmalarının insaniyetle bağdaşmayan bir muamele olması nedeniyle, mahkûmlar için, yeni bir hapisane araştırılmasının yerinde olacağını da belirtmişlerdi.³⁹ Harbiye Nezâreti'ne bağlı askeri hapisanede ise; yeterli sayıda tuvalet bulunmuyordu ve mahkûm odalarını tahtakurusu, pire ve sair böcekler sarmıştı.⁴⁰

Bu durumlarıyla, İstanbul'daki hapisanelerde, temizliğe hiç önem verilmemişti ve hürriyetleri kısıtlı dahi olsa mahkûmlar, temizliğe ait en temel ve insani haklarından da mahrum bırakılmışlardı. İşgal güçlerinin denetim çalışmaları, bu hususta da olumlu katkılar sağlamış, Osmanlı İdaresini de konuyla ilgili olarak harekete geçirmişti.

Nitekim, gerçekleştirilen denetimler sonucunda; hapisanelerde temizliğe ait çalışmaların ehemmiyetle yerine getirilmesi hususunda, Beyoğlu Mutasarrıflığı'na talimat verildiği, İstanbul Valiliği'nin, 9 Temmuz 1919'da Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda belirtilmişti.⁴¹

Mebânî-î Emîriye ve Hapisaneler Müdüriyeti Umumiyesi ise; 10 Kasım 1919'da, hapisanelerdeki yöneticilere bir yazı göndererek; hapisanelerin temizlik ve sağlık şartlarına uygun bulunmayan durumlarının, mümkün mertebede giderilmesine önem verilmesi gerektiğini bildirmişti.⁴²

Gayet ilkel şartlar içinde, beş haftada ancak bir kez banyo yapabilme imkânına sahip olan mahkûmlar, alınan önlemlerle birlikte artık; iki haftada bir ve hem de hamamda yıkanma şansı elde etmişlerdi. Şayet, hapisanenin kendine ait hamamı yok ise, mahkûmlar, muhafız yönetiminde, yakında bulunan bir halk hamamına

³⁸ B.O.A., DH.MB.HPS.M., D.N.38, G.N.105.

³⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.22.

⁴⁰ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, *Başımıza Gelenler...*, s.73.

⁴¹ B.O.A., DH.MB.HPS.M., D.N.38, G.N.74.

⁴² B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.81, G.N.65.

gönderilmekte, hamamda yıkanırken elbiseleri de bit temizleme makinesinden geçirilmekteydi.⁴³

İstanbul hapishanelerindeki mahkûmların durumu gerçekten de içler acısıydı. Giysileri temiz ve düzgün değildi. Çoğu paçavralar içindeydi ve üzerlerinde yeterli iç çamaşırları da yoktu. Mahkûmlardan kimileri tahta nalınlarla gezerken, pek çoğunun ayakları çıplaktı. Mahkûmların giysilerini dostları ve akrabaları sağlıyordu.⁴⁴ Neyse ki, yapılan denetimler sonucunda mahkûmlara giysi verilmesi yönünde de çalışmalar başlatılmıştı. Yarı çıplak bir halde bulunan mahkûmların giydirilmesi için, imal ettirilmekte olan elbiselerle çamaşırların, biran evvel tamamlanmasıyla, ihtiyaç sahiplerine dağıtılması ve bunlara minder, örtü, şapka, kundura gibi eşyaların verilmesi de talep edilmişti. Temin edilmesi istenilen eşyalar arasında; erkek ve kadın koğuşları için temiz yatak, yastık ve örtü de bulunmaktaydı.⁴⁵

C-Hasta Mahkûmların Tedavilerine Yönelik Çözüm Arayışları

İtilâf görevlileri, tutuklu ve mahkûmların, sağlık durumları ve tedavileri açısından da, Umumi Hapishane’de hastane olarak kullanılan odaların çok kalabalık olduğunu, ancak beş veya altı hastayı alabilecek durumda olan odalarda on mahkûm hastanın yatırıldığını, iki hastayı bile içine alamayacak derecede küçük bir odada ise; üç hastanın bulunduğunu tespit etmişlerdi.⁴⁶ Hapishanede, boş odalar bulunması nedeniyle, öne sürülecek mazeretlerin hiçbir geçerliliğinin bulunmadığını belirten İtilâf görevlileri,⁴⁷ hastane kısmına koğuş ilavesiyle, bu durumun düzeltilmesini istemişler,⁴⁸ yapılan teftişler sırasında, hapishane müdürü ile yardımcısının ve hapishane doktorunun yanlarından bulunmamasını da eleştirmişlerdi.⁴⁹

⁴³ C.T.RIGGS, “Yetişkinlerde Suç”, İstanbul 1920, s.292, 300.

⁴⁴ C.T.RIGGS, “Yetişkinlerde Suç”, İstanbul 1920, s.292.

⁴⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.45.

⁴⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.70.

⁴⁷ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.70.

⁴⁸ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.45.

⁴⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.70.

Ayrıca Umumi Hapishane'nin çok kalabalık olması nedeniyle, mahkûmlar arasında bulaşıcı hastalıkların meydana geldiği, doktor raporu ile açıklanmış, durumun bu haliyle sürdürülemeyeceği de belirtilmişti.⁵⁰

Hapishanelerde tespit edilen bir diğer önemli husus da; hasta mahkûmların, uygun olmayan tıbbi aletlerle tedavi edilmelerinden dolayı sakat kalmış olmalarıydı. Bu durumda olan ve affedilmeleri için girişimde bulunan birkaç mahkûmun, mahkemeleri devam ederken öldükleri de tespit edilmişti. Hatta aynı durumda bulunan hasta bir mahkûm ise; “-Mahkemesi bitirilinceye kadar, adamı öldüreceksiniz” diyen bir İngiliz memuru tarafından hapishaneden çıkarılmıştı.⁵¹

Diğer yandan, eczacıların bazı taleplerinin, hükümetçe karşılanmaması nedeniyle, eczanelerin mahkûmlar için gerekli görülen ilaçları vermediğinden, hasta mahkûmlar arasında bu sebepten de ölenlerin olduğu görülmüştü.⁵²

Mahkûm ve tutuklu hastaların durumlarını tespit etmeye yönelik çalışmalar; bunlarla da sınırlı değildi. İtilâf Devletleri'ne mensup doktorlar tarafından muayeneleri yapılan bu hastalardan, gerekli görülenlerin, hastanelere sevkleri de öngörülmüştü.⁵³

Bu durum üzerine; Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi, 19 Haziran 1919'da İstanbul Valiliği'ne gönderdiği yazıda; mahkûm ve tutuklulardan, ancak hastanelerde tedavi edilebileceklerin, hastanelere nakilleri için gerekli tedbirlerin alınması, Umumi Hapishane ile Beyoğlu ve Üsküdar Hapishaneleri'nde İtilâf Devletleri doktorları tarafından yapılan muayene neticesinde, bu tür hastalar tespit edildikçe, bunların, ihmal edilmeden hastanelere nakillerinin gerektiği bildirilmişti.⁵⁴

Hapishane ve tevkifhanelerdeki hasta tutuklu ve mahkûmların, hastalıklarının teşhisi ve tedavisi için hastanelere nakilleri hususunda uygulamaya da geçilmişti. Harbiye Nezâreti Hapishanesi'nde tutukluluk günlerini geçirmekte iken hastalanan Âyan Meclisi Eski Reisi Rıfat Bey ile göğsünden gelen ağrılardan şikâyet eden ve durumu da gittikçe ağırlaşan İstanbul Eski Mebusu Emanuel Karasu Efendi, İtilaf

⁵⁰ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.82, G.N.19.

⁵¹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.127, G.N.42.

⁵² B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.81, G.N.65.

⁵³ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.3, G.N.46.

⁵⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.45; D.N.80, G.N.70.

Devletleri'ne mensup doktorların muayeneleri sonucunda; Gümüşsuyu Hastanesi'ne nakledilmişlerdi.⁵⁵ Göğüs iltihabından rahatsız olup, her gece nöbet geçiren Rifat Bey'in de sağlık durumu çok kötüydü.⁵⁶

Bu hastaların dışında, yine Harbiye Nezâreti Hapishanesi'ndeki tutuklulardan Ahmet Nesimi Bey'in, Ankaralı Şeref Bey'in ve eski Şeyhülislamlardan Musa Kâzım Efendi ile Hayri Efendi'nin hastalıkları da giderek ilerlediğinden ve tehlike gösterdiğinden, bu hastaların da evlerine veya hastaneye nakilleri istenmişti.⁵⁷ Bu tutuklulardan; Musa Kâzım Efendi de göğüs iltihabından hastaydı ve haftada iki üç defa nöbet geçiriyordu. Nefes alıp vermesinde de sıkıntıları bulunuyordu.⁵⁸

Diğer yandan, gerek İtilâf Devletleri'nin, gerekse Osmanlı Hükümeti'nin, konuyla ilgili hassas yaklaşımlarıyla birlikte; mahkûmların sağlığına ait olumlu neticeler de alınmaya başlanmış, hapishanelerin kendi bünyelerinde bulunan hastanelerde, günün şartlarına uygun, modern gelişmeler meydana getirilmişti. Örneğin; karyolalar, yatak takımları ve diğer gerekli malzemeler yenilenmiş ve gayet iyi bir donanım sağlanmıştı. Bulaşıcı hastalık vakaları görüldüğünde, bu hastalar kent hastanelerinden birine gönderilirken, ileri düzeyde hastalığı bulunmayan mahkûmların tedavileri ise; koğuşlarında yapılmıştı. Her gün dışarıdan gelen bir doktor, cerrah ve bir eczacının yanı sıra, hapishane hastanelerinde bir de hemşire görevlendirilmişti.⁵⁹

Bütün bu gelişmeler, İtilaf Devletleri'nin gerçekleştirdiği denetim-teftişler sonucunda olmuştu. Ancak, İtilaf Devletleri'nin, hapishane ve tevkifhanelerdeki sağlık koşulları ile mahkûmların sağlığına verdikleri önemin arkasında başka bir düşünce daha vardı. Teftiş Heyetleri, hapishanelerle birlikte, buralarda bulunan hastaneleri de teftiş etme imkânını elde etmişlerdi.⁶⁰

⁵⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.70; G.K.SÖYLEMEZOĞLU, *Başımıza Gelenler...*, s.73.

⁵⁶ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, *Başımıza Gelenler...*, s.73.

⁵⁷ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.70.

⁵⁸ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, *Başımıza Gelenler...*, s.73.

⁵⁹ C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", *İstanbul 1920*, s.292.

⁶⁰ T.A.BARAN, "İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...", s.161.

D-Hapishanelerdeki Olumsuz Fiziki Koşullar ve Hapishanelerin Mahkûm Sayılarının Azaltılması İle Fiziki Durumlarının Düzeltilmesine Yönelik Çözüm Arayışları

Teftişlerin ardından, üzerinde durulan konulardan biri de; hapishanelerdeki mahkûm sayısının çok olmasıydı. Umumi Hapishane ile Beyoğlu ve Üsküdar Hapishaneleri'nde konuyla ilgili olarak ortaya çıkan sonuç; genellikle kalabalık olmaları ve bu durumun da sıhhi şartları olumsuz yönde etkilediği noktasında toplanmıştı.⁶¹

Hapishanelerdeki mahkûm sayısının fazla olmasının başlıca nedenleri arasında; Mütareke'den hemen sonra yaşanan yoğun tutuklamalar, Kuva-yı Milliye'ye destek vermenin suç kapsamında görülmesi ve Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nin, özellikle, kendilerine muhaliflerden olmak üzere çok sayıda insanı tutuklatmak için gösterdiği gayretler sayılabilir. Ayrıca, işgal ile birlikte gelen toplumsal huzursuzluk ve ahlaki çöküntü sonucunda, suç işleme oranlarındaki artış da, hapishanelerdeki mahkûm ve tutuklu sayısını artıran bir diğer önemli etkendi. Tüm bunların dışında, çok sayıda tutuklamanın yapılmış olması nedeniyle, davaların görüşülme ve sonuçlandırılmaları da zamanında yapılamamış olduğundan, hapishaneler, kapasitelerinin üzerinde dolmuş bulunmaktaydı.⁶²

Büyük çaptaki tutuklamaların ve diğer etmenlerin baskısı altında kalan hapishanelerden Umumi Hapishane'de, mahkûmların büyük kısmı 250 ve 500 kişilik iki ayrı koğuştta toplanmıştı. Bu mahkûmların 218'i; 30 metreye 7,5 metre büyüklüğünde, küçük pencere, aydınlatması ve sıhhi tesisatı yetersiz bir koğuştta tutulmak durumunda kalmışlardı. Diğer bir koğuştta ise; her türlü suçtan hüküm giymiş 300 mahkûm bir arada bulunmaktaydı.⁶³ Bu hapishanede, binanın zemin katındaki koğuştlarla birlikte, 1000 kişiyi barındırabilecek bir fiziki kapasite bulunmasına rağmen, binanın bu kısmında mahkûm tutulmuyordu. Geriye kalan diğer koğuştlar ise; azami 400 kişilik kapasitede

⁶¹ T.A.BARAN, "İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...", s.163.

⁶² V.DUMESNIL, *İşgal İstanbul'u*, s.41; M.YILDIZTAŞ, *Mütareke Döneminde İstanbul Hapishaneleri...*, s.33-35.

⁶³ C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", *İstanbul 1920*, s.290-291.

olmasına rağmen, 900 tutuklu ve mahkûmun, rahatlıkla nefes bile alamayacak bir durumda, buralara dağıtıldığı da görülmekteydi.⁶⁴

Beyoğlu Hapishanesi'nde de büyük bir sıkışma meydana gelmişti ve kapasitesinin üzerinde 150 mahkûm bir arada barındırılmıştı.⁶⁵ Aynı durum, hapishanenin, tevkifhane kısmında da yaşanmış, binanın fiziki kapasitesi 70 tutukluyu barındırmaya ancak yeterken, buraya da 103 tutuklu birden yerleştirilmişti.⁶⁶ Ayrıca, Askeri Tevkifhane'de de 40 kişilik bir kapasite mevcutken, burada da 63 tutuklu asker kalmaktaydı.⁶⁷

Hapishanelerin hava tertibatında da oldukça önemli noksanlıklar bulunmaktaydı. Odaların birçoğunda, yalnız koridorlara açılan birer küçük pencere bulunduğundan, iç kısımlar oldukça karanlıkta kalıyordu.⁶⁸

Hapishanelerde zaman zaman ısınma sorunu da yaşanıyordu. Üsküdar Hapishanesi'ne yakacak ödeneği gönderilmediğinden, infaz memurları ve mahkûmlar zor bir duruma düşmüş, soğuktan neredeyse tamamı hastalanmıştı.⁶⁹

Tutuklu ve mahkûm kadınlar da çeşitli sorunlar yaşıyordu. Beyoğlu Tevkifhanesi'nde, kadınlara ait koğuş, erkeklere ait avluda bulunuyordu ve kadın tutuklulara ait tuvalet olmadığından, kadınlar zorunlu olarak erkeklere ait tuvaletleri kullanıyorlardı.⁷⁰

Umumi Hapishane'nin tevkifhane kısmında, en iyi bölüm kadın mahkûmlar için ayrılmıştı. Kadınlara tahsis edilen koğuş; 9 metreye 3,90 metre büyüklüğündeydi ve bu koğuşta, binanın güneş ışığı alabilen kısmına açılan, dört adet de pencere bulunuyordu. Hapishane bölümünde de kadınlar için ayrılan tesisler ana binadan tecrit edilmişti ve ancak görevlilerin bölümünden erişilebilen, ayrı bir bina içinde yer alıyordu.⁷¹

⁶⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.82, G.N.19.

⁶⁵ B.O.A., DH.MB.HPS.M., D.N.38, G.N.74.

⁶⁶ B.O.A., DH.MB.HPS.M., D.N.38, G.N.105.

⁶⁷ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.19.

⁶⁸ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, *Başımıza Gelenler...*, s.73.

⁶⁹ Y.ÇELİK, "Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...", s.614.

⁷⁰ B.O.A., DH.MB.HPS.M., D.N.38, G.N.105.

⁷¹ C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", *İstanbul 1920*, s.296, 300.

Hapishaneler Karma Komisyonu, İstanbul'daki hapishane ve tevkifhanelerde yaşanan bu sorunların çözümü için de çalışmalarda bulunmuştu. Bu çalışmalar, yeni hapishanelerin inşasına ve kapasitesinin üstüne çıkmış bir tevkifhane veya hapishaneden, müsait durumda olan bir diğerine mahkûm nakledilmesi yönünde yapılmıştı.

Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışmaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1-Beyoğlu Tevkifhanesi'nde tadilat yapılması gerektiğinden, burada bulunan kadın tutukluların Umumi Hapishane'ye nakilleri.

2-Sultanahmet civarında inşa edilmekte olan yeni hapishanenin, hiç olmazsa bir kısmının bitirilmesi ve buraya Umumi Hapishane ile Beyoğlu Tevkifhanesi'nde bulunan erkek tutukluların nakledilmesi.

3-Bir bodrum katından ibaret olan Üsküdar Tevkifhanesi'nde bulunan tutukluların Paşakapısı'nda inşa edilmekte olan yeni tevkifhanenin tamamlanan koşullarına nakledilmeleri.

4-Üsküdar Hapishanesi'nin tehlikeli mahkûmlar için kullanılması.

5-Umumi Hapishane'nin mehterhane kısmının tadilatı yapılarak, işgal güçlerinin tahliyesini düşündükleri diğer bazı tutuklu ve mahkûmların da buraya yerleştirilmesi.⁷²

Hapishane ve tevkifhaneler arasında tutuklu ve mahkûmların nakilleriyle bir rahatlama sağlanmak isteniyordu ancak, İngilizler bir yandan da, İzmit'te bulunan mahkûmları İstanbul'daki hapishanelere nakletmeyi plânlıyorlardı.⁷³

Bütün bu çalışmaların yanı sıra, hapishane ve tevkifhanelerin fiziki durumları da teftiş çalışmalarının önemli bir boyutunu oluşturmuştu. Sözü edilen bu çalışmalarda, yerine getirilmesi istenen hususlar şöyle sıralanmıştı:

1-Umumi Hapishane'nin ihtiyaç duyulan bölümlerinin tamir edilmesi.

2-Beyoğlu Tevkifhanesi'nin üst katının tamir edilip düzenlenmesinden sonra mahkûmlara tahsis edilmesi, yine bu tevkifhanede mahkûmlar geçici olarak bir binaya yerleştirilerek, binanın mükemmel surette tamir ve tadilatının yapılması.

⁷² B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.45; D.N.98, G.N.22; D.N.82, G.N.19.

⁷³ T.A.BARAN, "İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...", s.164.

3-Umumi Hapishane'nin erkek mahkûmlara ait bölümünün bir katında bulunan 13 odanın kapılarının olmamasından dolayı kullanılmadığından, sözü edilen kapıların takılması.

4-Umumi Hapishane'ye sevk edilecek mahkûmların kalacakları kısımların tamiratı ile badanalarının yapılması.⁷⁴

Bu eksikliklerin giderilmesi için de gerekli girişimlerde bulunularak, çalışmalar başlatılmıştı.⁷⁵

Tüm bunların dışında, hapishanelere, ihtiyacı giderecek yakacağıın alınması, yeterli sayıda sobaların konulması, mahkûmların karanlık koğuşlardan, aydınlık koğuşlara taşınması da alınan tedbirler arasındaydı.⁷⁶

E-Hapishanelerdeki Personel Sorununa Yönelik Çözüm Arayışları

İtilâf Devletleri'nin, gerçekleştirmiş oldukları denetleme çalışmaları sırasında, tespit edilen önemli bir eksiklik de; hapishaneler ile tevkifhanelerde, iç ve dış güvenliği sağlayacak tedbirlerin alınmamış olmasıydı. Bu duruma bağlı olarak; hapishaneler ve tevkifhanelerde görülen mahkûm firarları da, önemli bir sorun olarak belirmişti. Bu firarlar; özellikle, gayrimüslim mahkûm ve tutukluların nakilleri sırasında yaşanıyor, firar edenler de; genellikle nakil güzergâhları üzerinde bulunan veya bu güzergâhlara yakın olan elçiliklere veya konsolosluklara sığınyordu. Bu türden firarlar ile suçluların cezalandırılması mümkün değildi. Bunu önleyebilmek için uygulanabilen tek pratik çare ise; mahkûmların konsolosluk ve elçiliklerin olmadığı yerden nakledilmeleri olmuştu.⁷⁷

1919 yılının Ağustos ayında, Üsküdar Hapishanesi'nden 12 tutuklu firar ederken, Beyoğlu Tevkifhanesi'nden de firarların olduğu tespit edilmişti. Yapılan soruşturmalarda; Beyoğlu Tevkifhanesi'ndeki firarların, başgardiyen ile nöbetçi gardiyanların rüşvet almasından kaynaklandığı tespit edilmişti. Hapishanelerdeki rüşvet alımının en büyük nedeni de; buralarda görev yapan personelin, içinde bulunduğu, yetersiz ekonomik şartlara dayandırılıyordu. Bu dönemde, gardiyanların sıklıkla

⁷⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.45; D.N.98, G.N.22; DH.MB.HPS.M., D.N.38, G.N.105.

⁷⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.22; D.N.80, G.N.45; DH.MB.HPS.M., D.N.38, G.N.105.

⁷⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.45.

⁷⁷ T.A.BARAN, "İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...", s.169.

başvurduğu suiistimaller; hapishane yönetimlerinin en önemli meselelerinden biri haline gelmişti. Ancak gardiyanlar da, ailelerini geçindirebilme noktasında, mevcut maaşlarını az buluyor, üstelik bu aylıklarını da düzenli alamıyorlardı. Durum böyle olunca, firarların, koğuşlara uyuşturucu sokulmasının ve benzeri başka suiistimallerin, artış göstermesinin sorumlusu olarak da daima gardiyanlar gösteriliyordu.⁷⁸

Hapishanelerde yaşanan itaatsizlik ve firarlara karşı, yerinde önlem alınması şarttı. Ancak hapishanelerde silahlı güvenlik görevlilerinin istihdamı için **“Hapishaneler Karma Komisyonu”**nun onayını almak gerekiyor,⁷⁹ İngilizler de, bu konuya ait teklifleri reddediyorlardı. Buna rağmen, İtilâf Devletleri’ne mensup görevliler, hapishanelere ve buralara bağlı hastanelere silahlı olarak girebilmekteydiler. Bu durum karşısında, ilgili görevlilerin nasıl hareket etmeleri gerektiği de önemli bir sorun oluşturmuştu. Silahı ile birlikte hapishaneye girmek isteyen bir Fransız subaya engel olunması; Fransız Yüksek Komiserliği tarafından sert bir dille eleştirilmiş, bu gibi şahısların, silahlarını bırakmaksızın hapishanelere girebilecekleri ve derhal içeri alınmaları gerektiği bildirilerek, Fransız komutana silahını teslim ettirmeye çalışan görevlinin cezalandırılması istenmişti.⁸⁰

Öte yandan, hapishane ve tevkifhanelerdeki gardiyan sayıları da, uygun bir hizmetin verilmesi için yeterli değildi. Örneğin; Umumi Hapishane’de yaklaşık 800 mahkûm bulundurulmasına rağmen, düzeni sağlamak için yalnızca 28 gardiyan görevlendirilmişti ve bunların da sekizi günlük izin kullanıyordu. Bu kadar büyük bir mahkûm kitlesinin 20 gardiyan ile düzen altına alınması da, oldukça güç bir durumdu. Meydana gelen sorunlar karşısında, sürekli jandarma çağırmak zorunda kalınıyor, herhangi bir itaatsizlik durumunda, mahkûmlara ceza olarak sadece hücre hapsi veriliyordu.⁸¹

Ancak, sonradan silahlı gardiyan istihdamı kabul edildi.⁸² İstanbul’daki İtilâf Devletleri Temsilcileri tarafından Osmanlı Hükümeti’ne verilen 27 Eylül 1919 tarihli

⁷⁸ M.YILDIZTAŞ, **Mütareke Döneminde İstanbul Hapishaneleri...**, s.63-69.

⁷⁹ T.A.BARAN, **“İtilâf Devletleri’nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...”**, s.168.

⁸⁰ T.A.BARAN, **“İtilâf Devletleri’nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...”**, s.164.

⁸¹ C.T.RIGGS, **“Yetişkinlerde Suç”, İstanbul 1920**, s.293.

⁸² **B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.83, G.N.51.**

notanın 8.Maddesi'nde; Umumi Hapishane'de bulunan tehlikeli mahkûmların kontrol edilebilmesi maksadıyla, silahlı 12 gardiyanın tayin edilmesinin uygun görüldüğü bildirildi.⁸³

Verilen bu müsaade üzerine derhal harekete geçen Mebânî-i Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi, Jandarma Umum Kumandanlığı'ndan mavzer temin edilerek, hapishane ve tevkifhane müdürlüklerine teslim edilmesi hususunda Dersaadet İstinaf Müdde-i Umumiliği nezdinde girişimlerde bulunmuştu.⁸⁴

Bu çalışmaların ardından, gardiyanlar kısmen silahlandırılmışlardı. Ancak güvenliğe yönelik bu uygulama bu sefer de, farklı bir boyuttan değerlendirilmiş, hapishanelerdeki yabancı mahkûmlardan bir kısmı, silahlı gardiyanların kendilerine bir kötülükte bulunabilecekleri korkusuna kapılmışlardı.⁸⁵

F-Adli Yargılamalarda Yaşanan Gecikme Sorununa Yönelik Çözüm Arayışları

İtilâf Devletleri, tevkifhane ve hapishanelerde yaptıkları teftişler sonucunda; tutukluların yargılanmalarında çok ciddi gecikmeler bulunduğunu da tespit etmişler ve doğru bir yaklaşımla bu gecikmelerin üzerine gitmeye başlamışlardı.⁸⁶

Haklarında geçici tevkif müzekkeresi hazırlanmış olan birçok tutuklunun, yasal süresi içerisinde soruşturması ve mahkemesi tamamlanmamış veya hiç başlatılmamıştı. Bu durumla karşı karşıya kalan tutuklular ise; yeni tevkif müzekkereleri hazırlanıncaya kadar tevkifhanelerde tutulmuşlardı. Davaların zamanında görülebilmesi neticesinde meydana gelen bu gecikmelerin yanı sıra, siyasi tutuklamaların da her geçen gün artması sonucunda tutuklular, ayları, hatta yılları bulan bir zaman içerisinde, haklarında hüküm verilmeden, hapishanelerde tutulmuşlardı.⁸⁷ Bu nedenle, İtilâf Devletleri, gayet sağlam gerekçelere dayanarak, tutuklu bulunanların geciktirilmeden muhakeme

⁸³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.22.

⁸⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.83, G.N.51.

⁸⁵ T.A.BARAN, "İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...", s.168.

⁸⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.22; D.N.127, G.N.42; D.N.98, G.N.19; D.N.80, G.N.45; D.N.80, G.N.70; DH.MB.HPS.M., D.N.38, G.N.105.

⁸⁷ M.YILDIZTAŞ, *Mütareke Döneminde İstanbul Hapishaneleri...*, s.34-35.

edilmelerini istiyorlar,⁸⁸ zanlı sıfatıyla Üsküdar Polis Merkezi'ndeki nezarethanede, dört gün süre ile gözetim altına alınan dört kişinin, bekletilmelerinin yasal olmadığını ve bu gibi gözetim altında bulundurmaların 24 saatten fazla olmaması gerektiğini de bildiriyorlardı.⁸⁹

Bu arada İngiliz Yüksek Komiserliği, 7 Mart 1919'da Hariciye Nezâreti'ne bir nota göndermişti. Bu notada; hapisaneleri denetleyen askeri temsilcilerin raporları temel alınarak, üç aydan fazla olarak hapisanede kalmış olan fakat mahkûmiyetleri kesinleşmemiş bulunanlardan, tutukluluk sebepleri cinayet ve yaralamaya bağlı olmayanlar ile beş ay ve bundan fazla hapisanede kalıp da mahkûmiyetleri kesinleşmemiş olanların tahliyeleri istenmişti. Ancak notada dikkati çeken çok önemli bir husus daha vardı. İngiliz Yüksek Komiserliği, tahliye edilmesini istediği tutukluları sadece bu iki kategoriyle sınırlandırmamış, gayrimüslim olup da, siyasi ve firarilik suçlarından tutuklu bulunanların da hapisanelerden çıkarılmalarını istemişti.⁹⁰

Bu notaya verilen cevap ise şu şekildeydi:

1-Siyasi tutuklular ile askeri firarilerden, daha önce çıkarılan aftan yararlanabilecek olanların, ceza erteleme ile tahliyeleri gereken tutukluların serbest bırakılmalarının mümkün olduğu.

2-İşlemiş oldukları suçlar, af ve tecil kapsamında bulunmayan ve İngiliz Yüksek Komiserliği'nce tahliyeleri istenilen tutukluların ve özellikle de haklarında hüküm verilmemiş olanların tahliyelerine emir verilebilmesinin mümkün olmadığı.

3-Bu tutuklulardan, Mütareke hükümleri gereğince serbest bırakılabilecek olanların durumlarının “**Mütareke Komisyonu**” tarafından incelenip karar verilmesi gerektiği.⁹¹

Bu cevapla birlikte, İngiliz Yüksek Komiserliği'nin hukuka ve yasalara aykırı bulunan istekleri geri çevrilerek reddedilmişti. Ancak bu reddediş, pratikte hiçbir anlam taşımayacaktı. Zira İtilâf Devletleri, kurmuş oldukları “**Hapishaneler Karma Komisyonu**” vasıtasıyla, çalışmanın ilerleyen kısımlarında da görüleceği üzere, başta

⁸⁸ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.45.

⁸⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.80, G.N.70.

⁹⁰ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.3, G.N.46.

⁹¹ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.3, G.N.46.

Ermeni-Rum azınlık olmak üzere, gayrimüslim tutuklu ve mahkûmların büyük bir kısmını, hukuk dışı uygulamalarla hapisanelerden çıkaracaklardı.

Diğer yandan, Beyoğlu Tevkifhanesi'nde bulunan tutuklulardan hiçbiri muhakeme edilmemiş, dolayısıyla haklarında hiçbir hüküm de verilememişti. İçlerinde dört aydan beri mahkemeye çıkarılmayı bekleyenler de bulunmaktaydı. Yine bu tevkifhanede adam öldürmek fiilinden zanlı bir kadın ile Tepebaşı Bahçesi'nde sarhoşluk fiilinden zanlı bir kişi, üç aydan bu yana mahkemeye çıkarılmak üzere bekletilmekteydi. Bu durum, İngiliz Yüksek Komiserliği'nin 13 Temmuz 1919'da Hariciye Nezâreti'ne gönderdiği bir başka nota ile bildirilmişti.⁹²

İtilâf Devletleri temsilcilerinin, 27 Eylül 1919'da verdikleri ortak notada ise; konuyla ilgili olarak, Divan-ı Harbi Örfi Tevkifhanesi'ndeki tutukluların davalarının 7 Ekim 1919 tarihine kadar son bulmadığı takdirde, tahliyelerinin talep edileceği belirtilmişti. Yine aynı notada; silah yakalatmaktan ve hafif yaralamadan tutuklu bulunanların da belirtilen tarihe kadar tahliye edilmelerinin şart olduğu bildirilmişti.⁹³

Bu istekler, Osmanlı yönetimini zor durumda bırakmıştı. Bu konuda Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi'nin, Mart 1920'de (Gün yazılmamış) Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne gönderdiği yazıda; hapisane ve tevkifhanelerde çok sayıda zanlının muhakeme edilmeden, uzun müddet tutuklu buldukları bildirilmiş, bunlardan bazılarının beş-altı ay tutuklu bulduktan sonra, yapılan muhakemeleri neticesinde; yalnızca on gün veya bir ay cezaya çarptırıldıkları da belirtilmişti.⁹⁴ Yazının devamında; mevcut vaziyetin bu haliyle devam etmesi durumunda, yapılacak tenkitlere makul surette cevap verebilmenin mümkün olmadığı, on günlük bir mahkûmiyete çarptırılan zanlının, aylarca tutuklu bulundurulmasının haklı söylentilere sebebiyet verdiği, bu nedenle adli uygulamaların iyice düşünülmesi gerektiği vurgulanmış ve bu durumun adli müdahaleleri davet etmesi muhtemel bulunduğundan, ilgililere gerekli emirlerin verilmesi de istenmişti.⁹⁵

⁹² B.O.A., DH.MB.HPS.M., D.N.38, G.N.105.

⁹³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.22.

⁹⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.127, G.N.42.

⁹⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.127, G.N.42.

İstanbul'da bulunan hapisane ve tevkifhanelerde, İtilâf Devletleri'nin teftiş faaliyetleri, başlangıcı itibariyle faydalı ve yaptırımları yönünden de verimli olmuştu. Hapishanelerin ilkel görünümlü fiziki yapılarının ıslah edilmesi, mahkûmların beslenme, temizlik ve sağlık gibi en temel insani haklarının temini, tutukluların yasal süre içerisinde yargılanması ve haksız yere tutukluluk sürelerinin uzatılmaması, modern hukuk devletine ait değerlerin yerleşmesine ait bir adım atılabilmesi yönünden olumlu faaliyetlerdi. Ancak bu çalışmalar yapılırken, hapishanelerden gayrimüslimlerin çıkarılmalarının da alt yapısı oluşturulmaya çalışılıyordu.

III-İSTANBUL'DAKİ HAPİSHANELERİN ISLAHI İLE YENİ HAPİSHANELERİN İNŞASI İÇİN OLUŞTURULAN BÜTÇENİN ŞEKİLLENMESİNDE İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN ROLÜ VE KENDİLERİ TARAFINDAN KURULAN HAPİSHANELER

A-İstanbul'da Yeni Hapishanelere Duyulan İhtiyaç ve Bu Konuda Yaşanılan Mali Sıkıntılar

Hapishane ve tevkifhaneler arasında, fiziki kapasitelerine uygun olarak, mahkûm ve tutuklu nakillerinden de istenilen sonuçlar alınamamıştı. Yeni hapishanelere, tevkifhanelere ihtiyaç duyulmaktaydı ve bu konuda İtilâf Devletleri ısrarcı davranıyorlardı. Ancak, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali zorluklar, yeni binaların yapılmasına imkân tanımıyordu. Bu nedenle bazı ara çözümler düşünülmüş, İstanbul Cemiyet Tevkifhanesi, Üsküdar Tevkifhanesi, Polis Zanlılar Nezârethanesi ve Tevkifhanesi'nin bir araya getirilmesi planlanmıştı.⁹⁶

Yeni hapishane binalarına ihtiyaç duyulduğu, İtilaf Devletleri'nin yapmış olduğu teftişlerle anlaşılmış değildi. Osmanlı Devleti, bu ihtiyacı çok daha önce tespit etmiş ve gerekli çalışmaları da başlatmıştı. XX.Yüzyıl başlarında, yeni hapishane binalarının yapılması artık geciktirilemeyecek kadar acil ve öncelikli gündem maddeleri arasına girmişti. 8 Mayıs 1880'de ilân edilen ilk İnfaz Rejimi Nizamnâmesi'nin 1.Maddesi; vilayet merkezleri, liva ve kazalarda birer hapishane ve tevkifhane bulunmasını şart

⁹⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.40, G.N.53.

koştuğundan, Umumi Hapishane'nin dışında, İstanbul'un ilçe ve kazalarında da yeni tevkifhaneler tesis edilmeye başlanmıştı. Bu bağlamda, 1911 yılı itibariyle hapishane ve tevkifhanelerin ıslahı konusu da ciddi bir biçimde gündeme alınmıştı. Gerekli fizibilite çalışmalarının ardından, Ocak 1912'de Avrupai tarzda yeni hapishanelerin inşası konusunda harekete geçilmişti. Bu çerçevede, adliye dairelerine yakınlıkları sebebiyle Avrupa yakasında; İshakpaşa (Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi) ile Beyoğlu'nda, Anadolu yakasında ise Üsküdar Paşakapısı'nda yeni tevkifhanelerin inşası kararlaştırılmıştı. Ancak Balkan Savaşları ile ardından başlayan I.Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü şartlar, söz konusu tevkifhane ve hapishanelerin inşalarının başlamasına imkân vermemişti. Bu nedenle yapımı programlanan ve işlemleri tamamlanan Üsküdar ve İshakpaşa Tevkifhaneleri'nin inşasına 1915 yılında başlanabilmişti.⁹⁷

B-Yapımı Devam Eden Hapishane İnşaatlarının Tamamlanması İçin İtilâf Devletleri Temsilcileri'nin Kurduğu Baskılar ve İnşaatlarla İlgili Olarak Hükümet'in Bütçe Çalışmaları

Daha önce, İtilâf Devletleri Temsilcileri tarafından verildiği belirtilen, 27 Eylül 1919 tarihli notada; inşa edilmekte olan yeni hapishaneler için de bazı bildirimlerde bulunulmuştu. Bu notada; Sultanahmet'te yapımı devam eden hapishane inşaatında fazla işçi çalıştırılmaz ve tamamlanması hususunda gayret gösterilmezse, inşaatın bir yıldan önce bitirilemeyeceği, inşaatın hiç olmazsa bir bölümünün biran evvel tamamlanması, bitirilme aşamasında bulunan ve bir haftalık bir çalışma gerektiren Üsküdar Hapishanesi'nin inşaatının da derhal tamamlanması gerektiği bildirilmişti.⁹⁸

Notaya verilen cevapta; Sultanahmet Hapishanesi inşaatının tamamlanması maksadıyla; 28 Eylül 1919 tarihinden itibaren işçi sayısı artırılarak çalışmaların devam ettirildiği ve birkaç ay içerisinde binanın kullanıma hazır duruma getirileceği beyan edilmişti. Cevapta, Üsküdar Hapishanesi inşaatıyla ilgili olarak da; yine bu tarihten itibaren sayıları iki katına çıkarılan işçilerle, bitirilmesine çalışılan inşaatın son safhaya

⁹⁷ Y.ÇELİK, "Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...", s.605-607.

⁹⁸ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.22.

gelindiği ve verilen bir haftalık süre içinde, ana binaya ait inşaat bitirilse bile su ve elektrik tesisatlarının yirmi güne tamamlanabileceği ifade edilmişti.⁹⁹

Her ne kadar, bir hafta içinde tamamlanamayacak olsa da, Üsküdar Hapishanesi'nin inşaat çalışmalarına büyük bir gayretle devam ediliyordu. Bu hapishanenin inşaat faaliyetleri; mutemet, ambar memuru, hesap memuru ve bir de kâtipten oluşan bir komisyon tarafından yönetiliyordu. İnşaatın hızı ile çalışan işçi sayısı; mevsim şartları, gereken tahsisatın havalesi ve malzeme sevkiyatına bağlı olarak değişebiliyordu. Müteahhitlerden pazarlık usulüyle satın alınan malzemeler, Haliç kıyısındaki Balat Malzeme-i İnşaiye Deposu'nda korunmakta ve buradan inşaat alanına sevk edilmekteydi. Bazen de malzemeler; Beyoğlu, Galata, Unkapanı, Azapkapı, Ayazmakapı ve Silahtar'daki büyük ticarethanelerden satın alınarak, direk olarak inşaat sahasına sevk ediliyordu.¹⁰⁰

İtilâf Devletleri Temsilcileri, yeni yapılan hapishane binalarına ait inşaatları denetim altında buldurmaya devam ederken, istedikleri hususların yerine getirilmemesi durumunda da hiçbir mazereti kabule yanaşmıyorlardı. Ancak, kendilerine, yapımı devam eden İstanbul ve Üsküdar Hapishaneleri'ndeki çalışmaların gösterilmesiyle memnuniyetlerini bildirmişler ve Beyoğlu Tevkifhanesi inşaatında da aynı çalışmaların sürdürülmesini istemişlerdi.¹⁰¹

Nihayet, 24 Kasım 1919'a gelindiğinde, Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi, Dahiliye Nezâreti'ne verdiği raporda; Üsküdar Hapishanesi ile İstanbul Cinayet Tevkifhanesi'nin inşaatlarının bitirilerek, yapımlarının iyi bir şekilde sonuçlandırıldığını bildirmiş,¹⁰² ancak, Üsküdar Sultanisi'ndeki mahkûmların buraya nakilleri 15 Mart 1920 tarihinde gerçekleşmişti.¹⁰³

Bu inşaatlar tamamlanmış olmasına rağmen, Maliye Nezâreti, mali sıkıntılara bağlı olarak, 1920 yılı bütçesine, hapishane ve tevkifhanelerin tamirat ve inşaatları için ödenek ayıramamış, dolayısıyla, yapımı düşünülen Beyoğlu Tevkifhanesi ile diğer

⁹⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.98, G.N.22.

¹⁰⁰ Y.ÇELİK, "Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...", s.613-614.

¹⁰¹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.40, G.N.37.

¹⁰² B.O.A., DH.MB.HPS.M., D.N.40, G.N.53.

¹⁰³ Y.ÇELİK, "Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...", s.619.

hapishanelerin inşasına henüz başlanamamıştı. Bu durum üzerine; Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi, 17 Kasım 1920’de Dahiliye Nezâreti’ne gönderdiği yazıda; Maliye Nezâreti’nden kendilerine gönderilen tezkerede ifade edilen, tamirat ve inşaatların dışındaki masrafların bütçeye konulduğu, hapishane inşaat ve tamiratlarının, İtilâf Devletleri’nce takip edildiğinden, siyasi bir mecburiyet olarak yapılması gerektiği bilgilerini Dahiliye Nezâreti’ne aktarmış; Nezâret’den, inşaat ve tamirat masraflarının kabulü için vakit geçirilmeksizin Maliye Nezâreti’ne bilgi verilmesini istemişti.¹⁰⁴

Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi’nin, 1920 yılı Kasım ayı sonunda Maliye Nezâreti’ne bu kez doğrudan gönderdiği yazıda ise; hapishane inşaatı harcamaları için, Dahiliye Nezâreti’nin, 1920 yılı mali bütçesi içerisinde ayrılan 12.500 liranın genel mali bütçeden ödenmesine ait isteğine herhangi bir cevabın alınmadığı, inşaatların durdurulmasının önüne geçilmesi gerektiği, inşaatlara ara verilmesinin, hapishaneleri sürekli denetim altında bulunduran “**Hapishaneler Karma Komisyonu**”nun müdahalesini davet edeceği ifade edilmişti. Yazıda ayrıca; tüm bu nedenlerden ötürü, söz konusu meblağın kullanılması için bir an evvel izin verilmesi istenerek, tutarın bir iki gün içinde gönderilmesi gerektiği de bildirilmişti.¹⁰⁵

Bu yazışmaların da etkisiyle olsa gerek, bir süre sonra, yapımı sürdürülen inşaat masraflarının tamamını karşılayacak şekilde, hazineden 200.000 lira gönderilmişti.¹⁰⁶

Maliye Nezâreti’nin, bütçeden göndermiş olduğu bu kaynak ile birlikte, hapishane inşaatı faaliyetlerine devam edilmiş ve bu amaçla bir de depo tesis edilmişti.¹⁰⁷ Bu depoda, inşaatlar için gerekli olan bütün malzemeler hazır bulundurulmuş ve malzemelerin ihtiyaç oranında inşaatlara sevkiyatına da başlanmıştı.¹⁰⁸

Beyoğlu’nda inşa edilecek yeni tevkifhanenin yapımı için de gerekli çalışmalar başlatılmıştı. Bu tevkifhane için, Beyoğlu’nda bulunan Şişhane Karakolu karşısında

¹⁰⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.40, G.N.56.

¹⁰⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.40, G.N.53.

¹⁰⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.40, G.N.53.

¹⁰⁷ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.40, G.N.53.

¹⁰⁸ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.40, G.N.53.

bulunan bir yer tespit edilmiş, fakat arsanın temini için gösterilen faaliyetler neticelendirilememiştir.¹⁰⁹

İtilâf Devletleri'nin, tutarsız davranışlarının bir örneği de; yeni hapishanelerin inşası konusunda sergilenmişti. Kendileri, meseleyle yakında ilgilenirlerken, bir taraftan da, Üsküdar Paşakapısı gibi, modern tarzda ve Belçika'daki benzerleri örnek alınarak inşa edilmiş İstanbul'un tek hapishanesini işgal etmekten de geri durmamışlardı.¹¹⁰ Önceden de ifade edildiği üzere; bu hapishane, İstanbul'un resmen işgal edilmeye başlanmasından iki gün sonra, İngilizler tarafından 18 Mart 1920'de işgal edilirken, daha üç gün önce buraya nakledilen mahkûmların da bir saat içinde binayı tahliye etmeleri istenmişti.¹¹¹

Mevcut durum karşısında; hapishane müdürü, bu kargaşa ortamında mahkûmların firar etmelerinin kuvvetle muhtemel olduğunu ve tahliyenin imkânsız bulunduğunu beyan etmişse de, sözünü dinletememiştir. Bu arada bir İngiliz binbaşı, hapishaneye gelerek binanın tamamen tahliyesi için verilen süreyi on beş dakikaya indirmişti. Tahliye için verilen; on beş dakika gibi son derece kısa bir sürenin doğurduğu panik havası içinde, hapishane yönetimi olabildiğince süratli bir şekilde mahkûmları, kayıt defterlerini ve sair resmi evrakı binadan tahliye ederek, Üsküdar Sultanisi'nin bodrum katında bulunan eski tevkifhaneye taşımak zorunda kalmıştı.¹¹²

Mahkûmların, Üsküdar Paşakapısı Hapishanesi'nden çıkarılarak, gönderilmiş oldukları eski tevkifhaneye sığdırılabilmeleri mümkün değildi. Bu nedenle; zorunlu bir çözüm yolu olarak mahkûmlar, bahçeye kurulan çadırlara yerleştirilmişlerdi.¹¹³

C-Mevcut Hapishanelerin Şartlarının Düzeltmesiyle İlgili Olarak Hükümet'in Bütçe Çalışmaları

Osmanlı Devleti, hapishanelerin erzak ve diğer ihtiyaçlarını, hapishanelerin genel harcamaları için ayırmış olduğu tahsisattan karşılıyor ve ödenekler vilayet ve

¹⁰⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.40, G.N.37.

¹¹⁰ T.A.BARAN, "İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...", s.164; M.YILDIZTAŞ, *Mütareke Döneminde İstanbul Hapishaneleri...*, s.56-57.

¹¹¹ Y.ÇELİK, "Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...", s.620.

¹¹² Y.ÇELİK, "Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...", s.620.

¹¹³ M.YILDIZTAŞ, *Mütareke Döneminde İstanbul Hapishaneleri...*, s.81.

sancaklardaki hapishanelerin ihtiyaçları dikkate alınarak gönderiliyordu. Ancak, İstanbul hapishaneleri için yapılan harcamalar, işgal sonrasında zorunlu olarak; **“Hapishaneler Karma Komisyonu”**nun talepleri dikkate alınarak gerçekleştiriliyordu.¹¹⁴

Hapishaneler ile tevkifhanelerin tamirat, ısınma, aydınlanma, temizlik ve benzeri giderlerinin yanı sıra, tutuklu ve mahkûmların giyim ve erzakları ile diğer harcamalar, imkânlar dahilinde Osmanlı Devlet Bütçesi’nden ayrılan ödenekler ile Maliye Nezâreti’nden karşılanıyordu. Hapishane İnşasına ve diğer ihtiyaçlara ait hizmetlerden ve yapılacak harcamalardan ise; Dahiliye Nezâreti Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi sorumlu bulunuyordu. Bu ihtiyaçlara ait harcamaların yapılabilmesi için, talep edilen ödenek Maliye Nezâreti tarafından gönderiliyordu. Sözü edilen bu ödeneklerle, müteahhitlerden pazarlık usulüyle satın alınan mal ve hizmetlerin yanı sıra, işi yüklenen firmalar tarafından tedarik edilen veya ayrı ayrı olarak esnaftan satın alınan hizmet ve malzemelerin teslimi karşılığında düzenlenen resmi müzekkereler imzalanarak; Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi’ne gönderiliyordu. Ayrıca, ihtiyaç duyulan binaların, yapımına ait tahsisat talebinden önce, keşif evrakları ve planları hazırlandıktan sonra, inşaat sürecinin başlamasından itibaren ihtiyaç duyulan ve talep edilen tahsisatlar da Maliye Nezâreti tarafından karşılanıyordu.¹¹⁵

Maliye Nezâreti, hazırlanan yıllık mali bütçelere uygun olarak, inşaat yapımı ve diğer harcamalara ait ödenekleri gönderirken, bazen de planlamaya alınan inşaat yapımlarında ve harcamalarda ödenek gönderilmesinde kısıntıya gittiği, ileri bir tarihe ertelediği veya hiç ödeme yapmadığı da görülebiliyordu. Nezâret ayrıca; hapishane ve tevkifhanelerin inşaat ve diğer harcamalarını, Maliye Teftiş Heyeti ve Müfettişleri vasıtasıyla denetim ve kontrol altında bulunduruyordu.¹¹⁶

¹¹⁴ M.YILDIZTAŞ, *Mütareke Döneminde İstanbul Hapishaneleri...*, s.66.

¹¹⁵ Y.ÇELİK, *“Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve İşgali...”*, s.610-614.

¹¹⁶ **B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.40, G.N.53.**

Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi'nin ihtiyaç duyduğu harcamalara Maliye Nezâreti'nce sınırlama getirilerek; inşaat ve tamiratların dışındaki ihtiyaçlar için ödenek gönderilebileceği bildirilmişti.¹¹⁷

Ancak, “**Hapishaneler Karma Komisyonu**”nun hapishaneler ve tevkifhanelerde yapmış oldukları denetimler sonucunda; yapılmasını istedikleri yeni binalar ile ihtiyaç duyulan diğer harcamaların yapılmasındaki ısrarlı tutumları; Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi'ni zor durumda bırakmıştı. Çünkü taleplerin karşılanabilmesi için, ihtiyaç duyulan ödeneklerde kısıntıya gidilmesi veya bu ödeneklerin hiç ödenmemesi gibi durumlarla karşılaşmıştı. Sorunun aşılabilmesi adına; genellikle İtilâf Devletleri Temsilcileri'nin, katı ve ısrarcı tutumları öne sürülerek, ihtiyaçların giderilebilmesi için Maliye Nezâreti'nden ödenek gönderilmesi istenmiş ve ödeneklerin bir kısmı bu şekilde temin edilebilmişti.¹¹⁸

Diğer yandan, hapishane ve tevkifhanelerdeki tutuklu ve mahkûmların erzakları, Dahiliye Nezâreti'nin bilgisi dahilinde eksiltme yoluyla temin edilirken,¹¹⁹ çeşitli ihtiyaçlar için ayrılan meblağların harcanması, şüpheli evrak ile alınan mallara ait hesapların incelenmesi ve şüphe duyulan malların da iade edilmesi hususlarında görevliler uyarılmışlardı.¹²⁰

D-İtilâf Devletleri'ne Ait Hapishaneler

İtilâf Devletleri, yalnızca kendi yönetim ve denetimleri altında olmak üzere, şehrin muhtelif yerlerinde de hapishane kurmuşlardı. Bunlardan biri de; Suriçi'nde, Dûyun-u Umumiye Binası yakınında idi. Burası; İtilâf Devletleri'nin, askeri amaçlarla tesis ettikleri tek ortak hapishaneydi.¹²¹

İngilizler, bir ticaret yeri olarak yapılmış olan ve Galata Kulesi ile Galata Gümrüğü yakınındaki dağınık binalardan oluşan Arapyan Hanı'nın belli yerlerini de

¹¹⁷ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.40, G.N.56.

¹¹⁸ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.40, G.N.56; D.N.40, G.N.53.

¹¹⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.83, G.N.4.

¹²⁰ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.81, G.N.65.

¹²¹ C.T.RIGGS, “Yetişkinlerde Suç”, İstanbul 1920, s.303-304.

hapishane olarak kullanmışlardı.¹²² Bunun dışında, Mütareke Dönemi'nde adından sıkça söz edilen meşhur Kroker Oteli'nin¹²³ bodrum katları ve mahzenleri de İngilizlerin zindan ve hapishane olarak kullandıkları yerler arasındaydı.¹²⁴ Ayrıca, Bostancı'da kullanılan bir hapishane ile Azapkapısı'ndaki Sityosoğlu Hastanesi'nin mahzenleri de hapishane olarak kullanılmıştı.¹²⁵

Fransızlar ise; Suriçi Bölgesi'nde, Marmara yakınındaki¹²⁶ Kumkapı Belediyesi Temizlik İşleri Binası'ndan tevkifhane ve hapishane olarak yararlanırlarken,¹²⁷ Süleymaniye Camii'nin doğusu tarafında bulunan medreseyi ve cemaat dairelerini de tevkifhane olarak kullanmak istemişlerdi. Bu duruma, Dahiliye Nezâreti tarafından müdahale edilmiş, söz konusu yerlerin beylik mallarından olması nedeniyle kendilerine verilmesinin mümkün olmadığı ve medresenin de Merkez Kumandanlığı'nın kullanımında bulunduğu bildirerek, bu girişime karşı çıkmıştı.¹²⁸

İtalyanlar da; tutukladıkları şahısları, Dûyun-u Umumiye Binası yakınında bulunan ve müttefikleriyle birlikte ortak amaçlar için kurdukları hapishanede yatırmışlardı.¹²⁹ İstanbul'da yapmış oldukları tutuklamaların muhakemelerini Kırklareli Kilisesi'nde faaliyet gösteren Yunan Divan-ı Harp Mahkemesi'nde yaptıran Yunanlılar ise; Kırklareli Hapishanesi'ni kullanmışlardı. Yunanlılar, bu mahkeme tarafından mahkûmiyet kararı verilenler ile tutuklananlardan bir kısmını da Atina'da bulunan esir kamplarına göndermişlerdi.¹³⁰

¹²² C.T.RIGGS, “Yetişkinlerde Suç”, İstanbul 1920, s.304; A.E.YALMAN, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim...**, I, s.492.

¹²³ Kroker Oteli, 1883 yılında inşa edilmiş ve bir müddet Fransızlar tarafından “Grand Hotel” adıyla işletilmiştir. Günümüzde bu bina; Beyoğlu İstiklâl Caddesi'nde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Beyoğlu Öğretmenevi olarak hizmet vermektedir. (Cevat RÜŞTÜ, **İstanbul'un İşgalinde İngiliz Hapishanesi Hatıraları**, (Hazırlayan:Güner Özdemir-Kayhan Emiroğlu), İstanbul 2009, s.37.)

¹²⁴ C.RÜŞTÜ, **İngiliz Hapishanesi Hatıraları...**, s.9; H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.239.

¹²⁵ C.RÜŞTÜ, **İngiliz Hapishanesi Hatıraları...**, s.36; İ.S.KALKAVANOĞLU, **Milli Mücadele Hatıralarım**, s.73.

¹²⁶ C.T.RIGGS, “Yetişkinlerde Suç”, İstanbul 1920, s.304.

¹²⁷ **B.O.A., DH.MB.HPS.**, D.N.107, G.N.38; D.N.139, G.N.18.

¹²⁸ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/27, G.N.14/80.

¹²⁹ T.A.BARAN, “İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...”, s.159.

¹³⁰ İ.S.KALKAVANOĞLU, **Milli Mücadele Hatıralarım**, s.18, 86.

İstanbul'a gelişlerinin hemen akabinde, Hükümet'e bağlı hapishaneler konusunda oldukça titiz davranan İtilâf güçleri, Anadolu'daki Milli Mücadele Hareketi'nin gelişip güçlenmesine paralel olarak; başkentte uyguladıkları baskı ve sindirme politikalarını artırmanın yanında, kurmuş oldukları hapishaneleri de birer işkence merkezi haline getirmişlerdi. Kendileri, Hükümet'e bağlı hapishanelerde istedikleri gibi denetleme yapabilirken, aynı kentte tesis ettikleri hapishaneler, Osmanlı Devleti'nin denetim ve gözetiminden uzaktı. Dolayısıyla, bu hapishanelerin genel yapılarını görüp öğrenebilmenin tek yolu; tutuklu veya mahkûm olarak buralara girmektir. Bu durumda bulunan asker, politikacı, bürokrat, gazeteci, yazar, şair ve aydınlardan bazıları, İtilâf güçlerince kurulan hapishanelerde görüp yaşadıklarını geleceğe aktarmışlardı.

Bodrum katları ve mahzenleri, İngilizler tarafından hapishane olarak kullanılan ve işgal dönemi ile öncesinde, İstanbul'un gözde otellerinden biri olan, Kroker Oteli'nin mahzenleri, otelin katları gibi bakımlı, huzurlu ve rahat kullanımlı değildi. Otelin bu kısmı; bir kişinin bile içinde zorlukla dönebileceği kadar dar ve taş odalardan meydana getirilmiş ışsız hücrelere sahipti. Bu hücrelerde oturabilecek hiçbir şey olmadığı gibi, dayanacak dört duvardan başka, bir de, kir ve pislikten dolayı kurşuni renkten siyaha dönmek üzere bulunan bir battaniye bırakılmıştı ve bütün eşya bundan ibaretti. Yatabilmek, istirahat edebilmek için karyola, yatak, yorgan ve yastık bulunmuyordu.¹³¹

Kroker mahzenlerindeki sıkıntılar bunlarla da sınırlı değildi. Cenûbi Kafkas Sovyetleri Dış Ticaret Vekili Behbud Han Cevanşir'in katili Ermeni Misak Torlakyan ile Osmanlı Devleti'nin önde gelen siyaset ve devlet adamları aynı hapishanede, ortak kullanım alanlarında birlikte tutulmuş, hatta aynı masada yemek yemeye mecbur edilmişlerdi. Mısır Çarşısı'nın saygın esnaflarından Ahmet Bey'in parasını gasp için, Şişli'deki evinde uyurken kendisini balta ile öldüren bir katilin yanı sıra, daha başka katiller de burada siyasi tutuklu Türklerle yan yana getirilmişlerdi. Bu hapishanenin gardiyanbaşı ile gardiyanlarının çoğunluğu da Rumlardan seçilmişti.¹³²

İngilizlerin Arapyan Hanı'nda kurmuş oldukları bir diğer hapishane de, çok farklı değildi. Gerçi Arapyan Hanı bir ticaret merkezi olarak yapılmış olmasına rağmen,

¹³¹ C.RÜŞTÜ, **İngiliz Hapishanesi Hatıraları...**, s.38-39.

¹³² C.RÜŞTÜ, **İngiliz Hapishanesi Hatıraları...**, s.44-51.

İngilizler, hapisane yapacağız diye burasını da pek korkunç bir yer haline dönüştürmüşlerdi. Odalara bir demir karyola, üzerinde üç parçadan ibaret bir şilte, iki yün battaniye ve bir köşeye de bir kap bırakılmıştı. En zaruri ihtiyaçlar için bile odadan dışarı çıkılamayacağı bundan belliydi. Başka hiçbir eşya bırakılmamıştı. Pencerelemler camlarının çoğu kırıktı. Bunların bir kısmına gazete kâğıdı yapıştırılmış, bir kısmı açık bırakılmıştı.¹³³

İtilâf güçlerinin denetim ve gözetimi altında bulunan Bekirağa Bölüğü adındaki hapisanede ise; idama mahkûm edilen Türkler, “loca” diye tabir edilen hücrede son gecelerini geçirirler ve sabaha karşı buradan alınarak idam sehvasına götürülürlerdi. Bu hücreye konulan mahkûmların, sabaha karşı idam edileceklerine kesin gözüyle bakılmaktaydı. Bu nedenle bazı mahkûmlar, haklarında idam kararı verilmiş gibi, bu hücreye atılır ve gıyabında idam kararı verilmiş olduğu düşüncesiyle, sessiz ve karanlık bir hücrede, mahkûmun korku ve dehşet içinde kalmasına çalışılır ve sabah tekrar hücre sine götürülürdü.¹³⁴

İngilizler, yönetimlerinde bulunan hapisanelerde, mahkûmların biyolojik dengelerini bozabilmek maksadıyla tuz ve şeker de vermiyorlardı. Ayrıca yemek yenilen yerlerin, masaların ve diğer araçların temizliğine de gereken dikkat gösterilmiyordu. Yemeklerin berbatlığı ise; mahkûmları canından bezdirmişti. Mahkûmların çoğunluğu yerlerde, soğuk beton zeminlerde yatırılmışlardı. İnce, ottan yapılmış bir küçük mindere sahip olabilenler kendilerini şanslı görüyorlardı. Mahkûmlar, koğuşlarında veya hücrelerinde, sabahtan akşama kadar ayakta durmak zorunda bırakılmışlardı. Oturmak, yatmak, dinlenmek yasaklanmıştı. Mahkûmlara on beş günde bir defa duş alabilme imkânı verilmişti. Yıkılmaya götürülenlere küçük bir sabun parçası verilir, yukarıda bulunan süzgeçlerden akıtılan yarı soğuk su altında, mahkûmlar titreyerek yıkanıyorlardı. Bütün bunlar yetmezmiş gibi, Kroker Hapishanesi'nin zindanlarında kırbaçlanarak acımasızca dövülen mahkûmların yüreğine acı ve korku bırakılıyordu.¹³⁵

¹³³ A.E.YALMAN, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim...*, I, s.492.

¹³⁴ Süreyya Sami BERKEM, *Unutulmuş Günler*, İstanbul 1960, s.43-47.

¹³⁵ C.RÜŞTÜ, *İngiliz Hapishanesi Hatıraları...*, s.74-76, 87-88.

Galata Yangın Kulesi'nde de akla gelmedik eziyetler yapan İngilizlerin,¹³⁶ işkence merkezi haline getirdikleri yerlerden biri de; Bostancı Hapishanesi'ydi.¹³⁷ Burada mahkûmlar tek kişilik hücrelerde, yalnızlığa terk edilmişlerdi. Bir araya gelmeleri, konuşmaları da yasaklanmıştı. Ayrıca, yetersiz ve sağlıksız besleniyorlardı. Hiçbir özre dikkat edilmeden, merhamet yoksunu gardiyanlar nezaretinde, taş ocaklarında çalıştırılmışlardı. Bu hapishane; sırf, Türklere dehşeti ve korkuyu yaşatmak için kurulmuş gibiydi. Milletinin geleceğine duyarlı ve ülkesini işgalcilerden kurtarmaya arzulu birçok Türk genci, burada, İngilizler tarafından ya imha edilmişlerdi veya insanlık dışı işkencelere maruz bırakılmışlardı.¹³⁸

IV-İTİLÂF DEVLETLERİ TARAFINDAN İSTANBUL HAPİSHANELERİNDEN USULSÜZCE MAHKÛM ÇIKARILMASI

A-1919 Yılında Gerçekleştirilen Adli Usulsüzlükler

Osmanlı adli sistemindeki aksaklıklar, beraberinde suç ve ceza kavramlarının içini boşaltmakta, işgal güçlerinin eline bu durum büyük bir koz vermekteydi. Her fırsattan istifade ederek, kendi yandaşlarını, işledikleri suçun niteliğine bakmadan adli sistemdeki açıklardan faydalanarak serbest bırakmaktaydılar.

20 Ocak 1919'da İstanbul Valiliği'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen bir yazıda; hastanelerde tedavilerini yaptırmak gerekçesiyle, İngilizlerin, hapishanelerden almış oldukları Ermeni, Rum ve başka tabiiyetlere mensup 44 mahkûmu serbest bıraktıkları bildirilmişti.¹³⁹

İngilizlerin bu sorumsuz davranışı, Osmanlı Devleti yönetimince kabul edilebilir görülmemişti. Bu durum, Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği tarafından, hukuki yönden ve yürürlükteki yasalar açısından değerlendirilmiş, konuyla ilgili olarak 4 Şubat 1919'da bir metin hazırlanmıştı. Bu metinde; Mondros Mütarekesi'nin 4.Maddesi'nin, İtilâf Hükümetleri'ne mensup askeri esirler ile Ermeni esir ve tutukluların İstanbul'da

¹³⁶ A.C.SARAÇOĞLU, *Mütareke Yıllarında İstanbul...*, s.107.

¹³⁷ İ.S.KALKAVANOĞLU, *Milli Mücadele Hatıralarım*, s.72-73.

¹³⁸ C.RÜŞTÜ, *İngiliz Hapishanesi Hatıraları...*, s.73-74.

¹³⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.109, G.N.9.

toplanarak, kayıtsız şartsız teslim edilmelerini hükme bağladığını, ancak, İtilâf Devletleri'nin bu maddeden istifade ile daha ileriye giderek, adi suçlardan mahkûm Ermeni ve Rumları da hapisanelerden çıkardıklarını, bu durumun ise; Mütareke'ye, yürürlükteki yasalara ve hakka aykırı bulunduğu belirtilmişti.¹⁴⁰

Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi ise; aynı konuda fakat daha değişik boyutlarda yapmış olduğu değerlendirmesini, 1 Mart 1919'da Sadrazamlık Makamı'na iletilmişti. Bu değerlendirme yazısında; ortaya konan kanaatleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1-İtilâf kuvvetlerinin, içinde bulunulan durumdan istifade ile hırsızlık ve cinayet gibi fiilleri işleyen Rum ve Ermenileri hapishane ve tevkifhanelerden çıkardıkları.

2-Bu davranışlarının Mondros Mütarekesi'nin 4.Maddesi'ne dayandırılmayacağını, çünkü 4.Madde'nin yürürlüğe girdikten sonra, işlenen suçları kapsamayacağı ve mantıki olarak da böyle kabul edilmesi gerektiği, ancak, İtilâf güçlerinin bu durumu dikkate almayarak, Mütareke'den sonra suç işlemiş olan Hristiyanların tamamını hapishanelerden salıvermek eğiliminde oldukları.

3-Edirne eski valisinin oğlunu katleden ve suçüstü yakalanan katilin de hapishaneden salıverilmesiyle, adaletin iğfal ve ihlâl olduğu.

4-Bu durumların pek çok acılara sebebiyet verdiği, asayişin ve emniyetin zora sokulduğu ve ülkenin son birkaç yıldır geçirmekte olduğu buhranın, her şeyi aslından uzaklaştırdığı.¹⁴¹

Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere; Mütareke'nin 4.Maddesi'nin aynen uygulanmasına itiraz edilmiyordu. Savaş sırasında esir edilmiş veya tutuklanmış Ermenilerin, İtilâf Devletleri'ne teslim edilmesi, bu madde ile zaten kabul edilmişti. Ancak, maddenin hükmü kapsamına girmeyen ve bu maddenin yürürlüğe girmesinden sonra işlenen suçlardan dolayı; Ermeni tutuklu ve mahkûmların tahliye edilmeleri uygun görülüyordu. Ayrıca, diğer milletlere mensup tutuklu ve hükümlülere örnek teşkil edilmesinden de endişe ediliyordu.¹⁴²

¹⁴⁰ B.O.A., DH.MB.HPS.M., D.N.37, G.N.10.

¹⁴¹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.79, G.N.39.

¹⁴² M.BUDAK, "İtilâf Devletleri'nin Müdahaleleri...", s.98.

Ancak, İngilizler, böyle bir endişeyi dikkate almıyorlar ve bunu üstünlüklerinin bir göstergesi olarak değerlendiriyorlardı. Nitekim İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Richard Webb, 19 Ocak 1919'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcılarından Ronald Graham'a gönderdiği özel bir mektupta; hapisanelerden diledikleri gayrimüslimleri salıverdiklerini de kabul ederek, “...görünürde memleketi işgal etmediğimiz halde, şimdi valilerini tayin ediyor veya görevlerinden uzaklaştırıyoruz; polislerini yönetiyor, basınlarını denetliyor, zindanlarına girerek Rum ve Ermeni tutukluları işledikleri suçlara aldırmaksızın serbest bırakıyoruz...”¹⁴³ demişti.

Webb'in de ifade ettiği gibi, İngilizler, istedikleri mahkûmu, istedikleri zaman salıverebiliyorlardı.¹⁴⁴ Fakat bunu tamamen kendileri yapmak yerine, Osmanlı Devleti yönetimine yaptırmayı arzu etmiş olacaklar ki, önceden de ifade edildiği gibi, hapisanelerde üç ay ve daha fazla kalıp da, mahkûmiyetleri kesinleşmemiş olanlar ile siyasi ve firari suçlardan tutuklu gayrimüslimlerin, derhal tahliye edilmeleri yönünde baskı kuruyorlardı.¹⁴⁵

Diğer yandan, bazı İngiliz subaylar da üstlerinin emirlerine gerek bile duymadan ve kendiliğinden, diledikleri hapisaneye girerek baskı oluşturabiliyorlardı. İngiliz Binbaşı Heathcote Smith,¹⁴⁶ eski askeri polis kapısındaki tevkifhaneye giderek zorla bütün koşulları gezmiş ve ne kadar Müslüman olmayan mahkûm ve tutuklu varsa hemen hepsinin salıverilmesinde ısrar etmişti.¹⁴⁷

Bu baskıları, İtilâf Devletleri'ne mensup polisler de yapıyordu. Beyoğlu Tevkifhanesi'ne heyet halinde giden İtilâf polisleri, zanlıların sebepsiz yere tutulduklarını ileri sürerek, salıverilmeleri gerektiğini bildirmişlerdi.¹⁴⁸ Bu arada çok

¹⁴³ Salâhi R.SONYEL, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I**, Ankara 1995, s.44.

¹⁴⁴ **B.O.A., DH.MB.HPS.**, D.N.109, G.N.9.

¹⁴⁵ **B.O.A., DH.EUM.AYŞ.**, D.N.3, G.N.46.

¹⁴⁶ Halide Edib Adivar da, anılarında, Binbaşı Heathcote Smith'in istediği gayrimüslim mahkûmu serbest bıraktığını belirtmektedir. (H.E.ADIVAR, **Türk'ün Ateşle İmtihanı...**, s.16.)

¹⁴⁷ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.40-41.

¹⁴⁸ **B.O.A., DH.MB.HPS.**, D.N.98, G.N.19.

sayıda tutuklu veya mahkûm Yunan vatandaşı da, salıverilenler arasında bulunmaktaydı.¹⁴⁹

İtilâf güçlerinin, izinsiz olarak mahkûm çıkarmalarına karşı çıkan hapishane görevlileri çoğu zaman, cebir ve şiddete de maruz kalmaktaydı. Birçok defa gardiyanlar ve muhafaza jandarmaları hakarete de uğramışlardı.¹⁵⁰

Bu duruma muhatap olan görevliler, yaşananları birçok defa üst yönetimlerine bildirerek yakınmışlardı. Örneğin, Umumi Hapishane Müdüriyeti, 12 Ağustos 1919'da Dahiliye Nezâreti'ne gönderdi yazıda;

1-Denetim yapma bahanesiyle, çok sık aralıklarla hapishanelere gelen İtilâf Devletleri görevlilerinin, mahkûmların serbest bırakılması yönündeki talepleriyle, idarecileri zor durumda bıraktıklarını, müstahdemi döverek darp ettiklerini,

2-Bu görevlilerin, hapishanelerin iç güvenliklerini ve huzurunu bozucu davranışlar gösterdiklerini, bu durumun neticesinde gardiyanların mahkûm, mahkûmların ise hâkim duruma getirildiklerini,

3-11 Ağustos 1919 gecesini Umumi Hapishane'nin tevkifhane bölümüne geçmek isteyen bazı mahkûmların, kendilerini engellemek isteyen Zeynel isimindeki gardiyanın elbisesini yırtarak kendisini de içi dolu havuza attıklarını,

4-Her türlü karışıklık ve düzensizliğe sürüklenmiş olan, görevlilerine saldırılarda bulunulan hapishane ve tevkifhanelerde, huzur ve güven içinde görev yapabilme imkânının kalmadığını, bu nedenle, sıkıntı içindeki personelin görev yerlerinden alınmak ve gerekirse taşrada görevlendirilmek istediklerini bildirmişti.¹⁵¹

Diğer yandan, hukuk ve mevzuata aykırı olarak, hapishanelerden rastgele mahkûm çıkarılması konusunda, yoğun bir şekilde faaliyet gösterenlerden biri de; Hapishaneler Karma Komisyonu üyesi İngiliz Yüzbaşı Wilson Anglais idi. Yüzbaşı Anglais, General Wilson'un sözlü emri bulunduğunu ileri sürerek, Yunan vatandaşları

¹⁴⁹ Mehmet OKUR, "İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki Faaliyetleri, Osmanlı Hükümetleri Üzerindeki Baskıları ve Hükümetlerin Tutumu", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIX/57, (Kasım 2003) s.1144-1145.

¹⁵⁰ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.132, G.N.13.

¹⁵¹ B.O.A., DH.MB.HPS.M., D.N.39, G.N.27.

Katinit Veledi Yorgi ile Supteli Veledi Yorgi'yi 25 Kasım 1919'da hapishaneden çıkararak serbest bırakmıştı.¹⁵²

Hâlbuki Hapishaneler Karma Komisyonu üyesi olması nedeniyle, İngiliz Yüzbaşı Anglais, hapishanelerden mahkûm çıkarılabilmesi için, Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'nden izin alınması gerektiğini biliyordu. Fakat bu usule uygun davranmamıştı. Meydana gelen bu usulsüz davranış üzerine, Dahiliye Nezâreti, 25 Kasım 1919'da İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiliği'ne bir emir göndererek; İtilâf Devletleri memurları tarafından Mütareke'nin şartları doğrultusunda, hapishanelerden mahkûm veya tutuklu çıkarılmak istenmesi durumunda, Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'nden düzenlenecek tezkerenin bir suretinin de hapishane yönetimine gönderilmesi gerektiğini bildirmişti.¹⁵³

İtilâf Devletleri mensupları, hapishanelerden mahkûm çıkarılmasına ait hiçbir uyarıyı dikkate almamışlar, bu tarz faaliyetlerine ara vermeden devam etmişlerdi. Galata'da Askeri İnzibat Karakolu'na yapılan saldırının sanıkları Umumi Hapishane'de bulunuyorlardı. Sözü edilen saldırıda, Askeri İnzibat Postabaşısı İzzet Ağa'nın boğazına sarılarak saldırıda bulunan Yunan vatandaşı Diyonnis Veledi Hristo da bu hapishanede bulunmaktaydı.¹⁵⁴ İtilâf Devletleri Suriçi Bölgesi Polis Müdürü Fransız Üsteğmen Tine, Umumi Hapishane'ye giderek, Diyonnis Veledi Hristo ile diğer mahkûmlardan Jan Antovan Annaluis'in iki saatliğine kendisine teslimini istemiş, ancak, Annaluis isminde bir mahkûmun bulunmadığı kendisine bildirilmişti. Ayrıca, bir mahkûmun kendisine teslim edilebilmesi için, Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'ne müracaatta bulunması gerektiği de beyan edilmişti. Bu durum üzerine, Üsteğmen Tine, kendisinin gelmemesi durumunda, görevlendireceği Jandarma Başçavuşu Poize ile mahkûmların gönderilmesini istemişti.¹⁵⁵

Üsteğmen Tine'nin, 1 Aralık 1919'daki bu talimatının ardından, Başçavuş Poize, yanında bulunan bir jandarma başçavuşu ile 3 Aralık 1919'da Umumi Hapishane'ye giderek, adı geçen mahkûmların kendisine teslim edilmesini istemiş, daha önce

¹⁵² B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.110, G.N.6.

¹⁵³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.110, G.N.6.

¹⁵⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.126, G.N.37.

¹⁵⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.126, G.N.37.

Üsteğmen Tine'ye hatırlatıldığı gibi, Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'nden izin alınması gerektiği, kendisine de bildirilmişti. Ancak, Fransız başçavuşlar bu uyarıyı dikkate almamışlar ve daha önce de ismi bildirilen Jean Antovan Annaluis isminde bir mahkûmun kayıtlarda olmadığını görerek, diğer mahkûm Diyonnis Veledi Hristo'yu alarak götürmüşlerdi.¹⁵⁶

İşgal güçlerinin, hapishanelerden mahkûm çıkarma girişimlerinden dolayı, yapılan birçok itiraza rağmen, istenilen mahkûmlar, zorla da olsa, mutlaka alınıp götürülmüşlerdi. Bu mahkûmlara ilişkin olarak da, genellikle bir makbuz bırakılıyordu. Ayrıca, gardiyan ve başgardiyanın da imzası bulunan bir tutanak hapishane yönetimince de ihtiyaten hazırlanıyordu. Dahiliye Nezâreti'ne de gönderilen bu tutanaklarda; hangi görevlinin hapishaneye geldiği, alınıp götürülen mahkûmun ismi, suçu, mahkûmiyet süresi gibi bilgiler de bulunuyordu. Hapishanelerde yaşanan en büyük sıkıntı ise; İtilâf Devletleri vatandaşı olmayanların çıkarılmasından kaynaklanmıştı. Durumun siyasi nezaketi bilinmekle beraber, görevliler, sorumlulukları nedeniyle, sürekli endişe içinde kalmışlardı.¹⁵⁷

İtilâf güçlerinin, hapishanelerden mahkûm çıkarmaları adeta günlük işlerden biri haline gelmişti. Bu nedenle, Dahiliye Nezâreti bu durumun İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bildirilmesini Hariciye Nezâreti'nden istemişti. Devletin içişlerine müdahale anlamına gelen bu tür davranışların, bir daha tekrar etmemesi gerektiğini belirten Dahiliye Nezâreti, bu durumun; her yerde geçerli olan hukukun korunması ilkesi ile bağdaşmadığına da dikkat çekmişti.¹⁵⁸ Dahiliye Nezâreti ayrıca, salıverilen mahkûmların tekrar yakalanmasını da istemiş, ancak, hapishanelerden Ermeni ve Rumların çıkarılmasına devam edilmişti. Bunun üzerine; Hariciye Nezâreti, suçları sabit olup, mahkûmiyet kararı verilmiş olanların tahliye edilmelerinin; asayışı olumsuz etkileyeceği hususunda İtilâf Devletleri temsilcilerine uyarıda bulunmuştu.¹⁵⁹

Hapishanelerden, hiçbir izin veya usule bağlı kalmaksızın mahkûm çıkarılmasıyla; Osmanlı Devleti'nin içişlerine doğrudan doğruya müdahalede

¹⁵⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.126, G.N.37.

¹⁵⁷ T.A.BARAN, "İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...", s.169-170.

¹⁵⁸ F.ATA, "İtilâf Devletleri'nin Hapishanelere Müdahaleleri...", s.736.

¹⁵⁹ F.ATA, "İtilâf Devletleri'nin Hapishanelere Müdahaleleri...", s.736-737.

bulunulduğu gibi, devletin egemenlik hakları da sınırlandırılmıştı. Kabul edilemez bu durumun düzeltilmesi için, Osmanlı yönetiminin, özellikle de; Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi'nin çeşitli girişimleri bulunmaktaydı. Bu müdürlük, **“Hapishaneler Karma Komisyonu”**na defalarca müracaat ederek; mevcut durumun düzeltilmesi çabalarında bulunmuşsa da, bir netice alamamıştı.¹⁶⁰

Osmanlı Devleti'nin, mevcut olumsuzlukları düzeltebilmesi bir yana, Hükümet, İtilâf Devletleri'nin baskıları neticesinde bir takım hukuki ve adli hatalara da sürüklenmişti. **“Hapishaneler Karma Komisyonu”**nun, 27 Eylül 1919 tarihli olup, daha önce birkaç kez verildiğini belirttiğimiz notası, Osmanlı yöneticilerini ciddi anlamda telaşlandırmıştı. Bu notanın akabinde, Dahiliye Nezâreti, Harbiye Nezâreti ile Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne bir telgraf göndererek; işin ciddiyetine binaen, tutuklulardan, hafif suç sahiplerinin salıverilmesini, büyük suç sahibi ve cinayet işleyenlerin davalarının da derhal bitirilmesi gerektiğinin ilgililere duyurulmasını istemişti. Bu gelişmeler üzerine, hemen harekete geçilerek yargılamalar sona erdirilmişti. Buna göre; Ermeni ve Rum sanıkların bir kısmı tahliye edilmiş, bir kısmı da cinayetten yargılandıkları için affı mümkün olmadığı belirtilerek, yalnızca altı ay hapis cezasına çarptırılmışlardı.¹⁶¹

Babîali, hapishaneler konusunda, 1919 yılını, üzerinde kurulan baskıları geçiştirebilmenin, bir anlamda talepleri karşılayabilmenin çabası içinde geçirmişti. Bu çabalardan olmak üzere; Merkez Vilayet Hapishanesi'nde, yaşları on sekizden aşağı olan ve cünha (kabahat) suçundan tutuklu bulunan dokuz kişi affedilmişti.¹⁶² Hapishane ve tevkifhanelerin bağlı bulunduğu Dahiliye Nezâreti ile yine aynı Nezâret bünyesinde faaliyet gösteren Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi, kendilerine bağlı bu kurumların adalet ve yönetim bağlamında sürüklendiği feci durumun önlemlerini almaya çalışmışlar, fakat müspet sonuçlara ulaşamamışlardı. Bu nedenle, İtilâf güçlerinin, yalnızca Hristiyan tutuklu ve mahkûmları tek taraflı olarak salıvermelerinin; bu kurumların iç asayişini ve genel güvenliğini tehdit edebileceği

¹⁶⁰ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.126, G.N.37.

¹⁶¹ F.ATA, **“İtilâf Devletleri'nin Hapishanelere Müdahaleleri...”**, s.738.

¹⁶² T.A.BARAN, **“İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...”**, s.165.

kanaatiyle, gerekli tedbirlerin Sadrazamlık Makamı'nca alınmasını da talep etmişlerdi.¹⁶³

Bu huzursuzluk, Osmanlı yönetim çevrelerinde yaygın olarak yaşanıyordu. İtilâf askeri gücüne mensup bir kısım görevlilerin, hapisanelere izinsiz ve rastgele girerek, Hristiyanları tahliye etmeleri, sürekli bir duruma geldiğinden, hiç olmazsa mahkûmların salıverilme işlemlerinin izinle veya ilgili makama haber verilerek yapılması istenmişti. Harbiye Nezâreti, “**Mütareke Komisyonu**” ile görüşerek, bu isteği kabul ettirmişti. Buna göre; 9 Aralık 1919 tarihinden itibaren, Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'nin izni olmadan kesinlikle mahkûm tahliyesi yapılamayacaktı.¹⁶⁴

B-1920 Yılında Gerçekleştirilen Adli Usulsüzlükler

“**Mütareke Komisyonu**”, hapisanelerden mahkûm çıkarılması usulü ile ilgili olarak, 9 Aralık 1919'da Hariciye Nezâreti'ne verdiği söze uygun davrandığını, 1 Ocak 1920'de göstermişti. “**Mütareke Komisyonu**” görevlilerinden General Bartelemi, Umumi Hapishane'de tutuklu Jean Moisisid'in, 7 Ocak 1919'da İtilâf Polis Heyeti üyelerinden Yüzbaşı Bailey'e teslimi için Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'nin izin vermesini talep etmişti. Jean Moisisid'in, Yunan tebaasından Yanko Yunidis isimindeki hırsızlık suçundan bir zanlının, İtilâf Devletleri Mahkemesi'nde 7 Ocak 1920'de yapılacak olan duruşmasında tanık olarak dinleneceği ve bunun için istenildiği de bildirilmişti.¹⁶⁵

Bu müracaat üzerine; Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi, 4 Ocak 1920'de Hariciye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda; Jean Moisisid isimli mahkûmun, 6 Ocak 1920'de, İtilâf Polis Heyeti'nden Yüzbaşı Bailey'e teslim edilmesine izin verildiğini bildirmişti.¹⁶⁶ Bu uygulama çok önemliydi. Çünkü, hapisanelerden rastgele mahkûm çıkarılmasının önüne bir nebze de olsa geçilmiş ve Osmanlı yönetiminin hapisaneler üzerindeki denetiminin tekrar kurulması yönünde bir adım atılmıştı.

¹⁶³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.126, G.N.37.

¹⁶⁴ F.ATA, “İtilâf Devletleri'nin Hapishanelere Müdahaleleri...”, s.738.

¹⁶⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.126, G.N.41.

¹⁶⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.126, G.N.41.

İtilâf Devletleri, 9 Aralık 1919'da verdikleri sözü tutmaya devam ediyorlardı. Hapishaneler Karma Komisyonu'nda görevli İngiliz Yüzbaşı Wilson Anglais, 13 Ocak 1920'de Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'ne müracaat ederek; vurgunculuk ve karaborsacılık suçundan mahkûm Mişel Anastas İstiradis'in kendilerine teslimini istemiş, mahkûmu teslim almak için de, komisyon tarafından Yarbay Maxwell'in görevlendirildiğini belirtmişti.¹⁶⁷ Yapılan bu başvuru üzerine; Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi, yapmış olduğu değerlendirme sonunda; Divan-ı Harp tarafından mahkûmiyeti kararlaştırılan ve Umumi Hapishane'de kalmakta olan Anastas İstiradis'in, İngilizlere teslim edilmesini onaylamıştı.¹⁶⁸

Gelişen bu olayların ardından, İtilâf Devletleri, eski alışkanlıklarına geri dönerek, hiçbir izne ve şarta bağlı olmaksızın, hapishanelerdeki tutuklu ve mahkûmları tahliye etmeye yeniden başlamışlardı. Fransız Üsteğmen Tine, hiçbir yere müracaat etmeden, gasp suçundan zanlı olarak Umumi Hapishane'de tutuklu bulunan, Osmanlı tebaasından Yani Lifor'u alarak götürmüş ve serbest bırakmıştı.¹⁶⁹ Yani Lifor ismindeki bu Rum, hapishaneden kurtulabilmek amacıyla; Yunan milletinden olduğunu iddia etmiş ve bu nedenle de Fransız subayı tarafından alınarak salıverilmişti. Yani Lifor'un dışında da, hapishaneden çıkabilmek amacıyla, Yunan milletinden olduklarını ileri süren çok sayıda tutuklu ve mahkûm Rum bulunmaktaydı. Rumların bu şekilde hapishanelerden çıkarılması, diğer tutuklu ve mahkûmları rahatsız etmişti. Bu mahkûmlar, hep birlikte isyan veya firar etmek düşüncesine kapılmışlar ve bu hususta birbirlerini teşvik ederek, organize bir hareket oluşumuna da girmişlerdi.¹⁷⁰

Durumun önüne geçebilmek ve bu Rumların Osmanlı tabiiyetinde olup olmadıklarını tespit edebilmek için, İstanbul Valiliği, Dahiliye Nezâreti'ne bazı önerilerde bulunmuştu. Bu önerilerde; Yunanlılık iddiasında bulunan Rumların tutukluluk hallerinin devamına sorgu dairelerince ısrar edilmemesi, tahkikat ve takibatlarının tutuksuz olarak yapılması, kanunen tutuklanmalarına lüzum görülmesi durumunda, muhakemelerinin sonuçlanmasına kadar, tutuklu bulundurulmak üzere,

¹⁶⁷ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.126, G.N.44.

¹⁶⁸ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.126, G.N.44.

¹⁶⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.107, G.N.38.

¹⁷⁰ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.107, G.N.38.

İtilâf Devletleri Polisi tarafından, Kumkapı Belediyesi Temizlik İşleri Binası'nda faaliyet gösteren tevkifhaneye gönderilmelerinin uygun olacağı bildirilmişti.¹⁷¹

Osmanlı tebaasından olmadıkları iddiasıyla, hapishanelerden mahkûm çıkarılmasıyla ilgili olarak, Tevkifhane-i Umumi Müdüriyeti'nin de tereddütleri bulunmaktaydı. Bu tereddütlerini ve uygulamaya ait düşüncelerini, 25 Şubat 1920'de Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'ne gönderdiği yazıda açıklamıştı. Bu yazıda;

1-Osmanlı tebaasından olup da, başka bir milliyetten olduklarını ileri sürenlerin, İstinaf Müdde-i Umumiliği'nden izin alınmadan teslim edilemeyecekleri,

2-Bu durumda, tutukluların teslimi için Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'nden gönderilen emirlerin yerine getirilmesinde "Mesuliyet Kanunu" yönünden tereddütler hâsıl olduğunu,

3-Bu tereddütlerin giderilebilmesi için, adli makamlarla ortak karara varılması gerektiği,

4-İtilâf tebaasından olanların tevkifhanelere sevk edilmelerinin uygun olacağı bildirmişti.¹⁷²

Tevkifhane-i Umumi Müdüriyeti'nin yazısında belirtilen endişeler, Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından haklı bulunmuştu. Müdüriyet, yazıyı aldığı gün, derhal Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne bir yazı göndererek (25 Şubat 1920); İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan memurlarının, gayrimüslim yüzlerce mahkûmu tahliye ettiklerini, Mütareke'nin uygulanması amacıyla oluşturulan "**Mütareke Komisyonu**"nun, hapishanelerden yalnızca İtilâf Devletleri tebaasından bulunan zanlı ve mahkûmların alınmasını kararlaştırdığını bildirmişti. Müdüriyet, yazının devamında; mevcut durum karşısında nasıl hareket edilmesi gerektiğini de sormuştu.¹⁷³

Bu yazıyı, 20 Mart 1920'de cevaplandırılan Adliye ve Mezâhib Nezâreti, gönderdiği yazıda;

1-İtilâf Devletleri tebaasının hapishane ve tevkifhanelerden çıkarılmaları hakkında, bir karar alındığına dair hükümetten kendilerine bir tebliğ yapılmadığını,

¹⁷¹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.107, G.N.38.

¹⁷² B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.110, G.N.7.

¹⁷³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.110, G.N.7.

2-19 Kasım 1919'da kendilerine gönderilen bir yazı ile İngiltere, Fransa ve İtalya tebaaları aleyhindeki davaların ertelendiğinin bildirildiği ve bu yazıyı bütün İstinâf Müdde-i Umumilikleri'ne tebliğ ettiklerini,

3-İngiltere, Fransa ve İtalya tebaası hakkında da yapılan bu muamelenin Amerika tebaası hakkında da yapılması gerektiğinin tebliğ edildiğini ve bu hususu da İstinâf Müdde-i Umumilikleri'ne aktardıklarını,

4-Yapılan bu tebligatların ardından, İtilâf Devletleri tebaaları hakkındaki dava ve ceza ertelemelerinin mahsurlu bulunduğu yönünde, daha sonra Harbiye Nezâreti'nden Dahiliye Nezâreti'ne bir tezkere gönderildiğini,

5-Ortaklaşa alınan karar gereğince; hapisane ve tevkifhanelere İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika tebaalarından tutuklu ve mahkûm sevki ihtimalinin bulunmadığını bildirmişti.¹⁷⁴

Osmanlı Devleti, böylece kendi topraklarında işlenen suçları yargılayıp yargılamama hususunda, suçu işleyenin milliyetine göre davranmak zorunda da kalmıştı.

Diğer yandan, hapisaneler üzerindeki baskılar da artarak devam ediyordu. 19 Nisan 1920'de iki Fransız polis memuru Umumi Hapishane'ye giderek, General Foulion'un emri ile geldiklerini sözlü olarak bildirmişler, İslâmi hisleri rencide etmek ve Osmanlı polisine hakarete bulunmak suçlarından ikişer yıla mahkûm edilen beş Ermeni ile bir Rum mahkûmun hapisanede kalacakları süreyi soruşturup gitmişlerdi. Hapishane yetkilileri bu bilgilerin ne maksatla alındığını sormaktan dahi mahrumdu.¹⁷⁵

İşgal gücü mensupları, tutuklu ve mahkûmları, hapisane veya tevkifhanelerden çıkarmak için, genellikle Osmanlı Devleti'nin resmi tatili olan Cuma gününü tercih ediyorlardı. Hapishanelerdeki görevliler bunun kasten yapıldığını belirterek, böylece devletin resmi makamlarının küçük düşürülmesinin hedeflendiğine dikkat çekiyorlardı. Ayrıca, hapisanelere Cuma günü giderek, bir takım bürokratik muamelelerle uğraşmak zorunda da kalmıyorlardı.¹⁷⁶ Diğer taraftan, hapisanedeki görevliler, gelenlere Cuma gününün tatil olduğunu, herhangi bir mahkûmu teslim etmelerinin kendilerine

¹⁷⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.107, G.N.38.

¹⁷⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.107, G.N.38.

¹⁷⁶ F.ATA, "İtilâf Devletleri'nin Hapishanelere Müdahaleleri...", s.735.

sorumluluk getireceğini bildiriyorlardı. Ancak, bu durum dikkate alınmadan, istenilen mahkûm alınıp götürülüyordu. Zora dayalı, emrivaki ile karşı karşıya kalan gardiyan ve diğer görevliler ise; kendilerini sorumluluktan kurtarmak için, hapishaneye gelen İtilâf gücü mensuplarına, hazırlanan bir tutanağı imzalatmak suretiyle mahkûmları teslim ediyorlardı.¹⁷⁷

Mahkûmların salıverilmesi konusunda iç içe geçmiş sorunlar, Babiâli açısından çözümü gittikçe zorlaşan bir hal alıyor, özellikle, Rum ahaliye ve Yunan tebaasına mensup olan tutuklu ve mahkûmlar, sorunun odak noktasını teşkil ediyordu. Meselenin bu boyutu, Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 10 Temmuz 1920'de Hariciye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda genel hatlarıyla yansıtılmıştı. Sözü edilen bu yazıda;

1-Sadece İngiltere, Fransa, İtalya ve sonradan ABD tebaalarından tutuklu ve mahkûmların cezalarının ertelenmesi veya salıverilmelerine karar verildiği,

2-İtilâf Devletleri'nin müttefikleri olan diğer devletlerin tebaalarının da bu haktan faydalanmaları yönünde Osmanlı Hükümeti tarafından alınmış bir karar olmadığı, bu nedenle, tutuklu veya hükümlü Yunan vatandaşlarının cezalarının ertelenemeyeceği ve mahkûmiyetlerinin de sonlandırılmayacağı,

3-12 Haziran 1920'de Fransız memurların hapishaneden çıkardıkları Katırlı Köyü ahalisinden Vasil isimli şahsın, Osmanlı tebaası Rumlardan olduğu ve bu şahıs Yunanlı olduğu gerekçesiyle hapishaneden çıkartıldığından, tabiiyet meselesinin sağlam esaslara bağlanması gerektiği,

4-Hapishanelerdeki tutuklu ve mahkûmlar arasında çok sayıda Yunanlının da bulunduğu, bunların isimlerinin İtilâf Devletleri memurlarınca alınıp kaydedildiği, ancak daha sonra, bu isimler altında başka mahkûmları hapishanelerden çıkarmak için talepte bulunulduğu, İtilâf Devletleri'nin, bu davranışları ile Yunanlıları ve başka milletlere mensup olanları hapishanelerden çıkarmaya çalıştıkları,

5-Bu durumun gündeme getirilerek, İtilâf Devletleri tebaası hakkındaki kararın, diğer devletlerin tebaalarına uygulanmaması hususunda muhtemelen İtilâf

¹⁷⁷ F.ATA, "İtilâf Devletleri'nin Hapishanelere Müdahaleleri...", s.735.

Devletleri'nin de muvafakatlerinin temin edilebilmesinin mümkün olabileceği belirtilmişti.¹⁷⁸

Ancak, İtilâf Devletleri'nin bu husustaki muvafakatleri alınamadı. İtilâf Devletleri, hapishanelerde kendi vatandaşlarının olup olmadığını daha önce araştırmışlardı ve bu araştırmanın seyrini değiştirerek diğer milletlerden tutuklu ve mahkûmları da tespit etmeye yönelmişlerdi. Yalnızca İngiltere, Fransa, İtalya, Yunan ve ABD uyrukluları değil, Rus, İran ve hatta aslen Bosnalı olan ya da Mütareke imzalandığında henüz kurulmamış olan Lehistan, Yugoslavya, Çekoslovakya gibi ülkelere mensup mahkûmları da bu kapsama almışlardı.¹⁷⁹

Bununla birlikte, İtilâf Devletleri yetkilileri, mahkûm salıvermek için artık hapishanelere gitmeye de gerek görmüyorlardı. 24 Kasım 1920'de, Hapishaneler Karma Komisyonu'nun Fransız Delegatesi Yüzbaşı Lacour Fran, Dahiliye Nezâreti'ne bir yazı göndererek; Umumi Hapishane'de tutuklu bulunan Yunan tebaasından Antonie Combitzis ve Athanesse Demetriadis'in, dosyaları da dahil olduğu halde, kendisine gönderilmesini istemişti. Bu talimat üzerine, Dahiliye Nezâreti tarafından Hapishane Müdürlüğü'ne gerekli emir verilerek; adı geçen mahkûmlar görevli bir Fransız polisine teslim edilmişlerdi.¹⁸⁰

Yüzbaşı Lacour Fran, hapishanelerden talimatla mahkûm istemeye ilerleyen zamanlarda da devam etmişti. Umumi Hapishane'de mahkûm bulunan ve yine Yunan tebaasından olan Constantin Tsangaris ve Jean François Fascola'yı 23 Aralık 1920'de,¹⁸¹ Nicolas Kessis'i 24 Aralık 1920'de¹⁸² dosyaları da birlikte olduğu halde gönderilmesini istemişti. 27 Aralık 1920'de ise; isimlerini bildirdiği diğer bazı Yunan tutukluların da, salıverme emirlerine uygun olarak gönderilmesi talimatında bulunmuştu.¹⁸³

¹⁷⁸ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.107, G.N.38.

¹⁷⁹ T.A.BARAN, "İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...", s.166-167.

¹⁸⁰ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.130, G.N.50.

¹⁸¹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.130, G.N.70.

¹⁸² B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.130, G.N.70.

¹⁸³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.130, G.N.70.

C-1921 Yılında Gerçekleştirilen Adli Usulsüzlükler

1920; İstanbul'un resmi işgale uğradığı yıldır. Bu işgal dolayısıyla; istedikleri uygulamaları, daha da etkin bir şekilde yapabilecek güce ulaştıklarını düşünen İtilâf kuvvetleri, 1919 yılına oranla; 1920 yılında çok daha fazla tutuklu ve mahkûmu hapishanelerden tahliye etmişlerdi. 1921 yılında ise; mahkûmların serbest bırakılması faaliyetleri daha da yoğun bir hal almıştı. Bu uygulamalarla birlikte, mahkemelerin kararları alaşağı edilmiş, Osmanlı Devleti'nin adli yapısı adeta çökertilerek, hukuki düzen; trajik bir yapıya sürüklenmişti. 9 Şubat 1921'de Dahiliye Nezâreti tarafından hazırlanan tezkere, gelinen noktayı açık bir biçimde ortaya koyuyordu.

Sözü edilen tezkerede, üzerinde durulan hususlar şu şekilde sıralanmıştı:

1-Mütareke sonrası, İstanbul'a gelen İtilâf Devletleri'nin, hapishanelerde bulunan Hristiyan mahkûm ve tutukluları tespit ederek büyük kısmını tahliye ettikleri,

2-Bu tahliyenin, Mütareke'deki düzenleme gereğince, harp suçlarından tutuklu olan var ise onları kapsamaması gerektiği, ancak, anlaşma hükümleri kapsamında kalınmayıp, tahliye kapsamının genişleterek Hristiyan olan bütün mahkûm ve tutuklukların salıverilmesine çalışıldığı,

3-Tutuklu ve mahkûmların tahliyelerinin devam ettiği,

4-İtilâf Devletleri'ne mensup polislerinin dışında, herhangi bir Yunanlı polisin de, yanına yerli bir tercüman olarak hapishane ve tevkifhanelere gidip, tutuklu ve mahkûm çıkardığı,

5-Hukuka aykırı olarak, hapishanelerden tutuklu ve mahkûm çıkarılması karşısında, hapishanelerdeki yönetimlerin yapmış oldukları yazılı müracaatlar neticesinde; Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nin, mahkûm çıkarılmasına katiben muvafakat edilmemesini istediği, ancak, mahkûm çıkarılmasına karşı çıkan görevlilerin cebir ve şiddetle karşılaştıkları,

6-Daha önce Mütareke Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda; mahkûmların, Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi'nin bilgisi olmadan çıkarılmayacağına kararlaştırıldığı, bu karara dayanılarak, üst yönetimce düzenlenecek bir müzakere ile hapishanelerden mahkûm çıkarılmasıyla, hapishane ve tevkifhanelerdeki görevlilerin kanun karşısında sorumluluktan kurtarılacakları,

7-Hukuka ve yürürlükteki kanunlara aykırı olarak, İtilâf Devletleri'nin hapisane ve tevkifhanelerden tutuklu ve mahkûm çıkarmaları karşısında; mahkûmların serbest bırakılmaları yönünde bir karar alınması veya kanun çıkarılmasının, mevcut durumun kabullenildiği anlamını taşıyacağından, yapılan bu haksız uygulamaların sürekli protesto edilmesinin en makul ve sağlam bir yol olacağı.¹⁸⁴

Dahiliye Nezâreti, ilgili diğer yöneticiler, memurlar ve gardiyanlar kısacası; hapisane teşkilatında görev yapan bütün yöneticiler ve personel zor durumdaydı. Alınan önlemler anında tersyüz ediliyor, ceza infaz kurumları; düzensizliğin ve asayişsizliğin merkezleri haline dönüştürülüyordu.

Yukarıda verilen tezkerenin mürekkebi bile kurumadan, gayrimüslimlerin tahliyesine aralıksız devam edilmişti. Hapishaneler denetiminde görevli Fransız Teğmen Genin'in, 15 Şubat 1921'de göndermiş olduğu talimatta; Umumi Hapishane'de tutuklu bulunan Yunan vatandaşı Dimitri Dallegio'nun dosyası ile birlikte gönderilmesi istenmişti. Bu talimat, aynı gün İtilâf Devletleri Polis Kontrol Heyeti delegelerinden Yüzbaşı Löberi tarafından, Dahiliye Nezâreti'ne de gönderilmişti.¹⁸⁵

Gayrimüslim mahkûmların hapishanelerden usulsüzce çıkarılmaları karşısında, Dahiliye Nezâreti, çözüm arayışları kapsamında mevcut durumu, 17 Şubat 1921'de yazılı olarak Sâdâret Makamı'na da bildirilmişti. Bu yazıda ise;

1-Hapishane yönetiminin, mülkiye görevleri arasında bulunması nedeniyle, sevk ve idarelerinin, Dahiliye Nezâreti Mebânî-î Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Umumiyesi'ne bağlı bulunduğu, hapishanelerden mahkûm çıkarılmasının ise; Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne ait bulunduğu ve Dahiliye Nezâreti'nin bu konuda hiçbir yetkisinin bulunmadığı, bu nedenle, hapishanelerden mahkûm çıkarılabilmesinin, Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden verilecek belge veya tezkereler ile mümkün olabileceği,

2-Ancak, bir süreden beri, İtilâf Devletleri memurlarının, kendi tebaalarından olduklarını ileri sürdükleri bazı mahkûmları, hapishanelerden çıkarmak için Dahiliye Nezâreti'ne müracaat ettikleri, bu müracaatların dışında, kimi zaman da İtilâf Devletleri tebaasındandır diyerek kendi kararlarıyla birtakım mahkûmları çıkardıkları,

¹⁸⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.132, G.N.13.

¹⁸⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.132, G.N.15.

3-En son olarak, cinayet suçundan zanlı Osman oğlu Kâzım isimindeki tutuklunun, Yüzbaşı Wilson tarafından düzenlenen bir yazı ile tevkifhaneden çıkarıldığına anlaşıldığı; ayrıca, Fransız Delegatesi Teğmen Genin'in, 15 Şubat 1921 tarihli yazısıyla da; Yunan tebaasından olduğu beyanıyla Dimitri Dallegio isimindeki mahkûmun salıverilmesinin teklif edildiği,

4-Bu gibi kanuni olmayan muamelelerin reddedilmesi, hapisane ve tevkifhanelerin Müdde-i Umumiliklere bağlı olması itibariyle Adliye ve Mezâhib Nezâreti ile muhatap olmaları gerektiği, bu nedenle yasal yetkilere sahip makamlardan izin alınmadıkça, İtilâf Devletleri'nin hapisanelerden mahkûm çıkarmalarına, Dahiliye Nezâreti'nce müsaade edilemeyeceği, bu taleplerle hapisanelere giden İtilâf görevlilerine muhalefet edileceği, bu durumda ise; maksatlarını elde edebilmek için zor kullanma yolunu tercih edeceklerinden, bu meselenin esaslı bir şekilde çözümlenmesi gerektiği ifade edilmişti.¹⁸⁶

Dahiliye Nezâreti'nin bilgilendirme ve taleplerine ait bu yazısına, üç gün sonra, 20 Şubat 1921'de Sâdâret Makamı'ndan verilen yazılı cevapta; Dahiliye Nezâreti'nin düşüncelerinin paylaşıldığı, bahsedilen olumsuzlukların tekerrür etmemesi ve İtilâf Devletleri Mümessilleri nezdinde gerekli girişimlerde bulunması için Hariciye Nezâreti'ne talimat verildiği bildirilmişti.¹⁸⁷

Hükümet üyeleri, kendi aralarında yazışıp dururlarken, hapisanelerden, mahkûm çıkarılmasına da olanca yoğunluğuyla devam ediliyordu. Fransız Teğmen Genin ve Yüzbaşı Löberi'nin yukarıda belirtilen talimatları gereğince; 21 Şubat 1921'de iki Fransız polisi Umumi Hapishane'ye giderek, Dimitri Dallegio'nun kendilerine verilmesini istemişlerdi. Hapishane görevlileri ise; teslim edilmesi istenilen Yunanlının asıl isminin Mimi Dimitri olduğunu, teslim edilmesi hususunda da kendilerine verilmiş bir emir bulunmadığını ileri sürmüşlerdi. Ancak Fransız polisleri Mimi Dimitri isimli mahkûmu zorla almışlar ve karşılığında da hapisane yönetimine bir makbuz bırakmışlardı.¹⁸⁸

¹⁸⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.132, G.N.13.

¹⁸⁷ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.132, G.N.13.

¹⁸⁸ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.132, G.N.15.

“**Hapishaneler Karma Komisyonu**” Delegelerinden İngiliz Yüzbaşı Wilson Anglais ise; 16 Mart 1921’de, Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi’ne bir nota göndermiş, bu notada; Yunan tebaasından Rallis isimli mahkûmun İtilâf Devletleri Polis Heyeti Delegelerinden Albay Maxwell’e teslim edilmesini istemişti.¹⁸⁹ Yüzbaşı Anglais, 7 Nisan 1921’de ise; yine Yunan tebaasından Jean Koloros isimindeki tutuklunun da Albay Maxwell’e teslim edilmesi talebinde bulunmuştu.¹⁹⁰

İngilizler kadar, Fransızlar da Yunan uyrukluların veya Osmanlı tebaası Rumların hapishanelerden çıkarılmasında etkili olmuşlardı. İşgal Kuvvetleri Polis Teşkilatı Komutanı Yüzbaşı Adam Cironne, Yunan tebaasından Jean Nikolas Likiardopulos’u, 29 Nisan 1921’de Umumi Hapishane’den çıkartarak serbest bırakmıştı.¹⁹¹

2 Mayıs 1921’de ise; hırsızlık suçundan üç aya mahkûm edilen Osmanlı tebaasından Aristidi Veledi Ahilya, İtilâf polisleri tarafından hapishaneden çıkarılmıştı.¹⁹² Yine aynı gün, Lui Veledi Yorgi isimindeki Rum ile Rus tebaasından Nikola Petrof İvan, İngiliz Albay Maxwell tarafından hapishaneden alınarak götürülmüşlerdi.¹⁹³

Hapishanelerden mahkûm çıkarılmasında rastgele ve ölçsüz davranışlar, 1921 yılı boyunca devam etmişti. 3 Haziran 1921’de İşgal Kuvvetleri Komutanlığı, Umumi Hapishane’de tutuklu bulunan Rus tebaasından Fridkine ile Boris Choulger adlı şahısların salıverilmelerini yazılı talimat ile temin etmişti.¹⁹⁴ Fransız Teğmen Fadrıtge de aynı yöntemle başvurmuştu. Umumi Hapishane’de tutuklu bulunan Rus tebaasından Hüseyin Bey’in, Yunan tebaasından Haralambos oğlu Andon ile kardeşi Panayot’un, Konstantin Alex Panopulos’un ve Triphhon Triphonides’in İşgal Kuvvetleri Komutanlığı’na gönderilmeleri için 16 Haziran 1921’de yazılı bir talimat

¹⁸⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.132, G.N.33.

¹⁹⁰ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.132, G.N.49.

¹⁹¹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

¹⁹² B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

¹⁹³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

¹⁹⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.133, G.N.19.

göndermişti.¹⁹⁵ Ancak bu sefer ilginç bir gelişme yaşanmıştı. Gönderilen bu talimatın gereği yerine getirilmemiş ve istenilen tutuklular zamanında gönderilmemişti.¹⁹⁶

Fransızlar, bu istisnai gelişmeyi hazmedememiş olacaklar ki, iki gün sonra, 18 Haziran 1921’de üç Fransız polisi ile bir de tercümandan oluşan bir heyeti, Umumi Hapishane’ye göndermişler; Fransız polisler burada, mahkûmlardan Haralambos oğlu Andon ile kardeşi Panayot’u görmek istediklerini bildirmişlerdi. Ardından, bu iki kardeş kendilerine getirilmiş ve Osmanlı Sancağı’na saldırı ve tahkir suçundan mahkûm oldukları da bildirilmişti. Fransız polisler, bu iki mahkûmu beraberlerinde götürmek için geldiklerini söyleyince, görevliler bu isteğe karşı çıkarak, mahkûmların İtilâf Devletleri tebaasından olmayıp, Osmanlı tebaasından olduklarını bildirerek; şahısları vermek istememişlerdi. Fakat itirazlar dikkate alınmamış ve Rum mahkûmlar hapishaneden alınarak götürülmüşlerdi.¹⁹⁷

Fransızlar, 16 Haziran 1921 tarihi talimatlarında; kendilerine gönderilmesini istedikleri diğer mahkûmların da peşini bırakmamışlardı. Bu kez, polis teşkilatlarından bir görevli ile bir tercümanı, 20 Haziran 1921’de Umumi Hapishane’ye göndermişler; Fransız polis, cinayet suçundan sekiz yıla mahkûm bulunan ve Kafkasyalı olan Yüzbaşı Hüseyin Bey’i yanına getirterek, kendisini alıp götürmek istemişti. Yetkililer bu isteğe de karşı çıkmışlardı ve Yüzbaşı Hüseyin Bey’in yakalandığında, üstünde Osmanlı askeri üniforması bulunduğunu söylemişlerdi. Önceki uygulamalarda da olduğu üzere, itiraz ve açıklamalar yine dikkate alınmamış, Fransız polisi, mahkûmu hapishaneden çıkarmıştı.¹⁹⁸ 22 Haziran 1921’de ise; Teğmen Genin ve Teğmen Fadritge ortak imzalı talimat ile Umumi Hapishane’de tutuklu bulunan Yunan tebaasından Georges Dimitriyadis’in tahliyesi sağlanmıştı.¹⁹⁹

Fransızlar, Yunanlılar ile Osmanlı tabiiyetindeki Rum mahkûmların tahliyelerine ara vermeksizin devam ediyorlardı. 25 Haziran 1921’de iki Fransız polisi, Umumi Hapishane’ye giderek, cinayetten mahkûm Yunanlı Dimitriyadis Veledi Ahinas’ı

¹⁹⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.133, G.N.19.

¹⁹⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.133, G.N.19.

¹⁹⁷ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.133, G.N.19.

¹⁹⁸ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.133, G.N.19.

¹⁹⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

görmek istediklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine Fransız polisler, Ahinas'ın bulunduğu bölüme götürülmüşler; polisler, aradıkları mahkûmun; gösterilen şahıs olduğunu ve kendisini götürmek istediklerini beyan etmişlerdi. Hapishane görevlileri tarafından bu duruma da karşı çıkmış, fakat zor kullanılarak, Yunanlı mahkûm buna benzer birçok vakada olduğu gibi, alınıp götürülmüştü.²⁰⁰ Üç gün sonra, 28 Haziran 1921'de Teğmen Fadritge, gönderdiği bir talimatla yine Umumi Hapishane'de tutuklu bulunan, Yunan tebaasından Antonie Demetres Kridjalis ve Debetrius Konstantin Lamas'ın tutukluluklarını sona erdirerek, serbest bırakılmalarını sağlamıştı.²⁰¹ Teğmen Fadritge, 23 Temmuz 1921'de ise; Yunan tebaasından Aiemenon Antonie Luneon'un, Umumi Hapishane'den tahliyesini gerçekleştirerek, tutukluluk haline son vermişti.²⁰²

İşgal güçleri, Rus tebaasından tutuklu ve mahkûmları da hapishanelerden almışlardı. Fakat Rusların önemli bir kısmını salıvermek için değil de, kendi mahkemelerinde yargılamak için götürüyorlardı. 18 Ağustos 1921'de Teğmen Genin, Umumi Hapishane'de tutuklu bulunan Rus tebaasından Tahak Magakoff'un, işgal kuvvetleri tarafından yargılanmak üzere dosyası ile birlikte Kumkapı Hapishanesi'ne gönderilmesini istemişti.²⁰³ 9 Eylül 1921'de ise; Kuteulbaeff isimindeki başka bir Rus tutuklunun dosyası Fransız Teğmen Fadritge tarafından talep edilmişti.²⁰⁴

İtilâf Devletleri, İstanbul'daki hapishane ve tevkifhanelerden, hukuka ve belirlenmiş esaslara uymadan, tutuklu ve mahkûm çıkarmayı had safhaya vardırılmışlardı. Mahkûm veya tutuklu çıkarma işlemini de genel olarak İtilâf subayları, polisleri vasıtasıyla gerçekleştirmişlerdi. Sözü edilen subay veya polisler, mahkûm veya tutuklu çıkaracakları zaman yanlarında bir de tercüman bulundurmayı ihmal etmemişler, bu tercümanlar da genellikle Osmanlı tebaası Rum veya Ermenilerden seçilmişlerdi. İtilâf güçlerine tercümanlık hizmeti veren Osmanlı tebaasından Ermeni asıllı Karagözyan Efendi,²⁰⁵ 10 Eylül 1921'de Umumi Hapishane'ye müracaat etmiş,

²⁰⁰ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²⁰¹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²⁰² B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²⁰³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²⁰⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²⁰⁵ Bu kişi, aslında İngiliz İstihbarat Servisi'nde çalışmaktaydı. (S.R.SONYEL, **İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri...**, s.134.)

hapishane yetkililerine; İtilâf Devletleri Hapishaneler Müfettişi Bosen'in emriyle geldiğini bildirmişti. Aldığı emir gereğince, gasp suçundan üç seneye mahkûm bulunan ve Osmanlı tebaasından olan Kırşehirli Veledi Ohannes ile darp ve yaralama suçundan bir seneye mahkûm Sırp tebaasından Foti Veledi Lazeri isimdeki şahısları talep etmiş ve bir yazı karşılığında bu mahkûmları alarak götürmüştü.²⁰⁶

Karagözyan Efendi'nin hapishaneden mahkûm çıkarma yeteneği takdir edilmiş olmalı ki, kendisine yeni bir görev daha verilmişti. Yüzbaşı Wilson Anglais'in tercümanlığı görevini de üstlenen Karagözyan Efendi, Umumi Hapishane'ye 8 Ekim 1921'de tekrar gelmişti. Bu kez, hırsızlık suçundan tutuklu bulunan ve Yunan tebaasından olduğunu ifade etmesine rağmen, aslında Osmanlı tebaasından olup, terzilik yapan 36 yaşındaki Dimitri Veledi Andon'un kendisine teslim edilmesini istemişti. Bu isteği reddedilmiş olmasına rağmen, Karagözyan Efendi, tehdit ve zora başvurarak mahkûmu almış ve karşılığında da hapishane yönetimine bir belge bırakmıştı.²⁰⁷ 15 Aralık 1921'de ise; zorla senet imzalatılmadan Umumi Hapishane'de tutuklu bulunan Osmanlı tebaasından Yorgi Veledi Yani isimli Rum, İngiliz polisleri tarafından zorla alınarak hapishaneden çıkarılmıştı.²⁰⁸ İstanbul'da, kabullenilmiş mevcut hukuk düzeni, adalet mekanizması ve yargı kararları, işgal gücünün ağır saldırıları altında 1921 yılını da sonlandırmıştı.

D-1922 Yılında Gerçekleştirilen Adli Usulsüzlükler

1922 yılına girildiğinde, İtilâf Devletleri'nin, İstanbul'da bulunan hapishane ve tevkifhanelerdeki Hristiyan tutuklu ve mahkûmların tahliyelerine ait faaliyetleri büyük bir oranda tamamlanmıştı. Mondros Mütarekesi gereğince, İtilâf Devletleri mensubu savaş esirleri ile Ermeni tutukluların hapishanelerden çıkarılmaları, İtilâf güçlerinin hukuk dışı ve yargı kararlarına karşı sorumsuz davranarak, yoğunlukla 1919, 1920 ve 1921 yıllarında Hristiyan tutuklu ve mahkûmları, serbest bırakmaları sonucunda, 1922 yılı başlarında tevkifhane ve hapishanelerde çok az sayıda gayrimüslim tutuklu ve

²⁰⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²⁰⁷ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²⁰⁸ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

mahkûm kalmıştı. Zaten bu mahkûmlar da işlemiş oldukları suçlar nedeniyle kısa bir süre önce tutuklanmışlardı.²⁰⁹

İşgal güçleri, işlenmiş olan suçların niteliğine bile bakmaya gerek görmeden, tevkifhane ve hapishanelerde tek bir gayrimüslim bırakmamaya kararlıydı. 9 Şubat 1922'de Umumi Hapishane'ye giden İngiliz polisleri, yaklaşık iki ay önce, kundaklama suçundan mahkûm edilen, Yunan tebaasından Eftim Veledi Kristi'yi hapishaneden alarak serbest bırakmışlardı.²¹⁰

Aynı gün, bir başka İngiliz görevli de, Umumi Hapishane'den mahkûm çıkarma gayretindeydi. Polis Başçavuşu Brudint, hapishane yetkililerine, İtilâf Devletleri Hapishaneler Müfettişliği emri ile geldiğini bildirmişti. Amacı; 14 Aralık 1921'de Galata Sulh Mahkemesi'nin, hırsızlık suçundan üç ay mahkûmiyet kararı verdiği Romanyalı Salamon Veledi Jalberman'ı hapishaneden çıkarmaktı ve bir makbuz karşılığında bu mahkûmu alarak serbest bırakmıştı.²¹¹

21 Şubat 1922'de ise; bir İngiliz subayı ile tercümanı Beyoğlu Tevkifhanesi'ne gitmişlerdi. Niko Veledi Tatbos isimli tutuklunun, İngiliz yetkilileri tarafından sorgulanacağını bildirerek; kendilerine teslim edilmesini, aksi takdirde kuvvet kullanacaklarını beyan etmişlerdi. İlgililer bu durumu Müdde-i Umumiliğ'e bildirmişler ve Müdde-i Umumi Başyardımcısı Ziya Bey'in sözlü emri ile tutukluyu İngiliz subayına teslim etmişlerdi.²¹²

İtilâf güçleri, kendilerine karşı suç işlediğine inandıkları tutuklu veya mahkûmları ise; Osmanlı hapishanelerinde tutuyorlardı. Bu mahkûmların haklarında karar verilmiş olsa da, kendi mahkemelerinde tekrar yargılanıyor veya götürdükleri hapishanelerinde sorgulanıyorlardı.²¹³ Bu amaçla; 8 Mayıs 1922'de Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda; Rus tebaasından Tigrane Zerteri'nin, yargılanmak üzere dosyası ile birlikte Kumkapı Hapishanesi'ne teslim edilmesi istenmişti.²¹⁴ Aynı amaçla, İtilâf Devletleri Polis Kontrol Heyeti Şubesi, Umumi Hapishane'de tutuklu bulunan Rus

²⁰⁹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18; D.N.132, G.N.13.

²¹⁰ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²¹¹ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²¹² B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²¹³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²¹⁴ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

tebaasından Nikran Terteberyan'ın da Kumkapı Hapishanesi'ne gönderilmesi istenmişti. 7 Mayıs 1922 tarihine ait bu talimatta; Terteberyan'ın İtilâf Devletleri tarafından muhakeme edilebileceği bildirilmişti.²¹⁵

İtilâf Devletleri'nin, salıverdikleri mahkûmlar arasında, katliam mesabesinde cinayet işlemiş olanlar da vardı. 29 Haziran 1922'de, Umumi Hapishane'ye giden İngiliz polisleri, İstanbul Cinayet Mahkeme-i Asliyesi'nin, 17 Nisan 1922'de idam cezasına çarptırdığı Rus tebaasından Mayro Ledalte'yi hapishaneden çıkararak serbest bırakmışlardı. Mayro Ledalte, hırsızlık maksadıyla evine girerek mücevherlerini çaldığı Jean Lui isimli gayrimüslimin eşini hunharca katletmişti.²¹⁶

V-İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DA KURMUŞ OLDUKLARI MAHKEMELER

A-İtilâf Devletleri'nin Karma Mahkeme Kurma Girişimleri

I.Dünya Savaşı'ndan önce, kapitülasyonlardan yararlanan her ülke gibi İngiltere, Fransa ve İtalya da, İstanbul'da, kendi konsolosluk mahkemelerini bulundurma hakkına sahipti. Ancak, ceza davalarında, diğer ülkelerin vatandaşlarına yapılan uygulama kapsamında, İtilâf Devletleri vatandaşları da Türk mahkemelerinde yargılanmak zorundaydı. İtilâf Devletleri ise; ceza davalarında, kendi vatandaşları hakkında Türk mahkemelerinin karar vermesini kabullenmeyerek reddediyor ve bu durumun savaş öncesi geçerli olduğu tezini savunuyorlardı.²¹⁷

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yargı yetkisini kesinlikle kabul etmiyordu. Bu reddediş, Osmanlı Devleti'nin egemen bir devlet olduğunu kabul etmemek anlamına geliyordu. Türkiye'yi herhangi bir İngiliz sömürgesiyle eş tutmak anlamını taşıyordu. Hâlbuki hukuk bakımından Osmanlı Devleti egemen bir devletti. Toprakları yer yer işgal edilmişse de, bütün Türkiye'nin bir sömürge olduğu henüz resmen ilan edilmiş

²¹⁵ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²¹⁶ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.

²¹⁷ C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", İstanbul 1920, s.285.

değildi. Ancak, İngiltere, Türkiye'yi sömürgesi gibi görüyordu.²¹⁸ Düşünce böyle olunca, yargı yetkisinin de kendi tekellerinde olması gerektiğine inanıyorlardı.

Bu nedenle, Kasım 1918 ile Mart 1920 arasında, İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki başlıca çalışmalarından biri de; kendi mahkemelerini kurmak olmuştu. Bu konudaki düşüncelerini ise **Karma Mahkemelerin** oluşturulması üzerinde yoğunlaştırmışlardı. Fakat **Karma Mahkemelerin** kurulmasından önce, yabancılar ile Osmanlı uyrukları arasında devam etmekte olan medeni hukuk ve ticaret davaları için geçici bir mahkeme kurulması, Haziran 1919'da İtalyanlar tarafından önerilmişti. İtalyanların bu önerisini değerlendiren İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, verdiği cevapta; *“Türkiye ile yapılan Barış Antlaşması'nda belirlenmiş olan kalıcı hukuk sistemi ile yapılması düşünülen geçici düzenleme arasındaki ilişki öylesine imza yollu kurulmalıdır ki, Paris'teki Barış Heyetleri tarafından zorunlu olarak gereği gibi ele alınabilsin”*²¹⁹ değerlendirmesinde bulunmuştu.

İngilizler, kalıcı hukuk sistemiyle yapılması düşünülen geçici düzenlemenin temel gerekçelerini de kendilerince bulmuşlardı. Bu gerekçelerin en önemlisi; suçlu gördükleri Türklerin mutlaka yargılanmasıydı ve suçların neler olduğunu da kendilerince tespit etmişlerdi. İngilizlere göre;

- 1-Mütareke hükümlerine uymada kusurlu bulunanlar,
- 2-Bu hükümlerin ifasına mani olanlar,
- 3-İngiliz amir ve subaylara hakaret edenler,
- 4-Esirlere kötü muamelede bulunanlar,
- 5-Ermeni veya diğer milletlere mensup tebaaya tecavüz veya taşkınlıkta bulunanlar,
- 6-Emlâkın yağma, çapul vesair suretlerle tahribine katılanlar,
- 7-Harp kanun ve usullerine taalluk eden hususları ihlalde bulunan²²⁰ Türklerin, kendileri tarafından, olmazsa, İtilâf Devletleri tarafından oluşturulacak bir mahkemede yargılanmaları gerektiğine inanıyorlardı.

²¹⁸ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.44-45.

²¹⁹ B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.106.

²²⁰ G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.175.

Ancak İtilâf Devletleri tarafından kabul ettirilebilecek bir adli sistem; işgal güçlerinin İstanbul'daki mevcudiyetinin yasallığı veya yasa dışılığı sorununu muhtemelen gündeme getirebilirdi. Zira uluslararası hukuk kurallarına göre; sadece yasal olarak onaylanmış işgal kuvvetleri, düşman ülkelerde adli bir sistem kurabilirdi.²²¹

Buna rağmen İngilizler, suçlu gördükleri Türkleri, öncelikli olarak kendileri veya İtilâf Devletleri'yle birlikte yargılayabilmeyi planlıyorlardı. Bunun için de, Osmanlı Devleti ile yapılacak bir barış antlaşmasıyla **Müttefiklerarası Askeri Mahkemeler**'in kurulmasını düşünüyorlardı. Yapılacak bir barış antlaşmasından sonra, başka suçluların da Müttefikler'e teslim edilmesini temin edebileceklerini tasarlıyorlardı. Çünkü suçlu saydıkları Türklerin cezalandırılmalarını ilke olarak kararlaştırmışlardı. Ayrıca, Malta'ya gönderdikleri Türkleri de kurmayı düşündükleri **Müttefiklerarası Mahkemeler**'de yargılayabileceklerdi. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de, Osmanlı Devleti'nin imzalaması için dayatılan Sévres Antlaşması'na, bu mahkemenin hukuki yönden kurulabilmesini temin edebilecek maddelerin konulmasına çalışıyorlardı. Ancak, bu şekilde sanık olarak gördükleri Malta Adası'ndaki Türkler ile suçlu saydıkları diğer Türkleri yargılayıp cezalandırabileceklerdi. Bu planlarını da; 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sévres Antlaşması'nda gerçekleştirmişlerdi. Bu konuyla ilgili olarak Antlaşma'nın 226-230.Maddeleri'nde Türk savaş suçlularının, kurulacak olan Müttefik Askeri Mahkemeleri'nde yargılanabilmelerini temin etmişlerdi. Bu antlaşmayla, Osmanlı Hükümeti, yeni kurulacak mahkemenin yargı yetkisini tanımayı kabul etmişti. Malta'daki tutukluların yanı sıra, İngilizlerin, savaş yasalarıyla, törelerini çiğnemiş olmakla itham ettikleri savaş suçluları ile daha önce Türk mahkemelerinde yargılanmaları; başlatılmış olanlar da, **Müttefik Askeri Mahkemeleri**'ne gönderileceklerdi. Osmanlı Hükümeti ise; savaş suçlusu olarak görülen Türkleri, teslim etmeyi kabullenmişti.²²²

Fransızlar, suçluların yargılanmasında İngilizlerle mutabık kalmışlardı. Fakat Osmanlı Devleti'nin işgal altında bulunmayan kısımlarında suçluların meydana çıkarılması, onlara karşı dava açılması ve cezalandırılmalarının; pek tabii olarak Müttefik Makamları'nın gözetimi ve kontrolü altında olmak şartıyla, bizzat Türk

²²¹ B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.107.

²²² B.N.ŞİMSİR, **Malta Sürgünleri**, s.244-245, 258-259, 466.

makamlarına ait bir hak ve görev olduğunu öne sürüyorlardı. Fransızlar, bu düşünceyle, suçluların haklarındaki davalar için yetkili olmayan bir mahkeme tarafından muhakeme edilmek üzere, Türkiye dışına gönderilmelerinin bir nevi intikam alma intibasını uyandırdığını da belirtiyorlardı.²²³

Fransızlar, bu düşüncelerden hareketle; İngiliz planına tepki göstermişler ve kabul etmemişlerdi. Ancak, İngiltere'nin müttefiki olarak Sévres'de Türkiye'ye dikte edilecek barış koşullarını birlikte hazırlamış olmakla da, Türkiye'nin paylaşılmasında İngiltere ile ortaktı. Fakat yine de Fransa, İngiliz planına tepki göstermekten kendini alamamıştı. Ölçsüz, sınırsız İngiliz planını Fransa da kabullenememişti bunun için de; General Franchet d'Esperey, Osmanlı Devleti'nin işgal edilmemiş bölgelerinde suçluların araştırılması, yargılanması ve cezalandırılmasının Türk makamlarının kendilerine düşen bir görev olduğunu savunuyordu. İngiltere'nin müttefikleri Fransa ve İtalya, Müttefikler arası Mahkeme kurulmasına yanaşmamışlardı. Diğer yandan, Sévres Antlaşması imzalanmış olmakla birlikte Osmanlı Devleti tarafından henüz onaylanmadığından, bu antlaşmanın hükümlerine göre; Müttefikler arası Mahkeme kurulabilmesi de, hukuk açısından mümkün değildi.²²⁴

Fransız ve İtalyanların karşı çıkmasıyla, **Müttefiklerarası Mahkemeler** de kurulamamıştı ve resmi bir işgal durumu olmadıkça kurulacak **Sıkıyönetim Mahkemelerinde** sivilleri yargılayabilmek de mümkün değildi. Bu nedenle; mevcut hukuki engeller karşısında İtilâf güçleri, yasal bir zeminde mutlaka kendi mahkemelerini kurabilmeyi ve yargı yetkisini kullanabilmeyi amaçlamışlardı. Bütün bu açmazların arasında Fransızlar, **Karma Mahkemelerin** kurulmasını önermişlerdi. Bu öneriye göre;

1-Mahkeme heyeti; Fransızlardan, İngilizlerden ve İtalyanlardan birer ve yerel kanunları uygulamakla görevli bir de Türklerden olmak üzere dört yargıçtan oluşacaktı ve bu heyetin kararları kesin olacaktı.

²²³ G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.175-176.

²²⁴ B.N.ŞİMSİR, **Malta Sürgünleri**, s.46, 260, 467.

2-Yargılama yetkileri yabancılarla Osmanlılar arasındaki bütün medeni hukuk ve ticaret meselelerini kapsayacaktı ve verecekleri mahkûmiyet kararları, İtilâf Devletleri polis gücü aracılığıyla infaz edilecekti.²²⁵

Önerilen bu karma mahkeme modeli, I.Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticaret davalarında uygulanmıştı. Bu modele göre; bir ABD vatandaşı, ticari bir ihtilâfla ilgili olarak bir Osmanlı tebaasıyla aralarında hukuki yönden bir sorun meydana gelmişse, yargılama Türk Ticaret Mahkemeleri'nde yapılmaktaydı. Bu mahkemelerde yargılamalar; üç Türk yargıcı ile Amerikan Başkonsolosu tarafından atanan iki Amerikalı müşavirden oluşan karma bir mahkeme heyeti huzurunda yapıyordu. Ayrıca, ABD Başkonsolosluk Tercümanı da bu mahkemede hazır bulunuyordu. Verilen hükmün, Amerikalı müşavirler tarafından da onaylanması gerekiyordu. Aksi halde hüküm, bağlayıcı kabul edilmemekteydi. Savaşın sonra, **Karma Mahkeme** sistemine geri dönülmemişti.²²⁶

İngilizler ise; meselenin hukuki bir yapı ve sistem içerisinde halledilmesi yerine, işgalin verdiği güç ile hareket etmeyi tercih etmişlerdi. İngiliz Yüksek Komiserliği, adi suçlardan dolayı, Osmanlı güvenlik güçleri tarafından tutuklanmış olan bütün İngilizlerin, haklarında gereken kanuni işlemler yapılmak üzere İngiliz yetkililere teslim edilmesini istemiş ve bu isteği de yerine getirilmişti.²²⁷

Ancak, yasal temelleri olmayan bu gibi yollardan, sırf işgalin gücüne dayanılarak, İtilâf Devletleri vatandaşlarının hukuk ve mahkemelerle ilgili sorunlarının ara çözümlerle halledilebilmesi mümkün değildi. Bu gerçeğin farkında olarak, Ağustos 1919'da İngilizler, Fransızların **Karma Mahkemeler** kurulması önerisini kabul etmişlerdi. Ancak İngilizler, Müttefiklerarası mahkemeler oluşturulmasına, Osmanlı Hükümeti'nin razı olmasını şart koşmuş, Hükümet de bu teklifi reddetmişti.²²⁸ Şayet kabul etmiş olsalardı bile, kurulacak mahkemeler sadece medeni hukuk ve ticaret

²²⁵ B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.106-107.

²²⁶ C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", **İstanbul 1920**, s.285.

²²⁷ T.A.BARAN, "İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...", s.165-166.

²²⁸ Amiral De Robeck, 10 Kasım 1919'da, İngiliz Dışişleri Bakanı Earl Curzon'a gönderdiği bir yazıda; Osmanlı mahkemelerinin Osmanlı konularını yargıladığını, Müttefik birliklerin ise; Müttefik mahkemelerinin konusu olduğunu, Türk Hükümeti'nin önerilen geçici uluslararası mahkemeyi kabul etmeye de istekli görünmediğini bildirmişti. (**D.B.F.P., 1919, IV, s.870.**)

anlaşmazlıklarına bakacağı için, bu yine de yetersiz kalacaktı. Ceza davaları ise; suçluları mahkûm edecek yöntemlerden yoksun olarak sadece Müttetik polisinin yargı yetkisi altında kalmış olacaktı. Ayrıca, kurulacak olan bu mahkemelerde yalnızca yabancı uyruklar için değil, Osmanlılar için de hüküm verilebilecekti ve Osmanlılar bu hükümleri kabul etmediklerinde ise; kendi üzerlerinde zor kullanılmasıyla yüz yüze kalabileceklerdi. Bu nedenle, bütün baskılara rağmen, **Karma Mahkemelerin** kurulması fikrine Osmanlı Devleti itibar etmemişti.²²⁹

Ancak, İtilâf Devletleri'nin kurmaya çalıştıkları **Karma Mahkemelerin** hukuki geçerliliğe ve yasal statüye sahip olabilmesi için mutlak surette Osmanlı Devleti'nin bu mahkemelerin kurulmasına izin vermesi veya bu mahkemelerin kuruluşuna ve faaliyetlerine katılması gerekirdi. Fakat Osmanlı Devleti **Karma Mahkemeler** fikrine sıcak bakmamış, katkı da sağlamamıştı. Bu durumda, İtilâf Devletleri Temsilcileri, **Karma Mahkemeler** kurulması fikrinden vazgeçmek zorunda kalmışlardı ve bütün gayretlerine rağmen yasal nitelikte mahkeme kurabilme çabaları sonuçlanamamıştı.

B-İtilâf Devletleri Tebaasından Olanlara Yönelik Olarak Açılan Adli Davaların Ertelenmesi

İtilâf Devletleri, bir yandan kurmayı düşündükleri mahkemelerin uluslararası hukuka uygunluğu ve meşruiyetini, politik yönden araştırıp tasarlarırken, diğer yandan da kendi vatandaşlarının Türk mahkemelerinde yargılanmaması hususunda tedbirler almaya yönelmişlerdi. Bu amaçla; İngiltere, Fransa ve İtalya vatandaşları hakkında açılmış olan bütün davaların, devam eden yargılama ve soruşturmaların ertelenmesine çalışmışlardı.²³⁰

Sözü edilen bu çalışmaların sonucunda; Hariciye Nezâreti'nin 26 Haziran 1919 tarihli tezkeresinde yer alan; İtilâf Devletleri tebaası hakkında açılmış olan davaların, yargılama ve soruşturmaların ertelenmesi hususu, Adliye ve Mezâhib Nezâreti tarafından bütün İstinaf Müdde-i Umumilikleri'ne tebliğ edilerek bildirilmişti. Ayrıca, güvenlik görevlileri tarafından tutuklanan İtilâf Devletleri vatandaşları hakkında

²²⁹ B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.106-108.

²³⁰ **B.O.A., DH.EUM.AYŞ.,** D.N.34, G.N.36; **DH.MB.HPS.,** D.N.107, G.N.38; **MV.,** D.N.218, G.N.16.

düzenlenen tutanaklar ile soruşturma ve mahkemelerine ait diğer evrakın da teslim edilmesi istenmişti.²³¹

İngiltere, Fransa ve İtalya için verilen bu hak, çok geçmeden ABD tarafından da istenmişti. ABD Yüksek Komiserliği, İtilâf gücünü oluşturan diğer devletlerin vatandaşları için yapılacak bu uygulamadan, ABD vatandaşlarının da faydalandırılması yönünde, kendi hükümetinin de talebi olduğunu bildirmişti. Bu talep, 11 Ocak 1920'de Hariciye Nezâreti tarafından Meclis-i Vükelâ'nın takdirine bırakılmış, Meclis-i Vükelâ da konuyla ilgili olarak, 15 Ocak 1920 tarihindeki toplantısında; İngiltere, Fransa, İtalya tebaası hakkında yapılan muamelenin, ABD vatandaşları hakkında da tatbikinin zaruri olduğunu kararlaştırmıştı.²³² Bu karar da, Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden İstinaf Müdde-i Umumilikleri'ne bildirilmişti.²³³

İtilâf Devletleri'nden İngiltere, Fransa, İtalya vatandaşlarının yanı sıra ABD vatandaşlarının da davalarının ertelenmesi sonucunda, Yunanistan'ın da bu kapsama alınıp alınmayacağına ait tereddütler yaşanmıştı. Bu tereddüt, Hariciye Nezâreti'nin 1 Mart 1920 tarihli tezkeresinde açıklığa kavuşturulmuş ve bu kapsamda, Yunanistan vatandaşlarının davalarına ertelemeden devam edilmesi gerektiği bildirilmişti.²³⁴

İşgal güçleri, kendi tebaalarının Türk mahkemelerinde yargılanmaması, yargılamanın ertelenmesi ve yargılamaya ait evrakların da kendilerine iade edilmesinde başarılı olmuşlardı.²³⁵ Ancak, yukarıda da ifade edildiği üzere, İtilâf Devletleri yasal yollardan mahkemelerini kuramıyorlardı.

C-İtilâf Devletleri Tarafından İstanbul'da Kurulan Konsolosluk ve Polis Mahkemeleri İle Askeri Mahkemeler

İtilâf güçleri, kendi tasarrufları altında çalışacak nitelikte mahkemeleri kurabilmenin amacını taşıyorlardı ve bu mahkemelerin askeri vesayet altında görüntü oluşturmamasına da özel bir gayret sarf ediyorlardı. Ancak bu niteliklerde mahkeme

²³¹ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.34, G.N.36.

²³² B.O.A., MV., D.N.218, G.N.16.

²³³ B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.107, G.N.38.

²³⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.34, G.N.36; DH.MB.HPS., D.N.107, G.N.38.

²³⁵ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.34, G.N.36; DH.MB.HPS., D.N.107, G.N.38; MV., D.N.218, G.N.16.

oluşturulabilmesi mümkün olmamıştı. Bu nedenle, daha önce, 23 Ocak 1919'da İngiliz Dışişleri, Milli Savunma ve Donanma Bakanlıkları yetkililerinin Londra'da yapmış oldukları toplantıda alınan kararlar arasında bulunan **Askeri Mahkemelerin** kurulması fikri benimsenmişti.²³⁶

Askeri Mahkemelerin kurulmasıyla ilgili olarak, Damat Ferit Paşa, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne 1 Mayıs 1920'de verdiği notada; İngilizlere teslim edilmeleri istenen subayların, Türkiye dışında yargılanacaklarının anlaşıldığını, fakat yurt dışında yargılamanın güç olacağını, Türk subaylarının Türk Askeri Mahkemeleri dışında yargılanmalarının ise; uluslar arası yasalara ve Mondros Mütarekesi'ne aykırı olacağını bildirerek; bu subayları yargılamak üzere, İstanbul'da bir Türk-İngiliz Karma Sıkıyönetim Mahkemesi kurulmasını teklif etmişti.²³⁷ Ancak, Devlet'in hükümlerlik haklarından ödün veren bu teklif yerine, İtilâf Devletleri, İstanbul'da kendi **Askeri Mahkemelerini** kurmuşlardı.²³⁸

Askeri Mahkemelerin kurulmasına ait teknik ve alt yapı çalışmalarının tamamlanması sonucunda; 31 Ekim 1921'de İşgal Kuvvetleri İngiliz Komutanı General Harington, Fransız Komutanı General Charpy ve İtalyan Komutanı General Mombelli imzaları ile İtilâf Devletleri'nin İstanbul'da Askeri Mahkemeler kurdukları beyan edilmişti. Bu beyannamede; genel asayiş ve Müttefik askeri gücüne ait birliklerin emniyetini temin için Beyoğlu ve Galata Bölgesi'nde İngiliz, Suriçi Bölgesi'nde Fransız, Üsküdar ve Adalar Bölgesi'nde İtalyan **Askeri Mahkemelerinin** tesis edildiği duyurulmuştu. Ayrıca; **Askeri Mahkemelerin, İnzibat Mahkemeleri, Divan-ı Harpler** ve **İstinaf Mahkemeleri** olarak görev yapacakları da bildirilmişti.²³⁹

Askeri Mahkemelerin kurulmasına ait bu beyannameden önce de, Belçika, Hollanda, İspanya ve Yunanistan gibi İtalya, Fransa ve İngiltere **Konsolosluk Mahkemeleri** de İstanbul'da fiilen işlevlerini sürdürmüşlerdi Ayrıca İtilâf Devletleri polis kuvvetine bağlı **Polis Mahkemelerinde** ise; yabancı uyrukluların davalarına bakılmaktaydı. Bunlar, belediyeye ve sağlık mevzuatına aykırı davranışlar, trafik ve hız

²³⁶ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.40-42.

²³⁷ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.105.

²³⁸ Ç.APATAY, Y.İLTER, **İstanbul ve Cumhuriyet...**, s.126.

²³⁹ **Vakit**, 1 Kasım 1921, No.1399, s.1.

sınırını ihlâl etme, silah taşıma gibi küçük davaların bakıldığı **Sulh Mahkemeleriydi**.²⁴⁰ İtilâf Devletleri kendi tebaalarına ait olan veya kendi tebaalarıyla ilişkili cezai ve hukuki konular için Beyoğlu, Üsküdar ve İstanbul bölgelerinde bu mahkemeleri kurarak faaliyetlerini devam ettirmişlerdi.²⁴¹

İtilâf Devletleri'nin, sonradan oluşturmuş oldukları **Askeri Mahkemelerinin** kuruluşuna ait beyannamede; **Konsolosluk Mahkemeleri'nin** salâhiyet ve görevlerinin devam ettiği, Osmanlı Ceza Kanunu'na ve Osmanlı nizamnamelerine muhalif hareketlerden başka, İtilâf Devletleri askeri yönetimi ve İtilâf Devletleri Polis Heyeti tarafından tayin edilip, genel sükûnu ihlâl edebilecek mahiyette bütün işlerin suç addedildiği bildirilmişti. Beyannamenin devamında; bunlar hakkında kanun gereğince hüküm verileceği, askeri mahkemelerin, Mütareke'nin başlangıcından itibaren bekletilen bütün davalar hakkında takibat yapılmasına yetkili olduğu, İngiliz, İtalyan ve Fransızlardan suç işleyen asker, askeri personel ve kendi vatandaşlarının kendi milliyetlerine mensup mahkemeler tarafından muhakeme edilecekleri yine bu mahkemelerden her birinin Belçika, Romen, Yugoslavya ve Rus tebaalarına mensup suçluları da yargılayabileceği özellikle vurgulanmıştı. Ancak bu mahkemelerde Osmanlı tebaasının yargılanabileceğine dair bir hüküm bulunmamaktaydı.²⁴²

İngiliz ve Fransızlar kendi karargâhları bünyesinde kurmuş oldukları askeri mahkemelerinde yargılama hususunda beyanname ile belirlemiş oldukları sınırların dışına taşıp işgalci olmanın vermiş olduğu güce de dayanarak Osmanlı tebaasına dahil olanları da yargılamak suretiyle bir hukuk karmaşası ve keyfilliğini göstermişlerdir. Bu keyfilğin örneklerinden olmak üzere Osmanlı vatandaşı Kayserili Rasim Ahmet'i Osmanlı Hükümeti zararına çalınan cephaneye ve silahları satın almaktan, Ankaralı Mehmet adlı bir şahsı Harbiye Nezâreti'nden silah çalmak ve satmaktan, İstanbul'da ikâmet eden ve yine Osmanlı tebaasından bulunan Azedra Saevel'i Osmanlı Hükümeti'ne ait silah ve cephaneyi çalanlardan satın almaktan, İstanbul doğumlu Ananya Albert'i yine hükümete ait silah ve battaniye çalmaktan yargılayarak hapis cezasına mahkûm etmişlerdi. Bu mahkûmiyet cezalarının dışında, haksız ve hukuksuz

²⁴⁰ W.W.PEET, “**Kent Yönetimi**”; C.T.RIGGS, “**Yetişkinlerde Suç**”, İstanbul 1920, s.103, 285.

²⁴¹ T.A.BARAN, “**İtilâf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi...**”, s.166.

²⁴² **Vakit**, 1 Kasım 1921, No.1399, s.1.

olarak Osmanlı vatandaşlarını sorgulama yetkisini de kendilerinde görmüşlerdi. Örneğin; Dersaadet Divan-ı Harbi Örfi Hapishanesi'nde tutuklu bulunan Sapançalı Baki Bey'in ifadesini almak üzere 13 Temmuz 1919'da buradanj alarak İngiltere Büyükelçiliği'ne götürürlerken, yine aynı hapishanede tutuklu olan Derviş Bey'i ise 29 Ağustos 1920 günü İngiliz Yüksek Komiserliği'ne götürerek burada sorgulamışlardır.²⁴³

İşgal kuvvetlerine bağlı mahkemelerin yapmış oldukları yargılamalar hakkında şu genellemelerde bulunabilmek mümkündür:

1-Kendi askeri efradının hizmetine ait suçlar ile inzibata aykırı hareketlerinden doğan suçları. 2-Suçlanan ve mağdurun hangi tabiyetten olduğuna bakılmaksızın kendi vatandaşları ile Osmanlı vatandaşları arasındaki asayişe dair meseleleri. 3-Yasal bir antlaşmaya dayanmaksızın Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler ile Yunan tabiyetinden olanların işledikleri suçlarla bunlar aleyhine işlenen cürümleri. 4-Amerikalı veya Rus asıllı göçmenler ile bunlara karşı isnat edilen suçları. 5-Güvenliğin ihlali sebebiyle işgal güçleri ya da Osmanlı Hükümeti aleyhine faaliyet gösteren veya faaliyette buldukları iddia edilenlerden işgal kuvvetlerince ele geçirilen şahısları sorgulamış ve yargılamışlardır.²⁴⁴

Yukarıda bahsedilen beyannamede ayrıca; **Divan-ı Harplerin, İnzibat Mahkemeleri'nin** haricindeki cinayet ve yaralama suçlarını muhakeme edeceği, **Divan-ı İstinaf Mahkemeleri'nin** görev ve yetkilerinin askeri konularla belirlendiği ve temyize lüzum kalmaksızın son hüküm ve kararı verebileceği de duyurulmuş, bu kararnamenin yürürlüğe gireceği 1 Kasım 1921 tarihinden itibaren, kurulan **Askeri Mahkemelerin** de görevlerinin başlayacağı belirtilmişti.²⁴⁵

İngiliz, Fransız ve İtalyan komutanların imzaladıkları üçlü deklarasyonun ardından, **Askeri Mahkemeler** kurularak çalışmalarına başlamıştı.²⁴⁶ İngilizler Mekteb-i Harbiye Binası'nda **İngiliz Divan-ı Harp Mahkemesi'ni**,²⁴⁷ Fransızlar Bab-ı

²⁴³ Mümin YILDIZTAŞ, **Yaralı Payitaht İstanbul'un İşgali**, İstanbul 2010, s.190-192, 194.

²⁴⁴ M. YILDIZTAŞ, **İstanbul'un İşgali...**, s.194-195.

²⁴⁵ **Vakit**, 1 Kasım 1921, No.1399, s.1.

²⁴⁶ Ç.APATAY, Y.İLTER, **İstanbul ve Cumhuriyet...**, s.126.

²⁴⁷ A.C.SARAÇOĞLU, **Mütareke Yıllarında İstanbul...**, s.272.

Seraskeri’de **Fransız Divan-ı Harp Mahkemesi’ni** kurmuşlardı.²⁴⁸ İtalyanlar ise; Rodos Adası’nda kurulmuş olan ve faaliyette bulunan **İtalyan Divan-ı Harp Mahkemesi’ni** kullanmışlardı.²⁴⁹ Yunanlılar da buna benzer bir yönetim uygulayarak; daha önce de ifade edildiği üzere; İstanbul’da yapmış oldukları tutuklamaların muhakemelerini Kırklareli Kilisesi’nde faaliyet gösteren **Yunan Divan-ı Harp Mahkemesi’nde** yaptırmışlardı.²⁵⁰

Osmanlı Devleti’nin imzaladığı Mondros Mütarekesi; İtilâf Devletleri’ne, İstanbul’u işgal etme hakkı tanımadığı gibi, kendilerine işgalci gibi davranabilme yetkisi de vermemişti. Bu nedenle; **Askeri Mahkemeler** kurulması ve buralarda sivillerin yargılanması gibi uygulamalar uluslararası hukukun onaylamadığı, kanun dışı gelişmelerdi. Ancak İtilâf Devletleri, İstanbul’da faal olan **Konsolosluk Mahkemeleri’nin** yanında, hiçbir hukuki hakka ve yasal geçerliliğe sahip bulunmayan polis kuvvetine bağlı mahkemeler kurmakla da kalmamışlar, bir de **Askeri Mahkemeler** tesis etmişlerdi.²⁵¹

Bundan çok daha fazla vahamet teşkil eden durum ise; hapisane ve tevkifhanelerden çıkarılan tutuklu ve mahkûmlardan, Osmanlı Devleti Mahkemeleri tarafından haklarında hüküm verilmiş olanların İtilâf Devletleri tarafından yeniden yargılanmaları veya muhakeme safhasında bulunanların yargılanmalarını İtilâf Devletleri’nin kendi mahkemelerinde yapmalarıydı.²⁵²

²⁴⁸ **Vakit**, 1 Kasım 1921, No.1399, s.1.

²⁴⁹ İ.S.KALKAVANOĞLU, **Milli Mücadele Hatıralarım**, s.18-19.

²⁵⁰ İ.S.KALKAVANOĞLU, **Milli Mücadele Hatıralarım**, s.18, 86.

²⁵¹ **Vakit**, 1 Kasım 1921, No.1399, s.1; A.C.SARAÇOĞLU, **Mütareke Yıllarında İstanbul...**, s.272; İ.S.KALKAVANOĞLU, **Milli Mücadele Hatıralarım**, s.18-19.

²⁵² **B.O.A., DH.MB.HPS.**, D.N.139, G.N.18; D.N.126, G.N.41; D.N.110, G.N.7.

BEŞİNCİ BÖLÜM
İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DAKİ
KONTROL FAALİYETLERİ VE
İŞGALİN SONA ERMESİ

I-İSTANBUL'DA, COĞRAFI ALAN VE ULAŞIMIN KONTROLÜ

A-Şehrin Coğrafi Açından Kontrolü

1-İtilâf Devletleri Tarafından İstanbul'un Coğrafi Saha ve Hudutlarının Belirlenmesi

İtilâf Devletleri, işgal etmiş oldukları İstanbul'un, coğrafi alan ve hudutlarını da kendilerine göre yeniden belirlemişlerdi. Bu alan; İstanbul'un batısında herhangi bir yer ile sınırlanmazken, doğusunda; Bozburun ile Pendik arası ve Pendik Dağları ile Karadeniz Sahili arasında bulunan saha; hudut olarak tespit edilmişti. Çizilen bu yeni hudut ile Boğaziçi-Pendik Dağları arasındaki arazi parçası da; İstanbul'un doğusundaki coğrafi saha genişliği olarak belirlenmişti.¹ İşgal güçleri, Anadolu'ya giriş çıkışları da bu bölge itibarıyla kontrol altına almışlardı. Oluşturulan bu yeni sahanın içerisinde yer alan ve İstanbul ile Anadolu arasındaki irtibatı sağlayan kara ve deniz ulaşım yolları da denetim altına alınmıştı.

İngilizler, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda Türk nüfusun yoğun olduğu yerleri diğerlerinden ayırtırmak için bir hat oluşturmuşlardı. Avrupa Yakası'nı ise; hristiyan nüfus ve coğrafyasıyla birleştiği için bu bölgede bir sınır çizmeye gerek görmemişlerdi. Ancak, bu bölgenin de askeri hâkimiyet altına alınmasına yoğun bir çaba harcanmıştı. İtilâf güçleri, bu bölgenin kuzeyinde bulunan Karadeniz kıyı şeridi ile güneyindeki Marmara Denizi kıyıları arasında kalan ve Boğaziçi'nden batıya doğru uzanan kara kütlesini kontrol altına alabilmek amacıyla; Anadolu Yakası'nda da olduğu üzere, kıyı şeridinden çevirme ve kuşatma stratejisini burada da uygulamışlardı.² Bu stratejinin

¹ **TİTE Arşivi**, K.N.52, G.N.104, B.N.104-4001; K.N.52, G.N.104, B.N.104-5001.

² **TİTE Arşivi**, K.N.46, G.N.75, B.N.75-001; K.N.31, G.N.71, B.N.71-001; K.N.69, G.N.124, B.N.124-2; K.N.51, G.N.158, B.N.158-1; K.N.56, G.N.73, B.N.73-001; K.N.52, G.N.104, B.N.104-6a-1; K.N.53, G.N.219, B.N.219-1; **ATASE Arşivi**, K.N.31, G.N.122, B.N.122-2; **B.O.A., DH.İ-**

uygulanmasında merkezi hareket noktası olarak Haliç tespit edilmişti. Böylece, Haliç'in kuzeyinden Karadeniz, güneyinden ise Marmara Denizi arasında kalan Avrupa Yakası'nın askeri denetim altına alınması amaçlanmıştı.³

2-İşgal Güçlerinin Asker Mevcudu

İtilâf Devletleri, kendi aralarında ayırdıkları bölgelerdeki görev ve sorumluluklarını kendi işgal gücü komutanlıklarınca yerine getiriyorlardı. İşgal gücünün, İstanbul'a ilk geliş tarihleri olan 13 Kasım 1918'de 2541'i İngiliz, 540'ı Fransız ve 470'i de İtalyan olmak üzere toplamda 3551'i bulmaktadır. Ancak, Himmetoğlu, bu rakamları verdikten sonra İngiliz askerlerini 75 kişi fazla toplayarak 2616'ya, toplam İtilâf askeri sayısında da 3626'ya ulaşmaktadır.⁴ Ancak bu tarihten itibaren, asker sayıları ilk yıl artış kaydederek, 5 Kasım 1919'da İngilizler; 26.525, Fransızlar 18.497, İtalyanlar 3782 olmak üzere toplam; 48.804 asker sayısına ulaşmıştı.⁵

Bu asker sayısı sürekli olarak aynı kalmamış, takviye getirilen veya İstanbul dışındaki alanlara gönderilen birlikler nedeniyle, devamlı olarak değişmişti. 25 Kasım 1918 tarihinde Fransızların İstanbul'daki asker sayısı 15.000'e ulaşmışken,⁶ bu sayı 21 Şubat 1921'de 6.000'e inmişti.⁷ 3 Ağustos 1922 tarihinde ise; asker sayısı 3300 idi.⁸

6 Mayıs 1920'de, toplam 7.800'e ulaşan İngiliz asker sayısı, 3 Ağustos 1922'de 8.000'e ulaşırken,⁹ bunun da yalnızca 500'ü Anadolu Yakası'nda bulunuyordu.¹⁰ İtalyanlar ise; 3 Ağustos 1922 tarihi itibarıyla 1.000 kadar askere sahiplerdi.¹¹

UM., D.N.20/27, G.N.14/66; **DH.EUM.AYŞ.**, D.N.14, G.N.93; **Vakit**, 24 Kasım 1918, No.391, s.1; H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.67-68; K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.85.

³ H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.75.

⁴ H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.68. Karaya çıkarılan İtilâf askerlerinin adedinde 3626 sayısını veren diğer bir kişi de Philip Mansel'dir. (P.MANSEL, **Konstantinopolis...**, s.353.) Bazı kaynaklar 3500 İtilâf askerinin karaya çıktığını belirtiyor. (S.R.SONYEL, **İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri...**, s.2; T.İ.H., I, **Mondros Mütarekesi...**, s.180.)

⁵ Z.TÜRKMEN, "**İstanbul'un İşgali...**", s.339.

⁶ **Vakit**, 25 Kasım 1918, No.392, s.1; **İkdam**, 25 Kasım 1918, No.7826, s.1.

⁷ **TİTE Arşivi**, K.N.54, G.N.8, B.N.8-001.

⁸ **TİTE Arşivi**, K.N.56, G.N.34, B.N.34-001.

⁹ **TİTE Arşivi**, K.N.56, G.N.34, B.N.34-4001.

Sonuç itibariyle, başta İngilizler olmak üzere İtilâf Devletleri, uygulamış oldukları askeri strateji ile İstanbul'un, Anadolu ve Avrupa kesimindeki topraklarını; kıyı şeritlerinden itibaren askeri kuşatma ile hakimiyet altına almışlardı. Uygulanan bu stratejinin doğal neticesi olarak; bir yandan her iki yakanın da kara kütlesini kontrol edebilme imkânına kavuşurlarken, diğer yandan, Boğaziçi, Marmara Denizi ve Karadeniz Sahilleri ile ulaşım yollarını da denetim altına almışlardı.

3-Anadolu Yakası'nda Belirlenen Coğrafi Sahanın Kontrol Altına Alınması

İstanbul'un Anadolu Yakası'nı çevreleyen Karadeniz, Boğaziçi ve Marmara Denizi ile Pendik Dağları arasında kalan coğrafi sahayı, askeri güçlerinin kontrolü altına almaya büyük bir önem veren İtilâf güçleri; Adalar ile Kartal, Pendik arasından, İzmit Körfezi'ne kadar ulaşan deniz ulaşım sahasını¹² da sıkı bir denetim ve kontrol altına almaya gayret göstermişlerdi.

İngilizler, bu amaçla; 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelişlerini takip eden günlerde ordu karargâhlarını Bostancı'da tesis etmişlerdi.¹³ Bu karargâha bağlı olarak, Kadıköy'de bir tümen, Haydarpaşa'da ise; bir tümen ve bir de tugay konuşlandırmışlardı.¹⁴ Ayrıca, Üsküdar ve Pavli Adası'nda tabur seviyesinde birlik bulundururlarken,¹⁵ İçerenköy'de de bir muhafız gücü oluşturmuşlardı.¹⁶

İngiliz askeri gücü, Anadolu Yakası'nda tespit etmiş olduğu coğrafi sahayı bütünüyle etki altında tutabilmek için; Göztepe, Beykoz, Tuzla, Moda, Beylerbeyi, Çengelköy, Erenköy, Büyük Çamlıca, Taşköprü, Şile, Soğanlı ve Yakacık'ta bölük ve

¹⁰ TİTE Arşivi, K.N.49, G.N.176, B.N.176-1001.

¹¹ TİTE Arşivi, K.N.56, G.N.34, B.N.34-4001.

¹² TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-5001.

¹³ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.36, G.N.17; DH.EUM.SSM., D.N.39, G.N.1; TİTE Arşivi, K.N.43, G.N.69, B.N.69-001; K.N.49, G.N.176, B.N.176-001; K.N.52, G.N.104, B.N.104-6a-1; K.N.53, G.N.44, B.N.44-001; K.N.54, G.N.6, B.N.6-001; A.İ.TÜRKKAN, "İstanbul'un İşgali Sırasında Fransız Kuvvetleri...", s.88.

¹⁴ TİTE Arşivi, K.N.43, G.N.67, B.N.67-001; K.N.49, G.N.176, B.N.176-1001; A.İ.TÜRKKAN, "İstanbul'un İşgali Sırasında Fransız Kuvvetleri...", s.88; K.ŞÜKRÜ, Mütareke Acıları..., s.86.

¹⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/28, G.N.14/69; TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.44, B.N.44-001.

¹⁶ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.40, G.N.38; D.N.16, G.N.47.

müfreze seviyesinde ayrıca askeri güç bulundurmuşlardı.¹⁷ Bu yakadaki askeri hâkimiyetlerini bütünüyle kurabilmek için; Maltepe, Kartal ve Pendik'te ileri karakol vazifesi gören müfrezelere de yer vermişlerdi.¹⁸

Fransızlar ise; Selimiye, Kadıköy ve Anadolu Kavağı'na yerleştirdikleri askeri güçle yetinmişlerdi.¹⁹ Avrupa Yakası'nda Nişantaşı ile Fındıklı'da askeri birlikleri bulunan İtalyanlar da; asıl denetimlerine bırakılan Üsküdar Bölgesi'nde karargâh seviyesinde askeri güç bulundurmuşlardı.²⁰ İtilâf Devletleri, bu askeri güçlerine dayanarak; hakimiyetin büyük kısmı İngilizlere ait olmak üzere, Anadolu Yakası'nda tespit ettikleri coğrafi sahayı, askeri güç kullanımıyla kontrol ve denetim altına almışlardı.

İtilâf Devletleri'nin, Anadolu Yakası'ndaki coğrafi sahada, askeri yönden gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerinde, özellikle İngilizlerin, önceden tespit edilmiş olan bir askeri stratejinin uygulanmasına ait çalışmalarda buldukları anlaşılmaktadır. İngilizlerin askeri kontrol altına almış oldukları saha incelendiğinde; güneyde İzmit Körfezi'nden başlayarak, Marmara Denizi Sahili'ni, Boğaziçi'ni ve Karadeniz'in Şile'ye kadar olan kıyı şeridinden kontrol ve denetim altına alan askeri bir strateji doğrultusunda faaliyette buldukları görülmektedir.²¹ İngilizlerin bu coğrafi hat üzerinde, kontrol altına aldıkları alanlar, yan yana getirildiğinde, stratejik amaçları daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. İngilizler, İzmit Körfezi'nin batı sınırdan itibaren,

¹⁷ **B.O.A., DH.EUM.AYŞ.,** D.N.36, G.N.17; **DH.İ-UM.,** D.N.20/28, G.N.14/84; D.N.20/23, G.N.14/19; **TİTE Arşivi,** K.N.43, G.N.21, B.N.21-001; K.N.56, G.N.34, B.N.34-3001; K.N.54, G.N.6, B.N.6-001; K.N.53, G.N.44, B.N.44-001; K.N.49, G.N.176, B.N.176-1001; **K.ŞÜKRÜ, Mütareke Acıları...,** s.86.

¹⁸ **TİTE Arşivi,** K.N.54, G.N.6, B.N.6-001; K.N.52, G.N.104, B.N.104-6a-1; K.N.43, G.N.67, B.N.67-001.

¹⁹ **ATASE Arşivi,** K.N.99, G.N.29, B.N.29-2; K.N.99, G.N.29, B.N.29-3; **B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.E/65, G.N.51; **Vakit,** 16 Kasım 1918, No.383, s.1; **G.K.SÖYLEMEZOĞLU, Başımıza Gelenler...,** s.46.

²⁰ **TİTE Arşivi,** K.N.46, G.N.75, B.N.75-001; **H.HİMMETOĞLU, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...,** I, s.75.

²¹ **B.O.A., DH.EUM.AYŞ.,** D.N.36, G.N.17; D.N.40, G.N.38; **DH.İ-UM.,** D.N.20/28, G.N.14/69; D.N.20/23, G.N.14/19; **TİTE Arşivi,** K.N.43, G.N.69, B.N.69-001; K.N.49, G.N.176, B.N.176-1001; **K.ŞÜKRÜ, Mütareke Acıları...,** s.86.

Anadolu Yakası'na ait kara parçasını kesintisiz olarak denetimleri altına almışlardı. Pendik, Kartal, Maltepe, Bostancı, Fenerbahçe, Kadıköy, Haydarpaşa, Üsküdar, Beylerbeyi, Çengelköy, Beykoz, Anadolu Feneri, Boğaziçi ve Karadeniz Müstahkem Mevkileri'ni ve Şile'yi askeri kontrole tabi tutmuşlardı.²² Bu coğrafi sahanın, özellikle kıyı şeridi üzerinde askeri hakimiyet gücüne erişmiş olarak; sahanın kara kitlesini ve onu kuşatan denizleri de kontrol edebilme fonksiyonunu kazanmışlardı. Bu stratejinin fiilen harekete geçirilmesiyle İngilizler; İstanbul'un Anadolu sahasını, Karadeniz, Marmara ve Boğaziçi sahillerinden askeri tesir altına almakla; coğrafi sahayı kara ve denizden, kendileri için daha güvenli ve kontrol edilebilir bir duruma getirmişlerdi. Uygulanan bu askeri hakimiyet stratejisi ile kara parçasını çevreleyen Marmara Denizi ve Karadeniz'in ulaşım yollarına, Boğaziçi'ne, Boğaz'ın giriş çıkış noktalarına İngilizler hakim olmuşlardı.

Halbuki, İtilâf Devletleri arasındaki iş bölümünde İstanbul'un 3.Bölgesi olarak Asya bölümü yani Anadolu yakası İngilizlerin²³ ve İtalyanların sorumluluğu altındaydı.²⁴ Ancak İtalyanlar, asker sayısı bakımından, İngiliz ve Fransızlara oranla daha az kuvvete sahip olduğundan; bu bölgede askeri hâkimiyet kurabilmekten ve bütünüyle denetim sağlayabilmekten uzaktılar. İtalyanlar; bu askeri güçle, Üsküdar'da kısmi bir etkinlik sağlarken,²⁵ Anadolu Yakası'na yakın konumdaki Adalar'ı askeri denetim ve kontrol altına almışlardı.²⁶ Fransızlar ise; İstanbul'un Suriçi Bölgesi ile çevresinin askeri kontrol ve denetimini üstendiklerinden;²⁷ Anadolu Yakası'nda fazla sayıda asker bulundurmamışlardı. Fakat İngilizler; askeri güç bakımından, İtilâf Devletleri arasında üstün konumda bulduklarından, Anadolu Yakası'ndaki askeri hâkimiyet stratejilerini daha da sorunsuz gerçekleştirme olanağını elde etmişlerdi.

²² B.O.A., DH.EUM.SSM., D.N.39, G.N.1; DH.EUM.AYŞ., D.N.36, G.N.17; DH.İ-UM., D.N.20/28, G.N.14/84; TİTE Arşivi, K.N.49, G.N.176, B.N.176-001; K.N.53, G.N.44, B.N.44-001; K.N.43, G.N.67, B.N.67-001; ATASE Arşivi, K.N.61, G.N.52, B.N.52-2.

²³ A.İ.TÜRKKAN, "İstanbul'un İşgali Sırasında Fransız Kuvvetleri...", s.86.

²⁴ M.TEMEL, İstanbul'un Sosyal Durumu..., s.189.

²⁵ TİTE Arşivi, K.N.46, G.N.75, B.N.75-001; H.HİMMETOĞLU, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul..., I, s.75.

²⁶ H.HİMMETOĞLU, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul..., I, s.75.

²⁷ A.İ.TÜRKKAN, "İstanbul'un İşgali Sırasında Fransız Kuvvetleri...", s.86.

4-Avrupa Yakası'nın Kontrol Amaçlı Olarak Bölgelere Ayrılması

İngilizler, Avrupa Yakası'ndaki askeri hakimiyet stratejilerinin uygulanmasında; Anadolu Yakası'nda olduğu üzere yalnız değillerdi. Çünkü Avrupa Yakası iki ayrı bölgeye ayrılmıştı. Suriçi Bölgesi Fransızların kontrolü altındaydı. Burası; 2.Bölge'nin alanını oluşturmaktaydı. İngilizler ise; sahanın geriye kalan bölümünde, Beyoğlu merkez olmak üzere 1.Bölge'den sorumlu olmuşlardı.²⁸

Bu bağlamda Haliç'ten batıya doğru uzanan hattın güney kesiminde kalan saha Fransızların, kuzey kesimindeki daha büyük saha ise İngilizlerin denetimindeydi.²⁹ Fransızlar, İstanbul'a ilk gelişlerinde askeri karargâhlarını Kuruçeşme'de kurmuşlardı³⁰ ve burası İngilizlerin sorumluluğuna bırakılan bölge içinde bulunuyordu. Bu nedenle, Fransızlar, karargâhlarını, kendi sorumluluk alanları içerisinde yer alan Suriçi Bölgesi'ne nakletmişlerdi.³¹

1.Bölge'nin sorumluluğunu üstlenen İngilizler; Beyoğlu, Taksim, Cadde-i Kebir, Kâğıthane, Asmalı Mescit, Tepebaşı, Beyoğlu çevresini,³² Yıldız, Beşiktaş, Tarabya, Maslak, Büyükdere ve Rumelikavağı'nı, Boğaziçi'nin kuzeye doğru uzanan sahil kesimini³³ ve müstahkem mevkiilerini³⁴ kontrol edecekti.

Fransızlar ise 2.Bölge'de; Rami, Sirkeci, Topkapı, Gülhane, Ayasofya, Beyazıt,³⁵ Bakırköy, Zeytinburnu, Yeşilköy, Küçükçekmece ve Büyükçekmece çevrelerini kontrol edecekti.³⁶

²⁸ A.İ.TÜRKKAN, "İstanbul'un İşgali Sırasında Fransız Kuvvetleri...", s.88.

²⁹ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.75.

³⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

³¹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.

³² TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.219, B.N.219-1; K.N.56, G.N.73, B.N.73-001; B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/28, G.N.14/26; D.N.20/28, G.N.14/74; H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.67-68, 75.

³³ TİTE Arşivi, K.N.51, G.N.158, B.N.158-1; K.N.52, G.N.104, B.N.104-6a-1; K.N.49, G.N.176, B.N.176-1001; K.N.31, G.N.122, B.N.122-2; H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.67-68.

³⁴ ATASE Arşivi, K.N.35, G.N.75, B.N.75-2; K.N.61, G.N.52, B.N.52-1; K.N.61, G.N.52, B.N.52-2; K.N.68, G.N.36, B.N.36-1; *İkdam*, 14 Kasım 1918, No.7815, s.1.

³⁵ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66; DH.EUM.AYŞ., D.N.14, G.N.93; TİTE Arşivi, K.N.46, G.N.75, B.N.75-001; *Vakit*, 24 Kasım 1918, No.391, s.1.

Avrupa Yakası'nda herhangi bir sorumluluk alanı bulunmayan İtalyanlar, 1.Bölge'de Şişli ile Bebek'teki³⁷ askeri birliklerinin yanı sıra, karargâhlarını da Nişantaşı'nda oluşturmuşlardı. 2.Bölge'de yer alan Sirkeci'de³⁸ de askeri birlikler bulundurmışlardı.

Haliç, Avrupa Yakası'nın iki ayrı sahaya ayrılmasında başlangıç noktası olarak görülmüştü.³⁹ İngilizler, kendi sorumluluklarına bırakılan ve Haliç sınırlarından başlayarak kuzeye doğru uzanan Boğaziçi kıyılarının tamamını askeri kontrol altına almışlardı.⁴⁰ Bu durumda Boğaziçi; Anadolu Yakası'ndaki kıyıları ile tamamen, Avrupa Yakası'ndaki kıyıları ile de çok büyük bir bölümüyle, İngilizlerin hâkimiyet ve kontrolleri altına girmişti.⁴¹

Fransızların sorumlu olduğu kıyı şeridi İngilizlere oranla daha azdı. Haliç'in çıkışından itibaren Sarayburnu önlerinde Marmara Denizi'ne ulaşan Boğaziçi'nin çok kısa bir mesafesi üzerinde hâkimiyet kurabilmişlerdi. Bunun dışında, Marmara Denizi'nin Sarayburnu'ndan itibaren batıya doğru uzanan kıyı şeridi boyunca deniz ve kara kütlesi üzerinde de askeri denetim ve kontrol sağlamışlardı.⁴²

³⁶ **ATASE Arşivi**, K.N.69, G.N.124, B.N.124-2; **TİTE Arşivi**, K.N.46, G.N.75, B.N.75-001; K.N.31, G.N.71, B.N.71-01; **Vakit**, 24 Kasım 1918, No.391, s.1; K.ŞÜKRÜ, **Mütareke Acıları...**, s.85.

³⁷ **TİTE Arşivi**, K.N.46, G.N.75, B.N.75-001; H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.67-68.

³⁸ **B.O.A., DH.KMS.**, D.N.49-2, G.N.72.

³⁹ H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.75.

⁴⁰ **TİTE Arşivi**, K.N.53, G.N.219, B.N.219-1; K.N.49, G.N.176, B.N.176-1001; K.N.52, G.N.104, B.N.104-6a-1; K.N.51, G.N.158, B.N.158-1; K.N.56, G.N.73, B.N.73-001; **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/28, G.N.14/26; **ATASE Arşivi**, K.N.31, G.N.122, B.N.122-2; H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.67-68, 75; A.İ.TÜRKKAN, **"İstanbul'un İşgali Sırasında Fransız Kuvvetleri..."**, s.86.

⁴¹ **ATASE Arşivi**, K.N.31, G.N.122, B.N.122-2; **TİTE Arşivi**, K.N.49, G.N.17, B.N.17-1001; K.N.52, G.N.104, B.N.104-6a-1; K.N.51, G.N.158, B.N.158-1; K.N.53, G.N.148, B.N.148-001; K.N.54, G.N.6, B.N.6-001; K.N.56, G.N.6, B.N.6-001; K.N.43, G.N.67, B.N.67-001; **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/28, G.N.14/69; D.N.20/28, G.N.14/84; **DH.EUM.AYŞ.**, D.N.36, G.N.17; H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, I, s.67-68.

⁴² **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/27, G.N.14/66; **DH.EUM.AYŞ.**, D.N.14, G.N.93; **TİTE Arşivi**, K.N.46, G.N.75, B.N.75-001; K.N.31, G.N.71, B.N.71-01; **ATASE Arşivi**, K.N.69, G.N.124, B.N.124-2; **Vakit**, 24 Kasım 1918, No.391, s.1.

Diğer yandan İtilâf güçleri, askeri faaliyetlerindeki ağırlık merkezleri kendi bölgeleri olmak üzere; İngilizler, Fransızların sorumluluğundaki 2.Bölge’de Bakırköy ve Yeşilköy’de askeri birlik bulundurlarken,⁴³ Fransızlar da İngilizlerin sorumluluk alanı olan 1.Bölge’de Yıldız Sırakoğuşlar, Beşiktaş, Kuruçeşme, Ortaköy, Taksim ve Beyoğlu’nda askeri birlik bulundurmuşlardı.⁴⁴ İtalyanların ise; sorumluluklarına ayrılan Anadolu Yakası’ndaki 3.Bölge’nin dışında, 1.Bölge’de Şişli, Nişantaşı ve Bebek’te, 2.Bölge’de ise; Sirkeci’de⁴⁵ askeri birlikleri bulunuyordu. Ancak, işgal güçlerinin faaliyetlerinin asıl ağırlık merkezi; kendileri için belirlenmiş olan bölgelerdi.⁴⁶

5-Boğaziçi İle Deniz Sahalarının Kontrol Altına Alınması

a)Yapılan İlk Yığınak

İngilizler, Rusya’da kendilerine muhalif bir idarenin kurulmasından sonra, stratejik olarak üstünlüğü ellerinde bulundurmak amacıyla; Rusya’nın etrafında bir güvenlik çemberi oluşturmak üzere harekete geçtiler. Deniz ve su yollarını kontrol amacıyla siyasi ve askeri planlamalar yaptılar. I.Dünya Savaşı’nın Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanmasından sonra, yaptıkları ilk iş; Çanakkale Boğazi’ni ve ona hakim istihkâmlarıyla çevresini işgal altına almaktı.

İtilâf Devletleri, donanmalarıyla İstanbul’a geldikleri 13 Kasım 1918’den itibaren, askeri hakimiyet stratejisi olarak öncelikle; Boğaziçi ve Karadeniz Müstahkem Mevkileri’ni işgal etmişlerdi.⁴⁷ Bununla birlikte, Karadeniz ile Marmara Denizi’ni, bu

⁴³ **B.O.A., DH.İ-UM.,** D.N.20/28, G.N.14/26; **A.İ.TÜRKKAN,** “İstanbul’un İşgali Sırasında Fransız Kuvvetleri...”, s.86.

⁴⁴ **B.O.A., DH.KMS.,** D.N.50-1, G.N.17; **DH.EUM.AYŞ.,** D.N.53, G.N.36; D.N.14, G.N.54; **TİTE Arşivi,** K.N.53, G.N.219, B.N.219-1.

⁴⁵ **TİTE Arşivi,** K.N.46, G.N.75, B.N.75-001; **B.O.A., DH.KMS.,** D.N.49-2, G.N.72; **H.HİMMETOĞLU,** *Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul...*, I, s.67-68.

⁴⁶ **A.İ.TÜRKKAN,** “İstanbul’un İşgali Sırasında Fransız Kuvvetleri...”, s.86.

⁴⁷ **ATASE Arşivi,** K.N.47, G.N.11, B.N.11-1; K.N.61, G.N.52, B.N.52-1; K.N.61, G.N.52, B.N.52-2; K.N.35, G.N.75, B.N.75-2; **İkdam,** 14 Kasım 1918, No.7815, s.1.

denizlerin İstanbul'daki sahil şeritlerini, rıhtımları ve Boğaziçi'ni de abluka altına almışlardı.⁴⁸

13 Kasım 1918'den itibaren, İtilâf Devletleri'nin 61 parça harp gemisinden oluşan donanması, Mütareke şartlarının kendilerine verdiği yetkiye dayanarak; İstanbul önlerine gelip demir atmışlardı. Bu donanmada 15 muharebe gemisi, 11 kruvazör, 29 muhrip ve 6 denizaltı bulunuyordu. Toplam gemi sayısı; aynı gün Yunanlılara ait bir zırhlı ile yine İtilâf Devletleri'ne ait 11 harp gemisinin de İstanbul'a gelmesiyle; donanmadaki gemi sayısı 73'e çıkmıştı.⁴⁹

Donanmada İngilizlerin Amiral Zırhlıları Superb, Temerer, Agamemnon ve Lord Nelson'un yanı sıra, Düpon, Royal Şoverin, Royal Ovak, Romilis, Riveno, Resoluiton Dridnotları, Emanuel Torpidosu, İtalyanların Roma, Libya, Regina, Elena, Zırhlıları, Baleyet, Saber, Simeter, Ferven, Fransızların Didiyo, Berno, Berayo, Demokre, Didero, Ernest, Ernen, Zenişel, Edgarkine Zırhlıları, Golavar Kruvazörü, Rivinor Torpidosu, Nemro, Opal, Jerminal Sigoni, Arşimet, Berthlo isimli denizaltıları, Yunanlıların da Kılış ve Averof Zırhlıları bulunuyordu.⁵⁰

İtilâf Devletleri'nin harp gücüne ait savaş gemileri, Boğaziçi'nde çoğunlukla Dolmabahçe, Ortaköy, Beşiktaş, Fındıklı ve Kabataş önlerinde demir atmışlardı.⁵¹ Oldukça dikkat çekici bir durum ise; Yunan gemileri de dahil olmak üzere, İtilâf Devletleri'ne mensup harp gemilerinin, zaman zaman Dolmabahçe'de ve Dolmabahçe Sarayı karşısında da demirlemiş olmalarıydı.⁵²

⁴⁸ H.HİMMETOĞLU, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...**, II, s.9, 24; **Minber**, 22 Kasım 1918, No.21, s.1; **İkdam**, 21 Kasım 1918, No.7822, s.1.

⁴⁹ **T.İ.H., I, Mondros Mütarekesi...**, s.170.

⁵⁰ **Vakit**, 14 Kasım 1918, No.381, s.1; 16 Kasım 1918, No.383, s.1; 25 Kasım 1918, No.392, s.1; **Tasvir-i Efkâr**, 22 Şubat 1920, No.2994, s.1; **İkdam**, 14 Kasım 1918, No.7815, s.1; 26 Kasım 1918, No.7827, s.1.

⁵¹ **Vakit**, 14 Kasım 1918, No.381, s.1; 15 Kasım 1918, No.382, s.1; 24 Kasım 1918, No.391, s.1; **İkdam**, 14 Kasım 1918, No.7815, s.1; 21 Kasım 1918, No.7822, s.1; **Tasvir-i Efkâr**, 22 Şubat 1920, No.2994, s.1; **Âti**, 14 Kasım 1918, No.306, s.1.

⁵² **Âti**, 14 Kasım 1918, No.306, s.1; **İkdam**, 14 Kasım 1918, No.7815, s.1; 21 Kasım 1918, No.7822, s.1; 26 Kasım 1918, No.7827, s.1.

Boğaziçi'nin yanı sıra Haliç'i de kontrol altına alan İtilâf güçleri, Haliç Tersanesi'ni de denetimlerinde bulundurmuşlardı.⁵³ Diğer yandan, Boğaziçi'nde bulunan denizaltılar ile rıhtımlarda veya açıklarda demir atmış olan savaş gemileri, belirli bir düzen içinde hareket haline getirilerek; Boğaziçi'ni boydan boya sürekli gözetim ve kontrol altında tutmuşlardı.⁵⁴ Bu doğrultuda Boğaz'ın Avrupa Yakası'ndan Marmara Denizi'ne açılan kıyı şeridinde Kumkapı ve Yenikapı'da savaş gemileri bulundururken, Yeşilköy sahillerini uçak gemisi ile kontrol altında tutmuşlardı. İstanbul'un Avrupa Yakası'nın Marmara Denizi sahillerinde ise; Haydarpaşa, Kadıköy ve adaları savaş gemileriyle denetim altına almışlardı.⁵⁵

İtilâf Donanması Pendik, Kartal, Maltepe sahil şeridinin güneyinde bulunan Sedef Adası, Büyük Ada, Heybeli Ada, Burgaz Adası ve Kınalı Ada'yı da kuşatma altına almıştı ve savaş gemilerinin bir bölümünü adalar ile Anadolu sahili arasında tutmuşlardı.⁵⁶

b)Denizden Kontrolü Kolaylaştırmak İçin Yapılan Faaliyetler

İtilâf Devletleri deniz gücü, Marmara Denizi ve Boğaziçi'nin yanı sıra, Karadeniz Boğazı'na ve Boğaz'ın Karadeniz sularına da hâkimiyetlerini kurmuşlardı. Özellikle Boğaziçi'nin Karadeniz'e açılan kesiminde; Boğaz'ın doğusunda yer alan Anadolu Feneri ile batısında bulunan Rumeli Feneri Köyleri; coğrafi yönden önemli stratejik mevkilere sahiplerdi. Çünkü Boğaziçi'nin Karadeniz'e açılan çıkışında, sıfır noktasına yakın bulunmalarıyla, Boğaziçi'nin ve İstanbul'un güvenliğini etkileyebilecek bir konuma sahip bulunuyorlardı. Boğaziçi'nin Anadolu Feneri ve Rumeli Feneri Köyleri arasında kalan kesimi ise; Karadeniz'den ve kuzeyden gelebilecek saldırı veya tehlikelere karşı, Boğaz'ın girişinde savunma hattı oluşturulmasında önemli bir mevkiye

⁵³ **Vakit**, 16 Kasım 1918, No.383, s.1.

⁵⁴ **TİTE Arşivi**, K.N.53, G.N.46, B.N.46-001; K.N.51, G.N.158, B.N.158-1; **İkdam**, 14 Kasım 1918, No.7815, s.1; 19 Kasım 1918, No.7820, s.1; 21 Kasım 1918, No.7822, s.1; 26 Kasım 1918, No.7827, s.1; **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/26, G.N.14/4.

⁵⁵ **Âti**, 14 Kasım 1918, No.306, s.1; **İkdam**, 14 Kasım 1918, No.7815, s.1; 25 Kasım 1918, No.7826, s.1; **Vakit**, 13 Kasım 1918, No.380, s.1; 14 Kasım 1918, No.381, s.1; 15 Kasım 1918, No.382, s.1.

⁵⁶ **TİTE Arşivi**, K.N.43, G.N.67, B.N.67-001; **Âti**, 14 Kasım 1918, No.306, s.1; **Vakit**, 14 Kasım 1918, No.381, s.1.

sahipti. İngilizler, bu stratejik önemi yakinen görmüş olacaklar ki; Rumeli Feneri Köyü'nü sürekli takip, denetim ve kontrol altında tutmuşlardı. Bu köyü birçok kez savaş gemileriyle abluka altına almışlar, çok sayıda askerle kuşatarak, tahribatlarda ve tutuklamalarda da bulunmuşlardı. Ayrıca, böylesine önemli stratejik bir konuma sahip bulunan Rumeli Feneri Köyü'nün Müslüman ahalisini de, evlerinden zorla çıkararak; yerlerine Hristiyanları yerleştirmişlerdi.⁵⁷

İtilâf güçleri, Boğaz'ın Karadeniz'e açılan sahasına hâkimiyet kurabilmek ve bu alanı kontrol edebilmek maksadıyla; Boğaz'ın doğusunda ve Karadeniz sahilinde bulunan Soğan Yarımadası'nı ve Elmasburnu Müstahkem Mevkileri'ni de denetimleri altına almışlardı.⁵⁸ Ancak, Karadeniz Boğazı'nın yakın çevresinde alınan bu tedbirlerle yetinilmemişti. Karadeniz'in daha iç kesimlerine yönelerek; kontrolün daha uzak mesafelerden sağlanmasına da çalışılmıştı. Bunun için de; Marmara Denizi açıklarında ve Boğaziçi'nde sürekli hazır vaziyette tuttıkları savaş gemilerini ve denizaltılarını Karadeniz'e sevk ederek, deniz hakimiyeti sahalarını genişletmeye çalışmışlardı.⁵⁹

İtilâf kuvvetleri, Karadeniz'de hakimiyet kurabilmek ve bu sahayı kontrol altında tutabilmek amacıyla da; Şile'yi askeri denetimlerine almışlar ve burada bir müddet sıkıyönetim uygulayarak; geceleri sokağa çıkma yasağı da koymuşlardı. Karadeniz'de askeri faaliyetlerini giderek artıran İngilizler; gemilerinden kaldırdıkları uçaklar ile Karadeniz üzerinde keşif ve denetimlerde de bulunmuşlardı.⁶⁰

Diğer yandan, İstanbul'un kara ve deniz sahaları üzerinde askeri hakimiyet kuran İtilâf güçleri, hava sahasını da kontrolleri altında tutmuşlardı. İtilâf Devletleri bu amaçla; İstanbul'a geldikleri ilk günlerde Osmanlı Devleti'ne ait Fener ve Yeşilköy'deki hava meydanlarını, kendi kullanımlarına alarak; hava güçlerine bağlı karargâh, alan ve teknik üniteler oluşturmuşlardı. Ayrıca, İngilizler, büyük bir uçak gemisini İstanbul'a getirerek; Yeşilköy önlerinde demirlemişlerdi. Bu gemiden birçok

⁵⁷ **ATASE Arşivi**, K.N.108, G.N.54, B.N.54-2; **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/23, G.N.14/75.

⁵⁸ **ATASE Arşivi**, K.N.61, G.N.52, B.N.52-1; K.N.61, G.N.52, B.N.52-2; K.N.47, G.N.11, B.N.11-1; K.N.35, G.N.75, B.N.75-2.

⁵⁹ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/26, G.N.14/4; **İkdam**, 19 Kasım 1918, No.7820, s.1; 25 Kasım 1918, No.7826, s.1; 26 Kasım 1918, No.7827, s.1; **Vakit**, 16 Kasım 1918, No.383, s.1.

⁶⁰ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/23, G.N.14/19; D.N.20/26, G.N.14/4.

uçağı Yeşilköy'de el koymuş oldukları uçak parkına çıkarmışlardı. Yine aynı gün, Nempörs adındaki uçak gemisini de Dolmabahçe önüne demirlemişlerdi.⁶¹

B-İstanbul'un Ulaşım Yollarının Kontrolü

1-Kara ve Demiryolu Ulaşımının Kontrol Altına Alınması

Bir önceki konu başlığı altında açıklandığı üzere; İtilâf Devletleri, İstanbul'un doğu ve batı yakalarında bulunan sahaları ve stratejik noktaları askeri hakimiyet altına almışlardı. Bu hakimiyeti sağlayan askeri birlikler; doğal olarak yerleşkeleri çevresindeki kara ulaşım yollarını da kontrolleri altında tutuyorlardı. Ancak; İtilâf Devletleri, Avrupa Yakası'nda, karayolları üzerinde denetim faaliyetinde bulunmazlarken, İngilizler; İstanbul'un Anadolu Yakası ile Anadolu'nun yol münasebetini kesebilmek ve Bağdat Yolu'nu kontrol edebilmek⁶² amacıyla yoğun askeri tedbirler almışlardı.

İngilizler, Boğaziçi'nden itibaren, Çengelköy, Beylerbeyi ve Üsküdar'dan, Anadolu yönündeki ana ve tali yolların yanı sıra, bu sahanın güneyinden itibaren Haydarpaşa, Kadıköy ve Bostancı'dan, Maltepe, Kartal, Pavli istikametindeki yollar üzerinde de askeri tedbirlere dayalı denetim faaliyetlerini artırmışlardı.⁶³

Ayrıca, geçiş yolları üzerinde oldukça önemli bir konumu bulunan; Büyük Çamlıca, Küçük Çamlıca, Kısıklı ve Bulgurlu sahasını da kontrolleri altına alarak; bu

⁶¹ İngilizler, İstanbul'da buldukları sürece değişik tarihlerde uçak gemisi getirmeye devam etmişlerdi. 21 Şubat 1920'de küçük keşif uçaklarını alan bir uçak gemisini de ayrıca Boğaziçi'ne getirirlerken, 11 Ekim 1922'de de, Büyükdere'de bir uçak gemisi daha konuşlandırmışlardı. İngilizler, Boğaziçi'nde Dolmabahçe, Beşiktaş ve Fındıklı olmak üzere; Marmara Denizi'nde Yeşilköy, Karadeniz'de ise; Şile açıklarında bulundurdukları uçak gemileriyle İstanbul'u çevreleyen Karadeniz, Marmara Denizi, Boğaziçi'nin yanı sıra kara ve hava sahasını da askeri hâkimiyetlerine alarak kontrol ve denetimleri altında tutmuşlardı. (B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/26, G.N.14/4; TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.46, B.N.46-001; K.N.43, G.N.67, B.N.67-001; K.N.51, G.N.158, B.N.158-1; **Vakit**, 13 Kasım 1918, No.380, s.1; 15 Kasım 1918, No.382, s.1; 16 Kasım 1918, No.383, s.1; **Tasvir-i Efkâr**, 22 Şubat 1920, No.2994, s.1.)

⁶² TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.104, B.N.104-6a-1.

⁶³ TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.44, B.N.44-001; K.N.43, G.N.21, B.N.21-001; K.N.43, G.N.67, B.N.67-001.

bölgeden ve çevresinden geçen yollar üzerinde gözetim ve denetimlerde bulunmuşlardı. Bu denetimlerde, bölgeye girip çıkanların üstleri aranarak; varsa silahları da alınmıştı.⁶⁴

İngilizlerin, ulaşım yolları üzerinde almış oldukları tedbirler sonucunda; Anadolu'ya geçişlerde büyük zorluklar yaşanmıştı. Ancak; Üsküdar Bölgesi'nin denetiminden sorumlu olan İtalyanlar, geçiş yolları üzerindeki kontrollerini gevşek tuttuklarından; İstanbul'dan Anadolu'ya geçişler, bu bölgeden daha kolaylıkla yapılabilmisti.⁶⁵

İstanbul'un, Anadolu ile demiryolu ulaşımı; Haydarpaşa-İzmit Hattı üzerinden yapılmaktaydı. Bu hat üzerinden Anadolu'ya silah kaçırılmaması yönünde kararlı davranan İngilizler, Haydarpaşa Garı'nı ve Gebze İstasyonu'nu kontrolleri altına almışlardı.⁶⁶ Ayrıca; demiryolu hattı üzerindeki denetimlerini de Tuzla İstasyonu'na kadar sürdürmüşlerdi.⁶⁷

Anadolu Yakası'nda demiryolları üzerinde herhangi bir hâkimiyet ve tasarrufu bulunmayan Fransızlar ise; yönetimine el koydukları Avrupa Yakası'ndaki demiryolu hattında Sirkeci, Yedikule, Bakırköy ve Yeşilköy İstasyonları'nı denetimleri altına almışlardı.⁶⁸

2-Deniz Ulaşımının ve Limanların Kontrol Altına Alınması

Kuzeyde Karadeniz Sahili'nde Şile'yi kontrol altına alan İtilâf güçleri,⁶⁹ Karadeniz'in Trakya Sahilleri müstesna olmak üzere; Boğaziçi'nden Anadolu'ya doğru yönelen Karadeniz kıyı şeridinin yanı sıra, Marmara Denizi'nde Pendik, Kartal Sahili ile Adalar arasında bulunan deniz yolunun denetim altında tutulmasına özel bir önem vermişlerdi.⁷⁰ Bu amaçla; İngilizler, Adalar çevresini harp gemileriyle sürekli kontrol

⁶⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.35, G.N.43.

⁶⁵ M.TEMEL, *İstanbul'un Sosyal Durumu...*, s.189.

⁶⁶ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.3, G.N.79. *TİTE Arşivi*, K.N.52, G.N.104, B.N.104-6a-1. A.C.SARAÇOĞLU, *Mütareke Yıllarında İstanbul...*, s.227.

⁶⁷ M.AYDIN, *İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar...*, s.154.

⁶⁸ *ATASE Arşivi*, K.N.69, G.N.88, B.N.88-1; K.N.114, G.N.133, B.N.133-1; *Minber*, 22 Kasım 1918, No.21, s.1; *İkdam*, 21 Kasım 1918, No.7822, s.1; 26 Kasım 1918, No.7827, s.1.

⁶⁹ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/19.

⁷⁰ *TİTE Arşivi*, K.N.52, G.N.104, B.N.104-6a-1.

altında tutarken, Anadolu'ya ulaşım sağlayan bu deniz yolunu, uçakları vasıtasıyla havadan da denetliyorlardı.⁷¹

İtilâf Devletleri, Boğaziçi'nde ve açık denizlerde bulundurdukları savaş gemileriyle, İstanbul'un kara ve deniz sahasını, deniz ulaşım yollarını hakimiyetleri altına almışlar, bu alanları, gambotlar ile de sürekli kontrol etmişlerdi. Ayrıca, Boğaziçi'nin Karadeniz'e çıkış yolundaki Büyükdere'de, Marmara Denizi'ne çıkış yolunda ise Kız Kulesi çevresinde seyir halindeki gemi ve vapurları da kontrol ve aramalara tabi tutmuşlardı.⁷²

Kız Kulesi açıklarında yapılan aramalar; İngilizlerin sorumluluğundaydı ve burada yapılan denetim ve kontrollerden sonra hareket müsaadesi verilen gemiler yollarına devam edebiliyorlardı.⁷³ Kimi zaman da Karadeniz'e gidecek olan gemiler, Kız Kulesi açıklarında demir attıktan sonra, İngilizlerle birlikte Yunan polisi tarafından da aranarak; hareketlerine izin veriliyordu. Ancak, evraklarındaki eksiklik veya güvenlik nedeniyle veya herhangi bir sebep gösterilmeden de gemiler saatlerce, günlerce Kız Kulesi açıklarında bekletiliyorlardı. Gemi mürettebatının ve yolcularının özel eşyalarının dahi arandığı bu kontrollerde; İtilâf Devletleri görevlilerine Ermeniler tercümanlık hizmeti veriyorlardı.⁷⁴

Bu kontroller sırasında, bazı gemi veya vapurlar ise; herhangi bir sebep gösterilmeksizin seferlerinden alıkonuluyorlardı. 48 yolcusuyla birlikte Bandırma'ya gitmek üzere 9 Ekim 1922'de Sirkeci Rıhtımı'ndan ayrılan Şiraz adındaki vapur, Adalar önünde İngiliz görevliler tarafından geri gönderilmişti.⁷⁵

İtilâf Devletleri, limanları da denetimleri altına almışlardı. Bu denetimlerde görevli İtilâf polisleri, keyfi uygulama ve tasarruflarda da bulunuyorlardı. Osmanlı Devleti ve yabancı devletlerden, İstanbul Limanı'na gelen vapurlara, bu polisler tarafından el konuluyor ve gelen yolcuların kayıtlarını yaptırmadan istedikleri iskeleye çıkmasına müsaade ediliyordu. Bu durumda ise; limanlarda görevli Osmanlı polisi,

⁷¹ TİTE Arşivi, K.N.51, G.N.158, B.N.158-1.

⁷² M.AYDIN, *İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar...*, s.101, 152.

⁷³ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.110.

⁷⁴ S.S.BERKEM, *Unutulmuş Günler*, s.85-90.

⁷⁵ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.63, G.N.88.

kimlik bilgilerini öğrenemediği ve genel durumları itibariyle şüpheli gördüğü şahıslar hakkında tahkikat yapabilmeye güçlüklerle karşılaşılıyordu.⁷⁶

İşgal güçlerinin, bu tarz uygulamaları, kendi güvenliklerini sağlamaya yönelikti. Diğer taraftan İstanbul Hükümeti de boş durmuyor ve limanlara gelen gemiler hakkında memurlara ayrıntılı bilgi içeren raporlar hazırlattırıyordu.⁷⁷

İngiliz işgal güçleri nakliye konusunda daha fazla gemiye ihtiyaç duyuyordu. Bu amaçla 8 Eylül 1922'de İngilizler, Şirket-i Hayriye'ye bir tabur asker göndererek; 53, 59, 60 ve 66 numaralı vapurların kendi hizmetlerinde kullanılmasını istemişlerdi. Ancak; bu vapurların kaptanları, İngilizlerin emrine girmeyeceklerini söylemişler, şirket yönetimi ise; İngilizlere verilecek vapurlarının olmadığını ve gerekirse seferlerin iptal edileceğini bildirmişlerdi.⁷⁸

3-İstanbul'a Giriş-Çıkışların Kontrol Altına Alınması ve Gerçekleştirilen Pasaport Uygulaması

Hatırlanacağı üzere, Fransızların yapmış olduğu önerinin ardından, 25 Kasım 1918'de bir **Müttefik Pasaport Dairesi** kurulmuştu.⁷⁹ Bu daire; üç bölüme ayrılmış, İngiliz bölümü Karadeniz Ordusu Komutanlığı'na, Fransız ve İtalyan bölümleri de kendi yüksek komiserliklerine bağlanmıştı.⁸⁰

İstanbul'dan, Anadolu'ya geçebilmek için, İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'ndan vesika almak da gerekiyordu.⁸¹ Pasaport niteliğindeki bu vesikanın da; Galata Merkez Rıhtımı'nda bulunan İtilâf Devletleri Pasaport Dairesi'nden vize ettirilmedikçe, Anadolu-Pendik Hattı'ndan doğuya doğru herhangi bir yere yolculuk yapılmasına müsaade edilmiyordu.⁸² Denizyolu ulaşımı ile İstanbul'un dışına yapılacak seyahatlerde de vizesi yapılmamış yolcuların seyahatlerine izin verilmiyordu.⁸³ Bu belgeler,

⁷⁶ B.O.A., DH.KMS., D.N.55/2, G.N.25.

⁷⁷ B.O.A., DH.EUM.SSM., D.N.39, G.N.1.

⁷⁸ TİTE Arşivi, K.N.55, G.N.166, B.N.166-001.

⁷⁹ G.JAESCHKE, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi...**, s.7.

⁸⁰ W.W.PEET, "Kent Yönetimi", **İstanbul 1920**, s.106; B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.114.

⁸¹ İ.S.KALKAVANOĞLU, **Milli Mücadele Hatıralarım**, s.24.

⁸² **İleri**, 22 Mart 1920, No.786, s.1.

⁸³ TİTE Arşivi, K.N.31, G.N.71, B.N.71-01.

İstanbul'un Müslüman Türk halkı tarafından zorlukla temin edilebilirken, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne dahil olanların ise tamamına dağıtılmıştı.⁸⁴

Diğer yandan, İstanbul dışına çıkışlarda, seyahat belgelerinin alınabilmesi için mahalle muhtarlıklarından ilmühaber alınması şart koşulmuştu. Ancak Kuvay-ı Milliye Kuvvetleri'ne katılmak ve Milli Mücadele'de bulunmak üzere Anadolu'ya gitmek isteyen subayların hüviyet cüzdanlarında subay ibaresi yazılı olduğundan; seyahat belgesi alabilmek için müracaatta bulunmaları veya bu belge için gerekli görülen ilmühaberi mahalle muhtarlıklarından alabilmeleri çok sakıncalıydı. Çünkü, hem subay olup hem de Anadolu'ya gitmek için müracaatta bulunmaları tehlikeli bir durumdu.⁸⁵ Bu nedenle, birçok subay kaçak yollardan Anadolu'ya geçmek zorunda kalmıştı.

Gemi ve vapurlarla seyahat eden yolcuların pasaport incelemelerinde görevli İtilâf polisleri, Türklere karşı alçaltıcı, küçük düşürücü muamelelerde de bulunuyorlardı. Kadınlar da dahil olmak üzere, Türk yolcular, uzun bekleyişler ardından, pasaport denetimlerinde sıra kendilerine geldiğinde, görevliler tarafından tekrar sıranın en sonuna gönderiliyorlardı.⁸⁶ Yapılan eziyetler bununla da kalmamıştı. İstanbullular, şehir içi seyahatlerinde dahi, pasaport kullanmak mecburiyetinde bırakılmışlar, pasaportu vize edilmemiş olanların, Boğaz'ı karşıdan karşıya geçmelerine bile izin verilmemişti.⁸⁷

Sirkeci İstasyonu'ndan Edirne'ye gidecek olan yolcuların seyahat vesikaları Fransız polisi tarafından vize edildiği halde, 29 Haziran 1920 tarihinden itibaren vizelerin Yunan Konsolosluğu'ndan alınması şart koşulmuştu.⁸⁸

İtilâf gücüne bağlı diğer görevliler ile birlikte kontrol, denetim ve arama faaliyetlerinde bulunan İngilizler, bu çalışmaların yürütülmesinin de başında bulunuyorlardı.⁸⁹ Bütün bu faaliyetlerin denetimleri altında bulunduğu inanan İngiliz

⁸⁴ TİTE Arşivi, K.N.51, G.N.53, B.N.53-1; İ.S.KALKAVANOĞLU, **Milli Mücadele Hatıralarım**, s.24.

⁸⁵ M.AYDIN, **İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar...**, s.130.

⁸⁶ Mufty-Zade K.Zia Bey, **Speaking of The Turks**, s.4-5.

⁸⁷ Z.TÜRKMEN, "İstanbul'un İşgali...", s.337-338.

⁸⁸ Ş.C.ERDEM, "İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u İşgali...", s.688.

⁸⁹ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.265.

Yüksek Komiseri Amiral De Robeck; 10 Kasım 1919'da Earl Curzon'a, şehre giriş çıkışlarda kendi kararlarının etkin olduğunu bildiriyordu.⁹⁰

Ancak, Anadolu'ya geçişlerde pasaport, vize temininde güçlük çeken Türkler, bu belgeleri ve seyahat izinlerini Fransız, İtalyan yetkililerinden daha kolay temin edebiliyorlardı. Fransızlar ve İtalyanlar, kendi denetim ve kontrollerinde bulunan yerlerde ya görmezlikten gelerek, ya da önceden pasaport sağlayarak; pek çok Türk'ün Anadolu'ya geçişinde yardımda bulunmuşlardı.⁹¹

II-İTİLAF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'UN ASAYİŞİNE YÖNELİK KONTROL FAALİYETLERİ

A-İtilâf Güçleri Polis Kuvveti'nin Kurulması

İtilâf Devletleri, işgal altına aldıkları İstanbul'da, bir yandan kamu düzenini, asayiş ve halkın güven içinde yaşama standartlarını alabildiğince tehlikeye atıp, şehri yaşanmaz hale getirirlerken, diğer yandan, şehrin asayişine yönelik düzenleme ve icraatlarda da bulunuyorlardı.⁹² İşgal ile birlikte şehrin asayişini tamamen işgal güçlerinin kontrolü altına girmişti.⁹³

1918 yılının Aralık ayı başlarında Fransızlar, Osmanlı jandarma kuvvetiyle ilgilenerek; bu gücün kontrolleri altında bulundurulması yollarını aramış ve bu yönde girişimlerde de bulunmuşlardı. Bu durum ise İngilizleri tedirgin etmişti.⁹⁴

İngiliz makamları tarafından 11 Ocak 1919'da General Milne'e gönderdiği talimatta; İstanbul polis teşkilatının yürütme görevi ve kontrolünün üstlenilmesini ve bu görevin tamamlanmasından sonra Müttefik Ordular Başkomutanı General d'Esperey'in haberdar edilmesini bildirmişti.⁹⁵

⁹⁰ D.B.F.P., 1919, IV, s.870.

⁹¹ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.124.

⁹² G.K.SÖYLEMEZOĞLU, *Başımıza Gelenler...*, s.25.

⁹³ TİTE Arşivi, K.N.20, G.N.54, B.N.54-1.

⁹⁴ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, I, s.111, 162.

⁹⁵ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, I, s.112.

Bu talimattan daha sonra haberdar olan Fransızlar, İngilizlerin İstanbul'da polis teşkilatını ele geçirmelerini ve kontrolleri altına almalarını kabullenememişlerdi. Özellikle d'Esperey'den habersiz iş yapmalarından yakınıyorlardı.⁹⁶

İngiliz Savunma Bakanlığı'nın, General Milne'e gönderdiği talimatın alınmasıyla; 11 Ocak 1919 tarihinden itibaren İngilizlerin yönetiminde teşkilatlanan **İtilâf güçleri polis kuvveti**, İstanbul Polis Teşkilatı'nı kontrolleri altına almışlardı. Ayrıca İngiliz, Fransız ve İtalyanlar arasında eşit dağılımlı olarak İtilâf Devletleri Polis Kuvveti de oluşturulmuştu.⁹⁷

Jandarma Teşkilatı ise Fransız kontrolü altında bulunacaktı. İngilizler, Fransızların Osmanlı jandarma kuvvetini nüfuzları altına almalarına engel olamamıştı. İngiliz Yüksek Komiserlerinden Amiral De Robeck'in, daha önce de birkaç kez İngiliz Dışişleri Bakanı Earl Curzon'a gönderdiğini bahsettiğimiz 10 Kasım 1919 tarihli telgrafta; kendilerinin İstanbul'daki polis yönetimini üzerlerine aldıklarını, Fransızların da bu durumu dengelemek için jandarmanın yönetimini üstlendiklerini ve İstanbul'daki jandarma teşkilatının başına ise; General Foulion'un getirildiğini bildirmişti.⁹⁸

İtilâf Devletleri Polis Kuvveti, İngiliz, Fransız ve İtalyanlar arasında sayısal açıdan eşit dağılımlı olarak; 30 komiser ve 351 polis memurundan teşkil edilmişti. Bu polis kuvveti, iki özel durum dışında, yerli polisin işlerine karışmayacaktı. Ancak daha önce bahsedilen uygulamalar bunun böyle olmadığını göstermişti. Bu iki özel durum ise şunlardı: Birincisi; yerli polisin maaşını düzenli almasını sağlamaktı. İkincisi; kentin herhangi bir yerinde yerli polisin görevini ihmal ettiğinin görülmesi durumunda, bunların görevlerinden alınmalarını ve yerlerine yeni elemanlar getirilmesini talep etmektir. İtilâf Devletleri polis örgütü, çok özel nedenler dışında yerli polisin işine yukarıda değinilen durumlar hariç, sadece yabancılara yönelik görev yapacaktı. İtilâf Devletleri Polis Kuvveti, hem askeri, hem de sivil işlevlere sahipti. Kentteki bütün ulusların sıkıyönetim yasası hükümlerine uymalarını sağlamakla yükümlüydü. Ancak, otoritesi İtilâf Devletleri'nin vatandaşlarıyla sınırlıydı. İtilâf Devletleri Polis

⁹⁶ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, I, s.111, 162.

⁹⁷ Ç.APATAY, Y.İLTER, *İstanbul ve Cumhuriyet...*, s.126.

⁹⁸ *D.B.F.P., 1919, IV, s.870.*

Teşkilatı'nın İngiliz, Fransız ve İtalyan bölümlerinden her biri kendi polis şeflerinin yönetimi altında çalışıyorlardı.⁹⁹

Bu örgütün görev bölgesi ve eleman sayısı bakımından;

<u>Bölge</u>	<u>İngiliz</u>	<u>Fransız</u>	<u>İtalyan</u>
Beyoğlu	24	27	17
Galata	27	12	-
Şişli	-	-	17
Suriçi I	9	46	8
Suriçi II	-	14	10
Üsküdar	7	-	41

toplam 259 polis yöneticisi ve memuru, 23 Nisan 1921 tarihi itibariyle görev yapıyordu.¹⁰⁰ Bu uygulamayla birlikte İstanbul'un güvenliği de İtilâf Devletleri'nin kontrolü altına girmişti.

B-İtilâf Devletleri Komisyonu'nun Asayişe Yönelik Kararları

General Wilson, 17 Ocak 1919'da Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda; mahalli idarenin tatmin edici bir şekilde çalışmadığından Osmanlı Polisi'nin "**İtilâf Devletleri Komisyonu**"nun nezâreti altına alındığını bildirmişti.¹⁰¹

General Wilson bu yazısında ayrıca; komisyonun, bugünkü polis usullerini inceleyip, gerekli olduğuna karar vereceği tedbirleri uygulayacağını belirtmiş, bunun için şehrin polis ve jandarma amirlerine "**Komisyon Başkanlığı**"ndan gelen emir ve talimatı uygulamaları için gerekli emirlerin verilmesini rica etmişti.¹⁰²

General Wilson'un 17 Ocak 1919 tarihli yazısından sonra, İstanbul'un asayiş için yeniden tedbirler alınması çalışmaları başlatılmıştı. İtilâf Devletleri Temsilcileri ile

⁹⁹ W.W.PEET, "Kent Yönetimi", İstanbul 1920, s.103; C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", İstanbul 1920, s.289.

¹⁰⁰ C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", İstanbul 1920, s.289.

¹⁰¹ G.JAESCHKE, İngiliz Belgeleri..., s.30.

¹⁰² T.İ.H.I, Mondros Mütarekesi..., s.186.

İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi arasında yapılan bu çalışmaların sonucunda bir dizi karar alındı.¹⁰³

İtilâf Devletleri, güvenlik açısından İstanbul'da oluşturacakları bölgelerin her birine kendi kuvvetlerinden mıntıka başına 10 adet polis ve 1 adet subay görevlendireceklerdi. Aynı zamanda da, refakatlerinde bulunmak üzere bir Osmanlı başkomiseri tahsis edilecekti.¹⁰⁴

İtilâf Devletleri Beyoğlu'na büyük önem veriyorlardı. Burayı iki bölgeye böldüler. Taksim Merkez Başkomiseri Cemal Efendi de, bu heyetle birlikte çalışacaktı. 1.Bölge; Beyoğlu'ndan Hasköy'e kadardı. 2.Bölge'de ise; İtilâf Devletleri 1.Bölge'deki kadro yapılanmasını muhafaza ettiler. Başkomiser Salih Efendi de, buradaki heyete eşlik edecekti. Bu bölge; Galata, Beşiktaş, Arnavutköy, Büyükdere idi. Her iki bölgenin teftişi; Polis Müfettişi Refik Bey'e ait olacaktı. Komutan ise; İngiliz Yarbay Williams idi.¹⁰⁵

Suriçi Bölgesi de iki bölgeye ayrıştırıldı. Eminönü'nden Kumkapı'ya kadar olan hat, bu bölgenin sınırları içerisindeydi. Beyazıt Başkomiseri Hakkı Efendi, kendilerine yardımcı olacaktı.

İkinci Bölge ise; Unkapanı'ndan Bakırköy'e kadar uzanmaktaydı. Başkomiser Vehbi Efendi de, burada görevlendirilmiş, Hasan Hicabi Bey de; teftiştten sorumlu kılınmıştı. Komutan ise; Fransız Yarbay Senfildi idi.¹⁰⁶

Üsküdar da, kendi içerisinde iki bölgeye ayrıldı. 1.Bölge'nin sınırı; Kadıköy'den Haydarpaşa'ya kadardı. Başkomiser Nafiz Efendi; bağlantıları sağlamakla görevlendirildi. 2.Bölge ise; Üsküdar'dan Beykoz'a kadardı. İskele Başkomiseri Necip Efendi irtibat komiseriydi. Teftiştten Müfettiş Radi Bey sorumlu olacak, komutan da İtalyan Albay Kaprini olacaktı.¹⁰⁷

İtilâf Devletleri adına genel güvenlikten sorumlu kişi; General Fuller Wilson idi. İstanbul Umum Polis Müdürü, bütün kolluk güçlerinin resmi amiriydi. Herhangi bir

¹⁰³ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.1, G.N.49; ATASE Arşivi, K.N.60, G.N.12, B.N.12-1.

¹⁰⁴ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.1, G.N.49; ATASE Arşivi, K.N.60, G.N.12, B.N.12-1.

¹⁰⁵ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.1, G.N.49; ATASE Arşivi, K.N.60, G.N.12, B.N.12-1.

¹⁰⁶ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.1, G.N.49; ATASE Arşivi, K.N.60, G.N.12, B.N.12-1.

¹⁰⁷ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.1, G.N.49; ATASE Arşivi, K.N.60, G.N.12, B.N.12-1.

olay gerçekleştiği zaman, Umum Polis Müdürlüğü ile ilgili bölgenin irtibat komiseri ve polis müfettişliğine telefonla bilgi verecek, olay hakkında tafsilatlı bir rapor hazırlanacaktı. İrtibat komiserleri de, bağlı olduğu polis müfettişine, İtilâf Devletleri Komisyonu'nda görevli subayları bilgilendirecekti. Bunun dışında her gün meydana gelen olayları ilgili müfettişe raporla bildirecekti. Bu bağlantılardan sorumlu komiserlerin beraberlerinde bir de yardımcıları olacaktı.¹⁰⁸

Müfettişler, bağlı oldukları bölge komutanlığına günlük olayları rapor edeceklerdi. Birinci dereceden sorumlu olan; Osmanlı kolluk güçleriydi.¹⁰⁹ İtilâf Devletleri'nin güvenlik birimleri, gerek duyulduğunda onlara yardım edecekti. İtilâf güçlerine yardımcı olacak Osmanlı başkomiserlerinin hiçbir yaptırım gücü yoktu. İtilâf polislerine emir veremezdi.¹¹⁰

C-İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki Güvenlik Merkezleri

İngilizlerin yönetiminde polis teşkilatlarını kuran İtilâf Devletleri, polis merkez ve karakolları ile İtilâf polisinin faaliyet alanlarını da belirlemişlerdi. İtilâf Devletleri Polis Merkez Bürosu olarak Kroker Oteli'ni tespit etmişlerdi. Bu merkeze bağlı olarak da; biri Suriçi Bölgesi'nde Babıâli'de, diğeri Asya Yakası'nda Haydarpaşa'da Demiryolu İstasyonu'nda olmak üzere iki ayrı alt merkez veya ikinci derecede polis merkezleri de kurmuşlardı.¹¹¹

Ayrıca İtilâf güçlerinin her biri, kendilerine ait olmak üzere; İngilizler Taksim'de Şişli Sokağı'nda, Fransızlar önce İngiliz Karargâhı Binası'nda daha sonra Cağaloğlu'ndaki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkez binasında, İtalyanlar da

¹⁰⁸ **B.O.A., DHEUM.AYŞ.,** D.N.1, G.N.49; **ATASE Arşivi,** K.N.60, G.N.12, B.N.12-1.

¹⁰⁹ I.Londra Konferansı'nın 10 Mart 1920 günkü oturumunda, Yunanistan Başbakanı Venizelos, İstanbul'un kamu yönetiminin Türklere bırakılmasını, ancak kolluk kuvvetlerinin denetiminin ise Müttefikler'de kalmasının uygun olacağını, polisin denetim altına alınmadan Türk Ordusu'nun etkili bir biçimde kontrol altına alınmasının pek de mümkün olmayacağını bildirmişti. Oturumun devamında ise; İtilâf Devletleri, İstanbul'un denetimini tam olarak ele geçirdiklerinde, polis teşkilatı ve polis üzerinde de belirli denetimlerin, önlemlerin alınmasını ve uygulanmasını kararlaştırmışlardı. Konferans'ın bu oturumunda Lloyd George da; İstanbul'daki Türk polisi hakkında Venizelos'un yapmış olduğu öneriyi kabul etmişti. (B.N.ŞİMŞİR, **British Documents on Atatürk, I,** s.447-449.)

¹¹⁰ **B.O.A., DHEUM.AYŞ.,** D.N.1, G.N.49; **ATASE Arşivi,** K.N.60, G.N.12, B.N.12-1.

¹¹¹ C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", **İstanbul 1920,** s.286, 289.

Beyoğlu'nda bulunan Yeniçarşı Caddesi'ndeki Tomtom Sokağı'nda polis karargâhlarını kurmuşlardı. Bu karargâhlarına bağlı olarak da İngilizler; Galata'da Arapyan Hanı'nda, Fransızlar Suriçi Bölgesi'nde Düyun-u Umumiye Binası karşısında, İtalyanlar ise; Üsküdar ve Adalar'da şube karakollarını oluşturmuşlardı.¹¹²

Bu karakolların dışında yalnızca İngiliz Ordusu'nun emrindeki irtibat subaylarının görev yaptığı Büyükdere Karakolu ile İngiliz askeri inzibat memurlarının görevli olduğu Tophane Karakolu, İngiliz asker ve polisinin yönetimi altında faaliyette bulunuyordu. Ayrıca Fransız jandarmalarından ve İtalyan askerlerinden oluşan birer müfrezenin de görev yaptığı Arapyan Hanı, Azapkapı ve Abanoz Sokağı Karakolları da İngiliz subaylarının yönetiminde faaliyet gösteriyordu. Bu karakolların dışında, Fransız subayların yönetiminde olan Cağaloğlu Karakolu'nda İngiliz subay komutasında ve küçük rütbeden bir İtalyan subayı idaresinde bir müfreze yer alıyordu. Ayrıca İtalyan ve Fransız müfrezelerinin görev yaptığı Şişli Karakolu'nun yanı sıra, Şehzadebaşı Karakolu'nda Fransız jandarmaları ve İtalyan askerleri, Anadolu Yakası ve Adalar'daki karakollarda ise; İngiliz ve İtalyan asker ve polisleri tarafından asayiş faaliyetleri müştereken sürdürülüyordu.¹¹³

D-İtilâf Devletleri'nin Osmanlı Kolluk Güçlerinin Mevcudunu Azaltması ve Salâhiyetini Daraltması

İtilâf Devletleri, İstanbul'un nüfusunu ve yerleşim alanı genişliğini dikkate almadan; asayişin sağlanmasında görevli Osmanlı askeri inzibat sayısını da azaltmaya yönelmişti. Halbuki İstanbul'da görev yapan Türk polisinin sayısı da; kentin asayiş problemlerini çözebilmek için yeterli değildi. Görev yapan polisler ise; maaşlarının yetersizliğinden dolayı açlık ve sefalet içinde bulunuyorlardı. Bu nedenle polislerin bir kısmı görevlerinden istifa da etmişlerdi.¹¹⁴

Bütün olumsuzluklara rağmen, İtilâf Devletleri kararlarında ısrarcıydılar. Bu maksatla; Karadeniz Ordusu Komutanı General Milne'nin 3 Eylül 1919'da yapmış

¹¹² H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.77; C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", *İstanbul 1920*, s.286.

¹¹³ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.78-79.

¹¹⁴ *Âti*, 15 Kasım 1918, No.307, s.1.

olduğu düzenleme gereğince; Türk askeri inzibat sayısı; Beyoğlu 30, Suriçi 30, Üsküdar 30 ve Kilyos 90 olmak üzere toplam 180 olarak sınırlanmıştı. Ayrıca, inzibat karakollarının kapatılması, inzibat askeri memurlarının da görevli oldukları mıntıkadaki askeri birlik içinde istihdam edilmeleri öngörölmüşü.¹¹⁵

General Milne'in, İstanbul'un asayişini için gerekli olan personel sayısında yapmış olduğu bu eksiltme sonucunda; doğal olarak, güvenlik önlemlerinin yeterli düzeyde alınabilmesi de mümkün olamamıştı. Bunun dışında, İstanbul Polis Müdürlüğü'ne bağı karakollarda polis ve askeri kuvvet bulundurmuyorlardı. İtilâf polisleri ayrıca kendi düşünceleri doğrultusunda hareket ettikleri gibi, yapmış oldukları çalışmalardan da Polis Müdüriyeti'ni bilgilendirmiyorlardı. Asayişin sağlanmasıyla ilgili söylemlerinde Türk polisi ile dayanışma içinde çalışacaklarını bildirmelerine rağmen, 17 Mart 1919'da olay çıkaran Rumlara müdahale eden bir Türk polisini İtalyan jandarmaları, yaka paça tutup, sürükleyerek ve darp ederek Merkez Komutanlıklarına götürürlerken, İngiliz subay ve polisleri ise; görevi başındaki Türk polisinin üstünden beylik tabancasını alıyorlardı.¹¹⁶

İtilâf Devletleri Askeri İnzibat Komutanlıkları, İstanbul'un asayişinin temin edilmesi hususunda; şehirdeki jandarma kuvvetinden de faydalanma yönüne gitmişlerdi. Ancak bu durum, bazen, jandarma kuvvetlerinin sorumluluk ve faaliyetlerine ait mevzuat sınırlarının dışına çıkmıştı. Bu nedenle Umum Jandarma Kumandanlığı, 12 Eylül 1922'de Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği bir yazıda;

1-Jandarma birliklerinin, kumandanlarının emri altında görev yapmaya hazır bulundurulduğunu ve polise her an yardıma hazır olduğunu,

2-Beyoğlu Askeri İnzibat Kumandanlığı'nın talebi üzerine mahalli jandarma taburundan dört neferin adı geçen kumandanlığa gönderildiğini, ancak, bazı taleplerin mevzuat usullerine aykırı olduğunu, polisin şehir olaylarında, jandarmanın ise; kır ve köylerin muhafaza ve asayişinden sorumlu olduklarını, jandarmanın, şehirlerde polise yardım etmeye mecbur olduğunu, bu yardımın mutlaka talepte bulunulması kaydına da bağı olmadığını,

¹¹⁵ ATASE Arşivi, K.N.31, G.N.131, B.N.131-3.

¹¹⁶ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.1, G.N.14; D.N.4, G.N.27; D.N.3, G.N.75.

3-Polis ve inzibat bölgesinde bir olayın meydana geldiğinin haber alınması üzerine; polis tarafından davet edilmediği durumlarda dahi, olay yerine süratle ulaşmanın ve polisin uygun göreceği surette yardım yapılmasının jandarma kuvvetlerinin sorumluluğunda olduğunu,

4-Esasen zabıta-i umumiye memuru olan ve buna göre yetiştirilmiş bulunan jandarmanın; polisin, polis teşkilatının ve memurlarının emrine girmesine hiçbir durumda izin verilemeyeceğini, bu nedenle askeri inzibat kumandanlıklarının ancak şehrin inzibat ve asayişine doğrudan doğruya memur olan polisten yardım isteyebileceklerini, bunun haricinde yapılacak müracaatların kabul edilip desteklenmesine kanunen imkân bulunmadığının açık surette belli olduğunu, bu durumda istenilen taleplerin kanun dışı tekrarlarının engellenmesi gerektiğini, sonuç olarak; Askeri İnzibat Kumandanlıkları'nın yapacakları müracaatlarda bu hususa dikkatlerinin çekilmesini ve gereğinin yapılmasını¹¹⁷ ifade etmişti.

E-İtilâf Devletleri Güvenlik Uygulamalarının İstanbul Hükümeti Üzerinde Yarattığı Rahatsızlık

İtilâf Devletleri, İstanbul'un asayişine ait yönetimi üstlendikten sonra,¹¹⁸ asayiş faaliyetlerinin kontrol ve denetimini sağlayacak elemanlarının görev ve sorumlulukları ile görev alanlarını belirleyerek; idari yönden, merkez ve karakollar oluşturarak da fiziki yönden teşkilatlanmışlardı.¹¹⁹ Ancak, İtilâf Devletleri polis kuvveti, güvenliğe ait görevlerinin yerine getirilmesinde genişletilmiş askeri ve sivil yetkilerin kullanımı dışında,¹²⁰ bu yetkilerin sınırlarını daha da genişleterek; kendilerine Türk polisini teftiş edebilme hakkını da tanımışlardı.¹²¹

Ancak, İtilâf güçleri bununla da yetinmemişlerdi. Osmanlı Hükümeti, 31 Mart 1919'da Polis Umum Müdürü Halil Bey'i görevinden alarak Çatalca Mutasarrıflığı

¹¹⁷ B.O.A., DH.KMS., D.N.62, G.N.44.

¹¹⁸ G.JAESCHKE, *İngiliz Belgeleri...*, s.30.

¹¹⁹ T.İ.H.I, *Mondros Mütarekesi...*, s.186; B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.1, G.N.49; C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", *İstanbul 1920*, s.286-288; H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.77.

¹²⁰ C.T.RIGGS, "Yetişkinlerde Suç", *İstanbul 1920*, s.288.

¹²¹ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.1, G.N.14.

görevine atamış ve aynı gün yerine, daha önce İkdam Gazetesi'nin idare memuru olarak görev yapan, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın taraftarı Nurettin Bey'i 31 Mart 1919'da getirmişti. İngilizler yapılan bu değişikliği kabul etmeyeceklerini bildirmişler, gelen bu tepki üzerine, Dahiliye Nazırı Cemal Bey, Halil Bey'i Çatalca Mutasarrıflığı'na atadıktan beş gün sonra 5 Nisan 1919'da tekrar Polis Umum Müdürlüğü görevine geri getirmişti.¹²²

İngilizlerin tepkileri sonucunda, Halil Bey'in tekrar göreve başlamasından birkaç gün sonra, 8 Nisan 1919'da Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden İstanbul Valiliği'ne bir yazı gönderilmişti. Bu yazıda; İtilâf Devletleri'nin, hükümetin içişlerine müdahalede bulunmaması bakımından; şikâyet sebeplerine meydan verilmesinden kaçınılması, İtilâf kuvvetlerine mensup subaylarla irtibat kurulması ve devam ettirilmesi istenmişti.¹²³

Ancak, bu yazıda; İstanbul'un asayiş yönünden içinde bulunduğu ağır bunalımın gerçek sorumlularının İtilâf gücü mensuplarının olduğu göz ardı edilmişti. Daha önceki bölümlerde de açıklandığı üzere; İtilâf Devletleri İstanbul'da asayişin temin edilmesi yerine, giderek bozulmasının da tek sebebi haline gelmişlerdi. Güvenliğe ait önemlerin tamamını, İstanbul'un Müslüman Türk halkı üzerine yöneltirken, kendi askerlerinin ve gayrimüslimlerin en küçük kabahatlerinden, şiddete varan akıl almaz suçlarına varıncaya kadar, bunları ya görmezden gelmişler veya örtbas etmişlerdi. Bu suçluları yargıdan kaçırarak veya hapisanelerden salıverenler de; yine İtilâf gücü mensuplarıydı. Bu nedenle, asıl şikâyet hakkına sahip olması gerekenler; mevcut asayişsizlikte hiçbir sorumluluğu bulunmayan ve bu asayişsizlikten çok büyük acılar çeken İstanbul'un masum Müslüman Türk ahalisiydi.

İtilâf Devletleri polis ve askerleri, dahili güvenlik ve düzeni ihlal eden faaliyetlerinden vazgeçmiyorlardı. Fener Jandarma Karakol Kumandanı görevi başındayken, Zekeriya Köy'de İngiliz jandarmaları tarafından 11 Mayıs 1919'da tutuklanıyor ve Merkez Komutanlıklarına götürülerek sorgulanıyordu. Ayrıca,

¹²² S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, I, s.238-240.

¹²³ B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.3, G.N.79.

İngilizler, Türk güvenlik inzibat memurlarının da ellerinden silahlarını almışlar ve kendilerini savunmasız bırakmışlardı.¹²⁴

Bütün bunlara rağmen General Harington, 29 Haziran 1921'de Şile'de yaptığı denetimlerde Türk Jandarmalarıyla, İngiliz askerlerinin birlikte ve daha fazla çalışmaları gerektiğini bildiriyordu. Halbuki bunu olayları engelleyebilmek, mahalli asayiş temin edebilmek için en fazla da Osmanlı polisi ve diğer güvenlik görevlileri istiyorlardı.¹²⁵ Ancak İtilâf güçleri, güvenlik birimleri ve askeri inzibat komutanlıkları yukarıda bahsedilen olaylardan görevlerinin gereğini yapmaktan uzak oldukları görülüyordu.

Osmanlı Devleti'nin güvenlikten sorumlu birimlerinin yanı sıra, Harbiye Nezâreti de mevcut durumdan şikâyet ediyordu. Nezâret, İstanbul'un güvensiz bir ortama sürüklenmesinde, asayiş yönünden İtilâf güçlerinin üzerine aldığı sorumluluğa uygun davranmadığına ve sükûnetin temin edilmesine ait görevlerini de yapmadığına inanıyordu. Bu nedenle, İstanbul'da asayişin sağlanması amacıyla; İtilâf Devletleri'ne ait kuvvetlerin de fiilen mesaide bulunmaları gerektiğine dair Harbiye Nezâreti'nden gönderilen tezkere, Meclis-i Vükelâ'nın 1 Ekim 1922 günkü toplantısında görüşülmüştü. Meclis-i Vükelâ tezkereyle ilgili olarak bu toplantıda aldığı kararda; asayişin temini yönünde önerilen tedbirlerin uygulanması maksadıyla İtilâf Devletleri Temsilcileri'nin de görüşlerinin temin edilmesi için gerekli teşebbüslerde bulunulmasını istemişti.¹²⁶

İstanbul'un asayişine ait problemlerin çözümü amacıyla; Hükümet, Dahiliye Nazırı Reşit Bey'in başkanlığında oluşturduğu bir komisyonla, İstanbul'daki jandarma teşkilatını yeniden düzenleme çalışmalarında bulunmuştu. Bu çalışmalarda; şehrin asayiş için oluşturulacak jandarma kuvveti; 10 bölükten ibaret olacak, 7 bölük yardımcı alayını teşkil ederken, 3 bölük de; Beyoğlu, Üsküdar ve Suriçi Bölgesi'nde faaliyette bulunacaktı. Bu bölüklere süvari bölüğü de dahil edilmişti. Ayrıca, gönüllü, mükellef ve süvarilerden oluşacak yeni yapılanmanın kadroları da tespit edilerek; 1.Şube'de 4

¹²⁴ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.94, B.N.94-1; K.N.61, G.N.137, B.N.137-1; B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/26, G.N.14/4; DH.EUM.5.ŞB., D.N.77, G.N.43.

¹²⁵ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.94, B.N.94-1; K.N.61, G.N.137, B.N.137-1; B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/26, G.N.14/4; DH.EUM.5.ŞB., D.N.77, G.N.43.

¹²⁶ ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.94, B.N.94-1; B.O.A., MV., D.N.224, G.N.121.

yüzbaşı, 1 teğmen, 2.Şube'de 2 yüzbaşı, 1 teğmen, 3.Şube'de ise; bir idare müdürüyle birkaç vazife emini ve tabur kâtibi görevlendirilmişti.¹²⁷

III-İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DAKİ İSTİHBARAT FAALİYETLERİ

A-İngiliz İstihbarat Yapılanması

İngilizlerle Fransızlar arasında yaşanan, Orta Doğu'ya egemen olma rekabeti, bu iki ülkenin istihbarat servislerine de yansımıştı. İşgal gücünün İstanbul'a yerleşmesi üzerine; Fransızlara meydanı boş bırakmak istemeyen İngiliz İstihbarat Servisi harekete geçerek, bir örümcek gibi ağlarını her yana yaymaya başlamıştı. I.Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman ve gayrimüslim azınlıkları ayaklanmaya kışkırtan ve bu amaçla yardımda bulunan İngiliz istihbaratı, faaliyetlerini tarafsız ülkelerde yaşayan Türkler arasında da sürdürmüştü.¹²⁸

İngilizler, İstanbul'da çok geniş bir istihbarat teşkilatı kurmuşlardı. Önde gelen görevleri arasında; Türkiye'nin dahili işlerinin ve bilhassa Milli Hükümet hesabına çalışan kişi ve kuruluşların kontrol altında tutulması bulunuyordu. Anadolu'ya yapılacak yardımları her ne şekilde olursa olsun önlemeye çalışmak ve ilgililerini cezalandırmak istiyorlardı. İngilizler istihbarat karargâhı olarak; Beyoğlu'ndaki İngiliz Frerler Okulu'nu seçmişlerdi. Kısa bir zaman sonra bu karargâh Tumsuz Han'a nakledildi. İngilizler, İstanbul'daki istihbarat çalışmalarını; biri deniz ve diğeri kara işlerinde olmak üzere iki şubeye ayırmışlardı. Bu şubelerden birinin merkezi; Galatasaray Postanesi'nin ikinci katı, diğेरinin merkezi ise; Galata'da Yeraltı Camii yanındaki İstavropolo Hanı'ydı. İngilizler, geniş bütçeleri ile İstanbul'un çeşitli dairelerinden temin ettikleri memurları bu şubelerde casus olarak kullanmışlardı.¹²⁹

İngiliz Gizli Servisi'nin İstanbul'daki faaliyetlerinin sorumlusu veya başkanı olarak; kaynaklarda değişik isimlerden bahsedilmektedir. İşgal döneminde İstanbul'da yaşamış olanlardan Muhit Mecmuası Yazı İşleri Müdürü Kemalettin Şükrü, Yeni Gün

¹²⁷ İkdam, 11 Mayıs 1920, No.8348, s.1.

¹²⁸ S.R.SONYEL, İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri..., s.2.

¹²⁹ H.HİMMETOĞLU, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul..., I, s.76.

Gazetesi'nin sahibi Yunus Nadi, serbest meslek sahibi ve yazar Hüsnü Himmetoğlu ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın bir dönem başkanı olan Emekli Süvari Albay Hüsameddin Ertürk, hatıralarında; İstanbul'daki İngiliz Gizli Servisi'nin başında; Yüzbaşı John Godolphin Bennett'in görev yaptığından,¹³⁰ bahsetmektedirler.

Yakın dönem Türkiye tarihi üzerinde yapmış olduğu araştırmalarıyla tanınan Stefanos Yerasimos; Bennett'in Entelijans Servisi'nin ajanı olarak görev yaptığını,¹³¹ Sina Akşin ise; İngiliz Gizli Servisi sorumlusunun Albay Heywood olduğunu belirtirken,¹³² bir dönem Kroker Hapishanesi'nde tutuklu olarak bulunan İstanbul Yüksek Ziraat Mektebi öğretmenlerinden Cevat Rüştü de hatıralarında; Yüzbaşı Bennett'in irtibat subayı olarak görevli olduğundan bahsetmektedir.¹³³

Salâhi R. Sonyel ise; İstanbul'da İngiliz İstihbarat Servisi sorumlusunu temsilen bu görevin G.S.Major tarafından yerine getirildiğini, Bennett'in ise; istihbarat subayı olarak görevli bulunduğunu belirtmektedir.¹³⁴

İngiliz istihbaratı, İstanbul'da detaylı bir örgütlenme ağı kurarken, yapılacak çalışmaların planlamasını ve uygulama birimlerini de hazırlamıştı. İstanbul'da iki önemli casus birimi oluşturmuşlardı. Bunlardan biri; ihbar ve yaptırım birimiydi ve bağlı bulunduğu yer; doğrudan doğruya İstihbarat Başkanlığı'ydı. Diğeri; siyasi yapılanmaya ait birimdi ve silahlı bir ayaklanmayla neticelenecek olaylardan sorumluydu. Bu birimin sorumlusu ise; Harbiye Nezâreti'nde irtibat subayı olarak görev yapan Binbaşı Milton'dı.¹³⁵

İngilizler, istihbarat faaliyetlerini zaman zaman görünür bir şekilde de sürdürmüşlerdi. İngiliz subayları heyet halinde Anadolu Kavağı'na giderek bu bölgede İngiliz İstihbarat Şubesi açacaklarını bildirmişler ve şube için uygun bir yer hazırlamışlardı. Bir hafta sonra ise; Salib-i Ahmer kıyafeti giysili bir kadını Anadolu

¹³⁰ K.ŞÜKRÜ, *Mütareke Acıları...*, s.152; Y.NADİ, *Ankara'nın İlk Günleri*, s.11; H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.76; H.ERTÜRK, *İki Devrin Perde Arkası*, s.272.

¹³¹ S.YERASİMOS, "Kozmopolit Bir Yapıdan Milliyetçiliğe", *İstanbul 1914-1923*, s.22.

¹³² Sina AKŞİN, "Osmanlıların Sonuncusu", *İstanbul 1914-1923*, s.105.

¹³³ C.RÜŞTÜ, *İngiliz Hapishanesi Hatıraları...*, s.12.

¹³⁴ S.R.SONYEL, *İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri...*, s.37, 145.

¹³⁵ *TİTE Arşivi*, K.N.54, G.N.8, B.N.8001.

Kavağı'na yerleştirerek; kendisini de İngiliz kontrol memuresi olarak tanıtmışlardı. Diğer taraftan aynı heyet; Rumeli Feneri Köyü'ne de giderek aynı maksatla Müslüman bir erkekle, hüviyeti bilinmeyen bir kadını bu köye bırakmışlardı.¹³⁶

Mali yönden sıkıntısı bulunmayan İngiliz istihbaratı, bu yönden de faaliyetlerinde rahat hareket ediyordu. İngiliz istihbarat elemanları, İstanbul'da göreve başlarken, üst yönetimleri tarafından kendilerine 3.000.000 Türk Lirası tahsisat verilmişti. İstihbarat sorumlularının bu parayı az bulmaları üzerine, gönderilen meblağın tamamen harcanmasından sonra yine tahsisat verileceği kendilerine bildirilmişti. Ancak, faaliyetler için yetersiz bulunan bu paranın, işgalin devam ettiği süre içinde sadece yarısı harcanabilmişti.¹³⁷

B-Gayrimüslimlerin İtilâf Devletleri İstihbaratına Verdiği Destek

İstanbul'daki Rum ve Ermeni azınlık, kendiliklerinden ve fahri olarak hafiyelik görevi yaptıklarından, İngiliz istihbaratının bu yöndeki çalışmalar için ayrıca harcama yapmasına gerek kalmamıştı.¹³⁸

İstanbul'daki gayrimüslim azınlığın bu yaklaşımları İngilizler için önemli bir imkân sağlamıştı. İngiliz istihbaratı bu yaklaşımı değerlendirmiş ve kendilerini casus olarak kullanmışlardı. Ayrıca İngiliz istihbarat görevlisi Yüzbaşı Bennett, Rum ve Ermenilerle özel bir temas sağlayarak; bunları Osmanlı Devleti'ne karşı ihanete de yönlendirmişti. İngilizler, Türk topraklarında kargaşa çıkarmak için Rumları ve Ermenileri kullanmışlardı.¹³⁹

Şehrin Müslüman ahalisine karşı Ermenilerden oluşan 70 kişilik bir fedai grubunu askeri karargâhları olan Harbiye Mektebi'nde barındıran İngilizler; Büyük Liman'a yerleştirilen Hristiyan Gürcü Mültecileri on adet Rus tüfeğiyle silahlandırırken, kendilerine 1.000 adet de mermi vermişlerdi.¹⁴⁰

¹³⁶ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/32, G.N.14/20.

¹³⁷ K.ŞÜKRÜ, *Mütareke Acıları...*, s.151.

¹³⁸ K.ŞÜKRÜ, *Mütareke Acıları...*, s.151-152.

¹³⁹ H.TOKER, *İstanbul Rumları...*, s.110-111.

¹⁴⁰ B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/28, G.N.14/26; *TİTE Arşivi*, K.N.54, G.N.6, B.N.6-001.

Osmanlı Devleti'nin, işgalle birlikte içine düşmüş olduğu zorlukları tarihi bir fırsat olarak değerlendiren bir kısım Rum ve Ermeniler, İtilâf güçleriyle yakın bir ilişkiye girmişlerdi. Bu durumu değerlendiren işgal güçleri, kendilerinin doğrudan yapmayı uygun görmedikleri icraatları gayrimüslimler üzerinden gerçekleştirme yolunu tercih etmişlerdi. İşgal karşısında Müslüman Türk ahalinin gösterebileceği tepkilerde kullanabilmek amacıyla İngilizlerin yanı sıra Fransızlar da 1919 yılı Temmuz ayında Beykoz'un Rum ahalisine silah dağıtmışlardı. İngilizler ise; 4 Nisan 1920'de askeri elbise giydirdikleri iki Ermeni vasıtasıyla Kartal Jandarma Bölük Kumandanı İzzet Bey'in evinde arama yaptırmışlar, iki tabanca ve mermilerine el koydurmuşlardı.¹⁴¹

Anadolu'daki Milli Mücadele'nin 30 Ağustos 1922'de zaferle sonuçlanmasından sonra, Türk Ordusu'nun İstanbul'a olası bir harekâtından endişe eden İngiliz İşgal Gücü Komutanlığı, İstanbul'u Türk Ordusu'na karşı savunabilmek amacıyla 8 Eylül 1922'de şehirde ücretli asker toplamaya başlamışlardı. İngilizler, polis teşkilatlarında çalışan Rum ve Ermeniler vasıtasıyla; bütün masrafları kendilerine ait olmak üzere, aylık 60 lira ücretle asker kaydederek, bu tür asker alımını ise Ermeni ve Rumlar arasından tercih etmişlerdi. Aynı yılın Ekim ayı başından itibaren ise; Mekteb-i Harbiye'de Rum, Ermeni ve Rus muhacirlerden çok sayıda asker kaydı yapmışlardı. Yine aynı günlerde; Türklerin İstanbul'a gireceğini ve bu durumda asayişin bozulacağını, kanlı olayların meydana geleceğini, Türklerin gayrimüslimleri katledeceklerini propaganda ederek; Kadıköy ve Beyoğlu'ndaki Ermeni ve Rumları silahlandırmışlardı.¹⁴²

C-Fransız İstihbarat Oluşumu

İstanbul'daki Fransız İstihbarat Servisi; Komiser Colombani tarafından yönetiliyordu.¹⁴³ Fransız istihbaratı; Bursa Sokağı'nda bir apartmanı, Beyoğlu'nda Tünel üstündeki Metro Hanı'nı, Galata Tünel Hanı'nı, Gedikpaşa'da ve Eyüp'te birer

¹⁴¹ ATASE Arşivi, K.N.99, G.N.29, B.N.29-3; B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.37, G.N.45.

¹⁴² TİTE Arşivi, K.N.59, G.N.165, B.N.165-001; K.N.56, G.N.164, B.N.164-001; K.N.55, G.N.166, B.N.160-001.

¹⁴³ Paul DUMONT, "Beyaz Yıllar", İstanbul 1914-1923, s.188.

evi istihbarat elemanlarının faaliyetlerinde kullanmışlardı. Bu teşkilatın yönetiminde ayrıca; Yüzbaşı Halit, Yüzbaşı Devlecor ve Yüzbaşı Sari görev yapıyordu.¹⁴⁴

Fransız istihbaratı İstanbul'da iki önemli bölümden oluşmuştu. Bunlardan biri; Galata Tüneli'nin Beyoğlu tarafındaydı ve bu bölümün önemli faaliyetleri Fransız Yüksek Komiserleri'nden General Pelle'nin verdiği emir ve direktiflere bağlıydı. Diğer bölüm ise; Fransız Ordusu Genelkurmayı'na bağlı olarak genel istihbarat işlerinde faaliyet gösteriyordu. Bu ikinci bölümün başlıca şubeleri; Ortaköy, Dolmabahçe çevresi ve Beyoğlu'nun muhtelif yerlerinde bulunuyordu.¹⁴⁵

İngiliz istihbaratında olduğu üzere Fransız istihbaratı da; İstanbul'da gayrimüslimlerden casusluk hizmeti almıştı. Ancak Fransızlar, bu hizmeti verenlerle direkt olarak temasa geçmemişler ve eski bir gazeteci olan Hallaçyan'ın yönetiminde bu kesimin çalışmalarını organize etmişlerdi. Fransızlar, kendi aleyhlerinde çalıştıklarına inandıkları İngilizlerden çekiniyor ve korkuyorlardı. Bu nedenle, istihbarat servislerinde çalışan elemanlarını; İngilizlerin, kendileri hakkındaki faaliyetlerinin mahiyetini ve kapsamını öğrenmek için seferber etmiş ve sorumlu tutmuşlardı.¹⁴⁶

D-İtalyan İstihbarat Faaliyetleri

İtalyanlar ise; çok sınırlı istihbarat faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Çalışmalar İstanbul'daki İtalyan İşgal Kuvvetleri Komutanlığı Temsilcilikleri tarafından yönetilmişti. Bu bakımdan Anadolu hesabına çalışanları ve kuruluşları aramak, bulmak, yargılamak, idam etmek gibi işler; İtalyanların mesaisi dahilinde olmamıştı. İstanbul'da Türkleri en çok memnun eden de bu yönleriydi. İtalyanlar, istihbarat işlerinde de Türklere yardım etmişlerdi.¹⁴⁷

Dönemin İstanbul'daki İtalyan İşgal Kuvvetleri Komutanı General Mombelli ile sık sık görüşen Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki Temsilcisi Hamit Bey; Anadolu'yu ilgilendiren konularda kendisinden önemli bilgiler alıyordu. İtalyanlar özellikle Anadolu hesabına çalışanlar dahil İstanbul halkından çeşitli vesilelerle çok sayıda İstanbulluyu

¹⁴⁴ K.ŞÜKRÜ, *Mütareke Acıları...*, s.181, 196.

¹⁴⁵ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.76-77.

¹⁴⁶ K.ŞÜKRÜ, *Mütareke Acıları...*, s.184-185.

¹⁴⁷ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.77; II, s.252.

İtalya tabiiyetine de geçirerek; İngiliz ve Fransızlara karşı korumuş ve onları söz sahibi yapmıştı. İtalyanları Türk halkına yaklaştıran başlıca unsur; Türk dostu Carlo Sforza'nın İstanbul'da Yüksek Komiser olarak görev yapmasıydı. Ayrıca İzmir'in Yunanlılara işgal ettirilmesi; İtalyanları İngilizlerden soğutarak Türklere yaklaştırmıştı.¹⁴⁸

İstanbul'da, İngiliz ve Fransız istihbaratlarının benzer çalışmalarını yapmayan İtalyanlar, faaliyetlerini Trablusgarplılar üzerinde yoğunlaştırmıştı. Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı kurtuluş mücadelesi veren Şeyh Sunusi'nin İstanbul'daki elemanları İtalyanları tedirgin ediyordu. Çünkü bu elemanlar, İtalyanlara karşı savaşmak üzere temin edebildikleri Türk subaylarını Trablusgarp'a gönderiyorlardı. İtalyan istihbaratı, İstanbul'da bu amaçla çalışıklarına inandığı Yusuf Şetvan Bey, Mansur Bey ve adliye memurlarından Ahmet Bey'i sürekli gözetim altında bulundurmışlardı. Ayrıca, Trablusgarp'ın kurtuluş davasına inanan ve bu yönde çalışanların, Beşiktaş'ta Zafiri'nin Konağı'nda toplandıklarından şüphelenen İtalyan istihbarat elemanları, Beşiktaş'taki Türk muhitlerini sürekli kontrol altında tutmuşlardı.¹⁴⁹

IV-İSTANBUL'DAKİ MİLLİ TEŞKİLATLARA YÖNELİK KONTROL FAALİYETLERİ

A-Haberleşme Araçlarını Kontrol Altında Tutma Faaliyeti

İngilizler, gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da her türlü milli oluşuma karşıydılar.¹⁵⁰ Bu amaçla; Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele Hareketi'nin ihtiyaç duyduğu silah, cephane ve malzemelerin depo, fabrika ve ambarlardan kaçırılmaması hususunda oldukça dikkatli davranıyorlardı. İhtiyaç fazlası malzemenin imha edilmesini istiyorlardı. Ayrıca, Milli Mücadele'ye destek verenleri de baskı baskı altına almak, tutuklamak ve İstanbul ile Anadolu arasındaki bütün irtibatları kesebilmek maksadıyla tedbirler de almaktaydılar. Bununla da yetinmediler. Gayrimüslimleri Müslümanlar aleyhinde kışkırtarak, bir ayaklanma başlatmayı da planladılar.¹⁵¹

¹⁴⁸ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.251-253.

¹⁴⁹ K.ŞÜKRÜ, *Mütareke Acıları...*, s.198-199.

¹⁵⁰ **TİTE Arşivi**, K.N.52, G.N.104, B.N.104-6a1.

¹⁵¹ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.259.

İngilizler, İstanbul'un milli teşkilatlanma açısından önemini biliyorlardı. Bu amaçla; İstanbul ile Anadolu'nun telefon, telgraf haberleşmesini keserek, irtibat kurulmasını da engellemeye çalışmışlardı.¹⁵² Fakat burada hedeflerine ulaşamamışlardı.

Bir ucu, işgalleri altındaki İstanbul'un muhtelif gizli yerlerinde, diğer ucu Ankara Postanesi'nin özel bir odasında bulunan gizli hattı İngilizler çok araştırmış, fakat bulamamışlardı. Bu gizli hattın, Anadolu ve İstanbul'un görüşmelerini; İstanbul Telgraf Başmemuru Hacı Mümtaz Bey, Telgraf Müdürlerinden Arap İhsan Bey, Hat Memuru Ahmet Bey, Telgrafçı Cemal, Cevat, İsmet Beyler ile Edip Efendi gerçekleştirmişlerdi. Bu büyük ve anlamlı hizmette, polis komiserlerinden Salih Bey ve daha sonra Saffet ve Hacı Şakir Beyler de kurye olarak görev yapmışlar, önemli mesajları ilgili makamlara ulaştırmışlardı.¹⁵³

İngilizler, sürekli olarak gizli hattın nerelerden geçtiğini ve hangi mevkilerde verici veya alıcı merkezlerinin bulunduğunu öğrenmek için; bu memurlara baskıda bulunmuş, hatta işkence de yapmışlardı. Fakat bu vatanseverlerden hiçbiri, gizli hattın ne istikametini, ne de merkezlerini söylememiş, bilakis görevlerine daha kuvvetli bir imanla bağlanmışlardı.¹⁵⁴

İtilâf güçleri, İstanbul'a gelişleriyle birlikte Posta ve Telgraf Nezâreti'ni denetim altına almışlardı.¹⁵⁵ İngilizler, telgraf haberleşmesine el koymuş olmalarının yanı sıra, Türkçe telgraf çekilmesine de yasak getirerek; dahili haberleşmelerin yalnızca Fransızca, İngilizce ve İtalyanca yapılmasına müsaade etmişlerdi. Hatta bu durumdan rahatsız olan Şile ahalisi hiç olmazsa günde bir saat Türkçe haberleşme yapılması isteğinde bulunmuşlardı.¹⁵⁶

B-Anadolu'ya Silah Sevkinin Engelleme Çabaları

İstanbul'dan Anadolu'ya sürekli ve düzenli olarak silah sevk edilmesi de; İngilizleri tedirgin etmekteydi. Milli Mücadele mensuplarına erişen nitelikli savaş

¹⁵² **TİTE Arşivi**, K.N.21, G.N.50, B.N.50-1; K.N.20, G.N.46, B.N.46/1.

¹⁵³ H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.501.

¹⁵⁴ H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.501.

¹⁵⁵ **İkdam**, 13 Kasım 1918, No.7814, s.1.

¹⁵⁶ **B.O.A., DH.İ-UM.**, D.N.20/24, G.N.14/51; D.N.97, G.N.18.

malzemesinin büyük kısmı işgal altındaki İstanbul'dan gönderilmişti. Ankara'ya 38.000 ton silah, cephane, teçhizat ve taşıt kaçırılması başarılmıştı. Ancak, bir muhbir tarafından uyarılan İngiliz yetkililer, Sarıyer Karakolu'nu müstemilatıyla beraber aramışlardı ve 474 tüfek, 7 makineli tüfek, 25 el bombası ve 35 kasa cephane bulmuşlardı. Diğer yandan, Anadolu'ya gönderilmekte olan 264 sandık cephaneyi taşıyan bir motorun İstanbul Boğazı'nda yakalanması üzerine General Harington, silah kaçırma olaylarına karşı daha sıkı tedbirler alınmasına yönelmişti.¹⁵⁷ Bu nedenle, 1921 Mart ayı sonlarından itibaren, Harbiye Nezâreti, baskı altına alınarak; silah ve cephane gönderilmesi yoluyla Anadolu'ya yapılan bu gizli yardımlara son verilmesi istenmişti.¹⁵⁸

Anadolu'nun İstanbul'daki silahlara acil ihtiyacı vardı. Bu amaçla Milli Mücadele'nin hizmetinde çalışanlar, bütün tehlikeleri göze alarak; özellikle deniz yolundan Anadolu'ya silah kaçırıyorlardı. Fakat bazen yakalanıyor ve İngilizlerin akıl almaz işkencelerine maruz kalıyorlardı. Kağıthane'deki fişekhane ambarından, burada görevli yüzbaşının gayretiyle, Mustafa Kaptan'ın emrindeki motorbot, seri ateşli toplara mahsus mermiler yüklenmiş, Keresteciler'de bir geminin bordasına yanaştırılarak güvenli ve uygun zamanda yola çıkarılmak üzere bekletilmişti. Ancak, İngiliz polisleri baskın yaparak, o sırada motorbotta bulunan makinisti tutuklamışlar, cephaneyi de denize dökmüşlerdi. O esnada işlemleri yaptırmak üzere Liman Reisliği'ne gitmiş olan Mustafa Kaptan ile diğer personel orada bulunmadıklarından tutuklanmaktan kurtulmuşlardı.¹⁵⁹

İngilizler, motorbotta görevli diğer personelin de isimlerini öğrenebilmek için tutukladıkları makiniste acımasızca işkenceler yapmışlar, fakat hiçbir bilgi alamamışlardı. Bütün baskılara rağmen, makinist, diğer denizcilerin isimlerini bilmediğini, kendilerini yalnızca ismen tanıdığını bildirmekle yetinmişti. Kendisinden bilgi alamayacaklarını anlayan İngilizler, bu genç denizciyi zincire vurarak, diğer tayfaları teşhis etsin diye günlerce semtlerde ve kahvelerde dolaştırmışlardı. Bir gün Yeni Camii'de bir kahvehanede aranan tayfalar otururlarken, tutuklu genç zincire

¹⁵⁷ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.184.

¹⁵⁸ K.KOÇER, *Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul...*, s.186.

¹⁵⁹ H.ERTÜRK, *İki Devrin Perde Arkası*, s.519.

vurulmuş haliyle, İngiliz polisleri arasında içeri girmişti. Tayfalar artık yakalandıklarını sanmışlardı. Ancak bu vatansever genç; arkadaşlarıyla yüz yüze geldiği halde orada bulunanları tanımadığını ve arananların da orada bulunmadığını söyleyerek, dava arkadaşlarını mutlak bir ölümden kurtarmıştı.¹⁶⁰

İstanbul'da, Milli Mücadele'ye destek veren kahramanlardan biri de; Ömer adındaki 15 yaşında bir çocuktur. Bu faaliyetlerinden ötürü İngilizler tarafından tutuklanan Ömer, Beylerbeyi İskeleyi'nin karşısında bulunan bir zırhlıya götürülmüş, İngiliz askerler burada attıkları tokat ve yumruklarla çocuğun vücudunu çürükler içinde bırakmışlardı. İngilizler, yaptıkları bu işkencelerle; Ömer'den silah ve cephanelerin saklı olduğu yerleri öğrenmek istemişlerse de, ölümü dahi göze almış bulunan Ömer'den hiçbir bilgi elde edememişlerdi.¹⁶¹

Kuleli Askeri Lisesi öğrencileri de Anadolu'ya silah ve cephane kaçırılmasına yardımcı oluyorlardı. Bu durumun farkına varan İngilizler, 1919 yılının yazında, yaklaşık 800 öğrenciyi okullarından zorla çıkarmışlardı. Yaz aylarını Kâğıthane'de kurulan çadırlarda geçirmek zorunda bırakılan bu öğrenciler, daha sonra Maçka Kışlası'na yerleştirilmişlerdi. Anadolu'nun İstanbul'daki yeraltı hareketinde askeri öğrencilerin önemli katkıları olmuştu. Öğrenciler, depolardan savaş malzemeleri kaçırıyorlardı. İtilâf güçleri bu faaliyetlerini öğrendikleri zaman, öğrencileri yeniden Anadolu Yakası'na, Beylerbeyi Jandarma Okulu'na nakletmişlerdi. Burada da boş durmayan öğrenciler, bir gece Karadeniz'den gelen bir grup gemicinin okula yanaştırdıkları motora, gemicilerle birlikte silah ve cephane yükleyerek Anadolu'ya göndermişlerdi.¹⁶²

Harbiye Nazırı Ziya Paşa, bu durumu bir mektupla derhal Albay Bekwith'e bildirmişti. Nazır, mektubunu, uydurma olduğu aşikâr olan bir mazeretle; "*Olaydan haberdar edilen yerel jandarma komutanı hemen olay yerine gitmiş, ancak hırsızlar, o gelmeden az önce motora binmiş ve kaçmakta oldukları için durduramamış*" ifadesiyle bitirmişti. Gerçi Albay Bekwith, depolardan silah çıkarılmasında Harbiye Nezâreti'nden

¹⁶⁰ H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.519-520.

¹⁶¹ H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.237-238.

¹⁶² B.CRISS, **İşgal Altında İstanbul**, s.185-186.

şüpheleniyordu. Ne var ki, Nazır'ı doğrudan suçlayacak somut delillere de sahip değildi.¹⁶³

Milli Mücadele elemanları, İstanbul'dan Anadolu'ya, gözetim ve denetiminden Fransızların sorumlu oldukları Zeytinburnu Fabrikası, Gülhane Ambarı ve Maçka Silahhanesi'nden Fransız işgal gücünün iznini temin ederek, silah ve cephane sevkiyatı yapmışlardı. Galata'da Agopyan Hanı'nda komisyonculuk yapan Bay Marcel Savva'yı aracı olarak kullanan İstanbul'daki Milli Mücadele elemanları, Fransız işgal gücünün koruması altındaki cephaneliklerden Anadolu'ya silah ve cephane sevk edilmesi için, Fransız Yüksek Komiseri General Pelle'den gerekli müsaadeyi almışlardı. General Pelle, bu hususta İngilizlerden çekinmekle beraber, Paris'in de uygun görmesiyle bu izni vermişti. Bunun üzerine; İngiliz işgal gücünden gizli olarak, denizyolundan Anadolu'ya çok miktarda silah, mühimmat ve malzeme gönderilmişti.¹⁶⁴

İngilizler bu durumdan haberdar olmuşlardı. 24 Mayıs 1921'de, General Harington'un bürosundan Fransızlara verilen haberde; Nisan ayının sonunda veya Mayıs'ın başında, Zeytinburnu Deposu'ndan, belirli bir miktardaki cephanenin Milliyetçilere doğru yola çıktığı bildirilmişti. Halbuki, bu silahların sevkiyatı, Fransız Yüksek Komiseri General Pelle'nin bilgisi dahilinde yapılıyordu ve Anadolu'ya ulaşan nitelikli savaş malzemesinin büyük kısmı işgal altındaki İstanbul'dan gönderiliyordu.¹⁶⁵

General Harington, 19 Eylül 1921'de İstanbul gazetelerine yansıyan beyannamesinde; İstanbul'da Müttefik kuvvetlerin huzur ve emniyetini ihlâl maksadıyla bazı teşkilatları ve tertipleri keşfettiklerini, tertipçilerin niyetinin İstanbul'da ihtilâl çıkarmak olduğunu ve işgal güçlerinin kontrol altına aldığı silahları geriye almak istediklerini açıklamıştı.¹⁶⁶

Harington, silah kaçırılmasının devam etmesi üzerine; 20 Eylül 1922'de, Harbiye Nazırını çağırarak, Kuva-yı Milliye mensuplarının İstanbul'dan silah kaçırmalarına meydan verilmemesini, aksi takdirde bundan şahsen kendisini mesul tutacağını ikaz etmişti. General Harington, bu ikazından üç gün sonra 23 Eylül 1922'de

¹⁶³ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.186.

¹⁶⁴ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.155, 186.

¹⁶⁵ B.CRISS, *İşgal Altında İstanbul*, s.184, 186-187.

¹⁶⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1921, No.297, s.1.

Harbiye Nazırı' nı tekrar çağırarak; “-Anadolu'ya yine mühimmat kaçırılıyor. Bu devam etmeyecektir. Aksi sabit olursa seninle, Bahriye Nazırı şahsen mesulsünüz. Bununla beraber bütün harp malzemelerinin imhasını emrederim.”¹⁶⁷ tehditlerinde de bulunmuştu.

Alınan tedbirlere ve savrulan tehditlere rağmen, İstanbul'daki depo ve cephaneliklerden silah kaçırılması engellenememişti ve bu durum İngilizlerin denetimlerini daha fazla arttırmasına sebep olmuştu. Silahların Türklerin eline geçmemesi için cephanelik ve depolarda İtilâf güçlerince patlamalar gerçekleştirilmesi yoluna da gidilmişti. Ayrıca İngilizler, depolarda bulunan Rus yapımı silahların Anadolu'ya kaçırıldığına ait bilgiler aldığıında, hemen harekete geçerek; bu silahlara da el koymuşlardı.¹⁶⁸

V-İTİLÂF DEVLETLERİ TARAFINDAN İSTANBUL'DA GERÇEKLEŞTİRİLEN TUTUKLAMALAR

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe; zaman zaman bir sömürge valisiymiş gibi davranışlar gösteriyordu. İstanbul'da kendince suçlu kişileri yakalatmak, bunları İtilâf Devletleri askeri makamlarına teslim ettirmek, yargılatmak istiyordu. Oysa İstanbul, henüz resmen işgal edilmiş değildi. Kâğıt üzerinde kalmış olsa da, hâlâ Osmanlı yasaları geçerliydi. Suçlu bile olsalar, işgal altında bulunmayan İstanbul halkı üzerinde İngilizlerin ve diğer İtilâf güçlerinin yargı yetkisi olmaması gerekirdi. Ama, sömürgeci gözüyle bakılınca durum değişmişti. Osmanlı yasalarının yerine, İngiliz buyruğu hakim duruma gelmişti. Bu nedenle İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 2 Ocak 1919'da Londra'ya gönderdiği bir telgrafta; “Kendileri aleyhinde bulunduğu sanılan kimselerin hemen yakalanıp İtilâf gücü askeri makamlarına teslimini isteme yetkisinin kendisine verilmesinin en etkin çare olacağını ...”¹⁶⁹ bildirmişti.

İtilâf Devletleri, öncelikli olarak, harbin sorumlusu olarak gördükleri, İttihat ve Terakki Hükümetlerinde sorumlu mevkilerde bulunanlar ile ileri gelen İttihatçıları ve

¹⁶⁷ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.321, 323.

¹⁶⁸ Z.TÜRKMEN, “İstanbul'un İşgali...”, s.364.

¹⁶⁹ B.N.ŞİMSİR, *Malta Sürgünleri*, s.29-30.

yanlılarını tutuklamak istiyorlardı. Bunun için de İngiliz Polisi ile ittihatçılara muhalif olan Hürriyet ve İtilâf Hükümetleri arasında işbirliğine gidilmişti.¹⁷⁰

Bu işbirliğinden hareketle, 1919 yılının ilk günlerinde, Tevfik Paşa Hükümeti zamanında, İstanbul'da tutuklamalar başlatılmıştı. Tutuklamalarda İstanbul Hükümeti ile işgalciler, iki ayrı koldan hareket ediyorlar, işbirliği ve işbölümü içinde birbirlerini bütünlüyorlardı. Bu tutuklamalar; 1919 yılının Ocak, Şubat ve Mart aylarında gittikçe artan bir şiddetle “insan avı” biçimine dönüştürülmüştü.

A-I.Dünya Savaşı'nda Görev Alan Cephe Kumandanlarını Tutuklama Girişimi

İngilizler, öncelikle Türk cephe komutanlarını tutuklamaya yönelmişlerdi. Onları ittihatçılardan çok daha tehlikeli görüyorlardı. İngiltere Savunma Bakanlığı, suçlu olarak değerlendirdiği Türk komutanlarının yakalanıp cezalandırılmaları için harekete geçmişti. Ocak 1919'da, Kafkasya'daki IX.Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'nın (Subaşı) tümen komutanlarından Ali Rıfat Bey, yakalanan ilk komutandı ve yargılanmak üzere Batum'a gönderilmişti.¹⁷¹

İngiltere Savunma Bakanlığı, 15 Ocak 1919'da İstanbul, Kahire ve Bağdat'taki İngiliz Başkomutanlıkları'na gönderdiği şifreli telgrafta; dokuz Türk komutanının da adlarını vererek, cezalandırılmak üzere tutuklanmalarını istemişti. Kendilerince suçları da belirlenen bu komutanlardan Nuri Paşa; Türk Ordusu'nun geri çekilmesini geciktirmekten, Kafkasya'daki Azerbaycan Kuvvetleri Kumandanı Mürsel Paşa (Mürsel Bakü); Ermenilere ve Ukraynalılara zorbalık etmek ve geri çekilmeyi geciktirmekten, IX.Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa; mülki makamları ayaklanmaya kışkırtmaktan, Nihat Paşa (Anılmış); Cerablus'taki İngiliz komutana hakaret etmekten, VI.Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa (Sâbis), Hicaz Ordusu Kumandanı Fahrettin Paşa (Türkkan), VII.Ordu Kumandanı Tevfik Paşa ve Yemen'deki 40.Tümen Kumandanı Galip Paşa ise; İngiliz askeri güçlerine teslim olmamakla suçlanıyorlardı. Bu komutanlardan, Mürsel Paşa, 1919 yılının Şubat ayında tutuklanmıştı. Ayrıca, İngilizlerin isteği üzerine,

¹⁷⁰ Asım US, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler**, İstanbul 1964, s.21.

¹⁷¹ B.N.ŞİMSİR, **Malta Sürgünleri**, s.33-49.

İstanbul Hükümeti tarafından görevinden alınan, IX.Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa da, Erzurum'dan, sağlık sorunları nedeniyle tedavi görmek için geldiği İstanbul'da tutuklanmıştı.¹⁷²

İngiltere Savunma Bakanlığı'nın, 15 Ocak 1919 tarihli talimatıyla yakalanmalarını istediği Türk komutanlar arasında bulunan VI.Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'ya, Harbiye Nezâreti'nden 9 Şubat 1919 tarihinde şifreli bir telgraf gönderilmişti. Ali İhsan Paşa'ya 12 Şubat 1919'da ulaşan bu telgrafta; VI.Ordu'nun XIII.Ordu'ya dönüştürüldüğü ve orduyu uygun göreceği bir kumandana vekâleten bırakarak; kendisinin de hemen İstanbul'a dönmesi istenmişti. Çünkü İngilizler, Hükümet'e vermiş oldukları bir notada; VI.Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın görevine son verilmesini ve bu ordunun silahlarının da teslim edilmesini istemişlerdi.¹⁷³

Ali İhsan Paşa, önce İstanbul'a gitmemeyi ve XIII.Kolordu'nun karargâhını da Diyarbakır'a nakletmeyi düşünmüştü. Ancak bu şekilde emre itaat etmediği takdirde, İstanbul'da bulunan eşine ve çocuklarına İngilizlerin teşvikiyle baskı oluşturulabileceğini de hatırına getirmişti. Ayrıca, orduları lağvedilen diğer ordu komutanları da daha önce İstanbul'a gitmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, Cevat ve Fevzi Paşalar hepsi İstanbul'daydı. Bu durumu da dikkate alan Ali İhsan Paşa, İstanbul'a dönmeye karar vermişti.¹⁷⁴

Almış olduğu bu kararı uygulayan Paşa, maiyetindeki subay ve askerleri ile birlikte yapmış olduğu tren yolculuğu sonunda; 1 Mart 1919'u 2 Mart'a bağlayan gece Haydarpaşa İstasyonu'na ulaşmıştı. Ancak burada, kendisini tutuklamak üzere İngiliz askerleri bekliyorlardı. Trenden indirilen Ali İhsan Paşa'ya, Türkçe'yi de gayet iyi konuşabilen Lafonten isimdeki İngiliz Yüzbaşı, kendisini tutuklamak için emir aldığı söylemişti. Ali İhsan Paşa ise; Harbiye Nazırı'nın daveti üzerine İstanbul'a geldiğini, İngilizler ile münasebetinin olamayacağını, Türk başkentinde bir Türk Ordu Kumandanı'nı tutuklamaya haklarının olmadığını söyleyerek; buna neden gerek görüldüğünü sormuştu. Yüzbaşı Lafonten ise; tartışmaya ve bu sorulara cevap vermeye

¹⁷² B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.32-35.

¹⁷³ A.İ.SÂBİS, *Harp Hatıralarım...*, IV, s.330, 333.

¹⁷⁴ A.İ.SÂBİS, *Harp Hatıralarım...*, IV, s.334-335.

yetkili olmadığını, karşı koyması durumunda kendisini zorla götüreceklerini bildirerek Ali İhsan Paşayı tutuklamıştı.¹⁷⁵

B-Ermeni Tehcirinden Ötürü Yapılan Tutuklamalar

1-Tutuklama Kararının Oluşum Sürecinde Padişah ve Hükümet'in İngilizlerle Yaptığı Görüşmeler

Amiral Calthorpe, 7 Ocak 1919'da Osmanlı Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa ile görüşerek; 1915 yılında uygulanan Geçici Sevk ve İskân Kanunu'ndan söz açmış ve bu uygulama için kasten katliam sözünü kullanmıştı. Yine bu görüşme sırasında Amiral Calthorpe, İngiltere Hükümeti'nin bu suça bulaşmış olanları en sert biçimde cezalandırmaya kararlı olduğunu da bildirmişti. Buna karşılık; Mustafa Reşit Paşa ise; suçlu görülenleri cezalandırmak için İngilizlerden destek istemekten çekinmemişti. Gerçi İstanbul Hükümeti'nin suçludan kastı; ittihatçılardı. İngilizlerin düşüncesinde ise; suçlu olan Türklerdi. Hariciye Nazırı, ittihatçı düşmanlığını İngilizlerle işbirliğine gidecek kadar ileri götürmüştü.¹⁷⁶

İngilizlerin yaptırım gücüne katkıda bulunan ilk fırsatlardan biri; 1918 yılı Aralık ayında verilmişti. İngiltere'nin, çoğunluğu ittihatçı diye, seçilmiş olan meclisi dikkate almama yönündeki eğilimleri, Padişah Vahideddin'in 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan'ı kapatmasının önemli bir sebebini teşkil etmişti. Bu durum ise; İtilâf Devletleri'nin, daha sonraları ardı arkası gelmeyen müdahalelerine kapı aralamıştı. Buna karşılık; özellikle Padişah Vahideddin, olanlara karşı durmak, tavır koymak şöyle dursun, Hükümet'in adalet anlayışından şikâyet edercesine İngilizlere daha çok yaklaşmıştı. Bu yaklaşmanın göstergesi olarak da; İngilizlerin, kimi isterlerse cezalandırabileceği taahhüdünde bulunmuştu.¹⁷⁷

Bu konuda Padişah Vahideddin, daha da ileri giderek; 10 Ocak 1919'da Amiral Calthorpe'a bir mesaj da iletmişti. İngilizler aynı mesajı, Londra'ya iletirlerken bu mesajda; Padişah Vahideddin'in 1908'den bu yana, İttihat ve Terakki Komitesi'nin hafiyeleriyle sarılmış olduğunu ve kendisinin İngiliz taraftarı olduğunu, şimdi de bütün

¹⁷⁵ A.İ.SÂBİS, *Harp Hatıralarım...*, IV, s.337-340.

¹⁷⁶ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.35-36.

¹⁷⁷ F.ATA, *Tehcir Yargulamaları...*, s.89-90.

umudunu İngiltere'ye bağladığını, İngiltere'nin arzulayacağı her kişiyi yakalatıp cezalandırmaya hazır olduğunu, ancak kendisinin girişeceği geniş çaplı eyleme karşı bir ihtilâl olabileceğinden ve kendisinin de devrilip öldürülebileceğinden korktuğunu, bu durumda İtilâf güçlerinin desteğine güvenip güvenemeyeceğini ve İtilâf Devletleri'nin, bunun Türkiye'nin bir iç meselesi olduğunu söyleyip kenarda durup durmayacaklarını öğrenmek istediğini, asıl İngiltere'den destek ve dostluk beklediğini bildirdiğini iletmışlerdi.¹⁷⁸

18 Ocak 1919'da ise Amiral Calthorpe, kurulan bu yeni hükümetin Sadrazam ve Hariciye Nazırı'na, İngiliz tutsaklara kötü muamele edenlerle, sözde Ermeni katliamıyla ilgisi olanların cezalandırılmaları konusunu açtığında, kendileri de bu konuda harekete geçmeye hazır olduklarını bildirmişlerdi. Diğer yandan, Damat Ferit, 21 Ocak 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği Memurları'ndan Hohler ile görüşmüştü. Bu görüşmede, Padişah'ın cezalandırma işinde niyetli olduğunu ve bu hususta daha gayretli nazırlardan bir kabine düşündüğünü, yalnız, söz konusu suçluların ülkenin en büyük ve en güçlü örgütüne mensup olduklarını, bunlara karşı şiddetle harekete geçildiği takdirde, kendisine ve kendisi gibi düşünenlerin aleyhinde bir tepkiden çekindiğini, bu bakımdan İngilizlerin tutumunu öğrenmek istediğini belirtmişti. Padişah'ın bu girişimlerinin sonucunda; kendisinin desteklenmesi konusunda İngiltere Hükümeti'nin 5 Şubat 1919'da Amiral Calthorpe'a yetki verilmesini temin etmişti.¹⁷⁹

2-Evkâf Nazırı İzzet Bey'in İşgal Güçleriyle Yaptığı İşbirliği

Bu arada, Tevfik Paşa Hükümeti, 12 Ocak 1919'da istifa etmiş, ancak ertesi gün hükümeti kurma görevi yine Tevfik Paşa'ya verilmişti. Fakat kabinede yapılan değişiklikler kamuoyunda büyük bir hayal kırıklığı meydana getirmişti. İttihatçılara karşı olan nazırlar kabinedeki yerlerini korurken, diğerleri değiştirilmişti. Özellikle Evkâf Nazırı İzzet Bey'in, Dahiliye Nazırlığı'na vekâleten de olsa getirilmesi, Hükümet'in, İngilizlerin, ittihatçıları hemen ve ağır bir şekilde cezalandırma konusundaki isteklerini karşılayacağına dair kuvvetli bir delil olarak gösterilmişti. Çünkü İzzet Bey'in, ittihatçıları cezalandırma konusundaki arzuyu karşılayacak biri

¹⁷⁸ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.36-37.

¹⁷⁹ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, I, s.154.

olmasının yanı sıra, Hükümet ile İngilizler arasında “özel elçi” gibi bir görevi üstlenmesi de dikkat çekmişti. Nitekim İzzet Bey, Neologos Gazetesi’ne verdiği bir demeçte; mahkemelerin biran evvel başlaması için, tutuklu olan ittihatçılar hakkında şikâyetleri olanların acele etmesini isteyerek; “*emr-i adaletin; haklarında pek şedit olacağını*”¹⁸⁰ beyan etmişti.

İtilâfçılar, ittihatçılardan adeta intikam alırcasına davranıyorlardı ve kendilerince uygun bir zemin de bulmuşlardı. Diğer yandan, sürekli İngiltere Sefarethanesi’ne giderek burada İngiliz yetkililer ile görüşen veya görüşmek için kapılarında bekleyen Evkaf Nazırı ve Dahiliye Nazır Vekili İzzet Bey,¹⁸¹ Ermeni sürgününden sanık, 60 kişilik bir “kara liste” hazırlattığını ve bu kimseleri ani bir baskınla yakalatacağını Amiral Calthorpe’a bildirmişti. Amiral Calthorpe ise; Bekirağa Bölüğü’nün hemen her gün yeni sanıklarla dolmasını sevinçle karşıladığını ve Hükümet’in tutumunu pek memnuniyet verici gördüğünü, tutuklanmaları isteğiyle Dahiliye Nezâreti’ne yeni bir liste vereceğini Londra’ya bildirmişti.¹⁸²

3-Diyarbakır Eski Valisi Reşit Bey’in Hapishane’den Kaçışının Tutuklamaların Genişletilmesine Olan Etkisi

Padişah’ın, saltanatının ve hayatının garanti altına alınması hususunda İngiliz makamları nezdinde girişimlerini devam ettirdiği günlerde, bir yandan da tutuklamalara devam edilmişti. 1919 Ocak ayı içerisinde, Kırklareli Mutasarrıfı Hilmi Bey, Trabzon Gümrük Memuru Mehmet Ali Bey ve tüccardan iki şahsın dışında, adı Türk Milleti’nin hafızasında daima yer edecek olan Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey de tutuklanarak Bekirağa Bölüğü’ne gönderilenler arasında yerini almıştı. Ayrıca, üç sivil memurla bir teğmen de tutuklanmıştı. 1919 Ocak ayında yapılan tutuklamalar daha yüksek görevlilere de sıçramıştı. Sivas Eski Valisi Sabit Bey’in yanı sıra, 18 Ocak’ta Musul Eski Valisi Mehmet Memduh Bey, 21 Ocak’ta yine Sivas Eski Valilerinden

¹⁸⁰ F.ATA, **Tehcir Yargılamaları...**, s.90-91.

¹⁸¹ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, **Başımıza Gelenler...**, s.94.

¹⁸² B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.50-51.

Ahmet Muammer Bey ve 30 Ocak günü de Bursa Eski Valisi Ali Osman Bey tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne gönderilmişlerdi.¹⁸³

1919 Ocak ayı içerisinde tutuklamalar olanca hızıyla devam ederken, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin önde gelen mensuplarından on kişinin imzasıyla 23 Ocak 1919'da Alemdar Gazetesi'nde de yayımlanan ve Padişah'a sunulan yazılı müracaatta; bunca zaman geçmesine rağmen, birçok insanı öldürmüş olanlardan hiçbirine "icra-i adalet" edilmediğine, İttihat ve Terakki'nin henüz feshedilmediğine, birçok ittihatçının, önderleri gibi kaçmaları isteniyormuşçasına, tutuklanmadıklarına dikkat çekmişlerdi.¹⁸⁴

İzzet Bey hazırlatmış olduğu kara listeyi uygulamaya koymayı ve yeni tutuklamalarda bulunmayı tasarlarken, daha önce tutuklanmış olan Diyarbakır Valisi Dr.Reşit Bey'in 25 Ocak 1919'da tutuklu bulunduğu Bekirağa Bölüğü'nden firar etmesi işgal güçlerinde ve Hükümet'te paniğe yol açmıştı. Bu olay ittihatçıların halen daha İstanbul'da kuvvetli olduğu düşüncesini uyandırmıştı. Ermeni tehciri meselesinde suçlu görülen ve ileri düzeyde ittihatçı olarak bilinen Dr.Reşit Bey'in kaçıışı kabullenilememişti. İngilizler, böyle bir şeyin ancak Türkiye'de olabileceğini, askeri tevkifhaneden kimsenin kaçamayacağını bildirerek Dr.Reşit Bey'i Hükümet'in bilerek kaçırıldığını da ileri sürmüşlerdi. Halbuki mevcut hükümet, ittihatçılara düşmandı ve tutuklanmaları için de olağanüstü gayret sarf ediyordu. İşgal güçleri ve Hükümet firari Reşit Bey'in yakalanması için büyük çaplı bir operasyona girişmişti. İki gün sonra, Nişantaşı ile Beşiktaş arasındaki bir bayırda polisler tarafından sıkıştırılan Reşit Bey, tabancasından bir kurşunu kafasına sıkmak suretiyle hayatına son vermişti.¹⁸⁵

Bu olay; Hürriyet ve İtilâf Fırkası taraftarları arasında, neredeyse İttihat ve Terakki paşalarının kaçıışı kadar etki meydana getirmişti. Nuru Osmaniye'de toplanan büyük bir kalabalık adına, bir Hürriyet ve İtilâf Heyeti, Tevfik Paşa'yı ziyaretle, Dr.Reşit'in kaçışını protesto etmişlerdi. Bu firar olayı, Hükümet üzerinde İngilizlerin baskısını da artırmıştı. İngiliz Yüksek Komiserliği Memurlarından Andrew Ryan, olaydan sonra Sadrazam Tevfik Paşa ile görüşerek; durumun vahametini bildirmişti. Yaşanan bu olaydan hemen sonra, 29 Ocak 1919'u 30 Ocak'a bağlayan gece, genellikle

¹⁸³ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.49-50.

¹⁸⁴ S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, I, s.155.

¹⁸⁵ G.K.SÖYLEMEZOĞLU, *Başımıza Gelenler...*, s.39-40.

yüksek görevlerde bulunmuş olanlardan 30 kadar tutuklama daha yapılmıştı. Bunlar arasında; Dahiliye Eski Nazırı İsmail Canbolat Bey, İaşe Eski Nazırı Kara Kemal Bey, Akdağ Madeni Eski Mebusu Ziya Bey (Gökalp), İstanbul Eski Mebusu Hüseyin Cahit Bey (Yalçın), yine İstanbul Eski Mebusu Emanuel Karasu Efendi, Karesi Eski Mebusu Hüseyin Kadri Bey, Erzurum Eski Mebusu Hüseyin Bey, Lazistan Eski Mebusu Süleyman Sudi Bey, Âyan Eski Reisi Hacı Adil Bey, İzmir Eski Valisi Rahmi Bey, Bursa Eski Valisi Rıza Hamit Bey, Sivas Eski Valisi Ahmet Bey, Diyarbakır Eski Valisi İbrahim Sadrettin Bey, Kâmil Paşa, Askeri Sıhhiye Müfettişi Dr.Süleyman Numan Paşa, İttihat ve Terakki Fırkası Umumi Eski Kâtibi Mithat Şükrü (Bleda) Bey bulunuyordu. Bu tutuklamalarla birlikte, 1919 Ocak ve Şubat aylarında yakalanarak Bekirağa Bölüğü'ne gönderilenlerin sayısı; yaklaşık 100'ü buluyordu.¹⁸⁶

4-Hazırlanan Tutuklu Listelerinin Kamuoyunda Yarattığı Tedirginlik

1919 yılının Ocak ayından başlayarak, İngilizler sürekli “Kara Listeler” hazırlamışlardı. “Kara Liste” deyimini ilk kez 18 Ocak 1919’da resmen kullanılmaya başlanmıştı. Bundan öncede İngilizlerin “Suçlu Türkler” listeleri hazırladıkları görülmüştü, ama bunlara resmen kara liste adı verilmemişti. Daha önce de İngiliz Yüksek Komiserliği’nde kurulduğu belirtilen Ermeni-Rum Şubesi de kara liste hazırlamakla görevliydi. İngiliz Muhipler Cemiyeti de, kara listeler hazırlanmasına yardımcı olmuşlardı. Bu bölüme ihbarlar yağmıştı. Bu ihbarların pek çoğu ipe sapa gelmez şeylerdi, ama İngilizler dikkate alarak işleme koymuşlardı. Mütareke döneminde yüzlerce Türk’ün canını yakan listeler çoğunlukla İngiliz Yüksek Komiserliği içindeki Ermeni-Rum Şubesi’nce hazırlanmıştı. Bu şubeden başka İngiliz Haber Alma Örgütü de kara listeler hazırlamıştı. 1919-1920 yılları boyunca İngiliz makamları bu kara listeleri Türk Hükümetlerine vermişlerdi.¹⁸⁷

Tevfik Paşa Hükümeti’nin, 1919 Ocak ayı sonunda yapmış olduğu geniş kapsamlı tutuklamaların ardından, gazetelere beyanat veren Evkaf Nazırı ve Dahiliye Nazır Vekili İzzet Bey; “*İttihatçılar perde arkasında hakim bir rol oynuyorlardı. Bu duruma karşı seyirci gibi duramazdık. Firar etmelerinden korktuğumuz için kimseye bir*

¹⁸⁶ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.65-66; S.AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri...*, I, s.156-157.

¹⁸⁷ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.56-58.

şey sezdirmeden tevkif ettik. Bu tevkifâtta sonra kabinenin mevkii her vakitten ziyade artmıştır.” demişti. Tutuklamalar gece yarısı ani bir baskınla yapılmıştı ve tutuklamalar pek intikamcı bir şekilde cereyan etmişti. İzmir Valisi Rahmi Bey’in üzerini değiştirmesine bile fırsat vermeden karakola götürülmüştü. Mithat Şükrü Bey’in evine giden sivil polisler ise; kapı açılır açılmaz içeri dalmışlar ve içeride bulunan eşinin ve hizmetçilerin korkuya kapılarak bayılmalarına sebep olmuşlardı. Ayrıca, Hükümet, bu ittihatçıları sadece tutuklamakla kalmamış, onların bankalardaki paralarına ve gayrimenkul mallarına da el koymuştu. Bunun dışında; İttihat ve Terakki Partisi’nin kendisini feshettikten sonra kurulan Teceddüt Fırkası’na devrettiği mallar da el konulmaktan kurtulamamıştı.¹⁸⁸

Bu arada Fransızlar da tutuklanmasını istediği Türklere ait listeler hazırlamışlardı. Fransızlar, İngilizlerden ayrı olarak, 12 Şubat 1919’da Hükümet’e 12 Kişilik bir liste vermişlerdi. Tevfik Paşa Hükümeti zamanında verilen bu listede; ismi bulunanlar tutuklanmamış, ancak Ferit Paşa Hükümeti zamanında bu listede bildirilenlerin tutuklanmasına başlanmıştı. Fransızların bu liste ile tutuklanmasını istedikleri 12 kişi; Eski Sadrazam Sait Halim Paşa, Eski Şeyhülislam Hayri Efendi, Maliye Eski Nazırı Cavit Bey, Dahiliye Eski Nazırı İbrahim Bey, Maarif Eski Nazırı Şükrü Bey, Hariciye Eski Nazırı Nesimi Bey, Adliye Eski Nazırı ve Meclis Reisi Halil Bey, Âyan Eski Reisi Rıfat Bey, Lübnan Eski Valisi Ali Münif Bey, Eski Mebuslardan Hoca Ali Galip Bey, (Celal Bayar) ittihatçıların ileri gelenlerinden Ömer Naci Bey ve Gazeteci Yunus Nadi Bey’den ibaretti. Bu listede bulunanların suçları belirtilmemişti. Listede ismi geçenlerin çoğu tutuklanmıştı. Tutuklanmamış olanlar saklanmışlardı ve aranıyorlardı veya Anadolu’ya kaçarak Milli Mücadele’ye katılmışlardı.¹⁸⁹

5-Damat Ferit Paşa’nın Tutuklamalar Sürecindeki Rolü

İtilâf Devletleri’nin, istediklerini tutuklatması olağan bir durum haline gelmişti. Yeni tutuklamalarda bulunulması isteğiyle, 5 Mart 1919’da Sadrazam Damat Ferit Paşa’ya bir nota verilmişti. Ferit Paşa, bu vesile ile Padişah Vahideddin’in, Ocak 1919 ayındaki; “-istediğiniz herhangi birini tevkife hazırım” beyanatını tekrar ederek, İtilâf

¹⁸⁸ F.ATA, *Tehcir Yargulamaları...*, s.94-96.

¹⁸⁹ B.N.ŞİMSİR, *Malta Sürgünleri*, s.86-87.

güçlerine istedikleri tutuklamaları yapacağına ait mesajını vermişti. Dahiliye Nazırı Cemal Bey, bunun üzerine, 9 Mart 1919'da, ittihatçılardan 22 tutuklamayı daha gerçekleştirmişti.¹⁹⁰

Bilindiği üzere, Damat Ferit Paşa, ilk kez 4 Mart 1919'da Sadrazamlık makamına gelmişti. 5 Mart günü ise İngilizler, Türk savaş suçluları konusundaki planlarını Hükümet'e vermişler, sanık olarak görülenlerin yakalanmalarını istemişlerdi. İstanbul'da insan avı konusunda İngilizler, Hükümet ile tam bir işbirliği dönemini başlatmışlardı. 9 Mart 1919'da Damat Ferit Paşa, İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret etmişti. Bu ziyarette; İngilizlerin istediği gibi hareket edeceğini bildirmişti ve Amiral Webb, bu görüşmeyi Londra'ya şöyle aktarmıştı. *“Sadrazam bugün öğleden sonra beni ziyaret etti. Daha önce özel olarak bana iletmış olduğu, kendisinin ve efendisi Padişah'ın Allah'tan sonra İngiltere'ye umut bağladıkları yolundaki güvencesini birçok kez tekrarladı. Bu mesajını Londra'ya iletmemi arzuladı. Savaş tutsaklarına gaddarlıktan ve Ermeni kırımından sorumlu olan kişileri tutuklamak istediğimizi bildiğini ve bu kimselerin yakalanacaklarına ve cezalandırılacaklarına söz verdi.”*¹⁹¹

Sadrazam Damat Ferit Paşa, İngilizlere verdiği sözü de tutmuştu. İngiliz Yüksek Komiserliği'nden çıkar çıkmaz “insan avı” emrini vermişti. O gece ve ertesi sabah İstanbul, polis baskınlarına uğramıştı. 11 Mart 1919'da Amiral Webb, sevinç içinde, Londra'ya şunları bildirmişti. *“Yeni Hükümet, övülecek bir çabayla yeniden tutuklamalara başladı. Eski Sadrazam Sait Halim'den başlayarak, savaş içinde nazırlık yapmış birçok kimseyi de kapsayan yirminin üstünde kişi dün tutuklandı.”*¹⁹²

Damat Ferit Paşa Hükümeti aynı günlerde seri tutuklamalarını aralıksız devam ettirmişti. Mahmut Kâmil ve Vehip Paşalar'ın yanı sıra Diyarbakır Vali Yardımcısı Bedri Bey'i, Musul Valisi Memduh ve Erzurum Valisi Tahsin Bey'i¹⁹³ VI.Ordu Kumandanlığı bünyesinde görev yapan Atıf ve Cemal Oğuz Bey'leri de gizlendikleri yerlerden bularak tutuklamışlardı.¹⁹⁴

¹⁹⁰ G.JAESCHKE, *İngiliz Belgeleri...*, s.177.

¹⁹¹ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.72-73.

¹⁹² B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.73.

¹⁹³ **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları**, İstanbul 1986, s.236.

¹⁹⁴ F.ATA, *Tehcir Yargılamaları...*, s.137.

Yeni Hükümet, İngilizlerin ummadıklarından daha sert ve hızlı bir şekilde ittihatçı avına girişmişti. İngiliz Yüksek Komiserliği bundan pek memnun kalmış ve Türk savaş suçluları konusundaki tutumunu değiştirmişti. Yakalananların İngiliz askeri makamlarına teslim edilmeleri isteğinden, şimdilik, vazgeçmişti. Çünkü Damat Ferit Paşa, İngilizlerin yapmak istediklerini kendiliğinden yapacak gibi görünüyordu. Bu nedenle İngilizler, Hükümet'i kollamak, ondan yararlanmak gereğini de dikkate almışlardı. Bu nedenle Amiral Webb'in, 11 Mart 1919'da Londra'ya gönderdiği belirtilen yukarıdaki telgrafın devamında; *"Sanıkları ortaya çıkarıp yakalayabilmek için Türk makamlarının işbirliğine ihtiyacımız vardır. Bu işbirliği bugün sağlanmış bulunmaktadır... Bu kabineden daha iyisi ve bize daha dost olanı bulunamaz."*¹⁹⁵ denilmiştir.

İşgal güçleri, 15 Mart-7 Nisan 1919 tarihleri arasında tutuklanmaları talimatıyla bir liste daha vermişlerdi. Bunlar sözde Ermeni katliamından sorumlu tutulanlardı ve İstanbul'daki İngiliz işgal gücü yetkilileri; Paris Barış Konferansı'nda bulunan İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'a, 3 Nisan 1919'da gönderdikleri mesajda; Ermenilere zulmetmekten suçlu olan herkesi cezalandırabilmek için, cezalandırmanın, hem son Türk İmparatorluğu'nu parçalayarak Türk Milleti'ni cezalandırma, hem de, yüksek görevlileri ibret için yargılayarak kişileri cezalandırma biçiminde olması gerektiğine ait düşüncelerini bildirmişlerdi.¹⁹⁶

Bu düşünce; işgal güçlerinin Türkiye hakkındaki niyetlerini açıklamak için yeterliydi. Bunun için de İngiliz polisi ile Hürriyet ve İtilâf Hükümetleri işbirliği yapmışlardı. Gerçi İttihat ve Terakki Hükümeti içinde; karar verme mevkiinde bulunanlar ortadan çekilmiş, yurt dışına çıkmışlardı. Ancak, onların yerine, rastgele ele geçen ittihatçılar harp sorumlusu olarak tutuklanmış ve Bekirağa Bölüğü'nde toplanmışlardı.¹⁹⁷

Yapılan tutuklamalarla yetinmeyen İngilizler, 7 Nisan 1919'da yeni bir kara liste daha hazırlamışlardı. Bu listede; Mardin İttihat ve Terakki Reisi Abdulkadir Paşa, Mardin Eski Mutasarrıfı Bedri Bey, Palu Eski Kaymakamı Kadri Bey, Enver Paşa'nın

¹⁹⁵ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.75.

¹⁹⁶ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.80.

¹⁹⁷ A.US, *Gördüklerim, Duyduklarım...*, s.21.

kayınbiraderi Van Eski Valisi Cevdet Bey, Diyarbakır Mebusu Fevzi Bey, Muş Mebusu Hacı İlyas Bey, Harput Mebusu Dr.Hacı Mehmet Efendi, Erzincan Mebusu Halit Bey, Kırşehir Eski Mutasarrıfı Hilmi Bey, Adliye Eski Nazırı İbrahim Bey, Samsun Örfi İdare Mahkemesi Eski Reisi İhsan Bey, Adana Eski Valisi İsmail Hakkı Bey, Ticaret Eski Nazırı Mustafa Şerif Bey, Harput Eski Valisi Sabit Bey ve Prof.Kâzım Bey olmak üzere isimleri bildirilenler sözde Ermeni katliamı ile suçlanmışlardı.¹⁹⁸

İtilâf Devletleri, ittihatçıları; Ermenileri öldürmek ve İngiliz esirlerine kötü muamelede bulunmakla itham ediyorlardı. Bu nedenle; İngilizler, mutlaka tutuklanmalarını ve yargılanmalarını istediklerinin isimlerini Hükümet'e vermekle kalmamışlar, bizzat kendileri de tutuklamalarda bulunmuşlardı.¹⁹⁹

İngiliz Yüksek Komiserliği, yine 1919 Nisan ayı içinde Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne iki liste daha vermişti. 9 Nisan'da verilen liste; İstanbul dışında İzmit ve Adapazarı bölgesinde yapılması istenilen tutuklamalara aitti. 17 Nisan'da bir notayla verilen diğer liste ise; subayların tutuklanmasına yönelikti. Daha önceki listelerde de adı geçen Dr.Süleyman Numan Paşa'dan başka, iki albay ile daha küçük rütbelerden tutuklanması istenilen subaylar bildirilmişti. Bu listede; sivil olarak yalnızca Kayseri Valisi Mustafa Zeki Bey'in ismi verilmişti. İngiliz tutsaklarına kötü davranmakla suçlanan bu şahısların da bulunup yakalanmaları, yakalandıktan sonra da İngiliz askeri makamlarına teslim edilmeleri resmen istenmişti.²⁰⁰

C-Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti'nin Dağıtılması ve Üyelerinin Tutuklanması

İtilâf güçleri tarafından gerçekleştirilen haksız tutuklamalar, İstanbul'la da sınırlı değildi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imza edilen Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları'yla Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum) olarak adlandırılan bölge, bir milyar dört yüz milyon ruble savaş tazminatı olarak Rusya'ya verilmişti.²⁰¹ Böylece

¹⁹⁸ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.81-83.

¹⁹⁹ F.ATA, **Tehcir Yargılamaları...**, s.18, 144.

²⁰⁰ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.84.

²⁰¹ S.Esin DAYI, **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum), Millî Teşkilatlanma**, Erzurum 1997, s.5.

bölge ahalisi için 1918'e kadar sürecek olan uzun ve ızdıraplı bir dönem başladı. Nitekim bölge, 1918 yılında Anavatan'a iltihak etmiş, ancak Mondros Mütarekesi'nin imzalanması bölgenin Müslüman-Türk Ahalisi'ni tekrar endişeye sevk etmişti.²⁰² Zira bilindiği üzere Mütareke'nin 7.Maddesi'ne göre; İtilaf Devletleri kendi emniyetlerini tehlikede gördükleri herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkını ellerinde bulunduruyorlar, 11.Madde'ye göre; İran'ın kuzey-batı bölgesindeki Osmanlı Ordusu 1878 sınırının gerisine çekiliyor, 15.Madde'ye göre ise; Batum İtilâf Devletleri tarafından işgal ediliyordu. İtilâf Devletleri'nin bu şekilde hareket etmelerinin amacı; Elviye-i Selâse'nin milli sınırlar dışında kalmasını sağlayarak, bölgenin Ermenilerin eline geçmesini sağlamak idi. Fakat, Anavatan'dan yıllarca ayrı kalmış, Ermeni mezalimini de yoğun bir şekilde görmüş olan bölge halkı, aynı acıları tekrar yaşamamak için bir araya gelerek merkezi Kars olan Kars Milli İslam Şûrası'nı kurdu. Şûra, 17-18 Ocak 1919'da Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti adını aldı.²⁰³

Ancak bölgede oluşturulan bu Türk idaresinin varlığı yaklaşık olarak üç ay kadar sürmüştü, 13 Nisan 1919'da Hükümet'in parlamentosunu dağıtıp, hükümet üyelerini tutuklayan İngilizler, Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti'nin varlığına son vermişlerdir. Tutuklanan hükümet üyeleri şu isimlerden oluşuyordu;

- 1-Hükümet Reisi Cihangiroğlu İbrahim Bey
- 2-Dahiliye Nazırı Ali Rıza Bey
- 3-Harbiye Nazırı Hasan Bey
- 4-İaşe Nazırı Yusuf Bey
- 5-Kars Valisi Mehmet Bey
- 6-Telgraf Müdürü Muhlis Bey
- 7-Polis Müdürü Tevhidüddin Mamiloğlu
- 8-Muhacir Müdürü Stefanos Vafiadis
- 9-Adliye Nezareti Azasından Cihangiroğlu Aziz Bey
- 10-Kars Polis Komiseri Musa Bey
- 11-Rum Milletvekili Pavlo Camuşov

²⁰² S.E.DAYI, *Elviye-i Selâse'de Millî Teşkilatlanma...*, s.289.

²⁰³ S.E.DAYI, *Elviye-i Selâse'de Millî Teşkilatlanma...*, s.289.

12-Parlamento Azasından Raçinski.²⁰⁴

Hükümet'in Hariciye Nazırı Fahrettin Bey, o sıralarda Erzurum'da bulunduğundan, tutuklananlar arasında yer almamıştı.

Tutuklanan hükümet üyeleri, Meclis Binası'nın önünde beklemekte olan kamyonlara doldurularak Kars'taki tren istasyonuna götürülmüşler,²⁰⁵ buradan da trene bindirilerek Tiflis yoluyla Batum'a sevk edilmişlerdir.²⁰⁶ Batum'a getirilen hükümet üyeleri, buradan da İstanbul'a götürülmek üzere bir vapura bindirilmişlerdi.²⁰⁷ 19 Nisan 1919 günü İstanbul'a ulaşan hükümet üyeleri, tutukluluk günlerini geçirmek üzere, Arapyan Hanı'na yerleştirilmişlerdi.²⁰⁸ Hükümet üyeleri, ilerde de görüleceği üzere daha sonra buradan da alınarak 28 Mayıs 1919'da Malta Adası'na gönderilmişlerdir.

D-İstanbul Hükümeti'nin Lider Kadrosunu Tutuklatma Girişimi

Damat Ferit Paşa, 1920 yılının Nisan ayı başlarına gelindiğinde bu tutuklamaları yeterli bulmamış olacak ki, bu defa kendi hazırladığı tutuklama listesini İngiliz Yüksek Komiseri'ne vermişti. Damat Ferit Paşa, tam da Büyük Millet Meclisi'nin açılışının arifesinde hazırlanan bu listede isimlerini bildirdiği; Milli Hareket'in lideri Mustafa Kemal Paşa, Eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Erkân-ı Harbiye Reis Muavini Kâzım Paşa, Ankara'da XX.Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Selanikli Remzi Paşa, Askeri Temyiz Divanı Üyesi Abdülkerim Paşa, Erkân-ı Harp'ten Tuğgeneral Nihat Paşa, Erzurum'da XV.Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, Topçu Tuğgeneral Hasan Rıza Paşa, Ayan Meclisi üyesi Hüsnü Paşa, Mebus İsmail Fazıl Paşa (Ali Fuat Paşa'nın babası), Edirne Ordusu Kumandanı Albay Cafer Tayyar Bey, Albay Behiç Bey, Merkez Dairesi Reisi Kurmay Albay Mehmet Selahattin Bey, Kolordu Kumandanı Hüseyin Muhittin Bey, İmalât-ı Harbiye Umum Müdürü Kurmay Albay İsmet Bey (İnönü),

²⁰⁴ S.E.DAYI, *Elviye-i Selâse'de Millî Teşkilatlanma...*, s.149.

²⁰⁵ Hüseyin KÖYÇÜ, "Oltu İslam Milli Komitesi, Kars Milli İslam Şûrâsı ve Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti", *Şenkaya Gazetesi*, 15 Mayıs 1952, s.1.

²⁰⁶ M.Fahrettin KIRZIOĞLU, "Karsh Kahramanlar", VI, *Kars Gazetesi*, 26 Ocak 1949, s.1. Dahiliye Nazırı Ali Rıza Bey, Batum'a götürüldükleri sırada bir yolunu bularak kaçmıştı. (S.E.DAYI, *Elviye-i Selâse'de Millî Teşkilatlanma...*, s.150.)

²⁰⁷ S.E.DAYI, *Elviye-i Selâse'de Millî Teşkilatlanma...*, s.150.

²⁰⁸ *Cihangiroğlu İbrahim Bey'in El Yazması Hatıraları*, s.45.

Emniyet Umum Eski Müdürü Korgeneral Galip Paşa, Padişah Seyisbaşı Albay Hayri Bey, Âyan Meclisi üyelerinden Seyit Bey'lerin tutuklanmaları gerektiğini belirtmişti. Ancak İngilizler, eski Sadrazam İzzet Paşa'nın tutuklanmasının siyasal yönden uygun olmayacağına, listede adları bulunanlardan bir kısmının Anadolu'da olmaları nedeniyle ele geçirilmelerinin mümkün bulunmadığına ve ayrıca Ankara'da Mustafa Kemal'in, Erzurum'da Kâzım Karabekir'in tutuklanmaları teklifinin ise tutarsızlığına hükmetmişlerdi.²⁰⁹

Ancak, İstanbul'da tutuklamalara devam edilmişti. Anzavur'a mühimmat sevkiyatına engel oldukları ve Kuva-yı Milliye'ye cephane sevk ettiklerinden dolayı Harbiye Dairesi Müdürü Ömer Lütfi Bey, Gülhane Cephane Ambarları Müdürü Yüzbaşı Kemal Bey, Mayıs 1920'de tutuklanmışlardı. Haziran 1920'de ise; Şair Faik Adil ve Dahiliye Eski Nazırı Kâzım Bey de tutuklanmıştı. Fakat, tutuklananların ailelerinden oluşan bir grup kadın aynı günlerde, İstanbul Polis Müdüriyeti ve Dahiliye Nezâreti'ne giderek; haksız yere tutuklananların tahliye edilmelerini istemişti. Bu olaydan dolayı telaşlanan İstanbul Hükümeti; birçok kişiyi serbest bırakmış fakat daha sonra tutuklamalara devam etmişti.²¹⁰

E-Tutuklamalarda Keyfilğin Devamı

İtilâf güçlerinin, tutuklamalar sırasında da keyfi davranışları görülüyordu. Türk subaylar bazen sokak ortasında tutuklanıyor, küçük bahanelerle sivil halktan da tutuklamalar yapıldığı oluyordu. İtilâf güçleri, tutuklanan şahısları bazen de kendi merkezlerine götürüyorlar ve bu şahısları buralarda fena halde darp ediyorlardı.²¹¹

İngilizlerin, tutuklamayı düşündükleri için hazırlanan listelerin bir sınırı da kalmamıştı. Ucu açık, sınırsız olan bu listeler; belki imkânları dahilinde olsa bütün Müslüman Türkleri kapsamına alacak kadar genişletilecekti. Sözü edilen tutuklamaların sayısını artırabilmek için kimi zaman olmadık iddialarla da tutuklamalar yaptırılmıştı. İngiliz İşgal Güçleri Komutanı General Harington, 1921 yılı Mayıs ayı içinde; İstanbul'daki İtilâf Devletleri Kuvvetleri'nin nüfuzunu kırmak, ayaklanma başlatmak ve

²⁰⁹ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.210-215.

²¹⁰ N.FİDAN, *İstanbul'un Resmen İşgali...*, s.94.

²¹¹ M.BUDAK, "*İtilâf Devletleri'nin Müdahaleleri...*", s.85.

kendisine de suikastta bulunmak amacıyla bir komitenin kurulduğunu beyan etmişti. General Harington, beyannamesinde bu senaryoları sıraladıktan sonra, İstanbul'daki arama ve kontrollerin artırılmasının bir zorunluluk olduğunu da belirtmiş, sorumluların yakalanmasını istemişti.²¹²

Bu talep üzerine, 21 Eylül 1921'de toplanan Meclis-i Vükelâ, konuyla ilgili olarak, Harbiye Nazırı'nın verdiği izahata göre; General Harington'un talep ettiği tutuklamalara ait faaliyetin asker ve polisler tarafından sürat ve ciddiyetle yerine getirilmesini, yakalanması istenilenlerden geriye kalanların da tutuklanmalarına devam edilmesini, bu ve benzeri olayların alınacak tedbirlerle önlenmesini, General Harington'un müsterih olmasını ve Harbiye Nezâreti tarafından kendisinin bilgilendirilmesini kararlaştırmıştı.²¹³

Bu hususta Hükümet'in yaptığı çalışmaların dışında, General Harington, Polis Umum Müdürü Esat Bey'e bir nota ile birlikte gönderdiği listede, bildirmiş olduğu şahısların da yirmi dört saat içinde tutuklanarak kendilerine teslim edilmesi talimatını da vermişti. Bu talimat üzerine; yazar, avukat, tüccar, ressam, mühendis, subay, esnaf, tulumbacı, kahveci ve emekliye varıncaya kadar, toplumun hemen her kesiminden onlarca kişi tutuklanarak; Arapyan Hanı, Galata Kulesi ve Kroker Oteli'ne hapsedilmişlerdi.²¹⁴ Bu şahıslar arasında; İstanbul Yüksek Ziraat Mektebi hocalarından Cevat Rüştü Bey, Mühendis Ekrem Bey, Seyr-i Sefain Umum Müdürü Bahriye Albayı Hüseyin Bey, Yarbay Fazıl Bey, Binbaşı Mehmet Ali Bey, Aziz Bey, Koyun Tüccarı Edirneli Arap Mehmet Bey, Tevfik Cenani Bey, Gümrük Memuru Çınarlı Cevat Bey, Harbiye Nezâreti Harita Şubesi'nden Binbaşı Mehmet Ali Bey, Kaymakam Ragıp Fazıl Bey, Üsküdarlı Ressam Cevat Bey ve Çamur lâkaplı Kaptan Ali Bey de bulunuyordu. 1921 yılı Mayıs ayı içinde tutuklanan bu şahıslar, haklarındaki iddiaların asılsız olduğu anlaşılınca, yine aynı yılın Ağustos ayı içinde serbest bırakılmışlardı.²¹⁵

²¹² B.O.A., MV., D.N.222, G.N.78; **Hakimiyet-i Milliye**, 19 Eylül 1921, No.297, s.1; C.RÜŞTÜ, **İngiliz Hapishanesi Hatıraları...**, s.31.

²¹³ B.O.A., MV., D.N.222, G.N.78.

²¹⁴ C.RÜŞTÜ, **İngiliz Hapishanesi Hatıraları...**, s.54-55.

²¹⁵ C.RÜŞTÜ, **İngiliz Hapishanesi Hatıraları...**, s.54-55, 60-61, 124.

VI-DİVAN-I HARBİ ÖRFİ MAHKEMELERİ VE YARGILAMALAR

A-Mahkemenin Kurulması ve Mahmut Hayret Paşa'nın Divan-ı Harbi Örfi Reisliği Dönemi

Savaş suçlusu olduğu iddia edilen kişilerin yargılanması yönünde ağır baskılar yapılmaktaydı. Bu konu, Meclisi Mebûsan'da ve Ayan Meclisi'nde sıkça tartışıldı. Yapılan görüşmelerde bazı üyeler, adil bir mahkemenin kurulmasını ifade ederken, Damat Ferit ve destekçileri saldırgan bir tavır içinde suçluların şiddetle cezalandırılmasını istiyordu. Süreç içerisinde öncelikli olarak Ermeni ve Rumlara kötü muamelede bulunan ve onların ölümlerine sebebiyet verenlerin araştırılıp cezalandırılması gündeme geldi. 11 Aralık 1918'de Hükümet tarafından alınan kararla Dahiliye ve Adliye Nezâretleri'nden oluşturulacak heyetler tehcirin gerçekleştirildiği yerlerde incelemelerde bulunacaktı. Hükümet, 14 Aralık 1918'de aldığı kararla yargılama sürecini başlattı.²¹⁶ 16 Aralık 1918'de, İstanbul'da bir Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemesi kurularak, bu mahkemenin heyeti de tayin edilmişti. Mahkemenin başkanlığına; Mahmut Hayret Paşa getirilmişti.²¹⁷

Divan-ı Harbi Örfi üyeliklerine ise; Ali Nadir Paşa, Süleymaniyeli Mustafa Paşa (Kürt Mustafa Paşa veya Nemrut Mustafa Paşa olarak da anılmaktadır), adliyeden İstanbul İstinâf Mahkemesi üyelerinden Şevket Bey ve Artin Musdiçyan, iddia makamı görevine Mahkeme-i Temyiz Müdde-i Umûmiliği Baş Muavini Nihat Bey, sorgu hakimliği görevine ise; Beyoğlu Bidayet Mahkemesi azasından Zeki Bey, Misak Mukaryan Efendi ve İstanbul Bidayet Mahkemesi üyelerinden Abdüssamed Bey tayin olmuşlardı.²¹⁸

Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemeleri'ndeki davalar; Ayasofya Camii yakınında bulunan Adliye Nezâreti Binası'nda görülmüştü.²¹⁹ Olağanüstü şartlarda kurulan bu mahkemenin vereceği kararların da geçerliliği tartışmalı olacaktı.

²¹⁶ İsmail EYYUPOĞLU, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı, Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)*, Erzurum 2009, s.118-119.

²¹⁷ F.ATA, *Tehcir Yargılamaları...*, s.76

²¹⁸ F.ATA, *Tehcir Yargılamaları...*, s.76-77.

²¹⁹ M.K.İNAL, *Son Sadrazamlar, IV*, s.1909.

B-Divan-ı Harb-i Örfi Tarafından Verilen Bir Kararın İstanbul'da Oluşturduğu Tepki: Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in İdamı

1-Yapılan Suçlamalar ve Yargılama Süreci

Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemesi ilk duruşmasına; Adliye Nezâreti'ndeki Cinayet Mahkemesi Salonu'nda Yozgat Tehciri Davası ile 5 Şubat 1919'da başlanmıştı. Tevfik Paşa'nın sadrazamlığı döneminde çalışmaya başlayan Divân-ı Örfi Mahkemesi, Damat Ferit Paşa Kabinesi döneminde en sert ve kanunsuz kararlara imza attı. Bu mahkemede, 1915 yılında zaruri sebeplerden dolayı, askeri açıdan görülen lüzum üzerine bazı vilayetlerde Ermenilerin tehcir edildiği ve bu tehcir sırasında Yozgat ve Boğazlıyan'da bir kısım Ermenilerin katledildiği ve mallarının alındığı ileri sürülerek; tehcir sırasında Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Yozgat Evkaf Memuru Feyyaz Ali Bey, Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Tevfik Bey ve üç polis memurunun görevlerini kötüye kullandıkları iddiasıyla haklarında açılan davadan yargılanacakları bildirilmişti.²²⁰

İddia makamındaki Savcı Sami Bey, mahkeme heyetine; meydan gelen olayların failleri hakkında adaletin tatbik edilmesi suretiyle, bütün milletin masumiyetine sürülmek istenilen kanlı lekelerin adaletle silinmesinden sorumlu olduklarını ifade etmişti. İddiasına devamla; mahkemenin bu şahısların, memleketin selamet ve saadetini “sırf şahsi menfaatleri uğrunda nasıl feda ettiklerini” bütün çıplaklığıyla ortaya çıkararak, milletin meşru savunma hakkında hizmet edecek ve devletin temelini sağlamlaştıracak adil bir icraat göstermekle mükellef olduğunu belirtmişti. Ayrıca Savcı Sami Bey, konuşmasının bir bölümünde; ancak, Ermenilerin ara sıra meydana gelen ve vatandaşlığa uymayan hareketlerinin sebepleri lâıykıyla araştırıldığında, bunun Osmanlı idaresinin içeride yaptığı hatalardan ziyade, dış emellerin etkisiyle gerçekleştiğini ve Ermenilerin olağanüstü gizli teşkilatları sayesinde, Osmanlı vilayetlerinin en önemli ve hudut itibariyle de en tehlikeli bölgelerinde, ordunun ve hükümetin askeri tedbirlerini bozan hareketlere giriştiklerini, bunun karşısında önceki hükümetlerin de Ermenileri iç vilâyetlere doğru sevk etme kararı verdiğini belirtmişti.²²¹

Halbuki, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey de savcının iddianamesinde yer alan Ermenilerle ilgili değerlendirmesi doğrultusunda kendisine verilen emri yerine

²²⁰ F.ATA, **Tehcir Yargılamaları...**, s.151-154.

²²¹ F.ATA, **Tehcir Yargılamaları...**, s.155-156.

getirmişti.²²² Kemal Bey, mahkemedeki savunmasını yapmadan önce, Divân-ı Harb-i Örfî'nin kendisini yargılamaya yetkili olmadığını, isnat edilen suçların mahallinin Yozgat olduğunu, delil ve şahitlerin de orada bulunduğunu, kendisinin Yozgat Adliye Mahkemesi'nde yargılanması gerektiğini bildirmişti.²²³

Bu arada, Bekirağa Bölüğü'nde bir tecrit hücrelerinde tutuklu bulundurulmuş Kemal Bey, son mahkemesinden önce koğuştaki arkadaşlarından kendisi için bir savunma yazmalarını rica etmişti. Bu isteği, tutuklulardan Mebusan Meclisi Eski Başkanı Halil Bey (Menteşe) tarafından yerine getirilmiş ve istediği savunmayı hazırlayıp vermişti.²²⁴

Kemal Bey, hakkındaki yargılamanın son duruşmasına çıkarılmıştı. Bu duruşmada, Savcı Haralambos Efendi, idam talebinde bulduktan sonra, söz savunma avukatlarına bırakılmıştı. Kemal Bey'in avukatı Selahattin Bey, savunmasında; Ermenilerin, Osmanlı Devleti içindeki iktisadi güçlerine ve refahlarına temas etmişti. Fakat kurmuş oldukları gizli teşkilatlarıyla birtakım isyan hareketlerine giriştiklerini de hatırlatmıştı. Bunun sonucu olarak da; hükümetin tehcir kararı aldığını belirtmişti. Kemal Bey'in ise sadece verilen emri yerine getirdiğini, bunun hesabını da kanunu çıkarandan sormak gerektiğini ifade etmişti. Kemal Bey'e sadece, tehcir edilenlerin yiyecek ve barınmalarını temin edemediğinden dolayı ceza verilebileceğini ifade

²²² H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.297-298.

²²³ Yapılan bu tartışmalardan sonra, Mahkeme Başkanı Mahmut Hayret Paşa, Kemal Bey'e tehcirle ilgili sorular sormuştu. Kemal Bey verdiği cevaplarında; bölgesindeki Ermenileri hükümetin verdiği emirler doğrultusunda, toplu olarak Kayseri yoluyla Deyr-i Zor'a sevk ettiğini, sevk edilen Ermenilerin mallarının muhafaza altına alındığını ve öldürülmeleri hususunda kesinlikle bir emir almadığını, böyle bir iş yapmadığını ve yaptırmadığını belirtmişti. Ayrıca duruşmalarda, Kemal Bey ve diğer sanıklara yeterince savunma fırsatı verilmediği halde, aleyhlerinde olmak üzere neredeyse her celsede farklı şahitler getirilmişti. Fakat bu şahitlerin ifadelerinden, iddia ettikleri öldürme olaylarını görmedikleri gibi, daha çok duydukları ve kendilerine ezberletilenleri aktardıkları anlaşılıyordu. Ayrıca getirilen tanıkların ifadelerinin şüpheli ve uydurma olduğuna hem savcı, hem de diğer mahkeme heyeti şahit olmuşlardı. Ancak, tanıkların çelişkili ifadelerinin aydınlatılmasına da ihtiyaç duymamışlardı. Daha da vahim olanı ise; mahkemenin üyelerinden Mustafa Paşa'nın, tanıkların yalan yanlış ifadelerinin arasına girerek; "*Akrabalarından kimlerin kesildiğini de söyle. Ananı, babanı hepsini söyle*" ikazlarıyla kendilerini yönlendirmeye de çalışmış olmasıydı. (F.ATA, **Tehcir Yargılamaları...**, s.158-160.)

²²⁴ **Halil Mentеше'nin Anıları...**, s.238.

ederek; isnat edilen suçlamaları reddetmişti. Ayrıca, aleyhteki tanıkların durumlarına da temas ederek; iddia ettikleri hiçbir olayı görmediklerinin anlaşıldığını belirtmiş, ifadelerindeki bütün zıtlıkları teker teker saymıştı. Dolayısıyla tanıkların kin ve garazla hareket ettiklerini de söylemişti.²²⁵

Mahkeme Heyeti Başkanı, müdafaa avukatlarından sonra Kemal Bey'i savunmaya davet etti. Kemal Bey, Ermenilerin asırlardan beri Osmanlı Devleti'nin himayesi altında, giderek artan bir refah içinde yaşadıklarını ve kendilerine adaletle hükmedildiğini, fakat son zamanlarda istiklâl davasına kalkışarak; ülkeyi kargaşaya sürüklediklerini söylemişti. Ermenilerin I.Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ve Türk Milleti aleyhine takındıkları zalimane tavrı anlatmıştı. Türklerin hiçbir zaman zalim olmadıklarını, fakat Ermenilerin bağımsızlık kazanabilmek maksadıyla yüz binlerce masum Türk'ü katlettiklerini, bunun da; savaşın acılarını çok çekmiş olan Müslüman halkın kinini tahrik ettiğini belirtmişti.²²⁶

Mahkeme tamamlanmış karar safhasına gelmişti. Gerçi yargılamalar sırasında, mahkeme heyetinin üyelerinden Mustafa Paşa, hakkındaki iddiaları açıkladıktan sonra Kemal Bey'e hitaben, "*Hakkındaki bu iddiaların cezası nedir bilir misin?*" diye sorduğunda, Kemal Bey'in de "*İdamdır Paşam*" diye cevap vermesi üzerine; Mustafa Paşa, "*Kendi hükmünü kendi ağzıyla verdin. Kemal Bey, biz de senin için bu karara varmıştık.*"²²⁷ şeklinde karşılık vererek; yargılama safhasında mahkemenin niyetini de ortaya koymuştu.

5 Şubat 1919'da, başkanlığını Mahmut Hayret Paşa'nın yaptığı Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemesi'nin, Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey ile Yozgat Jandarma Tabur Kumandanı Mehmet Tevfik Bey haklarındaki yargılamaya, daha sonra Mustafa Nazım Paşa'nın başkanlığına getirildiği mahkeme heyeti ile devam edilerek sonuçlandırılmıştı. Divan-ı Harb-i Örfi'nin 8 Nisan 1919'da verdiği kararda; iddia, ifade ve savunmaların incelenmesinden sonra, sanıklar ile vekillerinin beraat istekleri reddedilerek; Kemal Bey'in Yozgat Sancağı'nda en büyük mülki amir olduğu halde,

²²⁵ F.ATA, **Tehcir Yargılamaları...**, s.165.

²²⁶ Nejdet BİLGİ, **Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Yargılanması**, Ankara 1999, s.147.

²²⁷ H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.298-299.

öldürme ve yağma olaylarını düzenleme ve sorumsuz kişileri, kafiye sevk etmekle görevlendirilenlere âmir tayin etmesi sebebiyle asıl suçlu, Tevfik Bey'in de bu suça ortak olduğu ifade edilmişti. Bu nedenle Askeri Ceza Kanunu'nun 171, Mülkiye Ceza Kanunu'nun 170 ve 171.Maddeleri'ne ve Ceza Kanunu'nun 45.Maddesi'nin 2.Fıkrası'na göre; Kemal Bey'in idama ve Tevfik Bey'in de 15 yıl kürek cezasına çarptırılmalarına oy birliği ile karar verilmişti.²²⁸

2-Kemal Bey Hakkında Verilen Kararın Onay Süreci ve İdamın Gerçekleşmesi

Divan-ı Harb-i Örfi'nin Kemal ve Tevfik Beyler hakkında kararını vermesi ve bu kararın Padişah'ın onayına sunulması sırasında, Damat Ferit Paşa Hükümeti ile İtilâf Devletleri Temsilcileri arasında diplomatik trafik de yoğunlaşmıştı. 8 Nisan 1919 günü Andrew Ryan, Fransız Yüksek Komiserliği Baş Tercümanı Ledoux, Adliye Nazırı Sıtkı Bey ve Reşit Akif Paşa ile birlikte Hâriciye Nezâreti'ne giderek; Sadrazam Ferit Paşa ile görüşmüşlerdi. Ertesi gün, Amerika Siyasi Mümessili de aynı şekilde Hariciye Nezâreti'ne giderek Sadrazam ile bir görüşme yapmıştı. Ali Kemal Bey'in idam kararı üzerine; İtilâf Devletleri ile Hükümet arasındaki bu dikkat çekici hareketliliğin yanı sıra, Maarif Nazırı Ali Kemal Bey ve Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi de, 9 Nisan 1919'da, yani idam kararının Padişah'ın onayına sunulduğu gün, Hariciye Nezâreti'ne giderek; burada Sadrazam ile bir süre görüşmüşler ve Sadrazam da aynı gün gece geç vakte kadar Nezâret'de kalarak çalışmalarında bulunmuştu.²²⁹

Ferit Paşa, 9 Nisan 1919 Çarşamba günü saraya giderek; Padişah Vahideddin ile görüşmüş ve idam kararnamesinin acilen imzalanması için özel çaba göstermişti. Padişah, onaylaması için kendisine getirilen bu kararnameyle ilgili olarak; bu işin genişleyip intikam şekline dönüşmesini veya verilen cezanın hafifletilebilmesinin de mümkün olduğunu, ancak bu sefer de suçluların sahiplenildiğinin anlaşılacağını düşünerek; kendisini fetva almaya mecbur hissetmişti. Bu nedenle, saraya çağrılan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'ye; hilâfet sıfatından ötürü vekil olması sebebiyle bu mesuliyete kendisini ortak etmek istediğini, dolayısıyla verilecek idam veya hapis

²²⁸ N.BİLGİ, **Mehmed Kemal Bey'in Yargılanması...**, s.151-152.

²²⁹ N.BİLGİ, **Mehmed Kemal Bey'in Yargılanması...**, s.152-153.

cezasıyla ilgili her hüküm hakkında ayrı ayrı hüküm vermedikçe imzalamayacağını söylemişti. Şeyhülislam da fetva verilebileceği cevabını vererek; Padişah'ın yanından ayrılmış ve bir gün sonra da fetvayı yazarak Sadrazam'ın yaveri ile saraya göndermişti. Padişah, fetvayı okuduktan sonra, maksada uygun bulmayarak; Şeyhülislam'a kendi tarifi üzere bir fetva yazdırmıştı. Ancak Padişah, fetvanın istediği şekilde tamamlanmasını beklemeden idam kararnameini 9 Nisan 1919'da imzalamış ve 10 Nisan 1919'da da gereği yerine getirilmek üzere Harbiye Nezâreti'ne göndermişti.²³⁰

10 Nisan 1919'da akşam vakti, şimdiki İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün önündeki çınarın altına üç ayaklı bir darağacı kuruldu ve Kemal Bey idam edildi.²³¹

Bu idamın en önemli sebebi; Ermenileri tatmin etmek, Padişah ile Damat Ferit Hükümeti'nin İtilâf Devletleri'ne yaranmak arzusuydu. Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idam kararını İngiliz Yüksek Komiseri, bir başlangıç olarak değerlendirmişti. Bekirağa Bölüğü'ndeki öteki tutuklular aleyhinde de böyle bir idam kararı verilmesi ve özellikle yüksek düzeydeki Türk devlet adamlarının idam sehpalarına gönderilmesi gerektiğini düşünerek; Londra'ya şu mesajı çekmişti:

*“Eski Boğazlıyan Kaymakamı Kemal, Özel Harp Divanı'nın kararıyla 10 Nisan 1919'da idam edildi. Soykırım suçuna katılmaktan dolayı bir kimse, ilk kez lââyık olduğu cezaya çarptırıldı. Bundan sonra, Osmanlı Hükümeti'nin geniş ölçüde ve özellikle yüksek düzeydeki suçlular aleyhinde aynı sertlikte hareket etme cesaretini gösterip göstermeyeceğini bekleyip görmek gerekir.”*²³²

10 Nisan 1919 Perşembe akşamı idam edilen ve o gece Beyazıt Camii'nde bekletilen Kemal Bey, ertesi gün halkın iştirak ettiği büyük bir cenaze töreniyle ve cemaatin gözyaşları içinde Kadıköy Kuşdili Çayırı'ndaki kabristanda, daha önce vefat etmiş bulunan oğlunun yanına defnedildi.²³³

²³⁰ F.ATA, **Tehcir Yargulamaları...**, s.169-170.

²³¹ H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.299-301.

²³² B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.87-88.

²³³ H.ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, s.301.

3-Kemal Bey'in İdamına Gösterilen Tepki

Kemal Bey'in gerek idamı, gerekse defnedilmesi sırasındaki halkın büyük heyecanı ve heybetli görüntüsü Damat Ferit'in ve İngilizlerin endişeye düşmesine ve korkuya kapılmalarına da sebep olmuştu. Hatta Amiral Calthorpe; bu idam hükmünün sebep olduğu muazzam heyecan karşısındaki düşüncelerini açıklarken; Hükümet'in aynı şiddeti (idamları) geniş çapta ve hem de yüksek mevkilerde bulunmuş olan suçlulara tatbik etmek cesaretini gösterip gösteremeyeceğinden kuşkuya kapılmış ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın da bu nümayişlerin dehşetine kapıldığını, hatta onun taraftarlarından birçoğunun da bu idam hükmünü, suçlulara uygulanan adil bir ceza olmaktan ziyade İtilâf Devletleri'ne verilen zaruri bir taviz olarak gördüklerini belirtmişti.²³⁴

Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idamı ve cenaze töreninde muazzam bir güç gösteren İstanbul'un Müslüman Türk halkı, aynı gücü yaklaşık bir ay sonra, bu defa İzmir'in işgal haberi üzerine tekrar göstermekten geri durmamıştı. İzmir'in işgalini haber alan ve yer yer yüz binlerin üstünde kalabalıklarla mitingler yapan İstanbul halkı, önce Fatih Belediyesi önünde toplanmış, sonra Bekirağa Bölüğü üzerine yürüyerek siyasî mahkûmları buradan kurtarmağa karar vermişti. Bu haberi alan İngiliz istihbaratçıları durumdan Amiral Calthorpe'u haberdar etmişlerdi. Ertesi gün, şehrin ana caddelerinde, her türlü toplantıların cezalandırılacağına ait bildiriler asılmıştı. Ancak bu tedbirlerin hiç biri, son derece vatanperver olan İstanbul halkını harekete geçmekten alıkoyamamıştı. Gençler, Bekirağa Bölüğü'nün bulunduğu, Harbiye Nezâreti'nin kapalı olan demir kapılarını zorlarken, Fransız tankları da Bekirağa Bölüğü etrafındaki çemberi daraltıyorlardı. Hapishaneye girilerek, mahkûmların çıkarılacağı korkusu İngiliz ve Fransızları telaşa düşürmüştü. Fakat, korktuklarına uğramaktan kurtulmuşlardı. O sırada, Padişah'ın Harbiye Nezâreti'nde bulunduğu yönünde kalabalık içinde yayılan söylenti, halkın hürmeten geri çekilmesine sebep olmuştu. Bu olayların ardından, Bekirağa Bölüğü'ndeki güvenlik önlemlerini artıran İngiliz ve Fransızlar, ayrıca bir muhafız kıtasını da hapishanenin kapısını tutmakla görevlendirmişlerdi. Bu tedbirler, 27 Mayıs 1919 gecesi daha da artırılarak,

²³⁴ G.JAESCHKE, *İngiliz Belgeleri...*, s.178.

hapishanenin dıŖı Fransız askerleri ve tanklarıyla sarılmış, kapıların önü ise İngiliz birlikleri tarafından sarılmıştı. Ayrıca İtilâf Donanması'na mensup harp gemileri de İstanbul Limanı'nda istim üstünde tutulmuşlardı.²³⁵

C-Mustafa PaŖa'nın Divân-ı Harbî Örfî Başkanlığı'na Getirilmesi

İtilâf Devletleri'nin, Osmanlı Devleti'ne ve Türk halkına karşı baskı ve tehditlerinin had safhaya ulaştığı bir dönemde sadarete getirilen Damat Ferit PaŖa, (19 Mayıs 1919, ikinci kez) Divan-ı Harb-i Örfî Mahkemesi'nde, Ermeni tehcirinden sorumlu tutulanlara ilaveten, Kuvâ-yı Milliye'ye destek verenler aleyhinde de çok daha kesin ve hızlı kararlar alınması için harekete geçmişti. Bunun için yapılan ilk icraat; Divan-ı Harb-i Örfî Heyeti'nin değiştirilmesi olmuŖtu. Bu değişlikle eski Divan-ı Harb-i Örfî üyesi Mustafa PaŖa ilk defa olmak üzere mahkemenin başkanlığına getirilmişti. 16 Nisan 1920 tarihinde kurulan bu yeni mahkemenin üyeliklerine ise; Erkân-ı Harbiye'den Recep PaŖa, Süvari Albay Recep Bey, Albay Fethi Bey ve Kaymakam Fettah Bey atanmışlardı. Damat Ferit PaŖa, Ermeni tehciri ve Kuvâ-yı Milliye davalarında bu mahkemenin hızlı ve etkili cezalar vereceğine inanıyordu.²³⁶

Nitekim, kurulan bu yeni mahkeme heyeti; Sadrazam'ın kendilerine olan güvenine her zaman layık olmaya çalışmış, idam kararlarını da peŖ peŖe çıkarmaya başlamıştı. Bu kararlarla birlikte; Milli Mücadele'ye yardımda bulunmaktan dolayı Bahriye Yüzbaşı Halil İbrahim Bey 21 Haziran 1920'de, Dramalı Rıza Bey 21 Haziran 1920'de, Üsküdar Doğancılar Belediye Memuru Mehmet Ali Bey 21 Haziran 1920'de ve Maliye Nezâreti Muhassasat-ı Zatiye Mümeyyizi Tevfik Sükûti Bey de 21 Haziran 1920'de,²³⁷ Ermenilere işkence yapmak, mallarını almak ve öldürmekle suçlananlardan; Erzincan'da otelcilik yapan Hafız Abdullah Avni Efendi 29 Temmuz 1920'de, I.Dünya Savaşı yıllarında Bayburt Kaymakamlığı ve Ergani Mutasarrıflığı görevlerinde de bulunmuş olan Urfa Eski Mutasarrıfı Nusret Bey 5 Ağustos 1920'de²³⁸ ve Muhacirin

²³⁵ H.ERTÜRK, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 205, 323-325.

²³⁶ F.ATA, *Tehcir Yargılamaları...*, s.256-257.

²³⁷ A.C.SARAÇOĞLU, *Mütareke Yıllarında İstanbul...*, s.495-500, 502.

²³⁸ F.ATA, *Tehcir Yargılamaları...*, s.260-262, 271-272.

Müdürlüğü eski Müfettişlerinden ve valilik görevi de yapmış olan Nevzat Bey,²³⁹ idam edilmişlerdi.

Mustafa Paşa, bütün bu idamları; İngilizlerin, Fransızların ve patrikhanelerin yönlendirme ve kışkırtması altında bulunan Ermenilerin, Anadolu’da işlemiş oldukları cinayet ve toplu katliamlarına rağmen, Türkler bizi öldürüyorlar, mallarımızı yağmalıyorlar gibi asılsız iddiaları üzerinden gerçekleştirmişti.²⁴⁰

Divan-ı Harp Mahkemesi’ni dilediği gibi yönetebilme gücüne ulaşan Mustafa Paşa, Yozgat Jandarma Tabur Kumandanı Mehmet Tevfik Bey’i ve Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi’yi 15’er yıl, Trabzon Gümrük Müdürü Mehmet Ali Bey’i, Kastamonu’lu Hasan Fehmi Efendi’yi, Bolulu Dr.Mithat Bey’i 10’ar yıl, İttihat ve Terakki Fırkası’ndan Cavit Bey’i, Mustafa Şeref Bey’i ve Resneli Nazım Bey’i de gıyaben 15’er yıl kürek cezasına çarptırmıştı. Bunlardan Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi’ye verilen 15 yıl kürek cezası, geçici sürgüne çevrilmişti.²⁴¹

Diğer yandan, Mustafa Paşa yönetimindeki Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemesi, Anadolu’da giderek güç kazanan Millî Kurtuluş Hareketi’ni de cezalandırma kapsamına almıştı. Bu mahkeme, 11 Mayıs 1920’de; Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Ali Fuat Paşa, Kara Vasıf Bey, Rüstem Bey, Nihat Bey, Dr.Adnan Bey ve Halide Edib Hanım’ın; 24 Mayıs 1920’de ise; Fevzi Paşa’nın (Çakmak), haklarında gıyaben idam hükmü verirken, mallarına el konulmasını da karar altına almıştı.²⁴²

VII-TUTUKLULARIN BAZILARININ MALTA’YA SÜRGÜN EDİLMESİ VE YAŞANILAN TARTIŞMALAR

A-Malta’ya Gönderilen İlk Sürgünler (1919)

1 Mart 1919’u 2 Mart’a bağlayan gece tutuklanan VI.Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa, 15 gün süreyle gözaltında tutulduktan sonra, bir İngiliz yolcu gemisine

²³⁹ M.Z.SERTEL, *Hatırladıklarım*, s.73-74.

²⁴⁰ G.JAESCHKE, *İngiliz Belgeleri...*, s.179.

²⁴¹ Ferudun ATA, “Divanı Harbi Örfi Mahkemeleri’nde Ermeni Tehciri Yargılamalarına İstatistiksel Bir Bakış”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI/62, (Temmuz 2005) s.540-542.

²⁴² H.ERTÜRK, *İki Devrin Perde Arkası*, s.202, 352-354, 436-440.

bindirilerek Malta Adası'na gönderilmişti.²⁴³ Ancak gerek Kemal Bey'in idamından, gerekse İzmir'in işgalinden sonra İstanbulluların Bekirağa Bölüğü'ne yönelik eylemlerinden dolayı endişeye düşen Sadrazam Ferit Paşa; diğer tutukluların da, Malta'ya gönderilip gönderilemeyeceğini 19 Mayıs 1919'da Amiral Webb'den sordu. Webb ise verdiği cevapta; İzmir'in işgal edilmesiyle gelişen son olayların, tutukluların hepsinin veya bazılarının serbest bırakılmaları için tekrar teşebbüse geçilmesini muhtemel gösterdiğini, bu teşebbüslerin önlenmesi lüzumunun şart olduğunu ve General Milne'in de Bekirağa Bölüğü'ndeki tutukluları Malta'ya göndermek için tamamıyla hazırlıklı bulunduğunu belirtmişti.²⁴⁴

İstanbul'da yaşanan hadiselerin dışında, Milli Mücadele başarılı bir gelişme ile yükselirken, Türk Milleti'nin cesareti ve dayanma iradesi artıyor, Hükümet'in ise maneviyatı kırılıyordu. Nitekim 28 Mayıs 1919 sabahı İngilizler, tutukluları Malta'ya sevk etmek üzere; Bekirağa Bölüğü'nün önüne kamyonlarını göndermişlerdi.²⁴⁵

Birkaç gün öncesinden Fransız askerleri ile birlikte Bekirağa Bölüğü'nün korunmasında görevlendirilen İngiliz Müfrezesi'nin komutanı, 28 Mayıs'ın ilk saatlerinde tutukluların hemen hazırlanmalarını hapisane yönetimine tebliğ etmişti. Daha sonra, süngülü işgal gücü askerlerinin de içinde bulunduğu kamyonlara doldurulan tutuklular, önce Galata'da bulunan Arapyan Hanı'na götürülmüşler ve burada yapılan işlemlerden sonra, Malta Adası'na gönderilmek üzere bir İngiliz gemisine bindirilmişlerdi.²⁴⁶

²⁴³ A.İ.SÂBİS, **Harp Hatıralarım...**, IV, s.330-331, 334, 340, 343.

²⁴⁴ G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.179.

²⁴⁵ **Halil Mentese'nin Anıları...**, s.239.

²⁴⁶ 250 tutuklusuyla büyük bir doluluk yaşayan Bekirağa Bölüğü'nden, İngilizler tarafından çıkarılarak 28 Mayıs 1919'da Malta Adası'na gönderilen tutukluların çoğunluğu, yanlarına elbise, eşya ve para almaya dahi vakit bulamadan, perişan bir halde, kendilerini götürecek gemiye bindirilmişlerdi. Bekirağa Bölüğü'ndeki Türk tutuklular, 28 Mayıs'ta İngiltere Kraliyet Donanması'ndan "Princess Ena" ile Malta Adası'na gönderilirken, aynı gün Amiral Calthorpe, Hariciye Nezâreti'ne de bir nota göndermişti. Bu notada; Müttefikler tarafından karar verildiği üzere; muhakeme edilip cezaları verilmeye kadar, tehlikesiz bir hapisanede tutulmak üzere, Bekirağa Bölüğü'nden 67 tutukluyu teslim alarak Malta Adası'na gönderdiklerini" bildirmişti. Ancak İngilizler, Princess Ena Gemisi'ne 78 tutuklu bindirmişlerdi. Geriye kalan 11 tutuklu ise; Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti'nin üyeleri idi. Amiral Calthorpe, Malta Adası'na götürülecekler arasında bu on bir kişiyi Türk

78 kişilik ilk sürgün kafilesini İstanbul'dan Malta'ya götüren İngiliz gemisi, 29 Mayıs 1919'da, Limni Adası'na uğramıştı. İngilizler bu adanın, Mondros Limanı'na, tutuklulardan Sait Halim Paşa'yı, Abbas Halim Paşa'yı, Mithat Şükrü Bey'i, Hacı Adil Bey'i, Mahmut Kâmil Paşa'yı, Ziya (Gökalp) Bey'i, Halil Bey'i, Kemal Bey'i, Ali Münif Bey'i, Ahmet Şükrü Bey'i, Ahmet Ağaoğlu'nu ve Hüseyin (Tosun) Bey'i bırakmışlar, diğer 66 tutukluyu da Malta Adası'na götürmüşlerdi. Bahsi edilen bu 12 tutuklu, dört ay süre ile Mondros'ta hapsedildikten sonra, 21 Eylül 1919'da Malta Adası'na götürülmüşlerdi.²⁴⁷

B-Tutukluların Malta'ya Götürülmesine Fransızların Tepkisi

Tutukluların cezaevinden apar topar alınıp hemen Malta'ya sürülmeleri, Fransızlar için kötü bir sürpriz olarak algılanmıştı. Gerçi Fransızlar, İngilizlerle birlikte Bekirağa Bölüğü'ne muhafızlar da koymuşlardı ve İngiliz subayın komutasındaki muhafızların yarısı Fransız idi. Fakat bu tedbirler, tutukluların kaçırılmalarına karşı alınmıştı. İngilizlerin, tutukluları cezaevinden kaçıracaklarını Fransızlar akıllarına getirmemişlerdi. Halbuki Fransız görüşü, daha 1919 Şubat ayında İngilizlere anlatılmıştı. Buna göre, Fransızlar, bu kimselerin ancak Türk mahkemelerince yargılanabilecekleri kanısındaydılar ve sürülmelerini kabul etmiyorlardı. Fransızların bu görüşünü bilen İngilizler, bu kez işi çok gizli tutmuşlar, kendilerine hiçbir şey sezdirmemişlerdi. Tutukluları kaçırıp Malta'ya sürme planı önceden Fransızların kulağına gitmiş olsaydı belki operasyon başarılamazdı. İstanbul'daki Fransız makamları tam anlamıyla atlatılmışlardı. Yalnız atlatılmakla kalmamışlar, aynı zamanda İngiliz oyununa da gelmişlerdi. İngilizler, Fransız Komutanlığı'nın haberi olmadan, cezaevini koruyan Fransız muhafızlarını da kaçırma ve sürme işinde kullanmışlardı.²⁴⁸

Halbuki, daha birkaç ay öncesinde, 19 Şubat 1919'da İngiltere'nin Paris Büyükelçisi Lord Derby, "Tutukluların, yetkili olmayan bir mahkeme tarafından

makamlarına bildirmemişti. Bu nedenle olacak ki, Malta'ya ilk sürgün kafilesi bugüne kadar 67 kişi olarak biline gelmişti. (M.K.İNAL, **Son Sadrazamlar, IV**, s.1911; Serpil SÜRMELE, "**Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü**", **Atatürk Dergisi**, III/4, (Temmuz 2003) s.64; G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.180; B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.120.)

²⁴⁷ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.120-122.

²⁴⁸ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.127-128.

muhakeme edilmek üzere Türkiye dışına gönderilmesinin, bir nevi intikam alma intibasını uyandırma tehlikesi arz edeceğinden ve tutuklu bulunanların bu fiillerinden sıyrılmaları sonucunda ise bilâkis Türk Halkı'nın sevgisini kendilerine daha çok çekmeleri neticesini de verebileceğinden dolayı, yapılmasının münasip..." olmayacağı uyarısında bulunmuştu.²⁴⁹

Ancak, bu uyarıyı da dikkate almayarak, İngilizlerin habersiz olarak tutukluları Malta'ya sürmüş olması, bir emri vakiyle yüz yüze kalan Fransız Başkomutanı General Franchet d'Esperey'i fena halde sınırlendirmişti. Üstelik d'Esperey, İstanbul Bölgesi'ndeki bütün Müttefik Kuvvetlerin Başkomutanıydı. Başkomutan'a haber verilmeden böyle bir operasyona kalkışılması, hazmedilir gibi değildi. d'Esperey bu durumu, General Milne nezdinde protesto etmiş ve; *"İngiliz askeri otoritelerinin, İttihat ve Terakki üyelerini 28 Mayıs günü cezaevinden alıp götürdüklerini basından öğrendim. Asayişin korunmasını ciddi olarak etkileyebilecek böylesine önemli bir olaydan haberdar edilmeyişime şaşım. Tutukluların alınıp götürülmesi konusunda Müttefikler arasında önceden hiçbir anlaşma yapılmamıştır ve bu bakımdan İngiliz Hükümeti'nin kendi amaçlarını gözeten siyasal bir tedbirdir... Fransız Komutanlığı'nın haberi olmadan, Fransız askerlerinin de böyle bir amaç için kullanılmalılarının uygun görülemeyeceği kanısındayım. Belirtmek isterim ki, bu askerler yalnız askeri nitelikteki bir harekâta kullanılmak amacıyla İngiliz Komutanlığı'nın emri altında bulunuyorlardı..."*²⁵⁰ sözleriyle sert bir tepki göstermişti.

C-İstanbul'un Resmen İşgali'nden Sonra Sürgünlerin Devam Etmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi

Türk tutukluların Malta'ya gönderilmesine daha sonraki zamanlarda da devam edilmişti. İstanbul dışında tutuklu olan Türkleri de Malta Adası'na gönderen İngilizler, Mısır'da tutuklu bulunan iki Türk'ü 28 Ocak 1920'de, Batum'da tutuklu olan iki Türk'ü de 2 Mart 1920'de Malta'ya göndermişlerdi. İstanbul'un resmen işgalinin ardından ise; özellikle Milli Hareket taraftarlarının tutuklanarak Malta'ya sürülmelerine ağırlık verilmişti. 18 Mart 1920'de 2, 13 Temmuz 1920'de 4, 6 Ağustos 1920'de 1, 29

²⁴⁹ G.JAESCHKE, *İngiliz Belgeleri...*, s.176.

²⁵⁰ B.N.ŞİMSİR, *Malta Sürgünleri*, s.128.

Ağustos'ta 4, 12 Eylül 1920'de 1, 20 Eylül 1920'de 3, 5 Ekim 1920'de ise 2 kişi tutuklanarak Malta'ya sürülmüşlerdi.²⁵¹

İngilizler, 1919 başlarından itibaren sorgusuz sualsiz yaptıkları tutuklama ve sürgünlerine, İstanbul'un işgalinden sonra da devam edince Anadolu bunun karşılığını vermekte gecikmemiş ve sert bir şekilde misilleme yoluna gitmişti. Yabancıların İstanbul'da saldırılarını artırıp, nazır ve mebuslardan bazılarını tutuklama ihtimaline karşı, Mustafa Kemal Paşa da hazırlıklı davranarak, Anadolu'da bulunan yabancı subaylara da aynı şekilde muamele edilmesine ve buna uygun önlemler alınmasına karar vermişti. Bu maksatla 22 Ocak 1920'de Ankara, Konya, Sivas ve Erzurum'daki Kolordu Kumandanlarına telgraf da göndermişti.²⁵² Olayların, Mustafa Kemal Paşa'nın öngörülerini doğrultusunda gelişmesi üzerine, 22 Ocak 1920 tarihli talimat doğrultusunda hareket edilerek, Erzurum'da Yarbay Alfred Rawlinson, Konya'da Yüzbaşı Campell olmak üzere çeşitli rütbelere subaylar tutuklanarak²⁵³ misillemede bulunmuş ve karşı tedbirler alınmıştı.

Bu tutuklamalardan bir müddet sonra, Erzurum'da tutuklanmış olan Rawlinson, XV.Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya bir mektup göndermişti. Kâzım Karabekir Paşa'nın da Ankara'ya gönderdiği ve Büyük Millet Meclisi'nin 18 Temmuz 1920 tarihli toplantısında değerlendirilen, bu mektupta Rawlinson; "... esaret mübadelesine ait herhangi bir teklife muvafakat edebileceğini..., bu hususta görev yapabileceğini ..." bildirmişti. 20 Ağustos'ta ise Curzon, De Robeck'e gönderdiği mesajda; "Haklarında dava açılması düşünülmeyenlerin ilk münasip fırsatta salıverilmeleri maksadıyla ... Anadolu'da tutuklu bulunan Rawlinson ve Campell'ın bazı Türk esirleriyle mübadele edilebileceğini ..." ²⁵⁴ söylemişti.

²⁵¹ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.120-127, 192-196, 198-200, 205-209, 223-226.

²⁵² Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK), **Nutuk...**, I, s.498; III, s.1748.

²⁵³ S.SÜRMELE, "**Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü**", s.65.

²⁵⁴ G.JAESCHKE, **İngiliz Belgeleri...**, s.186-187.

D-Esir Değiş-Tokuşunun Gündeme Gelmesi ve Siyasi Baskı Aracı Olarak Kullanılması

Siyasi ve askeri şartların bir sonucu olarak başlangıçta İngiliz askeri makamları esirlerden bazılarının serbest bırakılmasından yana görüş bildirmişlerdi. Askerlerin düşünceleri diplomatlarca paylaşılmamıştı. İngiliz Dışişleri, Malta sürgünlerinden bazılarını bile serbest bırakmaya razı değildi. Dışişleri yetkilileri, bu işi bir onur meselesi yapıyordu. Birkaç sürgünün serbest bırakılmasının bile, Milli Mücadele taraftarlarınca “İngiltere’nin güçsüzlüğü” biçiminde yorumlanacağını ve bu durumun da İngiliz onuruna zarar vereceğini düşünüyorlardı. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Winston Churchill’in, 17 Temmuz 1919’da bu konuyu kabineye getirerek; Malta sürgünlerinin salıverilmesi çabalarına karşı; 21 Temmuz 1919’da verdiği cevapta; Osmanlı Hükümeti’nin isteği üzerine Türklerin Malta’ya sürüldüklerini ve Osmanlı Hükümeti’nin rızası olmadan serbest bırakılmayacaklarını bildirmişti. Sürgünleri İngiliz rehinelereyle değiştirmenin, İngiliz aleyhtarını Milli Mücadeleciler için bir zafer olacağı değerlendirmesinde bulunmuşlardı. Sürgünlerin İngiliz bütçesine yükü ise ikinci derecede bir konu olarak değerlendirilmiş ve Malta’daki Türklerden hiç birinin serbest bırakılmasının düşünülmediği Churchill’e bildirilmişti.²⁵⁵

İstanbul’un resmen işgalinden sonra da bu konu yeniden gündeme gelecekti. Anadolu’da tutuklanan İngilizler çoğunlukla askerdi ve içlerinde önemli kontrol subayları ve haber alma subayları vardı. İngiltere Savunma Bakanlığı, 29 Mayıs 1920’de bazı sürgünlerin salıverilmesi karşılığında tutsak İngiliz subaylarının da serbest bırakılabileceği umuduyla İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na ısrarla öneride bulunmuştu. Tutsak İngiliz subaylarının Savunma Bakanlığı için taşıdığı önemin yanında, Malta sürgünlerin mali külfet teşkil ettiği gerekçesi de öne sürülmüştü. İngiliz Savunma Bakanı Winston Churchill, 17 Temmuz 1920’de Malta sürgünleri konusunu Bakanlar Kurulu’na getirmişti ve yargılanmayacak olan sürgünlerin İngiliz rehinelereyle değiştirilmesini istemişti. Churchill, sürgünlerin ellerinde kalmasının İngiltere’ye yük

²⁵⁵ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.372-373.

ve masraf olduğunu ve bunların daha ne kadar elde tutulacağını ise kestiremediklerini bildirmişti.²⁵⁶

İngiliz askeri kesimleri, 1920 Mayıs ayı sonlarından Ağustos ayı başlarına kadar, hükümetleri nezdinde yapmış oldukları bu görüşmelerden bir sonuç alamamışlardı. Çünkü İngilizler, İstanbul Hükümeti'ne kabul ettirdikleri Sévres Antlaşması'nı Anadolu'ya benimsetmek fikrinde olduklarından, Malta sürgünlerini ellerinde siyasi bir koz olarak kullanmak istiyorlardı. Fakat bir taraftan askeri makamların, diğer taraftan Anadolu'daki esir yakınlarının girişimleri büyük bir baskı haline dönüşmüştü. Ancak, İngiliz Hükümeti bu baskıya rağmen, siyasi tavrından taviz vermeyi düşünmezken, öte yandan girişimcilerin görüş ve isteklerine de ilgisiz kalamamıştı.²⁵⁷

İngiliz yetkili makamları Malta sürgünleri ile İngiliz rehineleri değiştirmeyi düşünüyorlardı. Askerler, İngiliz rehinelerini kurtarmak için Malta sürgünlerinden bazılarını salıvermek gerektiğini savunuyorlar, diplomatlar ise buna karşı çıkıyorlardı. Bunun dışında İngilizler, sürgünleri, Sévres Antlaşması'nı onaylatmak için bir koz olarak elde tutmak niyetiyle davranıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa ise; 12 Ağustos 1920'de, İzzet Paşa aracılığıyla İngiliz Karargâhı'na gönderdiği mektupta; İngiliz tutsakları konusunda her hangi bir görüşmeye başlanabilmesi için, İngilizlerin önce Ankara Hükümeti'ne gereken saygıyı göstermelerini istemişti.²⁵⁸

İngiltere Dışişleri Bakanlığı, bu düşüncelerinin yanı sıra, bazı dolaylı girişimlere de yönelmişti. Malta sürgünlerinin Türkiye'ye gönderilmesine karşı çıkmayacak Tefik Paşa Hükümeti'nin, 15 Ekim 1920'de İzzet Paşa Başkanlığı'nda bir heyetin, görüşmelerde bulunmak üzere 3 Aralık 1920'de Ankara'ya gönderilmesi, İngiliz Dışişleri'nin ayrıca faaliyetleri arasında yer almıştı. Bu heyetin Ankara'ya hareketinden önce, 2 Aralık'ta İzzet Paşa ile görüşen İngiltere Yüksek Komiseri Horace Rumbold, tutsakları Milliyetçilerin elinden kurtarması için, elinden gelen bütün çabayı harcamasını İzzet Paşa'dan istemişti. Ayrıca bu konunun İngiliz kamuoyunda büyük etki yaptığını, bunları kurtarmakla, İstanbul Hükümeti'nin, İngiltere gözündeki

²⁵⁶ Ö.KÜRKÇÜOĞLU, **Türk-İngiliz İlişkileri...**, s.169-170; B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.371-372.

²⁵⁷ S.SÜRMELE, "**Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü**", s.65.

²⁵⁸ B.N.ŞİMŞİR, **Malta Sürgünleri**, s.375, 379.

prestijinin artacağını da belirtmişti. İngiliz tutsaklarına karşılık Malta'daki Türk sürgünlerin serbest bırakılması gerektiği konusuna ise hiç değinmemişti. Yani, İngilizler, tutsaklarının karşılıksız olarak salıverilmesini isteyerek işe başlamışlardı.²⁵⁹

Ancak, İzzet Paşa Heyeti'nin Ankara'ya yaptığı ziyarette tutsaklar konusunu açmaya bile fırsat olmamıştı. İngiltere'de ise; Avam Kamarası'nın asker üyelerinden Yarbay Walter Guinness, 27 Ocak 1921'de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektupta, Malta sürgünlerinin tutuklu kalmalarının, İngiltere'nin ulusal çıkarlarına zarar verdiğini bildirmişti. Ayrıca, Malta'dakilerin aslında Türkiye'deki siyasi düşmanlarının amaçlarına hizmet için tutuklandıklarını, kendileri aleyhinde herhangi bir suçlama oluşturmadığını ve dava açılmadığına göre, onları daha fazla hapiste tutmak için hiçbir özür bulunmadığını belirtmişti. Avam Kamarası'nın 17 Şubat 1921'deki oturumunda ise; İngiltere Hükümeti, Malta sürgünlerini elinde tutmaya devam ettiği için Parlamento'da sıkıştırılmışlardı.²⁶⁰

E-Malta'daki Esirlerin Bir Kısımının Londra Konferansı Görüşmeleri Sırasında Kurtarılması

Bütün bu gelişmelerin ardından; esirlerin karşılıklı değişimi hakkında, I. İnönü Savaşı'nın Ankara Hükümeti'ne bağlı düzenli orduca kazanılmasından sonra toplanan Londra Konferansı sırasında BMM Hükümeti Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Robert Vansittar arasında 7 Mart 1921'de görüşmeler başlamış ve 16 Mart 1921'de "Esirlerin Derhal Salıverilmesi İçin Anlaşma" başlığı altında kısa bir metin hazırlanmıştı.²⁶¹

Sözü edilen bu kısa anlaşmanın metninde;

"Tutsakların Derhal Salıverilmesi İçin Anlaşma

Madde 1-Kendi istekleri dışında Türkiye'de alıkonulan Britanya savaş esirleriyle diğer Britanya vatandaşları ya da Britanya kuvvetlerine mensup üyeler derhal salıverilerek İstanbul'a gönderileceklerdir. Bu gibi şahısların nakilleri, bu esirleri şimdi

²⁵⁹ Ö.KÜRKÇÜOĞLU, *Türk-İngiliz İlişkileri...*, s.172-173.

²⁶⁰ Ö.KÜRKÇÜOĞLU, *Türk-İngiliz İlişkileri...*, s.173-174.

²⁶¹ S.SÜRMEİ, "Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü", s.68; B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.399.

ellerinde tutan Türk makamları tarafından, sarfiyatı bu makamlara ait olmak üzere yapılacaktır.

Madde 2-Şu anda Britanya makamlarının elinde bulunan Türk savaş esirleriyle sivil sürgünlerin memleketlerine geri gönderilmesine derhal başlanarak mümkün olduğu mertebe süratle devam edilecektir. Ancak bu madde; harp halinin devamı süresince 1 Ağustos 1914'de Türk İmparatorluğu'nun parçasını teşkil eden topraklarda yapılan harp kanun ve örflerini ihlalden veya adam öldürme suçundan dolayı muhakemeleri kararlaştırılan şahıslara tatbik edilmeyecektir. Britanya Hükümeti; barış halinin iadesinden önce İstanbul'a gelmeyecek olan herhangi özel şahısların tahliye edilmeleri için de bunu şart kılmakta ve bu şartın ihlali takdirinde onları hapis ve tevkif hakkına malik bulunmaktadır.

Madde 3-Bu anlaşma imzalandığı tarihte yürürlüğe girecek ve elden geldiği kadar çabuk uygulanacaktır.²⁶² denilmiştir.

Bu anlaşmaya göre; Malta'daki Türklerden 64'ünün serbest bırakılması, 54 kişinin de yargılanmak üzere Malta'da alıkonulması öngörülmüştü. Bekir Sami Bey'in imzaladığı bu anlaşmayı Ankara olumlu karşılamamıştı. Türk vatandaşlarının yurt dışında yabancı mahkemelerce yargılanmasını kabul etmekle hoş görülemeyecek bir ödün verilmişti. Yeni Türkiye Devleti'nin egemenliğini yaralayan böylesine ağır bir ödünü Türkiye Büyük Millet Meclisi onaylayamazdı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı, yetkilerini aşmış ve ağır bir yanlışlık yapmıştı. Bu nedenle Bekir Sami Bey, Ankara'ya dönünce Dışişleri Bakanlığı görevinden alınmıştı. Diğer yandan İngilizler, anlaşma gereğince, Malta Adası'ndan salıverilmesi gereken 64 Türk tutukluyu serbest bırakmamışlardı. Zira İngilizler, Londra Anlaşması'nı I. İnönü zaferindeki Yunan yenilgisi üzerine imzalamışlardı. Bu anlaşmanın uygulanmaya başlayacağı sırada 23 Mart 1921'de, Yunan orduları, Bursa ve Uşak Cephesi'nde yeniden saldırıya geçmişlerdi. Bu durum üzerine, İstanbul'daki Müttefik Orduları Komutanı General Harington ve İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold, Yunanlıların bu saldırısından umuda kapılmışlar ve anlaşmayla verilen sözden

²⁶² G.JAESCHKE, *İngiliz Belgeleri...*, s.188-189; B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.399-400.

dönülerek Türk sürgünlerinin serbest bırakılmamalarını 24 Mart 1921’de Londra’dan istemişlerdi.²⁶³

General Harington, daha önce, İngiliz rehineleri kurtarmak için Türk sürgünlerinin serbest bırakılması gerektiğini savunuyordu. Yunan saldırısı üzerine, hiçbir Türk sürgününün serbest bırakılmamasını ilk isteyen de Harington olmuştu. Bu saldırı başarı kazanırsa Milliyetçiler dize gelecekler, Sévres Antlaşması belki tümüyle Türkiye’ye dikte ettirilecekti. O zaman İngiliz tutsaklarının kurtarılması bir sorun olmayacaktı. Ama saldırının sonucu belli olmadan serbest bırakılacak Türk sürgünleri elden kaçırılmış olacaktı. Düşünce buydu. Bu düşünceyle Harington, 24 Mart 1921 ve 29 Mart 1921’de doğrudan doğruya Malta Valisi’ne gönderdiği telgraflarıyla sürgünlerin serbest bırakılmasını durdurmuştu. Yüksek Komiser Rumbold da aynı tarihlerde Harington’un görüşüne katılmıştı.²⁶⁴

F-Esirlerin Tamamının Kurtarılması

Yunan Orduları’nın İnönü’nde ikinci kez yenilgiye uğradıkları anlaşılır anlaşılmaz, İngilizler yine yön değiştirmişlerdi. On gün kadar önce, tek bir sürgün serbest bırakılmaz diyen General Harington ile Rumbold, 6 Nisan 1921’de yeniden almış oldukları bir kararla, Malta’dan 40 sürgünün hemen salıverilmesini Londra’ya bildirmişlerdi. Bu öneri üzerine 12 Nisan 1921’de, Londra Hükümeti, daha önce kararlaştırılan 64 sürgünden 40’ını serbest bırakmıştı.²⁶⁵

Malta’dan yapılan bu salıvermenin ardından, Ankara Hükümeti adına Hariciye Vekâleti, İstanbul’da İngiliz Yüksek Komiserliği’ne tebliğ edilmek üzere, İstanbul’da Hilal-i Ahmer Cemiyeti İkinci Başkanı ve Ankara Hükümeti’nin İstanbul Temsilcisi Hamit Bey’e, 9 Haziran 1921’de bir mesaj göndermişti. Bu mesajda; *“İngilizler Malta’daki Türk tutuklularını tamamıyla serbest bırakmadılar. 40 kişi bıraktılar. Biz de elimizdeki İngiliz esirlerinden şimdilik 10 kişiyi Antalya ve Trabzon limanlarımızdan İngilizlere teslim edilmek üzere serbest bıraktık. Malta’daki geriye kalan tutuklularımız bırakıldıkça biz de İngiliz esirleri parça parça tamamıyla serbest bırakacağız. İngiliz*

²⁶³ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.399-405, 408.

²⁶⁴ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.308-309, 408-409, 416-417.

²⁶⁵ B.N.ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.308-309, 408-409, 416-417.

Yüksek Komiseri Horace Rumbold'a bu anlamda bir nota gönderdik. Taahhütlerine ait olumlu cevap verirlerse, biz de bütün İngiliz esirlerini salıvermeye hazır olduğumuza dair cevap vereceğiz..."²⁶⁶ teminatında bulunulmuştu.

Türk ve İngiliz esirleri arasında, karşılıklı salıverme süreci yaşanırken, Anadolu'da, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Türk Ordusu, Sakarya Savaşı'nı da kazanarak büyük bir zafere ulaşmıştı. Bu başarının ardından İngiltere, İngiliz tutsaklarını kurtarma çalışmalarını yeniden gündemine almıştı. Lord Curzon, İngiltere'nin bütün Malta sürgünlerini serbest bırakabileceğini ve tutsak değişimi için Ankara Hükümeti ile görüşmelere başlanmasını, Horace Rumbold'a bildirmişti. İstanbul'daki İngiliz makamları, Hamit Bey ile 28 Eylül 1921'de görüşme masasına oturmuşlardı. Yapılan görüşmeler sonucunda; 1 Ekim 1921'de, Horace Rumbold, Hamit Bey'e verdiği notayla, İngiltere Hükümeti'nin, "bütün Türk tutsaklarının bütün İngiliz tutsaklarıyla değişimini kabul ettiğini" bildirmişti. Hamit Bey de; 23 Ekim 1921'de imzaladığı bir belgeyle Anadolu'daki "Her ırktan Britanya tutsakları ile Malta'da tutuklu her sınıf Osmanlı tutsaklarını "tüme tüm" esasına göre değişmeyi Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına kabul ettiğini" belirtmişti.²⁶⁷

Türk ve İngiliz yetkililer arasında, esirlerin karşılıklı değişimlerine ait görüşmelerin 28 Eylül 1921'de İstanbul'da başlamış olduğu haberi; Malta'nın Türk sürgünleri arasında büyük bir heyecan ve sevinç yaşatmış, ancak tutukluların adadan ayrılışları 25 Ekim 1921'de gerçekleşmişti.²⁶⁸

²⁶⁶ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, I, s.321.

²⁶⁷ Ö.KÜRKÇÜOĞLU, *Türk-İngiliz İlişkileri...*, s.183-184.

²⁶⁸ R.ORBAY, *Cehennem Değirmeni...*, II, s.48-51.

VIII-İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN İSTANBUL'DAN AYRILIŞ SÜRECİ

A-Mudanya Mütarekesi Öncesi İtilâf Devletleri'nin İstanbul'un Bazı Bölgelerini Tahliye Etmeleri

1922 yılının ikinci yarısından itibaren, Anadolu Yakası'nda yoğun bir askeri hareketlilik yaşayan İtilâf güçleri, çok sayıda asker, silah ve malzemeyi İstanbul'un Avrupa Yakası'na ve daha iç kesimlere taşımaya başlamışlardı.²⁶⁹

İstanbul'da meydana gelen olayları rapor eden Ankara Hükümeti'nin istihbarat elemanları, 31 Temmuz 1922'de, İngilizlerin askeri birliklerinden bir piyade taburunu ve bir süvari birliğini Anadolu Yakası'ndan Avrupa Yakası'na sevk ettiklerini,²⁷⁰ Kâğıthane İstasyonu'ndan da beş vagon eşya ve askeri Kemerburgaz'a göndermek üzere hazırlık yaptıklarını ve bu trenin yakında hareket edeceğini bildirmişlerdi.²⁷¹ İngilizler, ayrıca, Bostancı ve Maltepe'den de asker ve malzemelerini kaldırırlarken, Hristiyan halk ise; buldukları mahallelerden göç etmeye başlamıştı.²⁷²

Bu durumda, İtilâf güçlerinin, İstanbul'u boşaltmaları yönünde hüküm getiren Lozan Antlaşması'ndan bir yıl önce bu faaliyetlere başlamış olmaları gayet dikkat çekici bir gelişmeydi. İşgal ile birlikte yerleşmiş oldukları askeri sahaları boşaltarak; hiçbir askeri, hukuki ve benzeri müeyyide veya zorlama olmadan, bir anlamda geri çekilme olarak da değerlendirilebilecek olan bu faaliyetlerine İngilizler, ilerleyen günlerde de devam etmişlerdi. İngilizler, 1922 yılının Ağustos ayı başlarında, Kadıköy, Haydarpaşa ve Yarımca arasında yerleşik bulunan bir tümenlerini, dört gün boyunca Avrupa Yakası'na nakletmişler, bu tümenin yerine başka bir kuvvet de yerleştirmemişlerdi. Ayrıca, Kartal tarafında yalnızca birkaç harp gemisi bulundurulurken, Fener'deki uçaklarını çalışamaz duruma getirmişler ve 4 Ağustos 1922'de ağırlıklarını da satmışlardı.²⁷³

²⁶⁹ TİTE Arşivi, K.N.53, G.N.46, B.N.46-001; K.N.49, G.N.138, B.N.138-001; K.N.49, G.N.183, B.N.183-1001; K.N.43, G.N.67, B.N.67-001.

²⁷⁰ TİTE Arşivi, K.N.49, G.N.183, B.N.183-1001.

²⁷¹ TİTE Arşivi, K.N.49, G.N.183, B.N.183-001.

²⁷² H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.323.

²⁷³ TİTE Arşivi, K.N.43, G.N.67, B.N.67-001.

Bu arada, İtilâf Devletleri Hükümetleri de Türkiye konusunu yeniden ele almışlardı. İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon ve dönemin İngiltere'nin Paris Büyükelçisi Hardinge, Fransa Başbakanı Raymond Poincare ile 20 Eylül 1922'de görüşmüşlerdi. Poincare, General Pelle ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki bir görüşmeyi anlatarak; Türk Milleti'nin yeni liderinin, Misâk-ı Milli'de gösterilen yerleri işgal etmeden, ordularını geri çekmeyeceğini ve kış mevsiminden önce harekete geçmek zorunda olduğunu bildirdiğini aktarmıştı. Curzon ise; Trakya, Boğazlar ve İstanbul'la ilgili sorunların çözümünün Mustafa Kemal'e bırakılmayacağını belirtmişti. Bunun üzerine Poincare, karşılığında muzaffer bir ordunun bulunduğunu, genel barışı korumanın görevleri olduğunu, Mustafa Kemal Paşa'yı Paris Barış Konferansı'na çağırılmadan önce Boğazlar ve Trakya konularında vaatte bulunmak gerektiğini, ayrıca Fransa'nın Anadolu'da bir zorlama hareketine katılmayacağını ifade etmişti. Bu görüşmede Curzon; *"-İstanbul'un geri verileceği Türklere söylenmeli, fakat Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası gibi hassas konularda Müttefikler serbest kalmalı"* demişti.²⁷⁴

Paris Gazeteleri ise; İstanbul ve Trakya'nın, TBMM Hükümeti'ne iade edilmesinin gerekliliği üzerinde duruyorlardı. Lord Curzon, 19-20 Eylül 1922 tarihlerinde gazetecilere verdiği beyanatlarda; doğudaki karışıklıklardan korkmaya gerek olmadığını, sorunların teker teker çözüleceğini söylüyordu.²⁷⁵

Ancak, İngiliz işgal gücünün İstanbul'dan ayrılma düşüncesinde olduğu ve İngiliz Karargâhı'nın bu konuda bir yandan müzakereler yaparken, diğer yandan hazırlıklarda bulunduğu haber alınıyordu. Hatta, 1922 Eylül ayı içerisindeki bu hazırlıklardan olmak üzere; askeri depolardaki mevcut malzemelerin ayırt edilmekte olduğu, şark meseleleriyle ilgili olarak düzenlenmiş olan ve çeşitli birimlere ait bulunan evrakin, İstanbul'daki İngiliz Elçiliği'ne nakledildiği gibi çalışmaların yapıldığı öğrenilmişti.²⁷⁶

Bütün bu faaliyetlerin yapılmasında ve tedbirlerin alınmasında şüphesiz; Türk Ordusu'nun 26 Ağustos 1922'de başlatılmış olduğu Büyük Taarruz ile 27 Ağustos'ta Yunan Cephesi'ni yarmış olması ve 30 Ağustos'ta Yunan Ordularını imha ederek

²⁷⁴ İsmail EYYUPOĞLU, **Mudanya Mütarekesi**, Ankara 2002, s.91-98.

²⁷⁵ İ.EYYUPOĞLU, **Mudanya Mütarekesi**, s.97.

²⁷⁶ **TİTE Arşivi**, K.N.47, G.N.57, B.N.57-1001.

zafere ulaşması etkiliydi. Türk Ordusu'nun 9 Eylül'de İzmir'e girmesinin hemen ardından, işgal güçleri, İstanbul'da yeni kararlar da almışlardı. İngiliz askeri yönetimi, akşam saat 18.00'den, sabah saat 06.00'ya kadar askerlerinin, kışlalarında alıkonulmalarını emretmiş, 11 Eylül 1922'de ise; Osmanlı Genelkurmayı'ndan Türk askerlerinin de aynı saatlerde kışlalarında kalmalarını talep etmişti.²⁷⁷

Aynı günlerde General Harington, İstanbul'da Hristiyan ahalinin kendileri tarafından korunacaklarına inandığını, fakat İzmir'in Türklerin eline geçmesinden sonra, meydana gelen olaylardan ve Türk Ordusu'nun İzmir'e girişinin ardından, İstanbul'daki 350.000 Hristiyanın büyük bir rahatsızlık içine girmiş olduğunu belirtiyordu.²⁷⁸

Bu rahatsızlıktan olsa gerek; gayrimüslimler şehirde kanlı olayların meydana geleceği düşüncesiyle, İstanbul'dan ayrılabilmek için işgal gücü yetkililerine müracaat ediyorlardı. İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret eden Manaf isimli Taşnaksutyun yöneticisi; Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'nın, İstanbul'daki gayrimüslimler hakkında çok kötü düşüncelerinin olduğunu ve bilhassa Taşnak mensuplarına pek müthiş saldırılarda bulunacaklarını, Türklerin tüyler ürpertecek mezalimler yapmaya hazırlandıklarını bildirerek; tamamen kuruntulara dayalı korkularını içeren bir beyannameyi de 16 Eylül 1922'de yetkililere vermişti.²⁷⁹

İngiliz Yüksek Komiserliği de; İstanbul'da bir katliam meydana gelebileceği kuruntusuyla hareket ediyordu ve bu hususta muhtelif kaynaklardan haber aldıklarını ileri sürüyorlardı. Bu nedenle İngilizler, şehre yeni askeri kuvvetler getirtilmesi ve çeşitli mevkilere yerleştirilmesini de düşünüyorlardı. İtalyanlar ise; 200 liradan 500 liraya kadar bir ücret mukabilinde, İtalya'ya gitmek isteyenlere, İtalyan Pasaportu dağıtıyorlardı.²⁸⁰

1922'nin Eylül ayı sonlarında, Beyoğlu'nun gayrimüslim sakinleri büyük bir rahatsızlık içinde bulunurlarken, işgal gücüne mensup subayların aileleri ile çeşitli milletlerden birçok kişi, İstanbul'dan çıkabilmek amacıyla vapurlardan ve diğer ulaşım

²⁷⁷ B.O.A., DH.KMS., D.N.62, G.N.44.

²⁷⁸ C.HARINGTON, *Tim Harington Looks Back*, s.256.

²⁷⁹ TİTE Arşivi, K.N.47, G.N.57, B.N.57-1001; K.N.47, G.N.57, B.N.57-3001.

²⁸⁰ TİTE Arşivi, K.N.47, G.N.57, B.N.57-2001; K.N.47, G.N.57, B.N.57-3001; K.N.47, G.N.57, B.N.57-4001.

araçlarından yer arıyorlardı. İstanbul'un gayrimüslimleri, İngilizlerin himayesi altında, temin ettikleri pasaport ve vizelerle kara ve deniz yoluyla şehri terk ediyordu.²⁸¹ İstanbul'dan çıkabilmek için çok sayıda Ermeni ve Rum limanlara, nakliye gemilerine adeta hücum ediyorlar ve yardım istiyorlardı.²⁸² Bu kaçışın temelinde; işgal altındaki İstanbul'da Türklere yaşatılan acıların, doğal korkusu bulunmaktaydı.

Diğer yandan, barışın sağlanabilmesine ait çalışmalar da bütün hızıyla devam ediyordu. Paris görüşmelerinin 23 Eylül 1922'de tamamlanmasından sonra, İtilâf Devletleri tarafından, Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmek üzere bir nota hazırlanmıştı. Bu notada ileri sürülen şartlardan birincisi; Türk askerlerinin tarafsız bölge olarak adlandırılan Boğazlar mıntikasına girmemesi, ikincisi de; Trakya üzerine askeri bir harekât yapılmamasıydı. Mustafa Kemal Paşa, bu nota üzerinden kendisiyle görüşmek üzere 28 Eylül 1922'de İzmir'e gelen Fransız Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Franklin Bouillon'a notayı göstererek; *"-Biz ne zaman ve nerede tarafsız mıntıkayı konuştuk ve kabul ettik? Biz böyle kayıtların dışında kalmak için dört senedir, daha doğrusu on senedir savaşıyoruz. İcap ederse harbe devam edeceğiz. Bu hakikatler anlaşılıncaya kadar elimizden silahlarımızı bırakmayacağız."*²⁸³ sözleriyle notanın yanlışlığını ortaya koymuş ve mücadeleye devam edileceğini açık bir şekilde beyan etmişti.

Bouillon ise bu görüşmede; *"-Trakya, elbette Türklere teslim edilecektir. Boğazlar için de endişeye asla lüzum yoktur."*²⁸⁴ demiş, ayrıca, Türk isteklerinin yakında toplanacak olan askeri ve siyasi konferanslarda kabul olunacağını, bu konuda güvence verdiğini de beyan etmişti. Bouillon'un bu güvencesiyle pürüzler ortadan kaldırılmış ve Mudanya görüşmelerinin önü açılmıştı.²⁸⁵

Mustafa Kemal Paşa ile Bouillon arasında İzmir'de bu görüşmeler yapılırken, İstanbul'da, İtilâf güçlerinin Karargâh ve Yüksek Komiserlikleri'nde, çoğunluğu Ermeni ve Rum olan memurlar, İstanbul'dan çıkmak isteyen gayrimüslimlerin

²⁸¹ TİTE Arşivi, K.N.47, G.N.57, B.N.57-2001.

²⁸² TİTE Arşivi, K.N.52, G.N.27, B.N.27-001.

²⁸³ İ.EYYUPOĞLU, *Mudanya Mütarekesi*, s.109.

²⁸⁴ İ.EYYUPOĞLU, *Mudanya Mütarekesi*, s.109.

²⁸⁵ İ.EYYUPOĞLU, *Mudanya Mütarekesi*, s.108-110.

muameleleri sırasında, kuruntularına dayalı olarak anlatmış olduklarından, korkuya kapılmışlardı. Ayrıca, bu memurların yarısından fazlasının 1922 Eylül ayı maaşları ödendikten sonra görevlerine son verilmişti.²⁸⁶ Genel karargâhlarda yazıcı ve tercüman olarak çalışanlardan 56 kişi 1922 yılı Eylül ayında işinden çıkarılırken, istihbarat işlerinde çalıştırılanların da görevlerine son verilmişti.²⁸⁷

Rum Patriki Meletios da kendisini güven içinde hissetmeyenler arasında yer alıyordu. Kendisi İstanbul'dan bir an evvel ayrılmak istiyor, Yunan gemisi Averof ile götürülmek üzere yine 1922 yılı Eylül ayı sonlarında İngilizlerden yardım talebinde bulunuyordu.²⁸⁸ Rum çevreleri ise; kiliselere ait kıymetli eşyaları satmış olmakla tenkit ettikleri Meletios'un eşya bedellerini alıp götüreceğini öğrenmişler, bu nedenle halen kiliselerde bulunan eşyaların, herhangi bir yere naklettirilmemesi için, İstanbul Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmaya karar vermişlerdi.²⁸⁹

B-Mudanya Mütarekesi'nde İstanbul ve Doğu Trakya'nın Durumu

Bu arada, Mudanya görüşmelerine ait süreç de giderek hızlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, 28 Eylül'de Bouillon ile İzmir'de yapmış olduğu görüşme sonrasında, mütareke ve sulh teklifini de içeren 23 Eylül 1922 tarihli notaya, 29 Eylül'de cevap vermişti. Bouillon ile Poincaré'ye gönderilen bu nota ile Türkiye'nin Mudanya görüşmelerine katılacağı ve yapılacak görüşmelerde İsmet Paşa'nın temsil yetkisine sahip olduğu bildirilmişti.²⁹⁰

Barışın temin edilmesi ve Ankara ile anlaşma sağlanabilmesi için; bir yandan Mudanya görüşmelerine hazırlanan İtilâf Devletleri, diğer taraftan, 1922 Eylül ayı sonu ve Ekim ayı başlarında İstanbul'da, İngiliz okullarında bir araya getirdikleri yönetici ve öğretmenlerle toplantılar yapıyorlardı. Bu toplantılarda; özellikle Rum ve Ermeni öğretmenlere, Türk kuvvetlerinin, İstanbul'a girdiklerinde, asayişin bozulacağını, Türklerin rast geldiklerini katledeceklerini, evleri, dükkânları yağma edeceklerini,

²⁸⁶ TİTE Arşivi, K.N.47, G.N.57, B.N.57-2001.

²⁸⁷ TİTE Arşivi, K.N.47, G.N.57, B.N.57-2001.

²⁸⁸ TİTE Arşivi, K.N.47, G.N.57, B.N.57-3001

²⁸⁹ TİTE Arşivi, K.N.47, G.N.57, B.N.57-3001; K.N.47, G.N.57, B.N.57-4001.

²⁹⁰ İ.EYYUPOĞLU, **Mudanya Mütarekesi**, s.110.

bunun için de canlarını kurtarmaları gerektiğini tavsiye ederek, gayrimüslimleri dehşete düşürüp, Türk Milleti aleyhinde propaganda yapıyorlardı. Birlikte yaşadıkları Türk halkını halen daha tanıyamamış olan bir kısım Rum ve Ermeni öğretmen ise; bu propagandanın tesiri altında kalarak; İstanbul'dan ayrılmaya karar vermişti.²⁹¹ Bu propagandaların yapıldığı 3 Ekim 1922 günü İngilizler, başka bir faaliyete de girişmişler ve Yeşilköy'e göndermiş oldukları 300 asker ile istihkâm kazdırmışlardı.²⁹²

Bu sırada Mütareke görüşmeleri 3 Ekim 1922'de saat 15.00'de başladı. Türk tarafının amacı; Doğu Trakya'nın Edirne şehri de dahil olmak üzere Meriç Nehri'ne kadar tahliyesi ile TBMM Hükümeti'ne teslimini gerçekleştirmektir. Toplantının açılışında konuşan General Harington, bu görüşmelerin maksadını açıklarken; karşılıklı çatışmanın durdurulmasını sağlamak, Trakya'da bir hat tesis edilerek; Yunan kıtalarını bu hattın arkasına çekilmeye davet etmek ve idarenin Türklere teslimi ile tahliyenin ayrıntılarını düzenlemek ve gelecekteki barış konferansı için yol hazırlamak olduğunu belirtmişti.²⁹³

General Harington, Mudanya'da görüşmeler yaparken, askerleri ise; bu görüşmelerin sonuna yaklaşıldığı günlerde, yani 1922 Ekim ayının ilk yarısında, bir yandan tren istasyonlarındaki telgraf hatlarını alet ve edevatı ile birlikte daha gerilere naklediyorlar, diğer taraftan da, Anadolu'ya geçiş yolu üzerinde kontrol noktası olarak hakimiyet altına aldıkları Çamlıca Sırtları'nı boşaltıyorlardı.²⁹⁴

²⁹¹ **TİTE Arşivi**, K.N.59, G.N.165, B.N.165-001.

²⁹² **TİTE Arşivi**, K.N.59, G.N.163, B.N.163-001.; Halbuki aynı gün, İtilâf Devletleri ile Türkiye arasında, Mudanya'da mütareke görüşmelerine başlanmıştır. Fransız Temsilcisi General Charpy, Albay Chatel ve Yüzbaşı Tülorj'un yanı sıra Bouillon; Quient Kruvazörü'yle, İtalyan Generali Mombelli, Erkân-ı Harbiye Başkanı Vitelli ile birlikte Duvilo Zırhlısı'yla, Müttefik İşgal Orduları ve İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı General Harington ise; yardımcıları ile birlikte Iron Duke Savaş Gemisi'yle görüşmelerin başladığı tarihte Mudanya'ya gelmişlerdi. Türk Heyeti; İsmet Paşa başkanlığında Garp Cephesi Kurmay Başkanı Asım (Gündüz) Paşa, Garp Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Kurmay Yarbey Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey'den oluşuyordu ve heyet 2 Ekim'de Mudanya'ya gelmişti. Yunanlılar ise; General Mazarakis başkanlığında bir heyeti 4 Ekim'de Mudanya'ya göndermişlerse de, Yunanlılar müzakerelere katılmamışlardı. (İ.EYYUPOĞLU, **Mudanya Mütarekesi**, s.140-144, 160-161.)

²⁹³ İ.EYYUPOĞLU, **Mudanya Mütarekesi**, s. 148.

²⁹⁴ **TİTE Arşivi**, K.N.53, G.N.46, B.N.46-001.

Aynı günlerde Mudanya görüşmelerinin de sonuna yaklaşılmıştı. Bu görüşmelerin başlamasından önce, kaybettikleri kuvvetlerini yeniden toplamak ve İstanbul'a girebilmek düşüncesiyle, Trakya'da askeri faaliyetlerde bulunan ve Müslüman halka zulümler yapan Yunan Ordusu'na karşı Türk Ordusu da harekât halinde bulunuyordu. Bu nedenle İtilâf Devletleri, Mudanya Görüşmeleri öncesinde ve bu görüşmeler sonuçlanıncaya kadar, Trakya'da ve diğer yerlerde Türk Ordusu'nun harekâtta bulunmamasını istemişlerdi. Mustafa Kemal Paşa da, bir iyi niyet gösterisi olarak; Türk birliklerinin buldukları yerde kalmalarını emretmiş ve bu emrini Mütareke görüşmeleri süresince uygulamıştı. Bu görüşmelerin ardından, Türk tarafının hakkı olan istekler elde edilerek; İngiliz Hükümeti'ni temsilen General Harington, İtalyan Hükümeti'ni temsilen General Mombelli, Fransız Hükümeti'ni temsilen General Charpy ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni temsilen de İsmet Paşa tarafından Mudanya Mütarekesi, 11 Ekim 1922 tarihinde imza edilmişti. Yunan Ordusu'nun Trakya'yı boşaltması, jandarma da dahil olmak üzere, Yunanistan'ın mülki yönetimiyle çekileceği yerleri İtilâf Devletleri görevlilerine teslim etmesi ve onların da aynı gün Türk görevlilere devir teslim yapması, devredilen yerlerde Türk yönetimine yardımcı olmak ve mahallin emniyetini sağlamak üzere yeterli miktarda jandarma kuvvetinin refakat etmesi, Yunan askerlerinin geri çekilme harekâtının ve idarenin devir ve teslimi işlemlerinin İtilâf Devletleri heyetlerinin yönetimi altında yapılması gibi hükümlerin yer aldığı Mudanya Mütarekesi'nde İtilâf Devletleri'nin halihazırda işgal ettikleri arazide kalacakları ve bu araziye TBMM Hükümeti tarafından riayet edileceği de karar altına alınmıştı.²⁹⁵

Bu arazinin sınırları ise; Mütareke Anlaşması'nda şöyle belirlenmişti:

“İstanbul Yarımadası'nda Podima'nın yedi kilometre şimal-i garbisinin Karadeniz üzerinde bir noktadan İstranca, Mertekli, Kışağıl, Sinekli, Karaşan Çiftliği, Kadıköy, Yenice, Fladina Çiftliği, Kalikratya (bütün bu mevâki dahildir) hattının şarkında kaim yarımadaının bütün kısmı.

²⁹⁵ İ.EYYUPOĞLU, **Mudanya Mütarekesi**, s.118-119, 201-205, 241-244. Mudanya Mütarekesi'nin diğer kararları için Bkz. İ.EYYUPOĞLU, **Mudanya Mütarekesi**, s.240-244.

Gelibolu Yarımadası'nda: Balakburnu (Yahut Sarosburnu) Bolayır ve Sağlık mansabı (bütün bu noktalar dahil) hattının cenubunda kaim Gelibolu Yarımadası'nın bütün kısımları."²⁹⁶

Mütareke'nin imzalanmasının hemen ardından, anlaşma gereğince, Trakya'da yapılması gerekli işleri takip ve denetim altında bulundurmak, Yunanlıların burada boşaltmakla mükellef tutulduğu yerleri teslim almak ve Türk yönetimini sağlamak gibi önemli görevleri yerine getirmek üzere TBMM'ni temsilen görevlendirilen Refet (Bele) Paşa, Trakya'ya gitmek üzere 19 Ekim 1922'de İstanbul'a uğramıştı.²⁹⁷ Refet Paşa, İstanbul'da, on binlerce Türk'ün sevinç gösterileriyle karşılanmıştı. Paşa, İstanbul'da Padişah Vahideddin'i de ziyaret ederek kendisiyle görüşmüştü. Bu görüşmede Padişah'a; "... Efendimiz! Bugünkü durum daha fazla sürüp gidemez. Türkiye'de biri Ankara'da, diğeri burada İstanbul'da iki hükümet olamaz. Olayların gücüne boyun eğerek hükümetinizi istifaya çağırıp, milletin yararına olmayan bu ikiliğe son vermenizi dilemeğe geldim." demişti. Padişah Vahideddin ise bu görüşmede; Hükümet'i işbaşından uzaklaştırmadan önce, onlara danışması gerektiğini bildirmekle yetinmişti.²⁹⁸

Ancak, 1 Kasım 1922'de TBMM'nde oy birliği ile saltanatın kaldırılması ve İstanbul'un resmi işgal altına alındığı 16 Mart 1920 tarihinden itibaren İstanbul Hükümeti'nin geçerliliğini yitirmiş olduğunun duyurulmasının ardından,²⁹⁹ Refet Paşa, 4 Kasım 1922'de, İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri'ne, İstanbul'un idaresini Türkiye

²⁹⁶ İ.EYYUPOĞLU, **Mudanya Mütarekesi**, s.243.

²⁹⁷ TBMM'nin 11 Ekim 1922 tarihli oturumunda İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey; TBMM Başkanlığı'na şu yolda bir tezkere sunmuştu:

"TBMM Riyaseti Celilesi'ne

Mudanya Konferansı mukarreratı veçhile Şarki Trakya'yı BMM Hükümeti namına tesellüm etmek üzere, Başkumandanlık tarafından ordu kumandanlarından İzmir Mebusu Mirliva Refet Paşa Hazretlerinin memur edildiği ve memuriyeti mezkûreye ait talimatın İcra Vekilleri Heyeti'nin 9.10.338 tarihli içtimaında takarrür eylediği berayı malumat arz olunur efendim.

TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Hüseyin Rauf" Nitekim bu tezkere Meclis'in o günkü oturumunda görüşülerek kabul edilmiştir.

(**T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, XXIII, Ankara 1960, s.341-342.)

²⁹⁸ Ç.APATAY, Y.İLTER, **İstanbul ve Cumhuriyet...**, s.188, 192.

²⁹⁹ Salâhi R.SONYEL, "**Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde İstanbul Kabineleri ve İngiliz İstihbarat Servisi**", **Belleten Dergisi**, LXV/243, (Ağustos 2001) s.707.

Büyük Millet Meclisi adına devraldığını bildirmişti.³⁰⁰ Gelişen bu olaylar üzerine; Osmanlı Devleti'nin son Sadrazamı Tevfik Paşa, aynı gün Yıldız Sarayı'na giderek; VI.Mehmet Vahideddin'e, devletin son hükümetinin istifasını sunmuş, Sadaret Mührü'nü de teslim etmişti. Saltanatının sona erdiğine kanaat getiren Mehmet Vahideddin de; General Harington'un yardımıyla, İngiliz Donanması'na ait Malaya Zırhlısı ile 16 Kasım 1922'de, hükümlerini geride bırakarak; son Osmanlı Padişahı sıfatıyla İstanbul'dan ayrılmıştı.³⁰¹

C-Lozan Barış Antlaşması'nda İstanbul'un Tahliyesiyle İlgili Olarak Alınan Kararlar ve İstanbul'da Yaşanan Çeşitli Sorunlar

Lozan Barış Konferansı'na katılmak üzere, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın daveti üzerine; TBMM Hükümeti'ni temsilen, Türk Heyeti İsviçre'ye gitmişti. Bu heyet; Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın başkanlığında; Maliye Eski Vekili Hasan Bey ve Sıhhiye Vekili Rıza Nur'un yanı sıra, askeri, mali, iktisadi, hukuki müşavirler ile kâtiplerden oluşuyordu. Konferans'ın açılış oturumu; 21 Kasım 1922'de Lozan kentinin Monbenon Gazinosu'nda gerçekleştirilmiş ve görüşmeler aynı gün saat 11.00'de, Lord Curzon'un geçici başkanlığında Ouchy Şatosu'nda başlatılmıştı. Konferans'ın ileriki günlerinde 20.oturumunun yapıldığı 10 Ocak 1923'te, gündemin ikinci sırasında yer alan; İtilâf Devletleri'nin işgal altında tuttuğu sahaları boşaltmasına ait görüşmeler başlatılmıştı.³⁰²

Ouchy Şatosu'nda, tarihin bu önemli konferansına ait çalışmalar devam ederken, İstanbul'da da gayet dikkat çekici bir takım gelişmeler yaşanıyordu. İngilizler, 18 Ocak 1923'de birliklerinde bulunan askerlerine beşer günlük ihtiyati erzak ve cephane dağıtırlarken, alışılmışın dışında bir kararla, askerlerini askeri elbiseleriyle yatırmaya ve sabahları daha erken kaldırmaya başlamışlardı.³⁰³ 3 Şubat 1923'te ise; Anadolu'dan gelenlerle birlikte İstanbul'dan binlerce Rum vapurlara binerek; Yunanistan'a hareket etmişlerdi.³⁰⁴

³⁰⁰ **Vakit**, 5 Kasım 1922, No.1759, s.1.

³⁰¹ Ç.APATAY, Y.İLTER, **İstanbul ve Cumhuriyet...**, s.197-201.

³⁰² M.Cemil BİLSEL, **Lozan, II**, İstanbul 1998, s.11-12, 16, 416, 419.

³⁰³ **TİTE Arşivi**, K.N.56, G.N.92, B.N.92-001.

³⁰⁴ **TİTE Arşivi**, K.N.48, G.N.41, B.N.41-001.

Refet Paşa'nın İstanbul'un idaresine el koymasından sonra, İtilâf Devletleri'nin temsilcileriyle İstanbul'daki yeni Türk idaresi arasında çeşitli sorunlar da yaşanmaya başlamıştı. Bu sorunların başlıcası; Fransa ve İngiltere'nin, İstanbul'un idaresinin değişmesinin Türklerin işleri olduğunu kabul etmelerine rağmen Türk askerinin İstanbul'a gelmesini istemeyişleri idi. Bu hususla ilgili olarak 5 Kasım 1922'de TBMM'nin İstanbul'un idaresine el koymasının ikinci günü Hariciye Vekili İsmet Paşa imzasıyla İstanbul'daki İtilâf kuvvetleri temsilcilerine verilen ve İtilâf Devletleri'nin şiddetli protestolarına sebep olan notada;

*“...TBMM Hükümeti İstanbul Vilâyeti'nde temin-i asayiş ve idare-i umur için devâir-i iadesine evâmir ve talimat-ı lâzime itâ eylemiştir. Ordularımız Mudanya Konferansı'nda tayin olunan huduttan ileri geçmeyeceklerse de, İstanbul'da TBMM Hükümeti'nin bilfiil teessüs etmesiyle asayiş ve inzibatı temin; münhasıran Hükümet-i Mezkûre'ye teveccüh ettiğinden Şark-i Trakya'ya olduğu vechile tarafımızdan İstanbul'a dahi inzibat-ı memurin ve kıtaatının gönderilmesine ihtiyaç olduğu müsellemdir. Bu vaziyetde Düvel-i İtilâfiye kıtaatının İstanbul mıntkasında devam-ı ikâmetine lüzûm ve imkân görülmeyeceğini kuvvetle ümit etmekteyim...”*³⁰⁵ denilmektedir.

Bu notaya karşı İtilâf Devletleri Temsilcilerinin tepkisi büyük olmuş ve hemen Ankara Hükümeti'ne bir nota vererek; “mukâvelata açıktan açığa mugayir olarak Hükümet-i Milliye tarafından ittihaz edilen tedabirden feragat edilmediği takdirde, keyfiyetten Hükümet-i matbualarını haberdar edeceklerini” bildirmişlerdir. Ayrıca bu durumu İngiltere'nin haber alması üzerine, İngiliz Ajansı İstanbul'a bir telgraf göndererek; “TBMM Hükümeti tarafından İstanbul ve boğazların tahliyesi talebinin terk edilmesi hususunda hükümete bir ihtar vuku bulacağını bildirmişler ve aksi takdirde İstanbul'da müttefikler tarafından örfi idare ilan edileceği ikazında bulunmuşlardı. İsmet Paşa imzasıyla verilen bu notaya gösterilen tepki karşısında Refet Paşa da geri adım atmak zorunda kalmış ve İstanbul'daki Le Petit Parisien Gazetesi'ne verdiği demeçte; “Biz sadece İstanbul ve boğazların Müttefikin kıtaati tarafından tahliye edilmesi

³⁰⁵ Betül ASLAN, **Refet Paşa ve İşgalden Kurtulacak İstanbul'un İdâresi Meselesi**, (Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1991, s.96-97.

talebinde bulunduk. Bu talebimizde bir icbar yoktur, mesele yanlış tefsir edilmiştir.” beyanında bulunmuştu. Ayrıca İtilâf Devletleri’nin askeri temsilcileriyle de görüşerek, notanın yanlış anlaşıldığını, Türkiye’nin Mudanya Mütarekesi’ne hürmet gösterdiğini ve İstanbul’daki işgalin tanınmakta olup, tespit edilen hattı geçmeyeceklerini bildirmişti.³⁰⁶

Yaşanan bu sorun Avrupa basınında ve siyasi çevrelerinde de yankı bulmuştu. 7 Kasım 1922 tarihli Le Gaulois Gazetesi’nde René d’Aral “Hayal Kırıklığı” başlığı altında, Ankara Hükümeti’nin tutumunun ona karşı güvensizlik gösteren Lloyd George’u haklı çıkardığını, bu hükümetin çeşitli girişimlerinin kabul edilemeyeceğini, bereket versin İngiliz donanmasının Boğaziçi’nden uzaklaşmamış bulunduğunu yazıyordu. Jacques Bainville ise L’Action Française Gazetesi’nin 7 Kasım 1922 tarihli nüshasında şu hususları dile getirmişti; “...Ankara Meclisi Asyalı ve fanatik davranışlar içindedir. Delegerine en olmadık ve kesin emirler vererek onlara uymayanları hain saymaktadır. Sultan’ı tahttan indiren, İstanbul’un kendilerine iadesini ve daha pek çok şeyi isteyen Türkler artık milliyetçiler değildir. Bunlar ihtilalci fanatiklerdir. Fransız çıkarlarının çok önemli olduğu ve Fransa’nın prestijinin bağlı bulunduğu bir büyük kenti onlara teslim etmek imkânsızdır... Bu hükümet Türkiye’nin 1918’de yenildiğini tamamen unuttu... Ankara’nın verdiği notaları, şimdilik, tartışmak için gerekli zihin sükûneti bulunmayan bir hükümetin eylemleri olarak karşılamak iyi olur... Türkler bilmelidirler ki, İstanbul’da zayıf durumdadırlar...”³⁰⁷

Yeni idarenin tesis edildiği İstanbul’da günlük hayata dair gerçekleştirilen bazı uygulamalar da İtilâf güçleri nezdinde sorun oluşturuyordu. Şehir hatları vapurlarında işgal subayları için İtilâf güçleri tarafından özel olarak ayrılan ve Türklerin oturmasına izin verilmeyen yerler uygulamasına 14 Nisan 1923’de Refet Paşa tarafından son verilmişti. Ancak bu karara, İşgal Güçleri Komutanlığı itiraz ederek subayları için vapurlarda yeniden özel yer ayrılması için ısrar etmiş ve “-Yapmazsanız ben yaptırım” tehdidinde de bulunmuşsa da bu tehdidi dikkate alınmamıştı.³⁰⁸

³⁰⁶ B.ASLAN, *İstanbul’un İdâresi Meselesi...*, s.98, 100-101.

³⁰⁷ Y.AKYÜZ, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.331-333.

³⁰⁸ İ.SOYSAL, *Kurtuluş Savaşı’nda İşbirlikçiler*, s.187.

İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken, Lozan Görüşmeleri'nde, deniz kuvvetlerinin çekilmesi konusunda önemli bir sorun meydana gelmişti. İtilâf Devletleri, işgal ettikleri yerlerden kara ve hava kuvvetlerini geri çekmeyi kabul ediyorlar, ancak harp gemilerini götürmemekte direnerek; boşaltmanın deniz kuvvetlerini kapsamadığını iddia ediyorlardı. 8 Temmuz 1923 Pazar günü saat 17.00'de Ouchy Şatosu'nda yapılan toplantıda İsmet Paşa yaptığı konuşmada; “-Kara suları devletin ülkesidir. Devletin ülkesi boşaltılacaktır. Kabul edilen prensip budur. Bu nedenle ülkenin boşaltılması, kara sularından da çekilmeyi gerektirir”³⁰⁹ diyerek; İtilâf Devletleri'nin bu düşüncelerine karşı çıkıyordu. Nihayet deniz kuvvetlerinin çekilmesinin de boşaltma protokolüne konması kabul edilmişti. Ancak, işgal altında tutulan yerlerin boşaltılma süresi de, tartışma konusu olmuştu. Fakat Türk Heyeti, bu hususta da derhal devreye girerek; boşaltmanın uzun sürede yapılamayacağını ve altı hafta içinde gerçekleştirilmesi gerektiğini kabul ettirmişti. Ayrıca boşaltmanın, Barış Antlaşması'nın İtilâf Devletleri'nce tasdikine kadar bekletilmeden yapılması da karar altına alınmıştı.³¹⁰

Boşaltma süresince; boşaltılan topraklarda Türk Hükümeti'ne ya da Türk Kamu Yönetimleri'ne ait oldukları usulüne uygun olarak belli olacak ve şimdiki durumda Müttefik Makamları'nın işgalinde ya da kullanımında bulunan her çeşit taşınmaz malların geri verilmesinin yanı sıra, işgal makamlarının; Türk Hükümeti'ne ait olup da, üçüncü kişilere, özellikle Osmanlı ortaklarına teslim edilmiş olan bütün malların eşya ve maddelerin mümkün olduğu kadar tam bir çizelgesinin Türk Hükümeti'ne verilmesi de hükme bağlanmıştı.³¹¹

Lozan Görüşmeleri sonunda hazırlanan ve 24 Temmuz 1923'te imzalanan Antlaşma'nın XIV.Bölümü'nün 1.Maddesi'nde; “Lozan'da kararlaştırılan Barış Antlaşması ile öteki senetlerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce onaylanmış olduğu, İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki Yüksek Komiserleri'ne bildirilir bildirilmez, sözü geçen devletlerin birlikleri, işgal etmekte oldukları toprakların boşaltılması işlemlerine başlayacaklardır. Bu işlemler, Çanakkale Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde ve

³⁰⁹ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, VII**, (Çeviren: Seha L. Meray), İstanbul 1993, s.177; M.C.BİLSEL, **Lozan, II**, s.423.

³¹⁰ M.C.BİLSEL, **Lozan, II**, s.423-424; **Lozan Barış Konferansı..., VIII**, s.109.

³¹¹ **Lozan Barış Konferansı..., VIII**, s.109-110.

Karadeniz ve Boğaziçi'nde durmakta olan İngiliz, Fransız ve İtalyan savaş gemilerinin de çekilmelerini kapsayacaktır” denilmiş, 2.Madde’de ise; boşaltma işlemlerinin altı haftalık bir süre içinde tamamlanması hükmüne bağlanmıştı.³¹²

Lozan Antlaşması’nın imzalanmasıyla oluşan yeni duruma göre; hükümleri sadece kâğıt üzerinde kalan Sévres Antlaşması; artık tamamen tarihe karışıyor, Türk Milleti’nin askeri, siyasi, sosyal, ekonomik, mali, hukuki ve kültürel hakları tüm dünyaca kabul ediliyor, Misak-ı Milli ile çizilen Yeni Türk Devleti’nin sınırları büyük oranda garanti altına alınıyor, İstanbul ve Boğazlar da; öz sahibi olan Türk Milleti’ne geri veriliyordu.

Lozan Antlaşması’nın imzalandığı gün, General Harington, Türk Mevki Kumandanı Selahattin Paşa’yı ziyaret etmiş ve Paşa’ya; “... önümüzdeki barışçı evrede size bir asker olarak başarı dilemeğe geldim... görevimizin son bulmak üzere olmasından ve güç bir evreyi karşılıklı işbirliğiyle başarıyla geçirdiğimizden ötürü memnunum. Size bir bağ olarak elimi uzatmakla sevinç duyarım. Hayatlarını veren birçok İngiliz askerinin naaşını Türk topraklarında bırakıyor, kendi geleneklerinize göre anılarına saygı göstereceğinizden emin olarak size emanet ediyoruz. Türkiye’den birçok mesut anılarla ayrılıyor.” diyerek duygularını ifade etmişti.³¹³

Harington, 28 Temmuz 1923’te ise; İngiliz Savunma Bakanlığı’na gönderdiği telgrafta; her şeyin gizlilik içinde yerine getirilmekte olduğunu, Lozan Antlaşması’nın Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce resmen onaylandığı günden itibaren, 40 gün içinde tüm işgal gücünün Türk topraklarını boşaltacağını bildirmişti.³¹⁴ Aynı zamanda General Charpy de, İstanbul’un boşaltılması için subaylarından, bir plan hazırlamalarını istemişti.³¹⁵

³¹² Lozan Barış Konferansı..., VIII, s.109.

³¹³ S.R.SONYEL, “İşgal Gücünün Türkiye’de Son Günleri...”, s.109.

³¹⁴ S.R.SONYEL, “İşgal Gücünün Türkiye’de Son Günleri...”, s.110.

³¹⁵ B.CRISS, İşgal Altında İstanbul, s.229-230.

D-Tahliyenin Başlaması İçin Yapılan Son Hazırlıklar

Boşaltma çalışmaları bağlamında, Türk tarafı da, İstanbul'un tahliye ve teslimi için takip edilecek yol hakkında planlarını yapmaya başlamıştı.³¹⁶ Nitekim, boşaltma işlemlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla; Selahattin Adil Paşa'nın başkanlığında bir komisyon kurulmuş, komisyon üyeleri, 5 Ağustos 1923'de ilk toplantılarını yaparak; boşaltmayla ilgili müzakerelerde bulunmuşlardı.³¹⁷

İstanbul'da tahliye ve teslim işlerine ait hazırlıkların başlatıldığı bu günlerde, 10 Ağustos 1923 akşamı İsmet Paşa, Lozan'dan İstanbul'a dönmüş, aynı gün, İtilâf Devletleri'ne mensup generaller de, Paşa'yı ziyaret ederek; Lozan'da kazandığı başarıdan ötürü kendisini tebrik etmişlerdi. Bu ziyaret sırasında General Harington, yaptığı konuşmada; *“On ay evvel sizinle Mudanya'da tanışan Müttefik Generalleri, vazifenizi yapmada gösterdiğiniz başarıdan dolayı sizi tebrik etmeye gelmişlerdir. Generaller, vaktiyle sizi, doğu ordularını idare eden bir asker sıfatıyla askeri başarılarınızı nasıl takdir etmişlerse, ondan sonra gösterdiğiniz bu başarıyı da öylece takdir etmişlerdir. Müttefik Generalleri şeref ve haysiyetle geri çekilme arzusundadırlar. Tahliye antlaşmasının tayin ettiği ahkâm dairesinde antlaşmanın tasdikinden itibaren altı hafta dahilinde tahliye tamamen son bulacaktır. Bu yolda icap eden tertibat alınmış olup, tayin edilen zaman gelir gelmez bu tertibat Türk mensuplarına iblağ edilecektir. Reis Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne en derin ve en hayırlı temenniyatımın iblâğının kabulünü rica ederim.”*³¹⁸ demişti.

İsmet Paşa, 11 Ağustos sabahı General Harington ile özel bir görüşme de gerçekleştirmiş, Harington, görüşmenin içeriğini, telgrafla İngiliz Savunma Bakanlığı'na aktardıktan sonra, savaş gereçlerinin, bina ve sairenin olağan biçimde devredileceğini, bunlara zarar verilmesini önlemek için tedbir alınacağını belirtmiş, telgrafının devamında ise; *“dostane ilişkiler kurduğumuza göre, kanaatimce boşaltma hiçbir olay çıkmadan yerine getirilecektir.”*³¹⁹ demişti.

³¹⁶ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.348.

³¹⁷ H.TOSUN, *“İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları”*, s.631.

³¹⁸ H.TOSUN, *“İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları”*, s.632-633.

³¹⁹ S.R.SONYEL, *“İşgal Gücünün Türkiye'de Son Günleri...”*, s.111.

İsmet Paşa'nın İstanbul'a geldikten sonra, görüştüğü yetkililerden biri de; İngiliz Yüksek Komiseri Vekili Nevile Henderson idi. İsmet Paşa bu görüşme sırasında, Henderson'a; herkes üzerinde iyi izlenimler bırakmak amacıyla; boşaltma programının hiçbir aksaklık ve olay çıkmadan aynen yerine getirilmesi dileğinde bulunmuştu. Henderson da verdiği cevapta; Paşa'nın kaygısını sempatiyle karşıladığını, bu konuda yaratılacak iyi izlenimin; gelecekteki ilişkilere büyük etkisi olacağını kabul ettiğini de bildirmişti.³²⁰

Boşaltma işlemleri böylece karşılıklı iyi niyet ve temennilerle sürdürülürken, Selahattin Adil Paşa, 13 Ağustos 1923 günü İstanbul'daki Müttefik Generalleri ziyaret ederek görüşmeler yapmış, bu görüşmeler neticesinde; boşaltma işlemleriyle ilgili olarak Selahattin Adil Paşa ile generaller arasında aşağıdaki protokol hazırlanmıştır:

1-Tahliye ve teslim işleri 13 Ağustos 1923'den itibaren altı hafta içinde tamamen sonuçlandırılacaktır.

2-Tahliye işleri biten yerlerin hemen teslimi Türk Hükümeti'ne veya Türk Umumi İdareleri'ne yapılacaktır.

3-Tahliye, tespit edilen sıraya göre; önce İstanbul'a uzak olan yerlerden başlayacaktır.

4-Tahliyenin ilk kısmı İstanbul'da bulunan Müttefiklere ait gemilerle yapılacak, ikinci kısmı için Müttefik Kıtaatı bağlı buldukları hükümetlerden yeni nakliye gemileri isteyecekler ve bu gemilerin İstanbul'a gelmesi ile birlikte tahliyenin ikinci kısmı başlayacaktır.

5-Müttefikler de, Lozan Antlaşması onaylanır onaylanmaz, hemen kendi aralarında bir Tahliye Komisyonu kuracaklar ve iki komisyonun karşılıklı temasları ile tahliye işleri bir plan dahilinde gerçekleştirilecektir.³²¹

E-Tahliye Komisyonlarının Kurulması ve Çalışmaya Başlaması

23 Ağustos 1923'de, Lozan Barış Antlaşması Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmıştı. Onayın ardından İstanbul'daki İtilâf Devletleri Temsilcileri de; 13 Ağustos'ta imza edilen protokolde belirtildiği gibi, yine 23 Ağustos günü derhal kendi

³²⁰ S.R.SONYEL, "İşgal Gücünün Türkiye'de Son Günleri...", s.112.

³²¹ H.TOSUN, "İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları", s.633-634.

aralarında **Tahliye Komisyonlarını** kurmuşlar,³²² 25 Ağustos'tan itibaren İngilizler, işgalleri altında bulunan Üsküdar, Erenköy, Bostancı, Maltepe ve Tuzla civarlarının boşaltma işlemlerini başlatarak; buradaki araç ve gereçlerini gemilere yüklemek üzere Haydarpaşa ve Kadıköy Limanları'na taşımışlar, malzemelerin bir kısmını da; Sibiryada adındaki bir gemiye yüklemişlerdi. İngilizler, 28 Ağustos'ta ise; Kilyos'u da boşaltmışlar, burada bulunan gemiler de İstanbul'dan ayrılmıştı.³²³

Yine bu tarihlerde Fransızların işgali altında bulunan Zeytinburnu, Yeşilköy ve Hadımköy civarları ile Donanma Cemiyeti Binası'nın boşaltma işlemleri de başlatılarak; buradaki araç ve gereçler Sirkeci Limanı'nda toplanmıştı. 28 Ağustos'ta Bostancı, Maltepe ve Tuzla havalisinin boşaltılması tamamlanmış ve bu civarda kalan 126.Süvari Bölüğü, 6 vagon eşyayla Haydarpaşa'ya taşınmıştı.³²⁴

İtilâf kuvvetleri, İstanbul'da işgal etmiş oldukları binaları da Türk yöneticilere teslim etmeye başlamışlardı. Bu hususta, boşaltmanın bir buçuk ay içinde tamamlanması yönünde yapılan işbirliği, herhangi bir anlaşmazlığa meydan bırakılmayacak şekilde gerçekleştirildiği gibi, son boşaltma gününde bir merasim düzenlenmesi de uygun görülmüştü. Diğer yandan, İtilâf Devletleri Orduları adına General Harington tarafından, 29 Ağustos'ta Türk Ordusu şerefine Tarabya'da bulunan Sümer Palas'ta, askeri ve mülki birçok yöneticinin katıldığı bir çay partisi düzenlenmişti. İstanbul Kumandanlığı da, 19 Eylül'de Beykoz Parkı'nda İtilâf Devletleri Temsilcileri'nin katıldığı bir piknik düzenleyerek; bu jeste karşılık vermişti.³²⁵

İstanbul'un boşaltılmasına 1923 yılı Eylül ayının başından itibaren de devam edilmişti. 1 Eylül Cumartesi günü İtalyanlar, Anadolu Kavağı Kumandanlık Binası'nı tahliye ederlerken,³²⁶ 2 Eylül'de Marsilya'dan gönderilen gemilerin İstanbul'a gelmesi üzerine; boşaltma işlemlerini giderek hızlandıran Fransızlar da; Yeşilköy ve çevresini tahliye etmişlerdi. 3 Eylül'de ise; Kınalı ve Burgaz Ada'daki İngiliz taburlarının

³²² H.TOSUN, "İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları", s.635.

³²³ H.TOSUN, "İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları", s.636.

³²⁴ H.TOSUN, "İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları", s.635-636.

³²⁵ Selahattin Adil Paşa, "İstanbul'un Kurtuluşu", *Yakın Tarihimiz Dergisi*, III/32, (Ekim 1962) s.161.

³²⁶ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.349.

İstanbul'a sevk işlemleri tamamlanmış, 4 Eylül'de İngilizler, Ortaköy'deki XXV.Kolordu Kışlası'nı boşaltmışlardı.³²⁷

7 Eylül Cuma günü Fransızlar, Hadımköy'ü de tamamen tahliye etmişlerdi. Burada kullanmış oldukları hastaneden, Fransız Bayrağı indirilirken, yerine törenle Türk Bayrağı çekilmiş ve civarda oturan Müslüman ahali kurbanlar kesmek suretiyle mutluluklarını ifade etmişti. 10 Eylül Pazartesi günü de İngilizler, Çobançeşme ve Karağaç Ambarları'nı teslim etmişlerdi.³²⁸

Yine 10 Eylül günü Fransızlar, işgalleri altındaki Baruthane ile Zeytinburnu Fabrikaları'nı da teslim etmişlerdi. 17 Eylül 1923'te ise; İstanbul Kumandanlığı ile İngiliz Kuvvetleri temsilcisi Binbaşı J.D. Woodall arasında 2 Ekim'de yapılacak olan Askeri Tören Programı hazırlanarak imzalanmıştı.³²⁹

26 Eylül'de İstanbul'un boşaltılması çalışmalarını sürdüren İngilizler, Royal Fusiliers Alayı'nı, Montreal adlı gemiyle, Wellington Dükü Alayı'nı da Somali adlı gemiyle göndermişlerdi. İngilizler, Anadolu Demiryolu'nu da Türk makamlarına teslim etmişlerdi. İşgalleri altındaki Alman Hastanesi'ni de devrettikleri 26 Eylül'de, General Harington, vedalaşmak üzere Halife Abdülmecit Efendi'yi ziyaret etmişti.³³⁰ Harington'a göre; her şey yolunda gidiyordu. Arabic Gemisi 26 Eylül gecesi İstanbul'a gelecek, şehri Türklere teslim edecek askeri birlikler hariç, tüm askeri kuvvetler 30 Eylül akşamına dek Türkiye'den ayrılacak, kendisiyle birlikte geride kalan kuvvetler; 2 Ekim'deki tören sonrasında, Arabic Gemisi'yle hareket ederek, 12 Ekim'de İngiltere'nin Southampton Limanı'nda olacaklardı.³³¹

F-Tahliyenin Tamamlanması ve Türk Ordusu'nun İstanbul'a Girişi

29 Eylül günü sabah saat 10.00'da General Charpy, 10.30'da General Mombelli, 11.00 sularında da General Harington; İstanbul Kumandanlığı'na giderek; Selahattin

³²⁷ H.TOSUN, "İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları", s.636.

³²⁸ H.HİMMETOĞLU, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul..., II, s.349.

³²⁹ H.TOSUN, "İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları", s.636. Askeri Tören Programı'na ait detaylı bilgi için Bkz. H.TOSUN, "İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları", s.637-639; S.R.SONYEL, "İşgal Gücü'nün Türkiye'de Son Günleri...", s.117-119.

³³⁰ S.R.SONYEL, "İşgal Gücünün Türkiye'de Son Günleri...", s.113.

³³¹ S.R.SONYEL, "İşgal Gücünün Türkiye'de Son Günleri...", s.113.

Adil Paşa'ya bir veda ziyaretinde bulunmuşlardı. Yine aynı gün, 213.İtalyan Taburu'nun bir kısmı da İstanbul'dan ayrılmıştı. 1 Ekim 1923 gününe gelindiğinde ise; birçok binaların tahliye ve teslim işleri tamamlanmıştı. Yine bu gün öğleden sonra, Dördüncü Vakıf Hanı ile Fransızların karargâh olarak kullandıkları İstanbul Belediye Binası da teslim edilmişti. Ayrıca Taşkışla, Süleymaniye Kışlası ve Tophane Kışlası da teslim edilen yerler arasındaydı. Taşkışla'nın tesliminden sonra, sancak direğine büyük bir Türk Bayrağı çekilmiş, Tophane Kapısı'na da süngülü bir Türk askeri nöbetçi olarak bırakılmıştı. Aynı gün, Divanyolu'ndaki Talat Paşa Konağı ile daha önce General Franchet d'Esperey'in ikametine de tahsis edilmiş olan Enver Paşa Yalısı, İstanbul ve Galata Gümrükleri'ne ait binaların yanı sıra Beyazıt'taki Jandarma Dairesi de teslim alınmıştı. Sipahi Ocağı Binası ile İstanbul'daki İngiliz Ordusu Karargâhı olarak kullanılan Harbiye Mektebi Binası da teslim alınarak; gönderlerine Türk Bayrağı çekilmişti. Bu arada, İstanbul'da kalan son İtalyan askerleri de, yine 1 Ekim günü ülkelerine gönderilmek üzere bir İtalyan Posta Vapuru ile Tophane'den hareket ettirilmişlerdi.³³²

1 Ekim'deki bu boşaltma faaliyetlerinin yanı sıra, Mondros Mütarekesi sonrasında İtilâf Devletleri tarafından el konulmuş olan harp malzemelerinin de Türk Hükümeti'ne iade edildiğine dair hazırlanan bir tutanak, İşgal Kuvvetleri Komutanları ile İstanbul Kumandanı Selahattin Adil Paşa tarafından Galata Rıhtımı'nda bulunan Arabic Gemisi'nde imzalanmıştı.³³³

Nihayet, 2 Ekim 1923 tarihinde işgal güçleri İstanbul ve çevresini tamamen tahliye etmişlerdi. O gün İstanbul'un Müslüman Türk halkı büyük şenlikler yapmış ve kurbanlar kesmişlerdi.³³⁴

2 Ekim 1923'te, daha önce hazırlanmış olan program gereğince Türk, İngiliz, Fransız ve İtalyan kıtalarından gönderilmiş olan birer müfreze Dolmabahçe Meydanı'na yerleştirilmişti. Tören Kıtası'nın teftişinden sonra, İtilâf Devletleri Komutanları, büyük bir kalabalık huzurunda ve alkışlar arasında Türk Bayrağı'nı selamlamışlardı.³³⁵

³³² H.TOSUN, "İtilâf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları", s.639-640.

³³³ Selahattin Adil Paşa, "İstanbul'un Kurtuluşu", s.162.

³³⁴ H.HİMMETOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul...*, II, s.350.

³³⁵ Selahattin Adil Paşa, "İstanbul'un Kurtuluşu", s.162.

İtilâf Devletleri'nin Türk topraklarından ve İstanbul'dan ayrıldıkları 2 Ekim 1923 tarihinde, İngiliz Yüksek Komiseri Vekili Henderson, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta şu bilgileri vermişti:

*“İstanbul’un boşaltılması, düzen içinde ve olay çıkmadan gerçekleştirilmiş bulunuyor. General Harington ile kurmay mensupları ve Türkiye’deki İngiliz askeri gücünün son görevlileri 2 Ekim öğleden sonra İstanbul’dan ayrılmıştır. Arabic Gemisi’ni, General Mombelli’yi taşıyan Graz ve General Charpy’yi taşıyan Medie II Gemileri izlemişlerdir. Son İtalyan ve Fransız askerlerinin de, Marlborough Gemisi’nin refakatindeki Fransız ve İtalyan gemileriyle birlikte ayrılmaları, Türkiye’deki Bağlaşık gücünün boşaltılması işleminin son evresini oluşturmuştur.”*³³⁶

Bu sözler; Mustafa Kemal Paşa'nın uzak görüşlülüğünün bir başka örneğini oluşturmuş, işgal kuvvetleri bundan tam 5 yıl önce de söylediği üzere; geldikleri gibi gitmişlerdi.

İşgal güçlerinin İstanbul'dan ayrılması üzerine; daha öncesinden, Bostancı-İzmit arasındaki sahada tutulan Şükrü Naili (Gökberk) Paşa Komutası'ndaki Türk Ordusu ve bu ordunun Hüseyin Hüsnü (Erkilet) Paşa Komutası'nda bulunan ve “Demir Tümen” olarak şöhret yapmış olan 1.Tümeni, 4 Ekim 1923 Perşembe sabahı İstanbul'a doğru harekete geçmişti. 6 Ekim sabahı Üsküdar'dan araba vapuru ile Sarayburnu'na çıkmış olan birlikler, Gülhane Parkı'nda toplanmışlardı. Türk kıtalarının geçtiği yollar iki taraflı olarak mahşeri bir kalabalıkla dolup taşmıştı. Her yaştan insan gözyaşlarını tutamıyordu. İstanbullular; Türk askerlerini çiçek ve buketlerle, dualarla karşılamış, kurbanlar kesmişlerdi. Askeri birlikler, İstanbul halkının sevgi gösterileri ve alkışları arasında Galata Köprüsü, Şişhane ve Cadde-i Kebir yoluyla Taksim Meydanı'na gelerek burada bir geçit resmi düzenlemişlerdi.³³⁷

Anadolu ile birlikte, işgal altında ızdırap dolu yıllar geçiren İstanbul halkı, Yeni Türk Devleti ve Milli Önderi Mustafa Kemal Paşa'nın yönetiminde; umut ve güvenle yeni bir döneme kucak açmıştı.

³³⁶ S.R.SONYEL, “İşgal Gücünün Türkiye’de Son Günleri...”, s.116.

³³⁷ H.Hüsnü ERKİLET, “6 Ekim’de İstanbul’a Nasıl Girmiştik?”, *Yakın Tarihimiz Dergisi*, III/32, (Ekim 1962) s.163-164; Ç.APATAY, Y.İLTER, *İstanbul ve Cumhuriyet...*, s.219; Selahattin Adil Paşa, “İstanbul’un Kurtuluşu”, s.162.

SONUÇ

I.Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri safında giren Osmanlı Devleti, dört yıl süren bu mücadelenin sonucunda mağlup oldu. 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi ile sonu belirsiz bir sürecin içerisine girdi. 13 Kasım 1918'de İtilâf Donanması, İstanbul Boğazı'na gelerek demirledi. Bundan sonra başlayan fiili işgal, İstanbul üzerinde ağır bir baskının oluşmasına sebep oldu. Gerek Padişah, gerekse Hükümet ve ona bağlı olan kurumlar işgalin ağırlığı altında ezilmeye başladı. Asırlardır, Müslümanlarla birlikte yaşayan ve devletin onlara sunduğu haklardan özgürce faydalanan gayrimüslim tebaa, İtilâf güçleriyle işbirlikçi bir konuma girdi. Yaptıkları ve yapacaklarıyla, Müslüman Türk nüfusu üzerinde "Demoklesin Kılıcı" gibi sallandı. İstanbul'un resmi işgali ise 16 Mart 1920'de gerçekleşti. Bugünden sonra yaşananlar fiili işgal dönemini aratır oldu.

İşgal güçleri, İstanbul'un kendilerince en stratejik noktalarını işgal ile işe başladılar. Ellerindeki bütün imkânları kullanarak; mevcut hükümetler üzerinde baskı oluşturdular. İngilizler, diğer müttefiklerine nazaran daha belirleyici bir konumda idi. Fransız ve İtalyan güçlerinden gelen itirazlar, bir sömürge yapılanması olan İngiliz Yüksek Komiserliği'nin evrak dosyaları içerisinde kaybolup gitmekteydi. İngiltere'nin İstanbul ve Boğazlar konusunda bu kadar ısrarcı olmasının sebebi; dünya siyasi konjonktüründe yaşanan değişiklikler idi. Rusya'daki yeni rejimi bir şekilde kontrol altında tutmayı planlıyorlardı. Bu sebeple hiçbir ayrıntıyı atlamak istemiyorlardı. Baskı da, bu siyasetin bir parçası idi. Milli Mücadele döneminde İngiliz yaptırımlarının en yoğun olarak yaşandığı yer de; bu kapsamda İstanbul idi. Merkezden taşraya doğru gittikçe zayıflayan dalgalar halinde bir İngiliz etkisi söz konusuydu. Anadolu'da bu etkinliğin zayıf olmasının nedeni; milli teşkilatlanma idi. Bu teşkilatın İstanbul'da da hücreleri bulunmaktaydı. Verilen bağımsızlık mücadelesi, başarı kazandıkça, işgal güçlerinin bu milli teşekküller üzerindeki baskı ve sindirme politikası da artacaktı. Özellikle İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve adam kaçırma eylemlerini engellemek için büyük çabalar gösterilmişse de; bunda başarı sağlanamamıştı.

İşgal güçleri, İstanbul'da kendilerince bir güvenlik teşkilatı oluşturmuşlardı. Şehri bölgelere ayırmışlar, her birinden onar adet polisin katılımıyla 30 polisten oluşan

müfrezeler kurma yoluna gitmişlerdi. Bu yapılanmaya yardımcı olması amacıyla da; o bölgedeki Osmanlı polis teşkilatına mensup bir başkomiseri irtibat kurması için görevlendirmişlerdi. Ayrıca, Fransızların kontrolünde olan jandarma teşkilatı da, bu müfrezelere yardımcı olacaktı. Oluşumun en üst makamı ise; bölgesine göre İngiliz, Fransız ya da İtalyan komutandı. Bu teşkilat; Müslüman Türk nüfustan kendilerine tehdit oluşturabilecek bütün kesimlerin üzerine şiddetle gidecekti.

İşgal güçleri İstanbul'a geldikleri günden itibaren, mevcut hapisanelerin durumu ile yakından ilgilenmişlerdi. Bu amaçla; Hapishaneler Karma Komisyonu'nu oluşturmuşlardı. Bu komisyon, başlangıçta, işgal güçlerinden beklenmeyecek bir surette olumlu faaliyetlerde bulundular. Hapishanelerin durumu ile yakından ilgilendiler. Fiziki sorunları çözmeye çalışarak; yeni hapishaneler yapılmasına vesile oldular. Ayrıca, mahkûmların sağlığına, temizliğine, beslenmesine ve kılık, kıyafetlerine yeni bir düzen getirdiler. Yaşanan bu olumlu gelişmeler uzun ömürlü olamadı. İstanbul'un resmen işgalinden sonra gerçekleştirilen tutuklamalar mahkûm sayısında belirli bir artışa sebep oldu. Yapılan kötü muameleler, en üst seviyeye ulaştı.

İstanbul merkezli diğer bir sorun da; istikrarlı bir hukuk sisteminin bir türlü oluşturulamamış olmasıydı. Başlangıçta; Karma Mahkemelerin kurulması düşünülmüşse de, İtilâf Devletleri'nin kendi aralarında anlaşamamaları; bunu sonuçsuz bırakmıştı. İkinci bir proje olarak; Polis Mahkemeleri üzerinde durulmuş, o da; Karma Mahkemeler ile aynı kaderi paylaşmıştı. İşgalin son döneminde de gündeme Askeri Mahkemeler gelmişti.

Bununla beraber, işgal güçlerinin işini kolaylaştıran bir diğer etmen; mevcut Osmanlı Hükümetleri'nin izlediği siyasetten kaynaklanmıştı. İşgal güçlerine sorun çıkartmama temelli bu politika; kısa sürede işbirlikçi hükümetlerin kurulmasına sebebiyet vermişti. Bunların içerisinde, en ileri gideni; Damat Ferit Paşa Kabineleri olmuştu. İngiliz Yüksek Komiserliği açısından bu durum, Londra'ya çekilen telgraflarla da sabitti. Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nin en bildik tarafı; geçmiş dönemle kendilerinin hiçbir bağı olmadığını ispat gayretiydi. Bu amaçla, İstanbul merkezli olmak üzere, "insan avı" başlatılmıştı. Taşraya gönderilen emir ve talimatlar, çoğu zaman uygulanma fırsatı bulamadı. Fakat İstanbul için aynı durumdan söz edilemezdi. Bu hükümetler tarafından hazırlanan "kara listeler" içerisinde bulunup da, Anadolu'ya

kaçamamış olan şahıslar, yakalandıklarında; sert bir muamele ile karşılaşmakta ve oluşturulan “Divanı Harbi Örfi” Mahkemeleri’nde hukuksuz bir şekilde yargılanmaktaydı. Bu mahkemelerin faaliyetleri Türk Tarihi açısından geride hiç de iyi izler bırakmadı.

Özellikle Müslüman Türk nüfus üzerinde hayal kırıklığı yaratan bir konu daha vardı ki, o da; yüzlerce yıl komşuluk yaptıkları Rum ve Ermenilerin işgalle birlikte takındıkları düşmanca tavrıdır. İtilâf Devletleri, bu kesimleri doğal müttefik olarak algıladılar ve İstanbul’u terk ettikleri güne kadar, kendilerini koruyup kolladılar. Özellikle Rumlar, işgal güçlerinden aldıkları destekle, Müslüman mahallelerde ev ve dükkânlara saldırdılar, Müslümanları darp ettiler. Osmanlı kolluk güçleri tarafından yapılan herhangi bir müdahale, çoğu zaman işgal güçlerinin tepkisine neden oluyordu. Suçun sabit olduğu durumlarda da, şayet yargılama süreci cezai bir yaptırımla sonuçlanıyor ve suçlular hapishaneye gönderiliyorsa; bir bahane ile hapishaneden çıkarılıyorlardı. Hapishanelerden usulsüzce mahkûm çıkarma, sadece gayrimüslimlere yönelik bir uygulama değildi. Herhangi bir surette gözaltına alınmış bir işgal gücü personeli de varsa, işledikleri suçun vasfına bakmadan onları da buldukları yerlerden alıp götürüyorlardı. Yapılan takibatların sonucu bir türlü öğrenilemiyordu. Bu durum da; gerek resmi makamlar açısından gerekse de Müslüman ahali üzerinde adalet duygusunun sarsılmasına sebebiyet veriyordu.

İstanbul’da fiili ve resmi işgal süresince Türk İslam ahali üzerinde en çok rahatsızlık yaratan konulardan biri de yukarıda da kısmen ifade edildiği üzere işgal kuvvetlerine mensup askerlerin disiplinsiz davranışlarıydı. Şehirdeki kamu mallarına zarar vermişler, birçok gasp ve yağma suçu işlemişler, sürekli alkol alarak halkı rahatsız etmişler, hatta Müslüman Türk kadınlarının namuslarına dahi tecavüz etmişlerdi. Askerlerin yanında, İtilaf subayları da boş durmamışlardı. Askeri disiplin hiçe sayılarak; birçok Osmanlı subayına onur kırıcı muamelelerde bulunulmuştu. Bununla birlikte, bütün gelişmeleri kendi kontrolleri altında tutmak istemişler, bu amaçla; Osmanlı kolluk kuvvetlerini de, emirleri altına almışlardı. İtilâf Devletleri’ne mensup polis kuvvetleri, herhangi bir Türk polisini görevden alabiliyor, Türk askeri ve polisi İtilâf gücü polislerinin çağırması veya izin vermesi sonucunda, herhangi bir olaya müdahale edebiliyordu. Meydana getirilen bu olumsuz şartlar altında, Osmanlı Devleti’ne mensup

güvenlik birimleri, görevlerini yapamaz durumda büyük bir çaresizliğin içine sürüklenmişlerdi.

Bu süreçte, Anadolu'da gün geçtikçe güçlenen Milli Mücadele'ye karşı, her türlü önlemi de karar altına alarak; uygulamaya başlamışlardı. Özellikle, İstanbul'un Anadolu ile olan haberleşme bağlantısını denetim altına almak için büyük çaba sarf etmişlerdi. Fakat telgraf haberleşmesini bir türlü engelleyememişlerdi. Bunun dışında, şehre giriş ve çıkışları izne tabi kılmışlar ve güvenlik bölgeleri oluşturmuşlardı. Anadolu Yakası'nda Pendik'ten başlayıp; kuzeye doğru uzanan ve bitiş noktası Karadeniz olan hat; İtilâf Devletleri açısından birinci dereceden güvenlik bölgesiydi. Deniz ulaşımının da, kontrol altına alınması gerekmekteydi. Çünkü, deniz taşıtlarıyla silah, cephane, malzeme ve adam kaçırılmaktaydı. Bu amaçla; su yolları üzerinde kontrol noktaları oluşturdular. Üç merkezden burayı idare ettiler. Avrupa Yakası'nda Rumeli Feneri Köyü'nü, Anadolu Yakası'nda Anadolu Feneri Köyü'nü, denizde ise; Kız Kulesi açıklarında kontrol noktaları oluşturmuşlardı.

İtilâf Devletleri, kendi açılarından, sorunsuz bir İstanbul istiyorlardı. Bu amaçla; kurulacak düzende problem yaratan kişileri öncelikli olarak tutuklamak ve gözetim altında bulundurmaktan başka çare düşünemiyorlardı. Bu sebeple tutukladıkları şahıslardan bazıları hapishanelerden kaçmayı başarınca, onları Malta Adası'na sürgün etmeye karar verdiler. Bu süreç kolay olmadı. Milli teşkilatlanma tarafından Anadolu'da tutuklanmış İtilâf subaylarına karşılık takas edilmeleri yönünde İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Karargâhı'nda bir kanaat belirince, İngiliz Hükümeti, bunun kendilerini ve Osmanlı Hükümetleri'ni acz içinde göstereceği gerekçesiyle reddetti. İşgal güçleri, katile katile 1919 ile 1920'de Malta'ya tutuklu sevk ettiler. Bu süreç, I. İnönü Zaferi'nden sonra toplanan Londra Konferansı'nda Ankara Hükümeti'nin lehine dönüşmeye başladı. Orada yapılan görüşmelerin bir sonucu olarak; Malta sürgünlerinin bir kısmı serbest bırakıldı. Tamamı ise; Sakarya Zaferi'nden sonra yurda dönebilecekti.

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra, Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922) görüşmelerinde İstanbul'un ve Doğu Trakya'nın durumu da görüşülmüş ve bazı bağlayıcı kararlar alınmıştı. Doğu Trakya'yı teslim almaya giden Refet (Bele) Paşa, yolu üzerinde İstanbul'a uğramış ve Padişah ile görüşmüştü. Artık ülkede iki hükümetin varlığının gereksizliği üzerinde durarak; İstanbul Hükümeti'nin istifasını Padişah'ın

talep etmesini istedi. Padişah Vahideddin, kabine üyelerinin görüşünü almadan böyle bir şey yapamayacağını Refet Paşa'ya ifade etmekle yetindi.

Mudanya Mütarekesi'nden sonra başlayan Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde de İstanbul'un durumu söz konusu edilmiş ve barış antlaşmasının imzalanmasıyla; anlaşmanın TBMM'de onaylanmasından sonraki altı hafta içerisinde işgal güçlerinin İstanbul'u tamamen boşaltmaları kabul edilmişti. Gerçi, Büyük Taarruz'un başarıyla devam ettiği günler itibariyle işgal kuvvetleri Anadolu Yakası'ndaki mevcudiyetlerini Avrupa Yakası'na nakletmişlerdi. Şimdi ise; İstanbul'u boşaltacaklardı. Bu amaçla tahliye komisyonları kurulup; çalışmaya başladı. Sonuçta; 13 Kasım 1918'de gelen işgal güçlerinin son birlikleri 2 Ekim 1923'te İstanbul'dan ayrıldı.

EKLER

EKLER

EK:1-İtilâf donanmasının 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelişiyle ilgili olarak Vakit Gazetesi'nde çıkan haber.

EK:2-İtilâf donanmasının 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelişiyle ilgili olarak İkdâm Gazetesi'nde çıkan haber.

EK:3-General Franchet d'Esperey'in 8 Şubat 1919'da İstanbul'a ikinci kez gelişi sırasında yaşanan hadiselerden dolayı, Süleyman Nazif Bey'in Hâdisat Gazetesi'nde kaleme aldığı "Kara Bir Gün" adlı makalesi.

EK:4-13 Kasım 1918'deki fiili işgalin ardından, Fransızların Bakırköy İstasyonu'nu, İtalyanların Fiat Garajı'nı işgal ettiklerine dair, İstanbul Muhafızlığı'ndan 26 Kasım 1918'de Harbiye Nezâreti'ne gönderilen yazı.

EK:5-Beyoğlu'ndaki üç okula, hastane olarak kullanılmak üzere Fransızlar tarafından el konulduğu.

EK:6-Maarif Nezâreti'nin isteği üzerine, okulların işgal edilmemesi için Hariciye Nezâreti tarafından İtilâf Devletleri nezdinde teşebbüste bulunulmasına rağmen Barbaros Mektebi'nin işgal edildiği.

EK:7-İngilizlerin, yerleşmek üzere talep ettikleri çeşitli haneler.

EK:8-İtilaf Devletleri'ne mensup askeri güçler tarafından işgal edilip, kiralari ödenmeyen emlaklar hakkında Hariciye Nezâretince özel bir defter hazırlanması ve bu defterin birer özetinin de barış konferansına katılacak Osmanlı delegelerine verilmesine dair Meclis-i Vükelâ'nın 20 Ekim 1919'da aldığı karar.

EK:9-Şile'nin İngilizler tarafından işgaliyle ilgili olarak Dahiliye Nazırı Reşit Bey'den Sâdâret Makamı'na gönderilen 29 Nisan 1920 tarihli yazı.

EK:10-Fransızlar tarafından daha önce işgal edilip, 19 Haziran 1920'de aldıkları kararla tahliyesine başlayacakları çeşitli köşk, yalı ve haneler.

EK:11-İtilâf güçleri tarafından el konulup, daha sonra sahiplerine iade edilen Osmanlı Hükümeti'ne, İspanya Elçisi'ne ve Şehzade Osman Fuat Bey'e ait otomobiller.

EK:12-Fransız Karargâhı'nın nakliyle ilgili olarak General Charpy tarafından Harbiye Nezâreti'ne gönderilen yazı.

EK:13-General Charpy'nin ikâmetgâhı olan Konak-ı Âli için bir adet lavabo ile Fransız Erkânı Harbiye Reisi için de yine bir adet lavabo ve bir adet de aynalı elbise dolabı talep edilmekte olduğundan, gereğinin yapılması için Harbiye Nezâreti tarafından Dahiliye Nezâreti'ne 16 Mart 1921'de aceledir kaydıyla gönderilen yazı.

EK:14-Rum ve Ermenilerin nümayiş yaparak, gereksiz yere silah attıklarına dair İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen 11 Şubat 1919 tarihli yazı.

EK:15-Anadolu Kavağı'ndaki Fransız askerlerinin Beykoz'da yerleşmiş Rum ahaliye silah satmak ve dağıtmak üzere bulduklarına dair İstanbul Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'ndan İstanbul Muhafızlığı'na 24 Temmuz 1919'da gönderilen yazı.

EK:16-İngiliz Cephane Muhafızlığı'na bağlı iki Hintli asker, İsmail Ağa adlı şahsın İçerenköy'deki hanesine saldırdığı ve Ağa'nın Hikmet adlı on iki yaşındaki kızını da darp ettikleri.

EK:17-Bir İngiliz müfrezesinin, Ümraniye Köyü'ne geldiği sırada; camii minaresinde ezan okuyan müezzine ateş açtıklarına dair Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen 27 Haziran 1920 tarihli yazı.

EK:18-Cinayet suçundan zanlı olarak Yunan Karagâhı'nda tutuklu bulunan Ali Rıza Efendi'nin katledildiği, hatta Yunanlılar tarafından cesedinin kefenlenmesine bile müsaade edilmediğine dair Hariciye Nezâreti tarafından 10 Mayıs 1921'de Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı.

EK:19-İki İngiliz askerinin, Taksim'deki topçu kışlasında bulunan stadyumun kapısına asılmış olan iki adet Osmanlı Sancağı'nı çekip kopardıkları ve hakaretle yere attıklarına dair 4 Temmuz 1922'de İstanbul Valiliği'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı.

EK:20-İtilâf Devletleri Yüksek Komiserlikleri tarafından Osmanlı Hükümeti'ne gönderilen nota üzerine, tedavileri ancak hastanelerde mümkün olabilecek hasta tutukluların hastanelere nakli için imkân dahilinde tedbir alınması yönünde Dahiliye Nezâreti'nden 18 Haziran 1919'da Harbiye Nezâreti'ne gönderilen yazı.

EK:21-Fransızların, gasp suçundan zanlı Yani Lifer'u hapishaneden çıkardıklarına dair İstanbul Valiliği'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen 1 Şubat 1920 tarihli yazı.

EK:22-Zorla senet imzalatmaktan dolayı tutuklu bulunan Yorgi Veledi Yani'nin, İngiliz zabıtası tarafından kuvvete başvuruyla hapishaneden alınıp, götürüldüğü.

EK:23-İstanbul'un asayişini temin etmek maksadıyla, Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri Temsilcileri arasında kararlaştırılan hususlardan bazıları.

EK:24-Türk Ordusu'nun Çanakkale ve İstanbul'a karşı yapabileceği olası bir harekâta karşı İngilizlerin İstanbul'da asker topladıkları.

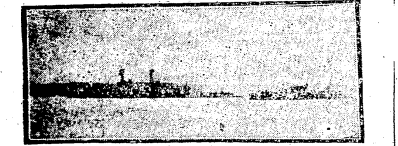
EK:25-İstanbul'daki İşgal Güçleri Komutanı General Harington'un, şehirdeki bütün Osmanlı askerlerinin akşam saat 18.00'den sabah saat 06.00'ya kadar kıışlarında kalmasını emrettiği.

اقتصاد

حکومت سالیانه بودجه را در ۱۰۰ میلیون تومان و عایدات را در ۱۰۰ میلیون تومان برآورد کرده است. در این بودجه ۱۰۰ میلیون تومان برای عایدات و ۱۰۰ میلیون تومان برای مخارج در نظر گرفته شده است.

آلمانیها پارچه ایتالیایی و یونان سفارندند مرکب فیولیمایز کلدی

پارچه ایتالیایی و پارچه یونانی که در این روزها در بازارهای مختلف در دسترس است، در واقع پارچه های ایتالیایی و یونانی هستند که در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است. این پارچه ها در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است.



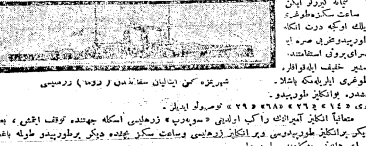
این کارخانه در ایتالیا واقع شده است و در آن پارچه های ایتالیایی تولید می شود.



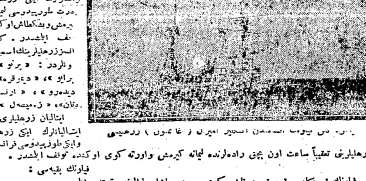
این کارخانه در یونان واقع شده است و در آن پارچه های یونانی تولید می شود.

پارچه های ایتالیایی و یونانی که در این روزها در بازارهای مختلف در دسترس است، در واقع پارچه های ایتالیایی و یونانی هستند که در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است. این پارچه ها در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است.

پارچه های ایتالیایی و یونانی که در این روزها در بازارهای مختلف در دسترس است، در واقع پارچه های ایتالیایی و یونانی هستند که در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است. این پارچه ها در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است.



این کارخانه در ایتالیا واقع شده است و در آن پارچه های ایتالیایی تولید می شود.



این کارخانه در یونان واقع شده است و در آن پارچه های یونانی تولید می شود.

پارچه های ایتالیایی و یونانی که در این روزها در بازارهای مختلف در دسترس است، در واقع پارچه های ایتالیایی و یونانی هستند که در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است. این پارچه ها در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است.

دو پیمانده اوبه ر آلمانی

دو پیمانده اوبه ر آلمانی که در این روزها در بازارهای مختلف در دسترس است، در واقع دو پیمانده اوبه ر آلمانی هستند که در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است. این دو پیمانده اوبه ر آلمانی در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است.

آلمان مشارکسی

آلمان مشارکسی که در این روزها در بازارهای مختلف در دسترس است، در واقع آلمان مشارکسی هستند که در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است. این آلمان مشارکسی در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است.

حکومت عثمانیه و اقربان

حکومت عثمانیه و اقربان که در این روزها در بازارهای مختلف در دسترس است، در واقع حکومت عثمانیه و اقربان هستند که در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است. این حکومت عثمانیه و اقربان در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است.

جنگ و یسوع

جنگ و یسوع که در این روزها در بازارهای مختلف در دسترس است، در واقع جنگ و یسوع هستند که در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است. این جنگ و یسوع در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است.

تشریح خرابی پاشاچو

تشریح خرابی پاشاچو که در این روزها در بازارهای مختلف در دسترس است، در واقع تشریح خرابی پاشاچو هستند که در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است. این تشریح خرابی پاشاچو در گذشته در کشورهای دیگر نیز در دسترس بوده است.

EK:2-İtilâf donanmasının 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelişiyle ilgili olarak İdam Gazetesi'nde çıkan haber.



هکر خبرلر

یاز سلطان سلیمک تریسنده... استانبول ولایتلری ایون... سنه ۱۰۰۰ گریشدر...

نسخه ۴ یاز... ۸ جمادی اول ۱۳۳۷... ۹ شیب...

یاز سلطان سلیمک تریسنده

یاز سلطان سلیمک تریسنده... یاز و اولاده ایوان ای حبیب پشیر... یاز و اولاده روح کیمکنک استمه ایوان...

یاز و اولاده روح کیمکنک استمه ایوان... یاز و اولاده روح کیمکنک استمه ایوان... یاز و اولاده روح کیمکنک استمه ایوان...

استانبول

استانبول... جمعیت اقوام مرکزی... صلح قوفقرانسی... صلح قوفقرانسی... صلح قوفقرانسی...

پاک هیجانلی بروم محاکمه

مدعی عمومی سالی بنگک تشریحته قارشی پرومبل... داریوش تریب اینجیل اولشدر... داریوش تریب اینجیل اولشدر...

داریوش تریب اینجیل اولشدر... داریوش تریب اینجیل اولشدر... داریوش تریب اینجیل اولشدر...

حوادث داخلی

حوادث داخلی... زوادیگر... زوادیگر... زوادیگر...

جنال

جنال... فریه برکن... فریه برکن... فریه برکن...

فریه برکن... فریه برکن... فریه برکن...

حوادث داخلی

حوادث داخلی... زوادیگر... زوادیگر... زوادیگر...

بالکر برغوشدر

بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر...

بالکر برغوشدر

بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر...

تاریخچه... تاریخچه... تاریخچه...

تاریخچه... تاریخچه... تاریخچه...

بالکر برغوشدر

بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر...

بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر...

بالکر برغوشدر

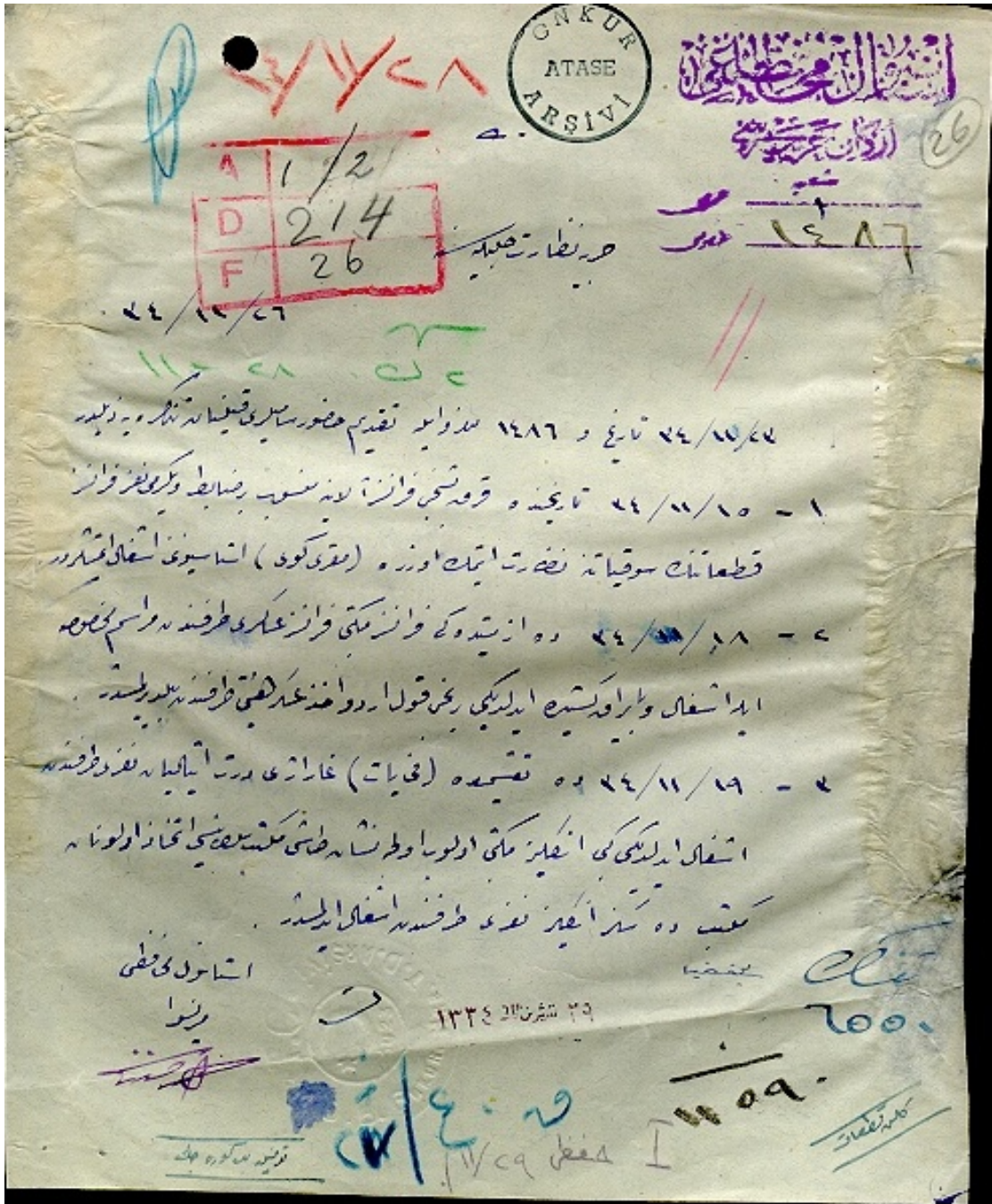
بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر...

بالکر برغوشدر

بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر...

بالکر برغوشدر

بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر... بالکر برغوشدر...



EK:4-13 Kasım 1918'deki fiili işgalin ardından, Fransızların Bakırköy İstasyonu'nu, İtalyanların Fiat Garajı'nı işgal ettiklerine dair, İstanbul Muhafızlığı'ndan 26 Kasım 1918'de Harbiye Nezâreti'ne gönderilen yazı. (ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.88, B.N.88-1.)

خدا در ده نمره کاشی

۱-۱۰۰-۲۶

حسبیه المانیه حیدریه آقا ز صبیح



یا صبیح

۱- ده بر آغا ز ایلیه ایزه انقیز طرفه وضع به ایله عورت حیدریه
گوردک ایلیه برون (۱-۱۰-۲۶) صبیح ایلیه ایزه ایزه
ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه

۲- حیدریه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه

۳- ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه

EK:5-Beyoğlu'ndaki üç okula, hastane olarak kullanılmak üzere Fransızlar tarafından el konulduğu. (ATASE Arşivi, K.N.69, G.N.141, B.N.141-1.)

رهبریتہ زکاتہ جسیدہ

باب عالی
خارجیہ نظارتی
نومبر
۱۲۱۶۵
۱۴۹

ردیو اقدام ۱۲۱۶۵

۱۲۱۶۵ تاریخ و ۱۲۱۶۵ نوبت رقم مخصوص کر تہذیب عہدہ جو ایور
بارباروس مکتبہ اشغال شدی وقت معارف لغت رہبریتہ زکاتہ اور زکات اشغال مکتبہ زکاتہ اور زکاتہ
مکتبہ اشغال ایلامی وقت طبع ہوئی مکتبہ مذکور اشغال عہدہ زکاتہ مکتبہ اشغال ایلامی وقت طبع ہوئی
قانونی خصوصیت ایلامی با درہ قلمند اور تان وقت مکتبہ اشغال ایلامی وقت طبع ہوئی

خارجیہ نظارتی

EK:6-Maarif Nezâreti'nin isteği üzerine, okulların işgal edilmemesi için Hariciye Nezâreti tarafından İtilâf Devletleri nezdinde teşebbüste bulunulmasına rağmen Barbaros Mektebi'nin işgal edildiği. (B.O.A., DH.KMS., D.N.49-2, G.N.72.)

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

صورت

حریب ناطق جلیلی یا شاخصه تدریه انگلیز جرسپاه اردو که توانا ناطقند و اردو اولاد ۸۸ ساعت
تاریخ و بجز نومردی مربوطه انگلیز چه خبری اندک نرسد

در قلمرو اقدم خدمتاری

قوامی آنلازم خدمتاری ایچون اقامتگاه تدارک مطلوب اولدیغندہ بی مارینکلی تاریخچه وسطه ساعتہ ۱۰ ده انگلیز قوم اولماده قوسون
توقونستہ مکتوب بنانک استقای اولدی بیسی ایچون بولاسند در حال تجلیبی صحنه تقصیر اولدی اعطای مکتوب
انگلیز قوم اولماده قومیسوفه نامہ اجله تسلیم ایچون تاریخ مکتوب درہ سافلایبان ما مورید بر ویلیلیک اینده ایجاب وجود ایجاب اولدی
اوراد که اسناد اولدات بیت دردیجی بری قالدیرلیه جومہ و بوزنردہ بعضی اسناد ایدہ چکلہ طرہ خدمتہ سفقاری ایدر چه تقدیرده
بوزنردہ مقابل حیدر شعلاندہ معنی طرہ خدمتہ ما مورید عثمانیہ بر بر مقصود اعطای ایدر چه
انگلیز قوم اولماده قومیسوزنک استقای ایدر بکی مورج وقوع بولر چه ترکہ حریب ، یا نفعیہ و آفات سماویہ درہ لولایجی بجز بصورت
مسئول طرہ لولایجی حیدرک لطفاً قید بولرس چا اولمور
بوسند ناک سفقاری اولدی روقه تقصیری موجود
طلبہ اولمادہ بنانک تفصیلاً

- آرنا و کونیه برہ دوم یا یا زیانک خانہ سنہ تصویب اولموی چا در سنہ سلطان حیدر خان ایچو بیای حیدر بکلہ خانہ سی
- اورتہ کوبیہ طاسہ مردیونده فرید یا سنانک ایدر خانہ سی
- اورتہ کوبیہ طاسہ مردیونده کاشه اولوب غیر مشغول بولمادہ خانہ سی
- اورتہ کوبیہ طاسہ مردیونده فرید بله خانہ سی
- آرنا و کونیه برنجی چا درہ ده سعید بله خانہ سی
- شیلیدہ بیہ اللہ کیمیا مغازوی (خنت خانہ سی) قاشوشده کاشه لولایجی جیال یا شا خانہ سی
- تاش نظامت قره غولنہ قاشی و تراولای خطی اوزر رشہ کاشه رجوم کوبیہ سعید یا شا خانہ سی
- شیلیدہ کاغذ خانہ چا در سنہ ۸۵ نورودہ کاشه و الحالتکده مشہدی قید زارہ علی لولایجی استقای اولمادہ آجنتہ و مطرف خانہ سی
- شیلیدہ صابچا چا در سنہ ۸۶ نورودہ نطف یا شا خانہ سی
- شیلیدہ بوبوتی چا در سنہ دو قور موسیوقه خانہ سی قاشوشده کاشه بیام زارہ خانہ سی
- اکتادردہ ایچا درہ ده سعید بله پاشا سوقا غندہ کاشه و نیر یا شا چا خانہ

اصولن مطابقتہ
بوزریشی
مختصر



تاریخ تالیفی	تالیف اولاندیغی و ایش	مجلس و گناه	تاریخی	صده نومبری
۱۳۰۸	حاج میر	مذاکره مخصوص ضبط نامه	۲۴ ۱۳۰۸ ۲۰ رمه اول	۴۹۱
خلاصه مالی				
<p>قوام ایالتیه جیشک ایستاده و بیل ایچارلری ویرلامک اولان مدوک امیریه ده لورلی استغفار معینه حادک مایه قوام مذکورده تحت اشغال نامه اماکنه خصصیه بیل ایچارلریک مؤدیسه و خصوصه اماکنک اشغال سالیات ویرلی قلمده انگلته ، فرانسه و ایالیای خوصه العاده قیسیرنگلریه و قیوع بولوراجعانتک نه صورتده معتر اولدیغنه و اولدیج تقاطع ایلییه نولورده و ایش حاجیه نفع قلمده و ایدر ایش قلمده نکه معنوقیریم بیلر اوقوزده</p>				
قراری				
<p>بود بولکامانی سانه و خصوصات صلحک عقدی اتمام و بعد ایچ طرفونه نظر اعتبار و تکلیف انجه بود جلد سنده برشید بوقیل برادک حاجیه نفع نتیجه بر دفتر خصوصه قید و تبیینیه دفتر مذکور محتویانده احتیضارات صامیه قیومنه بی درین معاملات اعصه و آتایم قیومانه عقیقه ایچ جک مرخصه بیزه ده برر خلاصه سنک مؤدیسه مناسب اولم چقندن ایا کوره اجلی ایجاب قلمده ادرانه مذکوره نك نفع سالی ایلیام ایالات مذکور قلمده</p> <p>مجلس</p> <p>مجلس</p> <p>مجلس</p> <p>مجلس</p> <p>مجلس</p> <p>مجلس</p>				

EK.8-İtilaf Devletleri'ne mensup askeri güçler tarafından işgal edilip, kiralari ödenmeyen emlaklar hakkında Hariciye Nezâretince özel bir defter hazırlanması ve bu defterin birer özetinin de barış konferansına katılacak Osmanlı delegelerine verilmesine dair Meclis-i Vükelâ'nın 20 Ekim 1919'da aldığı karar. (B.O.A., MV., D.N.217, G.N.65.)

Constantinople, le 22 Juin 1920

DIVISION TERRITORIALE
DE TURQUIEC O P I E .-----
ETAT-MAJOR
DU COMMANDANT D'ARMES
DE CONSTANTINOPLE
-----Le Colonel ROUSSEL Commandant
provisoirement la D.I.T. de Turquie
Commandant d'Armes Délégué

No.3960. /C.I.R.

à : Monsieur le Ministre des Affaires
Etrangères
" Sublime Porte STAMBOUL "

Conformément à la décision prise par la Commission Interalliée des Réquisitions dans sa séance du 19 Juin 1920, j'ai l'honneur de vous faire connaître :

I.- Qu'il est procédé à la réquisition des immeubles ci-après :

- 1.-Immeuble Halim Pacha, sis à Aranaout-Keuy.
 - 2.-Yali d'Enver Pacha, sis à Kourou-Tchechmé.
 - 3.-Le Kiosque Rouge d'Enver Pacha
 - 4.-Le 2ème Kiosque d'Enver Pacha
 - 5.-Les écuries d'Enver Pacha
- } sis à Kourou-Tchechmé.
- 6.-La ferme Evaghelas Pappas
 - 7.-Le Yali d'Abdurrahman Pacha
 - 8.-Le pavillon d'Abdurrahman
 - 9.-Le yali de Féhimé Sultane (et dépendances)
- } sis à Orta-Keuy.
- 10.-La maison d'Ahmed Pacha sise à Béchik-Tache.
- (pour régularisation immeubles occupés depuis le 7 Février 1919)
- 11.-Une chambre meublée, chez M. Passiliadès, sujet Ottoman, Rue Vaper, quartier Sakis agatch - MAKRI -KEUY .
 - 12.-Une chambre meublée chez Mr. Nicolas Chabaref Sujet Ottoman, Rue Baniola quartier Sakis Agatch, MAKRI-KEUY.
 - 12.-Une chambre meublée chez Mr. Babayan Sujet Ottoman, Rue de la (bis) Gare quartier Djévislik à MAKRI-KEUY.
 - 13.-Une chambre meublée chez Mr. Agop Ravadal, Sujet Ottoman, Rue des Eglises quartier Zeitenlik à MAKRI-KEUY.
 - 14.-Une chambre meublée chez Madame Euphrosini Constantinou, Sujet Ottoman, Rue Mekteb, quartier Djévislik à MAKRI-KEUY.

EK:10-Fransızlar tarafından daha önce işgal edilip, 19 Haziran 1920'de aldıkları kararla tahliyesine başlayacakları çeşitli köşk, yalı ve haneler. (B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/69.)

İstisna ve İstisnalar

- ۱۹۲۰
- I
Zirve Kurulunun
- ۱- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde İstanbul'da düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
- ۱- ۱- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
 - ۲- ۲- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
 - ۳- ۳- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
 - ۴- ۴- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
 - ۵- ۵- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
 - ۶- ۶- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
- ۷- ۷- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
 - ۸- ۸- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
 - ۹- ۹- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
- (۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında)

İstisna ve İstisnalar

- İstisna ve İstisnalar hakkında :
- ۱- ۱- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
 - ۲- ۲- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
 - ۳- ۳- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
 - ۴- ۴- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
 - ۵- ۵- ۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında :
- (۱۳/۱۲/۱۹۲۰ tarihinde düzenlenen konferansta alınan kararlar hakkında istisna ve istisnalar hakkında)

EK:11-İtilâf güçleri tarafından el konulup, daha sonra sahiplerine iade edilen Osmanlı Hükümeti'ne, İspanya Elçisi'ne ve Şehzade Osman Fuat Bey'e ait otomobiller. (B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/23, G.N.14/69.)

C O P I E .

CORPS D'OCCUPATION DE
CONSTANTINOPLE

Q.G. 14 Janvier 1921.

SECTION DE LIQUIDATION

- CONTENTIEUX -

N° 0130 / CO.

Le Général C H A R P Y :
Commandant le Corps d'Occupation de
Constantinople .

à S.E. le Ministre de la Guerre

STAMBOUL.

Excellence;

OBJET/:
Transfert du Quartier
Général Français à
Stamboul.

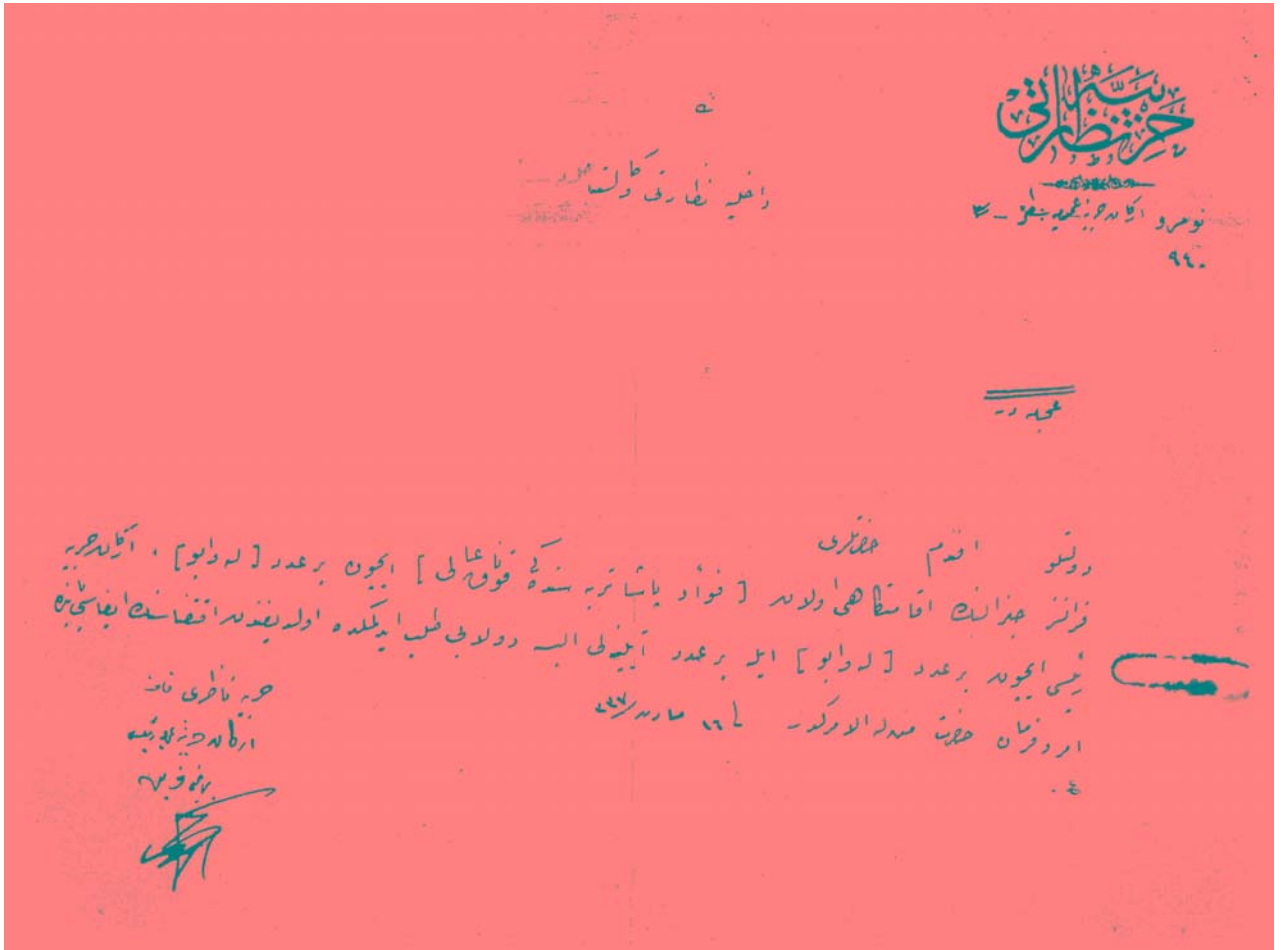
--oOo--

Le Commandant Français avait envisagé depuis plusieurs mois, le groupement des Corps et Services sous ses ordres, dans la région de STAMBOUL. Cette organisation nouvelle, outre des avantages d'ordre purement militaire, devait avoir pour effet de libérer dans la région de Péra et d'Orta-Keuy de nombreux immeubles actuellement encore occupés par le Corps d'Occupation .

Une Commission fut créée dès le 17 Septembre, par mon prédécesseur le Général DE BOURGON, pour étudier sur place la question du transfert à Stamboul du Quartier Général et de tous les Services. Cette Commission a établi un plan d'installation dans divers immeubles mis à sa disposition par le Gouvernement Ottoman, par l'intermédiaire du Colonel NADJI-BEY.

Par suite du changement survenu dans le Commandement du Corps d'Occupation, la réalisation du projet présenté fut retardé; mais, dès mon arrivée à Constantinople, j'ai repris personnellement cette étude.

EK:12-Fransız Karargâhı'nın nakliyle ilgili olarak General Charpy tarafından Harbiye Nezâreti'ne gönderilen yazı. (B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.)



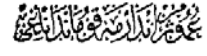
EK:13-General Charpy'nin ikâmetgâhı olan Konak-ı Âli için bir adet lavabo ile Fransız Erkânı Harbiye Reisi için de yine bir adet lavabo ve bir adet de aynalı elbise dolabı talep edilmekte olduğundan, gereğinin yapılması için Harbiye Nezâreti tarafından Dahiliye Nezâreti'ne 16 Mart 1921'de "aceledir" kaydıyla gönderilen yazı. (B.O.A., DH.İ-UM., D.N.20/27, G.N.14/66.)



EK:15-Anadolu Kavağı'ndaki Fransız askerlerinin Beykoz'da yerleşmiş Rum ahaliye silah satmak ve dağıtmak üzere bulduklarına dair İstanbul Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'ndan İstanbul Muhafızlığı'na 24 Temmuz 1919'da gönderilen yazı. (ATASE Arşivi, K.N.99, G.N.29, B.N.29-3.)

استانبول

در عهد قیامه جبهه

شعبه

شعبه

عدد خصوصی ۲۱۴۸

عدد عمومی

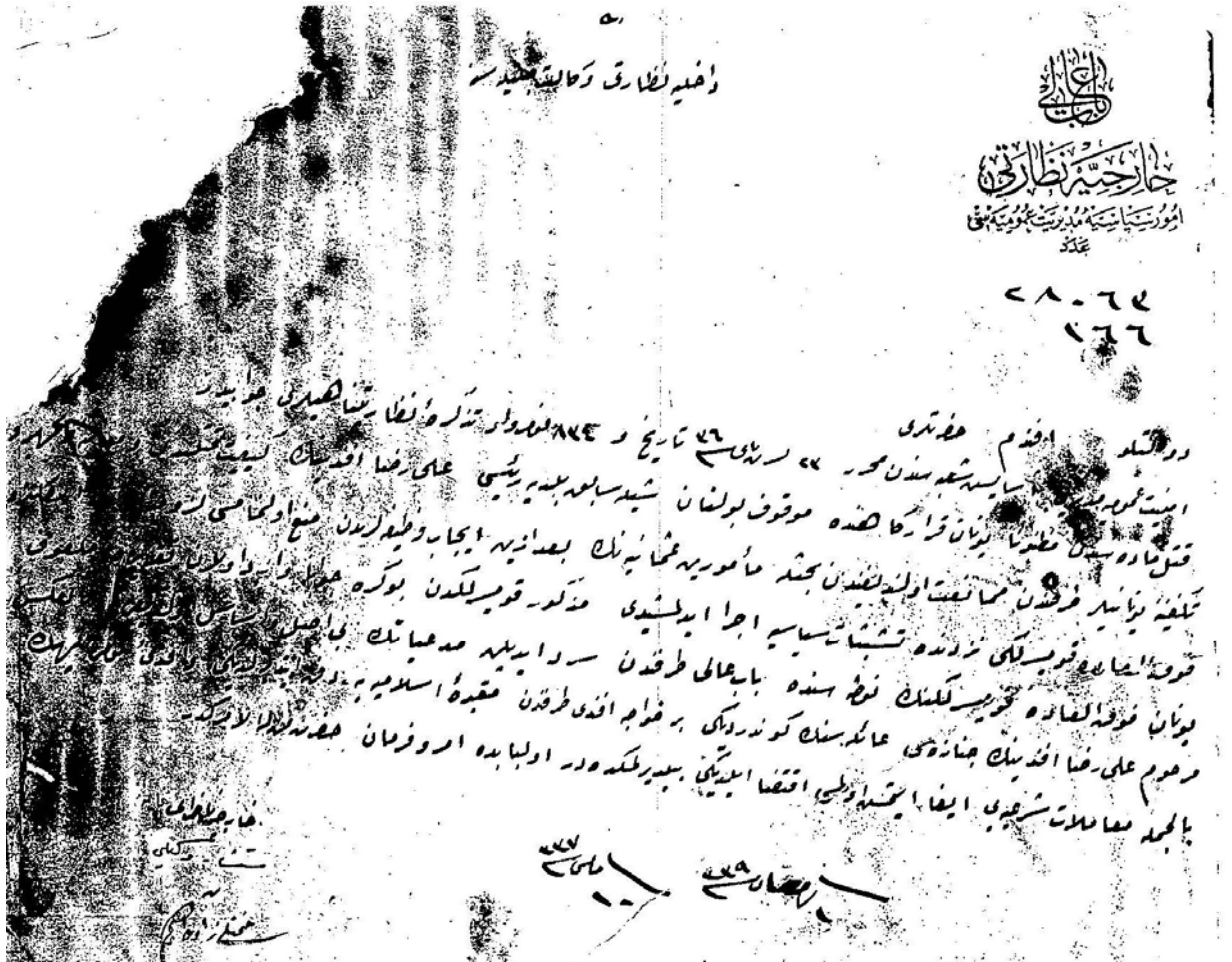
جواب

تاریخ :
و شماره :

دولتو اقم جبهه
 ساد حالک کوی ایمنی کون قیسای نطقه کاسه عوییه قرینه جویه بی قویا سعه اولر نه
 طله بر نظار مفره و سی فرادی طقده ساره ده ازان اولوبان مؤوزن آنسه ایله کی و سدرده
 شطایر ایتمک اولر ده نظار مفره سی قویا ای نزدیکه قرینه نایا روق قویا لایق قوقول
 عیده عوزق مفره ضایع تده بر ملازم اولک دو مفره آوتسند رتای ال سلا حلاخت
 ایکی ورقه ده خبر دار اولد قیسای نایا روق قویا لایق مفره قویا ای ابوتی جتور سن
 بعد اییلد بر حالک تکمیریه میانه بر قایا ججهت مفره قویا ای طقده بیله شریف
 در سعاد نایا روق قویا لایق مفره قویا ای طقده بیله شریف
 عیده اولور اولایق امر و قیامه جبهه مد اولر کده (سولانج و اوردنه) ۱۵۱ نوردلو استعایه علقفا
 عیسی زار اولر قویا ای
 میرزا
 علی کمالی

بازیلان عملر :

EK:17-Bir İngiliz müfrezesinin, Ümraniye Köyü'ne geldiği sırada; camii minaresinde ezan okuyan müezzine ateş açtıklarına dair Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen 27 Haziran 1920 tarihli yazı. (B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.42, G.N.43.)



EK:18-Cinayet suçundan zanlı olarak Yunan Karagâhı'nda tutuklu bulunan Ali Rıza Efendi'nin katledildiği, hatta Yunanlılar tarafından cesedinin kefenlenmesine bile müsaade edilmediğine dair Hariciye Nezâreti tarafından 10 Mayıs 1921'de Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı. (B.O.A., DH.EUM.AYŞ., D.N.53, G.N.54.)

توقیفخانه عمومی

مدیریتی

عدد

۲۸۲۲

صداً سنداً ایبیرمک ده سنده لولای ۱۰۲۷ نورولو ائند ورت مذکوره ایله ایا کابریه صحت ۲۲۷ تاریخه
 تحت توقیف آئینه اولانه بیغمه عثمانیه ده عیاشی افندی لورکی ولد بایسیک آه کابریه صحت ۲۲۷ تاریخه انظر ضالعه
 طرفه علم و خبر تقابله عیداً انوب کیرلیدی عرصه و نور اربا بده اوردارده علقته مه لایر کور ایا کابریه صحت ۲۲۷ تاریخه

توقیفخانه عمومی
 مدیریتی




EK:22-Zorla senet imzalatmaktan dolayı tutuklu bulunan Yorgi Veledi Yani'nin, İngiliz zabıtası tarafından kuvvete başvurularak hapishaneden alınıp, götürüldüğü. (B.O.A., DH.MB.HPS., D.N.139, G.N.18.)

۴.

انقضاء حاکمیت

۲۱ - ۹ - ۱

شهرزده که انقضاء شغال اردو قومانده انقضاء نوار بعد اردو
ضابطه و شایسته قاضی و مشور لایحه در ریس ایدر است
انقضای ایند اجوبه بود عذر لایحه عذر قاضی در ریس
ایدر شهرزده انقضای برضایت عذر لایحه قاضی
در ریس انقضای ضابطه منتهی - دم دارین ترهاندر
و انقضای نوبه صفایان انقضای عائد لایحه اردو شهرزده
انقضای ایند عذر لایحه ایند با شایسته
فلور ترهاندر - دم دارین نوبه لایحه انقضای نوبه
دارند ایند نوبه ایدر - دم دارین لایحه نوبه لایحه
- در ریس نوبه ایدر لایحه در دم ص ایدر لایحه نوبه لایحه
دعوت اولی حاکمیت در ریس لایحه لایحه لایحه لایحه
ضابطه و ضابطه نوبه لایحه لایحه لایحه لایحه
۲۲ نوبه و لایحه لایحه لایحه لایحه لایحه لایحه
فلور و لایحه لایحه لایحه لایحه لایحه لایحه
اداره انقضای در ریس لایحه لایحه لایحه لایحه
نظیر ایدر لایحه لایحه لایحه لایحه لایحه

EK:24-Türk Ordusu'nun Çanakkale ve İstanbul'a karşı yapabileceği olası bir harekâta karşı İngilizlerin İstanbul'da asker topladıkları. (TİTE Arşivi, K.N.55, G.N.166, B.N.166-001.)

امام محمد باقر علیه السلام

شیخین

انقلد من عند علی بن ابی طالب علیه السلام
فی تاریخ طبرستان

بگویند زان دولتیه و قوت عیولیه مدوقانیه صنعتیه اولیه و دومیکیه در سعادتیه
و قوت عیولیه انقیادیه و سعادتیه قوتی انقیادیه با سبب قوتانیه
هتاک با لجه انقیادیه و قوتی انقیادیه هتاک با لجه انقیادیه
قبله آله قوتی انقیادیه اولیه و دومیکیه زان دولتیه صنعتیه اولیه و دومیکیه
بیرتیه هتاک با لجه انقیادیه هتاک با لجه انقیادیه هتاک با لجه انقیادیه
قبله آله قوتی انقیادیه در زان دولتیه صنعتیه اولیه و دومیکیه
اموال محتمله و قوتی انقیادیه هتاک با لجه انقیادیه هتاک با لجه انقیادیه
آیه و اینده قوتی انقیادیه هتاک با لجه انقیادیه هتاک با لجه انقیادیه
اهامات قائمه من قوتی انقیادیه

EK:25-İstanbul'daki İşgal Güçleri Komutanı General Harington'un, şehirdeki bütün Osmanlı askerlerinin akşam saat 18.00'den sabah saat 06.00'ya kadar kışlalarında kalmasını emrettiği. (B.O.A., DH.KMS., D.N.62, G.N.44.)

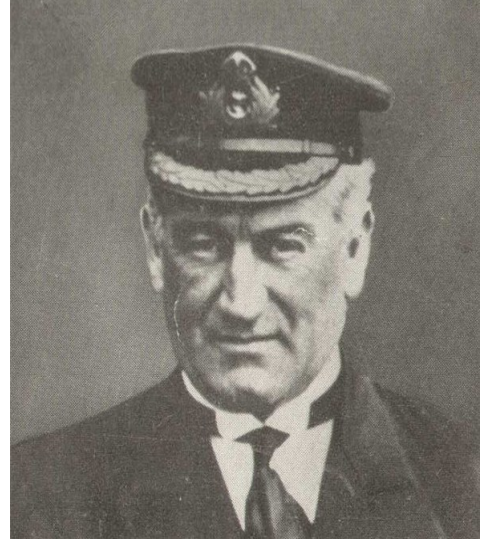
FOTOĞRAFLAR

FOTOĞRAFLAR

- I-İngiliz Yüksek Komiserlerinden Amiral Arthur Somerset Gough Calthorpe
 II-İngiliz Yüksek Komiserlerinden Amiral John Michael De Robeck
 III-İngiliz Yüksek Komiserlerinden Horace Rumbold
 IV-Fransız Yüksek Komiserlerinden General Maurice Cesar Joseph Pelle
 V-İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiserlerinden Amiral Mark Lambert Bristol
 VI-General Charles Harington
 VII-General Franchet d'Esperey
 VIII-İstanbul'daki İngiliz Ordusu Komutanlarından General George Milne
 IX-General Antoine Charpy
 X-General Ernesto Mombelli
 XI-İşgal altındaki İstanbul'dan bir görünüş (1919)
 XII-İşgal İstanbulu'nda Galata Köprüsü. (1919)
 XIII-Galata'daki Yüksek Kaldırım.
 XIV-İtilâf Devletleri donanması İstanbul'da.
 XV-Boğaziçi'nde demir atmış bulunan İtilâf Devletleri'ne ait harp gemileri.
 XVI-İstanbul Limanı'nda demirlemiş bir Fransız torpidosu (1919)
 XVII-Galata Rıhtımı'nda bekleyen bir İngiliz denizaltısı.
 XVIII-İngiliz askerleri Galata Rıhtımı'nda yürüyüşte.
 XIX-İstanbul'da işgal kuvvetleri.
 XX- İtalyan askerleri Yıldız Sarayı'nın bahçesinde talim yaparken.
 XXI-İtilâf Devletleri'ne mensup subaylar Ayasofya Camii önünde.
 XXII-General Franchet d'Esperey'in şehre ikinci kez gelişinde, kendisi için düzenlenen gösterişli geçit resminden bir sahne.
 XXIII-İşgal İstanbul'unda Yunan bayraklarıyla süslenen Cadde-i Kebir.
 XXIV-General Franchet d'Esperey İstanbul Limanı'nı teftiş ederken
 XXV-Fransız Yüksek Komiserlerinden M.Defrance Dolmabahçe Sarayı'nın terasında.
 XXVI-Türk Ordusu İstanbulluların sevinç gösterileri arasında İstanbul'a giriyor.



I-İngiliz Yüksek Komiserlerinden
Amiral Arthur Somerset
Gough Calthorpe



II-İngiliz Yüksek Komiserlerinden
Amiral John Michael De Robeck



III-İngiliz Yüksek Komiserlerinden
Horace Rumbold



IV-Fransız Yüksek Komiserlerinden
General Maurice Cesar Joseph Pelle



V- İstanbul'daki Amerikan
Yüksek Komiserlerinden
Amiral Mark Lambert Bristol



VI- General Charles Harington



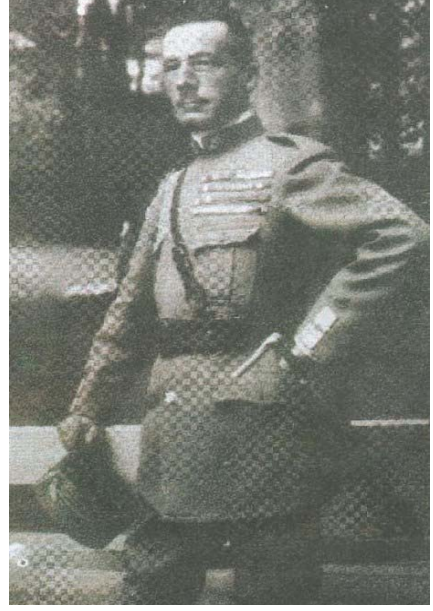
VII- General Franchet d'Esperey



VIII- İstanbul'daki İngiliz Ordusu
Komutanlarından General George Milne



IX-General Antoine Charpy



X-General Ernesto Mombelli



XI-İşgal altındaki İstanbul'dan bir görünüş (1919)



XII-İşgal İstanbulu'nda Galata Köprüsü. (1919)



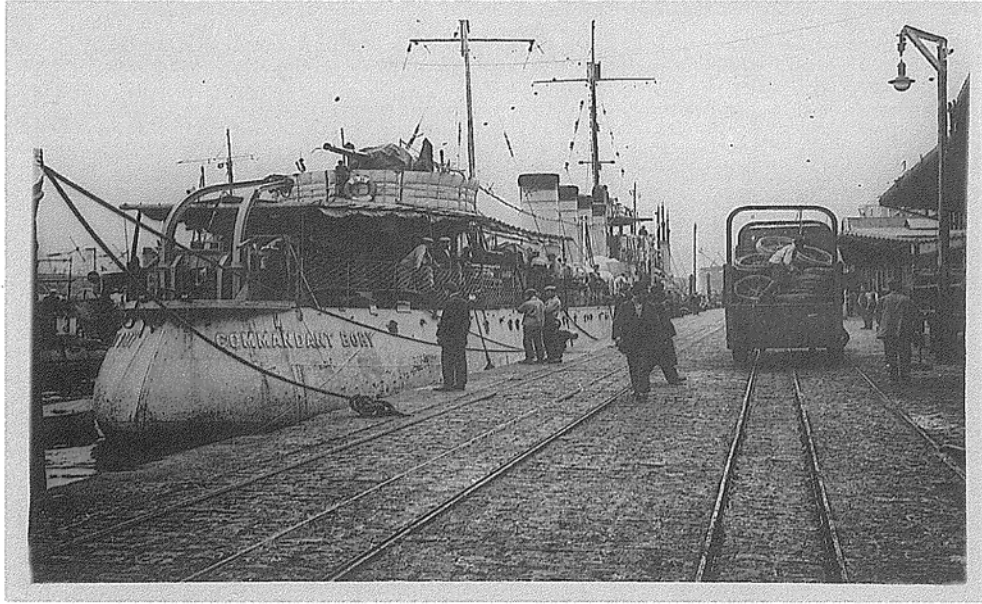
XIII-Galata'daki Yüksek Kaldırım.



XIV-İtilâf Devletleri donanması İstanbul'da.



XV-Boğaziçi'nde demir atmış bulunan İtilâf Devletleri'ne ait harp gemileri.



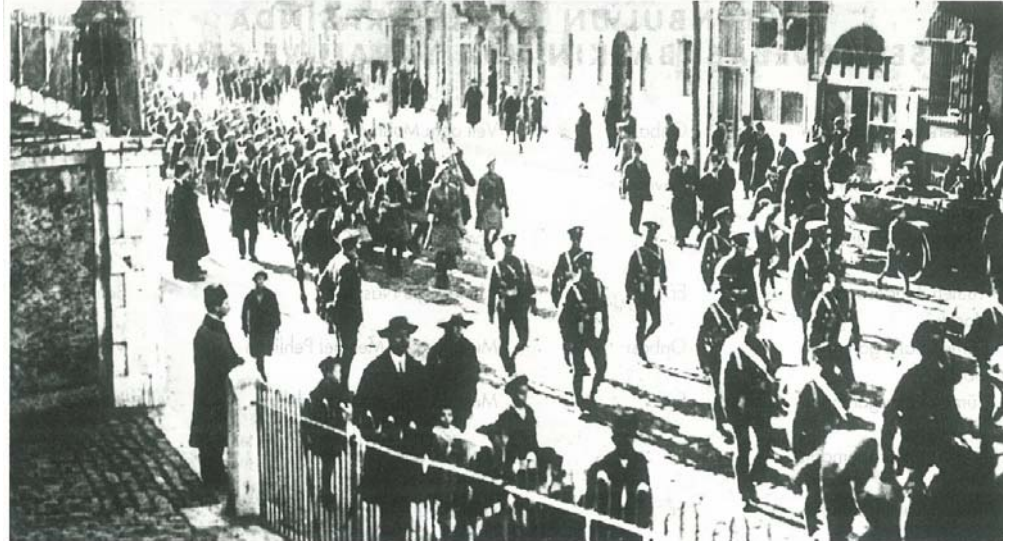
XVI-İstanbul Limanı'nda demirlemiş bir Fransız torpidosu (1919)



XVII-Galata Rıhtımı'nda bekleyen bir İngiliz denizaltısı.



XVIII-İngiliz askerleri Galata Rıhtımı'nda yürüyüşte.



XIX-İstanbul'da işgal kuvvetleri.



XX-İtalyan askerleri Yıldız Sarayı'nın bahçesinde talim yaparken.



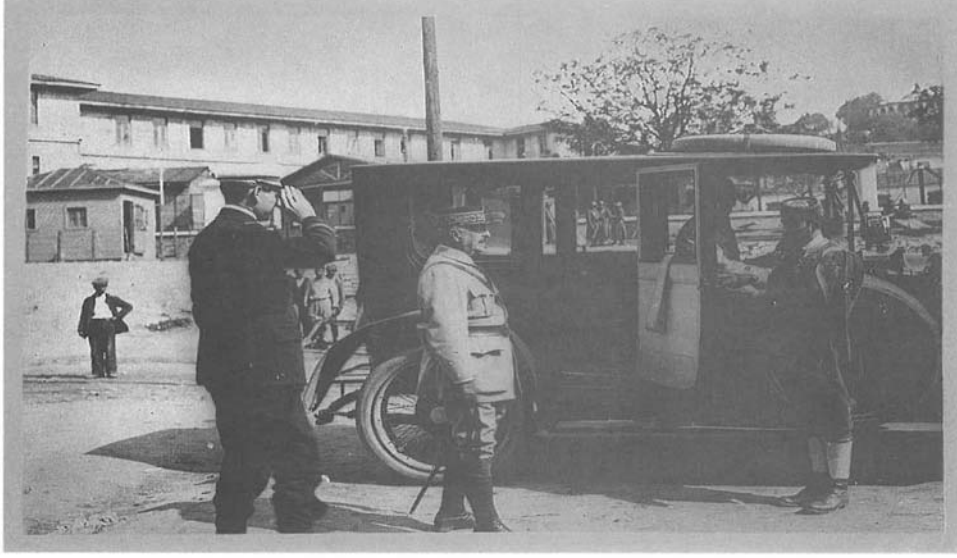
XXI-İtilâf Devletleri'ne mensup subaylar Ayasofya Camii önünde.



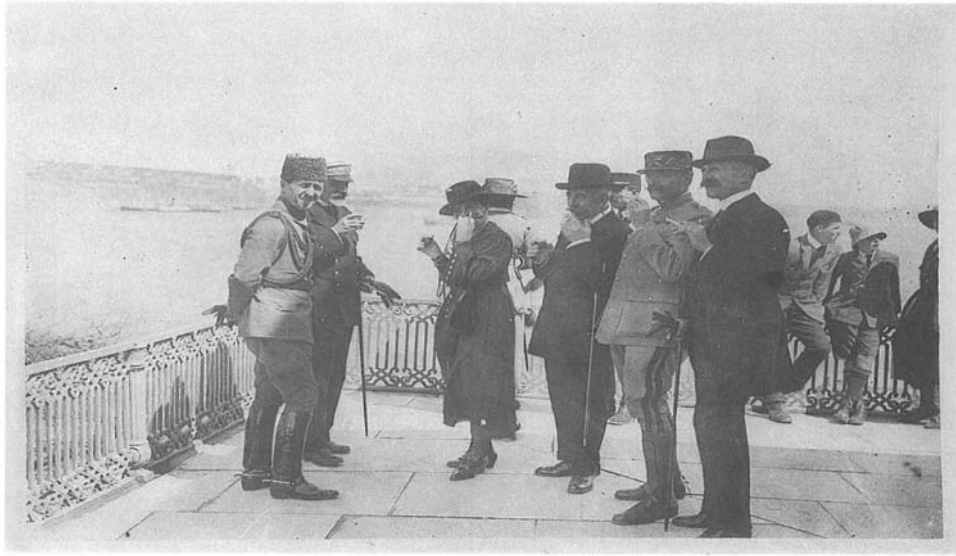
XXII-General Franchet d'Esperey'in şehre ikinci kez gelişinde, kendisi için düzenlenen gösterişli geçit resminden bir sahne.



XXIII-İşgal İstanbul'unda Yunan bayraklarıyla süslenen Caddesi Kebir.
(Avrupalıların deyimiyle Grand Rue de Pera)



XXIV-General Franchet d'Esperey İstanbul Limanı'nı teftiş ederken



XXV-Fransız Yüksek Komiserlerinden M.Defrance Dolmabahçe Sarayı'nın terasında.
(sağdan üçüncü, bastonlu)



XXVI-Türk Ordusu İstanbulluların sevinç gösterileri arasında
İstanbul'a giriyor. (6 Ekim 1923)

HARİTALAR

HARİTALAR

Harita 1-1918 yılı itibariyle İstanbul'un yerleşim alanları.

Harita 2-İtilâf Devletleri'nin İstanbul'da kontrol altına aldıkları bölgeler.



Harita 1-1918 yılı itibariyle İstanbul'un yerleşim alanları. (B.O.A., Haritalar, D.N.0676.)

